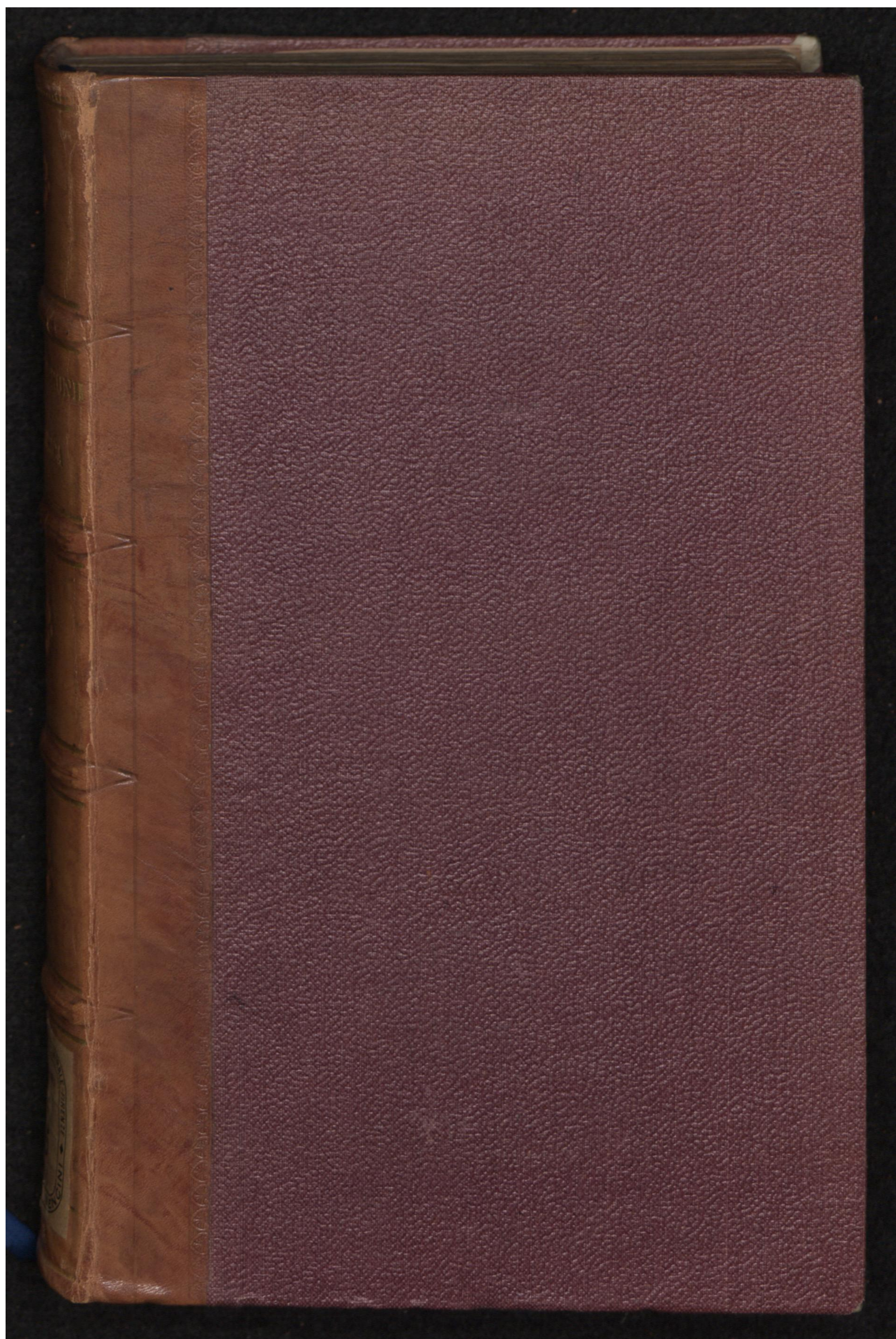

M. T. CICERONI
RHETORICA
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
I
5
36
1533

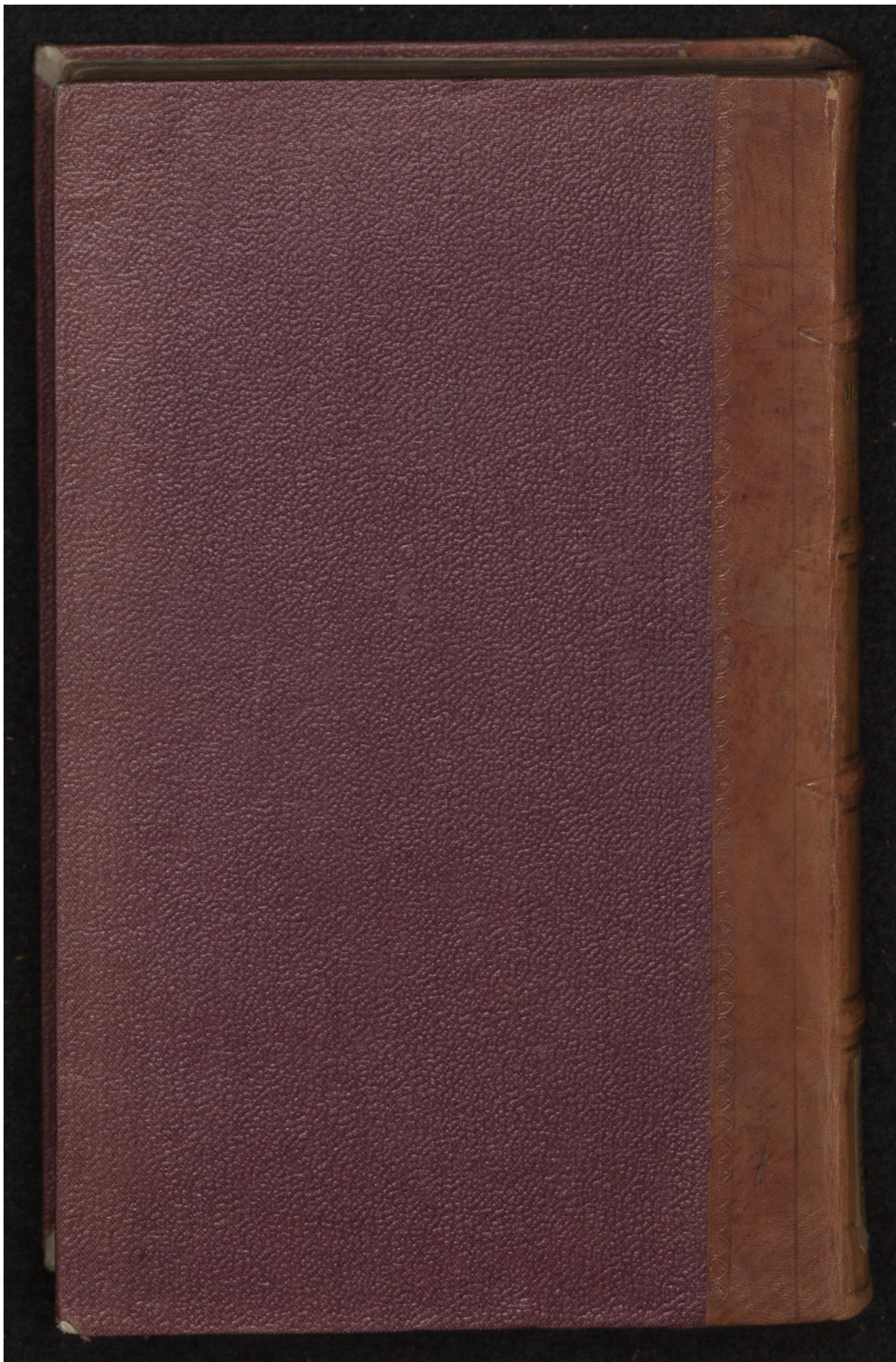

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
ALDINI
I
5
36
RACCOLTA NENCINI

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca
Ex Libris Joannis Nencini
1874

Giov. Nencini
1862

E' questa la prima Opera pubblicata da Paolo Manuzio dopo la riapertura della Stamperia Aldina, i cui lavori erano stati sospesi per quattro interi anni, a cagione delle controversie insorte dopo la morte di Andrea d'Asola nel 1529, fra i di lui figli e quelli di Aldo.

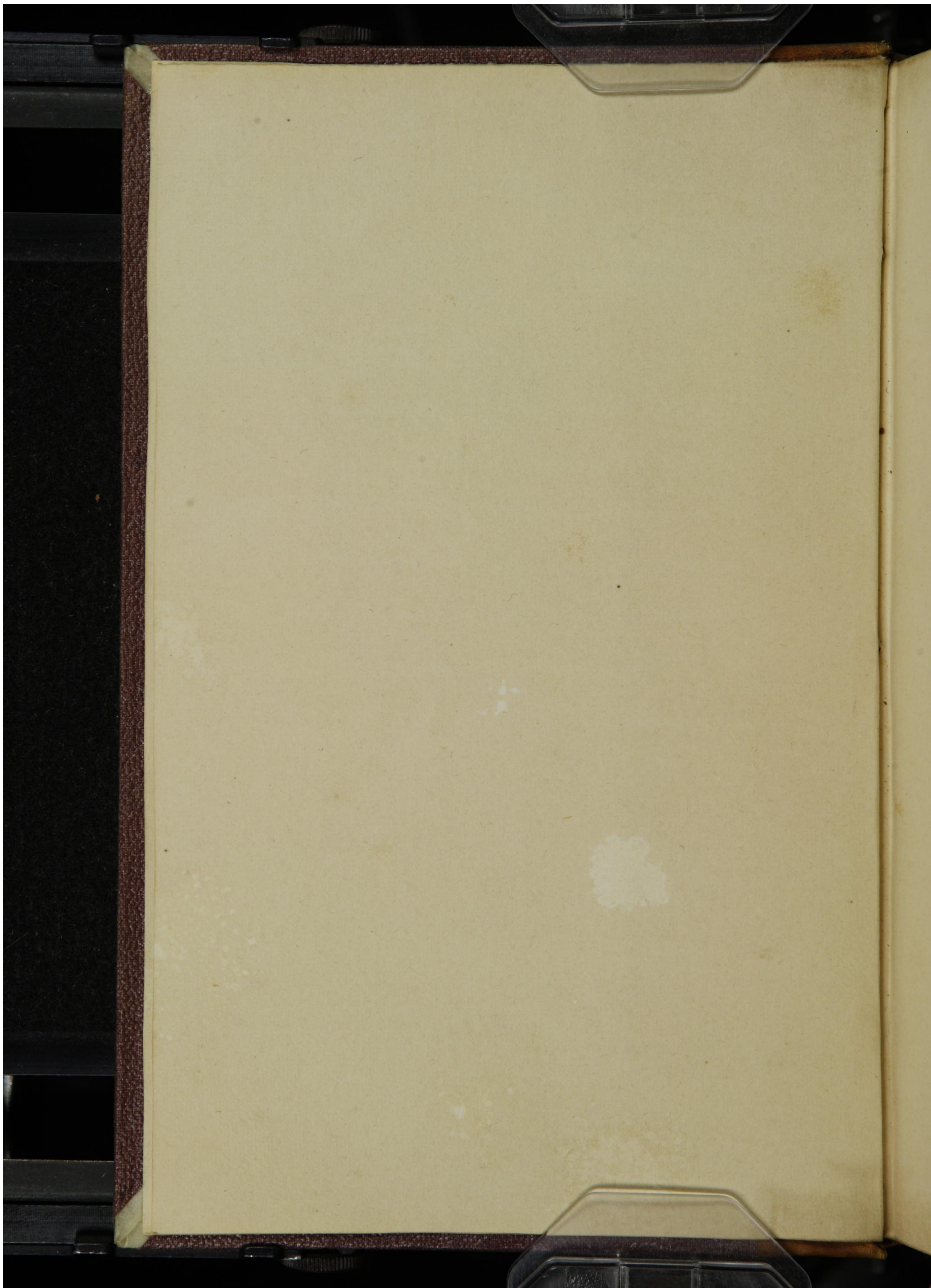

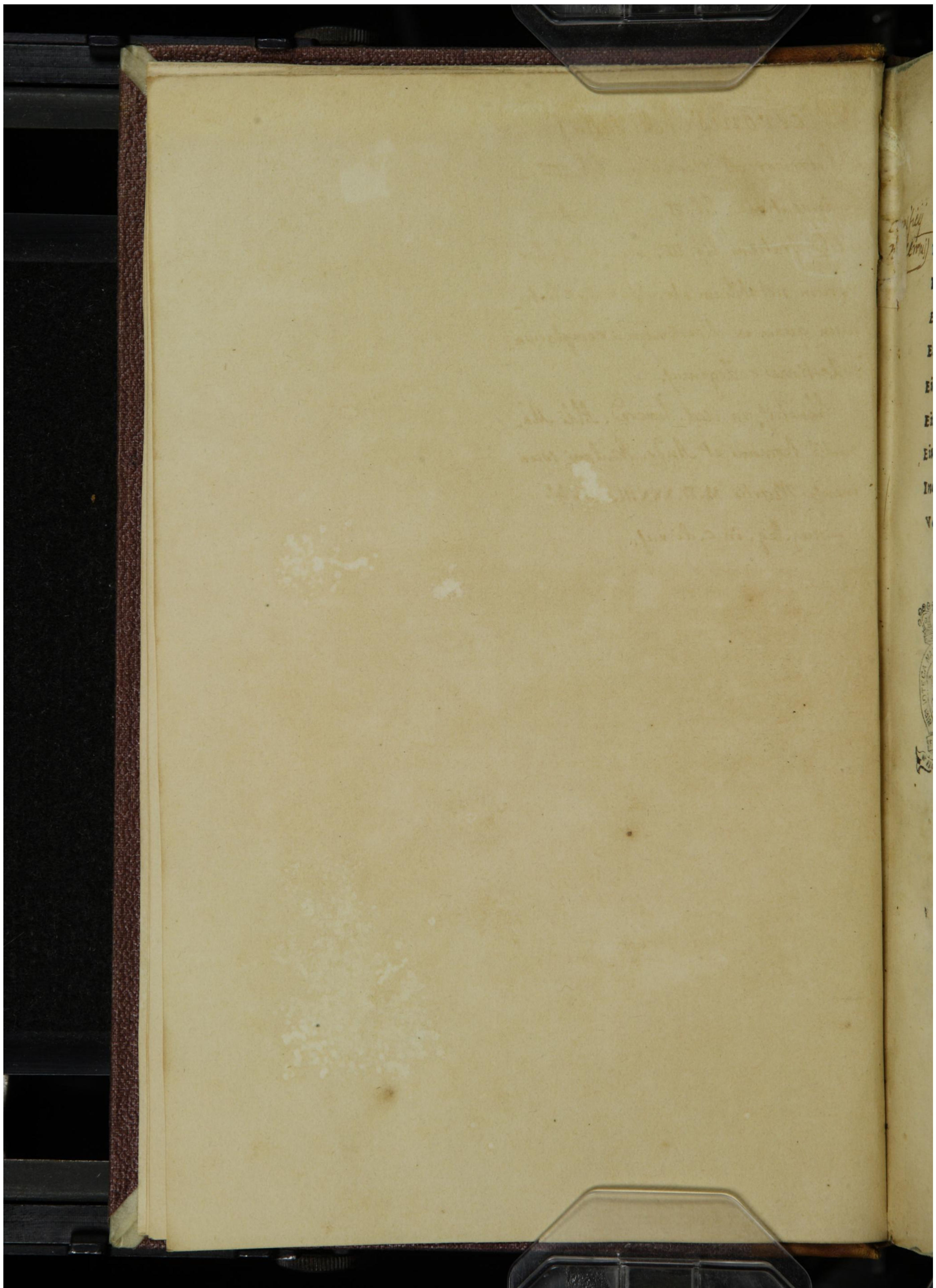

F. Maur. Tertius

IN HOC VOLVMINE HAEC CONTINENTVR.

ALDI P. M. AD ANDREAM NAV-GERIVM PATRITIVM VENE-TVM, COMPATREM, IN LI-BROS DE ARTE RHETO-RICA PRAEFATIO.

OMNES Andrea Naugeri, qui se uel componendis nouis operibus, uel instaurandis, corrigendis'ue antiquis tradunt: ut non solum sibi, sed & alijs prosint: quoniam, ut præclare scriptum est à Platone: non nobis solum nati sumus: sed ortus nostri partem patria, partem parentes uendicant, partem amici: otium sibi sumant, & quietem: ac à cœtu hominum, frequentiaq; in solitudinem, tanquam in portum se recipiant. Sacra enim studia literarum, & Musæ ipsæ, semper quidem otium amant: & solitudinem: sed tunc præcipue, cum quæ scripturus es: uictura cupias:
» Atq; linenda cedro, & leui seruanda cupresso. Quam quidem rem tu mi Naugeri persæpe, & feliciter facis. relicta enim urbe, & frequentia hominum, rus te confers, & in loca quietis, & tranquillitatis plenissima: ut superioribus annis, in laureta, & olivueta Benaci, cum diræ ferro, & compagibus arctis clausæ essent belli portæ: ubi & tu uacuus curis, & molestijs ijs, quæcunq; impediunt præclara studia literarum,

» Tale facis carmen docta testudine: quale
» Cynthius impositis temperat articulis.

At mihi duo sunt præter sexcenta alia, quibus studia nostra assidua interpellatione impediuntur: crebræ scilicet literæ uirorum doctorum, quæ undiq; ad me mittuntur: quibus si respondendum sit: dies totos, ac noctes consumam scribendis epistolis: Et ij, qui ad nos ueniunt partim salutandi gratia: partim perscrutaturi, siquid noui agatur: partim, quæ longe maior est turba, negotij inopia. tunc enim eamus, aiunt, ad Aldum. ueniunt igitur frequentes, & sedent oscitabundi,

» Non missura cutem, nisi plena cruoris Irudo.

Mitto qui ueniunt recitaturi alij carmen, alij prosa oratione aliquid: quod etiam excusum typis nostris publicari cupiant, idq; rude, & incastigatum plerunq;: quod & eos offendat limæ labor, & mora: nec aduertunt, reprehendendum esse carmen: quod non

» Multa dies, & multa litura coercuit: atq;
» Perfectum decies non castigauit ad unguem.

A quibus me cœpi tandem permolestis interpellatoribus uindicare. nam iis, qui ad me scribunt: uel nihil respondeo: cum, quod scribitur, non magni intersit: uel, si intersit: laconice. Quam quidem rem, quoniam nulla id à me fit superbia, nullo contemptu: sed, ut quicquid est otij: consumam edendis bonis libris: rogo, ne quis grauius ferat: ne'ue aliorsum, atque ego facio: accipiat. Eos autem, qui uel salutandi, uel quacunque alia causa ad nos ueniunt: ne posthac molesti esse pergant: ne'ue importuni interpellent labores, & lucubrationes nostras: curauimus admonendos epigrammate: quod quasi aliquod edictum uidere licet supra ianuam cubiculi nostri, his uerbis.

QVISQVIS ES: ROGAT TE ALDVS ETIAM ATQVE ETIAM: VT, SIQVID EST, QVOD A SE VELIS: PERPAVCIS AGAS: DEINDE ACTVTVM ABEAS: NISI TANQVAM HERCVLES, DEFESSO ATLANTE, VENERIS SVPPOSITVRVS HVMEROS. SEMPER ENIM ERIT, QVOD ET TV AGAS: ET QVOTQVOT HVC ATTVLERINT PEDES. Id ipsum & hic propterea inseruimus: ut magis, magisq; innotescat.

Sunt tamen multi & græce, & latine docti: qui frequentando ædes nostras: Herculem, mihi suppetias ueniendo, sedulo agunt: ex qbus tu Naugeri excellentissime, hisce Marci T. de præceptis oratorijs, deq; dicendi copia, & studio eloquentiæ libris, accuratissime cum antiquis exemplaribus conferendo recognoscendis, uel Atlas requiescente me, factus es. Idemq; nunc in illius orationibus, & in diuinis de philosophia libris assidue, atque adeo feliciter facis: ut breui & correctissimi, ab ijsq;, qui passim habentur: longe alij exire possint in manus studiosorum. Taceo quàm diligenter, quàm ingeniose, quàm docte cum alios prosa oratione ex bonis codicibus indefessus emendaueris libros: & penes te habeas: tum præcipue optimos quosq; poetarum: quos mihi, quæ tua est humanitas, qui tuus amor erga bonas literas: daturum te, cum publicare eos excusos typis nostris uoluero: benignissime polliceris. immo sæpe etiam instas, sic inquiens: Alde, quid facis? cur non petis à me Vergilium, Horatium, Tibullum, Ouidium, & alios quosdam? uix credas, quàm sint penes me emendati ex antiquis codicibus. Quamobrem sic me tibi deuinxisti: ut te non secus amem, quàm me ipsum: tibiq; æque, ac mihi longissimam uitam exoptem. nam

cum adeo

cum adeo iuuenis, tantus & prosa, & carmine euaseris: ut te uel antiquis, qui utroq; in genere summa cum laude elaborarunt: ferè aequaueris: non dubito, quin futurus sis maximum decus, & gloria nostrorum temporum: & unà cum Bembo nostro magnae spes altera Romae. Etsi non me fugit: haec te, qui tuus est pudor: non libenter audire: tamen, quia scio me uera dicere: & te abs te cognosci quamoptime: atque illud γνῶθι σεαυτόν, non ad arrogantiam minuendam solum esse dictum: uerum etiam, ut bona nostra norimus: sic tibi de te loqui uolui multorum exemplo, & doctorum uirorum. & ut taceam caeteros & graecos, & latinos: qui hoc ipsum factitarunt: Plinius Iunior in panegyrico illo ingeniosissimo, ac diuino: quem, initurus Consulatum, Traiano imperatori dixit frequenti Senatu: summas illius laudes coràm ipso dicere, dignissimum, accommodatissimumq; esse existimauit: quod & uerissimas esse illas certò sciret: & principem suarum uirtutum maxime conscium. Fuit enim Traianus non solum imperator, sed & homo omnium optimus: unde & nunc inter creandum Imperatorem, hoc illi primum imprecantur: sis felicior Augusto, & melior Traiano. Adde, quod id est huiusmodi nostrarum uel epistolarum, uel praefationum genus: ut sic licere nobis uel ea ratione uideatur: quod & si uni priuatim uidemur scribere: publice tamen, ijsq; omnibus scribimus: qui nostra haec amice legerint. Ob eam quoque causam licere nobis arbitramur: ut ei, ad quem scribimus: non nihil quasi argumentum dicamus de ijs libris: in quibus huiusmodi uel epistolas, uel praefationes praeponimus: non ut ipsum doceamus: (arrogantis esset id quidem) sed ut & tueatur nostra: & sit eorundem iudex: & qui nesciunt (semper enim prodesse uolumus) id discant è nobis. Quamobrem idem & hic faciendum censuimus: & te Naugeri doctissime iudicem elegimus, cum propter alia, tum etiam, quod omnia, quae his libris de ratione dicendi tractantur: sic teneas, ut digitos, unguesq; tuos. Debemus enim, quae publicanda elucubramus: ijs recitare, uel scribere: qui possint, si bona sunt, laudare: sin mala, reprehendere: ut olim Quintilio poëmata recitabantur: qui, cum aliquid non probaret: corrige sodes hoc, aiebat, & hoc.

Laudandus igitur peripateticus ille Phormio: prudenterq; fecisse existimandus est: quod coràm Annibale de officio imperatoris, & de omni re militari disputauerit: non ut illum doceret: nunquam enim tantum insaniisset Phormio: sed ut Poenus uel delectaretur ea audiens: quorum esset peritissimus: praesertim, si copiose, ornate,

noscе te ipsum

docte à philosopho dicerentur: uel ut iudicaret potius, an perite ea de re disputatum esset. Rustice contra, & inhumaniter fecisse Annibal: (semper enim fuisse dicitur insuauis, & difficilis) qui, cum Phormionem audisset: & cæteri, qui interfuerant: uehementer delectati, quæsiuissent, quid nam ipse de illo philosopho iudicaret: respondèrit: multos se deliros senes sæpe uidisse: sed qui magis, quàm Phormio deliraret: uidisse neminem. Quod contumeliosum responsum tantopere probari à M. Tullio miror: atque eò magis, quod non propterea delirare Phormionem uisum esse ait: quia inepte, aut indocte de re militari præcepta narrauerit: sed tantum, quia Annibali: cuius nomen erat magna apud omnes gloria: quiq; tot annos de imperio cum populo Ro. omnium gentium uictore certauerat. Cum potius delirus uere fuisset Phormio: si apud rusticos, & id genus alios, qui non intelligerent: de re militari disputauisset. quemadmodum si surdis quispiam suauiter canat: aut narret fabulam: uel si coràm cæcis in numerum quis quamop[?]me ludat: aut manuum celeritate præstigiatoriam agat.

Tu autem mi Naugeri hæc tibi dici à nobis facile patieris: quod simul & doctissimus sis, & humanissimus: tum etiam quia, cum tibi sic dicuntur: omnibus dicuntur: in quorum manus hæc nostra peruenerint. Quamobrem leges tu quidem, quæ breuiter de his libris quasi argumenta scribuntur: & leges non, ut Phormionem Annibal, contumeliose (barbarum id quidem) sed benigne, ut soles, me, cum ea legeris: dimissurus. Ea uero sunt hæc:

In primo, & secundo libro Rhetoricorum ad C. Herennium, & non nihil in tertio, de inuentione, prima, ac maxima parte rhetorices tractatur. Primus, exordium, narrationem, diuisionem, & pauca quædam de confirmatione, & confutatione continet. Secundus reliquas inuentionis partes: &, quemadmodum ad omnem iudicialem causam inuentionem rerum accommodari oporteret: ostendit.

Tertius inueniendarum rerum, quæ pertinent ad causas deliberatiuas, & demonstratiuas: rationem absoluit. hinc quomodo quæ inuenimus: disponamus, atque in ordinem redigamus: & quibus rebus ad dicendum pronuntiatio, quibus item inuentorum thesaurus, atque omnium partium rhetorices custos memoria comparanda sit: docet. Quartus reddita ratione: quare præter Græcorum consuetudinem, suis author utatur exemplis: præcepta elocutionis, quæ est ultima pars ex ijs quinque: quas in oratore esse oportet: non indiligenter tradit.

rimus autem liber inchoati tantum operis, exposito genere artis rhetoricæ, & officio, & fine, & materia, & partibus, continet genera controuersiarum, & inuentiones, & constitutiones: deinde parteis orationis, & in eas omneis omnia præcepta. Et quoniam in eo cæteris de rebus distinctius dictum est: disperse autem de confirmatione, & reprehensione: certi in secundo libro confirmandi, & reprehendendi in singula causarum genera loci traduntur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes: in primo libro accurate expositum est: in secundo tantum inuenta unamquanq; in rem exponuntur simpliciter sine ulla exornatione: ut ex secundo inuenta ipsa, ex primo expolitio inuentorum petatur. Postremo, quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est: deq; inuentione satis dictum uidetur: reliquas parteis orationis, quæ oratori necessariæ sunt: se deinceps dicturum Cicero pollicetur. sed postea mutato consilio, sic inchatum opus reliquit, puto, quia rude uidebatur: sibiq; puero, aut adolescentulo, ut ipse in primo libro de oratore testatur: exciderit atque ob eam causam rogatus à fratre, treis libros de omni ratione dicendi adeo doctos, ingeniosos, elegantes, copiosos composuit: ut qui in aliis libris semper omneis, in his se ipsum Cicero superauerit. ipse etiam illos tanti faciebat: ut in epistola
» quadam ad Leptam hæc scripserit. Oratorem meum tantopere
» abs te probari, uehementer gaudeo. Mihi quidem sic persuadeo: me,
» quicquid habuerim iudicij de dicendo: in illum librum contulisse.
» qui si est talis: qualem tibi uideri scribis: ego quoq; aliquid sum:
» sin autem aliud: non recuso, quin quantum de illo libro, tantundem
» de iudicij mei fama detrahatur. Hi igitur tres libri de oratore, ea, quæ tribus diebus uiri omnium eloquentissimi, clarissimiq; de omni ratione dicendi uel disseruerant: uel docuerant: complectuntur. quorum librorum argumenta, tum aliorum, qui hoc ipso uolumine continentur: breuiter narranda hoc ordine uisa sunt.

I n primo libro, Ludorum romanorum diebus, cum L. Crassus colligendi sui causa, se in Tusculanum suum cum adolescentibus C. Cotta, & P. Sulpitio contulisset: uenissetq; eodem Q. Mutius Scæuola Augur, Crassi socer: & M. Antonius, homo & consiliorum in Rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus: primo die de temporibus illis, deq; uniuersa Rep. quam ob causam uenerant: multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti dicuntur. sed ea alibi sunt à M. Tullio mandata literis.

Postero autem die, cum illi maiores natu satis quieuissent: atque in

ambulationem uentum esset: & Scæuola duobus spatijs, tribus'ue
factis, quod infirmis esset pedibus: dixisset, ut imitantes Socratem
illum: qui est in Phædro Platonis: sub Platano & ipsi quiescerent:
allatis puluinis, omnes in ijs sedibus, quæ erant sub Platano: di-
cuntur consedisse. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi
omnium: cum Crassus sermonem quendam de studio dicendi intu-
lisset: & quædam ab Scæuola contra ea, quæ dixerat Crassus: co-
muniter dicta fuissent: ab Antonio, & Crasso de rhetorices materia,
& de ijs, quæ oratori necessaria sunt: in toto primo libro ornate, co-
piose'q; disseritur. cui satis longæ disputationi adfuit quidem senex
Scæuola: sed quoniam in Tusculanum suum ire constituerat: ser-
moni, qui de arte dicendi instituebatur: non interfuit. cur autem il-
lius persona ab reliquis libris dimota sit: docet ipse Cicero in quar-
» to libro epistolarum ad Atticum, his uerbis. Quod in his ora-
» torijs libris, quos laudas: personam desyderas Scæuolæ: non eam
» temere dimoui: sed feci idem: quod in πολιτείᾳ Deus ille no-
» ster Plato. Cum in Petræum Socrates uenisset ad Cephalum locu-
» pletem, & festiuum senem: quoad primus sermo ille haberetur:
» adest in disputando senex: deinde cum ipse quoque commodissime
» locutus esset: ad rem diuinam dicit se uelle discedere: neq; postea re-
» uertitur. Credo Platonem uix putasse satis consonum fore: si homi-
» nem id ætatis in tam longo sermone diutius detinuisset. Multo ego
» satius hoc mihi cauendum putaui in Scæuola: qui & ætate, & ua-
» letudine ea, qua esse meministi: & ijs honoribus, ut uix satis deco-
» rum uideretur, eum plures dies esse in Crassi Tusculano. &
» erat primi libri sermo non alienus ab Scæuolæ studijs. reliqui libri
» τεχνολογίαν habent, ut scis. huic ioculatoriæ disputationi senem il-
» lum, ut noras, interesse sanè nolui. Die tertio, cum iam in Tu-
sculanum Lælij soceri sui abijsset Scæuola: & Q. Catulus senex,
& C. Iulius Cæsar fratres è Tusculanis suis in Crassi Tuscula-
num ad audiendum Antonium uenissent: cuius esse parteis, ut eo die
de arte dicendi loqueretur: ab Scæuola Iulius, cum ad fratrem ue-
niret: audiuerat: in secundo quidem libro ante meridiem ab Anto-
nio de inuentione, dispositione, memoria, tribus de quinq; quasi mem-
bris eloquentiæ, interpellantibus interdum alijs uel interrogando,
uel approbando, uel etiam addendo, uel utcunq; aliter uideretur: do-
ctissime agitur. Et quoniam suauis est, & uehementer sæpe utilis io-
cus, & facetiæ: hæc Iulio pars, quod in eo genere alijs excelleret: con-
sensu omnium datur. quamobrem ille coràm consumatissimis, ac di-

uinis

uiuis oratoribus Antonio, & Crasso tanquam in scena gestum spectante Roscio acturus: uerecunde quidem, sed cum iam defessus esset disputando Antonius: cum perpauca adhuc restarent: peropportune se interposuit: munusq; suum diligenter, iucundeq; peragit.

In tertio autem, inclinato iam in pomeridianum tempus die, Crassus de elocutione, & actione reliquis rhetoricæ partibus, quæ ei ab Antonio ex constituto relictæ fuerant: disertissime, & copiosissime loquitur. In his libris non ieiunas rhetorum artes, sed locupletissimos Aristotelis libros secutus uidetur Cicero: idq; in Crassi maxime sermone: ut hinc quoq; perspici possit: hoc ab eo uere in Oratore dictum esse: se oratorem, si modo sit: uel quicunque sit: non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatijs extitisse.

In libro de claris oratoribus, qui Brutus dicitur: deplorata summo cum dolore morte Hortensij: quicum Cicero semper coniunctissime, & amantissime uixerat: sociusq;, & consors gloriosi laboris fuerat: enumerat, quicunque usque ad sua tempora latini oratores clari extiterant: ante tamen græcis, qui excelluerant: quasi in transcursu, breuiter enumeratis.

In libro, qui Orator appellatur: cum à Cicerone M. Brutus per literas petiuisset: ut, quod optimum esset genus dicendi: sibi ostenderet: id ille diligentissime, & copiosissime fecit. Et quamuis de elocutione tantum à Bruto requisitus uideretur: non nulla tamen de inuentione, dispositione, actione, ut plenius foret opus: adiecit.

In topicis de communibus locis, unde argumenta ducuntur: breuiter quidem internauigandum, cum etiam libros Cicero non haberet: sed docte, & dilucide agitur. Exempla tamen, quod ad Trebatium iurisconsultum scribatur: ex iure sumuntur.

In partitionibus in omne causarum genus præcepta colliguntur.

In libro, qui de optimo oratorum genere inscribitur: cum falsam Cicero eorum uellet opinionem ostendere: qui eos solos Attice dicere contendebant: qui tenui quodam, & sicco scribendi genere uterentur: Aeschinis, & Demosthenis inter se contrarias orationes conuertit: ut, cum hi Attici omnium consensu haberentur: neq; tenui solum genere, sed amplissimo etiam, ac mediocri nonnunquam uterentur: manifestus illorum error deprehenderetur. Sed ipsæ orationes ad nos non peruenerunt. id, quod habetur: præfatio est quædam.

Sed quoniam sunt, qui libros de arte rhetorica ad Herennium Ciceronis esse contendant: non ab re facere mihi uideor: si, quod ipse ea de re sentiam: hoc loco breuiter disputauero. Qui libro-

rum ad Herennium, authorem eſſe Ciceronem uolunt: duorum al-
terum fateantur neceſſe eſt: ut aut ante, quàm quæ inchoata, atq; ru-
dia puero, aut adoleſcentulo ſibi excidiſſe ait: aut poſt Cicero illos com
poſuerit. ante, non puto dicturos: quia, ſi puer, aut adoleſcentulus illa
imperfecta, hoc eſt duos illos libros de inuentione compoſuit: quan-
do hos ad Herennium componere potuit? num puerulus? quis hoc
credat? At à uiro etiam maturæ ætatis, ac patrefamilias, & phi-
loſopho compoſiti illi uidentur: id quod ex ipſo authore facile eſt co-
» gnoſcere: cum & hæc dicat: Etſi negotijs familiaribus impediti, uix
» ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus: & id ipſum, quod datur
» otij: libentius in philoſophia conſumere conſueuimus: & hæc, quæ
» habentur in fine quarti libri. Nam & ſimul libenter exercemur
» propter amicitiam: cuius initium cognatio fecit: cætera philoſophiæ
» ratio confirmauit: & nobis non diffidimus: propterea quod & ali-
» quantulum proceſſimus: & alia meliora ſunt: quæ multo intenſius
» petimus in uita: & etiam, ſi non peruenimus in dicendo: quò uolu-
mus: parua pars uitæ perfectiſſimæ deſyderetur. Impediri negotijs
familiaribus: & uix propterea eſſe otium ad ſtudendum: & ſiquid
ſupereſſet otij: in philoſophia conſumere conſueuiſſe: tum paruam
uitæ perfectiſſimæ partem deſyderari: non puero, ſed uiro conueni-
unt, & patrifamilias. Adde, quod cum conſueuiſſe dicat: quod
daretur otij, in philoſophia conſumere: prætermiſſo ſtudio eloquen
tiæ, diu uidetur philoſophiæ dediſſe operam. Præterea in ijs ipſis
libris de inuentione, feciſſet aliquam eorum, qui ſunt ad Heren-
nium, mentionem: cur. ſ. de arte rhetorica iterum ſcriberet: quem-
admodum in libris oratorijs eorum meminit: quæ inchoata, atq; ru
dia ſibi puero, aut adoleſcendo excidiſſe refert. non ante igitur hos
ad Herennium, quàm illos de inuentione libros compoſuit. Poſt au-
tem ſi dixerint: parum diligenter uideantur eam rem conſyderaſſe.
quia ſi ita ſit: ſequeretur, politiores, & magis cultos eſſe hos ad He-
rennium: quàm illi ipſi quos de inuentione compoſuit: quod & do-
ctior, & plures natus annos eos elucubraſſet. Sed longe eſt ſecus.
Rudes quodammodo hi uidebuntur: ſi ijs, quos de inuentione compo-
ſuit: comparentur. Et quanquam ſunt docti: tamen longiſſimo di-
ſtant interuallo à diuina illa. M. Tullij eloquentia. immo ſiquis ac-
curatius conſyderauerit: plurima in his ad Herennium libris, dure,
& ieiune dicta deprehendet. Adde, quod in libris de oratore,
ubi inchoatorum à ſe rhetoricorum meminit: & horum ad Heren-
nium meminiſſet: atque eò magis, quod perfecta, & abſoluta ſunt:

omniaq; artis rhetoricæ præcepta contineant: ut ipse author ostendit his uerbis. Et uiam, quam sequamur, habemus: propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. Ergo ad Herennium libri si nec ante, nec post, quàm illi de inuentione, à Cicerone compositi sunt: nõ sunt Ciceronis. nam post diuinos illos oratorios, ad Herennium libros compositos dicere: amentia est. Illud præterea non præterierim: existimandum esse Hieronymum, & Priscianum, & alios, qui aut illa ætate, aut post extiterunt: huius rei inuestigandæ minimum sategisse: sed alterum alterius indiligenter, ut solet accidere: errorem secutos. Quis autem illorum author fuerit: Grammatici certant: & adhuc sub iudice lis est.

Sunt tamen, qui authorem fuisse dicant M. Gallionem: propterea quod in libro quodam rhetoricorum ad Herennium antiquissimo, qui dicitur esse Romæ in bibliotheca palatina: sic est titulus: M. Gallionis Rhetoricorum ad C. Herennium liber primus: ubi Gallionis deletum esse aiunt: ita tamen, ut legi possit: & supra Gallionis scriptum. T. cum binis utrinq; punctis: inde Ciceronis. quod si ita est: puto eum, qui deleuit: quod existimarit perperam scriptum Gallionis: deceptum cum prænomine M. S. quod idem in utroque est titulo: tum similitudine quadam Gallionis, & Ciceronis, apposuisse pro Gallionis, T. Ciceronis. Quam quidem rem cum aut ipse uidero: aut ab alio audiuero, cui fidem habeam: tunc credam: curaboq; Gallioni librum suum, quo tot secula uel iniuria temporum, uel ignorantia scriptorum priuatus est: restituendum. cuiuscunq; tamen fuerit liber: ei fatendum est, multum Ciceronis hos, quos diximus, de inuentione libros, ad ea, quæ scripserit: præcepta contulisse. Gallionem autem hunc eum crediderim, ad quem Ouidius in quarto libro de Ponto consolatoriam scripsit epistolam ob mortem uxoris. cuius epistolæ hoc est initium.

Gallio crimen erit uix excusabile nobis:
Carmine te nomen non habuisse meo.

Doctum etiam illum fuisse, his eiusdẽ epistolæ ostenditur carminibus.

Sed neq; solari prudentem stultior ausim:
Verbaq; doctorum nota referre tibi.

HAEC habui mi Naugeri: quæ super his dicerẽ pro tempore. Habeo enim assidue plus negotij: quàm fortasse alius quisquam uel occupatissimus. Adsit Deus: qui me & his malis, & grauissimis, quibus premor, molestijs eripiat: ac uelit, ut dum amissis agris, & ipse hæc queror. En quò discordia ciues

» Perduxit miseros: en queis consevimus agros. aut hæc:
» -Vivi pervenimus, advena nostri,
» Quod nunquam veriti sumus: ut possessor agelli,
» Diceret, hæc mea sunt: veteres migrate coloni:
Tu quoque divinus poëta (es enim alter ab illo) consolans compatrem tuum, mihi aut hæc canas:
» Fortunate senex, etiam tua rura manebunt:
» Et longo quoq; servitio te exire licebit:
» Et cito præsentes alibi cognoscere divos.
Aut tale aliquid: quod cum fuero adeptus: saxo, quod tot annos indefessus volvo: in montis apicem tandem perducto, & collocato, recubans sub tegmine fagi: & ipse queam dicere:
» -Deus nobis hæc otia fecit.
Vale ingens decus musarum.

Index rerum memorabilium, quæ toto opere continentur, per ordinem alphabeti. notandum autem, primum numerum ſignificare chartas, ſecundum uerſus.

P. Lentulus

V

X

Z

FINIS.

Illud hic subiungere libuit: consyderandum diligentius: utrum in epistola ad Leptam, cum scripsit Cicero, Oratorem meum tantopere à te probari, uehementer gaudeo. &c. id dixerit de libris oratorijs ad Quintum fratrem, an de eo libro: quem ad Brutum scripsit: qui quæsiuerat, quod nam eloquentiæ genus Cicero probaret maxime: & quale ei uideretur illud, cui nihil addi posset: quod summum, & perfectissimum iudicaret. cui libro Oratori inditum est nomen. idq;, quoniam in præfatione nostra ad Naugerium, de tribus illis de Oratore libris dixisse Ciceronem scripsimus: cum potius de eo ipso libro ad Brutum illud dixisse uideatur.

PAVLVS MANVTIVS
ALDI .F. STVDIO-
SIS. S. D.

FECIT meum erga uos perpetuum studium, & animi propensio quædam eximia, ut cum haberem clarissimos uiros uel multos, quibus nuncupationem operis huius ob eorum in nos officia deberi merito cognoscerem, nulli tamen maluerim hanc primam industriam in excudendo nostram, q̃ uobis ipsis esse dicatam. Quanquam cum etiam diligentius mecum cogito, non uideo quibus conuenientius quàm uobis, idest literariæ reip. uniuersæ recentes hi fœtus officinæ nostræ consecrari debeant. Atq; utinam tantum in me sit ingenij, quantum uobis iuuandis in hoc ipso excudendi studio laboris, et diligentiæ adhiberi à me uelim. Qui quidem labor meus etiã si non eam fortasse laudem assequetur, cuius ego cupiditate inflammatus ad hanc prouinciam accessi, meus tamen hic animus ad optima propensus, ut puto, laudabilis erit apud bonos uiros: mihi certe uoluntatis huiusce meæ conscientia gloriosa satis ipsa per se fuerit. Vobis, ut dixi, quantum erit in me studij, quantũ industriæ, totum id ad patris imitationem & libenter, & diligenter impendam. De his uero libris, qui sub uestro nomine nunc apparebunt, illud uobis affirmare non dubitem, esse castigatiores omnibus, qui quidem in hunc diem impressi legantur. Quare bonam spem habebitis, & expectabitis in dies meliora. Ego, ne quid indignum expectatione ista uestra contingat, omnibus uiribus enitar. Interim cœptis nostris hilari animo fauete, plaudite, & Valete.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER PRIMVS.

E TSI Negotijs familiaribus impediti, uix satis otium studio suppeditare possumus: & id ipsum, quod datur otij, libentius in philosophia consumere consueuimus: tamen tua nos C. Herenni uoluntas commouit, ut de ratione dicendi conscriberemus: ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem putares. & eo studiosius hoc negotium suscepimus: quod te non sine causa uelle cognoscere rhetoricam intelligebamus. non enim parum habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis: si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res, illa, quae graeci scriptores inanis arrogantiae causa sibi assumpserunt: reliquimus. nam illi, ne parum multa scisse uiderentur: ea conquisiuerunt, quae nihil attinebant: ut ars difficilior cognitu putaretur. nos autem ea, quae uidebantur ad rationem dicendi pertinere: sumpsimus. non enim spe quaestus, aut gloria commoti uenimus ad scribendum, quemadmodum caeteri: sed ut industria nostra tuae morem geramus uoluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio: de re dicere incipiemus: sed si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multum iuuare: ut intelligas hanc rationem praeceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

O RATORIS Officium est, de ijs rebus posse dicere: quae res ad usum ciuilem moribus, ac legibus constitutae sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quae recipere debet orator: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certae personae laudem, uel uituperationem. Deliberatiuũ est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem, & dissuasionem. Iudiciale est, quod positum in controuersia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quomodo has causas tractari conueniat: ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem.

Inuentio est excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quae causam probabilem reddãt. Dispositio est ordo, & distributio rerum: quae demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elo-

Marginal manuscript notes: 155 — suppeditare otiũ — Parum multa — spe questus — Ars sine assiduitate dicendi nihil ualet. — Officium oratoris — Tria genera causarum. — Demõstratiuũ. — Deliberatiuum. — Judiciale. — Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronũtiatio: necessaria ori. — Inuentio quid. — Dispositio quid

cutio est idoneorum uerborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum, & uerborum dispositionis perceptio. Pronuntiatio est uocis, & uultus, et gestus moderatio cum uenustate. Hæc omnia tribus modis assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars est præceptio, quæ dat certam uiam, rationemq; dicendi. Imitatio est, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorũ similes in dicẽdo uelimus esse. Exercitatio est assiduus usus, consuetudoq; dicendi. Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorẽ recipere, quasq; res habere conueniret: nũc, quẽadmodum ad orationẽ possint oratoris officia accõmodari: dicẽdũ uidetur.

INVENTIO in sex partes orationis cõsumitur, exordiũ, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationẽ, conclusionem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris, uel iudicis constituitur: uel apparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Diuisio est, per quam aperimus, quid conueniat: & quid in controuersia sit: & per quam exponimus, quibus de rebus simus dicturi. Cõfirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Cõclusio est artificiosus terminus orationis. Nunc, quoniã unà cum oratoris officijs, quo res cognitu facilior esset: producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur: & eas ad inuentionis rationem accommodaremus: de exordio primum dicendũ uidetur. CAVSA posita, quo cõmodius exordiri possimus: genus causæ est considerandum. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubiũ, humile. Honestum causæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendẽdũ uidetur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus uidetur oppugnari debere: ut pro uiro forti contra parricidam. Turpe genus causæ intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur: aut defenditur turpis.

Dubium genus est, cum habet in se causa & honestatis, & turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res affertur. Cũ hæc ita sint: conueniet exordiorũ rationem ad omne genus causæ accommodari. Exordium duo sunt genera, principium, quod græce προοίμιον appellatur: & insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita sumitur: ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubiũ habebimus: à beneuolentia principiũ constituemus: neq d illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile genus erit causæ: faciemus attentos. Sin

Qn turpe genus insinuatione utimur.

turpe causæ genus erit: insinuatione utemur: de qua posterius dicemus: nisi quid nacti fuerimus, quare aduersarios criminando, beneuolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit: licebit recte uel uti, uel non uti principio. Si uti uolemus: aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta: aut breuiter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus: à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiumento principiũ capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem uolumus: quo modo quidq; confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus: & si attentos eos faciemus. nam docilis est is, q attente uult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis uerba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipsos, q audient, aut ad deorũ immortaliũ religionem: & si rogabimus, ut attente audiant: et si numero exponemus res: qbus de rebus dicturi simus. Beneuolos auditores facere quatuor modis possumus, à nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. A' nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos: aut in eos ipsos, qui audiunt: aliqd referemus: dummodo hæc omnia ad eam ipsam rẽ, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, ut nobis sint auxilio: & simul ostendemus, nos in alijs spem noluisse habere. Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitum, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus: & his adiumentis magis, q̃ ueritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriam aduersariorũ proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus: & si, quæ de his existimatio, quæ iudicij expectatio sit, aperiemus. A' rebus ipsis beneuolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus: aduersariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de insinuatione aperiendum est. TRIA sunt tempora, quibus principio uti non possumus: quæ diligenter sunt consy-

Qn honestũ genus et uti et nõ uti principio possumus.
Docilis auditor
Atttus auditor qm.
Beneuolus auditor
A' nra persona.
Ab aduersariorũ psona
Ab auditorũ psona
A' rebus ipsis

Turpis causa

Quomodo exordien. si cā turpis erit.

deranda: aut cum turpem causam habemus: hoc est cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris persuasus esse uidetur ab ijs, qui ante contra dixerunt: aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinem habebit: exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem, aut hominem, non rem spectari oportere: nō placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersarijs: & esse indigna, aut nefaria. Deinde, cum diu rem auxerimus: nihil simile à nobis factum ostendemus: aut aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus: & similitudinem conferemus. Item, si negabimus nos de aduersarijs, aut de aliqua re dicturos: & tamen occulte dicemus interiectione uerborum. Si persuasus auditor fuerit: id est si oratio aduersariorū auditoribus fidem fecerit (neq; enim nō facile scire poterimus: quoniam non sumus nescij, quibus rebus fides fieri soleat) ergo si fidem factam putabimus: his rebus nos insinuabimus ad causam: si de eo, quod aduersarij firmissimum sibi adiumentum putauerint: primū nos dicturos pollicebimur: aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione utemur: quid potissimum dicamus: aut cui loco primum respondeamus, cum admiratione. Si defessi erunt audiendo: ab aliqua re, quæ risum mouere possit: exordiemur, ab apologo, à fabula uerisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, abiectione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exuperatione, collocatione, literarum mutatione, præterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, uersu, aut ab alicuius interpellatione, aut arrisione: et si promiserimus aliter ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, ut cæteri soleant, uerba facturos: quid alij soleant: q̄d nos facturi simus, breuiter exponemus. Inter insinuationem, & principium hoc interest: quod principium huiusmodi debet esse: ut statim apertis rationibus, quas præscripsimus: aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. At insinuatio eiusmodi debet esse: ut occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus: ut ad eandem commoditatem in dicendi opere uenire possimus. Verum hæ tres utilitates tametsi in tota oratione sunt comparandæ: hoc est ut auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, ne quando uitioso exordio utamur: quæ uitia uitanda sunt, docebo. In exordienda causa seruandum est, ut lenis sit sermo, & usitata uerborum consuetudo: ut non apparata ora-

tio

tio uideatur esse. VITIOSVM exordiũ est, quod in plureis causas potest accommodari: quod uulgare dicitur. Item uitiosum est, quo nihilo minus aduersarius potest uti: quod cõmune appellatur. Itẽ illud, quo aduersarius poterit uti ex contrario. Itẽ uitiosum est, quod nimiũ apparatis uerbis compositum est, aut nimis longum est: & quod non ex ipsa causa natum uideatur: ut proprie cohæreat cum narratione: & quod neq; beneuolum, neq; docilem, neq; attentum facit auditorẽ. De exordio satis dictum est. Deinceps ad narrationem transeamus.

n ARRAtionum tria sunt genera: unũ, quo exponimus rem gestam: & unũquodq; trahimus ad utilitatẽ nostrã uincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de q̃bus iudiciũ futurũ est. Alterum genus est narrationis, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis, uel laudationis causa. Tertiũ genus est id, quod à causa ciuili remotum est: in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera: unum, quod in negotijs, alterum, quod in personis positũ est. Id, quod in negotiorum expositione positum est: treis habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neq; ueras, neq; uerisimiles continet res: ut eæ, quæ tragœdijs traditæ sunt. Historia est gesta res, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentũ est ficta res, quæ tamen fieri potuit: uelut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est: debet habere sermonis festiuitatem, animorũ dissimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desyderium, dissimulationem, misericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, iucundum exitum rerũ. Verum hoc in exercẽdo transigetur. Illud, quod ad ueritatem pertinet: quomodo tractari cõueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut uerisimilis sit. quæ quoniam fieri oportere scimus: quẽadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit: & si non ab ultimo initio repetere uolemus: et si summatim, non particulatim narrabimus: & si nõ ad extremũ, sed usq; eò, quò opus erit, prosequemur: & si transitionibus nullis utemur: & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: & si exitus rerum ita exponemus, ut ante quoq; quæ facta sunt, sciri possint: tametsi nos reticuerimus: q̃d genus, si dicam me ex prouincia redisse: profectũ quoq; in prouinciam intelligatur: & omnino non modo id, quod obest: sed ẽt id, quod neq;

obest, neq; adiuuat: satius est præterire: et ne bis, aut sæpius idem dicamus, cauendum est: etiam ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo. Athenis Megaram uesperi aduenit Simo: ubi aduenit Megaram, insidias fecit uirgini: insidias postquã fecit, uim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, si ut quicq; primum gestum erit: ita primum exponemus: & rerum, ac temporum ordinem conseruabimus: ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic erit consyderandum, nequid perturbate, nequid contorte, nequid ambigue, nequid noue dicamus: nequam in aliam rem trãseamus: ne ab ultimo repetamus: ne longe prosequamur: nequid, quod ad rem pertineat, prætereamus: & si persequemur ea, quæ de breuitate præcepta sunt: nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet.

Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat dicemus: si spatia temporum, personarũ dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt, ne refelli possit: aut temporis parum fuisse: aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse: aut homines ipsos facere: aut pati non potuisse. Si uera res erit: nihilo minus hæc omnia narrando conseruanda sunt: nam sæpe ueritas, nisi hæc seruata sint: fidem non potest facere. Sin erunt ficta: eo magis erunt conseruanda. De his rebus caute confligendum est: quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma authoritas uidebitur interfuisse.

Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum cæteris artis scriptoribus: nisi quia de insinuatione noua excogitauimus: quod eã soli præter cæteros in tria tempora diuisimus: ut planè certam uiã, & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandũ est: in qua singulare consumitur oratoris officium: dabimus operam, ut nihilo minus industrie, quàm rei utilitas postulabit, quæsisse uideamur: si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

CAUSARUM diuisio in duas parteis distributa est. Primum, perorata narratione debemus aperire, quid nobis conueniat cum aduersarijs: si ea, quæ nobis utilia erunt: conuenient: quid in controuersia relinquatur, hoc modo. Interfectam esse ab Oreste matrem, conuenit mihi cum aduersarijs: iure fecerit: & licuerit'ne facere: id est in controuersia. Item è contrario. Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum confitentur: cum id ita sit, me ulasci parentem negant oportuisse. Deinde, cum hoc fecerimus, distributione debemus uti. Ea diuiditur in duas parteis, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de

rebus dicturi sumus. eam plusq̃ trium partiũ numero esse non oportet: nam & piculosum est, nequando plus, minus'ue dicamus: & suspitionem afferet auditori meditationis, et artificij: quæ res fidẽ abrogat oratori. Expositio est, cũ res, q̄bus de rebus dicturi sumus: exponimus breuiter, & absolute. Nunc ad confirmationem transeamus.

t OTA spes uincendi, ratioq; ꝑsuadendi posita est in confirmatione, & confutatione. Nam, cum adiumenta nostra exposuerimus: contrariaq; dissoluerimus: absolute nimirũ munus oratoriũ confecerimus. Vtrunq; igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus. Causarum constitutiones alij quatuor fecerunt, noster doctor Hermetes tres putauit esse: non ut de illorum quicquam detraheret inuentione: sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter, & singulari modo docere: illos distribuisse dupliciter, & bipartito. Constitutio est prima deprecatio defensoris cũ accusatoris insimulatione coniuncta. Constitutiones itaq;, ut diximus, tres sunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis est, cum de facto controuersia est, hoc modo. Aiax in sylua, postquam resciuit quæ fecisset per insaniam: gladio incubuit. Vlysses interuenit: occisum conspicatur: è corpore cruentum telum educit. Teucer interuenit: cum fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento uidet: capitis arcessit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur: de facto erit controuersia: et ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur.

Legitima constitutio est, cum in scripto, aut ex scriptis aliq̄d controuersiæ nascitur. Ea diuiditur in partes sex, scriptum, & sententiam, cõtrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto, & sententia nascitur cõtrouersia, cum uidetur scriptoris uolũtas cum scripto ipso dissentire, hoc modo. Si lex sit, quæ iubeat eos, q̄ propter tempestatem nauim reliquerint: omnia ꝑdere: eorum nauim, cæteraq; esse, si nauis conseruata sit, q̄ remanserunt in naui. Magnitudine tempestatis omnes perterriti, nauim reliquerunt: & in scapham conscenderunt, præter unũ ægrotum. is propter morbũ exire, & fugere nõ potuit. casu, & fortuna nauis in portum incolumis delata est: illam ægrotus possidet: nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto, & sententia. Ex contrarijs legibus controuersia constat, cũ alia lex iubet, aut ꝑmittit: alia uetat q̄dpiam fieri, hoc modo. Lex uetat eũ, q̄ de pecunijs repetundis damnatus sit: in cõcione orationẽ habere. Altera lex iubet, Augurẽ, in demortui locũ q̄ petat, in cõcione nominare. Augur q̄dam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locũ q̄ petat, nomina-

uit: petitur ab eo multa. Constitutio hæc est legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, cum scriptum duas, aut plureis res significat, hoc modo. Paterfamilias, cum filium hæredē faceret: testamento uasa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ. xxx. pondo uasorum argenteorum dato, quæ uolet. Post mortem eius uasa pretiosa, & cælata magnifice, illa petit: Tullius se quæ uelit ipse. xxx. pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione causa constat, cum in controuersia est, quo nomine factum appelletur. ea est huiusmodi. Cum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus, & trientibus laturus esset: Cepio, qui per id temporis Quæs. urbanus erat: docuit Senatum, ærarium non posse pati largitionem tantam. Senatus decreuit, si eam legem ad populum ferat, aduersus remp. uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit: collegæ intercedere: ille nihilo minus cistellam detulit. Cepio, ut illum contra S.C. intercedentibus collegis aduersus remp. uidit ferre: cum uiris bonis impetum facit: pontes disturbat: cistas deijcit: impedimento est, quò secius feratur lex. accersitur Cepio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. uocabulum enim definitur ipsum, cum quæritur, quid sit minuere maiestatem.

Ex translatione controuersia nascitur, cum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunq; utimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. In iudicijs tamen nonnihil ea utimur, ut hoc modo. Siquis peculatus accusatur, quod uasa argentea publica de loco priuato dicatur sustulisse: possit dicere, cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus: secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis raro uenit in iudicium, quod in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt: & causa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæstionibus cauetur legibus, ut ante si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat: utrum illi liceat accusare, nec ne. Ex ratiocinatione controuersia constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium: quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandam aucupatur. ea est huiusmodi. Lex est. Si furiosus existet: agnatorum, gentiliumq́; in eo, pecuniaq́; eius potestas esto. & lex. Qui parentem necasse iudicatus erit: is obuolutus, & obligatus corio deijciatur in profluentem. & lex.

Paterfamilias, uti super familia, pecunia'ue sua legauerit: ita ius esto. & lex. Si paterfamilias intestato moritur: familia, pecuniaq́;

pecuniaq; eius agnatorum, gentiliumq; esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse: ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est: & soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt: & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt: testamentum ipso præsente conscribunt: testes rite affuerunt: de illo supplicium paulo post sumitur. Ii, qui hæredes erant: testamento hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo: suam uocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur: & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ constitutionis, ostendimus. nunc de iuridiciali constitutione dicemus. IVRIDICIALis constitutio est, cum factum conuenit: sed iure, an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ: quarum una absoluta, altera assumptiua nominatur. Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. ea est huiusmodi. Mimus quidam nominatim Accium poëtam compellauit in scena: cum eo Accius iniuriarum agit: hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta ex extranea re, cōprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, translatio criminis, cōparatio. Concessio est, cum reus postulat sibi ignosci. ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consulto se negat reus fecisse. ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunã, ut Cepio ad Tribb. pl. de amissione exercitus. Imprudentiam, ut ille, qui de eo seruo, qui dominum occiderat: supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuerit: cum is seruus manumissus testamento esset. Necessitudinem, ut ille, qui ad diem cōmeatus non uenit: quod eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cum & peccasse, & consulto fecisse confitetur: & tamen postulat, ut sui misereantur. Hoc, in iudicio non potest ferè usu uenire: nisi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta esse constant. Hoc modo, in loco cōmuni per amplificationem iniiciemus: quod, si hoc fecisset: tamen ei pro pristinis beneficijs ignosci conueniret: uerũ nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non uenit: at in Senatum, aut ante Imperatorem, & in consiliũ talis causa potest uenire. Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse nos non negamus: sed aliorũ peccatis coactos fecisse dicimus: ut Orestes, cum se defendit, in ma=

trem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat, cum à nobis nō crimen, sed culpam ipsam amouemus: & uel in hominē transferimus: uel in rē quampiam conferimus. In hominem transfertur, ut si accusetur is, qui P. Sulpitium se fateatur occidisse, & id iussu Coss. defendat: & eos dicat non modo imperasse: sed rationem quoq; ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, ut siquis ex testamento, quod facere iussus sit, ex plebiscito uetetur. Ex comparatione criminis causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrū facere: & id, quod fecerimus, satius fuisse facere: ea causa huiusmodi est. C. Pompilius, cum à Gallis obsideretur: neq; effugere ullo modo posset: uenit cum hostiū ducibus in collocutionem: ita discessit, ut impedimenta relinqueret: exercitū educeret: satius esse duxit amittere impedimenta, q̄ exercitum: exercitum eduxit: impedimenta reliquit. accersitur maiestatis. Quæ constitutiones, & quæ constitutionū partes sint: satis uideor ostendisse. Nunc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonstrandū est: si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari: quo ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo: ut docendi causa in hac potissimum consistamus. Orestes cum confiteatur se occidisse matrem: nisi attulerit facti rationem, peruertit defensionem: ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset: illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, ut ostendi, ratio ea est, quæ continet defensionem: sine qua nec parua quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendū est: id est, quod accusationem continet: quod affertur contra rationem defensionis: de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo. Cum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto, iure occidi: illa enim patrem meum occiderat: utetur accusator firmamento, hoc modo. Sed non abs te tamen occidi, neq; indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicij quæstio nascatur, oportet: quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione, hoc modo. Cum dicat Orestes se patris ulciscendi causa matrem occidisse: rectum'ne fuerit à filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus, & partibus constitutionū, hac uia iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali cōstitutione: in ea enim nec ratio quæritur, quare fece-

rit (fecisse enim negatur) nec firmamentum exquiritur: quoniam non subest ratio, quare ex intentione, & infitiatione iudicatio constituitur, hoc modo. Intentio: occidisti Aiacem. Infitiatio: non occidi. Iudicatio: occiderit'ne. Ratio omnis utriusq; orationis, ut ante dictum est, ad hãc iudicationem conferenda est. si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum: iudicationes quoq; plures erũt in una causa: sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter, & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam satis huius uoluminis magnitudo creuit: commodius est in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere: nequa propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. sed, si quidem hæc tardius, quàm studes, absoluentur: cum rerum magnitudini, tum nostris quoq; occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus: et quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus industria: ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio, munus hoc accumulatissime tuæ largiamur uoluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER SECVNDVS.

i N Primo libro Herenni breuiter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret: et in quibus officijs artis elaborare conueniret: & ea officia qua ratione facillime consequi posset. Verum, quod neq; de omnibus rebus simul dici poterat: et de maximis primum scribendum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderentur: ita nobis placitum est, ut ea, quæ difficillima essent: potissimum scriberemus. CAVsarum tria genera sunt, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale: multo difficillimum est iudiciale: ergo id primum absoluemus. hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractabamus: quorum inuentio & prima, & difficillima est: ea quoq; nobis erit hoc in libro propémodum absoluta: & paruam partem eius in tertium uolumen transferemus. De sex partibus orationis primum scribere incepimus. In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus uerbis, quàm necesse fuit: nec minus dilucide, quàm te uelle existimabamus. Deinde coniunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit: quare genera constitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem, & partes constitutionis causa posita re-

periri oporteret. Deinde docuimus, iudicationẽ quemadmodũ quæri conueniret: qua inuenta, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus, esse causas quamplures, in quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. Reliquum uidebatur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inuentiones ad unamquanq; constitutionem, aut partem constitutionis accommodare: & item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & quales uitari oporteret: quorum utrunq; pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationum uti oporteat: q locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quanq; causam tractari conueniat. & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima est: potissimum consyderemus.

IN Causa coniecturali, narratio accusatoris suspiciones interiectas, & dispersas habere debet: ut nihil actũ, nihil dictum, nusquam uentum, aut abitum: nihil deniq; factum sine causa putetur. Defensoris narratio simplicem, & dilucidã expositionem debet habere, cum attenuatione suspicionis. Huius cõstitutionis ratio in sex parteis est distributa, probabile, collationem, signum, argumentum, consecutionem, approbationem. Horum ununquodq; quid ualeat, aperiemus. Probabile est, per quod probatur expedisse reo peccare: & à simili turpitudine hominẽ nunquam abfuisse. Id diuiditur in causam, et in uitã. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium, commodorum spe, aut incommodorum euitatione: ut cum quæritur, num quod cõmodum maleficio acquisierit, num honorem, num pecuniam, num dominationẽ: num aliquam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis uoluerit explere: aut num quod incõmodum uitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hic accusator in spe commodi, cupiditatem ostendet aduersarij: in uitatione incommodi, formidinẽ augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit: aut eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, omneis, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit: in suspicionẽ maleficij deuocari. Deinde uita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primum consyderabit accusator, num quãdo simile quid fecerit. Si id non reperiet: quæret, num quando uenerit in similẽ suspicionem: & in eo debebit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit: uita hominis possit accommodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ causa fecisse: ostendet eum semper auarum fuisse: si honoris, ambitiosum. ita poterit animi uitium cum causa peccati conglutinare. Si non pote-

rit par uitium cum causa reperire: reperiat dispar. Si non poterit auarũ demonstrare: demonstret corruptorem, uel perfidiosum, si quo modo poterit. deniq; aliquo, aut quamplurimis uitijs contaminabit personam. deinde, qui fecerit illud tam nequiter: eundem hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si uehementer castus, & integer existimabitur: aduersarius dicet, facta, non famam spectari oportere: illum ante occultasse sua flagitia: se planum facturum ab eo maleficium non abesse. Defensor primũ demonstrabit uitam integram, si poterit. id si non poterit: confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, uim, persuasionem: quibus de rebus uituperatio eorũ, quæ extra id crimen erunt: non debeat assignari. Sin uehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia: prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente: & utetur loco communi: rumoribus credi nõ oportere. Sin nihil horũ fieri poterit: utatur extrema defensione: & dicat, nõ se de moribus eius apud Cess. sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere. Collatio est, cum accusator id, quod aduersarium fecisse criminatur: alij nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium: aut eum ipsum alijs rationibus aut non potuisse: aut non æque commode potuisse: aut eum effugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor ut demonstret, oportet, aut alijs quoq; bono fuisse: aut alios quoq; id, quo de ipse insimuletur: facere potuisse. Signum est, per quod ostenditur idonea ꝑficiendi facultas esse quæsita. id diuiditur in parteis sex, locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem cælandi. Locus quæritur, celebris, an desertus: semper, an tum cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo: sacer, an profanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiusmodi loci attingant: num qui est passus, ꝓspectus, aut exauditus esse possit. Horũ q̃d reo, q̃d accusatori conueniat: ꝑscribere nõ grauaremur: nisi facile quiuis causa posita, posset iudicare. Initia.n. inuentionis ab arte debent proficisci. cætera facile cõparabit exercitatio.

Tempus ita quæritur: qua parte anni, qua hora, noctu, an interdiu, & qua diei, & qua noctis hora factũ esse dicatur: & cuiusmodi tẽporibus. Spatiũ ita considyeratur: satis ne longum fuerit ad eam rẽ transigendã: & potuerit'ne scire, satis ad id ꝑficiendũ spatij futurũ. nam parui refert, satis spatij fuisse ad id perficiendũ: si id ante sciri, & ratione prouideri non potuerit. Occasio quæritur, idonea'ne satis fuerit ad rẽ adoriendam, an alia melior: quæ aut præterita sit: aut nõ expectata. Spes perficiẽdi quæ fuerit, spectabitur hoc mo=

do: si quæ supradicta sunt signa, concurrent: si præterea ex altera parte uires, pecunia, consilium, scientia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse. per quas res scire poterimus, utrum diffidendũ, an confidendum fuerit. Spes cælandi quæ fuerit, quæritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis, aut seruis, aut utrisq;. Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id diuiditur in tempora tria, præteritum, instans, consequẽs.

In præterito tempore oportet consyderare, ubi fuerit: ubi uisus sit: quocum uisus sit: num quid appararit: num quẽ conuenerit: num q̃d dixerit: num quem habuerit de conscijs, de adiutoribus, de adiumentis: num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tẽpore.

In instanti tempore quæritur, num uisus sit, cum faciebat: num q̃ strepitus, clamor, crepitus exauditus sit: aut deniq; num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odore, gustatu. nam quiuis horũ sensus potest cõflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta, relictum sit: quod indicet aut factũ esse maleficium, aut à quo factum sit. Factum esse, hoc modo. Si tumore, aut liuore decoloratũ est corpus mortui: significat eum ueneno necatum. A` quo factum sit, hoc modo: si telum, si uestimentum, si quid eiusmodi relictum sit: aut si uestigium rei fuerit, aut si cruor in uestimentis: aut si in eo loco comprehensus, aut uisus sit transacto negotio: quo in loco res gesta dicatur. Consecutio est, cũ quæritur, quæ signa nocentis, et innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersarium, cum ad eum uentum sit, erubuisse: expalluisse: titubasse: inconstanter locutum esse: concidisse: pollicitum esse aliquid: quæ signa conscientiæ sunt. Si reus horũ nihil fecerit: accusator dicet, eum usq; adeo præmeditatum fuisse, quid sibi esset usu uenturum: ut confidentissime resistẽs responderet: quæ signa cõfidentiæ, non innocentiæ sint. Defensor, si pertimuerit: magnitudine periculi, non cõscientia peccati cõmotum esse dicet. Si non pertimuerit: fretum innocentia negabit esse cõmotum. Approbatio est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione. Ea habet locos proprios, atq; cõmunes. Proprij sunt ij, quibus nisi accusator, nemo potest uti: & ij, quibus nisi defensor.

Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere: & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat: & cum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt cum

accusatoris, tum defensoris, à testibus contra testes, à quæstionibus contra quæstiones, ab argumentis contra argumenta, à rumoribus contra rumores. A` testibus, dicemus secundum authoritatem, & uitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, uitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam: si aut non fieri potuisse dicemus: aut non factum esse, quod dicant: aut scire illos non potuisse: aut cupide dicere, & argumentari. Hæc & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt. A` quæstionibus dicemus, cum demonstrabimus, maiores ueri inueniendi causa tormentis, & cruciatibus uoluisse quæri: & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta erũt argumentando, ijsdem uijs, quibus omnis coniectura tractatur: trahemus ad uerimilem suspicionem: idem'q; hoc in testimonijs facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus: primum maiores uoluisse certis in rebus interponi quæstiones: cum, quæ uere dicerentur, seruari: quæ falsò in quæstione pronuntiarentur, refelli possent: hoc modo. Quo in loco quid positum sit: & siquid esset simile: quod uideri, aut aliquo simili signo percipi posset. Deinde, dolori credi non oportere: quod alius alio recentior sit in dolore: quod ingeniosior ad cõminiscendum: quod deniq; sæpe scire, aut suspicari possit, quid quæsitor uelit audire: quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio cõprobabitur, si refellemus, quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argumentatione: id'q; partibus cõiecturæ, quas ante exposuimus: facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & cæteris locis, quibus augetur suspicio: dicere hoc modo cõuenit. Cum multa cõcurrant argumẽta, et signa, quæ inter se consentiant: rẽ perspicuã, non suspiciosam uideri oportere. Item, plus oportere signis, & argumentis credi, quàm testibus: hæc enim eo modo exponi: quo modo re uera sunt gesta: testes corrumpi posse uel pretio, uel gratia, uel metu, uel simultate. Contra argumenta, & signa, & cæteras suspiciones dicemus hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse, quã non suspicionibus quiuis possit criminari: deinde, unãquanq; suspicionem extenuabimus: & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiam conuenire: indignum facinus esse, sine testibus coniecturã, & suspicionẽ firmamenti satis habere. A` rumoribus dicemus, si negabimus temere famã nasci solere, quin subsit aliquid: & dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret, & comminisceretur. Et præterea, si cæteri falsi soleant esse: argumentabimur hunc esse uerum. Contra rumores dicemus primũ, si do-

cebimus multos esse falsos rumores: & exẽplis utemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura maleuolos, & maledicos confinxisse dicemus: & aliquam, aut fictam fabulã in aduersarios afferemus: quam dicamus omnibus in ore esse: aut uerum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neq; tamen ei rumori nos fidẽ habere dicemus: ideo q̃d quiuis homo possit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre: & confictam fabulam dissipare. Veruntamen, si rumor uehementer probabilis esse uidebitur: argumentando, famæ fidem poterimus abrogare. Quod et difficillima tractatu est constitutio coniecturalis: & in ueris causis sæpissime tractanda est: eò diligẽtius omnes eius partes perscrutati sumus: ut ne paruula quidem titubatione, aut offensione impediremur: si ad hanc rationem præceptionis assiduitatem exercitationis accõmodaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis partes trãseamus.

CVM Voluntas scriptoris cum scripto dissidere uidebitur: si à scripto dicemus: his locis utemur secundũ narrationem. Primum scriptoris collaudatione. Deinde scripti recitatione. Deinde percunctatione: scirent ne aduersarij id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut quolibet scripto, quod ad eam rem pertineat. Deinde collatione: quid scriptum sit: quid aduersarij se fecisse dicant: quid iudicem sequi conueniat: utrum id, quod diligenter perscriptum sit: an id, quod acute sit excogitatum. Deinde ea sententia, quæ ab aduersarijs sit excogitata, & scripto attributa: cõtemnetur, et infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, si id uoluisset scribere, ut nõ potuerit perscribere. Deinde à nobis sententia aperietur: & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscripsit: & demõstrabitur scriptum esse illud dilucide, breuiter, cõmode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur: quæ res, cũ ab aduersarijs sententia redderetur: & uoluntas afferretur: à scripto potius iudicatæ sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere.

Locus cõmunis est contra eum: qui, cum fateatur se contra id, quod legibus sancitum est, aut testamento perscriptum sit: fecisse: tamen facti quærat defensionem. A` sententia sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris cõmoditatem, atq; breuitatem: quod tantum scripserit, quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit: non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium, uerba, & literas sequi: negligere uoluntatem. Deinde id, quod scriptum sit: aut non posse fieri: aut non lege, non more, non natura, non bono, & æquo pòsse fieri: quæ omnia uoluisse scriptorem quã rectissime fieri, nemo

ri, nemo dubitet, at ea, quæ à nobis facta sint, iustissime facta. Dein-
de contrariam sententiam aut nullã esse, aut stultam, aut iniustã, aut
non posse fieri, aut non cõstare cũ superioribus, & inferioribus sen
tentijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut
cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum à uoluntate, &
contra scriptum iudicatorum enumeratione utemur. Deinde legũ, &
stipulationum breuiter exscriptarũ, in quibus intelligatur scriptorum
uoluntas, & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum re
citet, & uoluntatem scriptoris non interpretetur. Cum duæ leges in-
ter se discrepent, uidendum est, primum, num quæ abrogatio, aut de-
rogatio sit. Deinde utrum leges ita dissentiant, ut altera iubeat, altera
uetet: an ita, ut altera cogat, altera p̃mittat. Infirma enim erit eius de-
fensio, qui negabit se fecisse, quod cogeretur, cũ altera lex permitteret.
plus.n.ualet sanctio p̃missione. Item illa defensio tenuis est, cum ostẽ-
ditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi abrogatum, uel dero
gatum sit, id quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum
hæc erunt consyderata, statim nostræ legis expositione, recitatione, col
laudatione utemur. Deinde cõtrariæ legis enodabimus uoluntatem,
& eã trahemus ad nostræ causæ cõmodũ. Deinde de iuridiciali ab-
soluta sumemus rationẽ iuris, & quæremus partem iuris: utrũ cũ ea
faciat: de qua parte posterius disseremus. Si ambiguũ esse scriptũ pu-
tabitur, quod in duas, aut plureis sententias trahi possit, hoc modo tra
ctandum est. Primum, sit'ne ambiguum, quærendum est: deinde, quo
modo scriptum esset: si id, quod aduersarij interpretãtur, scriptor fie-
ri uoluisset, ostendendũ est. Deinde id, quod nos interpretemur et fie-
ri posse, & honeste, recte, lege, more, natura, bono, & æquo fieri posse:
quod aduersarij interpretantur à cõtrario: nec esse ambigue scriptũ,
cum intelligatur utra sententia uera sit. Sunt q̃ arbitrantur ad hãc
causam tractandũ, uehementer p̃tinere cognitionem amphibologia-
rum eã, quæ à dialecticis profertur. Nos uero arbitramur, non modo
nullo adiumento esse, sed potius maximo impedimento. omnes enim illi
amphibologias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte sententiã
nullam possunt interpretari. Itaq; & alieni sermonis molesti inter-
pellatores: & scripti tũ odiosi, tũ obscuri interpretes sunt, & dũ cau
te, expediteq; loqui uolunt, infantissimi reperiuntur. Ita, dũ metuunt,
in dicendo neq̃d ambiguũ dicant, nomen suum pronuntiare nõ pos-
sunt. Verũ horum pueriles opiniones rectissimis rationibus, cum uo-
les, refellemus. In præsentia hæc interserere non alienum fuit, ut hu-
ius infantiæ garulam disciplinam contemneremus. Cum definitione

utemur, primum afferemus breuem uocabuli definitionem, hoc modo. Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat: quae sunt ea, que capiunt suffragia populi, & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratũ consilio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario. Maiestatem is minuit, qui amplitudinẽ ciuitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui, detrimento: ærariũ enim conseruaui: libidini malorum restiti: maiestatem omnem interire non passus sum. Primũ igitur uocabuli sententia breuiter, & ad utilitatẽ accommodatam causæ describetur. Deinde factum nostrum cum uerbi descriptione coniungetur. Deinde cõtrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoq; ex iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta: de qua iam loquemur. Quæritur in translationibus, primũ, num aliquis eius rei actionem, petitionẽ, aut executionẽ habeat, quem non oporteat: num alio modo, alio tempore, alio loco, num alia lege, num alio quærente, aut agente, hæc legibus, & moribus, æquo, & bono reperientur: de quibus dicetur in iuridiciali absoluta. In causa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus aut minoribus, aut similibus, similiter scriptũ, aut iudicatũ sit: deinde, utrũ ea res similis sit ei rei, de qua agitur, an dissimilis: deinde utrũ cõsulto de ea rescriptũ nõ sit, quod noluerit cauere, an q᷑ satis cautũ putarit propter cæterorũ scriptorũ similitudinẽ. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicialẽ reuertamur. ABSOLVTA iuridiciali constitutione utemur, cum ipsam rem, quã nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. in ea conuenit quæri, iuré ne factum sit. de eo causa posita dicere poterimus, si ex quibus partibus ius constet, cognouerimus. Constat igitur ius ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo, & bono, pacto. Natura ius est, quod cognationis, aut pietatis causa obseruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius est id, quod populi iussu sancitũ est: quod genus: ut in ius eas, cum uoceris. Consuetudine ius est id, quod sine lege, æque ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus id: q᷑ argentario obtuleris expensum, à socio eius recte repetere possis.

Iudicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretũ interpositum: ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alij iudici, aut Præt. aut Cos. aut Tr. pl. placitum sit: & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: quod genus. M. Drusus Præt. urbanus, quod cũ hærede mandati ageretur, iudicium reddidit. Sext. Iulius non red-

didit. Item C. Cœlius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poëtam in scœna nominatim læserat. P. Mutius eum, qui L. Accium poëtam nominauerat, condemnauit. Ergo, quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri, cum id usu uenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum pro feremus. Ex æquo, & bono ius constat, quod ad ueritatem, & utilitatem communem uidetur pertinere: quod genus: ut maior annis LX. & cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius consti tui conuenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto ius est, siquid inter se pepigerunt: siquid inter quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo. Rem ubi pagunt, oratione pagunt. in comitio, aut in foro ante meridiem causam conijcito. Sunt item pacta, quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit: idq; in absoluta iuridiciali faciendum uidetur. CVM ex comparatione quæretur, utrum satius fuerit agere id, quod reus dicat se fecisse, aut id, quod accusator dicat oportuisse fieri, primum quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, utrum uenustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsum'ne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. deinde interponetur ab accusatore suspicio ex coniecturali constitutione, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negotium gestum. deinde quæretur, potuerit'ne uitari, ne in eum locum ueniretur. Ab defensore contra refelletur argumentatio coniecturalis: de qua ante dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præposuerit: cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem: & simul quæret ab accusatoribus, & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos. Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur: in qua primum quærendum est, iure'ne in alium crimen transferatur. deinde spectandum est, an æque magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atq; illud, quod reus suscepisse fateatur: deinde, oportuerit'ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit: deinde, oportuerit'ne iudicium ante fieri: deinde, cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteat'ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non uenerit. Locus com

munis accusatoris, contra eū, ꝗ plus censeat uim, quam iudicia ualere oportere: & ab aduersarijs ꝑcunctabitur accusator, ꝗd futurū sit: si idē cæteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicāt. quid si ipse accusator idē facere uoluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur, rē, locum, tempus ante oculos ponet, ut ij, ꝗ audient, existiment, aut non potuisse, aut nō fuisse utile rē in iudiciū uenire. Concessio est, ꝑ quam nobis ignosci postulamus. ea diuiditur in purgationē, & deprecationē. Purgatio est, cū consulto à nobis factū negamus. ea diuiditur in necessitatem, fortunam, imprudētiam. De his primū partibus ostendendū est: deinde ad deprecationē reuertendū uidetur. Primū cōsyderandū est, utrū ꝑ culpam uentum sit in necessitudinē: num culpam ueniendi necessitudo fecerit. deinde quærendum est, ecquo modo uis illa uitari potuerit, ac leuari: deinde, is, ꝗ in necessitudinē causam cōferet, expertus'ne sit, ꝗd cōtra facere, aut excogitare posset: deinde, num quæ suspiciones ex cōiecturali cōstitutione trahi possint: quæ significent id cōsulto factum esse, quod necessario accidisse dicitur: deinde, si maxime necessitudo quæpiam fuerit, cōueniat'ne eam satis idoneam putari.

Si autem imprudētia reus se peccasse dicet, primū quæretur, utrū potuerit scire, an nō potuerit: deinde, utrum data sit opera, ut sciretur, an non: deinde, utrū casu nescierit, an culpa. nam ꝗ se propter uinum, aut amorē, aut iracundiam fugisse rationē dicet, is animi uitio uidebitur nescisse, nō imprudentia. quare nō imprudentia se defendet, sed culpa cōtaminabitur. deinde, cōiecturali constitutione quæretur, utrū scierit, an ignorauerit: & cōsyderabitur, satis'ne imprudētia præsidij debeat esse, cū factū esse cōstet. Cū in fortunam causa cōferetur, & ea re defensor ignosci dicet reo oportere, eadē omnia uidentur cōsyderanda, quæ de necessitudine præscripta sunt. etenim hæ tres partes purgatiōis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadē ferè possint accōmodari. Loci cōmunes in his causis accusatoris, cōtra eū, ꝗ cum se peccasse cōfiteatur, tamen oratione iudices moretur: Defensoris, de humanitate, misericordia: uolūtatē in oībus rebus spectari cōuenire, & quæ cōsulto facta nō sint, in ijs fraudē esse nō oportere. Deprecatione utemur, cū fatebimur nos peccasse, neq; id imprudēter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscēdi ratio quæritur ex ijs locis, si plura, aut maiora officia quam maleficia uidebuntur cōstare. siqua uirtus, aut nobilitas erit in eo, ꝗ supplicabit, siqua spes erit, usui futurū, si sine supplicio discesserit, si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus

ostendetur

ostendetur fuisse: si ea, quæ peccauit, non odio, non crudelitate, sed officio, & recto studio commotus fecit: si tali de causa alijs quoq; ignotũ est. si nihil ab eo periculi nobis futurum uidebitur: si eum missum fecerimus: si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contradicet, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa iuditialis fieri non potest, ut in primo libro ostendimus: sed quod potest uel ad Senatum, uel ad concilium uenire, non uisa est supersedenda. Cum à nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut in hominem, nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potuerit ne tantum, quantum reus demonstrabit is, in quem causa conferetur: & ecquonam modo aut honeste, aut sine periculo potuerit obsisti: si maxime ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuersiam, & quæretur, nũ consulto factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, et hæc eadem ferè, & omnia, quæ de necessitudine præcepimus, consyderanda erunt. Quoniam satis ostendisse uidemur, quibus argumentationibus in uno quoq; genere causæ iudicialis uti conueniret, consequi uidetur, ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornate, & absolute tractare possimus. nam ferè nõ difficile est inuenire, quid sit causæ adiumento: difficilimum uero est, inuentum expolire, & expedite pronuntiare. hæc enim res facit, ut neq; diutius, quàm satis sit, in eisdẽ locis commoremur, neq; eodem identidem reuoluamur, neq; inchoatã argumentationem relinquamus, neq; incommode ad aliam deinceps transeamus. itaq; hac ratione et ipsi meminisse poterimus, quid quoquo loco dixerimus: & auditor cum totius causæ, tum uniuscuiusq; argumentationis distributionẽ percipere, & meminisse poterit. Ergo absolutissima, & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinq; partes est distributa, propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus summatim, quid sit, quod probare uolumus. Ratio est causa, quæ demonstrat id uerum esse, quod intendimus, breui subiectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestandæ, & collocupletandæ causa, confirmata argumentatione. Cõplexio est, quæ cõcludit, breuiter colligens partes argumentationis. Hisce igitur quinq; partibus ut absolutissime utamur, hoc modo tractabimus

argumentationem. Causam ostendemus Vlyssi fuisse, quare interfecerit Aiacem: inimicum enim acerrimũ de medio tollere uolebat: à quo sibi non iniuria summum periculũ metuebat. uidebat illo incolumi, se incolumem non futurum. sperabat illius morte, se salutem sibi comparare. consueuerat, si iure non poterat, quauis iniuria inimico exitum machinari: cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat. ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo supplicium uerebatur: & consuetudo peccandi, maleficij suscipiendi remouebat dubitationẽ. Omnes enim, qui minima peccata cum causa suscipiũt, tum uero illa, quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti, suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes: si complures scelere se contaminauerunt imperij cupiditate: si multi leue compendium fraude maxima cõmutauerunt, cui mirum uidebitur, istum à maleficio propter acerrimam formidinẽ non temperasse? Virum fortissimum, integerrimũ, inimicitiarũ persequẽtissimum, iniuria lacessitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tandẽ hoc mirum uidebitur? Nam, cum feras bestias uideamus alacres, & erectas uadere, ut alteri bestiæ noceant, non est incredibile putandũ, istius quoq; animum ferum, crudelẽ, atq; inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: præsertim cum in bestijs nullam neq; bonam, neq; malam rationem uideamus: in isto plurimas, & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturũ causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium: & si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstraui, non est dubiũ, quin confiteatur causam maleficij fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinq; partibus cõstat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim cõplexione supersedendum est, si res breuis est, ut facile memoria cõprehendantur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res uidetur esse. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione, & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quã exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita: breuissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita. GENERA duo sunt uitiosarũ argumentationũ, unũ, quod ab aduersario reprehendi potest, idq; ptinet ad causam: alterũ, quod tametsi nugatoriũ est, tamen non indiget reprehensione Quæ sint, quæ reprehensione confutari conueni-

at, quæ tacite contemni, atq; uitari sine reprehensione, si exempla subiecero, intelligere dilucide poteris. Hæc cognitio uitiosarũ argumentationum duplicem utilitatem afferet: nam & uitare in argumentatione uitium admonebit, & ab alijs non uitatum commode reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus perfectam, & plenam argumentationem ex quinq; partibus constare, in unaquaq; parte argumentationis quæ uitia euitanda sunt, consyderemus: ut & ipsi ab his uitijs recedere, et aduersariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus. Expositio uitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non necessario est omnibus attributũ, ut siquis hoc modo exponat. Omnes, qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, quam officio paupertatem tueri. Siquis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendemus id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falsò, et iniuria conferri. Item uitiosa expositio est, cum id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo. Nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorẽ incidere: nam, cum non nemo deuenerit in amorẽ uno aspectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur. Item uitiosa expositio est, cum omnes res ostendemus nos collegisse, & aliquam rẽ idoneam præterimus, hoc modo. Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est, aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille hæredẽ testamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam sunt uisi. inimicum nullũ habebat: relinqtur, si neq; à prædonibus, neq; ab inimicis occisus est, quod alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in huiuscemodi expositione, reprehensione utemur: siquos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficiũ, ostẽderimus, uelut in hoc exẽplo, cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse, dicemus potuisse uel à familia, uel à cohæredibus nostris. Cum hoc modo illorũ collectionẽ disturbauerimus, nobis latiorẽ locũ defendendi relinquemus. Ergo hoc quoq; uitandũ est in expositione, nequando, cũ omnia collegisse uideamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item uitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione, ut si, cũ plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo. Duæ res sunt iudices, quæ oẽs ad maleficiũ impellunt, luxuries, & auaritia. Quid amor? inquid qspiam, quid ambitio? qd

religio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid deniq; alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo. Tres res sunt, quae omnes homines solicitant, metus, cupiditas, aegritudo. Satis fuerat dixisse metum, & cupiditatem, quoniam aegritudinem cũ utraq; re coniunctam esse necesse est. Itẽ uitiosa expositio est, quae nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum stultitia est mater, quae parit immensas cupiditates: immensae porrò cupiditates infinitae, & immoderatae sunt: hae pariunt auaritiam: auaritia porrò hominem ad quoduis maleficium impellit. igitur auaritia inducti aduersarij nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremũ dictum est, satis fuit exponere, ne Enniũ, & caeteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Vtinam, ne in nemore pelio securibus.
Caesa cecidisset abiegna ad terram trabes:
Ne'ue inde nauis inchoandae exordium
Coepisset, quae nunc nominatur nomine
Argo', qua uecti Argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliae per dolum:
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo aegra, amore saeuo saucia.

Nam hic satis erat dicere, si id modo, q̃d esset satis, curasset poëta.

Vtinam, ne hera errans mea, modo efferret pedem
Medea, animo aegra, amore saeuo saucia.

Ergo hac quoq; ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedẽdũ est: non enim reprehensione eget, sicut aliae complures, sed sua sponte uitiosa est. Vitiosa ratio est, quae ad expositionem nõ est accommodata, uel propter infirmitatem, uel propter uanitatem.

Infirma ratio est, quae non necessario ostendit ita esse, quemadmodum expositum est, uelut apud Plautum.

Amicum castigare ob meritam malã noxam,
Immane est facinus, uerum in aetate utile,
Et conducibile=

Haec expositio est: uidemus quae ratio afferatur.

=Nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxa.

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri conuenit, utile q̃d sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quae ex falsa causa cõstat, hoc modo. Amor fugiẽdus nõ est: nam ex eo uerissima nascitur amicitia: aut hoc modo.

hoc modo. Philosophia uitanda est: affert enim socordiam, atq; desidiam. Nam hae rationes, nisi falsae essent, expositiones quoq; earum ueras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quae non necessariam causam affert expositionis, uelut Pacuuius.

Fortunam insanam esse, & caecam, & brutam perhibent philosophi,
Saxoq; instare globoso praedicant uolubili.
Quia quò saxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant.
Caecam, ob eam rem esse iterant, q̃a nihil cernat, quo sese applicet.
Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilis'q; sit.
Brutam, quia dignum, atq; indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alij philosophi, qui contra fortuna negant
Miseriam esse ullam, sed temeritate omnia regi: id magis
Verisimile aiunt, quod usus reapse experiundo edocet,
Velut Orestes modo fuit rex, modo mendicus factus est.
Naufragio res contigit. nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione utitur, cum ait, uerius esse temeritate, q̃ fortuna res regi. Nam utraq; opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicus factus esset. Item infirma ratio est, quae uidetur pro ratione afferri: sed idem dicat, quod in expositione dictum est, hoc modo. Magno malo est omnibus auaritia, idcirco, quod homines magnis, & multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniae cupiditatẽ. nam hic alijs uerbis idem p rationem dicitur, qđ dictum est p expositionem. Item infirma ratio est, quae minus idoneam, q̃ res postulat, causam subijcit expositioni, hoc modo. Vtilis est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatẽ colere consueuerunt. Item utile est amicos ueros habere: habes enim, quibus cum iocari possis. nam huiusmodi in rationibus non uniuersali, neq; absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quae uel alij expositioni potest accõmodari, ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare caeca, eandem, quare bruta fortuna dicatur. IN confirmatione rationis multa uitanda in nostra, & obseruanda in aduersariorum ratione sunt uitia, propterea'q; diligentius consyderanda sunt, quod accurata confirmatio rationis totam uehementissime comprobat argumentationem. Vtuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo.

Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam, si improbum Chresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? sin est probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo.

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus est, bene locaui: sin autem est improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo.

Nam si improbum Chresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum:
Erraui: post cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est, acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item uitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo. Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse: aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si nō cætera quoq; similia concurrant: quod si concurrerint, nonnihil huiusmodi signa adaugent suspicionē.

Item uitiosum est, cū uel in alium, uel in eum ipsum, qui dicit id, quod in aduersarium dicitur potest, conuenire, hoc modo.

Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item uitiosum est id, quod uulgarē habet defensionem, hoc modo. Iracundia inductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. huiuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Item uitiosum est, cū id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus est potestas, motus superum, atq; inferum,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure, hoc exemplo usum Chresphontem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item uitiosum est, qđ iā quasi sero, atq; acto negotio dici uidetur, hoc modo. In mentem mihi si uenisset Quirites, non commisissem, ut hunc in locum res ueniret: nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tū hæc ratio fugit.

Item uitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes florentissimo
Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus
Summo periclo sola ut restituam, paro.

Item uitiosum est, quod aliam in partem, ac dictum sit, potest accipi. id est huiusmodi, ut siqs potens, ac factiosus in concione dixerit. Sa

tius est uti regibus, quàm malis legibus: nã hoc, tametsi rei arguendæ causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam eius, qui dicit, non dicitur sine atroci suspicione. Item uitiosum est, falsis, aut uulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt huiusmodi, siquis dicat iniuriã nullam esse, nisi quæ ex pulsatione, aut conuitio cõstet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt, ut siquis dicat: quadruplator, ut breuiter describam, capitalis est: est enim improbus, & pestifer ciuis. nã nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item uitiosum est, pro argumẽto sumere, quod in disquisitione positum est, ut siquis quem furti arguat, dicat eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentum: ei rei testimoniũ esse, quod sibi furtum fecerit. Item uitiosum est, controuersiam controuersia dissoluere, hoc modo. Nõ conuenit Censs. istũ uobis satisfacere, ex eo, quod ait, se non potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat. quod si ad exercitum non uenisset, id'ne Tr. mil. diceret? Hoc ideo uitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res, sed impedita, & in simili controuersia posita, exempli loco profertur. Item uitiosum est, cum id, de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo.

Aperte fatur dictio, si intelligas.
Tali dari arma, qualis, qui gessit, fuit,
Iubet, potiri si studeamus pergamo:
Quæ ego profiteor esse mea. nam me æquum est frui
Fraternis armis, mihiq; adiudicarier,
Vel quod propinquus, uel quod uirtute æmulus.

Item uitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ antedixerit, dicere, hoc modo.

Qua causa accusem hunc, nequeo exputando euoluere.
Nam, si ueretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Non incommoda ratione uidetur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item uitiosum est, quod dicitur contra iudicis uoluntatẽ, aut eorũ, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo huiusmodi uitio læditur auditoris uoluntas. Item uitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item uerendum est, ne de alia re dicatur, cum

alia de re controuersia sit: inq; huiusmodi uitio consyderandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut, quippiā de re detrahatur, aut tota causa mutata, in aliam causam deriuetur. uti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorū controuersia cum de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem, & uirtutis utilitatem consumitur. Itē consyderandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget, quod sæpe consulto multi ab reo faciunt angustijs causæ coacti. uti si quis accusetur ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorū oratione obseruauerimus, sæpe deprehēdemus, & in eiusmodi deprehensione ostendemus, eos de ea ra, q d dicant, nō habere. Item uitiosum est, artem, aut scientiā, aut studiū quodpiā uituperare, propter eorū uitia, qui in eo studio sunt, ueluti qui rhetoricā uituperāt propter alicuius oratoris uituperādam uitā. Item uitiosum est ex eo, quod perperam factū esse constet, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo. Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum constat fuisse: ergo ueneno necatus est. deinde, si sit usqueadeo in eo occupatus, ut multi faciunt, uenenū datum, uitio non mediocri conflictetur. non enim factū ne sit, quæritur, sed à quo factum sit. Item uitiosum est, in cōparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare, ut si comparetur, utrū satius sit populum frumentum accipere, an non accipere: quæ commoda sint in altera re, curet, enumerare. quæ in altera re incōmoda sint, uelut depressa prætereat, aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item uitiosum est, in rebus cōparandis necesse putari, alteram rem uituperari, cum alterā laudes, quod genus, si quæratur, utris maior honor habendus sit, Albensibus, an Veientibus, quod reip. & populo R. profuerunt, & is, q dicat, alteris alteros lædat. Non enim necesse est, si alteros præponas, alteros uituperare. fieri enim potest, ut cum alteros magis, laudaris, aliquam alteris partem laudis attribuas, ne cupide pugnasse contra ueritatem puteris. Item uitiosum est, de nomine, & uocabulo eius rei controuersiam struere: quam rem consuetudo optime potest iudicare: uelut Sulpitius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur. Idem posterius immutata uoluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominū commutationem: nam non exules, sed ui eiectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur à populo R. aut perinde quasi non omnes, q bus aqua, & igni interdictū

est, exules appellẽtur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit. nos tamen intelligamus uitiosum esse intendere cõtrouersiam propter nominum mutationem. Quoniam exornatio constat ex similibus & exemplis, & amplificationibus, iudicatis rebus, & cæteris, quæ pertinent ad exaggerãdam, & collocupletandam argumentationem, quæ sint his rebus uitia, consyderemus. Simile uitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem cõparationis aut sibiipsi obest, qui affert. Exemplum uitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur, aut si improbum, ut non sit imitandũ, aut maius, aut minus, q̃ res postulabit. Res indicata uitiose profertur, si aut dissimili de re proferatur, aut de ea re, de qua cõtrouersia non est, aut si improba, aut eiusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduersarijs proferri possint. Item uitiosum est id, quod aduersarij factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse: nam id tantum augeri oportet. Item uitiosum est, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo. Vt siquis, quẽ arguat hominem occidisse, & ante, q̃ satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius esse, q̃ hominem occidere. non enim utrum indignum sit, an non, sed factum'ne sit, quæritur.

Complexio uitiosa est, quæ non ut quicq; primum dictum est, primum complectitur, & quæ non breuiter concluditur, et quæ non ex enumeratione certum, & constans aliquid relinqt, ut intelligatur, quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, qd cõfirmatione, qd tota argumentatione demonstratũ sit. CONCLVSIONES, quæ apud græcos ἐπίλογοι nominãtur, tripartitæ sunt. nam constant ex enumeratione, amplificatione, & cõmiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus. In principio, secundũ narrationem, secundũ firmissimam argumentationem. in conclusione. Enumeratio est, per quam colligimus, & cõmonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur, non redintegretur oratio, & ordine, quicquid erit dictum, referemus, ut auditor, si memoriæ mandauerit, ad id, quod ipse meminerit, reducatur. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta einm, & dedita opera cõparata oratio uidebitur esse, artificij significandi, aut ingenij uenditandi, uel memoriæ ostendendæ causa. quapropter uitiũ enumerationis sumendũ est à diuisione. deinde ordine breuiter exponẽdæ sunt res, quæ tractatæ erunt in cõfirmatione, & confutatione. Amplificatio est res, quæ ꝑ locũ cõmunẽ instigationis auditorum causa sumitur. Loci cõmunes ex decẽ præ-

ceptis commodissime sumuntur adaugendi criminis causa. Primus locus sumitur ab authoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui. Item maxime quo modo de his rebus in legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consyderamus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrum ad omnes, quod atrocissimum est, an ad superiores, quod genus hi sunt, à quibus authoritatis locus communis sumitur: an ad pares, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur, & ea re neglecta, ostendemus, quid periculorum, aut incommodorũ consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere possit: quo in loco non incommodum erit, uti cæterarum rerũ comparatione: ut ostendamus alias res posse aut uetustate sedari, aut consilio corrigi, huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futurum. Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, et dicemus uoluntario facinori nullam esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratam.

Septimus locus est, quo ostendemus tetrum facinus, crudele, nefariũ, tyrannicum esse, quod genus, iniuriæ muliërum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa, bella suscipiuntur, & cum hostibus de uita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus, non uulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturius, & atrocius uindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus, maius esse maleficium stuprare ingenuam, q̃ sacrum lædere, quod propter egestatem alterum, alterũ propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæq; rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut agi res, & geri negotium uideatur rerum consequentium enumeratione. Misericordia commouebitur auditoris animus, si uariam fortunarum commutationem dicemus: si ostendemus, in quibus commodis fuimus, quibusq; in incommodis simus comparatione: si quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus, & ostendemus: si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, po-

testatem subijciemus: si quid nostris parentibus, liberis, cæteris necessarijs casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus: & simul ostendemus, illorum nos solicitudine, & miseria, non nostris incommodis dolere: si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus: si nos semper, aut diu in malis fuisse, ostẽdemus: si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur: si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum.

Commiserationem breuem esse oportet. Nihil enim lachryma citius arescit. Ferè locos obscurissimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic uolumini modus hic sit: reliquas præceptiones, quoad uidebitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisite conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuáq; perceptione lætabere: tu scientior eris præceptorum artificio: nos alacriores ad reliquum persoluendum. Verum hæc futura satis scio: te enim non ignoro. sed nos deinceps ad cætera præcepta transeamus, ut, quod libentissime facimus, tuæ uoluntati rectissimæ morem geramus.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER TERTIVS.

a D OMNEM iudicialem causam quemadmodum conueniret inuentionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inueniẽdarum, quæ pertinebant ad causas deliberatiuas, & demonstratiuas, in hunc librum transtulimus, ut omnis inueniendi præceptio tibi quã primũ persolueretur. Reliquæ quatuor ꝑtes erãt artificij. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronũtiatione, & memoria. De elocutione, quia plura dicenda uidebantur, in quarto libro conscribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, neq̃d tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæq; & nobiscum, cum uoles, & interdum sine nobis legendo consequere, nequid impediare, quin ad hanc utilitatẽ pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac, ut attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus. DELIBERationes partim sunt huiusmodi, ut quæratur, utrum potius faciendum sit: partim hu-

iusmodi, ut quid potissimum faciendum sit, consyderetur. Vtrum potius, hoc modo. Carthago tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potissimum, hoc pacto: ut si Annibal consultet, cum ex Italia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus, occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt, ut si deliberet Senatus, captiuos ab hostibus redimat, an non: partim propter aliquam extraneam causam ueniunt in deliberationem, & consultationem, ut si deliberet Senatus, bello italico soluat ne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus Cos. fieri: partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam ueniunt in consultationem, ut si deliberet Senatus, bello italico socijs ciuitatem det, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa erit causa adaugenda, aut deprimenda. Omnem orationem eorum, qui sententiam dicēt, finem sibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas parteis in ciuili consultatione diuiditur, tutam, & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi uitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in uim, & dolum, quorum aut alterum separatim, aut utrunq; sumemus coniuncte. Vis secernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, auocationes hominum, & alias huiusmodi res. Dolus consumitur in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturationes, mentiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, siquando de re militari, aut de administratione reipub. scribere uelimus. Honesta res diuiditur in rectum, & laudabile. Rectum est, quod cum uirtute, & officio fit. id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum, & malorum. Dicitur item prudentia scientia cuiusdam artificij. Item appellatur prudentia multarum rerum memoria, & usus complurium negotiorum. Iustitia est æquitas, ius unicuiq; tribuens pro dignitate cuiusq;. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum utilitatis ratione perpessio. Modestia est in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si commoda cum commodis conferemus, cum alterum sequi, uitare alterum cohortemur: aut siqua in re cohortabimur aliquem, cuius rei alquam disciplinabilem scientiam poterimus habere, et quomodo, aut qua q dq; ratione fieri oporteat, ostendemus:

Finis est utilitas
Vtilitas diuidit in duas partes in Tuta & Honesta
Vis & Dolus
Honesta ca. in Rectũ & laudabile.
Rectũ quid
Prudentia quid.
Iustitia quid
Fortitudo quid
Modestia quid
Prudentiæ partes.

demus. Aut si suadebimus quippiam, cuius rei gestæ aut præsentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod uelimus, exẽplo allato persuadere possimus. Iustitiæ partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum misereri dicemus oportere: si ostendemus, bene merentibus gratiam referri conuenire: si demonstrabimus, ulcisci malemeritos oportere: si fidem magnopere censebimus conseruandam: si leges, & mores ciuitatis egregie dicemus seruari oportere: si societates, atq; amicitias studiose dicemus coli conuenire: si quod ius in parentes, deos, patriam natura cõparauit, id religiose colendum demonstrabimus: si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates caste colendas esse dicemus: si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec simultate à uia recta ostendemus deduci oportere: si dicemus in omnibus æquabile ius statui cõuenire. His, atq; huiusmodi partibus iustitiæ si quam rem in concione, aut in concilio faciendam censebimus, iustã esse ostendemus, contrarijs iniustam. ita fiet, ut eisdem locis, & ad suadendum, et ad dissuadendũ simus parati. Sin fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, ostendemus res magnas, & excelsas sequi, et appeti oportere: & itẽ res humiles, & indignas uiris fortibus uiros fortes propterea cõtemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Item à nulla re honesta periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorẽ mortẽ turpitudine haberi: nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius pro rei ueritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & ijs rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculum, & quẽlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumq; rerũ uituperabimus: si unanquanq; rem certo naturæ termino definiemus: si deniq; qđ cuiq; satis sit, ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuiq; rei statuemus. Huiusmodi partes sunt uirtutis, amplificandæ, si suadebimus: attenuandæ, si ab his de hortabimur, ut hæc attenuentur, quæ supra demonstraui: nam nemo erit, qui censeat à uirtute recedẽdũ: uerum aut res huiusmodi non dicatur esse, ut uirtutem possimus egregiam experiri, aut in contrarijs potius rebus, quàm in his uirtus constare ostendatur. Item, si quo pacto poterimus: quam is, qui contra dicet, iustitiam uocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse, & inertiã, ac prauam libertatem: quam prudentiam appellarit, ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & incon-

Iustitiæ partes.

Fortitudinis partes

Modestiæ partes

ſyderatam appellabimus temeritatem. Laudabile eſt, quod conficit honeſtam, & præſentem, & conſequentem cõmumorationem. hoc nos cò à recto ſeparauimus, non quod hæ quatuor partes, quæ ſubijciuntur ſub uocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dari non dare ſoleant: ſed, quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. neq; enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit: ſed, ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetẽdi uoluntas. Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut ſi qua res honeſtiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur, aut aliqbus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſteris'q; noſtris. Cum huiuſmodi locorũ diuiſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit uel à principio, uel ab inſinuatione, uel iiſdem rationibus, quibus in iudiciali cauſa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam, atq; honeſtam: ſi utrunq; poterimus oſtendere, utrũq; pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe: ſin alterum demonſtraturi erimus, ſimpliciter quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus, diuiſione utemur in uim, & conſilium. Nam quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellauimus, id in dicendo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectã eſſe dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuiſione utemur: ſi non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione, & confutatione utemur locis, quos ante oſtendimus, noſtris confirmandis, contrarijs confutandis. Argumentationis artificioſæ tractandæ ratio de ſecundo libro petetur. Sed, ſi acciderit, ut in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta ſententia ſit, ut in deliberatione eorum, qui à Pœnis circumſeſſi deliberant, quid agant.

Qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis utetur, nullam rem utiliorem eſſe incolumitate, uirtutibus uti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit: nec deos quidem eſſe auxilio iis, qui ſe inconſulto in periculum mittant. Honeſtum nihil oportere exiſtimari, quod non ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis utetur: uirtutem nullo tempore relinquendam, uel dolorẽ, ſi is timeatur, uel mortem, ſi ea formidetur, dedecore, et infamia leuiorem eſſe, conſyderare, quæ ſit turpitudo conſecutura. at non immortalitatem, neq; æternam incolumitatem cõſequi, nec eſſe exploratum illo uitato periculo, nullum in aliud periculum uenturos: uirtute

uel ultro ad mortem proficiſci, eſſe præclarum: fortitudini fortunam quoq; eſſe adiumento ſolere: eum tute uiuere, qui honeſte uiuat, non qui in præſentia incolumis ſit: & eum, qui turpiter uiuat, incolumem in perpetuum eſſe non poſſe. Concluſionibus ferè ſimilibus in his, & iudicialibus cauſis uti ſolemus, niſi quod his maxime conducit, quamplurima rerum ante geſtarum exempla proferre. Nunc ad demonſtratiuum genus cauſæ tranſeamus.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudē, et uituperationem, ꝗbus ex rebus laudē conſtituerimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio cōparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerū externarū, & corporis, & animi. Rerum externarū ſunt ea, quæ caſu, aut fortuna ſecunda, aut aduerſa accidere poſſunt, ut genus, educatio, diuitiæ, poteſtates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, & quæ huiuſmodi ſunt, et ea, quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea, quæ natura corpori attribuit cōmoda, aut incōmoda, ut uelocitas, uires, dignitas, ualetudo, & quæ cōtraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ cōſilio, & cogitatiōe noſtra cōſtant, ut prudētia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, et quæ cōtraria ſunt. Erit igitur hæc cōfirmatio, et cōfutatio nobis. in huiuſmodi igitur cauſa principiū ſumetur, aut ab noſtra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorū, ꝗ audiēt, ꝑſona, aut ab re. Ab noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut officio facere, quod cauſa neceſſitudinis intercedat: aut ſtudio, quod eiuſmodi uirtutis ſit, ut omnes cōmemorare debeant uelle, aut quod rectū ſit, ex aliorū laude oſtendere, qualis noſter animus ſit. Si uituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati ſumus: aut ſtudio ꝙ utile putemus eſſe ab omnibus unicā malitiā, atq; neꝗtiā cognoſci: aut q̄d placeat oſtēdi, ꝗd nobis diſpliceat, ex aliorū uituperatione. Ab eius ꝑſona, de quo loquemur, ſi laudabimus, dicemus, uereri nos, ut illius facta uerbis cōſequi nō poſſimus: oēs homines illius uirtutes prædicare oportere: ipſa facta omniū laudatorū eloquentiā anteire. Si uituperabimus, ea, quæ uidebimus cōtraria paucis uerbis cōmutatis dici poſſe, dicemus, ut paulo ante ſupra exēpli cauſa demonſtratū eſt. Ab auditorū ꝑſona, ſi laudabimus, dicemus: quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignoti, ut talem uirū uelint cognoſcere petemus: quoniam in eodē uirtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, quo ille, ꝗ laudatus fuerit: ſperare nos facile ijs, quibus uelimus, huius facta probaturos. Cōtraria uituperatio, quoniā norint, pauca de neꝗtia eius nos eſſe dicturos: quod ſi ignorent, petemus, ut cognoſcāt, uti malitiā uitare poſſint: quoniam diſſimiles ſunt, ꝗ audiant, atq; ille, qui uituperatur: nos

sperare illius uitam uehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incer
tos esse quid potissimum laudemus: uereri, ne cum multa dixerimus,
plura prætereamus: & quæ similes sententias habebunt, quibus sen
tentijs contraria sumuntur à uituperatione. Principio tractato, tum
ab re, tum ab aliqua harum, quas ante commemorauimus, rationum,
narratio non erit ulla, quæ necessario consequatur: sed, si qua incide-
rit, cum aliquod factum eius: de quo loquemur, nobis narrandum sit
cum laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro re
petetur. Diuisione hac utemur: primo exponemus quas res laudaturi
sumus, aut uituperaturi: deinde ut quæq; quo'ue tempore res erit ge
sta, ordine dicemus, ut, quid, quam'q; tute, cauteq; egerit, intelligatur.
Sed exponere oportebit animi uirtutes, aut uitia: deinde commoda,
aut incõmoda corporis, aut rerũ externarum, quomodo ab animo tra
ctata sint, demonstrare. Ordinẽ hunc adhibere in demonstranda ui
ta debemus. Ab externis rebus, genus in laude, qbus maioribus natus
sit: si bono genere, parẽ, aut excelsiorẽ fuisse: si humili genere, ipsum
in suis, non in maiorum uirtutibus habuisse præsidium. In uitupera-
tione: si bono genere, dedecori maioribus fuisse: si malo, tamen his ipsis
detrimento fuisse. Educatio in laude, bene & honeste, in bonis discipli
nis per omnem pueritiam: in uituperatione, è contrario. Deinde tran
sire oportet ad corporis commoda. A` natura in laude: si sit digni-
tas, atq; forma, laudi fuisse eam, non, quemadmodum cæteris, detri=
mento, atq; dedecori. Si uires, atq; uelocitas egregia, honestis hæc exer
citationibus, & industrijs dicemus comparata. Si ualetudo, ex ꝑpetua
diligentia, et temperantia cupiditatũ. In uituperatione, si erunt hæc
corporis commoda, his male usum dicemus: quæ casu, & natura tan-
quam qlibet gladiator habuerit. Si non erunt, præter formã omnia
ipsius culpa, & intemperantia nõ fuisse dicemus. Deinde reuertemur
ad extraneas res, et in his animi quæ uirtutes, aut quæ uitia fuerint,
consyderabimus: diuitiæ, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ
gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ: & quid fortiter in inimicitijs
gerendis fecerit: cuius causa susceperit inimicitias: qua fide, beneuolen
tia, officio gesserit amicitias: in diuitijs qualis, aut in paupertate cuius
modi fuerit: quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis ani=
mum: si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortem
eius sit consecuta. Ad omnes autẽ res, in qbus animus hominis ma=
xime consyderatur, illæ quatuor animi uirtutes erunt accõmodandæ,
ut, si laudemus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud pruden
ter factũ esse dicamus. Si uituperemus, è contrario, aliud iniuste, aliud
ignaue,

ignaue, aliud immodeste, aliud stulte factũ esse dicemus. Perspicuũ est iam nimirũ ex hac dispositione, quemadmodũ sit tractanda tripartita diuisio laudis, & uituperationis: si illud etiã assumpserimus, non necesse esse nos omnes has partes in laudẽ, aut uituperationẽ transferre: propterea quod sæpe ne incidunt quidem, sæpe ita tenuiter incidunt, ut non sint necessariæ dictu. Qua propter eas partes, quæ firmissimæ uidebuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitũ causæ: in ipsa causa crebras, & breues amplificationes interponemus per locos cõmunes: nec hoc genus causæ, eo quod raro accidit in uita, negligentius consyderandum est. neq; enim id, quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet uelle quam accommodatissime posse facere. Et si separatim hæc causa minus sæpe tractatur: at in iudicialibus, & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes uersantur laudis, aut uituperationis. quare in hoc quoq; genere causæ nonnihil industriæ conferendum putauimus. Nunc absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est inuentione perpolita, atq; ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad cæteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

q VONIAM dispositio est, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidq; loco pronuntietur, uidendum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo: unum ab institutione artis profectum, alterũ ad casum temporis accommodatũ. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionẽ, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, cõfirmatione, confutatione, cõclusione: et hunc ordinẽ, quemadmodũ præceptũ est ante, in dicendo sequemur. Itẽ ex institutione artis non modo totas causas per orationẽ, sed singulas quoq; argumentationes disponemus, quemadmodũ in secundo libro docuimus: idest expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, una per orationes, altera p argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem alia dispositio: quæ, cum ab ordine artificioso recedendũ est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarũ aliquarũ recitatione: aut si secundum principiũ cõfirmatione utamur, deinde narratione: aut siquam huiusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nã si uehementer aures auditorũ obtusæ uidebuntur, atq; animi defatigati ab aduersarijs multitudine uerborũ,

cõmode poterimus principio supsedere, et exordiri causam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. deinde, si cõmodũ erit, quia non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnã difficultatẽ uidebitur habere, ut nemo æquo animo principiũ possit audire, à narratione cũ inceperimus, ad principij sententiã reuertamur, licebit. Si narratio parũ probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumẽtatione. His cõmutationibus, et translationibus ptiũ sæpe uti necesse est, cũ ipsa res artificiosam dispositionem artificiose cõmutare cogit. In cõfirmatione, et confutatione argumẽtationũ dispositiones huiusmodi cõuenit habere: firmissimas argumẽtationes in primis, et in postremis causæ ptibus collocare: mediocres, & neq; inutiles ad dicẽdũ, neq; necessarias ad probãdũ: quæ si separatim, ac singulæ dicãtur, infirmæ sunt, cũ cæteris cõiunctæ, firmæ, et probabiles fiunt: interponi, et in medio collocari oportet. Nã & re narrata, statim expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit: quapropter cõtinuo firmã aliquã oportet inferre argumentationẽ. Et quoniã nuperrime dictũ facile memoriæ mãdatur, utile est, cũ dicere desinamus, recẽtẽ aliquã relinquere in animis auditorũ bene firmã argumentationẽ. Hæc dispositio locorũ, tanq̃ instructio militũ, facillime in dicendo, sicut illa in pugnando, parare poterit uictoriam.

PRONVNTIATIONEM multi maxime oratori utilem dixerunt esse, & ad persuadendum plurimũ ualere. nos, q̃d unũ de quinq; rebus plurimũ prosit, nõ facile dixerimus: nec egregie magnam esse utilitatem in pronuntiatione audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones, & cõcinnæ uerborũ elocutiones, & partiũ causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligẽs memoria sine pronuntiatione, nõ plus, quã sine his rebus pronuntiatio sola ualere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit: nã omnes uix putarũt posse de uoce, & uultu, gestu dilucide scribi, cũ hæ res ad sensus nostros ptinerent: & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, nõ negligenter uidetur tota res consyderanda. Diuiditur igitur pronuntiatio in uocis figurã, & corporis motum. Figura uocis est, quæ suũ quendã possidet habitum ratione, & industria cõparatum. Ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura: nonnihil hãc auget, sed maxime cura cõseruat. Firmitudinẽ uocis maxime natura cõparat: nõnihil adauget, & maxime cõseruat exercitatio declamationis. Mollitudinẽ uocis, hoc est, ut eã torquere in dicendo pro nostro cõmodo possimus, maxime faciet

exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine uocis, & fir
mitudinis parte, quoniã altera natura, altera cura cõparatur, nihil
ad nos attinet cõmonere, nisi ut ab ijs, qui non inscij sunt eius artifi
cij, ratio curandæ uocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conser-
uatur ratione declamationis, & de mollitudine uocis, quæ maxime
necessaria est oratori, quoniam ea quoq; moderatione declamationis
cõparatur, dicendũ uidetur. Firmam igitur quãmaxime poterimus
in dicendo uocẽ conseruare, si quammaxime sedata, & depressa uoce
principia dicemus: nam læduntur arteriæ, si ante, quã leni uoce ꝑmul
sæ sunt, acri clamore compleantur: etiam interuallis longioribus uti
cõueniet (recreatur. n. uox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt)
& continuum clamorẽ remittere, et ad sermonem transire oportet.
cõmutationes enim faciunt, ut nullo genere uocis effuso, in omni uoce
integri simus: et acutas uocis exclamatiões uitare debemus: ictus enim
fit, & uulnerantur arteriæ acuta, atq; attenuata nimis acclamatio-
ne: & siquis splendor est uocis, consumitur clamore uniuersus. & uno
spiritu continenter multa dicere, in extrema conuenit oratione: fauces
enim calefiunt, & arteriæ complentur: & uox, quæ uarie tractata
est, reducitur in quendam sonum æquabilem, atq; constantem. Sæpe
rerũ naturæ gratia quædam iure debetur, uelut accidit in hac re.
nam quæ diximus ad uocẽ seruandã prodesse, eadẽ attinent ad sua-
uitatem pronuntiationis: ut quod nostræ uoci prosit, idẽ uoluptate au-
ditoris probetur. utile est ad firmitudinem uocis sedata uox in prin-
cipio. Quid insuauius, q̃ clamor in exordio causæ? interualla uocem cõ
firmant: eadem sententias concinniores diuisione reddunt: & audito-
ri spatium cogitandi relinquunt. Conseruat uocem continui clamoris
remissio: & auditorem q̃dem uarietas maxime delectat, cum sermo-
ne animum eius retinet, aut exsuscitat clamore. Acuta exclamatio
uocẽ, & fauces uulnerat: eadẽ lædit auditorẽ: habet enim quiddam
illiberale, & ad muliẽbrem potius uociferationem, q̃ ad uirilem di-
gnitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens
uox remedio est uoci. quid? hæc eadem, non'ne animum uehementissi-
me calefacit auditoris in totius conclusione causæ? Quoniam igitur
res eædem uocis firmitudini, & pronuntiationis suauitudini pro-
sunt, de utraq; re simul erit in præsentia dictum, de firmitudi-
ne, quæ uisa sunt, & de suauitate, quæ coniuncta fuerunt: cætera
suo loco paulo post dicemus. Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis
ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consyderan-
da est: eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplifica-

tionem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum, et confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in parteis quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem. Dignitas est oratio cum aliqua grauitate, et uocis remissione. Demonstratio est, quæ docet remissa uoce, quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio est rerum gestarum, aut perinde, ut gestarum expositio. Iocatio est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in continuationem, & distributionem. Continuatio est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio est in contentione oratio frequens cum raris, & breuibus interuallis, acri uociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, et conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo uocis in treis partes diuisa est, & hæ partes ipsæ in octo partes alias distributæ, harum octo partium quæ cuiusq; idonea pronuntiatio sit, demonstrandum uidetur. Sermo cũ est in dignitate, plenis faucibus quam sedatissima, & depressissima uoce uti conueniet, ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus: cum autem est in demonstratione, uoce paululum attenuata, crebris interuallis, & diuisionibus oportet uti: ut ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, inserere, atq; intersecare uideamur in animis auditorum. Cum autem sermo in narratione est, tum uocum uarietate opus est: ut quo quidq; pacto gestum sit, ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus ostendere factum, celeriuscule dicemus: at aliud otiose retardabimus. deĩde modo acriter, tum clementer, mœste, hilariter in omneis partes commutabimus, ut uerba, ita pronuntiationem. Siqua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, siquæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertemus, ut omnium personarum sensus, atq; animos uoce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebunda uoce, cum parua significatione risus, sine ulla suspicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem iocum uocem. Cũ autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut ꝑ distributionem faciendũ est, in continuatione adaucto mediocriter sono uocis, uerbis cõtinuandis, uocẽ quoq; adaugere oportebit, & torquere sonũ, & celeriter cũ clamore uerba cõficere: ut uim

uolubilem

uolubilem orationis uociferatio consequi possit. In distributione uocem ab imis faucibus exclamatione quamclarissima adhibere oportet: et quantum spatij per singulas exclamationes sumpserimus, tantum in singula interualla spatij consumere iubemur. In amplificationibus, cũ cohortatione utemur, uoce attenuatissima, clamore leni, sono aequabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur uoce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatijs, magnis commutationibus. De figura uocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum uidetur. Motus est corporis gestus, & uultus moderatio quaedã, quae probabiliora reddit ea, quae pronuntiantur. Conuenit igitur in uultu pudorem, & acrimoniam esse: in gestu nec uenustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ut aut histriones, aut operarij uideamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas uox est distributa, motus quoq; corporis ratio uidetur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stantes in uestigio, leui dexterae motu loq oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate uultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc est à natura datum, ut quã proxime tum uultum admoueamus ad auditores, siquam rem docere eos, & uehementer instigare uelimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulo ante demonstrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, uultu quandam debebimus hilaritatem significare sine commutatione gestus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili uultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara supplosione, acri, & defixo aspectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulo tardiore, & consyderatiore gestu conueniet uti, similibus caeteris rebus, atq; in contentione p continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, foemineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato, & constanti gestu, moesto, & conturbato uultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotij, qui motus corporis exprimere uerbis, & imitari scriptura conatus sim uoces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commode scribi posset: nec si id fieri non posset, hoc, qđ feci, fore inutile putabam, propterea quod hic admonere uoluimus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc tamen scire oportet, pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad thesaurum inuentorum, atq; oium partium rhetoricae custodem memoriam transeamus.

m EMORIA utrũ habeat quiddã artificij, an omnis à natura proficiscatur, aliud dicẽdi tẽpus magis idoneum dabitur. Nunc ꝑinde atq; constet, in hac re multũ ualere artem, & præceptionẽ, ita de ea re loquemur. Placet. n. nobis esse artificium memoriam: quare placeat, aliâs ostẽdemus: in præsentia cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cũ cogitatione nata. Artificiosa est ea, quã cõfirmat inductio quædã, et ratio præceptionis. Sed, q̄a in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinã, ars porrò naturæ cõmoda cõfirmat, et auget, ita fit in hac re, ut nõnunquã naturalis memoria, sicui data est egregia, similis sit huic artificiosæ: porrò hæc artificiosa naturæ cõmoda retinet, et amplificat ratiõe doctrinæ. Quapropter et naturalis memoria præceptione cõfirmãda est, ut sit egregia, et hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenij. nec hoc magis, aut minus in hac re, q̃ in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptiõe, natura nitescat. Quare & illis, q̄ natura memores sunt, utilis hæc erit institutio, q̄d tute paulopost poteris intelligere. Quod si illi freti ĩgenio, nostra præceptiõe nõ ĩdigerẽt, tamen iusta causa daretur, quare ijs, q̄ minus ĩgenij habẽt, adiumẽto uelimus esse. nũc de artificiosa memoria loquemur. Cõstat igitur artificiosa memoria ex locis, et imaginibus. Locos appellamus eos, q̄ breuiter, ꝑfecte, insigniter aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria cõprehẽdere, et amplecti queamus, ut ædes, intercolumniũ, angulũ, fornicẽ, et alia, quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædã, et notæ, & simulachra eius rei, quam meminisse uolumus, q̄d genus, equi, leones, aq̄læ: quorũ memoriam si uolemus habere, imagines eorũ certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos ĩuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines cõstituere oporteat, ostẽdemus. Quẽadmodũ igitur q̄ literas sciũt, possunt id, q̄d dictũ est, scribere, et recitare, q̄d scripserũt: ita q̄ μνημονικὰ didicerũt, possunt quæ audierũt, in locis collocare, et ex his memoriter pronuntiare. Loci. n. ceræ, aut chartæ simillimi sunt: imagines literis: dispositio, et collocatio imaginũ, scripturæ: pronuntiatio lectioni. Oportet igitur, si uolumus multa meminisse, multos nobis locos cõparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere, ex ordine hos locos habere, nequãdo ꝑturbatione ordinis impediamur, quo secius quoto quoq; loco libebit, uel à superiore, uel ab ĩferiore, uel à media ꝑte, imagines seq̄, ea, quæ mãdata locis erũt, edere, & proferre possimus. Nã, ut si in ordine stantes notos quãplu-

res uiderimus, nihil noſtra interſit, utrũ à ſummo, an ab imo, an ab
medio nomina eorum dicere incipiamus item in locis ex ordine collo-
catis eueniet, ut in quãlibet partem quoto quoq; loco libebit, imagini-
bus commoniti dicere poſſimus id, quod locis mandauerimus. Qua=
re placet et ex ordine locos cõparare, & locos, quos aſſumpſerimus
egregie cõmeditari oportebit, ut perpetuo nobis hærere poſſint. Nã
imagines, ſicut literæ delentur, ubi nihil illis utimur: loci tanq̃ cera
remanere debent. Et, ne forte in numero locorũ falli poſſimus, quintũ
quẽq; locũ placet notari: quod genus: ſi in quinto loco manum aureã
collocemus, & ſi in decimo aliquẽ notum, cui prænomen ſit Decimo:
deinde facile erit ſimiles notas q̃nto quoq; loco collocare. Itẽ cõmodius
eſt in derelicta, q̃ in celebri regione locos cõparare, propterea quod
frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imagi-
num notas. Solitudo conſeruat integras ſimulachrorum figuras. Præ-
terea diſſimiles forma, atq; natura loci comparandi ſunt, ut diſtincte
interlucere poſſint. nã ſiquis multa intercolumnia ſumpſerit, contur-
babitur ſimilitudine locorum, ut ignoret, quid in quoquo loco colloca
rit. Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet: nam
& præter modum ampliuagas imagines reddunt, & nimis anguſti
ſæpe non uidentur poſſe capere imaginum collocationem. Tum nec
nimis illuſtres, nec uehementer obſcuros locos haberi oportet, ne aut
obcæcentur tenebris imagines, aut ſplendore præfulgeant. Interualla
locorũ mediocria placet eſſe ferè paulo plus, aut minus pedũ tricenũ.
nam, ut aſpectus, ita cogitatio minus ualet, ſiue nimis procul amoue-
ris, ſiue uehementer propè admoueris id, q̃d oportet uideri. Sed quã-
quã facile eſt ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis multos, &
idoneos locos comparare, tamen, ſiquis ad iſta ſatis idoneos inuenire
ſe non putabit, ipſe ſibi conſtituat quàm uolet multos, licebit. Cogitatio
enim quamuis regionem poteſt amplecti, & in ea ſitum loci cuiuſ-
dam ad ſuum arbitrium fabricari, & architectari. Quare licebit,
ſi hac prompta copia contenti non erimus, noſmetipſos nobis cogita-
tione noſtra regionem conſtituere, & idoneorum locorum commo=
diſſimam diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictum eſt: nunc ad
imaginum rationem tranſeamus. Quoniam ergo rerum ſimi=
les imagines eſſe oportet, & ex omnibus uerbis notas nobis ſimilitu-
dines eligere debemus, duplices ſimilitudines eſſe debent, unæ rerum,
alteræ uerborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum ſum-
matim ipſorum negotiorum imagines comparamus. Verborum
ſimilitudines conſtituuntur, cum uniuſcuiuſque nominis, & uoca=

buli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo: ut si accusator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, & hæreditatis causa factum arguerit, & eius rei multos dixerit testes, & conscios esse. Si hoc primũ, ut ad defendendũ nobis expeditũ sit, meminisse uolemus, in primo loco rei totius imaginem conformabimus. ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam eius detinebimus: si eũ non agnouerimus, aliquem ægrotum nõ de minimo loco sumemus, ut cito in mentẽ uenire possit, & reũ ad lectũ eius adstituemus, dextra poculũ, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium, & hæreditatis, & ueneno necati memoriã habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotiescunq; rem meminisse uolemus, si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ uolemus, memoria consequemur. Cum uerborũ similitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negotij suscipiemus, & magis ingenium nostrũ exercebimus: id nos hoc modo facere oportebit. Iã domuitionẽ reges Atridæ parant. In loco constituere oportet manus ad cœlũ tollentẽ Domitiũ, cũ à regibus Martijs loris cædatur. Hoc erit, iã domuitionem reges. In altero loco Aesopum, & Cimbrum subornare Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaũ. Hoc erit, Atridæ parant. hoc modo omnia uerba erunt expressã. Sed hæc imaginũ conformatio tum ualet, si naturalẽ memoriã exsuscitauerimus hac notatione, ut uersu posito, ipsi nobiscum primũ transeamus bis, aut ter eũ uersum, deinde cum imaginibus uerba exprimamus: hoc modo naturæ suppeditabitur doctrina: nã utraq; altera separata minus erit firma: ita tamen, ut multo plus in doctrina, atq; arte præsidij sit, quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus cõmode seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nũc, quoniã solet accidere, ut imagines partim firmæ, et ad monendũ idoneæ sint, partim imbecilles, & infirmæ, quæ uix memoriã possint excitare, qua de causa utrũq; fiat, consyderandũ est, ut cognita causa, quas uitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, q̃d oporteat fieri. nã siquas res in uita uidemus paruas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus, propterea quod nulla, nisi noua, aut admirabili re cõmouetur animus. at siquid uidemus, aut audimus egregie turpe, aut honestũ, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus.

Itemq; quas res ante ora uidemus, aut audimus, obliuiscimur

domi ne domi nem

plerunq; que acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usitatæ res facile è memoria elabuntur, insignes, et nouæ manent diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea qđ quotidie fiunt: at eclipsis solis mirantur, quia raro accidunt, & solis eclipsis magis mirantur, q̄ lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura uulgari, et usitata re non exsuscitari, nouitate uero, & insigni quodam negotio cōmoueri. Imitetur igitur ars naturā, & quod ea desyderat, inueniat, quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: sed rerū principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus in memoria manere diutissime potest: id accidet, si quā maxime notas similitudines constituemus. si non mutas, nec uagas, sed aliquid agentes imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinē eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut ueste purpurea, quo nobis notior sit similitudo: aut siqua re deformabimus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutā inducamus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. nam ea res quoq; faciet, ut facilius meminisse possimus. nam quas res ueras facile meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosq; locos imaginum renouandarū causa celeriter animo percurramus. Scio plerosq; græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum uerborū imagines conscriberent, uti q eas ediscere uellent, paratas haberent, neq̄ in quærēdo consumerent operæ: quorū rationem aliquot de causis improbamus. Primū, quod in uerborū innumerabiliū multitudine ridiculum sit mille uerborū imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc ualere, cum ex infinita uerborū copia modo aliud, modo aliud nos uerbum meminisse oportebit? deinde, cur uolumus ab industria quenquam remouere, ut nequid ipse quærat, cum nos illi oīa parata, quæsitaq; tradamus? Præterea similitudine alia alius magis cōmouetur. nam ut sæpe, formam siquam similē cuipiā dixerimus esse, non omnes habemus assensores, qđ alij uidetur aliud, ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum uideantur insignes alijs. Quare sibi quenq; suo commodo conuenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidq; conueniat, aut unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ eius generis erūt, exēpli causa subijcere, quo res possit es-

ſe dilucidior: ut cum de procemijs quærendis diſputamus, rationem damus quærendi, non mille procemiorũ genera conſcribimus, ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, ne forte uerborũ memoriam aut nimis difficilem, aut parũ utilem arbitreris, & ipſarũ memoria rerũ contentus ſis, quod & utiliores ſint, & plus habeant facilitatis, admonendus es, quare uerborũ memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, q uelint res faciliores ſine labore, & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante exercitatos. Nec nos hanc uerborũ memoriã inducimus, ut uerſus meminiſſe poſſimus, ſed ut hac exercitatione illa rerũ memoria, quæ ptinet ad utilitatẽ, cõfirmetur: ut ab hac difficili conſuetudine ſine labore ad illam facilitatẽ tranſire poſſimus. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſſiduitate exercitationis, tũ uero in μνημονικοῖς minimum ualet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia comprobetur. Quamplurimos locos ut habeas, et quammaxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, ſicut in cæteris ſtudijs abducimur nonnunquã occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere aliqua. Nunquã eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, & tum maxime, cũ aliquo maiore negotio detinemur. Quare, cũ ſit utile facile meminiſſe, nõ te fallit, qđ tantopere utile ſit, quanto labore ſit appetendũ, quod poteris exiſtimare utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eam te hortari non eſt ſententia, ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, q̃ res poſtulat, dixiſſe uideamur. De qnta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quaſq; partes in animo frequenta, &, qđ maxime neceſſe eſt, exercitatione cõfirma.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER QVARTVS.

q VONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conſcripſimus, & qbus in rebus opus fuit exemplis uti, noſtris exemplis uſi ſumus, & id fecimus præter conſuetudinem græcorum, q de hac re ſcripſerunt, neceſſario faciendũ eſt, ut paucis rationẽ noſtri conſilij demus. Atq; hoc nos neceſſitudine faceret, nõ ſtudio, ſatis erit ſigni, quod in ſuperioribus libris nihil neq; ante rẽ, neq; præter rem locuti ſumus. Nũc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, qđ reliquũ

est artis, ita, uti instituimus, psoluemus. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius quid illi dicant, cognoueris. Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscuiusq; generis ab oratore, aut poëta probato sumptum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quod uideatur esse ostentatio quædam, nõ satis habere præcipere de artificio, sed ipsos etiam uideri uelle artificiose gignere exempla. hoc est, inquiunt, ostentare se, non artem ostendere. quare pudor in primis est ad eam rẽ impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere uideamur. Etenim, cum possimus ab Ennio sumptum, aut à Graccho ponere exemplum, uidetur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua deuenire. Præterea, exẽpla testimoniorum locũ obtinent. Id enim, quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exẽplo, sicut testimonio cõprobatur. Non igitur ridiculus sit, siquis in lite, aut in iudicio, domestico pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur? ut enim testimonium, sic exemplum rei confirmandæ causa sumitur. Non ergò oportet hoc, nisi à probatissimo sumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. etenim necesse est, aut se omnibus anteponant, & sua maxime probẽt, aut negent optima esse exempla, quæ à probatissimis oratoribus, aut poëtis sumpta sunt. Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt: siquos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare, nõ possunt dicere, quare sibi illos anteponant. Quid igitur ipsa authoritas antiquorum? Nam cum res probabiliores, tũ hominum studia ad imitandũ alacriora reddit: immo erigit omniũ cupiditates, & acuit industriam, cum spes iniecta est, posse imitando Gracchi, aut Crassi conseq̃ facultatem. Postremo hoc ipsum est summum artificium, res uarias, & dispares in tot poematibus, & orationibus sparsas, & uage disiectas, ita diligenter eligere, ut unũquodq; genus exemplorũ sub singulos artis locos subijcere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc uero sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim qui non, cum summe teneat artem, possit ea, quæ iubeat ars, de tanta, & tam diffusa scriptura notare, & separare? Cæteri, cũ legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poëtas, neq; intelligunt, quare commoti probent, quod scire non possunt ubi sit, nec quid sit, nec quomodo factum sit id, quod eos maxime delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime scribenda redigit in singulas

rationes præceptionis, necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur
ipsum maximum artificium est,, in arte sua posse & alienis exēplis
uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos authoritate sua commouent, quàm
ueritate disputationis. Illud enim ueremur, necui satis sit ad contra-
riam rationem probandam, quod ab ea steterint ij, qui & inuētores
huius artificij fuerunt, & uetustate iam satis omnibus probati sunt.
quod si illorū authoritate remota, res omnes uolent tam re compara-
re, intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur
quod ab eis modestia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter, & pue-
riliter proferatur. Nam, si tacere, & nihil scribere modestia est, cur
quicquam scribunt, aut loquntur? Sin aliq̃d suum scribūt, cur, quo
secius omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi siquis ad olym-
piacum uenerit cursum, & steterit, ut mittatur, impudentesq; illos
dicat esse, q̃ currere cœperint, ipse intra carcerē stet, & narret alijs
quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyonijs cursitarint. Sic isti, cum in
artis curriculū descenderūt, illos, qui in eo, q̃d est artificij, elaborent,
aiunt facere immodeste: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poëtā
laudant, aut scripturam, sic ut in stadiū rhetoricæ artis prodire non
audeant. Non ausim dicere, sed tamen uereor, ne qua in re laudē mo-
destiæ uenentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi uis
aliq̃s inquiet? artem tuā scribis: gignis nobis nouas præceptiones: eas
ipse confirmare non potes: ab alijs exempla sumis: uide ne facias im-
pudenter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudē.
Nam, si eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ,
& suum quisq; de libris suis tulerint, nihil istis, quod suum uelint, re-
linquetur. At exempla, quoniam testimoniorū similia sunt, item con-
uenit ut testimonia ab hominibus probatissimis sumi. Primum omniū
exempla ponuntur hic non confirmandi, neq; testificandi causa, sed
demonstrandi. Non enim, cum dicimus esse exornationem, quæ uerbi
causa constet ex similiter desinentibus uerbis, & ponimus hoc exem-
plum à Crasso, quod possumus, & debemus, testimonium collocamus,
sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum, & testimonium.
Exemplo demonstratur id, quod dicimus cuiusmodi sit. Testimonio esse
illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Preterea oportet testimoniū cum
re conuenire. aliter enim rem non potest confirmare. at id, quod illi
faciunt, cum re nō conuenit. Quid ita? q̃a pollitentur artem se scribe-
re, & exempla proferunt ab ijs plerunq;, qui artem nescierūt. tum
quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliq̃d
scribat ex arte? contráq; faciunt, quàm polliceri uidentur. nam cum

scribere

scribere artem instituunt, uidentur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cum uero scribunt, ostendunt nobis, quid alij excogitarint. At hoc ipsum est difficile, inquiunt, eligere de multis. quid dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim praeclarum. Sunt enim multa laboriosa, quae si faciatis, non continuo glorie mini: nisi etiam, si uestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis. Sin autem istud, artificium egregium dicitis, uidete, ne insueti rerum maiorum uideamini, si uos parua res, sicuti magna delectat. Nam isto mode eligere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione praesertim, omnia uidere poterit, quae ex arte dicuntur, facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut, si de tragoedijs Ennij uelis sententias eligere, aut de Pacuuianis periodos, sed quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatissimum putes, ineptus sis, propterea quod id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Item si cum ex orationibus, aut poëmatibus elegeris exempla, quae certis signis artificij notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erras, propterea quod isto signo uidemus te non nihil eius scire, alijs signis te scire multa intelligimus. Quod si artificiosum est intelligere, quae sunt ex arte scripta, multo est artificiosius ipsum scribere ex arte. qui enim scribit artificiose, ab alijs commode scripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, nõ continuo ipse cõmode scribit. & si est maxime artificiosum, alio tempore utantur ea facultate, non tum, cum parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremo in eo uim artificij cõsumant, ut ipsi ab alijs potius eligendi, quàm aliorum boni electores existimentur. Contra ea, quae ab ijs dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc quae separatim dici possint, cõsideremus. dicimus ergo eos omnes, ideo quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quod à multis exempla sumant: sed de eo, qđ postea diximus, ante uideamus. Si concederem aliena oportere assumere exempla, uincerem unius oportere. Primũ, quod contra hoc nulla staret eorũ ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, q̃ sibi in omnes res suppeditaret exẽpla, uel poëtam, uel oratorem, cuius authoritate niterẽtur. Deinde interest magni eius, qui discere uult, utrũ unũ omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoq; ad omnium nitetur facultatem: si id desperarit, in paucis se exercebit, ipsis etiam contentus erit: nec mirum, cum ipse praeceptor artis omnia penes unum

reperire nō potuerit. allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisq́ ; item sumptis alijs à poëtis, & historiarum scriptoribus, necesse erit eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare si unius alicuius esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui discere uult, putare non unum omnia posse. igitur nemo in hanc incidet opinionem, si ab uno exempla sumpsissent. nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniā neq; sua protulerunt, neq; unius alicuius, aut deniq; duorum, sed ab omnibus oratoribus, & poëtis exempla sumpserunt. Deinde, siquis uelit artē demonstrare nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adiumento, quod unus omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationē, qui omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sit intelligemus sumenda non fuisse. Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de eius artificio debet esse, non, ut, siquis purpuram, aut aliud quippiā uendens, dicat sume à me, sed huius exemplum aliunde rogabo, tibiq; ostendam. Si merces ipsi, qui uenditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis: aut si aceruos se dicāt tritici habere, & eorum exemplū pugno non habeant, quod ostendant. Si Triptolemus, cum omnibus semen largiretur, ipse ab alijs hominibus id mutuaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipse à uicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur? Isti magistri omnium dicendi præceptores non uidentur sibi ridicule facere, cum id, quod alijs pollicentur, ab alijs quærunt. Si, qui se fontes maximos penitus absconditos aperuisse dicat, & hæc sitiens quammaxime loquatur, neq; habeat quo sitim sedet, nō irrideatur? Isti, cum non modo dominos se fontiū, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cum id polliceantur alijs, arescant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, bracchia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia corām magistrum facientem uidebat: cæterorū opera uel sua sponte considerare poterat. Isti credunt eos, qui hæc uelint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea, nec possunt quidem ea, quæ sumuntur ab alijs exēpla, tam esse accōmodata ad ar-

tem, q̃ propria, propterea quod in dicendo leuiter unusquisq; locus plerunq; tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo, expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam conuenire possint: & post in dicendo, ne possit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc quoq; res duxit nos ad hanc rationem, quod nomina rerum græca, quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primo uideantur, necesse est, idq; fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissemus, factum esset, ut quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius, & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoq; incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inuentionem græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitiosa consumitur: unam grauẽ, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis est, quæ constat ex uerborum grauium magna, & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neq; tamen ex infima, & peruulgatissima uerborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usq; ad usitatissimam puri consuetudinem sermonis. In graui consumetur oratio figura, si, quæ cuiusq; rei poterunt ornatissima uerba reperiri, siue propria, siue translata, ad unanquanq; rẽ accommodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione, & commiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum, aut uerborum, quæ grauitatem habebunt, de qbus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum. Nam quis est uestrum iudices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In ijs, qui uiolassent ingenuam, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt. Atque

in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris qui sunt affines, uno consilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur: O' feros animos. O' crudeles cogitationes: O' derelictos ab humanitate homines. Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes reuulsis maiorũ sepulchris, deiectis moenibus, ouantes irruerent in ciuitatem? quo modo deum spoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in seruitutem, matribusfamilias, & ingenuis sub hostilem libidinẽ subiectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata? q se non putant id, quod uoluerint, ad exitum pduxisse, nisi sanctissimae patriae miserandum scelerati uiderint cinerem? Nequeo uerbis consequi iudices indignitatem rei, sed negligentius id fero, quia uos mei non indigetis. Vester enim uos animus amantissimus reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium uoluerit prodere, praecipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario uoluerit obruere. In mediocri figura uersabitur oratio, si haec, ut ante dixi, aliquantulũ demiserimus, neq; tamen ad infimum descenderimus, sic. Quibus cum bellum gerimus iudices, uidetis, cum socijs, q pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul uirtute, & industria conseruare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam necessariorũ norunt, tum uero nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerũ societatem, quid in omnibus rebus populus R. posset, scire, & aestimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellum gerere, quaeso, quae res erat, qua freti bellum suscipere conarentur? cũ multo maximam sociorũ partem in officio manere intelligerent: cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam praesto esse uiderent, non deniq; ullam rem, quae res ptinet ad bellum administrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent: si totum certamen in uno praelio positum putarent, tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores uenirent, nedum illud imperium orbis terrae, cui imperio omnes gentes, reges, nationes partim ui, partim uoluntate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo R. superati essent, ad se transferre tantulis uiribus conarentur. Quaeret aliquis, quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo illi quemadmodum decidissent, uidebant. Nam rerum imperiti, qui uniuscuiusq; rei de rebus ante gestis exempla petere non possunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. At ij, qui sciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentis suis rationibus possunt prouidere. Nulla

igitur

igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quenquam tenuisse, ut imperium populi R. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est, q̃d aliud, nisi id, quod dico, potest esse? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exẽplũ. Nam, ut forte hic in balneas uenit, cœpit, postquam perfusus est, defricari. Deinde, ubi uisum, ut in alueum descenderet, ecce ibi iste de transuerso: heus inquit adolescens, pueri tui modo me pulsauerunt: satisfacias oportet. hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit: hic uix tandẽ inquit, sine me considerare. Tum uero iste cœpit uoce clamare ista, quæ facile cuiuis rubores eijcere posset: ita petulans es, atq; acer, ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi uidetur, sed penes scenam, & in eiusmodi locis exercitus sis? conturbatus est adolescens, nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas uersarentur imperito eiusmodi conuitiorum. Vbi enim iste uidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata uerborum constructio quædam: & item alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Est autem cauendum, ne, dum hæc genera consectemur, in finitima, & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est: quæ recte uidebitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ita, ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis uidetur ea, quæ turget, & inflata est, cum aut nouis, aut priscis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo. Nam qui perduellionibus uenditat patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur istũ, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo, quò profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans, & dissolutum, eo quod sine neruis, & articulis fluctuat huc, & illuc, nec potest confirmare, nec uiriliter sese expedire. id est huiusmodi. Socij nostri, cum belligerare nobiscum uellent, profecto ratiocinati essent etiam, atque etiam, quid possent facere: siquidem

sua sponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia uolunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentũ auditorem: diffluit enim totus, neq; quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima uerborũ attenuatione commode uersari, ueniunt ad aridum, & exangue genus orationis, quod nõ alienũ est exile nominari, cuiusmodi est hoc. Nam istic ad balneas accessit: ad hunc postea dixit: hic tuus seruus me pulsauit: postea dixit hic illi, consyderabo: post ille conuitium fecit, & magis, magisq; præsentibus multis clamauit. Friuolus hic quidẽ iam, & illiberalis est sermo: non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris uerbis, & electis compositam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, et attenuatum dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ, si raræ disponentur, distinctam sicuti coloribus: si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata: deinde identidẽ commutentur, ut facile satietas uarietate uitetur. QVONIAM quibus in generibus elocutio uersari debeat, dictum est, uideamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta: quæ maxime admodum oratori accommodata est: treis res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. ELEGANTIA est, quæ facit, ut unumquodq; pure, & aperte dici uideatur. Hæc distribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conseruat ab omni uitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse, solœcismus, & barbarismus. Solœcismus est, cum uerbis pluribus consequens uerbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum uerbum aliquod uitiose effertur. Hæc qua ratione uitare possimus, in arte grammatica dilucide discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. ea comparatur duabus rebus, usitatis uerbis, & proprijs. Vsitata sunt ea, quæ uersantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur. COMPOSITIO est uerborum constructio, quæ facit omnes parteis orationis æqualiter perpolitas. ea conseruabitur, si fugiemus crebras uocalium concursiones: quæ uastam, atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: baccæ æneæ amœnissimæ impendebant. Et si uitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem, cui uitio uersus hic erit exemplo. nam hic nihil prohibet in uitijs, alienis ex-

emplis uti. O' Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti: & hic eiusdem poëtæ. Quicquam quisquam cuiquam quod conueniat, neget. Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiam fugiemus: ea est huiusmodi. nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere: et si non utemur continenter similiter cadentibus uerbis, hoc modo. flentes, plorantes, lachrymantes, obtestantes. Et si uerborũ transiectionẽ uitabimus, nisi quæ erit concinna: qua de re posterius loquemur: quo in uitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro. has res ad te scriptas Luci misimus Eli. Item fugere oportet longam uerborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His uitijs in compositione uitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. DIGNITAS est, quæ reddit ornatam orationem uarietate distinguens. hæc & in uerborũ, & sententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. sententiarum exornatio est, quæ non in uerbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatẽ. REPETITIO est, cum cõtinenter ab uno, atq; eodem uerbo in rebus similibus, & diuersis principia sumuntur, hoc modo. Vobis istud attribuendum est: uobis gratia habenda: uobis res ista erit honori. Item, Scipio Numantiam sustulit: Scipio Carthaginem deleuit: Scipio pacem peperit: Scipio ciuitatem seruauit. Item, tu in forum prodire: tu lucem conspicere: tu in horum conspectum uenire conaris? audes uerbum facere: audes quicquam ab istis petere: audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iusiurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non deniq; in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio cum multum uenustatis habet, tum grauitatis, & acrimoniæ plurimum. Quare uidetur esse adhibenda & ad exornandam, & ad augendam orationem.

CONVERSIO est, per quam non ut ante primum repetimus uerbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo. Pœnos populus R. iustitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit. Item, ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est. Item, C. Lælius homo nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis uiris, & studiosis amicus erat, ergo in ciuitate primus erat. Item, nam cum istos, ut absoluant te, rogas, ut peierent, rogas: ut existimationem negligant, rogas: ut leges populi R. tuæ libidini largiantur, rogas. COMPLEXIO est, quæ utranque complectitur exornationem, &

hanc, & quam ante exposuimus, ut & repetatur idem primũ uerbum sæpius, & crebro ad idem postremum reuertamur, hoc modo. Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginienses. Qui sunt, q crudele bellũ in Italia gesserunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Carthaginienses. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, quem Senatus damnarit, quem populus R. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum uos sententijs uestris absoluetis?

TRADVCTIO est, quæ facit, ut, cum idem uerbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam concinniorẽ orationem reddat, hoc pacto. Qui nihil habet in uita iucundius uita, is cum uirtute uitam non potest colere. Item, eum tu hominem appellas, qui, si fuisset homo, nunquam tam crudeliter uitam hominis petisset. at erat inimicus: ergo inimicũ sic ulcisci uoluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus. Item, diuitias sine diuitũ esse: tu uero uirtutem præfer diuitijs: nam si uoles diuitias cum uirtute comparare, uix satis idoneæ tibi uidebuntur diuitiæ, quæ uirtutis pedisequæ sint. Ex eodem genere exornationis, cum idem uerbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo. Cur eam rẽ tam studiose curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, amari iucundũ est, si curetur, nequid insit amari. Item, ueniam ad uos, si mihi Senatus det ueniam. in his quatuor generibus exornationũ, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia uerborũ fit, ut ad idem uerbum redeatur sæpius: sed inest festiuitas quædam, quæ facilius auribus diiudicari, q̃ uerbis demonstrari potest.

CONTENTIO est, cum ex contrarijs uerbis oratio conficitur, hoc pacto. Habet assentatio iucunda principia: eadem exitus amarissimos affert. Item, inimicis te placabilem, amicis inexorabilẽ præbes. Item, in otio tumultuaris: in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima cales, in feruentissima friges. Tacito cum opus est, clamas: cũ loq tacere conuenit, obmutescis. Ades, abesse uis. abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem desyderas. In concione de uirtute loqueris: in prælio per ignauiam tubæ sonitum pferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, & graues poterimus esse.

EXCLAMATIO est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiam cõpellationem, hoc modo. Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoq; nomen splendori, ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorũ crudelitatem. Item, ó perfidiosæ Fregellæ, quàm facile scelere uestro contabuistis: ut cuius nitor urbis

Italiam nuper illustrauit, eius nunc uix fundamentorum reliquiæ
maneant. Item, bonorum insidiatores latrocinio uitam innocentissi-
mi cuiusq; petistis: tantam'ne ex iniquitate iudiciorum uestris calum-
nijs assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco utemur, & raro,
& cum rei magnitudo postulare uidebitur, ad quam uolemus indi-
gnationem animum auditoris adducemus. INTERROGA-
tio non omnis grauis est, neq; concinna, sed hæc, quæ, cum enumerata
sunt ea, quæ obsunt causæ aduersariorum, confirmat superiorem
orationem, hoc pacto. Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, admini-
strares, utrum animos sociorum ab repub. remouebas, & alienabas?
an non? & utrum'ne aliquem exornari oportuit, qui ista prohibe-
ret, ac fieri non sineret? an non? RATIOCINATIO est, per
quam nos ipsi à nobis rationē poscimus, quare qdq; dicamus, & cre-
bro nosmet à nobis petimus uniuscuiusq; propositionis explanationē.
ea est huiusmodi. Maiores nostri, siquā unius peccati mulièrem dam
nabant, simplici iudicio multorum maleficiorū conuictam putabant.
Quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicarant, eam ueneficij
quoq; damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam, quæ
suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere ꝑmultos. Quos
istos? uirum, parentes, cæteros, ad quos uidet sui dedecoris infamiam
ꝑtinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut quo
quo modo possit, ueneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio
retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia
audacem, natura muliĕbris inconsyderatam. Quid ueneficij damna-
tam? quid? putabant impudicam quoq; necessario, Quare? quia nulla
facilius ad id maleficium causa, q̃ turpis amor, & intemperans libi-
do commouere potuit, cum cuius animus muliĕris esset corruptus, eius
corpus castum esse non putarint. Quid in uiris? idem'ne hoc obserua
bant? minime. Quid ita? quia uiros ad unum quodq; maleficium sin-
gulæ cupiditates impellunt. Muliĕres ad omnia maleficia cupiditas
una ducit. Item, bene maiores nostri hoc comparauerunt, ut nemi-
nem regem, quem armis cœpissent, uita priuarent. Quid ita? quia
quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorū sup-
plicio consumere, quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu
collocarat. Quid quod exercitum contraduxit? desino meminisse.
Quid ita? quia uiri fortis est, qui de uictoria contendant, eos hostes
putare: qui uicti sunt, eos homines iudicare, ut possit bellū fortitudo
minuere, pacem humanitas augere. At ille si uicisset, num idē fecisset?
non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem

stultitiam contemnere, non imitari consueui. Hæc exornatio ad sermonem uehementer accommodata est, & animum auditoris reddit attentum, tum uenustate sermonis, tum rationum expectatione.

SENTENTIA est oratio sumpta de uita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat, in uita breuiter ostendit, hoc modo. Difficile est primum uirtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item egens æque est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item optima uiuendi ratio est eligenda: eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ, propterea quod habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnã delectationem. Sed illud quoq; probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo. Omnes bene uiuendi rationes in uirtute sunt collocandæ, propterea quod sola uirtus in sua potestate est: omnia præter eam subiecta sunt fortunæ dominationi. Item, qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius secuti sunt, hi simulac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo sine ratione. Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse: sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto. Qui adolescentiũ peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studijs: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut qbus uirtutibus omnem uitam tueri possint, eas in ætate maturissima uelint comparare. Sententias interponi raro conuenit, ut rei actores, non uiuendi præceptores esse uideamur. Cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam uideat accommodari rem certam ex uita, & moribus sumptam. CONTRARIVM idem ferè est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diuersis duabus alteram breuiter, & facile confirmat, hoc pacto. Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Et item. Nam quem in amicitia perfidiosum esse cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodũ, & sui cognoscentem uidere in potestate quis speret? Et qui in sermonibus, & conuentu amicorum uerum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item. Quos ex collibus deieci-

castigata

mus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant, hi, postquam pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus breuibus, & continuatis uerbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu propter breuē, & absolutam conclusionem, tum uero uehementer id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit. MEMBRVM orationis appellatur res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo. Et inimico proderas. id est unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero. & amicum lædebas. Ex duobus membris his hæc exornatio potest constare. Sed commodissima, & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto. & inimico proderas: & amicum lædebas: & tibi ipsi non consulebas. Item nec reip. consuluisti, nec amicis profuisti: nec inimicis restitisti. ARTIculus dicitur, cum singula uerba interuallis distinguentur cæsa oratione, hoc modo. Acrimonia, uoce, uultu aduersarios perterruisti. Item, inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis, & illius superioris uehementiam hoc interest, quod illud tardius, & rarius uenit: hoc crebrius, & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachij, & contortione dextræ gladius ad corpus afferri: in hoc autem crebro, & celeri uulnere corpus consauciari uidetur.

CONTINVATIO est densa, & continens frequentatio uerborum cum absolutione sententiarum: ea utemur commodissime tripartito, in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto. ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in uirtute, quàm in casu præsidium collocauit. In contrario, hoc modo. nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto. quod si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt, non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris uideatur: nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus afferat uerbis. Sed & aliàs quoque nonnunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiuscemodi continuationes. COMPAR appellatur, quod habet in se membra orationis: de quibus ante diximus: quæ constant

ex pari ferè numero ſyllabarum . hoc non de enumeratione noſtra
fiet, nam id quidē puerile eſt: ſed tantum affert uſus , & exercitatio
facultatis, ut animi quodā ſenſu par membrū ſuperiori referre poſ-
ſimus, hoc modo. In prælio mortē pater oppetebat: domi filius nuptias
comparabat: hæc omnia graueis caſus adminiſtrabant. Item, illi for=
tuna felicitatem dedit: huic induſtria uirtutem comparauit. In hoc
genere ſæpe fieri poteſt, ut non planè par ſit numerus ſyllabarū, &
tamen eſſe uideatur, ſi una, aut etiam altera ſyllaba eſt alterum bre=
uius: aut ſi, cum in altero plures ſunt, in altero longior, aut longiores,
plenior, aut pleniores ſyllabæ erunt: ut longitudo, aut plenitudo ha-
rum, multitudinem alterius aſſequatur, & exæquet. SIMILI-
ter cadens exornatio dicitur , cum in eadem conſtructione uerborum
duo, aut plura ſunt uerba , quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur,
hoc modo. Hominem laudas ægentem uirtutis , abundantem felicita-
tis. Item, cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapiētia eſt animus re-
motus. Diligentia comparat diuitias: negligentia corrumpit animum:
& tamen, cum ita uiuit, neminem præ ſe ducit hominem. SIMI-
LITER deſinens eſt, cum tametſi caſus non inſunt in uerbis , ta-
men ſimiles exitus ſunt hoc pacto. Turpiter audes facere: nequiter ſtu
des dicere . Viuis inuidioſe: delinquis ſtudioſe: loqueris odioſe. Item,
audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum
in exitus, alterum in caſus ſimilitudine uerſatur, inter ſe uehementer
conueniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerunque ſimul ea collo=
cant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet. Perdi=
tiſſima ratio eſt, amorem petere, pudorem fugere , diligere formam,
negligere famam. hic & ea uerba, quæ caſus habent, ad caſus simi-
les, & illa, quæ non habent, ad ſimiles exitus ueniunt. ANNO-
minatio eſt, cum ad idem uerbum acceditur commutatione unius lite=
ræ, aut literarū: aut ad res diſſimileis ſimilia uerba accommodātur.
Ea multis, & uariis rationibus conficitur, attenuatione, aut cōplexio-
ne eiuſdem literæ, ſic. Hic, qui ſe magnifice iactat, atq; oſtentat, uenijt
à te ante, quàm Romā uenit. Ex contrario. hic quos homines alea uin
ciit, eos ferro ſtatim uincit. Productione eiuſdē literæ, hoc modo. hunc
ăuiū dulcedo ducit ad āuiū. Breuitate eiuſdem literæ , hoc modo. hic,
tametſi uidetur eſſe honoris cupidus, tamen non tantū curiā diligit,
quantum Curiā. Addendis literis, hoc pacto. hic ſibi poſſet tēperare,
niſi amori mallet obtemperare. Demendis literis , ſic. ſi lenones
tanquam leones uitaſſet, uitæ ſe tradidiſſet . Transferendis literis, ſic.
Videte iudices utrū homini nauo, an uano credere malitis. item, no-

lo esse laudator, ne uidear adulator. Commutandis, hoc modo. deli gere oportet, quem uelis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in literarum commutatione, breuitate, aut productione, aut trãslatione, aut aliquo huiusmodi genere uersantur. Sunt autem aliæ, quæ nõ habent tam propinquam in uerbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: q̃bus de generibus unum est huiusmodi. Quid ueniam: qui sim: quare ueniam: quẽ insimulem: cui prosim: quem postulem, breui cognoscetis. Nam hic est in quibusdam uerbis quædam similitudo nõ tam affectanda, q̃ illæ superiores, sed tamen adhibẽda nonnunquam. Alterum genus huiusmodi. Demus operam Quirites, ne omnino patres conscripti circunscripti putentur. hæc annominatio magis accedit ad similitudinem, q̃ illa superior, sed minus, q̃ illæ superiores, propterea quod non solum additæ, sed uno tempore demptæ quoq; literæ sunt. Tertium genus est, quod uersatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum. unius nominis, hoc modo. Alexander Macedo summo labore animum ad uirtutes à pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes per orbem terræ cum laude, & gloria uulgatæ sunt. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro si uita data longior esset, Oceanum Macedonum gloria transuolasset. Varie hic unum nomen in commutatione casuum uolutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo facient annominationem. Tiberium Gracchum remp. administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ uirum reip. amantissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum, malorũ perfidia per scelus uita priuauit. Tuus ô Druse sanguis domesticos pariẽtes, & uultum parentis aspersit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eũ breui spatio non modo uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus uerbis, tertium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, cũ in ueritate dicimus, propterea quod non hæc uidentur reperiri posse sine elaboratione, & operæ consumptione. Eiusmodi autem studia ad delectationem, q̃ ad ueritatem uidentur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis, & non modo tollitur authoritas dicendi, sed offenditur quoq; in eiusmodi oratione auditor, propterea quod est in his lepos, & festiuitas, non dignitas, neq; pulchritudo. Quare, quæ sunt ampla, & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida, & concinna, cito sacietate affi-

dunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebro his generibus utemur, pueRili uidebimur elocutione delectari, ita, si raro has interseremus exornationes, & in causa tota uarie dispergemus, cõmode luminibus distinctis illustrabimus orationẽ. SVBIECTIO est, cũ interrogamus aduersarios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit. Deinde subijcimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum sit, aut offuturũ illis è contrario, hoc modo. Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus factus sit: amplum patrimoniũ relictum est: at patris bona uenierunt. hæreditas aliqua obuenit: non potest dici, sed etiam à necessarijs omnibus exhæredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cœpit: non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione uictus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes uidetis, aut isti domi nascitur aurum, aut unde licitum non est, pecunias accepit. Item, Sæpe Iudices animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere: quorum nihil potest aduersarius facere. nam, utrũ ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnastis. an ad suã reuertetur antiquam uitam, alicubi honeste tractatam? nam hic quidem ante oculos uestros quomodo uixerit, scitis omnes. an cognatos suos enumerabit, quibus uos conueniat commoueri? at hi quidem nulli sunt. amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti? non, nam indemnatum necasti. leges, quæ id facere prohibent, ueritus es? at ne scriptas quidem iudicasti. cum ipse te ueteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. quid, cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissime sepultura quoq; prohibuisti. Multum inest acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione, propterea quod, cum quæsitum est, quid oporteat, subijcitur id non esse factum: quare facillime fit, ut augeatur indignitas negotij. Ex eodem genere, ut ad nostram quoq; personam referamus subiectionem, sic. Nam quid me facere conueniret, cum à tanta multitudine Gallorum circunsederet? an dimicarem? at cum parua manu tum deÿcer prodiremus, locum quoq; inimicissimum habebamus. sederem in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus: neque erat, quo uitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at ea uidebar eos accepisse conditione, ut quoad possem, incolumes patriæ, & parentibus conserua-

rem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, ut ex omnibus ostendi uideatur, nihil potius, quàm quod factum sit, faciundum fuisse. GRADATIO est, in qua non ante ad consequens uerbum descenditur, quàm ad superius consensum est, hoc modo. Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, & quod libet, licet: & quod licet, possunt: & quod possunt, audent: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, uobis molestum non est. Item non sensi hoc, & non suasi, neque suasi: & non ipse statim facere cœpi, neque facere cœpi: & non perfeci, neque perfeci: & non probaui. Item. Africano industria uirtutem, uirtus gloriam, gloria emulos comparauit. Item, imperiũ Græciæ fuit apud Athenienses: Atheniensiũ potiti sunt Spartiatæ: Spartiatas superauere Thebani: Thebanos Macedones uicerunt: qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam leporẽ superioris cuiusque crebra repetitio uerbi, quæ propria est huius exornationis. DEFINITIO est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter, & absolute, hoc modo. Maiestas reipub. est, in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis. Item, iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine uitam cuiuspiam uiolant. Item, non est ista diligentia, sed auaritia, eo quod diligentia est accurata conseruatio suorum: auaritia iniuriosa appetitio alienorum. Item, non est ista fortitudo, sed temeritas, propterea quod fortitudo est contemptio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est, cum inconsyderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quod omnem rei cuiuspiam uim, & potestatem ita dilucide proponit, & breuiter explicat, ut neque pluribus uerbis oportuisse dici uideatur: neque lucidius potuisse dici putetur. TRANSITIO uocatur, quæ, cum ostendit breuiter, quod dictum sit, proponit item breui, quod consequatur, hoc modo: In patriam cuiusmodi fuerit habetis: nunc in parentes qualis extiterit, consyderate. Item, mea in istum beneficia cognoscitis: nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit, cõmonet, et ad reliquũ comparat auditorem. CORrectio est, quæ tollit id, quod dictũ est, & pro eo id, qđ magis idoneũ uidetur, reponit, hoc pacto. Quod si iste suos hospites rogasset, immo innuisset modo, hoc facile perfici posset. Item, nam postquam isti uicerunt, atque

adeo uicti ſunt, eam quomodo uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O' uirtutis comes inuidia, quæ bonos inſequeris plerunq;, immo adeo inſectaris. commouetur hoc genere animus auditoris. res enim communi uerbo elata tantummodo dicta uidetur: post ipſius oratoris correctionẽ magis idonea fit pronuntiatione. Nõ igitur ſatius eſſet, dicet aliq̃s, ab initio, præſertim cũ ſcribas, ad optimũ, & electiſſimum uerbum deuenire? Eſt cum non eſt ſatius, ſi commutatio uerbi id erit demonſtratura, eiuſmodi rẽ eſſe, ut cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixiſſe uidearis, cum ad electius uerbum accedas, inſigniorem rem facias: quod ſi continuoueniſſes ad id uerbum, nec rei, nec uerbi gratia animaduerſa eſſet.

OCCVPATIO eſt, cum dicimus nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo. Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerẽ, ſi hoc tempus idoneum putarẽ: nunc conſulto relinquo, & illud prætereo, quod rei militaris te infrequentem tradidiſti. Deinde, quod iniuriarum ſatis feciſti L. Labeoni, nihil ad rẽ pertinere puto. horũ nihil dico, reuertor ad illud, de quo iudicium eſt. Item, non dico te abſocijs pecunias accepiſſe: non ſum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat alijs oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt, aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facile poteſt reprehendi, ut utilius ſit occulte feciſſe ſuſpicionem, quàm huiuſmodi intendiſſe orationem, quæ redarguatur. DISIVNctio eſt, cum eorũ, de q̃bus dicimus, aut utrunq;, aut unumquodq; certo concluditur uerbo, ſic. Populus R. Numantiam deleuit, Carthaginem ſuſtulit, Corinthum diſiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ ſunt: nihil Carthaginienſibus ſcientia rei militaris adiumento fuit: nihil Corinthijs erudita calliditas præſidij tulit: nihil Fregellanis morum, & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Itẽ, formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate extinguitur. Hic utrunq;, & in ſuperiore exemplo unanquanq; rem certo uerbo concludi uidemus. CONiunctio eſt, cum interpoſitione uerbi, & ſuperiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo. formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate.

ADIVNctio eſt, cũ uerbũ, quo res comprehenditur, nõ interponimus, ſed aut primũ, aut poſtremum collocamus. Primum hoc pacto. defloreſcit formæ dignitas aut morbo, aut uetuſtate. Poſtremũ ſic. aut morbo, aut uetuſtate formæ dignitas defloreſcit. Ad feſtiuitatem

disiunctio est appositi. quare rarius utemur ea, ne satietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio. quare sæpius adhibenda est: hæ tres exornationes de simplici genere manant. CONDVPLICATIO est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, eiusdem unius, aut plurium uerborũ iteratio, hoc modo. Tumultus C. Gracchi tumultus domesticos, & intestinos comparat. Item, commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, nunc etiã audes in horum conspectum uenire proditor patriæ? proditor inquam patriæ uenire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio uerbi, & uulnus maius efficit in cõtrario causæ: quasi aliquod telum sæpius perueniat in eandem partem corporis. INTERPRETATIO est, quæ non iterans idem redintegrat uerbum, sed id commutat, quod positum est, alio uerbo, quod idem ualeat, hoc modo. Rempub. radicitus euertisti: ciuitatẽ funditus deiecisti. Item, patrem nefarie uerberasti: parenti manus scelerate intulisti. Necesse est eius, qui audit, animum commoueri: cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum. COMMVTATIO est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transiectione ita efferuntur, ut à priore posterior, cõtraria priori proficiscatur, hoc modo. Esse oportet, ut uiuas: non uiuere, ut edas. Item, ea re poëmata non facio, quia cuiusmodi uolo, nõ possum: cuiusmodi possum, nolo. Item, quæ de illo dicuntur, dici non possunt: quæ dici possunt, non dicuntur. Item, si poëma, loquens pictura est: pictura, tacitum poëma debet esse. Item, quia stultus es, ea re taces: non tamen, quia taces, ea re stultus es. Non potest dici, quin commode fiat, cum contrariæ sententiæ translatione uerba quoq; conuertãtur. Plura subiecimus exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu: dilucidum esset, ut cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur. PERMISSIO est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere, & concedere alicuius uoluntati, sic. Quoniã omnibus ereptis, solum mihi superest animus, & corpus: hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, uobis, & uestræ condono potestati. Vos me, quo pacto uobis uidetur, utamini, atq; abutamini, licebit: impune in me, quicquid libet, statuite: dicite, atq; obtemperabo. Hoc genus, tametsi aliàs quoq; nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam uehementissime est accommodatũ. DVBITATIO est, cum quærere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo. Obfuit eo tempore plurimum reip. Coss. siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue utrunq;. Item, tu istud ausus es di-

cere homo omnium mortaliũ? quæro quo nam te digno moribus tuis appellẽ nomine. EXPEditio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo. Necesse est, cum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut uacuũ possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hæreditate tibi uenisse. Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti. Tuum usu fecisse etiã num non potes. Emptio nulla profertur. Hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire non potuit. Relinqtur ergo, ut me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimũ iuuabit cõiecturales argumentationes, sed nõ erit tanquam in plerisq;, ut, cum uelimus, ea possimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotij natura dabit facultatẽ. DISsolutio est, quæ coniunctionibus uerborum è medio sublatis, separatis partibus effertur, hoc modo. Gere morẽ parenti: pare cognatis: obsequere amicis: obtempera legibus. Item, descende in integram defensionem, noli quicquam recusare: da seruos in quæstionem: stude uerum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet, & uehementissimum est, & ad breuitatem accommodatum. PRAEcisio est, cũ dictis quibusdam, reliquũ, quod cœptum est dici, relinquitur in audientiũ iudiciũ, sic. Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod populus R. me: nolo dicere, necui forte arrogans uidear: te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item, tu ista nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non ausim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quippiam dixisse uidear. hic atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est. CONclusio est, quæ breui argumẽtatione ex ijs, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, qđ necessario cõsequatur, hoc modo. Quod si Danais datum erat oraculũ, non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis, hæ autem nihil aliud fecerũt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiã. Restant etiam decem exornationes uerborũ, quas icirco non uage dispersimus, sed à supioribus separauimus, quod omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc propriũ est, ut ab usitata uerborum potestate recedatur, atq; in aliam rationem cum quadam uenustate oratio conferatur. de quibus exornationibus nominatio est prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen aut nõ sit, aut satis idoneũ non sit, eã nosmet idoneo uerbo nominemus aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo: ut maiores rudere, & uagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellauerũt. Significandæ rei causa, sic. Postquã iste in remp. fecit impetum, fragor ciui-

tatis in primis est auditus: hoc genere raro est utendũ, ne noui uerbi assiduitas odium pariat: sed si cõmode quis eo utatur, & raro, non modo non offendet nouitate, sed etiam exornabit orationem. PRO-nominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest: ut, siquis, cum loquatur de Gracchis, at non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, siquis de aduersario dicat. Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodũ me Plagiosippus iste tractarit. hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, quod pro certo noïe collocamus.

DENOminatio est, quæ à propinquis, & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ nõ suo uocabulo sit appellata. Id aut ab inuentore conficitur, ut siquis de Tarpeio loquens, eũ Capitolinum nominet. aut ab inuento, ut siquis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet: aut ab instrumento dominum, ut siquis Macedonas appellarit hoc modo. Non tam cito sarissæ Græcia potitæ sunt. aut idem Gallos significans dicat, nec tam facile ex Italia armatura transalpina depulsa est: aut id, quod fit ab eo, qui facit, ut siquis cum bello uelit ostendere aliquid quẽpiam fecisse, dicat: Mars istud necessario te facere coegit: aut si, quod facit, ab eo, quod fit, ut cum desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit, & frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo, quod continet id, quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia non potest uinci, nec Græcia disciplinis. nam hic pro Græcis, & Italis quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut siquis aurum, uel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, q̃ in quærendo difficilis inuentio est, ideo quod plena consuetudo est nõ modo poëtarũ, & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis huiusmodi denominationũ. CIRCVITIO est oratio rem simplicem assumptam circunscribens elocutione, hoc pacto. Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. nam hic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit, & Carthago simpliciter appellari. TRANSgressio est, quæ uerborum perturbat ordinem peruersione, aut transiectione. Peruersione, sic. Hoc uobis deos immortales arbitror dedisse uirtute pro uestra. Transiectione, hoc modo. Instabilis in istum plurimũ fortuna ualuit. Itẽ, omnes inuidiose eripuit tibi bene uiuendi casus facultates. Huiusmodi transiectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes: de quibus ante dictum est: in quibus oportet uerba

sicut à poëtis, in quendam extruere numerum, ut perfecte, & per politissime possint esse absolutæ. SVPERlatio est oratio superans ueritatem, alicuius augendi, minuendi'ue causa. hæc sumitur separatim, aut cum cōparatione. separatim, sic, quod si concordiam retinebimus in ciuitate: imperij magnitudinē solis ortu, atq; occasu metiemur. Cū cōparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur. A' similitudine, sic. corpore niueū candorē, aspectu igneum ardorem assequebatur. A' præstantia, hoc modo. cuius ore sermo melle dulcior profluebat. Eodē genere hoc est. tantus erat in armis splendor, ut solis fulgor obscurior uideretur. INTELLectio est, cū res tota parua de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur. non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij cōmonebant? nam hic omnis sanctimonia nuptiarū uno signo tibiarū intelligitur. De toto pars, ut siquis, ei, q uestitum, aut ornatū sumptuosum ostentet, dicat. Ostentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo. Pœno fuit Hispanus auxilio: fuit immanis ille Transalpinus: in Italia quoq; non nemo sensit idem togatus. A' pluribus unum sic intelligitur. atrox calamitas pectora mœrore pulsabat: itaq; anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, et togati: & hic unū pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festiuitatis: hic adauctus grauitatis gratia. ABVSIO est, quæ uerbo simili, & propinquo pro certo, & proprio abutitur, hoc modo. Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longum in homine consiliū, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima uerba rerū dissimiliū, ratione abusionis esse traducta. TRANSlatio est, cū uerbū in quandam rē transfertur ex alia re, quod propter similitudinē recte uidetur posse trāsferri. ea utimur rei ante oculos ponendæ causa, sic. Hic Italiā tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa, sic. Recens aduentus exercitus subito ciuitatē extinxit. Obscœnitatis uitandæ causa, sic. Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi causa, sic. Nullius mœror, & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatē potuit. Minuēdi causa, sic. Magno se prædicat auxilio fuisse, q̄a paululū in rebus difficillimis aspirauit. Ornandi causa, sic. Aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentū exaruerunt, uirtute optimatū reuirescunt. Trāslationē dicūt pudentē esse oportere, ut cū ratione in cōsimilē rē transeat: ne sine delectu temere, et cupide uideatur in dissimilē trāscurrisse. PERMVtatio est oratio aliud uerbis

aliud ſententia demonſtrans. ea diuiditur in treis parteis, ſimilitudinem, argumentũ, contrariũ. Per ſimilitudinem ſumitur: cũ trãslationes una, aut plures frequenter ponuntur à ſimplici ratione ductæ, ſic. Nam cum canes fungãtur officijs luporũ, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à perſona, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo augendi, aut minuendi cauſa ducitur, ut ſi quis Druſum, Gracchum, Numitorem obſoletum dicat. Ex contrario ducitur, ſic, ut ſiquis hominem prodigum, & luxurioſum illudens, parcum, & diligentem appellet. et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur, & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus uti. Per ſimilitudinem ſic. Quid ait hic rex, atq; Agamennon noſter, ſiue, ut crudelitas eſt, potius Atreus? Ex contrario, ſiquem impium, qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus: intemperantem, & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt ferè, quæ dicenda uidebãtur de uerborũ exornationibus. Nũc res ipſa monet, ut deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

d ISTRIBVTIO eſt, cum in plures res, aut perſonas certas negotia quædam diſpertiuntur, hoc modo. Qui ueſtrũ iudices nomen Senatus diligit, hũc oderit, neceſſe eſt. petulantiſſime enim ſemper iſte oppugnauit Senatum. qui equeſtrẽ locum ſplendidiſſimũ cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe uelit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ, atq; dedecori ſit. qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio, uobis homines impios non placere. quibus liberi ſunt, ſtatuite exemplũ, quãtæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Item, Senatus officium eſt, conſilio ciuitatem iuuare. Magiſtratus officiũ eſt, opera, & diligentia conſequi uoluntatem ſenatus. Populi officium eſt, res optimas, & homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere, & probare. Accuſatoris officium eſt, inferre crimina. Defenſoris, diluere, & propulſare. Teſtis eſt dicere, quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, ununquenq; horum in officio ſuo continere. Quare L. Caſſi, ſi teſtem, præterquam quod ſciat, aut audierit: argumentari, & coniectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis: teſtis improbi cupiditatem confirmabis: reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa: comprehendit enim breui multa, & ſuum cuiq; tribuens officium, ſeparat, & res diuidit plures.

LICENTIA eſt, cũ apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus: tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uere reprehendi poſſe uideantur.

tur, hoc modo. Miramini Quirites, quod ab omnibus uestræ rationes deserantur: quod causam uestram nemo suscipiat: qđ se nemo uestri defensorē profiteatur, id tribuite uestræ culpæ: atq; desinite istud mirari. quid enim est, quare non omnes istam rem fugere, ac uitare debeant? recordamini, quos habueritis defensores: studia eorum uobis ante oculos proponite: deinde omnium exitus consyderate. tum uobis ueniet in mentem, ut uere dicam, negligentia uestra, siue ignauia potius, illos omnes ante oculos uestros trucidatos esse, inimicos eorum uestris suffragijs in amplissimum locum peruenisse. Item, Nam quid fuit iudices, quare in sententijs ferendis dubitaueritis? aut istum hominem nefarium ampliaueritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? nō omnes hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatorie responsum? hic uos ueriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini: dum eam uitastis uituperationem, quæ longe à uobis erat absutura, eam inuenistis, ut timidi, atq; ignaui putaremini. maximas, & priuatas, et publicas calamitates accepistis: cum etiam maiores impendere uideantur, sedetis, & oscitamini. luce noctem, nocte lucem expectatis: aliquid quotidie acerbi, atq; incommodi nuntiatur: & eum, cuius opera uobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis, ac reip. perniciem retinetis, quoad potestis, in ciuitate. eiusmodi licentia si nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. nam continuo aliquid huiusmodi licebit inferre. Hic ego uirtutem uestram quæro, sapientiam desydero, ueterem consuetudinem requiro, ut, quod erat commotum litentia, id laude mitigetur: ut altera res ab iracundia, et molestia remoueat: altera res ab errato deterreat. Hæc res sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maxime facit, ut & illi, qui audient, à culpa absint: & nos, qui dicimus, amici eorum, & ueritatis esse uideamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur, cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari, aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiāt, sed tamen ueritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. horum amborum generum exempla subijciemus. Prioris, huiusmodi. Nimium Quirites animis estis simplicibus, & mansuetis: nimium creditis unicuiq;: existimatis unūquenq; eniti, ut perficiat, quæ uobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsaspe iam diu detinemini. stultitia uestra est, quia quod erat in uestra potestate, ab alijs petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum. Mihi cū isto iudices fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi uereor, quomo-

do accepturi sitis, uos me priuastis: quid ita? quia, ut uobis essem probatus, eum, qui uos oppugnabat, inimicum, q̃ amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstrauimus, duplici ratione tractabitur, acrimonia, quæ, si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude: & assimulatione, de qua superius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animũ auditoris se accommodat. DIMINVTIO est, cum aliquid esse in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium, quod, ne qua significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo. Nam hoc pro meo iure iudices dico, me labore, & industria curasse, ut disciplinam militarem nõ in postremis tenerem. Hic si quis dixisset. ut optime tenerem, tametsi uere dixisset, tamen arrogans uisus esset. nunc & ad inuidiam uitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item, utrum igitur auaritiæ causa, aut egestatis accessit ad maleficium? auaritiæ? at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimum patrimonium reliquit. hic quoq; uitatum est, ne magnum, aut maximum diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregijs commodis proferendis obseruabimus. nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, si inconsyderate tractes. Quare, quemadmodum in uiuendi ratione fugitur inuidia, sic in dicendo consilio uitatur odium. DESCRIPTIO nominatur, quæ rerũ consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum grauitate expositionẽ, hoc modo. Quod si istum iudices uestris sententijs liberaueritis, statim, sicut è cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex cathenis uolitabit, & uagabitur in foro acuens dentes multos in cuiusq; fortunas, in omnes amicos, atq; inimicos, notos, atq; ignotos incursans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, ac omnem familiam perfringens, remp. funditus labefactans. Quare iudices eijcite eum de ciuitate: liberate omnes formidine, uobisq; ipsis consulite. nam si istum impunitum dimiseritis, in uosmetipsos, mihi credite, feram, & truculentam bestiam iudices immiseritis. Item, Nam si de hoc iudices grauem sententiam tuleritis, uno iudicio simul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare uelit in uita manere, non habebit. filij parui priuati patris auxilio ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi. tota domus

huius indigna concidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta pal
ma, crudeliſſima uictoria potiti inſultabunt in horum miſerias, &
ſuperbia re ſimul, & uerbis inuehentur. Item, Nam neminem ueſtrũ
fugit Quirites, capta urbẽ quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui
contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur: cæteri, ꝗ poſſunt per
ætatem, & uires laborẽ ferre, rapiuntur in ſeruitutem, ꝗ nõ poſſunt,
uita priuantur: uno deniq;, atq; eodem tempore domus hoſtili flagrat
incendio, & quos natura, aut uolũtas neceſſitudine, aut beneuolentia
coniunxerit, diſtrahũtur: liberi partim è gremijs parentũ diripiũ-
tur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes conſtuprantur. ne
mo iudices eſt, qui poſſit ſatis rẽ conſequi uerbis, nec referre oratione
magnitudinem calamitatis: hoc genere exornationis uel indignatio,
uel miſericordia poteſt cõmoueri, cũ res conſequẽtes cõprehenſæ uni-
uerſæ ꝑſpicua breuiter exprimuntur oratione. DIVISIO eſt,
quæ rẽ ſemouẽs à re, utranq; abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo. Cur
ego nũc tibi quicq̃ obijciam? ſi probus es, nõ meruiſti: ſin improbus, nõ
cõmoueris. Item, Quid nũc ego de meis proprijs meritis prædicem? ſi
meminiſtis, obtundam: ſin obliti eſtis, cum re nihil egerim, ꝗd eſt, quod
uerbis proficere poſſim? Item duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad
turpe cõpendiũ cõmouere, inopia, atq; auaritia. te auarũ in fraterna
diuiſione cognouimus, inopẽ, atq; egentem nunc uidemus. ꝗ potes igi-
tur oſtendere cauſam maleficij nõ fuiſſe? Inter hanc diuiſionem, &
illã, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo dixi-
mus ſecundũ narrationẽ, hoc intereſt. illa diuidit ꝑ enumerationẽ, aut
ꝑ expoſitionẽ, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit:
hæc ſe ſtatim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus ſubij
ciens rationes, exornat orationẽ. FREQVENtatio eſt, cum res in
tota cauſa diſperſæ coguntur unum in locum, quo grauior, aut acrior,
aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto. À quo tandẽ abeſt iſte uitio? ꝗd
eſt iudices, cur uelitis eũ liberare? ſuæ pudicitiæ proditor eſt, inſidia-
tor alienæ, cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parẽ-
tes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores cõtumax, in
æquos, & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, deniq; in omnes into
lerabilis. Eiuſdem generis eſt illa frequẽtatio, quæ plurimum conie-
cturalibus cauſis opitulatur, cũ ſuſpiciones, quæ ſeparatim dictæ mi
nutæ, & infirmæ erant, unũ in locum coactæ rẽ uidentur ꝑſpicuam
facere, non ſuſpicioſam, hoc pacto. Nolite igitur iudices, nolite ea, quæ
dixi ſeparatim ſpectare: ſed omnia colligite, et conferte in unũ. Si &
commodum ad iſtum ex morte illius ueniebat, & uita eſt turpiſſima

hominis

hominis, animus auarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima. & res ista bono nemini præter istum fuit: neq; alius quisquam æque commode, neq; iste alijs commodioribus rationibus facere potuit: neq; præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficiū: neq; factum, quod opus nō fuerit: & cū locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi cōmoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est non sine maxima occultandi, & pficiendi maleficij spe. & præterea ante, q̃ occisus homo is est, iste uisus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus. paulo post in ipso loco maleficij, uox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat: postera die titubanter, & inconstanter de occisione illius locutum. hæc partim testimonijs, partim quæstionibus, & argumentis omnia cōprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum necesse est esse uerum. Vestrum iudices est his unum in locum collatis, certam sumere scientiā, non suspicionem maleficij. nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose: ut omnia inter se à primo ad postremum conueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in coniecturali constitutione causæ fermè semper necessaria, & in cæteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. EXPOLITIO est, cum in eodem loco manemus, & aliud, atq; aliud dicere uidemur. ea dupliciter fit, si aut eandem planè dicimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicimus non eodē modo: nam id q̃dem obtundere auditorē est, non rem expolire: sed cōmutate. cōmutabimus tripliciter, uerbis, pronuntiando, tractando. Verbis cōmutabimus, cum re semel dicta, iterum, aut sæpius alijs uerbis, quæ idem ualeant, eadē res proferetur, hoc modo. Nullū tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ uitandū arbitretur. cum augetur incolumitas ppetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum uitæ discrimen sibi pro fortunis reip. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, ut pro patria studiose, quamuis in magnam descendat uitæ dimicationē. Pronuntiando cōmutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atq; alio genere uocis, atq; gestus, eadem uerbis cōmutando, pronuntiatione quoq; uehementius immutabimus: hoc neq; cōmodissime scribi potest, neq; parum est apertum. quare non eget exempli. Tertium genus est cōmutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traijciemus aut ad sermocinationē, aut ad exsuscitationem. Sermocinatio est, de qua planius paulo post suo loco dicemus. nunc breuiter ad hanc

rem, quod satis sit, attingemus: in qua constituetur alicuius personæ
oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res co=
gnosci possit, ne ab eadem sententia recedamus. Sapiens, qui omnia
reip. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur.
Non mihi soli, sed etiam, atq; adeo multo potius natus sum patriæ: ui
ta, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimum soluatur: aluit hæc me,
tute, atq; honeste produxit usq; ad hanc ætatem: muniit meas ratio-
nes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis: quid est,
quod à me satis ei persolui possit, unde hæc accepta sunt? qa hæc lo
quitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reip. nullum ipse pericu=
lum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitatio-
nem, cum & nos cõmoti dicere uideamur, & auditoris animum cõ-
mouemus, sic. Quis est tam tenui cogitatione præditus, cuius animus
tantis angustijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissi
me laudet, & sapientissimum iudicet? qui pro salute patriæ, pro inco-
lumitate ciuitatis, pro reipub. fortunis quamuis magnum, atq; atrox
periculũ studiose suscipiat, & libenter subeat. equidem hunc homi=
nem magis cupio satis laudare, q̃ possim, idemq; hoc certo scio uobis
omnibus usu uenire. Eadem res igitur his tribus in dicendo cõmutabi
tur rebus, uerbis, pronuntiando, tractando, sed tractando dupliciter,
sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, plu-
ribus utemur cõmutationibus. nam cum rem simpliciter pronuntiaue
rimus, rationem poterimus subijcere: deinde duplicem, uel sine ratio=
nibus, uel cum rationibus pronuntiare sententiam: deinde afferre cõ=
trarium: de quibus omnibus diximus in uerborum exornationibus.
deinde simile & exemplum, de quo suo loco plura dicemus: deinde
conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, de
monstrantes argumentationem quemadmodum concludere oporteat.
in hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio uerbi, cui conclusio-
ni nomen est. Ergo huiusmodi uehementer ornata poterit esse expo=
litio, quæ constabit ex frequentibus uerborũ exornationibus, & sen
tentiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur: sed ab eius=
dem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, q̃ facile præ-
ceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. Sapiens
nullum pro repub. periculum uitabit, ideo quod sæpe fit, ut cum pro
rep. perire noluerit, necessario cum rep. pereat. & quoniam sunt
omnia cõmoda à patria accepta, nullũ incõmodũ pro patria graue
putandum est. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro rep. subeun-
dum est, stulte faciunt. nam neq; effugere incommoda possunt, & in-

grati in ciuitatem reperiuntur: at qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cum & eum, quem debent, honorem reip. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. & enim uehementer est iniquum uitam, quā à natura acceptam propter patriam conseruaueris, naturæ, cum cogat, reddere: patriæ cum roget, non dare: & cū possis cum summa uirtute, & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignauiam uiuere: et cū pro amicis, & parentibus, & cæteris necessarijs adire periculum uelis, pro repub. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen uenire. Itaq; uti contemnendus est, qui in nauigando se, quàm nauim, mauult incolumem, ita uituperandus, qui in reipub. discrimine suæ plus, quàm communi saluti consulit. naue enim fracta, multi incolumes fuerunt: ex naufragio patriæ saluus nemo potest enatare. quod mihi bene uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisisse medios: amisit uitam, at non perdidit. Re enim uilissima, & parua maximam redemit, uitam dedit, accepit patriam, amisit animam: potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita uetustate quotidie magis enitescit. quod si pro repub. debere accedere ad periculum & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uersatur, de qua producti sumus, ut plura diceremus, quod non modo, cum causam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo, uti cum exornabimus argumētationem: de qua diximus in libro secundo. COMMORATIO est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. hac uti maxime conuenit, & id est oratoris boni maxime propriū. non enim datur auditori potestas animū de re firmissima dimouendi. huic exemplū satis idoneum subijci non potuit, propterea quod hic locus non est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis profusus est per totum corpus orationis. CONTENTIO est, per quam contraria referuntur. Ea est in uerborum exornationibus, ut ante docuimus, eiusmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes.

In sententiarum, huiusmodi. uos huius incommodis lugetis, iste reipub. calamitate lætatur. Vos uestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera

hoc interest: illud ex uerbis celeriter relatis constat: hic sententiæ con trariæ ex comparatione referantur, oportet. SIMILitudo est oratio traducens ad rem quãpiã aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quo modo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per collationem, per breuitatẽ. ad unanquãq; sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi. Ornandi causa sumitur per con trariũ, sic. Non enim, quẽadmodum in palæstra, qui tedas candentes accipit, celerior est in cursu continuo, q̃ ille, qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exercitum, quàm ille, qui decedit, propterea quod defatigatus cursor integro facẽ: hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis planè et perspicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo. Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere: sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quædã compararetur. dictũ est autem per con trarium. nam tunc similitudo sumitur p contrariũ, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paulo ante, cũ de cursoribus disserebamus. Per negationem dicetur probandi causa, hoc modo. neq; equus indomitus, quãuis natura bene cõpositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, & aptus, quæ desyderantur ab equo: neq; homo indoctus, quãuis sit ingeniosus, ad uirtutẽ potest peruenire. hoc probabilius factũ est, q̃d magis est uerisimile, non posse uirtutem sine doctrina comparari, quoniam nec equus quidem indomitus idoneus possit esse. ergo sumptum est probandi causa: dictum est autem per negationem. id enim perspicuũ est de primo similitudinis uerbo. Apertius dicendi causa similitudo dicitur per breuitatẽ, hoc modo. in amicitia gerenda, sicut in certamine currẽdi nõ ita conuenit exerceri, ut, quoad necesse sit, peruenire possis, sed, ut productus studio, & uiribus ultra facile procurras. Nã hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, q reprehendãt eos, q uerbi causa post mortẽ amici liberos eius custodiant, propterea q̃d in cursore tantũ uelocitatis esse oporteat, ut efferatur usq; ad finẽ. in amico tantũ beneuolẽtiæ studiũ, ut ultra, quã amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. dictũ autẽ simile est per breuitatem. nõ enim ita ut in cæteris rebus res ab re separata est, sed utræq; res cõiunctæ, et cõfusæ pronũtiatæ. Ante oculos ponendi negotij causa, sumetur similitudo p collationẽ, sic. Vti citharœdus, cũ prodierit optime uestitus, palla inaurata ĩdutus, cũ chlamyde purpurea coloribus uarijs intexta, et cũ corona aurea ma-

gnis fulgentibus gēmis illuminata, citharam tenens exornatissimam auro, & ebore distinctam: ipse praeterea forma, & specie sit, & statura apposita ad dignitatē: si, cum magnam populo cōmouerit his rebus expectationē, repente silentio facto, uocē emittat acerbissimam cū turpissimo corporis motu: quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus, & contēptus eijcitur. ita siquis in excelso loco, & in magnis, ac locupletibus copijs collocatus fortunae muneribus, & naturae cōmodis omnibus abundabit, si uirtutis, & artium, quae uirtutis magistrae sunt, egebit, quo magis caeteris rebus erit copiosus, & illustris, & expectatus: eo uehementius derisus, & contēptus ex omni cōuentu bonorū eijcietur. Hoc simile exornatione utriusq; rei, et alterius inscitia artificij, alterius stultitia simili ratione collata sub aspectu omniū rē subiecit. Dictum autem est ꝑ collationē, propterea quod proposita similitudine, paria sunt relata omnia. In similibus obseruare oportet diligenter, ut, cū rē afferamus similē, cuius rei causa similitudinem attulerimus, uerba quoq; ad similitudinem habeamus accōmodata: id est huiusmodi. Ita, ut hirundines aestiuo tempore praestò sunt, frigore pulsae recedunt: ex eadē similitudine nunc per trāslationē uerba sumimus: ita falsi amici sereno uitae tempore praestò sunt, simul atq; hyemem fortunae uiderint, deuolāt omnes. Sed inuentio similiū facilis erit, siquis sibi omnes res animatas, & inanimatas: mutas, & loquētes: feras, & mansuetas: terrestres, & coelestes, & maritimas: artificio, casu, natura cōparatas: usitatas, atq; inusitatas frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam uenari similitudinem, quae aut ornare, aut docere, aut apertiorē rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non. n. res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur similitudinem habeat, oportet.

EXEMplū est alicuius facti, aut dicti praeteriti cū certi authoris nomine proposito. Id sumitur ijsdem de causis, q̄bus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis causa sumitur. Apertiorem, cum id, quod sit obscurius, magis dilucidū reddit. Probabiliorem, cum magis uerisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia ꝑspicue, ut res dicta propè manu tentari possit. Vniuscuiusq; generis singula subiecissemus exempla, nisi exēplū, quod genus esset in expolitione demonstrassemus: & causas sumendi in similitudine aperuissemus. quare noluimus, neq; pauca, quo minus intelligeretur: neq; re intellecta, plura cōscribere. IMAgo est formae cū forma cum quadam similitudine collatio. haec sumitur, aut laudis, aut uituperationis causa. Laudis causa, sic. Ibant in praelium corpore

tauri ualidiſſimi, impetu leonis acerrimi ſimiles. Vituperationis, ut in odium, aut in inuidiam, aut in contẽptionem adducat. Vt in odiũ, hoc modo. Iſte quotidie per forum medium tanquam iubatus draco ſerpit, aſpectu rabido circunſpectans huc, & illuc, ſiquem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus inſecare, lingua aſpergere poſſit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo. Iſte, qui diuitias ſuas iactat, ſicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam depreſſus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contemptio- delirat
nem adducat, ſic. Iſte, qui tanquam coclea abſcondens, retentat ſeſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur cum domo ſua, & aufertur.

EFFICTIO eſt, cum exprimitur, & effingitur uerbis corporis cuiuſpiam forma, quod ſatis ſit ad intelligendum, hoc modo. Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſanè magna eſt in mento cicatrix, ſiquo modo poteſt uobis in memoriam redire. habet hæc exornatio cum utilitatem, ſiquem uelis oſtendere, tum uenuſtatem, ſi breuiter, & dilucide facta eſt.

NOTATIO eſt, cum alicuius natura certis deſcribitur ſignis, quæ ſicuti notæ quædam naturæ ſunt attributa. Vt ſi uelis non diuitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere. Iſte, inquies, iudices, qui ſe dici diuitem putat eſſe præclarum, primum nunc uidete, quo uultu uos intueatur: non'ne uobis uidetur dicere, darem, ſi mihi moleſti non eſſetis: cum uero ſiniſtra mentum ſubleuat, exiſtimat ſe gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omnium perſtringere: cum puerum reſpicit hunc unum, quẽ ego noui, uos non arbitror nouiſſe, alio nomine appellat, deinde alio, atq; alio. heus tu inquit, ueni San- uide
nio, nequid iſti barbari perturbent, ut ignoti, q audiunt unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli ſternantur, aut ab auunculo rogetur Aethiops, q ad balneas ueniat, aut aſturconi locus ante oſtium ſuum detur: aut aliquid fragile falſæ choragium gloriæ cõparetur. deinde exclamat, ut omnes audiant, uideto, ut diligenter enumeretur, ſi poteſt ante noctem. puer, qui iam bene hominis naturam nouit, tu illò plures mittas oportet inquit, ſi hodie uis tranſnumerari. age inquit, duc tecum Libanum, & Soſtiã. Sanè. Deinde caſu ueniunt hoſpites homini, qui iſtum ſplendide, dum peregrinaretur, receperunt: ex ea re homo hercle ſanè conturbatur, ſed tamen à uitio naturæ non recedit. bene inquit, facitis, cũ uenitis, ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domũ recta abijſſetis. id feciſſemus, inquiunt illi, ſi domũ nouiſſemus. at iſtud quidẽ facile fuit undelibet inuenire. uerum ite mecum: ſequuntur illi. ſermo interea huius conſumitur omnis in oſten-

tatione. Quærit in agris cuiuſmodi frumenta ſint: negat ſe, quia uil=
læ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere, tam
etſi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamentis
ædificare. Dum hæc loquitur, uenit in ædes quaſdam, in quibus ſoda-
litium erat eodem die futurum, quo iſte pro notitia domini ædium
ingreditur cum hoſpitibus. hic inquit, habito: perſpicit argentũ, quod
erat expoſitum: uiſit triclinium ſtratum. probat. accedit ſeruulus:
dicit homini clare dominum iam uenturum, ſi uelit exire. itáne? in-
quit. Eamus hoſpites, frater uenit ex Salerno: ego illi obuiam per=
gam: uos huc decima uenitote. hoſpites diſcedunt. iſte ſe raptim domũ
ſuam conijcit. illi decima, quo iuſſerat, ueniunt. quærunt hunc: repe=
riunt, domus cuia ſit: in diuerſorium deriſi conferunt ſeſe: uident ho-
minem poſtera die: narrant, expoſtulant: accuſant, ait iſte eos ſimili=
tudine loci deceptos, angiporto toto deerraſſe, contra ualetudinem
ſuam ſe ad multam noctem expectaſſe. Sannioni puero negotium
dederás, ut uaſa, ueſtimenta, pueros corrogaret. ſeruulus non inur-
banus ſatis ſtrenue, & concinne comparat. iſte hoſpites domum de-
ducit: ait ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodaſ=
ſe. nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim, qui
commodarat) apagete, inquit, ædes commodaui, familiam dedi, ar-
gentum quoque uult? tametſi hoſpites habeo, tamen utatur licet, nos
Samijs delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? eiuſ-
modi eſt hominis natura, ut quæ ſingulis diebus efficiat gloria, at=
que oſtentatione, ea uix annuo ſermone enarrare poſſim. Huiuſmo-
di notationes, quæ deſcribunt, quid conſentaneum ſit uniuſcuiuſque
naturæ, uehementer habent magnam delectationem. totam enim na=
turam cuiuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, ut nos exem-
pli cauſa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi,
amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris. denique cuiuſuis ſtu=
dium protrahi poteſt in medium tali notatione SERMOCI-
NATIO eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is ex-
ponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto. Cum militibus urbs re-
dundaret, & omnes timore oppreſſi domi continerentur, uenit iſte
cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum: quinque adoleſcentes
hominem ſimili ornatu ſubſequuntur. irrumpit in ædes ſubito: dein-
de magna uoce, ubi eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus. quin mi-
hi preſto fit? quid tacetis? hic alij omnes ſtupidi timore obmutue-
runt: uxor illius infeliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes ab-
iecit ſeſe: parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulciſſima ſunt in uita

miserere nostri. noli extinguere extinctos. fer mansuete fortunã. nos quoq; fuimus beati. nosce te esse hominem. at ille, quin illum mihi datis? at uos auribus meis opplorare desinitis? non abibit. illi nuntiatur ac interea uenisse istũ, & clamore maximo mortẽ minari: quod simul ut audiuit, heus, inqt, Gorgia pedissequa puerorũ, abscõde pueros. defende: fac, ut incolumes ad adolescẽtiã pducas. Vix hæc dixerat, cũ ecce iste præsto, sedes, inqt, audax? nõ uox mea tibi uitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. ille cũ magno spiritu, metuebã, inquit, ne planè uictus essem: nũc uideo in iudicio mecũ contendere non uis, ubi superari turpissimũ est, supare pulcherrimũ. interficere me uis. occidar equidẽ, sed uictus nõ peribo. at ille, in extremo uitæ tempore etiam sententiose loqueris, neq; ei, quem uides dominari, uis supplicare. tum mulier, immo qdẽ iste rogat, & supplicat: sed tu quæso commouere. & tu p deos inquit, hũc amplexare. dominus est. uicit hic te. uince tu nunc animũ. cur nõ desinis inquit, uxor loqui, quæ me digna non sunt. tace, & quæ curanda sunt, cura. tu cessas mihi uitam, tibi omnẽ bene uiuendi spẽ mea morte eripere? iste mulierẽ repulit ab se lamentantẽ. illi nescio quid incipienti dicere, quod dignũ uidelicet illius uirtute esset, gladiũ in latere defixit. Puto in hoc exẽplo datos esse unicuiq; sermones ad dignitatẽ accommodatos, quod oportet in hoc genere obseruare. Sunt itẽ sermocinationes consequẽtes hoc genus. nã qd putamus illos dicturos, sic hoc iudicaueritis? non'ne hac oẽs utentur oratione? deinde subijcere sermonẽ.

CONformatio est, cũ aliqua, quæ non adest persona confingitur: quasi adsit: aut cũ res muta, aut informis fit eloquens, & formata: et ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata: aut actio quædam hoc pacto. quod si nũc hæc urbs inuictissima uocẽ emittat, nõ hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata, certissimis, clarissimis locupletata uictorijs, nũc uestris seditionibus ô ciues uexor: quàm dolis malitiosa Carthago, uiribus probata Numãtia, disciplinis erudita Corinthus labefactare nõ potuit, eã patiemini nũc ab homunculis deterrimis proteri, atq; conculcari? Item, quod si nunc L. ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes uestros adsit, non hac utetur oratione? Ego reges eieci: uos tyrannos introducitis. ego libertatem, quæ non erat, peperi: uos partam seruare non uultis. ego capitis mei periculo patriã liberaui, uos liberi sine periculo esse nõ curatis. hæc confirmatio, licet in plures res mutas, atq; inanimatas trãsferatur, proficit plurimũ in amplificationis partibus, & cõmiseratione. SIGnificatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quã positum

eſt in oratione: ea fit per exuperationem, ambiguum, conſequentiam,
abſciſionem, ſimilitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum eſt,
quàm patitur ueritas augendæ ſuſpicionis cauſa, ſic. Hic de tanto pa-
trimonio tam cito teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per am-
biguum, cũ uerbum poteſt in duas, plures'ue ſententias accipi, ſed acci-
pitur in eam partem, quam uult is, qui dixit, ut de eo ſi dicas, ꝗ mul
tas hæreditates adierit. Proſpice tu, qui plurimum cernis. Ambigua
quemadmodum uitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem, ita
hæc conſequenda, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem. Ea repe-
rientur facile, ſi nouerimus, & animaduerterimus uerborum anci-
pites, aut multiplices poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cum
res, quæ ſequuntur aliquam rẽ, dicuntur, ex quibus tota res relinqui-
tur in ſuſpicione, ut ſi ſalſamẽtarij filio dicas: quieſce tu, cuius pater cu
bito ſe emungere ſolebat. Per abſciſionem, ſi, cum incipimus aliquid
dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, ſatis relinquitur ſu-
ſpicionis. Qui iſta forma, & ætate nuper alienæ domui: nolo plura
dicere. Per ſimilitudinem, cũ aliqua re ſimili allata, nihil amplius di
cimus, ſed ex ea ſignificamus, ꝙd ſentiamus, hoc modo. Noli Saturnine
nimiũ populi frequẽtia fretus eſſe: ſtultitiã noſce: inulti iacent Grac-
chi. Hæc exornatio plurimũ feſtiuitatis habet interdũ, & dignitatis:
ſinit enim quiddã tacito oratore ipſum auditorẽ ſuſpicari. BREVI-
tas eſt res ipſis tantummodo uerbis neceſſarijs expedita, hoc modo.
Lemnũ præteriens cepit: inde Tarſi præſidiũ reliquit: poſt urbem in
Bithynia ſuſtulit: inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo.
Item, modo Cos. quondam Trib. deinde primus erat ciuitatis: tum
proficiſcitur in Aſiam: deinde exul, & hoſtis eſt dictus: poſt Impe-
rator, poſtremo Cos. factus eſt. Habet paucis comprehenſa breuitas
multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cum
aut res non egent longæ orationis, aut tempus non ſinit commorari.

DEMONſtratio eſt, cum ita res uerbis exprimitur, ut geri nego-
tium, & res ante oculos eſſe uideatur. Id fieri poterit, ſi quæ ante, &
poſt, & in ipſa re facta erunt, cõprehendemus, aut à rebus conſequẽ-
tibus, aut à circunſtantibus non recedemus: hoc modo. Quod ſimulatq;
Gracchus perſpexit fluctuare populum, uerentem ne ipſe authori-
tate Senatus commotus à ſententia deſiſteret, iubet aduocari concionẽ:
iſte interea ſcelere, & malis cogitationibus redũdans euolat ex tem-
plo Iouis, & ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga:
cum pluribus alijs ire celerius cœpit: illi præco faciebat audien-
tiã: hic ſubſellium quoddam calce premens dextra pedem defringit,

& alios hoc idẽ iubet facere: cũ Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetũ faciunt: ex alijs, alijsq; partibus conuolant, atq; è populo unus fuge, inquit, Tiberi, fuge: non uides? respice inquam: deinde uaga multitudo subito timore ꝑterrita fugere cœpit: at iste spumãs ex ore scelus, anhelãs ex infimo pectore crudelitatẽ, contorquet brachium, & dubitanti Graccho, quid esset, neq; tamen locũ, in quo consiterat, relinquenti percutit tempus: ille nulla uoce delibans insitam uirtutem, concidit tacitus: iste uiri fortissimi miserãdo sanguine aspersus, quasi facinus praeclarissimum fecisset, circunspectans, et hilarus sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda, & commiseranda re plurimũ prodest, & in huiusmodi narrationibus: statuit enim totam rem, & propè ponit ante oculos. Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus: in quibus Herenni si te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & suauitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie planè loquaris, ne nuda, atq; inornata inuentio uulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmetipsi nobis instemus (res enim communis agitur) ut frequenter, & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alij cum molestia tribus de causis maxime faciunt, aut si cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut si sibi diffidunt: aut si nesciunt, quam uiam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiã, cuius initium cognatio fe[illegible]: cætera philosophiæ ratio confirmauit: & nobis non diffidimus, propterea qđ & aliquãtulũ processimus, & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in uita: ut etiam si non peruenerimus in dicendo, quò uolumus, parua pars uitæ perfectissimæ desyderetur: & uiã, quam sequamur, habemus, propterea qđ in his libris nihil præteritũ est rethoricæ præceptionis. demonstratum est enim, quo modo res in omnibus generibus causarum inueniri oporteat: dictum est, quo pacto eas disponere conueniat: traditum est, qua ratione esset pronuntiandum: præceptum est, qua uia meminisse possemus: demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio cõpararetur. Quæ si sequamur, acute, et cito reperiemus: distincte, & ordinate disponemus: grauiter, & uenuste pronuntiabimus: firme, & ꝑpetuo meminerimus: ornate, et suauiter eloquemur. Ergo in arte rhetorica nihil est amplius. Hæc oĩa adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia cõsequemur, & exercitatione.

Rhetoricorum ad C. Herennium finis.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER PRIMVS.

SAEPE, & multum hoc mecum cogitaui, boni'ne an mali plus attulerit hominibus, & ciuitatibus copia dicendi, ac summũ eloquẽtiæ studiũ. Nam, & cum nostræ reip. detrimenta consydero, et maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates, non minimam uideo per disertissimos homines inuectam partem incommodorum. cum autem res ab nostra memoria propter uetustatem remotas ex literarũ monimentis repetere instituo, multas urbes cõstitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo tum animi ratione, tũ facilius eloquentia cõparatas. Ac me qdẽ diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimum sententiam duxit, ut existimem sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus: eloquentiam uero sine sapientia nimiũ obesse, plerunq; prodesse nunquam. Quare siquis omissis rectissimis, atq; honestissimis studijs rationis, & officij, consumit omnem operam in exercitatione dicẽdi: is inutilis sibi, pniciosus patriæ ciuis alitur. qui uero ita se armat eloquẽtia, ut non oppugnare cõmoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi uir et suis, et publicis rationibus utilissimus, atq; amicissimus ciuis fore uidetur. Ac, si uolumus huius rei, quæ uocatur eloquẽtia, siue studij, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis à natura profectæ cõsyderare principiũ, reperiemus id ex honestissimis causis natũ, atq; optimis rationibus esse profectum. Nã fuit quoddã tẽpus, cũ in agris homines passim bestiarũ more uagabantur, & sibi uictu ferino uitam propagabãt, nec ratione animi qcq̃, sed pleraq; uiribus corporis administrabãt. Nõdũ diuinæ religionis, nõdũ humani officij ratio colebatur: nemo legitimas uiderat nuptias: nõ certos qsq̃ inspexerat liberos: nõ ius æquabile qd utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorẽ, atq; inscitiã cæca, ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad sese explẽdã uiribus corporis abutebatur pniciosissimis satellitibus. quo tẽpore qdã, magnus uidelicet uir, et sapiẽs, cognouit quæ materia esset, et quãta ad maximas res opportunitas in animis inesset hoium, siqs eã posset elicere, et præcipiẽdo meliorẽ reddere: q dispersos hoĩes ĩ agris, et ĩ tectis syluestribus abditos ratione quadã cõpulit in unũ locũ, et cõgregauit: et eos in unãquãq; rẽ inducẽs utilẽ, atq; honestã, primo propter insolentiã reclamantes,

87

deinde propter rationem, atq; oratione͂ studiosius audientes, ex feris,
& immanibus mites reddidit, & mansuetos. Ac mihi quide͂ uidetur
hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homi-
nes à consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas uitæ rationes tra
duceret. Age uero, urbibus constitutis, ut fidem colere, & iustitiam re-
tinere discerent, & alijs parere sua uoluntate consuescerent: ac non
modo labores excipiendos communis causa commodi, sed etiam uitam
amittendam existimarent, qui tandem fieri potuit? nisi homines ea,
quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent. Profecto
nemo nisi graui, ac suaui commotus oratione, cum uiribus plurimum
posset, ad ius uoluisset sine ui descendere, ut inter quos posset excellere,
cum ijs se pateretur æquari, & sua uoluntate à iucundissima consue-
tudine recederet, quæ præsertim iam naturæ uim obtineret propter
uetustatem. Ac primo sic & nata, & progressa longius eloquentia
uidetur, & item postea maximis in rebus pacis, & belli cum summis
hominum utilitatibus esse uersata. Postquam uero co͂moditas quædam
praua uirtutis imitatrix sine ratione officij, dicendi copiam consecuta
est, tum ingenio freta malitia peruertere urbes, & uitas hominum la
befactare assueuit. Atq; huius quoq; exordiu͂ mali, quoniam princi-
pium boni diximus, explicemus. Verisimillimu͂ mihi uidetur quodam
tempore, neq; in publicis rebus infantes, & insipientes homines solitos
esse uersari: nec uero ad priuatas causas magnos, ac disertos homines
accedere: sed cum à summis uiris maximæ res administrarentur, ar
bitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad paruas controuer-
sias priuatoru͂ accederent: quibus in controuersijs cum sæpe à men-
dacio contra uerum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas
aluit audaciam: ut necessario superiores illi propter iniurias ciuium
resistere audacibus, & opitulari suis quisq; necessarijs cogerentur.
Itaq;, cu͂ in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior uisus esset
is, q omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparas-
set, fiebat, ut & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui remp. gere-
ret, uideretur. hinc nimiru͂ non iniuria, cum ad gubernacula reip. te
merarij, atq; audaces homines accesserant, maxima, ac miserrima
naufragia fiebant. quibus rebus tantum odij, atq; inuidiæ suscepit
eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex turbida tempestate in
portu͂, sic ex seditiosa, & tumultuosa uita se in studiu͂ aliquod trade-
rent quietu͂. Quare mihi uidentur postea cætera studia recta, atq;
honesta p otiu͂ co͂celebrata ab optimis enituisse: hoc uero à plerisq; eo-
ru͂ desertu͂ obsoleuisse eo te͂pore, quo multo uehementius erat retinen-
dum, &

dum, & studiosius adaugendum. Nam quo indignius rem honestissimam, & rectissimam uiolabat stultorum, & improborum temeritas, & audacia summo cum reip. detrimento, eo studiosius & illis resistendum fuit, & reipub. consulendum: quod nostrũ illum non fugit Catonem, neq; Lælium, neq; horum (ut uere dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa uirtus, et summa uirtute amplificata authoritas, & quæ his rebus ornamento, & reipub. præsidio esset, eloquentia. Quare meo quidẽ animo nihilominus eloquentiæ studendũ est, & si ea quidam & priuatim, et publice peruerse abutuntur: sed eo uehemẽtius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint, cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res & priuatas, & publicas maxime pertineat: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem uita iucunda fiat. nam hinc ad remp. plurima commoda ueniunt, si moderatrix omnium rerũ præsto est sapientia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas cõfluit: hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidiũ comparatur. Ac mihi quidem uidentur homines, cum multis rebus humiliores, & infirmiores sint, hac re maxime bestijs præstare, quod loqui possunt. Quare præclarũ mihi quiddam uidetur adeptus is, ꝙ qua re homines bestijs præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo, neq; exercitatione conficitur, uerum etiam artificio quodam comparatur, non alienum est uidere, quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequàm de præceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius uniusquiusq; animus ipsam rationem, ac uiam artis consyderare poterit.

c IVILIS quædam ratio est, quæ multis, et magnis ex rebus constat: eius quædam magna, & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam rhetoricam uocant. Nam neq; cum ijs sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia nõ putant indigere: & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris ui, & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis scientiæ partem esse dicamus. Officium autem eius facultatis uidetur esse, dicere apposite ad persuasionem: Finis persuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc interest, quod in officio quid fieri, in fine, quid officio conueniat, consyderatur: ut medici officiũ dicimus esse, curare apposite ad sanandum: finem, cu-

ratione sanare: item oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, intelligemus, cũ id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cuius causa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, uersatur: ut, si medicinæ materiam dicamus morbos, ac uulnera, quod in his omnis medicina uersetur: itẽ qbus in rebus uersatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. has autem res alij plureis, alij pauciores existimauerũt. Nam Gorgias Leontinus antiqssimus ferè rhetor omnibus de rebus oratorẽ optime posse dicere existimauit. hic infinitã, et immensam huic artificio materiam subijcere uidetur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta, atq; ornamenta subministrauit, tribus in generibus rerum uersari rhetoris officium putauit, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut uituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione, & consultatione ciuili habet in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem, & defensionem, aut petitionẽ, & recusationem. Et, quemadmodũ nostra quidẽ fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita uersari existimanda est. Nam Hermagoras quidẽ nec quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere uidetur: qui oratoris materiã in causam, & quæstionem diuidat: causam esse dicat, rẽ, quæ habeat in se controuersiã in dicendo positam cum personarũ certarũ interpositione: quã nos quoq; oratori dicimus esse attributã: nam ei tres parteis, quas ante diximus, supponimus, iudicialẽ, deliberatiuã, demõstratiuã. Quæstionẽ autem eã appellat, quæ habeat in se cõtrouersiã in dicẽdo positam sine certarũ personarũ interpositione, ad hunc modũ. Vt qd sit bonum præter honestatem: ueri'ne sint sensus: quæ sit mundi forma: quæ sit solis magnitudo: quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia uidetur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem studio, et disciplina comparatam, uideretur fretus sua sciẽtia, falsum quiddã constituisse de oratoris officio: & non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. Nũc uero ea uis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. Neque eò dico, quod eius ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta uideatur: nam satis in ea uidetur ex antiquis artibus ingeniose, & diligen-

ter electas res collocasse, & non nihil ipse quoq; noui protulisse. Verum oratori minimum est, de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse omnes uidemus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ uidetur artis ea, quam Aristoteli uisam esse diximus. Partes autem hæ sunt, quas pleriq; dixerunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inuentio est excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est rerum inuentarũ in ordinem distributio. Elocutio est idoneorum uerborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum, ac uerborũ ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio est ex rerum, & uerborum dignitate, uocis, & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus: nam & multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem uidetur coniunctim agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partium potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consyderetur.

O MNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio causarũ ex depulsione intentionis profecta, hoc modo. Fecisti: non feci: aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. cum autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua nominatur. cum uero, qualis sit res, quæritur, quia & de ui, & de genere negotij controuersia est, constitutio generalis uocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere uidetur, quem oportet: aut nõ cum eo, q̃cũ oportet, aut non apud quos, quo tẽpore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicatur constitutio, q̃a actio translationis, & cõmutationis indigere uidetur. atq; harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est: nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersiæ. Quare eam nec causam quidẽ conuenit putari. Ac facti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum

sit, potest quæri, hoc modo. Occiderit'ne Aiacem Vlysses. & quid fiat, hoc modo. Bono'ne animo sint erga populũ R. Fregellani. & quid futurum sit, hoc modo. Si Carthaginẽ reliquerimus incolumem, nũ qd sit incommodi ad remp. peruenturũ. Nominis controuersia est, cũ de facto conuenit, & quæritur id, quod factum est, quo nomine appelletur: quo in genere necesse est ideo nominis esse controuersiam, non quod de re ipsa non conueniat: nõ quod de facto non constet: sed quod id, quod factum sit, aliud alij uideatur esse, & icirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter describenda, ut si qui sacrũ ex priuato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cũ quæritur, necesse erit definire utrunq;, quid sit fur, quid sacrilegus: & sua descriptione ostendere, alio nomine illam rẽ, de qua agitur, appellari oportere, atq; aduersarij dicunt. Generis est controuersia, cum & quid factum sit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat, & tamen quantũ, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur, hoc modo. Iustum, an iniustum: utile, an inutile: & omnia, in qbus quale sit id, quod factum est, quæritur sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor supposuit, deliberatiuam, demonstratiuam, iuridicialẽ, negotialẽ: quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendũ uidetur: uerũ breui: ne si aut taciti præteriemus, sine causa non secuti eum putemur, aut si diutius in hoc constiterimus, moram, atq; impedimentum reliquis præceptis intulisse uideamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Eadem enim res alij genus esse, alij pars potest: eidẽ genus esse, & pars non potest. deliberatio autem, & demonstratio genera sunt causarum. Nam aut nullũ causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, et in eas præcepta det, amentia est. unum autem iudiciale solum esse qui potest? cum deliberatio, & demonstratio neq; ipsæ similes inter se sint, & ab iudiciali genere plurimum dissideant, & suum quæq; finem habeat, quo referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, & demonstratio non possunt recte parteis alicuius generis causæ putari. male igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quod si generis causæ partes non possunt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ constitutio est omnis. Non. n. causa ad constitutionem: sed constitutio ad causam accommodatur.

accommodatur. ſed demonſtratio, & deliberatio generis cauſæ partes non poſſunt recti putari, quod ipſa ſunt genera. Multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. deinde, ſi conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec cõſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. At ſi quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt, demonſtratio, & deliberatio, neq; conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt: deliberatio, & demonſtratio, neq; conſtitutio, neq; pars conſtitutionis eſt. Placet autẽ ipſi conſtitutionẽ intentionis eſſe depulſionẽ. placeat igitur oportet demonſtrationẽ, & deliberationem, nec eſſe conſtitutionẽ, nec partẽ conſtitutionis. atq; hoc eodẽ incõmodo urgebitur, ſiue conſtitutionẽ primam cauſæ accuſatoris confirmationẽ dixerit, ſiue defenſoris primam deprecationẽ. nam eũ eadem omnia incõmoda ſequentur. Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadẽ parte eodẽ in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. Rurſus, nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadẽ parte eodem in genere & definitiua eſſe, & translatiua. Et omnino nulla cõſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe uim continere: ideo quod unaquæq; ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſyderatur. altera autem aſſumpta, numerus conſtitutionũ duplicatur, nõ uis conſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadẽ parte eodem in genere & coniecturalem, & generalẽ, & definitiuam, & translatiuam ſolet habere conſtitutionẽ, & unam aliquando, & plures nonnunquam. Ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu euenire. Genera ergo, ut ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalẽ nominamus, partes nobis uidetur duas habere, iuridicialem, & negotialẽ. Iuridicialis eſt, in qua æqui, & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua, q̃d iuris ex ciuili more, et æquitate ſit, conſyderatur: cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Ac iuridicialis q̃dẽ ipſa in duas diſtribuitur partes, abſolutam, & aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe continet iuris, & iniuriæ quæſtionem. Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem: foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Eius partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus non id, quod factum eſt, defendit: ſed ut ignoſcatur, poſtulat. Hæc in duas partes diuiditur, purgationẽ, & deprecationẽ. Pur=

gatio est, cũ factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet treis, imprudentiã, casum, necessitatẽ. Deprecatio est, cũ & peccasse, & consulto peccasse reus se confitetur: & tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen, quod infertur, ab se, & à sua culpa ui, & potestate in alium reus remouere conatur. id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in aliũ transferetur. Causa transfertur, cũ aliena dicitur ui, & potestate. Factum autẽ, cũ alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cũ ideo iure factum dicitur, quod alius ante iniuria lacessierit. Cõparatio est, cum aliud aliquod factum rectum, aut utile cõtenditur: quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse cõmissum. In quarta cõstitutione, quam translatiuã nominamus, eius cõstitutionis est controuersia, cũ aut quẽ, aut qcũ, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tẽpore agere oporteat, quæritur: aut omnino aliqd de cõmutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius cõstitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, nõ quo non usi sint ea ueteres oratores sæpe multi, sed quia nõ animaduerterint artis scriptores eã superiores, nec retulerint in numerũ cõstitutionũ. post autẽ ab hoc inuentã multi reprehẽderunt: quos nõ tã imprudẽtia falli putamus (res enim pspicua est) q̃ inuidia, atq; obtrectatione quadã impediri. Et cõstitutiones qdẽ, & earũ parteis exposuimus: exẽpla autẽ cuiusq; generis tunc cõmodius exposituri uidemur, cum in unũquodq; eorum argumẽtorum copiã dabimus. Nã argumentandi ratio dilucidior erit, cum et ad genus, et ad exẽplum causæ statim poterit accõmodari. Cõstitutione causæ reperta, statim placet considerare, utrum causa sit simplex, an cõiuncta: & si cõiuncta erit, utrum sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua cõparatione. Simplex est, quæ absolutã in se continet unã quæstionem, hoc modo. Corinthijs bellum indicamus, an nõ? Coniuncta ex pluribus quæstionibus: in qua plura quæruntur, hoc modo. utrum Carthago diruatur: an Carthaginẽsibus reddatur: an eò colonia deducatur. Ex cõparatione, in qua p cõtentionẽ: utrum potius, aut qd potissimũ sit, quæritur, ad hunc modũ. utrũ exercitus in Macedoniã cõtra Philippum mittatur, q socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quam maximæ cõtra Annibalẽ copiæ sint. Deinde cõsyderãdum est, an in ratione, an in scripto sit cõtrouersia. Nam scripti cõtrouersia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur: eius autem genera, quæ sunt separata à constitutionibus, quinq; sunt. Nã tum uerba ipsa uidentur cũ sententia scriptoris dissidere: tũ inter se duæ leges, aut plures discrepare: tum

id, quod scriptum est, duas, aut plures res significare uidetur: tum ex eo, quod scriptũ est, aliud quoq;, quod nõ scriptum est, inueniri: tũ uis uerbi, quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primũ genus de scripto, & sententia: secundũ ex contrarijs legibus: tertiũ ambiguum: quartũ ratiocinatiuũ: quintũ definitiuum nominamus. Ratio est autẽ, cum omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. Ac tum consyderato genere causæ, & cognita constitutione, cũ simplex ne, an coniuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat controuersiã, uideris, deinceps erit uidendũ, quæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit, quæ omnia à constitutione proficiscantur, oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarũ gignitur controuersia, hoc modo. non iure fecisti: iure feci. Causarũ autẽ hæc est conflictio, in qua constitutio constat. ex ea igitur nascitur controuersia, quam quæstionẽ dicimus, hoc modo. iure'ne fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam: quæ si sublata sit, nihil in causa controuersiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in faciali, & peruulgato exemplo consistamus. Orestes si accusetur matricidij: nisi hoc dicat, iure feci: illa enim patrẽ meũ occiderat: nõ habet defensionẽ, qua sublata, omnis quoq; controuersia sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, qđ illa Agamemnonẽ occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis nascitur cõtrouersia. Nã sit ea nobis exposita ratio, quã paulo ante exposuimus: illa enim, inquit, patrẽ occiderat. at nõ, inqt aduersarius, abs te filio matrẽ necari oportuit: potuit enim sine tuo scelere illius factũ puniri. Ex hac deductione rationis summa nascitur controuersia, quã iudicationẽ appellamus. ea est huiusmodi. Rectum'ne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris, et aptissima ad iudicationẽ. Vt si uelit Orestes dicere. Eiusmodi animum matris suæ fuisse in patrẽ suũ, in se ipsum, ac sorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. & in cæteris qđẽ cõstitutionibus ad hunc modũ iudicationes reperiuntur. in coniecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim nõ conceditur) nõ potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandẽ esse quæstionẽ, & iudicationẽ, ut: factum est: factum nõ est: factum'ne sit. Quot autẽ in causa constitutiones, aut earũ partes erũt, totidẽ necesse erit quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His oĩbus in causa repertis, tũ deniq; singulæ partes totius causæ cõsyderãdæ sunt. Nã nõ, ut quodq; dicendũ primũ, ita primũ animaduer-

tendum uidetur, ideo quod illa, quæ prima dicuntur, si uehementer uelis congruere, & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum iudicatio, & ea, quæ ad iudicationẽ oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura, & cogitatione pertractata: tunc deniq; ordinandæ sunt cæteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis uidentur, exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc, quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoq; primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

e XORDIVM est oratio animũ auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eũ beneuolũ, attentũ, docilẽ fecerit. Quare, qui bene exordiri causam uolet, eũ necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera causarum sunt quinq;, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurũ. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis, & turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat, & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotijs causa implicita est. Quare cum tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoq; dispari ratione in uno quoq; genere necesse est. Igitur exordium in duas parteis diuiditur, in principium, & insinuationem. Principiũ est oratio perspicue, & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscure subiens auditoris animum. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt uehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam ab iratis si perspicue pax, & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur, atq; inflammatur odiũ. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causa necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ si dubiã iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendum est. sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata uideatur. Cũ autem erit honestum causæ genus, uel præteriri principium poterit, & si cõmodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis. Vel, si uti principio placebit,

beneuolentiæ partibus utendum est, ut id, quod est, augeatur. In obscuro autem genere causæ per principium dociles auditores efficere oportebit.

Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est: reliquũ est, ut ostendatur, q̃bus quæq; res rationibus confici possit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum persona, ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis, & officijs sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus: si prece, & obsecratione humili, ac supplici utemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, si q̃d eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur. In inuidiam, si uis eorũ, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorum usus arrogans, & intolerabilis, ut his rebus magis uideantur, q̃ causæ suæ confidere. In contemptionẽ adducentur, si eorũ inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studiũ, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorũ persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur: ut nequa assentatio nimia significetur, & si de his, q̃ honesta existimatio, quantaq; eorum iudicij, & authoritatis expectatio sit, ostendetur. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptionẽ deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam reip. pertinere: et si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos: atq; exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte, et breuiter summam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat controuersia. nam & cũ docilem uelis facere, simul attentum facias oportet. nam is maxime docilis est, q̃ attentissime est paratus audire. Nunc insinuationes quẽadmodũ tractari conueniat, deinceps dicendũ uidetur.

Insinuatione igitur utendũ est, cũ admirabile genus causæ est, hoc est (ut ante diximus) cũ animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maxime, si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo, aut si ab ijs, qui ante dixerunt, iam q̃ddam auditori persuasum uidetur: aut si eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoq; re non minus, q̃ ex primis duabus in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudo contrahet offensionẽ,

aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominẽ, ꝗ diligitur, in-
terponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliã rẽ, quæ probatur:
aut pro re hominẽ, aut pro homine rẽ, ut ab eo, quod odit, ad id, quod
diligit, auditoris animus traducatur: & diſſimulare id te defenſurũ,
quod exiſtimeris defenſurus. deinde, cum iam mitior factus erit au-
ditor, ingredi pedetentim in defenſionem, et dicere ea, quæ indignã-
tur aduerſarij, tibi quoq; indigna uideri. deinde, cũ lenieris eum, qui
audiet, demonſtrare nihil eorũ ad te ꝑtinere, & negare te quicquam
de aduerſarijs eſſe dicturum, neq; hoc, neq; illud: ut neq; aperte lædas
eos, qui diliguntur, & tamen id obſcure faciens, quoad poſſis, alienes
ab eis auditorũ uoluntatem: & aliquorum iudicium ſimili de re, aut
authoritatem proferre imitatione dignam. deinde aut eandem, aut
conſimilem, aut maiorem, aut minorẽ agi rem in præſentia demon
ſtrare. Sin oratio aduerſariorum fidem uidebitur auditoribus feciſſe,
quod ei, ꝗ intelligit, ꝗbus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet
aut de eo, quod aduerſarij ſibi firmiſſimũ putarint, & maxime ij, ꝗ
audierint, probarint, primum te dicturũ polliceri: aut ab aduerſarij
dicto exordiri, & ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit: aut
dubitatione uti, ꝗd primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas
cum admiratione. Nam auditor, cum eum, quem aduerſarij ꝑturba-
tum putant, oratione uidet animo firmiſſimo contradicere paratum,
plerunq; ſe potius temere aſſenſiſſe, q̃ illum ſine cauſa confidere arbi
tratur. Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienauit à cauſa, te bre-
uius, q̃ paratus fueris eſſe dicturum, commodũ eſt polliceri, nõ imita-
turum aduerſariũ. Sin res dabit, non inutile eſt, ab aliqua re noua,
& ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata ſit, quod genus ſtre-
pitum, acclamationem, aut iam parata, quæ uel apologum, uel fabu-
lam, uel aliquam cõtineat irriſionem: aut ſi rei dignitas adimet iocan
di facultatem, aliꝗd triſte, nouum, horribile ſtatim non incõmodum
eſt inijcere. nam ut cibi ſatietas, & faſtidiũ, aut ſubamara aliqua re
releuatur, aut dulci mitigatur, ſic animus defeſſus audiendo, aut admi
ratione integratur, aut riſu renouatur. Ac ſeparatim ꝗdem, quæ de
principio, & inſinuatione dicẽda uidebantur, hæc ferè ſunt. Nunc
ꝗddam breue cõmuniter de utroq; præcipiẽdũ uidetur. Exordiũ ſen
tentiarũ, & grauitatis plurimũ debet habere, et omnino omnia, quæ
ꝑtinẽt ad dignitatẽ, cõtinere in ſe, propterea quod id optime faciẽdũ
eſt, quod oratorẽ auditori maxime cõmendat: ſplẽdoris, & feſtiuitatis
& concinnitudinis minimũ, propterea quod ex his ſuſpicio quædam
apparationis, atq; artificioſæ diligẽtiæ naſcitur, quæ maxime oratio-

ni fidē, oratori adimit authoritatem. Vitia uero hæc sunt certissima exordiorū, quæ summopere uitare oportebit, uulgare, cōmune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut conuenire uideatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem causæ potest conuenire. Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus uerbis, aut sententijs ultra, quàm satis est, producitur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat, ut siquis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiā causa desyderet: aut si principio utatur, cum insinuationem res postulet. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordijs præcepta traduntur, hoc est, quod eum, qui audit neque beneuolum, neq; attentum, neq; docilem reddit: aut, quo profecto nihil peius est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

n ARRATIO est rerū gestarū, aut ut gestarum expositio. Narrationū tria sunt genera. Vnū genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ cōtinetur. Alterū, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertiū genus est remotum à ciuilibus causis, quod delectationis causa non inutili cū exercitatione dicitur, & scribitur. Eius partes sunt duæ, quarum altera in negotijs, altera in personis maxime uersatur. Ea, quæ in negotiorū expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec ueræ, nec uerisimiles res continentur, cuiusmodi est.

Angues ingentes alites iuncti iugo.

Historia est gesta res ab ætatis nostræ memoria remota, q̄d genus, Appius indixit Carthaginiensibus bellum. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit, cuiusmodi apud Terentium.

Nam is, postquam excessit ex ephebis Sosia.

Illa autē narratio, quæ uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cū rebus ipsis personarū sermones, & animi perspici possint, (hoc modo.

Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?
Vestitu nimio indulges? nimium ineptus es.
Nimium ipse durus est præter æquum, & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festiuitas confecta ex rerum uarietate, animorum dissimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desyderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, iucundo exitu rerum. Verum hæc ex ijs, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumuntur. nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum uidetur. Oportet igitur eam tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Breuis erit, si unde necesse est, inde initium sumetur, & nō ab ultimo repetetur: &, si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur. nam sæpe satis est, quid factum sit dicere, non ut enarres, quemadmodum sit factum: &, si non longius, quàm quod scitu opus est, in narrando procedet: &, si nullam in rem aliam transibitur: &, si ita dicetur, ut nonnunquã ex eo, quod dictũ sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: &, si non modo id, quod obest, uerum etiã id, quod nec obest, nec adiuuat, præteribitur: &, si semel unumquodq; dicetur: & si nō ab eo in quo proxime desitũ erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cum se breues putent esse, longissimi sint, cum dent operam, ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, et non plures, quàm necesse sit. nã plerisq; breuiter dicere uidetur, qui ita dicit. accessi ad ædes: puerum euocaui: respondit: quæsiui dominum: domi negauit esse. tametsi tot res breuius non potuit dicere: tamen, quia satis fuerat dixisse, domi negauit esse, fit rerum multitudine longus. quare hoc quoq; in genere uitanda est breuitatis imitatio: & non minus rerum non necessariarum, quàm uerborum multitudine supersedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quodq; primum gestum erit, ita primum exponetur, & rerum, ac temporũ ordo seruabitur: ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. hic consyderandũ erit, nequid perturbate: nequid contorte dicatur: nequam in aliã rem transeatur: ne ab ultimo repetatur: ne ad extremum prodeatur: nequid, quod ad rẽ pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoq; in genere sunt conseruanda. nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac uerbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendũ est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea uidebũtur inesse ea, quæ solẽt apparere in ueritate: si personarum dignitates seruabuntur: si causæ factorum extabunt: si fuisse facultates faciundi uidebuntur: si tempus idoneum, si spatij satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re

narrabitur

narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum, qui agunt, naturam, & ad uulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur, ac ueri quidē similis ex his rationibus esse poterit. Illud autem præterea consyderare oportebit, ne aut cū obsit narratio, aut cum nihil prosit, tunc interponatur: aut non loco, aut non quēadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quā argumentando, & causam agendo leniri oportebit. quod cum acciderit, membratim oportebit parteis rei gestæ dispergere in causam, & ad unanquanq; confestim rationem accōmodare, ut uulneri præstō medicamentū sit: & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab aduersarijs re exposita, nostra nihil interest iterū, aut alio modo narrare: aut cum ab ijs, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit, eos alio pacto docere. quod cum acciderit, omnino narratione supersedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus: nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod aduersario prodest, dilucide, & ornate exponitur: aut id, quod se ipsum adiuuat, obscure dicitur, & negligenter. Quare, ut uitium uitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo, quæ illius erunt, leuiter attingendo, sua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictum uidetur: deinceps ad partitionem transeamus.

r ECTE habita in causa partitio, illustrem, & perspicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ sunt, quarū utraq; magnopere ad aperiendam causam, et constituendam pertinet controuersiam. Vna pars est, quæ, quid cū aduersarijs cōueniat, & quid in controuersia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddā designatur auditori, in quo animū debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor: quibis dictis, intelligat fore peroratum. Nunc utroq; genere partitionis quemadmodum conueniat uti, breuiter dicendum uidetur.

Quæ partitio, quid conueniat, aut q̄d non conueniat, ostendit, hæc debet illud, quod cōuenit, inclinare ad suæ causæ cōmodū, hoc modo. Interfectam matrē esse à filio conuenit mihi cum aduersarijs. Item contra, interfectum esse à Clitemnestra Agamemnonem conuenit. nā hic utrq; & id posuit, quod conueniebat: & tamen suæ causæ com-

modo consuluit. Deinde, quid in cõtrouersia sit, ponendũ est in iudicationis expositione: quæ quemadmodũ inueniretur, ante dictum est.

Quæ autem partitio rerũ distributam cõtinet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur uerbum. hæc in hoc genere iccirco utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non uerbis, neq; extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, in genera, de quibus postea dicendum est, amplectimur partitione: in qua uidendum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut serò extra partitionẽ, id quod uitiosissimum, ac turpissimum est: inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerũ ponũtur, neq; pmiste cũ partibus implicãtur. nã genus est, qđ plures partes amplectitur, ut animal: pars est, quæ subest generi, ut equus. sed sæpe eadẽ res alij genus, alij pars est, nam homo animalis pars est: Thebani, aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio, ut aperte intellecta, generali partitione, paucitas generũ in partitione seruari possit. nã q ita partitur: ostendã propter cupiditatẽ, & audaciã, et auaritiam aduersariorum omnia incommoda ad remp. peruenisse: is non intellexit in partitione exposito genere, partem se generis admiscuisse. nam genus est omnium nimirum libidinũ cupiditas: eius autem generis sine dubio pars est auaritia. hoc igitur uitandum est, ne cuius genus posueris, eius secum aliquã, sicuti diuersam, & dissimilem partem ponas in eadẽ partitione. Quod si quod in genus plures incident partes, id cũ in prima partitione causæ erit simpliciter expositũ, distribuetur eo tẽpore commodissime, cũ ad ipsum uentum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem, ne aut plura quàm satis est, demonstraturos nos esse dicamus, hoc modo. Ostendam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & uoluisse, & fecisse: nã fecisse ostendere satis est. aut cum in causa partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione: id'q; perraro potest accidere. Ac sunt alia quoq; præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratoriũ nõ tantopere ptinent, quæ uersantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ conuenire uidebantur, quorũ nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione perceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæq; pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur, & omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo, ut nequid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur autem apud Terentiũ breuiter,

& commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum uelit.
» Eo pacto & nati uitam, & consilium meum.
» Cognosces, & quid facere in hac re te uelim.
Itaq; quẽadmodũ i partitiõe proposuit, ita narrat: primũ nati uitã.
» Nam is, postquam excessit ex ephebis Sosia.

Deinde suũ cõsiliũ. Et nunc id operãdo. posthæc ḡd Sosiam uelit facere, id quod postremũ posuit in partitione, postremum dicit. Nunc tuũ est officiũ. Quẽadmodũ igitur hic & ad primã quanq; partem primũ accessit, et oĩbus absolutis, finẽ dicendi fecit, sic nobis placet et ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nũc de cõfirmatione, deinceps ita, ut ordo ipse postulat, præcipiẽdũ uidetur.

ONFIRMATIO est, per quam argumentando nostræ
c causæ fidem & authoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuidentur. Veruntamen non incommodum uidetur quandam syluam, atq; materiam uniuersam ante permistam, & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere quemadmodum ununquodq; genus causæ hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotijs est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo uocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est. Partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. hæ autem partim diuino, partim mortali in genere uersantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in bestiarum genere enumeratur: atque hominum genus & in sexu consyderatur, uirile, an muliẽbre sit, & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Graius, an Barbarus. Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis. Aetate, puer, an adolescens. Natu, grandior, an senex. Præterea commoda, & incommoda consyderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo. ualens, an imbecillus, longus, an breuis, formosus, an deformis, uelox, an tardus sit, acutus, an hebetior, memor, an obliuiosus, comis, officiosus, patiens, prudens, an contra: & omnino, quæ à natura data animo, & corpori consyderabuntur, in natura consyderanda sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo po-

sterius dicendum est. In uictu consyderare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus: quos habuerit artium liberalium magistros, quos uiuendi præceptores: quibus amicis utatur: quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus: quomodo rem familiarē administret: qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur seruus sit, an liber, pecuniosus, an tenuis, priuatus, an cum potestate. si cum potestate, iure, an iniuria, felix, clarus, an contra: quales liberos habeat. Ac si de non uiuo quæritur, etiam quali morte sit affectus erit consyderandū. Habitum autem appellamus animi, aut corporis, constantem, & absolutam aliqua in re pfectionem, ut uirtutis, aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis scientiam: & item corporis aliquam commoditatem non natura datam, sed studio, & industria cōparatam. Affectio est animi, aut corporis, ex tempore aliqua de causa cōmutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium est autem animi assidua, & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, ut philosophiæ, poetices, geometrīæ, literarum.

Consilium est aliqd faciēdi, aut non faciēdi uere excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex tēporibus consyderabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut qd faciat, quid ipsi accidat, qd dicat, aut qd facturus sit, quid ipsi casurum sit: qua sit usurus oratione. Ac personis quidē hæc uidentur esse attributa. Negotijs autē quæ sunt attributa, partim sunt continentia cū ipso negotio, partim in gestione negotij consyderantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse uidentur ad rē, neq; ab ea possunt separari. Ex his prima est breuis cōplexio totius negotij, quæ summam continet facti, hoc modo. Parētis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, p quam & quamobrem, & cuius rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rē gestam, quæ facta sunt continenter usq; ad ipsum negotium. Deinde in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde quid postea factum sit. In gestione autem negotij, q locus secūdus erat, de ijs, quæ negotijs attributa sunt, quæritur, locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus cōsyderatur in quo res gesta sit ex opportunitate, quam uideatur habuisse ad negotiū administrandū. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & uicinitate totius regionis. Ex his etiā attributionibus, sacer, an profanus, publicus, an priuatus, alienus, an ipsius, de quo agitur, locus

tur locus, an fuerit. Tempus autem est id, quo nunc utimur (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, menstrui, diurni, nocturni'ue spatij certa significatione. In hoc & quæ præterierunt consyderantur, & eorum ipsorum, quæ propter uetustatem obsoluerunt, ut incredibilia uideãtur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iandiu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem uere tradita esse, quod eorum monimenta certa in literis extent: & quæ nuper gesta sint, quæ scire pleriq; possint: & item que instent in præsentia, quæ maxime fiant, & quæ consequantur. In quibus potest consyderari, quid ocyus, & quid serius futurũ sit. et itẽ communiter in tempore perspiciendo longinquitas eius est consyderanda: nã sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & uidere potuerit'ne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consyderatur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & uigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occasio aautem est pars tẽporis habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt. nam genere quidẽ utrunq; idem esse intelligitur. Verum in tempore spatium quodãmodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione ad spatiũ temporis faciendi quædã opportunitas intelligitur adiũcta. Quare cũ genere idẽ sit, fit aliud, quod quadam parte, & specie, ut diximus, differat. Hoc distribuitur in tria genera, in publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellũ. Commune est, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut messis, uindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, conuiuiũ, somnus. Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Eius partes sunt prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex ijs, quæ clàm, palàm, ui, persuasione fecerit. Imprudentia autẽ in purgationem confertur: cuius partes sunt inscitia, casus, necessitas: & in affectionem animi: hoc est, molestiam, iracundiam, amorem: & cætera, quæ in simili genere uersantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit: aut sine quibus aliquid confici non potest. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, de quo agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æque

magnum ex ui, & numero, & ex figura negotij, sicut ex statura corporis consyderatur. Simile autem ex specie comparabili, aut ex conferenda, atque assimilanda natura iudicatur. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, uitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per appositionem negationis separatur, hoc modo, sapere, & non sapere. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut cupiditati amor, auaritia. Euentus est alicuius exitus negotij, in quo quæri solet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq; sit. Quare hoc in genere ut commodius, quid euenturum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, consyderandum est, hoc modo. ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia. Quarta autem pars est ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur. Primũ, quod factum est, quo id nomine appellari conueniat. Deinde, eius facti qui sunt principes, & inuentores, qui denique authoritatis eius, & inuentionis comprobatores, atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde natura eius euenire uulgo soleat, an insolenter, & raro. Postea homines id sua authoritate comprobare, an offendi in his consueuerint, & cætera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quæ res ex ijs rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberatiuo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotijs quidem ferè res eæ, quas commemorauimus, sunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quæ ex ijs locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, ut breuiter describamus, argumentatio uidetur esse inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessarie demonstrans. Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo. Si peperit, cum uiro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione uersatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio est, in qua utrum concesseris, reprehenditur ad hunc modum. Si improbus est, cur uteris? sin probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto. Necesse est, aut inimicitia-

rum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia: aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum: nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neq; inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum eius aliquem mors eius pertinebat: relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo. Si uos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui, relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. atque hoc diligenter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis: uerum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. Probabile autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hoc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. In eo genere, quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est. Si mater est, diligit filium. Si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia. Impijs apud inferos pœnas esse præparatas. Eos, qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, & in paribus, & in ijs rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In contrarijs, hoc modo. Nam si ijs, qui imprudenter læserunt, ignosci conuenit, ijs, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari sic. Nam, ut locus in mari sine portu nauibus esse non potest tutus, sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In ijs rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consyderatur. Nam si Rhodijs turpe non est portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum uera sunt, hoc pacto. Quoniam cicatrix est, fuit uulnus. Tum uerisimilia, hoc modo. Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum uenire oportebat. Omne autem, ut certas quasdam in parteis distribuamus, probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum uidetur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonij, & grauioris confirmationis, ut cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione fir-

matur, hoc modo. Nemo est, qui non liberos suos incolumes, & beatos esse cupiat. Iudicatum est res assensione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum cõprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicauerunt. Commune est, quod omnes uulgo probarunt, & secuti sunt, huiusmodi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt authoritate: uelut Gracchi patris factum, quem Populus R. ob id factum, quod insciente collega in Censura nihil egisset, post Censuram Cos. fecit. Comprobabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. Eius sunt partes tres, imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. Collatio est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem authoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotij confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est: nec minus dilucide, q̃ rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæq; constitutio, & pars constitutionis, & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto uersetur, tractari debeat: & quæ in quasq; argumentationes conueniant, singillatim in secundo libro de unoquoq; genere dicemus. in præsentia tantummodo numeros, & modos, & parteis argumentandi confuse, & permiste dispersimus: post discrete, & electe in genus quodq; causæ, quid cuiq; conueniat, ex hac copia digeremus. atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentam exornari, & certas in parteis distingui & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare, & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendum uisum est, ut ad inuentionem argumenti absolutio quoq; argumentandi adiungeretur: & magna cum cura, & diligentia locus hic omnis consyderandus est, quod nõ rei solum magna utilitas est, sed præcipiendi quoq; summa difficultas.

O MNIS igitur argumentatio aut ꝑ inductionẽ tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ rebus non dubijs captat assensionem eius, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res propter similitudinem earum rerũ, quibus assensit, probetur, uelut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates cum Xenophontis uxore, & cũ ipso Xenophonte Aspasiã locutam, dic mihi, inquit, quæso Xenophontis uxor,

tis uxor, si uicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrum illius, an tuum malis? illius inquit. Quod si uestem, & cæterum ornatum muliebrem pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuum an illius malis? illius uero respondit. Age inquit, si uirum illa meliorem habeat, quàm tu habes, utrum'ne tuum, an illius malis? hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si uicinus tuus meliorem equũ habeat, quàm tuus est, tuum'ne equum malis, an illius? illius inquit. Quod si fundum meliorem habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundum habere malis? illum inquit, meliorem scilicet. Quod si uxorẽ meliorem habeat, quàm tu habes, utrũ illius malis? atque hic Xenophon quoq; ipse tacuit. post Aspasia. Quoniam uterq; uestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod quod ego solum audire uolueram, egomet dicam, quid uterq; cogitet. Nam & tu mulier optimum uirum mauis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime uis. Quare nisi hoc perfeceritis, ut neq; uir melior, neq; fœmina lectior in terris sit, profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, & tu, ut maritus sis quamoptimæ mulieris: & hæc, ut quamoptimo uiro nupta sit. Hic, cum rebus non dubijs esset assensum: factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubiũ uidebatur, siquis separatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo sermonis plurimũ Socrates usus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum uolebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, qui cum disputabat, aliquod conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur, primum, ut illud, quod inducemus per similitudinem, eiusmodi sit, ut sit necesse concedi. nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi causa fiet inductio, uidendum est, ut simile ijs rebus sit, quas res quasi non dubias ante induxerimus. Nam ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cuius causa illud concedi primum uoluerimus. Deinde non intelligat, quò spectent illæ primæ inductiones: & ad quem sint exitum peruenturæ. Nam qui uidet si ei rei, quæ primo rogetur, recte assenserit, illam quoq; rem, quæ sibi displiceat esse necessario concedendam: plerunq; aut non respondendo, aut male respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non uult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur opor-

tet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio, aut quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationẽ. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars constat ex similitudine una, pluribus'ue. Altera ex eo, quod concedi uolumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut quod ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis uidebitur alicui dilucide demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum genere exemplũ subiecerimus, uidetur huiusmodi quoq; utendum exemplo: non quo præceptio differat: aut aliter hoc in sermone, atq; in dicendo sit utendum, sed ut eorum uoluntati satisfiat, qui quod aliquo in loco uiderint, alio in loco nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud græcos est peruagata, quod Epaminundas Thebanorum imperator ei, qui sibi ex lege Præt. successerat, exercitum non tradidit: & cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus uicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum leges contra sententiam defendat, ad hunc modum. Si iudices id, quod Epaminundas ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam siquis reipub. causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quod si uosmetipsi, quod à uestra religione, & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem iniussu populi ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus patietur'ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi quasi adscriptum sit, rectum uobis uideatur? Noui uestram intelligentiam. non potest ita uideri iudices. Quod si literis corrigi neque ab illo, neque à uobis scriptoris uoluntas potest, uidete, ne multo indignius sit, id re, & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidem cõmutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim, & naturam consyderemus. RATIOCINATIO est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se ui, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius consyderandum putauerunt, cum idem in usu dicendi sequerentur, paulum in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque eius partes esse dixerunt, partim non plus, quam in

treis parteis posse distribui putauerunt. Eorum controuersiam non incommodum uidetur cum utrorunque ratione exponere. Nam & breuis est, & non eiusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur.

Qui putant in quinque distribui parteis oportere, aiunt primũ conuenire exponere summam argumentationis ad hunc modum. Melius accurantur, quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus uarijs, & quam copiosissimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo. Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui stultitia, & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij ratio est: nam nauis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere uelis, id ex ui propositionis oportere assumere, hoc pacto. Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo. Nam & signorum ortus, & obitus definitum quendam ordinem seruant: & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, uerum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ: & diurnæ, nocturnæq; uicissitudines nulla in re unquam mutatæ quicquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus colligitur, hoc modo: consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit breuiter propositionem, & assumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerũ melius, quàm omnis mundus administratur, consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripartitam esse dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neq; à propositione, neq; ab assumptione approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumptio-

nem ſibi perfectam uideri, quæ approbatione confirmata non ſit. Quare quas illi duas parteis numerant, propoſitionem, & approbationem, ſibi unā partem uideri propoſitionē, quæ ſi approbata nō ſit, propoſitio non ſit argumentationis. Item, quæ ab illis aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dicitur, eandem ſibi aſſumptionē ſolam uideri. Ita fit, ut eadem ratione argumētatio tractata, aliјs tripartita, aliјs quinquepartita uideatur. Quare euenit, ut res non tam ad uſum dicendi pertineat, quàm ad rationē præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio uidetur eſſe, quæ in quinq; parteis diſtributa eſt, quam omnes ab Ariſtotele, et Theophraſto profecti maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodū illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionē ſumitur, maxime Socrates, & Socratici tractauerūt, ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele, atq; peripateticis, & Theophraſto frequentatum. Deinde à rhetoribus iјs, qui elegantiſſimi, atque artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partito probetur, dicendū uidetur, ne temere ſecuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huiuſmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi poſtulat, cōmoremur. Si quadam in argumentatione ſatis eſt uti propoſitione, & non oportet adiungere approbationē propoſitioni, quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi adiuncta ſit approbatio, ſeparatum quiddā eſt à propoſitione approbatio. quod enim adiungi, & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autem quædā argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione, & quædam, in qua nihil ualet abſq; approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo. Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuū, eò quod cōſtare inter omnes neceſſe eſt, hāc uelle approbare, & firmare nihil attinet. Ea eſt huiuſmodi. Si quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde nō potui. hoc ꝗa ꝑſpicue uerū eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo. fui autem Athenis eo die. hoc ſi non conſtat, indiget approbationis, qua inducta, complexio conſequetur. igitur in cæde intereſſe nō potui. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ nō indiget approbatione: nā eſſe ꝗdē quādā, quæ indigeat, ꝗd attinet oſtēdere? quod cuiuis facile ꝑſpicuū eſt. Quod ſi ita eſt, ex hoc, et ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatū eſſe quiddam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt non eſſe plusquā tripartitā argumentationē. Simili modo liquet alteram

quoq; approbationem separatam esse ab assumptione. nam si quadam in argumentatione satis est uti assumptione, & non oportet adiungere approbationem assumptioni, quadam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adiuncta sit approbatio, separatum quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumptio nõ indiget approbationis, quædam autem in qua nihil ualet sine approbatione, ut ostendemus. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem quod polliciti sumus, hoc modo. Quæ perspicuam omnibus ueritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis: ea est eiusmodi. Si oportet sapere, dare operam philosophiæ conuenit. hæc propositio indiget approbationis: non enim perspicua est, neq; constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam: pleriq; etiam obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc. oportet autem sapere. hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & uerum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio. igitur dare operam philosophiæ conuenit. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indiget: nam quandam indigere, pspicuum est. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plusquam tripartitam argumentationẽ. Atq; ex his illud iam perspicuum est, esse quandam argumentationẽ, in qua neq; propositio, neq; assumptio indigeat approbationis, huiusmodi, ut certum quiddam, & breue exempli causa ponamus. Si summopere sapientia petenda est: summopere stultitia uitanda est. Summopere autem sapientia petenda est: summopere igitur stultitia uitanda est. Hic & assumptio, & propositio perspicua est. quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adiungi, tum non adiungi: ex quo cognoscitur, neq; in propositione, neq; in assumptione contineri approbationem, sed utranq; suo loco positam uim suam tanquam certam, & propriam obtinere. Quod si ita est, cõmode partiti sunt illi, q in quinq; partes distribuerunt argumentationem. Quinq; sunt igitur partes eius argumentationis, quæ p ratiocinationem tractatur. Propositio, p quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio, per quam id, quod breuiter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius, & apertius fit. Assumptio, p quam id, quod ex propositione ad ostendendũ ptinet, assumitur. Assumptionis approbatio, p quam id, quod assumptũ est, rationibus firmatur. Cõplexio, per quam id, quod cõficitur ex omni argumentatione, breuiter expo-

nitur. Quæ plurimas habet argumentatio parteis, eã constat ex his quinq; partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controuersia est. De unaquaq; parte potest alicui uideri posse argumentationem consistere. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus: horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est huiusmodi. Omnes leges iudices ad commodum reipub. referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Ea enim uirtute, & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atq; utilitatem reipub. proponerent. Neq; enim ipsi quod obesset, scribere uolebant, & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse uult, sed reipub. quod ex legibus omneis respub. optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges seruari oportet, ad eã causam scripta omnia interpretari conuenit: hoc est, quoniam reipub seruimus, ex reipub. commodo, atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectat, quoniam eius causa est instituta, sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod reip. conducat, proficisci, quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio desinite literas legis perscrutari, & legem, ut æquum est, ex utilitate reipub. consyderate: quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacædæmonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorum imperatorem, quàm uictoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro, atque exornato trophæo carius, atque antiquius habere conuenit? Scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam consyderare debebat. Atque hoc quidem satis consyderatum est, nullam esse legem, nisi reipub. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reipub. salutis causa, id non ex reipub. salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reipub. referri conuenit, hic autem saluti reipub. profuit, profecto non potest eodem facto, & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices, qui

ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium uoluntatis suae relinquere potuit, quàm quod ipse magna cũ cura, atq; diligentia scripsit? Quod si literae non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uolũtas cognosceretur, nec tamen Epaminundae permitteremus, nisi extra iudicium quid esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum praesto lex sit. non ex eo, quod apertissime scriptum est, sed ex eo, quod suae causae conuenit, scriptoris uoluntatem interpretari. Quod si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini, quid causae est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione praeterita, quadripartita sic fiet argumentatiõ. Qui saepenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, praeter nosmetipsos, quem iure accusare possimus: ac primo quidem decipi incõmodum est, iterum stultum, tertio turpe. Carthaginienses autem persaepe iam nos fefellerunt: summa igitur amentia est in eorum fidem spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Vtraque approbatione praeterita, tripartita fit hoc pacto. aut metuamus Carthaginienses oportet, si incolumes eos reliquerimus, aut eorum urbem diruamus. ac metuere quidem non oportet: restat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem, qui putant nonnunquam posse complexione supersederi oportere, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione: quod si fiat, bipartitam quoq; fieri argumentationem, hoc modo. Si peperit, uirgo non est: peperit autem. hoc satis esse dicunt proponere, & assumere, quoniam perspicuum sit, quod conficiatur complexionis rem non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludenda esse, & illud uitium, quod illis displicet, magnopere uitandum est, ne quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & assumptionem, hoc modo. Quod si leges omnes ad utilitatem reipub. referri conuenit, hic autem saluti reipub. profuit, profecto non potest eodem facto & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo. Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id

ſolum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum. Vrbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rẽ, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt. id eſt huiuſmodi. Si peperit, cum uiro concubuit: peperit autem, conficicur hoc. concubuit igitur cũ uiro. hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur: fecit igitur inceſtũ: & concluſeris argumentationẽ, & perſpicuam fugeris complexionẽ. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in breuibus id ſolũ, quod conficitur, exponere: in ijs, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione uti. Siqui autem ex una quoq; parte putabunt conſtare argumentationem, poterunt dicere ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere. Quoniam peperit, cum uiro concubuit. nam hoc nullius neq; approbationis, neq; aſſumptionis, neq; complexionis indigere uidetur. ſed nobis ambiguitate nominis uidentur errare. Nã & argumentatio nomine uno res duas ſignificat, ideo quod & inuentum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium argumentatio uocatur, & eius inuenti artificioſa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiuſmodi: quoniam peperit, cum uiro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit, atq; hac diſtinctione alia quoq;, quæ uidebuntur officere huic partitioni, propulſabimus, ſiqui aut aſſumptionẽ aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem. quæ, ſiquid habet probabile, aut neceſſarium, quoquomodo commoueat auditorem neceſſe eſt: quod ſi ſolum ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod eſſet excogitatum, referret, nequaquam tantum inter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exiſtimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. id fieri poterit, ſi nõ ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere conuenit orationẽ, hoceſt tum inductione uti, tum ratiocinatione: Deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neq; eadem ratione expolire partitiones: ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutrã, tum utraq;: tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ propoſita ſunt, hoc idẽ exerceamus, ut quam facile ſit factu. Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum uidetur. Illud autem uolumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoq; rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis, & obſcuris: de quibus certũ eſt artificium conſtitutũ. Verum

illa

illa nobis abhorrere ab usu oratorio uidentur. Quæ pertinere autem ad dicendũ putamus, ea nos cõmodius, quam cæteros attendisse, non affirmamus: sed perquisitius, & diligentius conscripsisse, pollicemur. Nunc, ut instituimus proficisci ordine, ad reliqua pergemus.

REPREhensio est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut eleuatur. hæc fonte inuentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio: propterea quod quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id, quod personis, aut negotijs attributum est. quare inuentionem, & argumentationum expolitionẽ ex illis, quæ ante præcepta sunt, hanc quoq; in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, ut quædam præceptio detur huius quoq; partis, exponemus modos reprehensionis: quos qui obseruabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex ijs, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod unum, pluráue: aut his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis uitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex ijs, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur esse eiusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut iudicatum aliam in partem traducatur: aut omnino iudicium improbatur: aut quod signum esse aduersarij dixerunt, id eiusmodi negatur esse: aut si complexio, aut una, aut ex utraq; parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur: aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. nam omne, quod sumitur ad argumentandum siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut ante ostendimus. Quod pro credibili sumptũ erit, id infirmabitur, si aut pspicue falsum erit, hoc modo. Nemo est, qui non pecuniam, q̃ sapientiam malit: aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo. quis est, qui non officij cupidior sit, quàm pecuniæ? aut erit omnino incredibile, ut si quis, quem constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officij causa, se maximã pecuniam neglexisse: aut si quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu euenire, hoc pacto. Qui pauperes sunt, ijs antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. in loco celebri homo occidi, qui potuit? aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur, ut Curius pro Fuluio. nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorem incidere. Quod autem

pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primum uerũ esse ostendi oportet: deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. deinde factum esse, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit. postremo scisse eum, de qua quæritur, eius rei legem, & consuetudinem. nam eæ res sunt signo attributæ, quas diligentius aperiemus, cũ separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum ununquodq; in reprehensione, aut non esse signum, aut parum magnum esse, aut à se potius, quã ab aduersarijs stare, aut omnino falsò dici, aut in aliam quoq; suspitionem duci posse demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur: quoniã id per similitudinem maxime tractatur: in reprehendendo conueniet simile id negare esse, quod confertur, ei, quicum conferetur. id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si, quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendetur. deinde quid res cum re differat, demonstrabitur: ex quo docebimus aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorũ, qui iudicarunt, similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est: cõmemorando nõ modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum: & demonstrando difficilius, & maius fuisse id iudicatũ, quod afferatur, q̃ id, quod instet. Ex contrarijs locis, si res aut uera, aut uerisimilis permittet, infirmari oportebit: atq; erit obseruandũ diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum sit: & uidendũ est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui iudicarit, iudicium fieri uideatur. Oportet autem animaduertere, ne, cum aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. nam his rebus authoritas iudicati maxime potest infirmari. Atq; ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit: quæ uero sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabuntur modo necessariam argumentationem, neq; erunt eiusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio, quæ utrum concesseris, debet tollere, si uera est, nunquam reprehendetur: sin falsa, duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo.

Nam, si ueretur, quid eum accuses, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet:
Quid eum accuses, qui id parui auditu existimat?

Hic siue uereri dixeris, siue non uereri: concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. quod conuersione, sic reprehendetur. Immo uero accusandus est. nam, si ueretur, accuses. non enim parui auditu existimabit. sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses: non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione hoc modo reprehendetur. Verum si ueretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio uitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod uelimus concedere: aut infirmum aliqd annumeratum, quod aut contra dici possit: aut causa non sit, quare non honeste possimus concedere. Præteritur quiddam in eiusmodi enumerationibus. Quoniam habes istum equum, aut emeris, oportet, aut hæreditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut si horum nihil est, surripueris, necesse est. sed neq; emisti, neq; hæreditate uenit, neq; domi natus est, neq; donatus est: necesse est ergo surripueris. hoc commode reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cuius prædæ sectione uenerit, quo illato, infirmatur enumeratio: quoniã id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur, hoc est, si exempli causa, ut in eodem uersemur, poterit ostendi hæreditate uenisse: aut si extremum illud non erit turpe concedere: ut siquis, cum dixerint aduersarij: aut insidias facere uoluisti: aut amico morẽ gessisti: aut cupiditate elatus es: amico se morẽ gessisse fateatur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non uideatur necessario cũ eo, quod antecessit, cohærere. Nam hoc q-dem, si spiritum ducit, uiuit. si dies est, lucet: eiusmodi est, ut cum priore necessario posterius cohærere uideatur. hoc autem, si mater est, diligit: si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: sic conueniet reprehendi, ut demonstretur non necessario cum priore posterius cohærere. hoc genus, & cætera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam uim continet, & latius patet, q̃ hic exponitur: sed eius artificij cognitio huiusmodi est, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ, atque arduæ cognitionis indigeat. quare illa nobis alio tempore, atq; ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex ijs, quæ su-

muntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Cum autem his concessis, complexio ex his non conficiatur: hæc erunt consyderanda, num aliud conficiatur: aliud dicatur, hoc modo. si cum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contráq; eum quis uelit, hac argumentatione uti. si uenisses ad exercitum, à Trib. militaribus uisus esses: non es autem uisus ab his: non es igitur profectus ad exercitum. hic cum concesseris propositionem, & assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim, q̃ cogebatur, illatum est. Ac nunc quidem quo facilius res cognosceretur, perspicuo, & grandi uitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum uitiũ pro uero probatur, cum aut parum memineris, quod concesseris: aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partẽ si aduersarius ad aliam partem per cõplexionem uelit accommodare, demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumpserit, cõfici complexionem ad hũc modũ. Si pecunia indigetis, pecuniam nõ habetis: si pecuniam nõ habetis, pauperes estis: indigetis autem pecunia: mercaturæ enim nisi ita esset, operam nõ daretis: pauperes igitur estis. hoc sic reprehenditur. Cum dicebas, si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis: & iccirco concedebam. cum autem hoc sumebas, indigetis autem pecuniæ, illud accipiebam. uultis autem pecuniæ plus habere: ex quibus concessionibus nõ conficitur hoc. pauperes igitur estis. conficeretur autem, si tibi primo quoq; hoc concessissem, qui pecuniam maiorem uellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putant, quid concesseris: & iccirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo. Si ad illum hæreditas ueniebat, uerisimile est, ab illo esse necatum. deinde hoc approbant plurimis uerbis. post assumunt. ad illum autem hæreditas ueniebat. deinde infertur. ille igitur occidit. Id ex ijs, quæ sumpserant, non conficitur. Quare obseruare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur.

Ipsum autem genus argumentationis uitiosum his de causis ostendetur: si aut in ipso uitiũ erit: aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atq; in ipso uitiũ erit, si omnino totum falsum erit, si cõmune, si uulgare, si leue, si remotũ, si mala definitio, si controuersum, si pspicuũ, si nõ cõcessum, si turpe, si offensum, si contrariũ, si incõstans, si aduersum. Falsum est, in quo pspicue mendaciũ est, hoc modo. Non potest esse sapiẽs, q pecuniam negligit: Socrates autẽ pecuniam negligebat: nõ igitur sapiẽs erat. Cõmune est, quod nihilo ma-

gis ab

gis ab aduersarijs, quàm à nobis facit, hoc modo. Iccirco iudices, quia ueram causam habebam, breui peroraui. Vulgare est, quod in aliam quoq; rem nõ probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo. Si ueram causam non haberet, uobis se iudices non cõmisisset. Leue est, quod aut post tẽpus dicitur, hoc modo. Si in mentem uenisset, non commisisset: aut perspicue rem turpẽ leui tegere uult defensione.

Cum te expetebant omnes, florentissimo
In regno reliqui: nunc desertum ab omnibus
Summo periclo sola ut restituam, paro.

Remotum est, quod ultra, quàm satis est, petitur, hoc modo. Quod si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atq; ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. quare hoc incommodum Scipioni adscribendum uidetur. Huiusmodi est illa quoque conquestio.

Vtinam, ne in nemore Pelio securibus
Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes.

Longius enim repetita est, quàm res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo, Seditiosus est is, qui malus, atq; inutilis est ciuis. nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim describit: aut falsum quiddam dicit, hoc pacto. Sapientia est pecuniæ acquirendæ intelligentia: aut aliquid nõ graue, nec magnũ continens, sic. Stultitia est immensæ gloriæ cupiditas. est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuersum est, in quo ad dubiũ demonstrandũ dubia causa affertur, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus est potestas motus superum, atq; inferum
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo non est controuersia, ut siquis, cũ Orestem accuset, planum faciat ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quo de agitur, in controuersia est: ut siquis, cũ Vlyssem accuset, in hoc maxime commoretur, indignum esse ab homine ignauissimo uirum fortissimum Aiacem necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicit: aut eo tempore, quo dicitur: aut ijs, qui audiũt: aut ea re, de qua agitur, indignũ propter inhonestam rem uidetur. offensum est, quod eorũ, qui audiunt, uoluntatem lædit: ut siquis apud Eqtes Romanos cupidos iudicandi, Cæpionis legem iudiciariã laudet. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerunt: ut siquis apud Alexãdrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius,

quàm urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diuerse dicitur: ut siquis, cũ dixerit, qui uirtutem habeat, eum nullius rei ad bene uiuendũ indigere, neget postea sine bona ualetudine posse bene uiuere: aut se amico adesse propter beneuolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se peruenturum. Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit: ut siquis hostium uim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnã milites hortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in uitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut si cum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo. Mulierum genus auarum est. nam Eriphyle auro uiri uitam uendidit: aut si non id, quod accusabitur, defendet: ut siquis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet, ut Amphion apud Euripidem: item apud Pacuuium, qui uituperata musica, sapientiam laudat: aut si res ex hominis uitio uituperabitur: ut siquis doctrinam ex alicuius docti uitijs reprehendat: aut siquis, cum aliquem uolet laudare, de felicitate eius non de uirtute dicat: aut siquis rem cum re ita comparabit, ut alteram se nõ putet laudare, nisi alteram uituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem: ut siquis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret: aut si, cum de certa re quæretur, de communi instituetur oratio: aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo. Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime uitam beatam efficiat: aut si infirma, ut Plautus.

Amicum castigare ob meritam noxiam
Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile. nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo. Maximum malum est auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas: aut parum idonea, hoc modo. Maximum bonum est amicitia: plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime uersatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus: sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse di-

cenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras digressionem, deinde tum postremam conclusionem ponit. in hac autem digressione ille putat oportere quandam inferri orationem à causa, atque à iudicatione ipsa remotam: quæ aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat: aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. hanc siquis partem putarit orationis, sequatur, licebit. Nam & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quod de causa digredi, nisi per locum communem displicet: quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem, & uituperationes non separatim placet tractari: sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

CONCLVSIO est exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis treis, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse, & diffuse dictæ unum in locum coguntur: & reminiscendi causa unum sub aspectum subijciuntur. hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin uarie fiet, & hanc suspicionem, & satietatem uitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unanquanque rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius est, dicere quas parteis exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum: & reducere in memoriam, quibus rationibus unanquanq; partem confirmaris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere quid sit, quod sibi uelle debeant demonstrari, hoc modo. Docuimus hoc: illud planum fecimus. ita simul & in memoriam redibit auditor: & putabit nihil esse præterea, quod debeat desyderare. Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim: tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. atque hæc alijs actionis quoque modis uariare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo loco quidq; dixeris, admoneas: tum uero personam, aut rem aliquam induce-

re, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo. Nam si legis scriptor existat: & quærat à uobis, q̃d dubitetis, quid possitis dicere, cũ uobis hoc, & hoc sit demonstratum. atq; hic item, ut in nostra p̃sona licebit, aliâs singillatim transire omnes argumentationes: aliâs ad partitiones singula genera referre: aliâs ab auditore, quid desyderet quærere: aliâs hæc facere per cõparationem suarum, & contrariarũ argumentationũ. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monimento attribuetur oratio p̃ enumerationem, hoc modo. Quid si leges loqui possent, non'ne hæc apud uos quererẽtur? Quid nam amplius desyderatis iudices, cum uobis hoc, & hoc planum factum sit? in hoc quoq; genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaq; argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit grauissimũ: & unumquodq; q̃ breuissime transeatur: ut memoria non oratio renouata uideatur. Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio conatetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, posse omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. nam ex ijs rebus, quæ personis, atq; negotijs attributæ sunt, quæuis amplificationes, & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consyderemus. Primus locus sumitur ab authoritate, cum cõmemoramus quantæ curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis, quorum authoritas grauissima debeat esse: qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, uatibus, ostentis, prodigijs, responsis, similibus rebus. Item ex maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, Senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem illa res, ad quos p̃tineat, cum amplificatione p̃ indignationem ostenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem: quod atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ij, quorum ex authoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est: an ad pares, animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit euenturum, si idem cæteri faciant: & simul ostendimus huic si concessum sit, multos æmulos eiusdẽ audaciæ futuros: ex quo quid mali sit euenturum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus multos alacres expectare, quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, p̃ quem ostendimus cæteras res p̃peram constitutas,

intellecta ueritate commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem, quæ ſi ſit,
ſi ſemel iudicata, neq; alio commutari iudicio, neq; ulla poteſtate corri-
gi poſſit. Sextus locus eſt, per quem conſulto, & de induſtria factum
eſſe demonſtratur: & illud adiungitur, uoluntario maleficio ueniam
dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire.

Septimus locus eſt, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, ne-
farium, tyrannicum factum eſſe dicamus, per uim, per manum opu-
lentam: quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotiſſima ſit. Octa-
uus locus eſt, per quem demonſtramus non uulgare, neq; factitatum
eſſe, ne ab audaciſſimis quidem hominibus id maleficium, de quo agi-
tur: atq; id à feris quoq; hominibus, & à barbaris gentibus, & im-
manibus beſtijs remotum eſſe. hæc erunt, quæ in parentes, liberos, con
iuges, conſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicentur: & deinceps
ſiqua proferantur in maiores natu, in hoſpites, in uicinos, in amicos,
in eos, qbuſcũ uitam egeris: in eos, apud quos educatus ſis: in eos, à q-
bus eruditus ſis: in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos: in ho
mines claros, nobiles, & honore uſos: in eos, qui neq; lædere alium,
nec ſe defendere potuerunt, ut in pueros, ſenes, mulieres: quibus omni-
bus acriter excitata indignatio ſummum in eum, qui uiolarit horum
aliquid, odium cõmouere poterit. Nonus locus eſt, per quem, cum alijs,
quæ conſtant eſſe peccata, hoc, quo de quæſtio eſt, comparatur: & ita
per contentionem quanto atrocius, & indignius ſit illud, de quo agi-
tur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio ge-
rendo acta ſunt, quæq; poſt negotiũ conſecuta ſunt cum uniuſcuiuſq;
indignatione, & criminatione colligimus: & rem uerbis, quammaxi
me ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus: ut id, quod indignũ
eſt, perinde illi uideatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens
uiderit. Vndecimus locus eſt, per quem oſtendimus ab eo factum, à
quo minime oportuerit, & à quo, ſi alius faceret, prohiberi conueni-
ret. Duodecimus locus eſt, ꝑ quem indignamur, quod nobis hoc primis
acciderit: nec alicui unquam uſu euenerit. Tertiuſdecimus locus eſt,
ſi cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur: per quem locum in
ſuperbiam, & arrogantiam odium concitatur. Quartuſdecimus lo
cus eſt, per quem petimus ab ijs, qui audiunt, ut ad ſuas res noſtras
iniurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent: ſi
ad mulieres, de uxoribus: ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus.

Quintuſdecimus eſt locus, per quem dicimus inimicis quoq;, & ho-
ſtibus ea, quæ nobis acciderint, indigna uideri ſolere: & indignatio
quidem his ferè de locis grauiſſime ſumetur. Conqueſtionis autem hu-

iusmodi de rebus parteis petere oportebit. Conquestio est oratio auditorum misericordiam captans. in hac primum animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoueri possit. in locis communibus efficere oportebit, ꝑ quos fortunæ uis in omneis, & hominum infirmitas ostenditur. qua oratione habita grauiter, & sententiose, maxime demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo suã infirmitatem consyderabit. deinde primus locus est misericordiæ, ꝑ quem q̃bus in bonis fuerint, & nunc q̃bus in malis sint, ostenditur.

Secundus, qui in tempora tribuitur, per quẽ, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodq; deploratur incommodum: ut in morte filij pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio: et siqua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur: & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs, quas passi, ꝑpessuri'ue sint.

Quintus est, per quẽ omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur: ut uideatur is, qui audit, uidere, & re quoq; ipsa, quasi adsit, non uerbis solum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cum uideant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicatur esse factum, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit, hoc modo. Non affui: non uidi: non postremam eius uocem audiui: non extremum eius spiritum excepi. item, inimicorum in manibus mortuus est: hostili in terra turpiter iacuit insepultus: à feris diuuexatus cõmuni quoq; honore in morte caruit. Nonus, ꝑ quẽ oratio ad mutas, & expertes animi res refertur: ut si ad equum, domum, uestem sermonẽ alicuius accõmodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, uehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cũ libentissime uixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab ijs, à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefi-

cerimus: quos adiutores fore putauerimus: aut à quibus indignum est, ut seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili, & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem, non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendemus: & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, siquid acciderit, demonstramus. nam saepe uirtus, & magnificentia, in quo grauitas, & authoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, quàm humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportebit: quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, lacryma nihil citius arescit. Sed quoniam satis uidemur de omnibus partibus orationis dixisse, & huius uoluminis magnitudo longius processit, quae sequuntur, deinceps in secundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER SECVNDVS.

C ROTONIATAE quondam, cum florerent omnibus copijs, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religiosissime colebant, egregijs picturis locupletare uoluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui tum longe caeteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. is & caeteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fani religionem remansit: &, ut excellentem muliebris formae pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenae se pingere simulachrum uelle dixit. Quod Crotoniatae, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs praestare saepe accepissent, libenter audierunt. putauerunt enim eum, si quo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illico quaesiuit ab his, quasnam uirgines formosas haberent. illi autem statim hominem deduxerunt in palaestram, atque ei pueros ostenderunt multos magna prae-

ditos dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum uiribus, & dignitatibus antesteterunt: atq; honestissimas ex gymnico certamine uictorias domũ cum maxima laude retulerunt. Cum puerorũ igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: horũ, inquiunt illi, sorores sunt apud nos uirgines. quare quã sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi quæso inquit, ex istis uirginibus formosissimas: dum pingo id, quod pollicitus sum uobis: ut mutum in simulachrũ ex animali exemplo ueritas transferatur. tunc Crotoniatæ publico de consilio uirgines unum in locum conduxerunt: & pictori quam uellet eligendi potestatẽ dederunt. ille autem quinq; delegit, quarum nomina multi poëtæ memoriæ tradiderunt, quod eius essent iudicio probatæ, qui uerissimũ pulchritudinis habere iudicium debuisset. neq; enim putauit omnia, quæ quæreret ad uenustatem, uno in corpore se reperire posse: ideo quod nihil simplici in genere omni ex parte pfectum natura expoliuit. Itaq; tanquam cæteris non sit habitura, quod largiatur, si uni cuncta concesserit: aliud alij commodi aliquo adiuncto incõmodo muneratur. Quod quoniã nobis quoq; uoluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocũq; essent in genere, exprimendæ nobis necessario uiderentur: sed omnibus unũ in locũ coactis scriptoribus, quod qsq; commodissime præcipere uidebatur, excerpsimus: et ex uarijs ingenijs excellentissima quæq; libauimus. ex ijs enim, qui nomine, et memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquam dicere nobis uidebatur. Quapropter stultitia nobis uisa est, aut à bene inuentis alicuius recedere, siquo in uitio eius offenderemur: aut ad uitia quoq; eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur. Quod si in cæteris quoq; studijs à multis eligere homines cõmodissimum quodq;, quàm sese uni alicui certo uellẽt addicere, minus in arrogantiã offenderent: non tantopere in uitijs pseuerarent: aliquanto ex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artes, atq; in illo picturæ scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. & maiore enim copia nobis, quàm illi fuit exemplorum eligendi potestas. ille una ex urbe, & ex eo numero uirginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium quicunq; fuerunt ab ultimo principio huius præceptionis usque ad hoc tempus expositis copijs, quodcunq; placeret, eligendi potestas fuit. Ac ueteres quidem scriptores artis usque ab principe illo, atque inuentore Lysia repetitos unum in locum

conduxit Ariſtoteles, et nominatim cuiuſq; præcepta, magna conquiſi-
ta cura, perſpicue cõſcripſit, atq; enodata diligenter expoſuit, ac tan-
tum inuentoribus ipſis ſuauitate, & breuitate dicendi præſtitit: ut ne-
mo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat: ſed omnes, q̃ quod
illi præcipiant, uelint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo
cõmodiorem explicatorem reuertantur. atq; hic quidem ipſe & ſeſe
ipſum nobis, & eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit: ut cæteros, &
ſeipſum per ſe cognoſceremus. ab hoc autem, qui profecti ſunt, quan-
quam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimum cõſumpſe-
runt, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat: tamen permul-
ta nobis præcepta dicendi reliquerunt, atq; alij quoq; alio ex fon-
te præceptores dicendi emanarunt, qui item permultum ad dicen-
dum, ſi quid ars proficit, opitulati ſunt. nam, fuit tempore eodem, quo
Ariſtoteles, magnus, & nobilis rhetor Iſocrates, cuius ipſius quam
conſtet eſſe artem, non inuenimus: diſcipulorum autem, atq; eorũ, qui
protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta re-
perimus. Ex his duabus diuerſis ſicuti familijs, quarum altera cum
uerſaretur in philoſophia, nõnullam rhetoricæ quoq; artis ſibi curã
aſſumebat: altera uero omnis in dicendi erat ſtudio, & præceptione
occupata: unum quoddam eſt conflatum genus à poſterioribus, qui ab
utriſq; ea, quæ commode dici uidebantur, in ſuas artes contulerunt,
quos ipſos ſimul, atq; illos ſuperiores nos nobis omnes, quoad facultas
tulit, propoſuimus, & ex noſtro quoq; non nihil in commune contu-
limus. Quòd ſi ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda
fuerunt, quanto ſtudio electa ſunt: profecto neq; nos, neq; alios indu-
ſtriæ noſtræ pœnitebit. ſin autem temere aliquid alicuius præterijſſe,
aut non ſatis eleganter ſecuti uidebimur, docti ab aliquo, facile, & li-
benter ſententiam commutabimus. non enim parum cognoſſe, ſed in
parũ cognito ſtulte, & diu pſeueraſſe, turpe eſt: propterea quod alte-
rum communi hominum infirmitati, alterũ ſingulari uniuſcuiuſq; ui-
tio eſt attributum. Quare nos q̃dẽ ſine ulla affirmatione ſimul quæ-
rentes dubitanter unumquodq; dicemus: ne, dũ paruulum hoc conſe-
quimur, ut ſatis cõmode hæc pſcripſiſſe uideamur, illud amittamus,
quod maximũ eſt, ut necui rei temere, atq; arroganter aſſenſerimus.
Verum hoc quidem nos, & in hoc tẽpore, & in omni uita ſtudio-
ſe, quoad facultas feret, conſequemur. nunc autem, ne longius oratio
progreſſa uideatur, de reliq̃s, quæ præcipiẽda uidentur eſſe, dicemus.
Igitur primus liber expoſito genere huius artis, & officio, & fine, et
materia, & partibus, genera controuerſiarum, & inuentiones, &

constitutiones continebat: deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare, cum in eo cæteris de rebus distinctius dictum sit, disperse autem de confirmatione, et de reprehensione, nunc certos confirmandi, & reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est: hic tantum ipsa inuenta unanquanq; in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis, & reprehensionis partes referre oportebit.

O Mnis & demonstratiua, & deliberatiua, & iudicialis causa necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, constitutionis genere uno, pluribus'ue uersetur. Hoc quanquam ita est, tamen cum cōmuniter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoq; aliæ sunt cuiusq; generis, & diuersæ præceptiones. aliud enim laus, aut uituperatio: aliud sententiæ dictio: aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In iudicijs quid æquum sit, quæritur. In demonstrationibus, quid honestum. In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & qd utile. Nam cæteri utilitatis modo finē in suadendo, & in dissuadēdo exponi oportere arbitrati sunt. Quorū igitur generum fines, & exitus diuersi sunt, eorū præcepta eadem esse nō possunt. Neq; nunc hoc dicimus, non easdē incadere constitutiones: ueruntamen oratio quædam ex ipso fine, & genere causæ nascitur, quæ ptineat ad uitæ alicuius demonstrationē, aut ad sententiæ dictionē. Quare nunc exponēdis controuersijs in iudiciali genere causarū, et præceptorū uersabimur: ex quo pleraq; in cætera quoq; causarū genera simili implicita controuersia, nulla cū difficultate transferentur. post autem separatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali cōstitutione proficiscæmur, cuius exemplū sit hoc expositum. In itinere qdam proficiscentem ad mercatū quendam, & secū aliquantū numorum ferentē est comitatus: cū hoc, ut ferè fit, in uia sermonē contulit, ex quo factū est, ut illud iter familiarius facere uellent: quare, cū in quandam tabernam diuertissent, simul cœnare, et in eodē loco somnū capere uoluerunt: cœnati discubuerunt ibidē. caupo autem (nā ita dicitur post inuentum, cū in alio maleficio deprehensus esset) cū illum alterū, uidelicet, q numos haberet, animaduertisset, noctu, postquā illos arctius, ut fit, iā ex lassitudine dormire sensit, accessit, et alterius eorū, q sine numis erat, gladiū propè appositū è uagina eduxit, et illū alterū occidit: numos abstulit: gladiū cruentū in ua-

ginam recondidit: ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. ille autem, cuius gladio occiſio erat facta, multo ante lucẽ ſurrexit: comitem illũ ſuum inclamauit ſemel, & ſæpius: illũ ſomno impeditum non reſpondere exiſtimauit: ipſe gladium, & cætera, quæ ſecum attulerat, ſuſtulit: ſolus profectus eſt. caupo non multo poſt, clamat hominem eſſe occiſum, & cum quibuſdam diuerſoribus illum, qui ante exierat, conſequitur: in itinere hominem comprehendit: gladium eius è uagina educit: reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, occidiſti. depulſio, non occidi. Ex qbus cõſtitutio eſt. Quæſtio eadẽ in cõiecturali, quæ iudicatio, occiderit'ne.

Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuerſiam. Hoc autem & in horũ locorum expoſitione, & in cæterorum oportebit attendere, non omnes in omnem cauſam conuenire. ut enim omne nomen ex aliquibus, nõ ex omnibus literis ſcribitur: ſic omnem in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, coniectura capienda eſt. Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & in ratiocinationẽ. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandã affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, uinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita uidetur affectus fuiſſe, ut rem perſpicere cũ conſilio, & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodã animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem eſt diligens, & conſyderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. ea dicatur tum interfuiſſe, cũ aliquid faciendũ, aut non faciendum certa de cauſa uitaſſe, aut ſecutus eſſe animus uidetur: ut ſi amicitiæ quid cauſa factũ dicetur, ſi inimici ulaſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi deniq; ut omnia generatim amplectamur, alicuius retinẽdi, augendi, adipiſcendi'ue cõmodi, aut contra rapiendi, diminuendi, deuitandi'ue incõmodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoq; incidẽt, in quibus aut incõmodum aliquod maioris uitãdi incõmodi cauſa, aut maioris adipiſcendi commodi ſuſcipitur: aut cõmodum aliquod maioris adipiſcendi commodi, aut maioris uitandi incõmodi præteritur. hic locus ſicut aliquod fundamentũ eſt huius cõſtitutionis. nã nihil factũ eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicet, illũ impetum, & quandã cõmotionem animi, affectionem'q; uerbis, et ſententijs amplificare debebit, & oſtẽdere, quãta uis amoris ſit: quãta animi pturbatio ex iracũdia fiat, aut ex aliqua cauſa earũ, qua impulſum aliquẽ

id fecisse dicet. hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandũ est, ut non mirum uideatur, siquod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, uerum ratiocinatione aliquem cõmisisse quid, dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit: & id augebit quammaxime poterit: ut quoad fieri possit, idonea quammaxime causa ad peccandum hortata uideatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarũ, & omnino quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit, & hoc eum magnopere consyderare oportebit, non quid in ueritate modo, uerũ etiam uehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliqd commodi, aut incommodi: si ostendi potest ei uisum esse, qui arguatur. nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res aliusmodi est, ac putatur: aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonũ est, malum putant: aut contra, quod malũ est, bonum: aut quod nec malũ est, nec bonum, malũ, aut bonum: aut quod malũ, aut bonum est, nec malum, nec bonũ. Hoc intellecto, siquis negabit ullam esse pecuniã fratris, aut amici uita, aut deniq; officio suo antiquiorẽ, aut suauiorem, non erit hoc accusatori negandum. nam in eum culpa, & summum odiũ transferetur, qui id, quod tam uere, & pie dicetur, negabit. uerum illud dicendũ erit, illi non esse ita uisum: quod sumi oportet ex ijs, quæ ad personam pertinent: de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atq; ij, qui arguũtur, arbitrati esse dicuntur: ut siquis dicatur alium occidisse, ac uoluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cuius testamento non sit hæres, quod eius testamento se hæredem arbitratus sit: non enim ex euentu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione, & spe ad maleficiũ profectus sit, consyderare: & quo animo quid quisq; faciat, nõ quo casu utatur, ad rem ptinere. In hoc autẽ loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alij nemini causam fuisse faciendi: secundariũ, si tantam, aut tam idoneã nemini. sin fuisse alijs quoq; causa faciẽdi uidebitur: aut potestas alijs defuisse, demonstranda est, aut facultas, aut uoluntas. Potestas, si aut nescisse, aut nõ affuisse, aut conficere aliqd nõ potuisse, dicetur. Facultas, si ratio, adiutores, adiumẽta, & cætera, quæ ad rẽ pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à

mus à talibus factis uacuus, & integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendũ est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum uideatur. atq; accusatori quidem hæc ferè sunt in causa facienda, & consyderanda. Defensor autem ex contrario. Primum impulsionem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit: & paruulam quandam fuisse demonstrabit: aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ uis, & natura eius sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura eius affectionis quamleuissime quietissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa à facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur: & oratio tamen ad animum eius, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut cõmodũ nullum fuisse, aut paruum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quàm alijs, aut incommodum sibi maius, quam cõmodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit: aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda. Qui omnes loci similiter incõmodi quoque uitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei uisum sit commodum: aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit ueritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri, nec dubitasse quidem hunc, quid eius iuris esset: sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod uerum pro uero probasse. Quod si dubitauerit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cum ab alijs culpam dimouebit, defensoris locis utetur: sic ijs locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimen uolet transferre. Ex persona autem coniectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter consyderabuntur: quas omnes in primo libro exposuimus. nam & de nomine nõnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoq;, & agnomẽ intelligatur oportet: De hominis enim certo, et proprio uocabulo agitur: ut si dicamus idcirco aliquem Callidiũ uocari, quod temerario, & repentino consilio sit:

aut si ea de re hominibus græcos imperitis uerba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarentur. Et de natura licet aliquantulũ ducere suspicionis. omnia enim hæc, uir, an mulier, huius, an illius ciuitatis sit: quibus sit maioribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore: quæ naturæ sunt attributa: ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur suspiciones: cum quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus, & eruditus sit, quæritur, & quibuscum uiuat: qua ratione uitæ, quo more domestico uiuat. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum seruus, an liber: pecuniosus, an pauper: nobilis, an ignobilis: felix, an infelix: priuatus, an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consyderatur: aut deniq; aliquid eorũ quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem quoniam in aliqua perfecta, & cõstanti animi, aut corporis absolutione consistit: quo in genere est uirtus, scientia, et quæ contraria sunt: res ipsa causa posita docebit, ecquid hic quoq; locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere coniecturam, ut amor, iracundia, molestia, propterea quod & ipsorum uis intelligitur: & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt. Studium autem quoniã est assidua, & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio: quam res ipsa desyderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est aliquid faciendi, non faciendi'ue excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam suspicionis. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit, improbatione hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus eius, qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut à tali culpa nõ uideatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum causa, quare peccauerit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare uitam eius, quem arguit, ex antefactis accusator improbare debebit, & ostẽdere, siquo in pari ante peccato conuictus sit. si id nõ poterit, siquam in similem ante suspicionem uenerit, ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua commotum peccasse: aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore: ut siquis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua in re eius aliquod fa-

ctum audirum. Item in omni causa naturam, aut uictum, aut studiū, aut fortunam, aut aliquid eorū, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere: atque ex dispari quoq; genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum aduersarij oportebit. si auaritia inductum arguas fecisse, & auarū eum, quē accuses, demonstrare non possis, alijs affinem esse uitijs doceas, & ex ea re non esse mirandū: qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eum deliquisse. quantum enim de honestate, & authoritate eius, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt: ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante cœlasse, nunc manifesto teneri. quare non oportere hanc rem ex superiori uita spectari: sed superiorem uitam ex hac re improbari: & aut potestatem ante peccandi nō fuisse, aut causam: aut si hæc dici non poterunt, dicendū erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nam necesse est eum, qui uelit peccare, aliquando primū delinquere. sin uita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primū, si poterit, debebit uitam eius, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota, & communia officia: quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios, etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraq; re, cum necesse non esset, officij causa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse: quod eo confirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, uoluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si cū auaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur: cum animus omni in uita fuerit à uitijs remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuiq; perniciosissimum, nō uitam honeste actam tali in tēpore quam-

plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facile possit, non ex ante acta uita, quæ neq; ad tempus fingi, neq; ullo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autem in ante acta uita aliquæ turpitudines erunt, aut falsò uenisse in eam existimationē dicentur: aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere uitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse uideatur. Ac si nullo modo uitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de uita eius, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare ante factis omissis, illud, quod instet, agi oportere. EX FACTO autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur: atq; hæ suspiciones partim ex negotio separatim, partim cōmuniter ex psonis, atq; ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotijs attributæ sunt, diligenter consyderabimus. Ex ijs igitur in hanc cōstitutionē conuenire uidentur genera eorū omnia, partes generum pleræq;. Videre igitur primum oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter consyderare, qd sit ante rē factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita uideatur: quid in ipsa re gerenda, qd postea consecutum sit. deinde ipsius est negotij gestio pertractanda. Nam hoc genus earū rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum unuscuiusq; uis diligenter in cōfirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse uideamur, breuiter demonstrabimus, qd quaq; in parte consyderari oporteat. In loco igitur opportunitas: in tempore longinquitas: in occasione cōmoditas ad faciendum idonea: in facultate copia, & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consyderanda est. deinde uidendum est, quid adiunctum sit negotio, hoc est, quid maius, quid minus, qd æque magnum sit, quid simile: ex quibus coniectura quædam ducitur, si quemadmodum res maiores, minores, æque magnæ, similesq; agi soleant, diligenter consyderabitur. Quo in genere euentus quoq; uidēdus erit, hoc est, qd ex unaquaq; re soleat euenire, magnopere consyderandū est, ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quæruntur ea, quæ gestum negotium

tium

tium confeſtim, aut ex interuallo conſequuntur, in quã uidebimus ecquæ conſuetudo ſit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium ſit, aut uſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio, ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis. Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter, & ex negotiorum, & ex perſonarum attributionibus ſumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, conſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraq; pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere poſſunt, & cum facti ſuſpicione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac conſtitutione. Primũ potueritne aliquid fieri. deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde utrũ id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Item quod ſpem cælandi haberet. Deinde neceſſitudo, in qua num neceſſe fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorũ pars ad conſilium pertinet, quod perſonis attributum eſt, ut in ea cauſa, quam expoſuimus. Ante rem erit, quod in itinere ſe tam familiariter applicauerit, quod ſermonis cauſam quæſiuerit, quod ſimul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quod ſolus exierit: quod illum tam familiarem comitem tam æquo animo reliquerit: quod cruentum gladiũ habuerit. horum pars ad conſiliũ pertinet. Quæritur enim utrũ uideatur diligenter ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, an ita temere, ut non ueriſimile ſit quenquã tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo quæritur num quo alio modo cõmodius potuerit fieri, uel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe, ſi pecuniæ adiumenta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non uidetur, hoc modo, ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc, quæ negotijs, & illa, quæ perſonis ſunt attributa. Hic neq; facile eſt, neque neceſſarium diſtinguere, ut in ſuperioribus partibus, quo pacto quidq; accuſatorem, & quomodo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſarium, propterea quod cauſa poſita, quid in quanq; conueniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hic ſe inuenturos putabunt: ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandam in cõmune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quod & infinitum eſt tot de rebus utranq; in partem ſingillatim de una quaq; explicare, & alias aliter hæc in utranq; partem cauſæ ſolent conuenire. Quare conſyderare hæc, que expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, ſi geſti negotij & ſuã, & aduerſarij narrationẽ ſæpe, et diligenter ꝑtractabit, & quid quæq; pars ſuſpicionis habebit, eliciens conſyderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe ꝑficiendi

quidq; factum sit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc ante factum sit: cur hoc ante factũ nõ sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut q̃d factum de industria: aut quid rem ipsam consecutum sit: constet'ne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc huius'ne rei sit signum, an illius, an huius, & illius, & utrius potius: quid factum sit, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotij partes consyderabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de quibus ante dictum est: & cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur: quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere uersabitur. Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia uterq; simili uia præceptorum torquere ad suæ causæ cõmodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij uidentur errare, qui hoc genus suspicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. omnis enim ijsdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius, qui in quæstione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & ueritas ex ijsdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solum, quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes eiusdem generis causas transferri non satis commode possit. Pars autem est peruagatior, & aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis, aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut siquis hoc uelit ostendere: eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco nisi perorata, & probata causa, non est utendum. aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi, ut, suspicionibus credi oportere, & contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur: de quibus ante dictum est: pars per aliquam probabilem utraq; ex parte rationem. Distinguitur autem oratio, atq; illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dice-

re, cum diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est: & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ restant, aut omnibus iam dictis, exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimum consistit: & omnia, quæ in inuentione uerborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare non ut causarum, sic oratorum quoq; multorum communes loci sunt. nam nisi ab ijs, qui multa exercitatione magnam sibi & uerborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipsorum desyderat. Atq; hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant: suspicionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: testibus credi oportere, & non oportere: quæstionibus credi oportere, & non oportere: uitam ante actam spectari oportere, & non oportere: eiusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse eiusdem: maxime spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & siqui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias parteis deducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur: & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi, & cæteri omnes loci communes ex ijsdem præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes, sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur: hi autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiam sententijs excellentibus. In illis enim finis est, ut id, quod dicitur, uerum esse uideatur: in his tametsi hoc quoq; uideri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

c VM est nominis controuersia, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exẽplo nobis posita sit hæc causa. C. Flaminius is, qui Cos. rẽp. male gessit bello punico secundo, cum Tr. pl. esset, inuito senatu, & omnino contra uoluntatem omnium optimatum per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit. Accersitur maiestatis. Intentio est: maiestatem minuisti, quod Tr. pl. de templo deduxisti. Depulsio est: non minui maiestatem. Quæstio est, maiestatem ne minuerit

ratio, in filium enim quam habeam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio. At enim, qui patria potestate, hocest priuata quadam tribunitiam potestatem, hocest populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, minuat'ne is maiestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate utatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac nequis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoq; incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partẽ solã sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attendet, omnes uidebit constitutiones, & earũ partes, & cõtrouersias, siquæ forte in eas incident: nã de omnibus pscribemus.

Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de ui quæritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo. Maiestatem minuere est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus uerbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, ut descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum eius, qui accusabitur, adiungere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse, uerbi causa, maiestatem minuere, docere aduersarium maiestatem minuisse: & hunc locum totum cõmuni loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur: post erit infirmanda aduersariorũ descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. hoc ex opinione hominum sumetur, cum quemadmodum, & qbus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo uerbo uti soleant, considerabitur. Itẽ infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, et si, quæ incõmoda consecutura sint, eo concesso, ostendetur. Id autem ex honestatis, & utilitatis partibus sumetur: de qbus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, & nostram ueram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra. Quæremus autem res aut maiori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definiendæ, ut si quæratur, fur sit, an sacrilegus, q uasa ex priuato sacra surripuerit, erit utendũ pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem cõmunis in eius malitiam, q non modo rerũ, uerum etiã uerborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat, quod uelit: & id, quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, itẽ nominis bre-

uis, & aperta,

uis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo. Maiestatem minuere est aliquid de rep. cum potestatem non habeas, administrare. Deinde huius confirmatio est similibus & exemplis, & rationibus. postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur. Deinde sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cætera post eadem præter cõmunem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa non res solum conuertere, uerum etiam uerba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionẽ in coniecturali constitutione fecimus. inductione autem eorum, cum causa postulabit, utemur.

C VM Autem actio translationis, aut commutationis indigere uidetur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, qui cum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio trãslatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus: sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atq; in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & Prat. exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus constitutum, ut à causa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit: quare in iure plerunq; uersantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen, siquando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis, confirmentur autem assumpta alia aliqua constitutione: ut in quodam iudicio, cũ uenefici cuiusdam nomen esset delatum, &, quia parricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus, & argumentis confirmarentur, parricidij autem solum mentio facta esset. defensor in hoc ipso multum oportet ut diu consistat: cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur: id autem si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causæ suscriptum, & ex ea re nomen extra

ordinem ſit acceptum. Ea igitur pœna ſi affici reum non oporteat, damnari quoq; non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſario conſequatur. Hic defenſor pœnæ commutationem ex tranſlatiuo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Veruntamen cæteris quoq; criminibus defendendis, coniecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit. Exemplum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi. Cum ad uim faciendam quidam armati ueniſſent, armati contra præſto fuerunt, & cuidam Equiti romano quidam ex armatis reſiſtenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, iniuriarum. poſtulat is, quicum agitur, à Præt. exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hic is, qui agit, iudiciũ purum poſtulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæſtio eſt, excipiendum ſit, an non. Ratio. non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter ſicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis. Eiuſmodi ſunt iniuriæ, ut de his indignum ſit non primo quoq; tempore iudicari. Iudicatio. Atrocitas iniuriarum ſatis'ne cauſæ ſit. quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudiciũ comparatum ſit, præiudicetur. Atq; exemplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab utroq; quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendũ eſt, ſumi oportebit: & ratiocinari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat: & uidere utrum malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quod alio modo agi non poſſit: an occaſione agendi ſic ſit iudiciũ, aut actio conſtituta: an recte ſine ulla re eiuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui tranſlationem inducet: fugere iudicium, ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A tranſlatione autem omnium fore perturbationem, ſi non ita res agatur, & in iudicium ueniat, quo pacto oporteat, hoc eſt ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atq; hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ parteis non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nũc generalem conſtitutionem, & parteis eius conſyderemus.

C VM ET facto, & facti nomine conceſſo, neq; ulla actionis illata controuerſia, uis, & natura, & genus negotij ipſius quæritur, conſtitutionem generalem appellamus. Huius primas eſſe parteis duas nobis uideri diximus, negotialem, & iuridicialem. Negotialis eſt, quæ in ipſo negotio iuris ciuilis habet im-

plicatam controuersiam. ea est huiusmodi. Quidam pupillum hæredem fecit: pupillus autem ante mortuus est, quàm in suam tutelam ueniret. De hæreditate ea, quæ pupillo uenit, inter eos, qui patris pupilli hæredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est. possessio hæredum secundorum est. Intentio est agnatorum: nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est: immo nostra, qui hæredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, utrorum sit. Ratio est: pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filij fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis: immo pater sibi scripsit, & secundum hæredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare præterquam quod ipsius fuit in testamento, ullius uestrũ esse non potest. Iudicatio, possit'ne quisquam de filij pupilli re testari: an hæredes secundi ipsius patrisfamilias, non filij quoq; eius pupilli hæredes sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaq; dicatur hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione, quod fit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile uideri potest: ut in hac ipsa causa supponatur enim ab hæredibus hæc ratio. Vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hæredes esse non possunt: nec unquam factum est, ut eiusdem pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset. Infirmatio autem hæc erit: non est una pecunia, & propterea quod altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres non illo in tempore in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera patris etiã nunc mortui uoluntas plurimũ ualebat, quæ iã mortuo pupillo suis hæredibus concedebat. Iudicatio est, una'ne pecunia fuerit. Ac si hac erũt usi infirmatione, posse plures esse unius hæredes pecuniæ dissimilibus de causis, de eo ipso iudicatio nascitur, possint'ne eiusdẽ pecuniæ plures dissimilibus generibus esse hæredes. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus. Vtrisq;, aut etiam omnibus, si plures ambigent, ius ex q̃bus rebus cõstet, est cõsyderãdũ. Initium ergo eius ab natura ductũ uidetur: quædã autem ex utilitatis ratione, aut p̃spicua nobis, aut obscura in consuetudinẽ uenisse: post autẽ approbata quædã aut à consuetudine, aut à uero utilia uisa, legibus esse firmata. Ac naturæ q̃dẽ ius est, quod nobis nõ opinio, sed quædã innata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem.

Religionem, eam, quæ in metu, & cærimonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obseruantiam teneat. Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciscendo propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes ueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam, quod neq; in hoc ciuili iure uersantur, & à uulgari intelligentia remotiora sunt, ad similitudinem uero aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem ius esse putatur id, quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobarit. In ea autem iura sunt quædam ipsa iam certa propter uetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorū multo maxima pars, quæ Præt. edicere consueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt, quod genus, pactum, par, iudicatū. Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, ut iuri præstare dicatur. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de quo am ante sententia alicuius, aut aliquorum constituta est. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci uidebitur, quisq; attendere, atq; elicere pertentando unanquanque partem iuris debebit. Locorum autem communium quoniam (ut ante dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterū certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, consyderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci præscribi non possunt. in plerisque fortasse ab authoritate iurisconsultorum, & contra authoritatem dici oportebit.

Attendendum est autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iuridiciale genus, & partes eius consyderemus.

i VRIdicialis est, in qua æqui, & iniqui natura, & præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes sunt duæ, quarū alterā absolutā, alterā assumptiuā nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, nō ut negotialis implicite, & abscondite, sed patētius, & expeditius recti, & nō recti quæstionē continet. ea est huiusmodi.

Cum Thebani Lacedæmonios bello superauissent, & ferè mos esset Graijs, cum inter se bellum gessissent, ut ij, qui uicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent uictoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneũ statuerunt trophæum. Accusantur apud Amphictyonas, idest apud commune Græciæ concilium. Intentio est, non oportuit. Depulsio est, oportuit. Quæstio est, oportuerit'ne? Ratio est: eam enim ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna insignia posteris nostris relinquere uellemus. Infirmatio est: attamen æternum inimicitiarum monimentum Graios de Graijs statuere non oportet. Iudicatio est: cum summæ uirtutis celebrandæ causa Graij de Graijs æternum inimicitiarum monimentum statuerint, recte'ne, an contra fecerint. Hanc ideo rationem subiecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse usi sunt: non enim iuste, neq; pie bellum gessistis: in relationẽ criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Vtrunq; autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atq; in causam negotialem, de qua ante dictum est. Locos autem cõmunes & ex causa ipsa, siquid inerit indignationis, aut conquestionis, & ex iuris utilitate, & natura multos, & graues sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas uidebitur, postulare. Nunc assumptiuam partem iuridicialis consyderemus. ASsumptiua igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. eius partes sunt quatuor, cõparatio, relatio criminis, remotio criminis, cõcessio. COMparatio est, cum aliquod factum, quod ꝑ se ipsum non sit probandũ, ex eo, cuius id causa factum est, defenditur. ea est huiusmodi. Quidam Imperator, cũ ab hostibus circunsideretur, neq; effugere ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma, & impedimenta relinqueret, milites educeret: itaq; fecit. armis, & impedimentis amissis, præter spẽ milites conseruauit. accusatur maiestatis: incurrit huc definitio, quid sit lædere maiestatem: sed nos hunc locum, de quo agimus, consyderemus. Intentio est: nõ oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulsio est, oportuit. Quæstio est, oportuerit'ne? Ratio est: milites enim omnes perijssent. Infirmatio est aut coniecturalis: non perijssent: aut altera coniecturalis: non ideo fecisti. Ex qbus sunt iudicationes, perijssent'ne, & ideo'ne fecerit: aut hæc cõparatiua, cuius nũc indigemus. at enim satius fuit amittere milites, quàm arma, & impedimenta hostibus concedere. ex qua iudicatio nascitur. cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pa-

ctionem uenissent: utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc cõ
ditionem uenire. Hoc causæ genus ex his locis tractari conueniet.
Oportebit adhibere cæterarum quoq; constitutionum rationem, atq;
præcepta: ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cũ
eo, quod crimini dabitur, ij, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet,
si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset,
quo de facto iudiciũ est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione,
& aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse fa-
ctum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio
ex coniecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine malefi-
cij uocabitur in iudiciũ, sicut in hac causa: nam maiestatis accersitur:
definitione, & definitionis præceptis uti oportebit. Atq; hæc quidem
plerunq; in hoc genere incidunt: ut coniectura, & definitione utendũ
sit. Sin aliud quoq; aliquod genus incidet, eius generis præcepta lice-
bit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maxime est in hoc
elaborandũ, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat
oportere, quamplurimis infirmet rationibus: quod facile est, si quam-
plurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem cõ
paratio separata à cæteris generibus controuersiarum sic ex sua ui
consyderabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut nõ
utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere utile, aut nõ tan-
topere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabi-
tur. deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo, quod de
fensor comparat, separare. id autem faciet, si demonstrabit non ita
fieri solere, neq; oportere: neq; esse rationem, quare hoc propter hoc
fiat: ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt,
hostibus tradantur. postea comparare oportebit cum beneficio male-
ficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defenso
re laudatur, aut faciendũ fuisse demonstratur, contendere: & hoc ex-
tenuando maleficij magnitudinem simul adaugere. id fieri poterit,
si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessariũ fuisse illud, quod
uitarit reus, q̃ illud, quod fecerit. Honesti autem, & utilis, & necessa-
rij uis, & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. deinde
oportebit ipsam illam comparatiuam iudicationem exponere tanq̃
causam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps
dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante exposuimus. Cum omnes
perituri milites essent, nisi ad hãc pactionẽ uenissent: utrũ satius fue-
rit perire milites, an ad hanc pactionẽ uenire. Hoc ex locis delibe-
rationis, quasi aliquã in consultationẽ res ueniat, tractari oportebit.

Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in ijs ipse quoq; ex ijsdem constitutionibus defensionem comparabit. cæteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accusatoris, in eum, qui cũ de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroq; fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere: nisi quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. & alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitate demonstratur. & tertius, per quem res expressa uerbis ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur: ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

RELAtio criminis est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demonstrat: ea est huiusmodi. Horatius occisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se uictor recepit. is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu, & lamentatione: indigne passus uirginem occidit: accusatur. Intentio est: iniuria sororem occidisti. Depulsio est: iure occidi. Quæstio est, iure'ne occiderit? Ratio est: illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat: me, & Populum R. uicisse moleste ferebat. Infirmatio est: tamen à fratre indemnatam necari non oportuit: ex qua iudicatio fit: cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret: de fratris, & Populi R. uictoria non gauderet, oportuerit'ne eam à fratre indemnatam necari. hoc in genere causæ, primum, siquid ex cæteris dabitur constitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea siqua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. deinde leuius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. postea translationis partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit: ac simul ostendere, non oportuisse ante supplicium, quàm iudicium interponere. tum leges quoque, & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod

sponte sua reus punitus sit, moribus, & iudicio uindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eũ criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, iudiciũ fieri noluerit: & id, quod iudicatum nõ sit, pro infecto haberi oportere. postea impudentiam demonstrare eorũ, qui eũ nunc apud iudices accusent, quẽ sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi suppliciũ sumpserint. postea perturbationẽ iudicij futuram dicemus, & iudices longius, quã potestatem habeant, progressuros: si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs ulciscantur, quantum incõmodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, uoluisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisset iudicio. si uero cæteri quoq; idẽ faciant, omnino iudiciũ nullum futurum. postea demonstrabitur, ne si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hũc ipsum de illa suppliciũ sumere. Quare esse indignũ, eum, q ne de dãnata quidẽ pœnas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. deinde (quemadmodum in comparatione præcipiebamus) ut illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quam maxime: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quẽ crimen transferetur, cũ huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, comparare. postea demonstrandũ est, non esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri cõueniret. Extrema est, ut in cõparatione, assumptio iudicationis, & de ea ꝑ amplificationẽ ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem, quæ per alias constitutiones inducentur, ex ijs locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit: primum augendo eius, in quem referet crimen, culpam, & audaciam, & quam maxime per indignationem, si res feret, iuncta conquestione ante oculos ponendo. postea leuius demonstrando reum punitũ, quã sit ille promeritus, & suum suppliciũ cum illius iniuria conferendo. deinde oportebit eos locos, qui ita erũt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem conuerti possint: quo in genere sunt tres extremi, contrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omniũ iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicij sumendi potestas data sit, leuabitur. Primũ si eiusmodi demonstrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerum etiã homini libero uideatur non fuisse toleranda. deinde ita ꝑspicua, ut ne ab ipsõ quidem, qui fecisset, in dubium uocaretur. Deinde eiusmodi, ut in eam

is maxime debuerit animaduertere, qui animaduerterit, ut non tam rectum, non tam fuerit honestum in iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo, atq; ab eo uindicari, quo modo, & ab quo sit uindicata. postea sic rem fuisse apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. atq; hic demonstrãdũ est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accusatoris in eum, qui, cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorũ perturbatione. Atq; hic utilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in eius autem, qui sumpserit, audaciam, & crudelitatem indignatio. Ab defensore, in eius, quẽ ultus sit, audaciam sui conquestione: rem non ex nomine ipsius negotij, sed ex consilio eius, qui fecerit, & causa, & tẽpore consyderari oportere: quid mali futurum sit aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta, & tã perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rẽ, quã caram esse omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit uindicata. REmotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. id fit bipartito. nam tum causa, tum res ipsa remouetur. Causa remotionis hoc nobis exemplo sit. Rhodij quosdam legarunt Athenas. Legatis Quæst. sumptum, quẽ oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. accusantur. Intentio est. proficisci oportuit. Depulsio est. nõ oportuit. Quæstio est, oportuerit'ne. Ratio est. sumptus enim, qui de publico dari solet, is ab Quæst. non est datus. Infirmatio est. uos tamen id, quod publice uobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio est, cum ijs, qui legati erant, sumptus debebatur, qui de publico non daretur, oportuerit'ne eos conficere nihilo minus legationem. hoc in genere primum sicut in cæteris, siquid aut ex coniecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, uideri oportebit. deinde pleraq; ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam conuenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit: sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, sed huius, quem ipse accuset, culpam pertinere. postea dicet, suo quenque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. deinde, si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere: & non cum huius defensione coniungi illius accusationem. defensor autem, cum cætera, siqua ex alijs incident constitutionibus

pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primũ cuius acciderit culpa, demonstrabit. Deinde cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis uis implicata, demonstrabit. quod non debuerit, ex honestate consyderabitur. de utroq; distinctius in deliberatiuo genere dicetur. deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus, quàm conuenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quãtum uoluntatis, & studij fuerit in ipso, & id signis confirmandum huiusmodi, ex cætera diligentia, ex antefactis, aut dictis: atq; hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autẽ non facere: & cum cætera uita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur, ut in hac eadem re, si Quæst. mortuus esset, & iccirco legatis pecunia data nõ esset, accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter uti locis oportebit: & ex concessionis partibus, quæ conuenient, assumere: de quibus post nobis dicendum erit. Loci autem cõmunes ijdem utrisq; ferè, qui superioribus assumptiuis incident. hi tamen certissimi. accusatoris, facti indignatio. defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. ipsius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neq; ad se, neq; ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi. In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidã adolescens nobilis porcam sustinuit iussu Imperatoris. fœdere autem ab Senatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidã in Senatu eum quoq; dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est. dedi oportet. Depulsio est. non oportet. Quæstio est, oporteat'ne. Ratio est. non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis & priuatus essem, & esset summa cum authoritate, & potestate Imperator, qui uideret, ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est. attamen, quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est. cum is, qui potestatis nihil habuerit, iussu Imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus'ne sit hostibus, nec'ne. hoc genus causæ à superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ uoluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus.

Nam earum quædam maior uis est: quod paulo post intelligetur. in hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet: sed demonstrare eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neq; ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. atq; in hoc genere hoc accidit noui, quod accusator quoq; sæpe ex remotione criminationem conficit: ut si quis eum accuset, qui, cum Præt. esset, in expeditionem ad arma populum uocarit, cum Coss. adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum dimouebat: sic in hoc ab eius officio, ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. in hac ab utroque ex omnibus partibus honestatis, & omnibus utilitatis partibus exemplis, signis, ratiocinando, quid cuiusque officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit: & fuerit'ne ei, quo de agitur, id iuris, officij, potestatis attributum, nec'ne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis, ac conquestionis habebit, sumi oportebit.

CONcessio est, per quam non factum ipsum probatur ab reo, sed, ut ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed uoluntas defenditur. ea habet parteis treis, imprudentiam, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negat: ut apud quosdam lex erat, nequis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduersa tempestate in alto iactarentur, uouerunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se uitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui uitulum immolari non licebat. imprudentes legis cum exissent, uitulum immolauerunt: accusantur. Intentio est. uitulum immolasti ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est. nesciui non licere. Infirmatio est. tamen quoniam fecisti, quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est: cum id fecerit, quod non oportuerit: & id non oportere nescierit, sit'ne supplicio dignus. Casus autem infertur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obstitisse, ut in hac. Cum Lacedæmonijs lex esset, ut, hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset: hostias is, qui redemerat, cum sacrificij dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere. tum subito magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus, & uehemens factus est: ut eò traduci uictimæ nullo modo possent. redemptor suæ uoluntatis ostendendæ causa hostias constituit

omnes in litore, ut qui trans flumen essent, uidere possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est. hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est concessio. Ratio. flumen enim subito accreuit: & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est: tamen, quoniam quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est. cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicio'ne dignus sit. Necessitudo autem infertur, cũ ui quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodios, ut siqua rostrata in portu nauis deprehẽsa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, uis uentorũ inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coegit. Quæst. nauim populi uocat. nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est. rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio est concessio. Ratio. ui, & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est. nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est. Cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit: cumq; hæc nauis inuitis nautis, ui tempestatis in portum coniecta sit, oporteat'ne eam publicari. Horum trium generum icirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumentorum traditur. nam in his omnibus primum, siquid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit: ut id, quod uoluntate factum negabitur, consulto factum suspicione aliqua demonstretur. deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse uideatur, aut casus, aut necessitudo: et ab his id, quod reus inferat, separare, idest ostendere dissimile: quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. postea demonstrare potuisse euitari, & hac ratione prouideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset: aut nisi fecisset, præcaueri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac siqua necessitudo turpitudinem uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare: quiduis perpeti, mori deniq; satius fuisse, quam eiusmodi necessitudini obtemperare. atq; tum ex ijs locis, de quibus in negotiali parte dictum est, iuris, & æquitatis naturam oportebit quærere: & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit

ne non ſit ignotum: & contentione, magis illis ignoſcendum fuiſſe: & ex deliberationis partibus turpe, aut inutile eſſe concedi eã rem, quæ ab aduerſario commiſſa ſit: permagnum eſſe, & magno futurũ detrimento, ſi ea res ab ijs, qui poteſtatẽ habent iudicandi, neglecta ſit. Defenſor autem conuerſis omnibus his partibus poterit uti: maxime autem in uoluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugẽda, quæ uoluntati fuerit impedimento: & ſe pluſquam fecerit, facere non potuiſſe: & omnibus rebus uoluntatem ſpectari oportere, & ſe cõuinci nõ poſſe, quod abſit à culpa, & ex ſuo nomine communem hominũ infirmitatẽ poſſe damnari: deinde nihil indignius eſſe, quàm eum, q̃ culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem cõmunes accuſatoris, unus in confeſſione, & alter quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, ut non de facto, ſed de facti cauſa quæratur. Defenſoris autẽ conqueſtio calamitatis eius, quæ non culpa, ſed ui maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate: & uti ſuum animum, non euentum conſyderent. In q̃bus omnibus conqueſtionem ſuarum erumnarum, & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari cõueniet, ſi aut in ijs, aut in alijs exemplis ſcripti quoq; controuerſiã adiunctam uidebit: quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendũ, propterea quod quædam genera cauſarum ſimpliciter, & ex ſua ui conſyderantur: quædam autem ſibi aliud quoq; aliquid cõtrouerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile, in unanquanq; cauſam transferre, quod ex eo quoq; genere conueniet, ut in his exẽplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto, & ſententia nominatur. Sed quia de conceſſione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto, & ſententia dicemus. nunc in alterã conceſſionis partem conſyderationẽ intendemus. DEPRECatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio cõtinetur. Hoc genus uix in iudicio probari poteſt, ideo q̃d conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum uindex eſſe debet, ut ignoſcat, impetrare. Quare parte eius generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit: ut ſi pro aliquo claro, aut forti uiro, cuius in remp. multa ſint beneficia, dixeris, poſſis, cum uidearis nõ uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum. Quod ſi iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio, quod in uos habuit ſemper, tali ſuo tempore multorum ſuorum recte factorũ cauſa, uni delicto ut ignoſceretis, poſtularet, tam dignũ ueſtra manſuetudine, quã uirtute huius eſſet iudices à uobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augere

beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi uoluntatem ducere. Quare hoc genus quanquam in iudicijs non uersatur, nisi quadam ex parte, tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in Senatu, aut concilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoq; præcepta ponemus. Nam in Senatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum est, & de Q. Numitorio pullo apud L. Opimium, & eius conciliū diu dictum est: & magis in hoc quidē ignoscendi, quàm cognoscendi postulatio ualuit. Nam semper animo bono se in populum R. fuisse non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur, quàm ut propter posterius beneficium sibi ignosceretur, cum deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur eū, qui sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare, siqua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere ea maiora esse, quàm hæc, quæ deliquerit: ut plus ab eo boni, quàm mali profectum esse uideatur. Deinde maiorū suorum beneficia, siqua extabunt, proferre. Deinde ostendere, non odio, neq; crudelitate fecisse, quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione absuturum, Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno ijs, q̄ sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineū, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstrabit: et amplitudinem suæ uoluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluum uelint, & dignitatem ostendet: & cætera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione sine arrogantia in se esse demonstrabit: ut honore potius aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde cæteros proferet, quibus maiora delicta concessa sunt. ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. atq; ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quamminimum obfuisse uideatur: & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine suppliciū sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex ijs præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Aduersarius autem malefacta augebit: nihil imprudēter, sed omnia ex crudelitate, et malitia facta dicet: ipsum immisericordem, superbum fuisse: &, si poterit, ostendet semper inimicū fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia reus proferet, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiā demonstrabit: aut postea odiū esse acre susceptum: aut illa omnia maleficijs esse deleta: aut leuiora beneficia, quàm maleficia:

aut cũ beneficijs honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile ignosci. Deinde de quo, ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficij, & alter locus eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiã in miserijs sint. Quoniam igitur in generali constitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne forte uarietate, & dissimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum uidetur. Iuridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, præmij, aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in qbus de æquo, & iniquo quæritur, exposuimus. Nunc restat ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmij alicuius petitione constant. Nam & apud iudices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à Senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplũ ponamus, quod in Senatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoq; ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum est: sed quia de homine statuitur, iudiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum uim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget disside re: cæteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam uidebit. Nunc de præmijs consyderemus. L. Licinius Crassus Cos. quosdam in citeriore Gallia nullo illustri, neq; certo duce, neq; eo nomine, neq; numero præditos, ut digni essent, qui hostes Romani. P. esse dicerentur, quod tamen excursionibus, & latrocinijs infestam prouinciam redderent, consectatus est, & confecit. Romam redijt: triumphum ab Senatu postulat. Hic ut & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum supponẽdis ad iudicationem peruenire, propterea quod nisi alia quoq; incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, et in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi, oporteat'ne pœna affici. In hac, huiusmodi, oporteat'ne præmium dari. Nunc ad præmij quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor est in parteis distributa, in beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex sua ui, ex tempore, ex animo

eius, qui fecerit, ex casu consyderantur. Ex sua ui quæruntur hoc modo: magna, an parua. facilia, an difficilia: singularia sint, an uulgaria: uera, an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, si tum, cum indigeremus, cum cæteri non possent, aut nollent opitulari, si tum, cum spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna, sed industria factum uidebitur, aut si industriæ fortuna obstiterit. In hominem autem, quibus rationibus uixerit: quid sumptus in eam rem, aut laboris insumpserit: & si quid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, ut nisi fecisset, supplicio dignus esset, non quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo uenditet pretio: aut num quo supplicium aliquod uitet, eo præmium postulet, uti de se præiudicium factum esse uideatur. In præmij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæq; res præmio digna sit, consyderabitur. Deinde, apud maiores quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium puagetur. Atq; hic eius, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, præmia uirtutis, & officij sancta, & casta esse oportere: neq; ea aut cũ improbis cõmunicari, aut in mediocribus hominibus puulgari. Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio puulgato: quæ enim rara, & ardua sint, ea ex præmio pulchra, & iucunda hominibus uideri. Et tertius, si existant, q apud maiores nostros ob egregiam uirtutem tali honore dignati sunt, non'ne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici uideant, delibari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, cõparatio. Eius autem, q præmium petet, facti sui amplificatio, & eorũ, q præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde cæteros à uirtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem cõsyderantur, cũ aliquod pecuniariũ præmiũ postulatur: in quo utrum copia'ne sit agri, uectigalium, pecuniæ, an penuria consyderatur. Loci cõmunes, facultates augere, non minuere oportere, & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, uerum mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se nõ pretiũ pro facto, sed honorẽ ita ut factitatũ

sit, pro

sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est. Nunc de iis controuersiis, quæ in scripto uersantur, dicendum uidetur.

IN Scripto uersatur controuersia, cum ex scriptionis ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto, & sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. EX Ambiguo autem nascitur controuersia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas, plures'ue res significat, ad hunc modum. Paterfamilias, cum filium hæredem faceret, uasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legauit. Hæres meus uxori meæ uasorum argenteorum pondo centum, quæ uolet, dato. Post mortem eius uasa magnifica, & pretiose cælata petit à filio mater. ille se quæ ipse uellet, debere dicit. Primum si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambigue scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo uerbo uno, pluribus'ue in eam sententiam, in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & inferiore scriptura docendum id, quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se uerba consyderentur, omnia, aut pleraque ambigua uisum iri. Quæ autem ex omni consyderata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, ex factis, ex dictis, animo, atque uita eius sumi oportebit: & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nam facile, quid uerisimile sit eum uoluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, consyderabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod aduersarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam id, quod nos accipimus, quod illius rei neque administratio, neque exitus ullus extet: nos quod dicimus, facile, & commode transigi posse: ut in hac lege: nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur. Meretrix coronam auream ne habeto: si habuerit, publica esto. contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduersarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria à scriptore neglecta ui-

deatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: & si id, quod ab aduersarijs dicetur, minime eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, ut de eo, quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod aduersarius accipiat, fieri, aut intelligi uoluisset: ut in hac causa, in qua de uasis argenteis quaeritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quae uolet, si haeredis uoluntati permitteret: eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin haeres, quae ipse uellet, daret: amentiae igitur fuisse, cum haeredi uellet cauere, id adscribere, quo non adscripto nihilo minus haeredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto uerbo usus non esset: non isto loco uerbum istud collocasset. nam ex his sententia scriptoris maxime pspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quaerendum est, ut, quod eum uoluisse in eiusmodi tempore uerisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & qd honestius & illi ad scribendum, & his ad comprobandũ sit, demonstrandum: & ex his siquid amplificationis dabitur, cõmunibus utrũq; locis uti oportebit. EX Scripto, & sententia controuersia consistit, cum alter uerbis ipsis, quae scripta sunt, utitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem uelle demonstrabitur: tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo. Paterfamilias, cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit. Si mihi filius genitus fuerit unus, pluresue, is mihi haeres esto. Deinde, quae assolent. Postea, si filius ante moritur, q̃ in tutelam suam uenerit, tu mihi, dicebat, secundus haeres esto. Filius non est natus: ambigunt agnati cum eo, qui est secundus haeres, si filius ante, q̃ in tutelam suam ueniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari, propterea quod ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicet, suam esse haereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt, in quo non simplex uoluntas scriptoris ostenditur, quae in omne tempus, & in omne factum idem ualeat: sed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis assumptiuae maxime sustinetur. nam tum indu-

citur cōparatio: ut in eo, qui, cum lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros castra hostes haberent. Tum relatio criminis: ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere uetaret, Trib. mil. suum, qui uim sibi inferre conabatur, occidit. Tum remotio criminis: ut in eo, qui, cum lex quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat, quia sumptū non dedit Quæst. profectus non est. Tum concessio per purgationem, & per imprudentiam; ut in ituli immolatione: & per uim, ut in naui rostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quoddam uoluisse scriptor demonstretur, aut sic, ut in eiusmodi re, & tempore hoc uoluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum defendet, his locis plerunq; omnibus: maiore autem parte semper poterit uti. Primum scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui iudicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere, & hoc eo magis, si legitimum scriptū proferetur, idest aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod uehementissimum est, facti, aut intentionis aduersariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis uariare oportebit: tum ipsum secum admirantem quidnam contra dici possit, tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat: tum ipsum aduersarium, quasi intentantis loco producendo, hoc interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factū esse, aut contra contendi neget: utrum negare ausus sit, se dicere desiturū. Si neutrum neget, & contra tamen dicat nihil esse, quo hominem impudentiorem quisquam se uisurum arbitretur. In hoc ita commorari conueniet, quasi præterea nihil dicendum sit, & quasi contra dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando, sæpe cum scripto factum aduersarij confligendo, atque interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid iuratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. Cum & scriptum sit aperte, & aduersarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus, controuersia: aut si causa assumptiua inferetur, quamobrem scripto

non potuerit, aut non oportuerit obtēperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is, qui scripto utetur, hoc dicet, nō oportere de eius uolūtate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, iudiciū nobis reliquerit suæ uolūtatis: multa incommoda consequi, si instituatur, ut à scripto recedatur: nam & eos, qui alipuid scribant, non existimaturos id, quod scripserint, ratum futurum: & eos, qui iudicent, certum quod sequantur, nihil habituros, si semel à scripto recedere consueuerint. Quod si uoluntas scriptoris conseruanda sit, se, non aduersarios à uoluntate eius stare. nam multo propius accedere ad scriptoris uoluntatem eum, qui ex ipsius eam literis interpretetur, quàm illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ uoluntatis quasi imagnem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui à sententia stabit, primum erit contradicendū, quam absurdum non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam inuenire. Deinde conuersa omnia esse: ante solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicuius culpæ eum, qui accusaretur: causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in singulas partes multæ conuenient argumentatione. Primum nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi conuenire. deinde si in cæteris legibus conueniat, hāc esse huiusmodi legem, ut in ea non oporteat. Postremo si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minime oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neq; operam, neq; ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret: nec fuisse ei graue, nec difficile, eam causam excipere, quam aduersarij proferant, si quicquā excipiendū putasset: consueuisse eos, qui legē scribāt, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cū exceptionibus scriptas, & maxime uidere, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturū, si quid excipiendū putaret: & ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideo quod cum semel causa consyderetur, nihil attineat eam ex lege consyderare, quippe quæ in lege scripta nō sit. quod si sit institutum, omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint uos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in qua iurati sitis, rem iudicare. deinde & ipsis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit. nā et iudices neq; quid sequātur, habituros,

si ab eo, quod scriptum sit, recedant, neq; quo pacto alios improbare possint, quod contra legem iudicarint: & cæteros ciues, quid agant, ignoraturos, si ex suo quisq; consilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem uenerit, non ex communi præscripto ciuitatis unanquanq; rem administrabit. postea quærere à iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotijs. cur reip. munere impediantur, cum sæpius suis rebus, & commodis seruire possint: cur in certa uerba iurent: cur certo tempore conueniant, certo discedant. nihil quisquam afferat causæ, quo minus frequenter operam reip. det, nisi quæ causa ex lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestijs esse æquum censeant: aduersarios nostros leges negligere concedant. deinde item quærere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passuri'ne sint. postea hoc, quod faciat, indignius, & impudentius esse, q̃ si adscribat. Age porrò, quid si ipsi uelint iudices adscribere, passurus'ne sit populus: atq; hoc esse indignius: quam rem uerbo, & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maxime commutare. deinde indignum esse, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari: cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neq; hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi conuenire. quod si nunc id agant, uelle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi, se actiones uidere, & dissuadere uelle. Quod si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint, legem cuiuscemodi sit, in præsentia conseruari à iudicibus, post, si displiceat, à populo corrigi conuenire. deinde, si scriptum non extaret, magnopere quæreremus: neq; isti, nisi extra periculum quidem esset, crederemus: nunc cum scriptum sit, amentiam esse eius, qui peccarit potius, quàm legis ipsius uerba cognoscere. His, & huiusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas uidebitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare. aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur: ita cautũ unaquaq; de re, & ita quod oportuerit, exceptũ, ut minime conueniat quicquã in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius, per quẽ ostendat oportet, si

conueniat causam contra scriptum accipi: eam tamen minime oportere, quæ ab aduersarijs afferatur: qui locus iccirco est huic necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat, oportet. nam summa impudentia est, eum, qui contra quod scriptum sit, aliquid probare uelit, non æquitatis præsidio id facere conari. Siquidem igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, omnibus partibus iustius, & probabilius accusare uideatur. nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices etiam si nollent, necesse esset: hæc autem etiam si necesse non esset, ut uellent, contra iudicare. Id autem fiet, si quibus ex locis culpa demonstrabitur, non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit: de quibus ante, ut potuimus, diligenter perscripsimus: de his locis, quæ res postulabit, ad causam aduersariorum improbandam transferemus: aut causæ, & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptũ, ut sententia quoq; et uoluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse uideatur: aut alijs quoq; constitutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem qui dicet, primũ eum inducet locum, per quẽ æquitas causæ demonstretur: aut ostendet quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: & quancunq; causam assumet, assumptionis partibus se defendet: de qbus ante dictum est. Atq; hoc in loco cum diutius commoratus, sui facti rationem, & æquitatem causæ exornauerit: tum ex his locis ferè contra aduersarios dicet: oportere causas accipi demonstrabit: nullam esse legẽ, quæ aliquam rẽ inutilem, aut iniquam fieri uelit: omnia supplicia, quæ à legibus proficiscantur, culpæ, ac malitiæ uindicandæ causa constituta esse: scriptorẽ ipsum, si existat, factum hoc probaturum, & idem ipsum, si ei tales res accidissent, facturũ fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quiuis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & uoluntatem interpretari: deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc uero quod intelligeret quales uiri iudicaturi essent, iccirco eum quæ perspicua uideret, non adscripsisse: neq; enim uos scripti sui recitatores, sed uoluntatis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersarijs, qd si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima, tum'ne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis ex-

ceptionibus caueri:deinde nullā rē neq; legibus, neq; ſcriptura ulla,
deniq; ne in ſermone quidē quotidiano, atq; imperijs domeſticis recte
poſſe adminiſtrari,ſi unuſquiſq; uelit uerba ſpectare,& nō ad uolū-
tatem eius,qui uerba habuerit,accedere:deinde ex utilitatis, & ho=
neſtatis partibus oſtendere,quàm inutile,aut quàm turpe ſit id,quod
aduerſarij dicant fieri oportuiſſe,aut oportere:et id,q̄d fecerimus,aut
poſtulemus,quā utile,aut ꝗ honeſtum ſit:deinde leges nobis caras eſſe
non propter literas,quæ tenues,& obſcuræ notæ ſint uoluntatis,ſed
propter earum rerum,quibus deſcriptum eſt,utilitatem, & eorum,
qui ſcripſerunt,ſapientiam,& diligentiā:poſtea quid ſit lex, deſcri-
bere,ut ea uideatur in ſententijs,non in uerbis conſiſtere: & iudex
is uideatur legi obtemperare,ꝗ ſententiā eius, non qui ſcripturā ſe-
quatur:deinde quā indignum ſit eodē affici ſupplicio eum, qui pro-
pter aliquod ſcelus,& audaciam contra legem fecerit,& eū,ꝗ ho-
neſta,aut neceſſaria de cauſa non ab ſententia,ſed ab literis legis re-
ceſſerit. Atq; his,& huiuſmodi rationibus & accipi cauſam,et in hac
lege accipi,et eā cauſam,quā ipſe afferat,oportere accipi demōſtrabit.
Et quēadmodū ei dicebamus,ꝗ à ſcripto diceret,hoc fore utiliſſimū,
ſiquid de æquitate ea,quæ cū aduerſario ſtaret,derogaſſet,ſic huic, ꝗ
contra ſcriptum dicet,plurimū proderit,ex ipſa ſcriptura aliq̄d ad
ſuam cauſam conuertere,aut ambigue aliquid ſcriptū oſtendere:de-
inde ex illo ambiguo eā partē,quæ ſibi proſit, defendere:aut uerbi
definitionē inducere, et illius uerbi uim,quo urgeri uideatur,ad ſuæ
cauſæ cōmodū traducere:aut ex ſcripto,nō ſcriptū aliquod induce=
re per ratiocinationē,de qua poſt dicemus. Quacūq; autem in re,ꝗuis
leuiter probabili ſcripto ipſo ſe defenderit, etiā cum æquitate cauſa
abundabit,neceſſario multū proficiet,ideo quod ſi id,quo nititur,ad-
uerſariorum cauſa ſubduxerit,omnem illam eius uim, & acrimo-
niam lenierit,ac diluerit. Loci autem communes certis ex aſſumptio-
nis partibus in utranq; partem conuenient. Præterea eius,qui à ſcri-
pto dicet,leges ex ſe,non ex eius,qui contra commiſerit,utilitate ſpe-
ctari oportere:et legibus antiquius haberi nihil oportere:contra ſcri-
ptum,leges in conſilio ſcriptoris,& utilitate communi, non in uerbis
conſiſtere,quod indignum ſit æquitatem literis urgeri, quæ uolunta-
te eius, qui ſcripſerit, defendatur. EX Contrarijs autem legibus
controuerſia naſcitur,cū inter ſe duæ uidentur leges, aut plures di-
ſcrepare,hoc modo. Lex eſt. Qui tyrannum occiderit,olympionicarū
præmium capito,& quam uolet ſibi rem,à magiſtratu depoſcito,&
magiſtratus ei concedito. Et altera lex. Tyranno occiſo ꝗnq; eius pro-

ximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Pheræos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerũ occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere utraq; in partem ijdem loci, atq; eadem præcepta conuenient, ideo quod uterq; suã legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, consyderãdo utra lex ad maiores, hoc est ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo cõficitur, ut si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt, cõseruari nõ possint, quia discrepent inter se, ea maxime conseruãda putetur, quæ ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit: nã postrema quæq; grauissima est. Deinde utra lex iubeat aliqd, utra permittat. nam id, quod imperatur, necessariũ, illud, quod permittitur, uoluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur: aut in utra maior pœna statuatur: nam maxime conseruanda est ea, quæ diligentissima, & sancta est. Deinde utra lex iubeat, utra uetet. nam sæpe ea, quæ uetat, quasi exceptione quadam corrigere uidetur illam, quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter in plures, utra in aliquam certam rem scripta uideatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, promptius ad causam accedere uidetur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit, utrum habeat aliquam moram, & sustentationem. nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto uideatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo sanctius, & firmius id uideatur esse, quod apertius descriptum sit. deinde suæ legis ad scriptum ipsam sententiam quoq; adiungere: contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut si fieri poterit, ne discrepare quidem uideantur inter se. Postremo facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione utraq; lex conseruari uideatur, & aduersariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, & quos ipsa causa det, uidere oportebit, & ex utilitatis, & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem ad utram potius legem accedere oporteat.

EX Ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id, qđ nusquã scriptũ est, peruenitur. Hoc pacto. LEX est. Si furiosus est, agnatorum, gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius potestas esto.

Et LEX.

Et LEX. Paterfamilias uti super familia, pecuniáq; sua legauerit, ita ius esto. Et LEX. Si paterfamilias intestato moritur, familia, pecuniáq; eius agnatorum, gentiliumq́; esto. Quidam iudicatus est parentem occidisse: & statim, quod effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt. Os autem obuolutum est folliculo, & præligatũ: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dũ culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt: & testes adducunt: hæredes, quos ipse iubet, scribunt. tabulæ obsignantur. De illo post suppliciũ sumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de hæreditate controuersia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi ijs, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt: & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent: per ratiocinationem ueniendum est ad eiusmodi rationem, ut quæratur, habuerit'ne testamenti faciendi potestatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos, & huiusmodi quosdã esse arbitramur: primum eius scripti, quod proferas, laudationem, & confirmationem: deinde eius rei, qua de quæratur, cũ eo, de quo constat, collationem eiusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse uideatur. Postea admirationẽ percunctatione, qui fieri possit: ut qui hoc æquum esse concedat: illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere? Deinde iccirco de hac re nihil esse scriptum, quod, cum de illa re esset scriptũ, de hac re is, qui scribebat, neminem dubitaturũ arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita: quæ iccirco præterita nemo arbitretur, quod ex cæteris, de quibus scriptũ sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstrãda est, ut in iudiciali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demonstrabit illud, quod conferatur: ab eo, cui conferatur, diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si quo in numero illud, quod per similitudinem afferretur: & quo in loco illud, cuius causa afferretur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde qd res cũ re differat, demonstrabitur: ut nõ idem uideatur de utraq; existimari oportere. Ac si ipse quoq; poterit ratiocinationibus uti: ijsdem ratiocinationibus, de quibus ante dictum est, utetur. si non poterit, negabit oportere quicquam, nisi quod scriptũ sit, consyderare: periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur: nihil esse pene, quod non alteri simile esse uideatur, multis dissimilibus rebus: in unanquanq; rẽ tantum singulas esse leges: omnia posse inter se

uel similia, uel dissimilia demonstrari. Loci communes à ratiocinatione: oportere coniectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non sit scriptum, peruenire: & neminem posse omneis res p scriptură amplecti: sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem: huiuscemodi coniecturam diuinationem esse: & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cauere, quibus uelit. DEFI nitio est, cum in scripto uerbum aliquod est positum, cuius de ui quæritur, hoc modo. Lex est. Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorũ nauis, & onera sunto, qui in naui remanserint. Duo quidam, cũ iam in alto nauigarent: & eorum alterius nauis, alterius onus esset: naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduerterunt: misericordia commoti, nauim ad eum applicuerunt: hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto ipsos quoq; tempestas uehementius iactare cœpit usqueadeo, ut dominus nauis, cũ idẽ gubernator esset, in scapham confugeret: & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, nauim quoad posset, moderaretur: ille autem, cuius merces erant, in gladiũ in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit: & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portũ prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter saucius, facile est ex uulnere recreatus. Nauim cũ onere horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt: & ex nominis ui nascitur controuersia. Nam & relinquere nauem: & remanere in naui: deniq; nauis ipsa quid sit: definitionibus quæritur. ijsdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio, tractabitur. Nunc expositis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus, & demonstratiuum argumentandi locos, & præcepta dabimus: non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa uersetur: sed quia proprij tantũ harũ causarum quidã loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem esse æquitatẽ, hocest partem quandã honestatis. In deliberatiuo autẽ Aristoteli placet utilitatem: nobis, & honestatẽ, & utilitatem: in demonstratiuo autẽ honestatẽ. Quare in hoc quoq; genere causæ quædam argumentationes cõmuniter, ac similiter tractabũtur: quædã separatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adiũgentur. Atq; uniuscuiusq; constitutionis exemplũ supponere non grauaremur, nisi illud uideremus, quẽadmodũ res obscuræ,

dicendo fierent apertiores: sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

r ERVM expetendarum tria genera sunt: par autem numerus uitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua ui nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, uirtus, scientia, ueritas est. Aliud autem non propter suam uim, & naturam, sed propter fructum, atq; utilitatem, quod pecunia est. Est porrò quiddam ex horum partibus iunctum: quod & sua ui, & dignitate nos inductos ducit: & præ se gerit quandam utilitatem, quo magis expetatur: ut amicitia, bona existimatio. Atq; ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur: ea, quæ proposuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt honesta appellabuntur: quæ autem in secundo, utilia. hæc autem tertia quia partem honestatis, & utilitatis continent: & quia maior est uis honestatis: iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem uocabuli conferentur: & honesta nominentur. Ex his illud conficiatur, ut appetendarum rerum partes sint, honestas, & utilitas, uitandarum turpitudo, & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo, & affectio: quarum altera ex ui, altera ex re, & personis consyderatur. De utraq; post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primũ explicemus.

Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare, cum eius duæ partes sint, quarũ altera simplex, altera iuncta sit: simplicem prius consyderemus. Est igitur in eo genere omnes res una ui, atq; uno nomine amplexa uirtus. Nam uirtus est animi habitus naturæ modo rationi consentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota uis erit simplicis honestatis consyderata. Habet igitur parteis quatuor, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum bonarum, & malarum, & utrarunq; scientia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid uidetur ante, quàm factum sit. Iustitia est habitus animi communi utilitate conseruata, suam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum. deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione uenerunt. postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas legum metus, & religio sanxit. Natura ius est, quod non opinio genuit:

ſed quædam innata uis inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obſeruantiam, ueritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam uocant, curam, cærimoniamq́; affert. Pietas, per quam ſanguine coniunctis, patriæq́; beneuolis officium, & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam uis, & iniuria, & omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo, aut ulciſcendo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam, & honore dignantur. Veritas, per quam immutata ea, quæ ſunt: aut ante fuerunt: aut futura ſunt, dicuntur. Conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit uſus, ut religionem: aut ſi quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, maius factum propter conſuetudinem uidemus: aut quod in morem uetuſtas uulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. Par, quod inter omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum iam ſententijs conſtitutum eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt, ut obſeruet, continetur. Fortitudo eſt conſyderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perſeuerantia. Magnificentia eſt rerũ magnarum & excelſarũ cum animi ampla quadam, & ſplendida propoſitione agitatio, atq; adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis, & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit. Patientia eſt honeſtatis, aut utilitatis cauſa rerum arduarum, ac difficilium uoluntaria, ac diuturna perpeſſio. Perſeuerantia eſt in ratione bene conſyderata, ſtabilis, & perpetua permanſio. Temperantia eſt rationis in libidinem, atq; in alios non rectos impetus animi firma, & moderata dominatio. Eius partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas conſilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odiũ alicuius inuectionis concitati, comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram, & ſtabilem comparat authoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolũ, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda ſunt. quod ut demonſtretur, neq; ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet: & à breuitate præcipiendi remotum eſt. Propter ſe autem uitanda ſunt, non ea modo, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia: uerum etiam illa, quæ propinqua uidentur, & finitima eſſe: abſunt autem longiſſime: quod genus, fidentiæ contrariũ eſt

diffidentia,

diffidentia, & ea re uitium eſt. Audacia non contrarium, ſed appo-
ſitum eſt, ac propinquum: & tamen uitium eſt. Sic unicuiq; uirtuti
finitimum uitiũ reperietur, aut certo iam nomine appellatum, ut au-
dacia: quæ fidentiæ pertinacia, quæ perſeuerantiæ finitima eſt: ſuper-
ſtitio, quæ religioni propinqua eſt: aut ſine ullo certo nomine: quæ
omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus uitandis repone-
mus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter
ſe petitur, ſatis dictum eſt. Nunc de eo, in quo utilitas quoq; adiungi-
tur, quod tamen honeſtum uocamus, dicendum uidetur. Sunt igitur
multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoq; ſuo ducunt ad ſe: quo
in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt frequens
de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honeſta & cultu, & ho
nore, & uerecundia digna authoritas. Amplitudo, potentiæ, aut ma
ieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uolũ
tas erga aliquem rerum bonarum, illius ipſius cauſa, quem diligit, cũ
eius pari uoluntate. Hic, quia de ciuilibus cauſis loquimur, fructus
ad amicitiam adiungimus: ut eorum quoq; cauſa petenda uideatur:
ne forte, qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere
incipiant. quanquam ſunt, qui propter utilitatem modo petendam pu
tant amicitiam: ſunt, qui propter ſe ſolum, ſunt: qui propter ſe, & uti-
litatem: quorum quid uerißime conſtituatur, alius locus erit conſyde-
randus. Nunc hoc ſic ad uſum oratorium relinquatur, utranq; pro-
pter rem amicitiam eſſe expetendam. Amicitiarum autem ratio, quo-
niam partim ſunt religionibus iunctæ, partim nõ ſunt: et ꝗa partim
ueteres ſunt, partim nouæ: partim ab illorũ, partim ab noſtro bene-
ficio profectæ: partim utiliores, partim minus utiles, ex cauſarũ di-
gnitatibus, ex temporũ opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus,
ex uetuſtatibus habebitur. Vtilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut
in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad
corporis cõmodum reuertitur: ut in rep. quædam ſunt, quæ (ut ſic di
cam) ad corpus ꝑtinent ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ,
milites, ſocij: ꝗbus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent ciuita-
tes. Alia uero, quæ iam quiddam magis amplũ, & minus neceſſariũ
cõficiunt: ut urbis egregia exornatio, atq; amplitudo: ut quædam ex-
cellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum, ac ſocietatum multitudo.
quibus rebus non illud ſolum conficitur, ut ſaluæ, & incolumes: ue-
rum etiam ut amplæ, atq; potentes ſint ciuitates. Quare utilitatis
duæ partes uidentur eſſe, incolumitas, & potentia. Incolumitas eſt ſa
lutis tuta, atq; integra cõſeruatio. Potentia eſt ad ſua conſeruanda, &

alterius obtinenda idonearum rerum facultas. Atq; in ijs omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri, & quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia, quambreuissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget: atq; aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis: tamen his susceptis difficultatibus cõpleri, atq; ad exitum perduci potest. Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus: nunc restat, ut de ijs rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine, & affectione perscribamus.

Puto igitur esse hanc necessitudinem: cui nulla ui resisti potest: quæ neq; mutari, neq; leniri potest. Atq;, ut apertius hoc sit, exemplis licet uim rei, qualis, & quanta sit, cognoscamus. Uri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est: atq; ita necesse, ut uis ea postulat, quam modo describebamus, necessitudinis: cui nulla ui resisti potest: quæ neque mutari, neq; leniri potest. huiusmodi necessitudines, cum in dicendi ratione incident, recte necessitudines appellabuntur. sin aliquæ res incident difficiles: in illa superiori possit'ne fieri, quæstione considerabimus. Atq; etiam hoc mihi uideor uidere: esse quasdam cum adiunctione necessitudines, quasdam simplices, & absolutas. Nam aliter dicere solemus. necesse est Cassilinenses se dedere Annibali. aliter autem. necesse est Cassilinum uenire in Annibalis potestatem. illic in superiore adiunctio est hæc: nisi malint fame perire. si enim id malunt, non est necesse. hoc inferius non item, propterea quod siue uelint Cassilinenses se dedere: siue famem perpeti, atq; ita perire: necesse est Cassilinum uenire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? propè dicam, plurimum: cum is locus necessitudinis uidebitur incurrere. Nam, cum simplex erit necessitudo, nihil erit, quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire possimus: cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci uelimus: tum adiunctio illa quid habeat utilitatis, atq; honestatis, erit considerandum. Nam, si uelis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conueniat ad usum ciuitatis: reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus. Præter hæc autem esse multas inuenias res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit: quod genus, ut homines mortales necesse est interire, sine adiunctione: ut cibo utantur, nõ necesse est, nisi cum illa exceptione, extra quam si nolint fame perire. Ergo

ut dixi, illud, quod adiungitur, semper cuiusmodi sit, erit consyderandum. Nam omni tempore id pertinebit: ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit: necesse est hoc faciamus, si honeste uolumus uiuere: aut ad incolumitatem, hoc modo: necesse est, si incolumes uolumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo: necesse est, si sine incommodo uolumus uiuere. ac summa quidem necessitudo uidetur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, tertia, ac leuissima commoditatis: quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hasce autem inter se sæpe necesse est cōparari: ut quanquam præstat honestas incolumitati, tamen utri potissimum consulendum sit, deliberetur. cuius rei certum quiddam præscriptum uidetur in perpetuum dari posse. Nā qua in re fieri poterit, ut cum incolumitati consulerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, uirtute aliquando, & industria recuperetur: incolumitatis ratio uidebitur habenda. cū autem id non poterit, honestatis. Ita in huiusmodi quoque re cum incolumitati uidebimur consulere: uere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere: quoniam sine incolumitate eā nullo tempore possumus adipisci. qua in re uel concedere alteri: uel ad conditionē alterius descendere, & in præsentia quiescere: atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis uero ratione modo illud attendatur: dignáne causa uideatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput illud uidetur esse: ut quæramus quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere uelimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adiunctio, ut perinde, uti quæq; res erit, laboremus: & grauissimam quanq; causam uehementissime necessariam iudicemus. AFFECTIO est quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut studio hominum commutatio rerum: ut non tales, quales ante habitæ sint, aut plerunque haberi soleant, habendæ uideantur esse: ut, ad hostes transire turpe uidetur esse: at non illo animo, quo Vlysses transijt. &: pecuniam in mare deijcere inutile: at non eo consilio, quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura consyderandæ: quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, consyderandum est: & non quid, sed quo quidq; animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam locos sumi oportere arbitramur.

Laudes autem, & uituperationes ex ijs locis sumentur, qui loci personis sunt attributi: de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis uolet, partiatur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est uirtus, cuius de partibus paulo ante dictum est. Corporis, ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extraneæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atq; in his id, quod in omnia ualet, ualere oportebit: contraria quoq; & quæ, & qualia sint, intelligemus. Videre autem in laudando, & in uituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur: quàm quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem & laudare stultitia: & uituperare superbia est. Animi autem & laus honesta, & uituperatio uehemens est. Nunc, quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inuentione, prima, ac maxima parte rhetoricæ satis dictum uidetur. Quare, quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est: & hic liber non parum continet literarum: quæ restant, in reliquis dicemus.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

c OGITANTI mihi sæpenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuisse Quinte frater illi uideri solent, qui in optima rep. cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent: eum uitæ cursum tenere potuerunt: ut uel in negotio sine periculo, uel i otio cũ dignitate esse possent. Ac fuit quidẽ tempus illud, cum mihi quoq; initium requiescendi, atq; animum ad utriusq; nostrũ præclara studia referẽdi fore, iustum, & propè ab omnibus concessum esse arbitrarer: si infinitus forensiũ rerum labor, & ambitionis occupatio decursu honorum, etiam ætatis flexu constitißet. quam spem cogitationum, & consiliorum meorum, cum graues communium temporũ, tum uarij nostri casus fefellerunt. nam qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimus fore uidebatur: in eo maximæ molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. Neq; uero nobis cupientibus, atq; optantibus fructus otij datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, interq; nos recolendas. Nam & prima ætate incidimus in ipsam perturbationẽ disciplinæ ueteris: & Consulatu deuenimus in mediũ rerum omniũ certamen, atq; discrimen: et hoc tẽpus omne post Consulatũ obiecimus ijs fluctibus, qui p nos à cõmuni peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his uel asperitatibus rerum, uel angustijs temporis obsequar studijs nostris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel causæ amicorũ, uel ipsa resp. tribuet otij, ad scribendũ potissimum conferam. Tibi uero frater neq; hortanti deero, neq; roganti. nam neq; authoritate quisquam apud me plus ualere te potest, neq; uoluntate. Ac mihi repetenda est ueteris cuiusdam memoriæ nõ sanè satis explicata recordatio: sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris: ut cognoscas, quæ uiri omnium eloquentissimi, clarissimiq; senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniã, quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisq; consecuti sumus: aliquid ijsdem de rebus politius à nobis, perfectiusq; proferri: solesq; nonnunquã hac de re à me in disputationibus nostris dißentire: quod ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam: tu autem

illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, ac summis ingenijs præditos intuenti, quærendum esse uisum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo admirabiles extitissent. nã quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellenteis in quocũq; genere uidebis, non mediocrium artium, sed propè maximarũ. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori Imperatorem? quis autẽ dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præstantissimos penè innumerabiles, in dicẽdo autem excellenteis uix paucos proferre possimus? Iam uero consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt: cũ boni perq̃diu nulli, uix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac nequis forte cum alijs studijs, quæ reconditis in artibus, atque in quadam uarietate literarum uersentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cũ Imperatoris laude, aut cum boni Senatoris prudentia comparandã putet: conuertat animum: & ea ipsa artiũ genera circunspiciat, quiq; in ijs floruerint, quamq; multi: sic facillime quanta oratorum sit, semperq; fuerit paucitas, iudicabit. Neq; enim te fugit laudandarũ artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν græci uocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua difficile est enumerare: quot uiri, quanta scientia, quantaq; in suis studijs uarietate, & copia fuerint: qui non aliqua in re una separatim elaborarint: sed omnia, quæcunq; essent, uel scientiæ peruestigatione, uel disserendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici uocantur, quanta in obscuritate rerũ, & quã recondita in arte, & multiplici, subtiliq; uersentur? quo tamẽ in genere ita multi pfecti homines extiterũt: ut nemo ferè studuisse ei scientiæ uehementius uideatur: quin quod uoluerit, consecutus sit. Quis musicis? quis huic studio literarum, quod profitentur ij, qui grammatici uocantur, penitus se dedidit: quin omnẽ illarum artium penè infinitam uim, & materiam scientia, & cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor esse dicturus: ex omnibus ijs, qui in harum artiũ studijs liberalissimis sint, doctrinisq; uersati, minimam copiam poëtarum egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & græcorum copia comparare uoles, multo tamen pauciores oratores, quã poëtæ boni reperien-

dicendi ratio in medio posita

tur. quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia cæterarum artiũ studia ferè reconditis, atq; abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atq; in hominum more, & sermone uersatur: ut in cæteris id maxime excellat: quod longissime sit ab imperitorũ intelligentia, sensuq; disiunctum: in dicendo autem uitium uel maximum sit, à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici potest, aut plures cæteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut præmijs ad perdiscendum amplioribus commoueri. Atq; ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse uoluit, atq; illas omnium doctrinarũ inuentrices Athenas: in quibus summa dicendi uis & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, q̃ eloquentiæ studia uiguerunt. Nam posteaquam imperio omnium gentium constituto diuturnitas pacis otiũ confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neq; exercitationis ullam uiam, neq; aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio, & cogitatione poterant, consequebantur. post autem auditis oratoribus græcis, cognitisq; eorum literis, adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq; in omni genere causarum: ut ad eam doctrinam, quam suo quisq; studio consecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoq; sunt, proposita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero (ut multis rebus possumus iudicare) nostrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? sed nimirum maius est hoc quiddam, q̃ homines opinantur, & pluribus ex artibus, studijsq; collectum. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingenijs, infinita causarum uarietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmijs esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendẽda rerũ plurimarum, sine qua uerborũ uolubilitas inanis, atq; irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione uerborũ: & omnes animorũ motus, quos hominũ generi rerũ natura tri-

m ii

Artiũ fontes.
Reconditũ. Abditum.
Comunis sensus
Inseruire
Grecia eloquẽtię Princeps.
Athenæ doctrinarũ inuentrices.
Eloquentiæ studia
Enitendũ ad.
Cõseq. ingenio et cogitatione.
Flagrare studio
Vsus frequens.
Eloquẽtię premia
Oratorũ numerus exiguus.
Oratori necessaria uerborũ uolubilitas
Conformãda.

∴ Romanorũ ingenia ceteris prestitisse.

buit, penitus pernoscendi: quòd omnis uis, ratioq; dicendi in eorũ, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq;, & breuitas, & respondendi, et lacessendi subtili uenustate, atq; urbanitate coniuncta. tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis: neq; legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ uultu, quæ uocis conformatione, ac uarietate moderanda est? quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum leuis ars, & scena declarat. in qua cum omnes in oris, & uocis, & motus moderatione elaborent: quis ignorat, q̃ pauci sint, fuerintq;: quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inuentis, cogitatisq; rebus, & uerbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis: cum ex illis rebus uniuersis eloquentia constet: quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurq; potius liberos nostros, cæterosq;, quorum gloria nobis, & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem cõplectantur: neq; ijs, aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed alijs quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atq; artium scientiam consecutus. etenim ex rerũ cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionẽ, & penè puerilem. Neq; uero ego hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ: nihil ut ijs putem licere nescire: quanquam uis oratoris, professioq; ipsa benedicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur: ut omni de re, quæcunq; sit proposita, ab eo ornate, copioseq; dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisq; immensum, infinitumq; uideatur: & quod græcos homines non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioq; abundantes partitionem quandam artium fecisse uideo: neq; in uniuerso genere singulos elaborasse: sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partem dicendi: quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur: & id unum genus oratori reliquisse: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæsita, & multum disputata, summorum hominum propè consensu est tributum: repetamq;, nõ ab incunabulis nostræ ueteris, puerilisq; doctrinæ quen-

dam ordinem

dam ordinem præceptorum, ſed ea, quæ quondam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimorum, & omni dignitate principum diſputatione eſſe uerſata: non quo illa contemnam, quæ græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: ſed, cum illa pateant, in promptuq; ſint omnibus, neq; ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi poſſint: dabis hanc ueniam mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus ſumma dicendi laus à noſtris hominibus conceſſa eſt, authoritatem græcis anteponam.

CVM igitur uehementius inueheretur in cauſam principũ Cos. Philippus, Druſiq; Tribunatus pro Senatus authoritate ſuſceptus: infringi iam, ac debilitari uideretur, dici memini ludorum romanorum diebus L. Craſſum quaſi colligendi ſui cauſa, ſe in Tuſculanum contuliſſe: ueniſſe eodem ſocer eius, qui fuerat Q. Mutius, dicebatur, & M. Antonius homo & conſiliorum in rep. ſocius, & ſumma cum Craſſo familiaritate coniunctus. exierant autem cum ipſo Craſſo adoleſcentes, & Druſi maxime familiares, & in quibus magnam tum ſpem maiores natu dignitatis ſuæ collocarant, C. Cotta, qui tum Tribunatum pl. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus illis, deq; uniuerſa rep. quam ob cauſam uenerant, multum inter ſe uſq; ad extremum tempus diei collocuti ſunt. Quo quidem in ſermone multa diuinitus à tribus illis Conss. Cotta et cõmemorata, & deplorata narrabat: ut nihil incidiſſet poſtea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidiſſent. eo autem omni ſermone confecto, tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, ut cum lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis: eaq; eſſet in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuiſſe uideretur, conuiuium Tuſculani. Poſtero autem die, cum illi maiores natu ſatis quieſſent, in ambulationem uentum eſſe dicebat: tum Scæuolam duobus ſpatijs, tribus'ue factis dixiſſe, cur non imitamur Craſſe Socratem illum, qui eſt in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis eſt diffuſa ramis, quàm illa, cuius umbram ſecutus eſt Socrates: quæ mihi uidetur non tam ipſa aquula, quæ deſcribitur, quàm Platonis oratione creuiſſe: & quod ille duriſſimis pedibus fecit, ut ſe abijceret in herba: atque ita illa, quæ philoſophi diuinitus ferunt eſſe dicta, loqueretur: id meis pedibus certe concedi eſt æquius. Tum Craſſum, Immo uero commodius etiam, puluinosq; popoſciſſe: & omnes in ijs ſedibus, quæ erant

sedes sub platano

Relaxare animos

Exordiri

Crassus de studio dicendi facultas.

Eloquentie uis

Deducere

Pacati

Tranqlli

Florere. dominari

snie

xba.

Perpoliti

Excitare

Dare salutem

Arma semp tenere.

Humanitatis propriu

Sensa

Constitutio ciuitatu

Ferum

Agreste

cōprehēdere breui.

Oratoris vis. 115

Assentior. 92.

C Lelius socer sceuole

sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarētur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui, cum ita esset exorsus: non sibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, sed magis utrunque collaudandum uideri, quod tantam iam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur: neq; uero mihi quicquam, inquit, præstabilius uidetur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere: uoluntates impellere, quò uelit: unde autem uelit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeq; in pacatis, tranquillisq; ciuitatibus præcipue semper floruit, semperq; dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu, atq; auditu, quàm sapientissimis sententijs, grauibusq; uerbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamq; magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, Senatus grauitatem unius oratione conuerti? quid tam porrò regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse possis: uel prouocare improbos: uel te ulcisci lacessitus? Age uero ne semper forum, subsellia, rostra, curiamq; mediteris, quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus uel maxime feris, quod colloquimur inter nos: & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summeq; in eo elaborandum esse arbitretur, ut quo uno homines maxime bestijs præstent: in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt uero iam ad illa summa ueniamus, quæ uis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare: aut à fera, agrestiq; uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq; deducere: aut iam constitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt penè innumerabilia, consecter, cōprehendam breui: sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & uniuersæ reip. salutem maxime cōtineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes: atq; in id studium, in quo estis, incumbite: ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, ut solebat, cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælij soceri mei, aut

Conuerti

Elaboradū in

42

Cōgregar in

Consectari

Comiter

Nulla in re rudis

//Hoc uno prestamus uel maxime feris, qd colloquimur inter nos, et qd exprimere dicendo sensa possumus.

Collegii Augurii in Carinis ubi curia uetus. Detrahere de

de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo Crasse uereor, ut tibi possim concedere: unum, quod ab oratoribus ciuitates & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti. Alterum, quod remoto foro, concione, iudicijs, Senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis eße perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus, ac syluis dissipatum non prudentium consilijs compulsum potius, q̃ disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusq; sepsiße? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, & fortibus uiris, sed à disertis, & ornate dicentibus eße constitutas? An uero tibi Romulus ille aut pastores, & conuenas congregaße: aut Sabinorum connubia coniunxiße: aut finitimorum uim repressiße eloquentia uidetur, non consilio, & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Seruio Tullo? quid in cæteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam remp. num quod eloquentiæ uestigium apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti eße cernimus. sed deinceps omnia non'ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostræ ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi uideor, exceptis Craße uobis duobus, eloquentissimos audiße, Tiberium, & C. Sempronios, quorum pater homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & sæpe aliâs, & maxime Cens. saluti reip. fuit. atq; is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atq; uerbo libertinos in urbanas tribus transtulit: quod nisi feciß et, remp. quam nunc uix tenemus, iandiu nullam haberemus. At uero eius filij diserti, & omnibus uel naturæ, uel doctrinæ præsidijs ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentissimam accepißent, ista præclara gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquentia remp. dissipauerunt. Quid leges ueteres, mosq; maiorum? Quid auspicia, quibus & ego, & tu Craße cum magna reip. salute præsumus? quid religiones, & cærimoniæ? quid hæc iura ciuilia, quæ iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude uersantur? num aut inuenta sunt, aut cognita: aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perpulisti, ignarum legum, hæsitantem in maiorum

Margin notes: Conuenę — Tiberius gracchus Pr. — nutla — Plin. l. 18 — Vereor ut — Compulsus consilijs. — Delinitus oratione — Ornate dicentes. — Romuli gesta. — Numa Pomp. — Seruius Tullius — Exactio Regum — L. Brutus — Eloquētię incōmoda. — Importatus. — Tiberius. C. gracchi. — Prudens. grauis. — libertini in urbanas tribus translati. — florentißimus. — lex. Mos. — Sceuola, Craßus. Augures. — Iura ciuilia in familia Mutior. — Ser. galba. — M. Aemilius Porcina. — Cn. carbo. 118. 124. — Perpellere.

Hæsitare in.

institutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio, q̃ proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti: quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omni sermonis disputatione copiosissime posse uersari: id nisi hic in tuo regno essemus, nõ tulissem, multisq; præessem: qui aut interdicto tecum contenderent: aut te ex iure manu consertum uocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primũ Pythagorei omnes, atq; Democritici, cæteriq; in suo genere physici: uindicarentq; ornati homines in dicendo, & graues, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate: nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitæ didicisse: nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerent: & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ quicquid dixisses, id teipsum negare cogeret. Stoici uero nostri disputationum suarum, atq; interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adiumenta, atq; ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumq; de his rebus, q̃ omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima quidem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamq; multa profitenda Crasse non censeo: satis id est magnum, quod potes præstare, ut in iudicijs ea causa, quancunq; tu dicis, melior, & probabilior esse uideatur: ut in concionibus, ut in sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio: deniq; ut prudentibus diserte, stultis etiam uere dicere uidearis. hoc amplius siquid poteris, non id mihi uidebitur orator: sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorũ facultate posse.

Tum ille, non sum inquit nescius Scæuola ista inter græcos dici, & disceptari solere. audiui enim summos homines, cum Quæst. ex Macedonia uenissem, Athenas florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. uigebat auditor Panætij illius tui Mnesarchus: & Peripatetici Critolaus, & Diodorus. multi etiam erat

præterea

Marginal notes (manuscript): Extrema oratione; Suo iure; In tuo regno essemus; Interdicto cõtendere; Ex iure manu cõsertu; Agere lege; vindicare; Sacramento contendere; Litem intendere; Laqueis irretire; Missũ facere; satis id est magnũ quod potes præstare; Crassus questor in Macedonia; Mnesarchus auditor Panetij

Fons & caput socrates philosophorum

Graeci cōtentionis cupidiores q̄ ueritatis. Pistrinū. Plato grauiss. & eloquētiss.

Gubernaculū praeterea praeclari in philosophia, & nobiles: à quibus omnibus una penè repelli uoce oratorē à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumq; maiorum scientia: ac tantum in iudicia, & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neq; illis assentiebar, neq; harum disputationum inuentori, & principi longe omnium in dicendo grauissimo, & eloquentissimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam: quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus uidebatur. uerbi enim controuersia tandiu torquet graeculos homines cōtentionis cupidiores, q̄ ueritatis. Nam siquis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populum, aut in Senatu copiose loqui: tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. neq; enim sine multa pertractatione omnium rerum p. neq; sine legum, moris, iuris scientia, neq; natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide uersari, & perite potest. qui autem haec cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest: quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil uis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui: quaero id ipsum, qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim uirtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint: extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur: & mihi uidetur physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus uero ipse uerborum oratoris putandus est. & si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotissimis diuinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de quibus disputauerunt, eloquentes, et in dicendo suaues, atq; ornati fuerunt: sint hae res, de quibus disputant, in alijs quibusdam studijs: oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur, & quaerimus. Etenim uidemus ijsdē de rebus ieiune quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputauisse: neq; ob eam rem philosophiae non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorū, quos nominaui, ubertatem in dicendo: & copiam ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegantia nō utuntur? Vnum erit profecto, quod ij, qui bene dicunt, afferunt propriam, compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione distinctam. haec autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita, aut nulla sit necesse est: aut omnium irrisione lu-

Preclari & nobiles.
Repelli, & excludi.
Detrudi et cōpingi.
Gorgias Platonis. 154
Orator qs. 103. 104. 108. 245
Tribuere et cōcedere.
Pertractatio
Callide et perite. 92
Cōposite, ornate, copiose. 147.
Dicendi uirtus q̄modo extabit.
Democritus.
Plato diuinitus locutus.
Ieiune et exiliter.
Chrysippus acutissimus.
Exilitas dicendi.
Varietas & elegātia.
Expolitio
Perceptū cognitū. 92

Oratio si res nō subest ab oratore pcepta, & cognita. omniū irrisione luditur.

datur. quid est enim tam furiosum, quam uerborum uel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur, quacunque ex arte, quocunque de genere, id orator, si tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quam ille ipse eius rei inuentor, atque artifex. Nam, si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circunscriptam scientiam, fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostram dictionem: sed tamen in iis ipsis rebus permulta sunt, quae isti magistri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt: nec tenent. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque reuocandis? quae nisi qui naturas hominum, uimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius: neque orator me authore, unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi uoluerint elaborare, tractationem orationis, quae sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod saepe iam dixi, oratio grauis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed uide, ne hoc Scaeuola totum sit à me: nam ego, quae sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti quae de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. itaque caeteros libros artis suae nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci (quod persaepe euenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de aequitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendum, clamabunt credo omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholae, sua haec esse omnia propria: nihil omnino ad oratorem pertinere: quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otii causa disserant, cum concessero. illud tamen oratori tribuam, & dabo: ut eadem, de quibus illi tenui quodam, & exiguo sermone disputant, hic omni cum grauitate, tum etiam iucunditate explicet. Haec ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc Aed. Cur. est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset: ac iam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus. Iam ue-

Est à me
Cliens
Inuentor et Artifex
Cacellus
Dictio
vis maxima oratoris.
Permotio
Lenitas. Misericordia
Incitari. Reflecti.
Tractatio.
Oratoris propriu. 147
Hoc totu est à me.
Mutuari
Inscribere
Loci comunes.
Gymnasia schole
Cosumedi otij ca
Disserere in angulis.
Tribuere & dare.
M. Marcellus Aed. cur.
ludos facere

C. Lelius socer scæuole   Perfectius et pp̄olitius.   Generatim. 100.

ro de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesq; descripto, dicant uel græcos, si uolunt, Lycurgum, aut Solonem, (quanquam illos quidem cen semus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: uel nostros decemuiros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. nunquam enim negabo esse quasdam arteis proprias eorum, qui in his cognoscendis, atq; tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq; dicere. Etenim sæpe in ijs causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum. quæro enim num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu: aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus iubẽdis, aut uetandis: num in Senatu de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atq; motus uel inflammandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicantur? Atq; haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus: equidẽ non dubitabo, quod sentio, dicere. physica ista ipsa, quæ paulo ante, & mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione siquis istas ipsas arteis uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quàm oratoris fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseq; dixisset. neque uero Asclepiades is, quo nos medico, amicoq; usi sumus: tum, cum eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere solebat, omneis in eo, quod scirent, satis esse eloquen-

Lycurgus Solon legũ latores. Reponendus in nũo. Hyperides 117. Xuiri xii tabulas pscripserũt. Orator pfectus. 150 Promer et aßumere. Regio terrestris et maritima. Jubere leges. vetare. Admoueri ad. Inflãmare extinguere. Profiteri. Illustrare oratione. Philo. val. Max. fol. 177 Hermodorus. Asclepiades

Diligẽtiss. puestigatio   e dominari in aliquo.

omnes in eo, quod sciunt satis sũt eloquẽtis. 118

Neq; quisq; in eo potest esse disertus, quod nesciat.

Iacere et polire orationem.
Orator quis. 86
Definire. complecti.
Explicare dictione
Memoriter dicere.
Nimis infinitũ.
Circũcidere. et Amputare.

tes. illud uerius, neq; quẽquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neq; si id optime sciat, ignarusq; sit faciundæ, ac poliendæ orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quamobrem, si quis uniuersam, & propriam oratoris uim definire, complectiq; uult: is orator erit mea sententia, hoc tam graui dignus nomine: qui quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum uidetur, quod ita proposui quacunque de re, licet hinc quantum cuiq; uidebitur, circuncidat, atq; amputet: tamẽ illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus, aut studijs sita sunt, orator ignoret: tantumq; ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi, tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognouerit ab ijs, qui tenent, quæ sint in quaq; re, multo oratorẽ melius, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario penè hic melius, quàm ipse ille scire uideatur. Sin de iure ciuili, tecum communicabit: teq; hominem prudentissimũ, et peritissimum, in ijs ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit, forsitan, si ei sit uisum (& si hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philosophia communicabit. hoc profecto efficiet, ut quancunq; rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipse, unde cognorit. Sed, si me audierit, quoniam philosophia in treis partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in uitã, atque mores: duo illa relinquamus: idq; largiamur inertiæ nostræ. tertium uero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de uita, & moribus totus est oratori perdiscendus: cætera, si non didicerit, tamen poterit, si quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiæ ornatissimis, atque optimis uersibus Aratum de cœlo, stellisq; dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum Colophonium poëtica quadam facultate non rustica scripsisse præclare: quid est, cur non orator de rebus ijs eloquentissime dicat: quas ad certam causam, tempusq; cognorit? Est enim finitimus oratori poëta, numeris astrictior paulo: uerborum autem licentia liberior: multis uero ornandi generibus socius, ac penè par,

C. Marius affinis. Crassi.
Vis philosophiæ.
Sex. Pomp. 150. 180
Si me audierit.
Phĩa. Tripartita.
Locus de uita et moribus totus ori pdiscendus. 207.
Delata et tradita.
Poeta ori finitimus. 145.

y largiamur inertiæ nrę

socius, ac penè par.

e verbor̃ licentia.

in hoc quidem certe propè idem: nullis ut terminis circunscribat, aut definiat ius suum: quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, qua uelit. Nanq; illud quare Scæuola negasti te fuisse laturum: nisi in meo regno esses: quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem: si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed ut solebat C. Lucilius sæpe dicere homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, q̃ uolebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus: sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum: qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atq; extat, utrum simus earum rerum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ: sed indicat ipse motus, didicerint'ne palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, & si tum pictura nihil utuntur, tamen utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, Senatus, etiam si proprie cæteræ non adhibentur artes: tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus: an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola, non luctabor, inquit, tecum Crasse amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus: ut & mihi, quæ ego uellem, non esse oratoris concederes: et ea ipsa nescio quo modo rursus detorqueres, atq; oratori propria traderes. Hæc, cum ego Præt. Rhodum uenissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atq; contempsit: multaq; non tam grauiter dixit, quam facete. tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artẽ, doctrinam'ue contemneres: sed ut omnes comites, ac ministras oratoris esse diceres: quas ego si quis sit unus cõplexus omnes, idemq; si ad eas facultatẽ istam ornatissimæ orationis adiunxerit, non possum dicere eum non egregium quendam hominem, atq; admirandũ fore. sed is, si quis esset, aut si etiã unquam fuisset, aut uero si esse posset, tu esses unus profecto: qui & meo iudicio, & omnium uix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, ciuilibusq; uersetur, quin scias: neq; eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, q̃ res, & ueritas ipsa concedat. Hic Crassus, memento inquit, me non de mea, sed de oratoris fa-

Circũscribere. Facultas et copia. C. Lucilius. Orator quis. Apparet atq; extat. Ludere pila. Lusio. Iactatus in opere. Ingenuæ artis. 144. Oratoris scientia

Ante ad agendū q̄ ad cognoscēdū uenimus. 92

cultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui ante ad agendum, q̄ ad cognoscendum uenimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipsa ante confe= cit: q̄ possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quod si tibi tantum in nobis uidetur esse, quibus etiamsi ingenium, ut tu putas, non maxi me defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam studium illud dicendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium uel maius, illa, quæ ego non attigi, accesserint: qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, probas mihi, inquit, ista Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit:

Oratorē uix inueniri 150. 95.

si quis omnium rerum, atq; artium rationem, naturamq; comprehen derit. Sed primum id difficile factu est, præsertim in hac nostra ui- ta, nostrisq; occupationibus. deinde illud etiam uerendum est, ne ab- strahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum: de quibus paulo ante dixisti: quamuis illi ornate, & grauiter aut de natura rerum, aut humanis rebus loquantur. Niti- dum quoddam genus est uerborum, & lætum, sed palæstræ magis, & olei, q̄ huius ciuilis turbæ, ac fori. Nanq; egomet, qui sero, ac leui- ter græcas literas attigissem, tamen, cum Procos. in Ciliciam pro- ficiscens, Athenas uenissem: complures tum ibi dies sum propter naui- gandi difficultatem commoratus. sed cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati: cumq; hoc nescio quomodo apud eos increbuisset, me in causis maio- ribus, sicuti te, solere uersari: pro se quisq; eorum, quantum quisq; po terat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri, & exercitata: oratorem au- tem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atq; ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse uirtutem: & qui unam uirtutem haberet, omneis habere: easq; ipsas esse in= ter se æquales, & pares: ita, qui esset eloquens, eum uirtutes omneis habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio, longeq; à nostris sensibus abhorrebat. Carneades ue- ro multo uberius ijsdem de rebus loquebatur: non quo aperiret sen tentiam suam (hic enim mos erat patrius Academiæ, aduersari sem= per omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significa- bat: eos, qui rhetores nominarentur: & qui dicendi præcepta tra= derent, nihil plane tenere, neq; posse quenquam facultatem assequi

Tenere 92.

108 Operarij lingua celeri et exercitata.

Oratorē nisi sapiētem ēē nō posse. 147.

Eloquētia una quedā virtus. 147.

dicendi: nisi qui philosophorum inuenta didicisset. disputabant contra diserti homines Athenienses in rep. causisq; uersati: in quibus erat etiam is, qui nuper Romae fuit, Menedemus hospes meus: qui, cũ diceret esse quandam prudentiã: quae uersaretur in perspiciẽdis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili uarietate rerum, & copia. omneis enim partes illius ipsius prudentiae petendas esse à philosophia docebat: neq; ea, quae statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperãtia, de modo rerum omnium: caeteráq;, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratae esse non possent, usq̃ in eorum libris inueniri. Quod si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur, quaerebat: cur de procemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, confirmandisq; hominum moribus litera in eorum libris nulla inueniretur. ipsa uero praecepta sic illudere solebat, ut ostenderet nõ modo eos illius experteis esse prudentiae, quam sibi adsciscerent: sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur: id fieri uitae dignitate: de qua nihil rhetorici isti doctores in praeceptis suis reliquissent: et uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret: quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quanq; partem mouerẽtur: haec autem esse penitus in media philosophia retrusa, atq; abdita: quae isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis praeclare scripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus cõsequeretur: quae negaret ille sine philosophia quẽquam scire posse. Hic respondebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam, summamq; uim habuisse dicendi, sed siue ille hoc ingenio potuisset: siue, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset: non quid ille potuisset: sed quid isti docerent, esse quaerendum. Saepe etiam in eam partẽ ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullã artẽ esse dicendi: idq; cũ argumentis docuerat, qđ ita nati essemus, ut

Refertus. de

Oratoris caput.

Primoribus labris attingere. Prouer.

Cognitu Perspectu.

& blandiri, & suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, & aduersarios minaciter terrere possemus: & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare: & id, quod contra diceretur, refellere: & ad extremũ deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorũ uersaretur facultas: & quod consuetudo, exercitatioq;, & intelligendi prudentiam acueret: & eloquendi celeritatem incitaret. tum etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis, ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat: cum repeteret usque à Corace nescio quo, & Lysia: quos artis illius inuentores, & principes fuisse constaret. eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent: nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam siue ille irridens: siue quod ita putaret, atq; ita audisset, me in illo numero, q illa non didicissem, & tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. quorũ ego illi alterũ facile assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem uero negabat esse ullã, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallẽtibus rebus contineretur: hæc autem omnia, quæ tractarẽtur ab oratoribus, dubia esse, & incerta: cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia nõ planè tenerent: & audirentur ab iis: quibus non scientia esset tradẽda: sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere uidebatur: neq; artificium ullum esse dicendi: neq; quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum Crasse uehemẽter admirans, me sibi perfacilem in dicendo, te perpugnacem in disputando esse uisum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello: qui me imprudente, et inuito excidit, et peruenit in manus hominum: disertos me cognosse nonnullos, eloquentẽ adhuc neminem: quod eum statuebam disertum: qui posset satis acute, atq; dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem uero: qui mirabilius, & magnificẽtius augere posset, atq; ornare, quæ uellet: omnesq; omniũ rerũ, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo, ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione, & foro: sit tamen in re positum, atq; natura. Ego.n. quantũ auguror coniectura, quantaq; ingenia in nostris hominibus esse uideo, non despero fore aliquem aliquando: qui & studio acriore, quàm

Marginal notes: Orator. facultas. — Assentiri. 87. — Ars. quæ. — Tenere. 91. — Callide. copiose. 89. — Antonii libellus de rhetorica 102. — Eloquens. 160. 198.

Anteq ad discẽdũ ingressi sumus, obruimur ambitione et foro. 91.

Peruenit in manus

re, quàm nos sumus, atq; fuimus: & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore: & labore, atq; industria superiore, cum se ad audiē=dum, legendum, scribendumq; maiore opera dediderit: existat talis orator, qualem quærimus: qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen mea sententia aut hic est iam Crassus, aut siquis pari fuerit ingenio: pluraq;, quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit: paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, insperanti mihi inquit, & Cottæ, sed ualde optanti utriq; nostrum cecidit: ut in istum sermonem Crasse delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus aliis loqueremini: tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus. ut uero penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem penè intimam perueniretis: uix optandum nobis uidebatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusq; uestrum, Crassi uero etiā amore: cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nunquam elicere potui de ui, ac de ratione dicendi: cum & per me ipsum egissem: & per Drusum sæpe tentassem. quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid defuisti: & persæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nunc, quoniam uterq; uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus: & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit: date nobis hanc ueniam: ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. quod quidem si erit à uobis impetratum: magnam habebo Crasse huic palæstræ, & Tusculano tuo gratiam: & longe Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, immo uero, inquit, Sulpiti rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris: & consueuit, ut te audio dicere. nam me quidē fateor semp à genere hoc toto sermonis refugisse: et tibi cupienti, atq; instanti sæpissime negasse: ut tute paulo ante dixisti. quod ego non superbia, neq; inhumanitate faciebam: neq; quo studio rectissimo, atq; optimo non obsequi uellē: præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumq; cognossem: sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta, quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Crasse loquerere, assecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit: si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De his credo rebus inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet: quibus

sciam, poteroq;. Tum ille, nanque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrũ tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Iam uero ista conditione, dum mihi liceat negare posse, quod non potero: & fateri nescire, quod nesciam: licet, inquit Crassus, uestro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias quærimus: existimes'ne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atq; erudito quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, imponitis? quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini? non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiã: qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequẽtia dicere iuberent, siquis quid quæreret: quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri uidebatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire uellet, esse paratum denuntiaret. postea uero uulgo hoc facere cœperunt: hodieq; faciunt: ut nulla sit res neque tanta, neque tam improuisa, neque tam noua, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te Cotta arbitrarer, aut te Sulpiti de ijs rebus audire uelle: adduxissem huc Græcum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. est enim apud M. Pisonem adolescentem iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostriq; cupidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, &, ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu, inquit mihi Mutius Staseam, quẽ peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui non Græci alicuius quotidianã loquacitatem sine usu, neque ex scholis cãtilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo, atq; ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperij, & gloriæ, sit consilio, linguaq; princeps: cuius uestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putaui deum: tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti uel maxime decet: neq; defugere eam disputationem: ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego uero, inquit, istis obsequi studeo: neq; grauabor breuiter meo more, quid quaq; de re sentiam, dicere. ac primum illud (quoniam authoritatem tuam negligere Scæuola fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri: sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi

controuerſia poſitum. Nã, ſi ars ita definitur, ut paulo ante expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis, planeq́; cognitis, atq; ab opinionis arbitrio ſeiunctis, ſcientiaq́; comprehenſis: non mihi uidetur ars oratoris eſſe ulla. ſunt enim uaria, & ad uulgarẽ, popularemq́; ſenſum accommodata omnia genera huius forenſis noſtræ dictionis. ſin autem ea, quæ obſeruata ſunt in uſu, ac tractatione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animaduerſa, ac notata: uerbis deſignata: generibus illuſtrata: partibus diſtributa ſunt (id quod fieri potuiſſe uideo) non intelligo: quamobrem non, ſi minus illa ſubtili definitione, at hac uulgari opinione ars eſſe uideatur. ſed ſiue eſt ars, ſiue artis quædam ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda: uerum intelligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe maiora. Tum Antonius uehementer ſe aſſentiri Craſſo dixit: quod neq; ita amplecteretur artem, ut ij ſolerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent: neq; rurſum eam totam, ſicut pleriq; philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratum te his eſſe Craſſe facturum: ſi iſta expoſueris, quæ putas ad dicendum pluſquam ipſam artem poße prodeße. Dicam equidem, quoniam inſtitui: petamq́; à uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipſe: ne, ut quidam magiſter, atq; artifex, ſed quaſi unus è togatorum numero, atq; ex forenſi uſu homo mediocris, neq; omnino rudis uidear non ipſe aliquid à me prompſiſſe: ſed fortuito in ſermonem ueſtrũ incidiſſe. Equidem cum peterem magiſtratus, ſolebam in prehenſando dimittere à me Scæuolam: cum ei ita dicerem, me uelle eſſe ineptum. id erat petere blandius: quod niſi inepte fieret, bene non poſſet fieri: hunc autem eſſe unum hominem ex omnibus, quo præſente ego ineptus eſſe minime uellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem, & ſpectatorem fortuna conſtituit. nam quid eſt ineptius, q̃ de dicendo dicere? cum id ipſum dicere nunquam ſit non ineptum, niſi cum eſt neceſſarium. Perge uero Craſſe, inquit Mutius: iſtam enim culpam, quam uereris, ego præſtabo. Sic igitur ſententio, inquit Craſſus, naturam primum, atq; ingenium ad dicendũ uim afferre maximam: neq; uero iſtis, de quibus paulo ante dixit Antonius, ſcriptoribus artis, rationem dicendi, & uiam, ſed naturam defuiſſe. Nam & animi, atq; ingenij celeres quidam motus eſſe debent: q̃ ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumq́; ſint uberes: & ad memoriã firmi, atq; diuturni: & ſiqs eſt, q̃ hæc putet arte accipi poße, quod falſum eſt (præclare. n. ſe res habeat, ſi hæc accẽdi, aut cõmoueri arte poſſint: inſeri q̃dẽ, & donari ab arte non poſſunt

Præstare culpam

Dona naturæ.

omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis? Neq; hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: neq; enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina: & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse: sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq; corporis uasti, atq; agrestes, ut etiam si ingenijs, atq; arte ualeant: tamen in oratorum numerum uenire non possint. sunt autem quidam ita naturæ muneribus in ijsdem rebus habiles, ita ornati: ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quoddam est onus, atq; munus, suscipere, atq; profiteri se esse omnibus silentibus unum maxime de rebus magnis in conuentu hominum audiendum. adest enim ferè nemo, quin acutius, atq; acrius uitia in dicente, q̃ recta uideat: ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neq; hæc in eam sententiam disputo: ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non uideat C. Cælio æquali meo maximo honori fuisse homini nouo illam ipsam, quancunq; assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? qs uestrum æqualem Q. Varium uastum hominem, atq; fœdum non intelligit illa ipsa facultate, quancunq; habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? sed, quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atq; omni laude cumulatus. neq; enim, si multitudo litium, si uarietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus: icirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaq; in ijs artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio: quàm diligenter, & quàm propè fastidiose iudicamus? nullæ enim lites, neq; controuersiæ sunt: quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est: sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur: quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis planè, quid sentiam: enunciabo apud homines familiarissimos: quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quiq; optime dicunt, quiq; id facillime, atq; ornatissime facere possunt: tamen, nisi timide ad dicendum accedunt: & in exordienda oratione perturbantur: penè impudentes uidentur: tametsi id non accidere non potest. ut enim quisq; optime dicit: ita maxime dicendi difficultatem, uariosq; euentus orationis,

hominumq;

Absonus uoce.

Onus munus.

vitia in dicente acutius atq; acrius uideri q̃ recta

Q. Varius.

Cumulatus laude

barbaria

Fastidiose.

Enunciabo.

Orator timide ad dicendu accedere debet. 208

hominumq; iudicia pertimescit: qui uero nihil potest dignũ re, dignũ nomine oratoris, dignum hominũ auribus efficere, atq; edere: is mihi, etiam si commouetur in dicendo: tamen impudens uidetur. non enim pudendo, sed nõ faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. quem uero non pudet, id quod in plerisq; uideo, hunc ego non reprehensione solum: sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & in me ipso sæpissime experior: ut exalbescam in principijs dicendi, & tota mente, atq; omnibus artubus contremiscam. adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Quinto Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensi significare inter sese, & colloqui cœperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor: qui tamen non modo non obesset eius orationi: sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Crasse & te, & cæteros summos oratores, (quanquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit) in dicendi exordio permoueri: cuius quidem rei cum causam quærerem, quid nam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inueniebam duas: unam, quod intelligerent ij, quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia euentum dicendi procedere: ita non iniuria, quotiescunq; dicerent: id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. altera est hæc, de qua queri sæpe soleo. cæterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt: quàm solent: aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur. noluit, inquiunt, hodie agere Roscius: aut crudior fuit. oratoris peccatum, si quod est animaduersum, stultitiæ peccatum uidetur. stultitia autem excusationem non habet: quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse: quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui semel in gestu peccauit: non continuo existimatur nescire gestum. cuius in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator nisi à natura haberet, non multum à magistro adiuuaretur, ualde tibi assentior: inq; eo uel maxime probaui summum illum doctorem Alabandensem Apollonium: qui, cum mercede doceret: tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operã apud sese per-

efficere, atq; edere

Oratoré exalbescer in pricipijs dicédi et tota méte, atq; omnib; artub; ɔtremiscere

Debere beneficiũ

Pudor Crassi.

In dicẽdi exordio ꝑmoueri

Or cur ꝑtimescat

dere: dimittebatq;: & ad quã quẽq; artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atq; hortari solebat. Satis est enim cæteris artificiis percipiendis tantummodo similem esse hominis: & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur: si quis forte sit tardior: posse percipere animo: & memoria custodire. non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas uerborum, non deniq; ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, uerba propè poëtarum, memoria iurisconsultorum, uox tragœdorum, gestus penè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probãtur: ea nisi omnia summa sunt, in oratore probari non possunt. Tum Crassus, atqui uide, inquit, in artificio, & opera quàm tenui, & leui quanto plus adhibeatur diligẽtiæ: quam in hac re: quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium: cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles: sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset. nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatẽ memoriæ stabile: quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaq;, ut ad hanc similitudinem huius histrionis, oratoriam laudem dirigamus: uidetis'ne, quàm nihil ab eo, nisi pfecte, nihil nisi cũ summa uenustate fiat: nihil nisi ita ut deceat: & uti omnes moueat, atque delectet? itaque hoc iandiu est consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret: is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionem'q; in oratore desyderans, à qua ipse longe absum: facio impudenter. mihi enim uolo ignosci: cæteris ipse non ignosco: nam qui non potest, qui uitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me, aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille, ego uero, inquit, quod in uobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui: iccirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent: quàm ad uos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam. & quanquam in utroque uestrum summum esse ingenium, studium'q; perspexi: tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi: quàm solent græci dicere: in te Sulpiti diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu,

atq; forma aptiorem: nec uoce pleniorem, aut suauiorem mihi uideor audisse: quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt: ut ijs, quæ habeant, modice, & scienter utantur: & ut ne deceat. id enim est maxime uitandum: & de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor: sed etiam ipsi illi Roscio, quem sæpe audio dicere, caput esse artis, decere: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus: & nostro more aliquando, non rhetorice loquamur. Minime uero, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus necesse est: quoniam retines nos in hoc studio: nec ad aliam dimittis artem: ut nobis explices, quicquid est istud: quod tu in dicendo potes. neq; enim sumus nimis auidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus: idq; ex te quærimus: ut ne plus nos assequamur: quàm quantulum tu in dicendo assecutus es: quoniam, quæ à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis: quid præterea esse assumendum putes. Tum Crassus arridens, quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo cum in uita nihil quicquam egregium: tum certe hoc, quod tu expetis: nemo unquam assequetur. neq; uero uos ad eam rem uideo esse cohortandos: quos, cum mihi quoq; sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. sed profecto studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat, deducatq;, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis: neq; ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunq; est, facultate quæritis: exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meæ: qua quondam solitus sum uti: cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat. Tum Sulpitius, O diem Cotta nobis, inquit, optatum: quod enim neq; precibus unq̃, nec insidiando, nec speculando assequi potui: ut quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi causa: non modo uidere mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret: id spero nos esse adeptos: omniaq; iam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Crassus. atqui arbitror Sulpiti, cum audieris, non tam te hæc admiraturum: quæ dixero: quàm existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione uestra dignum: nihil aut inauditum uobis, aut cuiq̃ nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterq; educato dignum, non negabo, me ista omnium communia, & contrita præce-

pta didicisse. Primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate. deinde esse omnem orationem aut de infinitae rei quaestione sine designatione personarum, & temporum: aut de re certis in personis, ac temporibus locata. in utraq; autem re quicquid in controuersiam ueniat, in eo quaeri solere, aut factum'ne sit: aut, si est factum, quale sit: aut etiam quo nomine uocetur: aut, quod nonnulli addunt, recte'ne factum esse uideatur. existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione: in quo aut ambigue quid sit scriptũ, aut contrarie, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat. his autem omnibus partibus subiecta quaedam esse argumenta propria: sed causarum, quae sint à communi quaestione seiunctae, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus. esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosq; esse locos, quibus in iudicijs uteremur: in quibus aequitas quaeritur. alios in deliberationibus: qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, q̃bus consilium daremus. alios item in laudationibus: in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. cumq; esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinq; partes distributa: ut deberet reperire primum, quid diceret: deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atq; iudicio dispensare, atq; disponere: tum ea deniq; uestire, atq; ornare oratione: post memoria sepire: ad extremum agere cum dignitate, & uenustate: etiam illa cognoram, & acceperam, ante, quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controuersiam constituẽdam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: post quae contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quae pro nobis essent, amplificanda, & augenda: quaeq; essent pro aduersarijs, infirmanda, atq; frangenda. audieram etiam, quae de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua praecipitur primum, ut pure, & latine loquamur: deinde, ut plane, & dilucide: tum ut ornate: post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singularumq; rerũ praecepta cognoram. Quin etiam, quae maxime propria essent naturae, tamen his ipsis artem adhiberi uideram. nam de actione, & de memoria quaedam breuia, sed magna cum exercitatione praecepta gustaram. in his enim ferè rebus omnis istorũ artificum doctrina uersatur: quã ego si nihil dicam adiuuare, mentiar: habet enim quaedam quasi ad commonendum oratorem: quò quidq; referat: & quò intuens, ab eo quodcunq; sibi proposuerit, minus aberret. Verũ ego hanc uim intelligo esse in praeceptis omnibus: non ut ea secuti oratores eloquẽtiae laudem sint

dem sint adepti: sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea
quosdã obseruasse: atq; ea delegisse: sic esse non eloquentiã ex artifi-
cio, sed artificiũ ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non
eijcio. est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendum, tamen
ad cognoscendum non illiberale. Eius exercitatio quædã suscipienda
uobis est: quanquam uos quidem iampridem estis in cursu: sed ijs, qui
ingrediuntur ad studium, quiq; ea, quæ agenda sunt in foro tanquã
in acie, possunt etiam nunc exercitatione, quasi ludicra prædiscere, ludicra 116.
ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpitius, nosse uolumus. attamen
ista, quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus: quan-
quam sunt nobis quoq; non inaudita: uerum illa mox. nunc de ipsa
exercitatione quid sentias, quærimus. Equidem probo ista, Crassus
inquit, quæ uos facere soletis, ut causa aliqua posita consimili causarũ
earũ, quæ in forũ deferuntur, dicatis quàm maxime ad ueritatem accõ-
modate. sed pleriq; in hoc uocem modo, neq; eã scienter, & uires exer
cent suas: & linguæ celeritatem incitant: uerborumq; frequentia de-
lectantur. in quo fallit eos, quod audierunt, dicendo homines, ut dicant
efficere solere. uere enim etiam illud dicitur, peruerse dicere homines
peruerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exerci-
tationibus & si utile est etiam subito sæpe dicere: tamen illud utilius
sumpto spatio ad cogitandũ paratius, atq; accuratius dicere. Caput
autem est, quod (ut uere dicam) minime facimus (est enim magni labo-
ris: quem pleriq; fugimus) quamplurimum scribere. stylus optimus, Stylus optimus et
& præstantissimus dicendi effector, ac magister: neq; iniuria. nam si pstantiss. dicẽdi Magr.
subitam, & fortuitam orationem cõmentatio, & cogitatio facile uincit: 107.
hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit. omnes
enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam, atq; prudentiæ, q̃ mo
do insunt in ea re, de qua scribimus, inqrentibus nobis, omniq; acie
ingenij contemplantibus, ostendunt se: & occurrunt: omnesq; senten-
tiæ, uerbaq; omnia, quæ sunt cuiusq; generis, maximeq; illustria, sub
acumen styli subeant, & succedant, necesse est: tum ipsa collocatio, con
formatioq; uerborũ perficitur in scribendo, non poëtico, sed quodam
oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admiratio-
nes in bonis oratoribus efficiunt: neq; ea quisquam, nisi diu, multumq; diu multũq;.
scriptitarit: etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exer-
cuerit: consequetur: & qui à scribendi cõsuetudine ad dicendum ue-
nit, hanc affert facultatem: ut etiam subito si dicat, tamen illa, quæ
dicãtur, similia scriptorum esse uideãtur: atq; etiam siquando in
dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua si-

Remiges inhibuerūt.

Cōparatio

milis oratio consequetur. ut concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa nauis motum, & cursum suum intermisso impetu, pulsuq; remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum scriptorum similitudine, et ui concitata. In quotidianis autem cōmētationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime: qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam: ut aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quammaxime possem lectis pronuntiarem. sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij, quod ea uerba, quæ maxime cuiusq; rei propria: quæq; essent ornatissima, atq; optima: occupaßet aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem: aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuißem: ita si ijsdē uerbis uterer, nihil prodeße: si alijs, etiam obeße, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit: eoq; sum usus adolescens, ut summorum oratorum græcas orationes explicarem: quibus lectis, hoc assequebar: ut cum ea, quæ legerem græce, latine redderem: non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis: sed etiam exprimerē quædam uerba imitando, quæ noua nostris essent: dummodo essent idonea.

Greca in latinū uertendi mos

Iam uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes non tam artis indigent, q̄ laboris. quibus in rebus habenda est ratio diligenter: quos imitemur: quorum similes ue limus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores: ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatemq; ueniamus. exercenda est etiam memoria ediscendis ad uerbū quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. atq; in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum, simulachrorumq; rationem, quæ in arte traditur. educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, et umbratili mediū in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atq; aciem forensem. subeundus usus omnium: & periclitandæ uires ingenij: & illa commentatio inclusa, in ueritatis lucem proferenda est.

Imitatio 117

legendi etiam poetæ: cognoscenda historia: omnium bonarum artium scriptores, ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: disputandumq; de omni re in contrarias parteis: & quicquid erit in quaq; re, quod probabile uideri possit, eliciendum, atq; dicendum. perdiscendum ius ciuile: cognoscendæ leges: percipienda omnis antiquitas: senatoria consue-

Ori legenda que

107

Disputādū de oī re in cōtrarias partes

tudo, disciplina reip. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperij
cognoscenda est. libandus est etiam ex omni genere urbanitatis face- Lepos facetiarum
tiarum quidam lepos: quo tanquam sale perspergatur omnis oratio.
Effudi uobis omnia, quæ sentiebam: quæ fortasse, si quencunq; pa-
tremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo: eadē uobis percunctan-
tibus respondisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est conse-
cutum. sed quanquā satis ijs, qui aderāt, ad id, quod erat propositum,
dictum uidebatur: tamē sentiebant celerius esse multo, quàm ipsi uel-
lent, ab eo peroratum. Tum Scæuola, quid est Cotta, inquit? quid
tacetis? nihil'ne uobis in mentem uenit: quod præterea à Crasso requi
ratis? Immo id mehercule inquit ipsum attendo. tantus enim cur- Attendere.
sus uerborum fuit: & sic euolauit oratio: ut eius uim, & incitatio- Cursus uerborum
nem aspexerim: uestigia, ingressumq; non uiderim: & tanquam in euolauit oro
aliquā locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ue-
ste, neq; proposito argento, neq; tabulis, & signis propalā collocatis, sed
his omnibus multis, magnificisq; rebus constructis, ac reconditis: sic
modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamēta eius ingenij ꝑ quædam
inuolucra, atq; integumenta ꝑspexi: sed ea cū contemplari cuperē, uix
aspiciendi potestas fuit. ita neq; hoc possum dicere, me omnino igno-
rare, q̄d possideat: neq; planè nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis
idē, inquit Scæuola, quod faceres: si in aliquam domum plenā orna-
mentorū illā uenisses: si ea seposita, ut dicis, essent: tuq; ualde spectādi
cupidus esses: non dubitares rogare dominū, ut proferri iuberet, præ
sertim si esset familiaris: similiter nunc petes à Crasso: ut eā copiam
ornamentorū suorū, quam constructā uno in loco quasi ꝑ transennā Transena
prætereuntes strictim aspeximus: in lucem proferat: & suo quicq; lo-
co collocet. Ego uero, inq̄t Cotta, à te peto Scæuola: me enim, & hunc
Sulpitiū impedit pudor ab homine omniū grauissimo, qui genus hu-
iusmodi disputationis semper contēpserit, hæc, quæ isti forsitan pue-
rorum elementa uideantur, exquirere. sed tu hoc nobis da Scæuola, Da & perfice
& ꝑfice: ut Crassus hæc, quæ coarctauit, & ꝑanguste refersit in ora- Perauguste refersit.
tione sua: dilatet nobis, atq; explicet. Ego mehercule, inq̄t Mutius, Dilatet et explicet.
antea uestra magis hoc causa uolebā, quàm mea: neq;. n. tātopere hāc
à Crasso disputationē desyderabā: quātopere eius in causis oratione
delector: nunc uero Crasse mea quoq; etiā causa rogo: ut, quoniā tantū
habemus otij, quātū iandiu nobis nō contigit: ne grauere exædifica-
re id opus, q̄d instituisti. formā enim totius negotij opinione maiorē,
melioremq; uideo: quā uehemēter probo. Enimuero, inq̄t Crassus, mi-
rari satis nō queo, etiā te hæc Scæuola desyderare: quæ neq; ego teneo,

uti ij, qui docent: neq; sunt eius generis: ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis cō munibus, & peruagatis uix huic ætati audiendum putas: etiam'ne

ori cognosceda 207

illa negligere possumus: quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur: de historia, de antiquitate, de administratione reip. deniq; de nostro ipso iure ciuili. hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebā inesse: in oratoris uero instrumento tam lautā supellectilē nunquā uideram.

Jus ciuile ori necessariū 238

Potes igitur, inqt Crassus (ut alia omittam, quæ sunt innumerabilia, et immensa: & adipsum tuū ius ciuile ueniam) oratores putare eos: quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, & ridens, & stomachans Scæuola: cum Hypsæus maxima uoce plurimis uerbis à M. Crasso Præt. contenderet: ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octauius homo Cons. non minus longa oratione recusaret: ne aduersarius causa caderet: ac ne is, pro quo ipse dicēret, turpi tutelæ iudicio, atq; omni molestia, stultitia aduersarij liberaretur.

turpi tutelæ

Ego uero istos, inquit (memini enim mihi narrare Mutiū) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquētia, neq; dicendi ratio, aut copia: sed iuris ciuilis prudentia: quod alter plus lege agēdo petebat, quàm quantum lex in XII. tabulis permiserat: quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quàm quod esset in actione: neq; intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum.

Causa cadere s. 69
Litē perdere
In tribunali sedēs

Quid his paucis diebus? non'ne nobis in tribunali Q. Pompeij Præt. urbani familiaris nostri sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, uetus, atq; usitata exceptio daretur: cuius pecuniæ dies nō fuisset? qđ petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut, si ille infitiator, probasset iudici ante petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur: quod ea res in iudicium antea non uenisset.

s. 69
suscipere psonā

Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest: quàm eum, qui hanc personam susceperit: ut amicorum controuersias, causasq; tueatur: laborantibus succurrat: ægris medeatur: afflictos excitet, hunc in minimis, tenuissimisq; rebus ita labi: ut alijs miserandus, alijs irridendus esse uideatur?

Miserandus
Sceuola P. Crassi fr. 106

Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in hoc efferendum, & laudandum puto: quod cum Scæuolæ frater

Incredibilis prope singularis diuinus

esset, solitus est ei persæpe dicere: neq; illum in iure ciuili satis illi arti facere posse: nisi dicendi copiam assumpsisset. quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit: filius eius est consecutus. neq; se ante causas amicorum tractare, atq; agere cœpisse, q̃ ius ciuile didicisset. Quid uero ille. M. Cato? non'ne & eloquentia tanta fuit, quantum illa tempora, atq; illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit: & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iandudum loquor: quod adest uir in dicendo summus: quem ego unum oratorem maxime admiror: sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verum, quoniam sententiæ, atq; opinionis meæ uoluistis esse particepes: nihil occultabo: & quoad potero, uobis exponam, quid de quaq; re sentiam.

Tractare agere
Quãta maxima.
Sentẽtia opinio.

Antonij incredibilis quædam, & prope singularis, & diuina uis ingenij uidetur, etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri, atq; defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros uero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. nam uolitare in foro: hærere in iure, ac Prætt. tribunalibus iudicia priuata magnarum rerum obire: in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate, ac iure certetur: iactare se in causis centumuiralibus, in quibus usucapionum, tutelarum gentilitatum, agnationum, alluuionum, circunluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarum'q; rerum innumerabilium iura uersentur: cum omnino, quid suum, quid alienum: quare deniq; ciuis, an peregrinus: seruus, an liber quispiam sit, ignoret: insignis est impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia est: in minoribus nauigijs rudem esse se confiteri: quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare aduersarij stipulatiuncula: & cum obsignes tabellas clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille capiatur: ego tibi ullam causam maiorem cõmittendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarũ nauem gubernarit. Quid, si ne paruæ quidẽ causæ sunt, sed sæpe maximæ: in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni: qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accederet? Quæ potuit igitur esse causa maior, q̃ illius militis? de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nuntius uenisset: & pater eius re credita testamentum mutasset: & quem ei uisum esset, fecisset hæredem: essetq; ipse mortuus: res delata est ad Centumuiros: cum miles domum reuenisset: egissetq; lege in hæreditatem paternam, testamento exhæres filius. Nempe in ea causa

Iueri defendere
Hærere in iure
fluminum
Reuenire

quæsitum est de iure ciuili: possetne paternorum bonorum exhæres esse filius: quem pater testamento neq; hæredem, neq; exhæredem scripsisset nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios Centumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis hæreditatem gente ad se redisse dicerent: nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid? quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exiliũ uenisset, cui Romæ exulare ius eßet, si se ad aliquem quasi patronum applicuißet: intestatoq; eßet mortuus: nonne in ea causa ius applicationis obscurũ sanè, & ignotum patefactum in iudicio, atq; illustratum est à patrono? Quid nuper? cum ego C. Sergij Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem: nonne omnis nostra in iure uersata defensio est? cum enim Marius Cratidianus ædes Auratæ uendidißet: neq; seruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixißet: defendebamus quicquid fuißet incommodi in mancipio: id si uenditor scißet, neq; declaraßet, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Buculeius homo neq; meo iudicio stultus, & suo ualde sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nam, cum ædes L. Fusio uenderet, in mancipio lumina uti tum eßent, ita recepit: Fusius autem, simulatq; ædificari cœptum est in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici poßet: egit statim cum Buculeio: quod cuicunq; particulæ cœli officeretur, ita, quamuis eßet procul, mutari lumina putabat. Quid uero clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud Centumuiros quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scæuola æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus: & ingenio, prudentiaq; acutissimus: & oratione maxime limatus, atq; subtilis: atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet: negaretq; nisi posthumus, & natus, & ante quàm in suam tutelam uenißet, mortuus eßet: hæredem eum eße non poße, qui eßet secundum posthumum, & natum, & mortuum hæres institutus: ego autem defenderem hac eum mente fuiße, qui testamentum fecißet: ut si filius non eßet, qui in tutelam ueniret: M. Curius eßet hæres: num destitit uterq; nostrum in ea causa, in authoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla causarum am-

[Handwritten marginalia: Intestato mortuus. 100. — Ci. in off. 63. — M. Curius. 121. M. Coponius. 121. — Heres secũdũ posthumũ 121. 224. — Q. Sceuola iuris peritorũ eloquẽtissimus eloquentiũ iuris peritissimus.]

Quẽ pater suus, aut populus uendidiβet, aut pater patratus dedidiβet, ei nullũ eẽ postliminiũ.

plissimarum: quæ sunt innumerabilia. Capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ uersentur in iure. Etenim si C. Mancinum nobilissimum, atq; optimum uirum, ac Cons. cum propter inuidiam Numantini fœderis pater patratus ex senatusconsulto Numantinis dedidisset: eumq; illi non recepissent: posteáq; Mancinus domum reuenisset: neq; in Senatum introire dubitasset: P. Rutilius. M. filius Trib. pl. de Senatu iussit educi: quod eum ciuem negaret esse: quia memoria sic esset proditum: quem pater suus, aut populus uendidisset: aut pater patratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. 223.

Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionemq; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis Cons. præsertim, cum hæc non in crimine aliquo, quod ille possit infitiari, sed in ciuili iure consisteret. similiq; in genere, inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, seséq; liberasset: ac postea domum reuenisset: quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset: & amisisset hanc ciuitatem. quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? non'ne ex iure ciuili potest esse contentio? cum quæritur is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit'ne liber. Quid? quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem prægnantem in prouincia reliquisset: Romæq; alteram duxisset: neque nuntium priori remisisset: mortuusq; esset intestato: & ex utraq; filius natus esset: mediocris'ne res in controuersiam adducta est? cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quæ, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis, non nouis nuptiis fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem: erectum, & celsum alacri, & prompto ore, ac uultu huc, atque illuc intuentem uagari magna cum caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, non'ne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi: castigemus etiam segniciem hominum, atque inertiam. Nam, si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis: tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed ó Dii immortales, non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri: quod quidẽ certis de causis à plerisq; aliter existimatur:

Reuenire.

Nũtiũ remittere.

Mortuus intestato.

99.

Nullius artis faciliorẽ cognitionẽ quã iuris ciuilis.

Generatim 90. 112. Pertractatio

primum, quia ueteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atq; augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt. deinde posteaquam est editum, expositis à Cn. Flauio primū actionibus, nulli fuerunt, q illa artificiose digesta generatim componerent. nihil est enim, quod ad artē redigi possit: nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiā: ut ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc uideo: dū breuiter uoluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia ferè, quæ sunt cōclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis numeri, & uoces, & modi: in geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines: in astrologia cœli conuersio, ortus, obitus, motusq; syderū: in grammaticis poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus: in hac deniq; ipsa ratione dicendi excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam: quod sibi totum philosophi assumunt: quæ rem dissolutam, diuulsamq; conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atq; usitatæ in rebus, causisq; ciuium æqualitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certū numerū, paucitatemq; reuocanda. Genus autem id est, quod sui similes communione quadam, specie autem differētes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autē sunt quæ generibus ijs, ex qbus emanant, subijciūtur: omniaq;, quæ sunt uel generum, uel partiū nomina, definitionibus, quam uim habeant, est exprimendū. est enim definitio earū rerū, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis, & circunscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem: nisi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem: nunc complectar, quod proposui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iandiu cogito: aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne ius ciuile in genera digerat: quæ perpauca sunt: deinde eorū generū quasi quædam membra dispertiat: tum propriam cuiusq; uim definitione declaret, perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atq; uberem: quàm difficilem, & obscuram. Atq; interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, uel passim licet carpētem, & colligentem undiq;, repleri ista iuris ciuilis scientia. Non'ne uidetis Equitē Romanum, hominē acutissimo omniū ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum C. Aculeonem: q mecum uiuit,

semperq;

[Marginalia: Artes 94 / Geometria / Astrologia / Gramatica / Historia / Definitio. 102. 118. 209. 222. 241. / Crassi cognitio de iure ciuili. 121. / Interea dū. / C. Aculeo. 108.]

Crassus iādiu cogitauit ut ius ciuile in genera digerere. 121

semperq; uixit, ita tenere ius ciuile, uti, cum ab hoc discesseris, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos: collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atq; in foro: neq; ita multis literis, aut uoluminibus magnis cōtinentur. eadem enim sunt elata primum à pluribus: deinde paucis cōmutatis uerbis etiā ab ijsdem scriptoribus scripta sunt sæpius. accedit uero quo facilius percipi, cognosciq; ius ciuile possit (quod minime pleriq; arbitrātur) mira quædam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam siue quem hæc aliena studia delectant, plurima est & in omni iure, & in pontificū libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies: quod & uerborū prisca uetustas cognoscitur: & actionum genera quædā maiorū consuetudinem, uitamq; declarant. Siue quis ciuilē scientiam comtempletur: quam Scæuola non putat oratoris esse propriā, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ: totam hanc descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus. XII. tabulis contineri uidebitis. Siue quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, dicam audacius, hosce habet fonteis omniū disputationum suarum, qui iure ciuili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendā uidemus: cum uerus, iustus, atq; honestus labor honoribus, præmijs, atque splendore decoratur: uitia autem hominum, atq; fraudes, damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumq; plenis disputationibus: sed authoritate, nutuq; legum domitas habere libidines: coercere omneis cupiditates: nostra tueri: ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet: dicam quod sentio. bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi uidetur. XII. tabularum libellus, siquis legum fonteis, & capita uiderit, & authoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat: cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulū affixam sapientissimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandē inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet: uel quia est patria parens omnium nostrum: uel quia tanta sapientia fuisse in iure cōstituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illā ex cognitione iuris lætitiā, & uoluptatem: quod quantum præstiterint nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorū Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges cōferre uolueritis.

Rhet. o

[Marginal manuscript notes: ita multi. — Fons. caput. — vis natura. — Amore inflāmati — Patriæ amor.]

Pragmatici. 107. 104 Incóditũ, ac penè ridiculũ. Authore ingenio

Incredibile est enim, quàm sit omne ius ciuile præter hoc nostrum inconditum, ac penè ridiculũ: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere: cũ hominum nostrorũ prudentiã cæteris hominibus, & maxime græcis antepono. His ego de causis dixeram Scæuola, ijs, qui perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam uero ipsa per sese quantum afferat ijs, qui ei præsunt: honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque ut apud græcos infimi homines mercedula adducti, ministros se præbent in iudicijs oratoribus, ij, qui apud illos πραγματικοὶ uocantur: sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisq;, & clarissimus uir: ut ille, qui propter hãc iuris ciuilis scientiam sic appellatus à summo poëta est.

Juris ciuilis cognitio necessaria oratori 207.

Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus:

Multiq; præterea: qui cum ingenio sibi authore dignitatem peperissent: perfecerunt, ut in respondendo iure authoritate plus etiam, q̃ ipso ingenio ualerent. Senectuti uero celebrandæ, & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidiũ iam inde ab adolescentia comparaui non solũ ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus, atq; ornamentũ senectutis: ut cum me uires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere cœpissent: ab solitudine domum meam uindicarem. Quid est .n. præclarius, q̃ honoribus, & reip. muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere id, quod apud Enniũ dicat ille Pythius Apollo: se esse eũ, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consiliũ expetãt.

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex

Incertis certos, compotesq; consili

Dimitto: ut ne res temere tractent turbidas.

Janua, & uestibulũ

Est enim sine dubio domus iurisconsulti totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutij ianua, & uestibulum: quod in eius infirmissima ualetudine, affectaq; iam ætate maxima quotidie frequẽtia ciuium, ac summorũ hominum splendore celebratur. Iam illa non longã orationem desyderant: quamobrẽ existimẽ publica quoq; iura, quæ sunt propria ciuitatis, atq; imperij: tum monimenta rerum gestarũ, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. Nam ut in rerum priuatarũ causis, atq; iudicijs depromenda sæpe oratio est ex iure ciuili: & iccirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis sciẽtia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorum, cõcionum, Senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris authoritas, & regendæ reip. ratio, ac sciẽtia, tanquã aliqua materies, ijs oratoribus, q uersantur in rep. subiecta esse debent. Non. n. causidicum nescio quem, neq;

Monimẽta rerũ gestarũ ori nota esse deber. 207

Causidicus.

Domus iuriscõsulti totius oraculũ ciuitatis.

proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum, qui primum sit eius artis antistes: cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur: ut & ipsum, quod erat hominis propriũ, non partum p nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur: deinde qui possit non tam caduceo q̃ nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hostium tela uersari: tum q scelus, fraudemq; nocentis possit dicendo subijcere odio ciuium: supplicioq; constringere: idemq; ingenij præsidio innocentiam, iudiciorũ pœna liberare: idemq; languentem, labentemq; populũ aut ad decus excitare: aut ab errore deducere: aut inflammare in improbos: aut incitatum in bonos mitigare: q deniq; quencunq; in animis hominum motum res, & causa postulet, eum dicẽdo uel excitare possit, uel sedare. Hanc uim siquis existimat aut ab ijs, q de dicendi ratione scripserunt: expositam esse: aut à me posse exponi tam breui: uehementer errat: neq; solum inscientiam meam, sed ne rerũ qdem magnitudinẽ pspicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atq; itinera ipsa ita putaui esse demonstranda: non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessariũ: sed ut cõmonstrarem tantũ uiam: &, ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi uero, inquit Mutius, satis superq; abs te uidetur istorũ studijs, si modo sunt studiosi, esse factum. nam ut Socratem illũ solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, siqs satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscẽdæ, pcipiendæq; uirtutis: qbus enim id psuasum esset, ut nihil mallent se esse, q̃ bonos uiros: ijs reliquam facilem esse doctrinã: sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis: facillime uos ad ea, quæ cupitis, puenturos ab hoc aditu, ianuaq; patefacta. Nobis uero, inquit Sulpitius, ista sunt pgrata, perq; iucunda: sed pauca etiam reqrimus, in primisq; ea, quæ ualde breuiter à te Crasse de ipsa arte pcursa sunt: cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. ea si paulo latius dixeris: expleris omnem expectationẽ diuturni desyderij nostri. nã nunc qbus studẽdũ rebus esset, accepimus: quod ipsum est tamen magnum: sed uias earũ rerum, rationemq; cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego quo facilius uos apud me tenerẽ: uestræ potius obsecutus sum uoluntati, q̃ aut consuetudini, aut naturæ meæ: petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neq; adhuc protulit, ex qbus unũ libellum sibi excidisse iandudũ quæstus est: explicet nobis: & illa dicendi mysteria enunciet? Vt uidetur, inquit Sulpitius: nam Antonio dicẽte etiam qd tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inqt Crassus, à te, quoniam id no=

Rabula

Fontes, & itinera

Dictum Socratis

Aditus et ianua

valde breuiter

via ratio. 94. 103.

M. Antonij libellus de rhetorica. 92.

satis, superq; factũ

id ætatis homo.

bis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studijs imponitur: ut exponas, quid ijs de rebus, quas à te quæri uides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, planè uideo, atq; sentio: non solum quod ea requiruntur à me, quorum sum ignarus, atq; insolēs: sed q̃a quod in causis ualde fugere soleo, ne tibi Crasse succedam, id me nunc isti uitare non sinunt. uerum hoc ingrediar ad ea, quæ uultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse uenturum in hac disputatione, quod in dicendo solet: ut nulla expectetur ornata oratio. neq; enim sum de arte dicturus, quam nunq̃ didici, sed de mea consuetudine: ipsaq; illa, quæ in commentarium meū retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisq; tractata: quæ si uobis hominibus eruditissimis non probabuntur: uestram iniquitatem accusatote, q̃ ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum uobis non meo iudicio, sed uestro studio inductus nō grauate respondero. Tum Crassus, perge modo, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, nequid tu eloquare, nisi ita prudēter, ut neminem nostrū pœniteat ad hūc te sermonē impulisse.

Insolens. quoq.

Perge modo

A definitione incipiendū in disputationibq. 118. 207. de off. fol. 2.

Ego uero, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: ut quid illud sit, de quo disputetur, explanetur: ne uagari, & errare cogatur oratio: si ij, q̃ inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. Nam si forte quæreretur, quæ esset ars imperatoris: constituendum putarē principio, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator q̃dem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de cōmeatu, de insidijs faciendis, atq; uitandis, de reliq̃s rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum q̃ essent animo, et scientia cōpotes, eos esse imperatores dicerem: uterer'q; exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminundam, atq; Annibalem, atq; eius generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis eßet is, qui ad remp. moderandam usum, & scientiam, & studium suum contulisset: definirem hoc modo. Qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturq;, teneret: ijsq; uteretur: hunc reip. rectorem, & consilij publici authorem eße habendum: prædicaremq; P. Lentulum principem illum, & Tib. Gracchū patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam iurisconsultus uere nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur: & ad respondendum, & ad agendum,

Usus.
Scientiā
Studiū.

P. Africanus. } 103
C. Lælius. }

dum, & ad cauendum peritus esset: & ex eo genere Sex. Aelium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atq; ut iam ad leuiora artiũ studia ueniam: si musicus, si grammaticus, si poëta quæratur: possim similiter explicare, quid eorũ quisq; profiteatur: & quo nõ amplius ab quoq; sit postulandum. Philosophi deniq; ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus omnia penè profitetur: est tamen quædã descriptio: ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atq; humanarum uim, naturam, causasq; nosse: & omnem bene uiuendi rationẽ tenere, & persequi: nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus, qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atq; artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atq; eum puto esse, qui & uerbis ad audiendũ iucundis, & sententijs ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atq; communibus. hũc ego appello oratorẽ: eumq; esse præterea instructum uoce, & actione, & lepore quodã uolo. Crassus uero mihi noster uisus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis penè describere. nam ẽt ciuitatum regendarũ oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum uisum est Scæuola te hoc illi concedere: cum sæpissime tibi Senatus breuiter, impoliteq; dicenti maximis sit de rebus assensus. M. uero Saturus, quẽ non longe ruri apud se esse audio, uir regendæ reip. scientissimus, si audierit hanc authoritatẽ grauitatis, & consilij sui uindicari à te Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas: iam credo huc ueniat: & hãc loquacitatem nostram uultu ipso, aspectuq; conterreat. qui quanquã est in dicendo minime contemnendus: prudentia tamen rerũ magnarum magis, quàm dicẽdi arte nititur. Neq; uero, si quis utrunq; potest: aut ille cõsilij publici author, ac Senator bonus, ob eã ipsam causam orator est: aut hic disertus, atq; eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istæ facultates, longeq; sunt diuersæ, atq; seiunctæ: neq; eadem ratione, ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt: orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. neq; enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more: ut singulis hominibus ne amplius, q̃ singulas artes nosse liceat. Quare non & si eloquentissimus Athenis Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit: idcirco eiusdem hominis, atque artis utraq; facultas existimanda est. nec si P. Crassus idem fuit eloquẽs, et iuris peritus: ob eã causam inest in facultate dicẽdi iu-

Orator quis. 89. 104. 108. 243.

Ratio ac uia 102

Ars. facultas.

ris ciuilis scientia. Nam si quisq; ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliã quoq; artem sibi assumpserit: is perficiet, ut quod præterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quædam esse uideatur. licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere, proprium esse iuris ciuilis: quoniam utrunq; eorũ. P. Mutius optime fecerit: eademq; ratione dicantur et quos φυσικοὺς græci uocant, ijdem poëtæ: quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. at hoc ne philosophi quidẽ ipsi, qui omnia sicut propria sua esse, atq; à se possideri uolunt, dicere audent: geometriam, aut musicam philosophi esse: quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateãtur. Ac si iam placet omnes artes oratori subiungere: tolerabilius est sic potius dicere: ut quoniã dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atq; nuda, sed aspersa, atq; distincta multarum rerum iucunda quadam uarietate: sit boni oratoris multa auribus accepisse: multa uidisse: multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neq; ea, ut sua possedisse: sed ut aliena libasse. fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atq; hospitẽ in agendo esse debere. Neq; uero istis tragœdijs tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse perturbor: quod ita dixisti neminem posse eorũ mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo: aut inflãmatas restinguere: cum eo maxime uis oratoris, magnitudoq; cernatur: nisi qui rerũ omnium naturã, mores hominum, atq; rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessario percipiẽda: quo in studio hominum ingeniosissimorum, otiosissimorumq; totas ætates uidemus esse contritas: quorum ego copiam, magnitudinemq; cognitionis, atq; artis non modo non contemno: sed etiam uehementer admiror: nobis tamen, q in hoc populo, foroq; uersamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominũ moribus. Quis enim unquam orator magnus, & grauis, cum iratum aduersario iudicem facere uellet, hæsitauit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, feruor'ne mentis, an cupiditas puniẽdi doloris? quis cum cæteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atq; agitare uellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere: quiq; eos in iudicũ mẽtibus cõcitẽt, scelus eos aiũt nefariũ facere: partim, q tolerabiliores uolũt esse: et ad ueritatẽ uitæ propius accedere: permediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autẽ omnia hæc, quæ putantur in cõmuni uitæ cõsuetudine mala, ac molesta, & fugiẽda: multo maiora, et acerbiora uerbis facit: itemq; ea, quæ

Pila & duodecim scrupis ludere.

Prestãtissimus in artibus

Tragœdijs pturbari.

Iracũdia qd.

Oris uis 115.

Mala. molesta. fugienda.

expetenda. optabilia.

uulgo expetenda, atq; optabilia uidentur: dicendo amplificat, atq; ornat: neq; uult ita sapiens inter stultos uideri, uti qui audiant, aut illū ineptum, aut græculum putent: aut etiam si ualde probent ingenium oratoris: sapientiam admirentur: se esse stultos moleste ferant: sed ita peragrat per animos hominū: ita sensus, mentesq; pertractat: ut nō desyderet philosophorum descriptiones: neq; exquirat oratione, summum illud bonum in animo'ne sit, an in corpore: uirtute, an uoluptate definiatur: an hæc inter se iungi, copulariq; possint: an uero, ut qbusdam uisum, nihil certum sciri: nihil plane cognosci, & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicem'q; esse disciplinam, & multas, copiosas, uariasq; rationes. Sed aliud quiddam longe aliud Crasse quærimus. acuto homine nobis opus est, & natura, usuq; callido: qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, iiq; homines, quibus aliqd dicendo persuadere uelit, cogitent: sentiant: opinentur: expectent. Teneat oportet uenas cuiusq; generis, ætatis, ordinis: & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, menteis, sensusq; degustet. Philosophorum autem libros reseruet sibi ad huiuscemodi Tusculani requiem, atq; otium: ne si quando ei dicendum erit de iustitia, & fide, mutuetur à Platone: qui cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem: usq; eo illa, quæ dicenda de iustitia putabat, à uitæ consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quod si ea probarentur in populis, atq; in ciuitatibus: quis tibi Crasse concessisset clarissimo uiro, & amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quæ dixisti? Eripite nos ex miserijs: eripite nos ex faucibus eorum, quorum

" crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere nos
" cuiquam seruire, nisi uobis uniuersis, quibus & possumus, &
" debemus. Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse: seruire uero non modo te, sed uniuersum Senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? potest ne uirtus Crasse seruire istis authoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est: quæq; etiam si corpora capta sint armis, aut constricta uinculis: tamen suum ius, atque omnium rerum impunitatem libertatem tenere debeat. Quæ uero addidisti, non modo Senatum seruire posse populo, sed etiam debere: quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq; referens probare

Orator quis. 103. 108. 243.

Mollis. languidus. eneruatus.

Recordatio Memoria. In humeros efferre. Nemo neq.

posset? Senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset? Itaq; hæc, cum à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus homo doctus, et philosophiæ deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter, & flagitiose dicta esse dicebat. Idem. Q. Ser. Galbam, quem hominem probe cōmeminisse se aiebat: pergrauiter reprehendere solebat, quod is L. Scribonio quæstionē in eum ferente, populi misericordiam concitasset: cum. M. Cato Galbæ grauis, atq; acer inimicus, aspere apud populum. R. & uehementer esset locutus: quam orationem in originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is. C. Sulpitij Galli propinqui sui. Q. Pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset: qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret: & duos filios suos paruos tutelæ populi cōmendasset: ac se, tanq̄ in procinctu testamentum faceret, sine libra, atq; tabulis populum. R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaq; cum & inuidia, & odio populi tum Galba premeretur: his quoq; eum tragœdijs liberatum ferebat: quod item apud Catonem scriptum esse uideo: nisi pueris, & lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius ualde uituperabat: & huic humilitati dicebat uel exilium fuisse, uel mortem anteponendam. Neq; uero hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cum esset ille uir exemplū, ut scitis, innocentiæ: cumq; illo nemo neq; integrior esset in ciuitate, neq; sanctior: non modo supplex iudicibus esse noluit: sed ne ornatius quidem, aut uberius causam dici suam, quàm simplex ratio ueritatis ferebat. paulum huic Cottæ tribuit partium disertissimo adolescenti sororis suæ filio. dixit item causam illam quadam ex parte. Q. Mutius more suo, nullo apparatu, pure, et dilucide. quod si tu tunc Crasse dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulo ante dicebas: & si tibi pro. P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: q̄uis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, supplicioq; digni: tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuæ. nunc talis uir amissus est: dum causa ita dicitur: ut si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit: nemo inclamauit patronorū: nihil cuiq̄ doluit: nemo est questus: nemo remp. implorauit: nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit: credo, ne stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus, & Cons. ueterem illum Socratem: qui cum omnium sapientissimus esset: sanctissimeq; uixisset: ita in iudicio capitis pro se

ipse dixit,

In procintu testamentū facere.

Tragœdiæ. 103.

Humilitati exiliū et mors anteponēda

euellisset ex intimis mētibus.

Pedē supplosit.

Socrates sapiētiss. oium.

Socrates ob dicēdi inscitiā damnatus.

ipse dixit: ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus ui deretur esse iudicum. quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, ediscæret: ut ea pro se in iudicio uteretur: non inuitus legit: & cōmode scriptam esse dixit: sed inquit, ut si mihi calceos sicyonios attulisses, non uterer, q̃uis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam uideri: fortem, & uirilem non uideri. Ergo ille quoq; damnatus est, neq; solum primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices damnarent, an absoluerent: sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio. ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus: quam quasi æstimationem cōmeruisse se maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset: respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmijs decoraretur: & ut ei uictus quotidianus in prytaneo publice præberetur: qui honos apud græcos maximus haberetur. cuius responso sic iudices exarserunt: ut capitis hominem innocentissimū condemnarent: qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiam si nihil ad nos pertinet: tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus: qui nunc, cū ille damnatus est: nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? qbuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut uerius: tantū dico, & aliud illud esse atq; hoc: & hoc sine illo summum esse posse. Nam quod ius ciuile Crasse tam uehementer amplexus es: uideo quid egeris: & tum, cum dicebas, uidebam. Primum Scæuolæ te dedidisti, quē omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus: cuius artem cum indotatam esse, atq; incomitatam, & incomptam uideres: uerborum eam dote locupletasti, & ornasti. deinde quod in ea tu plus operæ, laborisq; consumpseras: cum eius studij tibi & hortator, & magister esset domi: ueritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses: ne operam perdidisses. sed ego ne cum ista quidem arte pugno. sit sanè tanta, quantam tu illā esse uis: etenim sine controuersia & magna est: & late patet: & ad multos ptinet: & summo in honore semper fuit: & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præsunt. sed uide Crasse, ne dum nouo, & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis scientiam: suo quoq; eam concesso, & tradito spolies, atque denudes. Nam si ita diceres, qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem: itemq; qui esset orator, iuris eundē esse consultū: præclaras duas artes cō=

Lysias

Mos Athenis iudicior

Fraus .i. poena.

Prytaneus.

Cōdemnatus Socrates.

Dote uerbor

Hortator et Magr.

spoliare denudar.

Concessū traditū.

Indotatū. incomitatū. incomptū

Par. socium

Leguleius

Ancillula et pedisequa.

Coemptioné facere

Herciscúde' familię cã.

M. Curius. 99. 121.
C. Hostilius Mãcinus. 100. 121. 223.
Remittere nútiú. 100

stitueres, atq; inter se pares, & eiusdem socias dignitatis: nunc uero iurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseq; plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse: ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio iuris in causis: idcirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedisequamq; adiunxisti. Quod uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut cum parua nescirent, magna profiterentur: aut ea, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamq; didicissent: utriusq; rei facilis est, & prompta defensio. Nam neq; illud est mirandum, qui quibus uerbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parui nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia: idcirco qui quibus uerbis herciscũdi oporteat, nesciat: idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quod maximas centumuirales causas in iure positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, iuris imperito non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus sicut in ipsa M. Curij, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atq; in eo puero, qui ex altera natus erat uxore non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia: cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui: cum Aedilitatem P. Crassus peteret: eumq; maior natu, etiam Cons. Ser. Galba assectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset: accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum: qui, cum Crassum seduxisset: atque ad eum retulisset: responsumq; ab eo uerum magis, quàm ad suam rem accommodatum abstulisset: ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit: quæsiuitq;, qua de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audiuit, commotumq; ut uidit hominem: suspenso, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit: & heus tu, inquit, quid tibi in mentem uenit ita respondere? tum illi fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset: nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie, & copiose multas similitudines afferre: multaq; pro æquitate contra ius dicere: atque

Suspenso aĩo. et occupato respõdere.

illum, cum disserendo par esse non posset: quanquam fuit Crassus in numero desertorũ, sed par Galbæ nullo modo: ad authores confugisse: & id, quod ipse diceret, & in P. Mutij fratris sui libris, & in Sex. Aelij commentarijs scriptum protulisse: ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem, & propè ueram uideri. Attamen, quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit: omnino in iudicium uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo: quia constat agnascendo rumpi testamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuersijs ignorare: quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quo de ambigitur inter peritissimos: non est difficile oratori, eius partis, quancunq; defendet, authorem aliquẽ inuenire, à quo cum amentatas hastas acceperit: ipse eas oratoris lacertis, uiribusq; torquebit. Nisi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim Scæuolæ) tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M. Curij defendisti. non'ne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui: atq; affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetijs pellexisti: cum & illud nimium acumen illuderes: & admirarere ingenium Scæuolæ, qui excogitasset nasci prius oportere, quàm emori: cumq; multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita, ac sermone communi non modo acute, sed etiam ridicule, ac facete, ubi, si uerba non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi certe uis egregia summa festiuitate, & uenustate coniuncta profuit.

Ipse ille Mutius paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uersata est in eo: ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes: cum in eiusmodi causis aliâs scriptum, aliâs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu aut hæredem, aut militem defendisses: ad Hostilianas te actiones, non ad tuam uim, & oratoriam facultatem contulisses. tu uero uel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudi-

P. Mutius Crassi fr. 98.

Agnascendo.

Sal.
lepos.
Facetie

Hostiliane actiones

A mortuis excitare cio positum uideretur: uel si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses: statuisses ante oculos: complexus esset filium: flensq; eum Centumuiris commendasset: lapides mehercule omneis flere, ac lamentari coegisses: ut totũ illud, uti lingua nuncupasset, non in. XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis: sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant: hæc quàm sit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit: ut hanc artem efficere possit: tum esse illam artem futurã: deinde quòd sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem: & ea se carere patiuntur: nec quisquam est eorũ, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid: non Teucrum Pacuuij malit, quàm Manlianas uenalium uendendorum leges ediscere. Tu autem, quòd amore patriæ censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere: non uides ueteres leges aut ipsas sua uetustate consenuisse: aut nouis legibus esse sublatas. Quod uero uiros bonos iure ciuili fieri putas: quia legibus & præmia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitijs: equidem putabam uirtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo, & persuadendo, non minis, & ui, ac metu tradi: nam ipsum quidem illud etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satisfacere possim: tibi hoc Crasse respondeo, neq; me unquam ius ciuile didicisse: neq; tamen in ijs causis, quas in iure possem defendere: unquam istã scientiam desyderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis, atq; artis: aliud in cõmuni uita, & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudẽ. cui nostrum non licet fundos nostros obire? aut res rusticas uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit: ut qd sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac uitium, quo tẽpore anni, aut quo modo ea fiant: omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciẽdus: aut si mandandũ aliquid procuratori de agricultura, aut imperandũ uillico sit: Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non ijdem in iure ciuili, præsertim cum in causis, & in negotijs, & in foro conteramur: satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenæ esse

uideamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior: difficile credo sit cum hoc Scæuola communicare: quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An uero si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non uenimus, si de tabulis, et præscriptionibus controuersia est, contortas res, & sæpe difficiles necessario perdiscimus? si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, ueremur, ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihil'ne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? nõ possum negare, prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria: ut eius industriam in plura studia distrahi nolim. Quis neget, opus esse oratori in hoc oratorio motu', statuq; Roscij gestum, & uenustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, q̃ uox? tamen me authore nemo dicendi studiosus Græcorum more, & tragœdorum uoci seruiet: qui & annos complures sedentes declamitant: & quotidie anteq̃ pronuntient, uocem cubantes sensim excitant: eandem q; cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usq; ad grauissimum sonum recipiunt: & quasi quodammodo colligunt. hoc nos si facere uelimus, ante condemnentur ij, quorum causas receperimus, q̃ toties, quoties perscribitur, Pæanem, aut Munionem citarimus. Quod si in gestu, qui multum oratorem adiuuat, & in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet: at tantum in utroq; assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spatij nobis datur: quanto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendentium? quod & summatim percipi sine doctrina potest: & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod uox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest: iuris utilitas ad quanq; causam, quamuis repente uel à peritis, uel de libris depromi potest. Itaq; illi disertissimi homines ministros habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paulo ante dictũ' est, πραγματικοὶ uocãtur: in quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum authoritate leges, & iura tecta esse uoluerunt: sed tamen non fugisset hoc græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure ciuili: non pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis senectutem à solitudine uindicari iuris ciuilis scientia: fortasse etiam pecuniæ magnitudine: sed nos non quid nobis utile, uerum quid oratori necessa-

In rem presente

Necessaria ori.

Munichione. f. nomẽ hymni in honore Palladis Munichie i Attica regione.

Pragmatici. 101.

Magnitudo pecunie

subsidiũ bellissimũ esse senectuti otiũ. //

rium sit, quærimus: quanquam, quoniam multa ad oratoris similitu
dinem ab uno artifice sumimus: solet idem Roscius dicere, se quo plus
sibi ætatis accederet: eo tardiores tibicinis modos, & cantus remissio
res esse facturum. Quod si ille astrictus certa quadam numerorum
moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis exco-
gitat: quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possu=
mus? Neq; enim hoc te Crasse fallit, q̃ multa sint, & q̃ uaria genera

Multa et uaria gña dicendi

dicendi: et quod haud sciam, an tu primus ostenderis, q iandiu multo
dicis remissius, & lenius, q̃ solebas: neq; minus hæc tamen tua grauis-

Remissius et lenius.

simi sermonis lenitas, q̃ illa summa uis, & contentio probatur: multiq;
oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium: q omnia
sermone conficerent paulo intentiore: nunquam, ut Ser. Galba, lateri-
bus, aut clamore contenderent. Quod si iam hoc facere non poteris,
aut noles: uereris ne tua domus talis & uiri, & ciuis, si à litigiosis ho
minibus non colatur: à cæteris deseratur? Equidem tantum absum

Tantũ abesse

ab ista sententia: ut non modo non arbitrer subsidiũ senectutis in eo=
rum, qui consultum ueniant: multitudine esse ponendum: sed tanquam
portum aliquem expectem istam, quam tu times: solitudinem. Subsi- //
dium enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua uero
etiam si adiuuant: historiam dico, & prudentiam iuris publici, &
antiquitatis iter, & exemplorum copiam: siquando opus erit, à uiro
optimo, & istis rebus instructissimo familiari meo Longo mutuabor:
neq; repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant:
omnia audiant: in omni recto studio, atq; humanitate uersentur. Sed
mehercule nõ ita multum spatij mihi habere uidentur: si modo ea fa
cere, & persequi uolent, quæ à te Crasse præcepta sunt: qui mihi
propè etiam nimis duras leges imponere uisus es huic ætati, sed ta-
men ad id, quod cupiunt: adipiscendum propè necessarias. Nam &

Imponere leges nimis duras.

subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ
commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu uere dixisti perfectorem

stylus. 97.

dicendi esse, ac magistrum: multi sudoris est: & illa orationis suæ cum
scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita uel laudandi,
uel uituperandi, uel comprobandi, uel refellendi causa, disputatio, non 97.
mediocris contentionis est uel ad memoriam, uel ad imitandũ. Illud ue
ro fuit horribile, quod mehercule uereor, ne maiorem uim ad deter-
rendum habuerit, q̃ ad cohortandum. uoluisti enim in suo genere

Deterrere cohortari.

unum quenq; nostrum quasi quendam esse Roscium: dixistiq; non
tam ea, quæ recta essent, probari: quàm quæ praua sunt, fasti=
dijs adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quàm in hi-

stylus pfector dicendi, ac Magr.

Nõ tã recta probari, q̃ praua fastidijs ad herescere.

In opere noctes et dies urgeatur.

strionibus spectari puto. Itaq; nos raucos sæpe attentissime audiri video: tenet enim res ipsa, atq; causa: at Aesopum, si paulum irrauuerit, explodi. A quibus enim nihil præter uoluptatem aurium quæritur: in ijs offenditur, simulatque imminuitur aliquid de uoluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt: necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia uideri. Ergo ut ad primum illud reuertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere: is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu ciuitatum uulgari, ac forensi: remotis q; cæteris studijs, quamuis ea sunt ampla, atq; præclara: in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes, & dies urgeatur: imiteturq; illum, cui sine dubio summa uis dicendi cōceditur: Atheniensem Demosthenem: in quo tantum studium fuisse, tantusq; labor dicitur: ut primum impedimenta naturæ diligentia, industriaq; superaret: cumq; ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret: primā literam non posset dicere: perficeret meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde cum spiritus eius esset angustior: tantum continenda anima in dicendo est assecutus: ut una continuatione uerborū (id qđ eius scripta declarant) binæ ei contentiones uocis, & remissiones continerentur: qui etiam (ut memoriæ proditum est) coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat: neq; id consistens in loco: sed inambulans: atq; ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse ad studium, & ad laborem incitandos iuuenes uehementer assentior: cætera, que collegisti ex uarijs, & diuersis studijs, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus: tamen ab oratoris proprio officio, atq; munere seiuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset: sanè dubitare uisus est Sulpitius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Crassus. operarium nobis quendam Antoni oratorem facis: atq; haud scio, an aliter sentias: & utare tua illa mirifica ad refellendū consuetudine: qua tibi nemo unquam præstitit: cuius quidē ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est: sed iā in philosophorū consuetudine uersatur, maximeq; eorū, qui de omni re proposita in utranq; partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs: neq; quicquā amplius afferret: quàm quod causarum necessitas postularet: sed maius quiddam uidebam: cum censebam oratorē, præsertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere: tu autem quoniam

Attentissime. Irraucuerit. Orator quis. 103. 203. 243. ut ita dicam. varii, diversi. 148. Propius accedere ad. Operarius. pi. 117. Informari

vellem nō cōstituisse me hodie uētur.

Circūdare finibus. exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circundedisti: hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præceptisq; oratoris quæsita sunt: sed opinor secundū hunc diē: satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tusculanum ire

Dū se calor frangat. constituit: paulum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quo-

Id tēporis niam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus.

valetudini dare operā Tum Scæuola, sanè, inquit, uellem non constituiße in Tusculanum me hodie uenturum eße Lælio: libenter audirem Antonium: & cum exurgeret, simul arridens, neque enim, inquit, tam mihi mole-

Peruellere stus fuit, quod ius nostrum ciuile peruellit: quàm iucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER SECVNDVS.

L. Crassi doctrina. MAGNA Nobis pueris Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili

Institutio institutione potuisset. M. autem Antonium omnino

Expers et ignarus. omnis eruditionis expertem, atq; ignarum fuisse:

Ita se res h̄t. erantq; multi, qui, quanquā nō ita se rem habere arbitrarentur, tamen quo facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarēt: ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atq; incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri optimi, ac prudentissimi uiri studiū uideretur. Quos tum ut pueri refutare domesticis testibus pa-

C. Aculeo. 133 tre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus: quod de Crasso pater, & Aculeo, quo cum erat nostra materte- nupta.

Dilexit ex oībus plurimū. ra, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciā profectus unà decesserat, multa nobis de eius

Consobrini. studio, doctrinaq; sæpe narrauit: cumq; nos cum consobrinis nostris Aculeonis filijs & ea disceremus, quæ Crasso placerent: et ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus (cum essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus) illum

Proponere in pcūctādo. & græce sic loqui, nullā ut nosse aliam linguā uideretur: & doctoribus nostris ea proponere in percunctando: eaq; ipsum omni in sermone Nihil nou tractare, ut nihil esse ei nouū, nihil inauditū uideretur. De Antonio Nihil īau ditū.

uero,

uero, quanquam sæpe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedidisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsiui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouũ (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, uarijsq; sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus: de quibus aliquid existimare possem: rudem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroq; eorum: ut Crassus non tam existimari uellet non didicisse: quàm illa despicere: & nostrorũ hominum in omni genere prudentiam græcis anteferre. Antonius autem probabiliorẽ hoc populo orationem fore censebat suã: si omnino didicisse nunquam putaretur: atq; ita se uterq; grauiorem fore: si alter contemnere, alter ne nosse quidem græcos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus: illud autem est huius institutæ scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidẽ sapiẽtia florere unquam: & præstare potuisse. Etenim cæteræ ferè artes seipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere: nõ habet definitam aliquam regionem: cuius terminis septa teneatur. Omnia quæcunq; in hominum disceptationem cadere possunt: bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit: multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem uero existere eloquentiã, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam, quanta in illis fuit: non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondã inter se de his rebus habuissent: mandarem literis: uel ut illa opinio, quæ semper fuisset: tolleretur, alterũ non doctissimum, alterũ planè indoctum fuisse: uel ut ea, que existimarẽ à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta: custodirẽ literis, si ullo modo assequi, complectiq; potuissem: uel mehercule etiam ut laudẽ eorum iam propè senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum, atq; à silentio uindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent: minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multum, quod quidem extaret: & id ipsum adolescens: alter nihil admodum scripti reliquisset: deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui: ut cum etiam nunc uiuam illorum memo-

Aggrediar. ad.

riam teneremus: hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum, quia non de. Ser. Galbæ, aut. C. Carbonis eloquentia scribo aliquid: in quo liceat mihi fingere, si quid uelim, nullius memoria iam refellente: sed edo hæc ijs cognoscenda: qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt: ut duos summos uiros ijs, qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum, & præsentium, memoria teste commendemus. Nec uero te carissime frater, atq; optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas: insequor ut erudiã. Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere: siue, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse: pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti: siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed penè in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere: quod merito propter eorũ, qui de dicendi ratione disputarunt: ieiunitatem bonarũ artium possit illudi. Nihil enim mihi quidem uidetur in Crassi, & Antonij sermone esse præteritum: quod quisquam à summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillime poteris iudicare: qui prudentiã, rationemq; dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere uoluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus: non mediocre munus conficere possimus: omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemq; ueniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta hora ferè secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset: & apud eũ Sulpitius sederet: Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu: repente eò. Q. Catulus senex cum. C. Iulio fratre uenit: quod ubi audiuit, commotus Crassus surrexit: omnesq; admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat: amicissime consalutassent: quid uos tandem Crassus? nunquid nam, inquit, noui? Nihil sanè, inquit Catulus: etenim uides esse ludos: sed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri uesperi uenisset Cæsar de Tusculano suo: dixit mihi à se Scæuolam hinc euntem esse conuentum: ex quo mira quædam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans, ad disputandum elicere non potuissem: permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse: & tanquam in schola propè ad Græcorum consuetudinem disputasse. Ita me frater exorauit, me ipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem,

Cognosci ac pcipi. 89. 104.

In scola disputar. ad graecor. cosuetudine

ſed mehercule uerētem tamen, ne moleſti uobis interueniremus: ut huc ſecum uenirem. Etenim Scæuolam ita dicere aiebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. hoc ſi tu cupidius factum exiſtimas, Cæſari attribues: ſi familiarius, utriq; noſtrum: nos quidem niſi forte moleſti interuenimus: ueniſſe delectat. Tum Craſſus. equidem quæcunq; cauſa uos huc attuliſſet, lætarer: cum apud me uiderem homines mihi cariſſimos, & amiciſſimos: ſed tamen uere dicam: quæuis mallem fuiſſet, q̃ iſta, quam dicis. ego enim (ut quemadmodum ſentio, loquar) nunquam mihi minus, q̃ heſterno die placui: magis adeo id facilitate, q̃ alia ulla culpa mea contigit: qui dum obſequor iis adoleſcentibus: me ſenem eſſe ſum oblitus: feciq; id, quod ne adoleſcens quidem feceram: ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur: diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune: quod tranſactis iam meis partibus ad Antonium audiendum ueniſtis. Tum Cæſar, equidem, inquit, Craſſe ita ſum cupidus te in illa longiore, ac perpetua diſputatione audiendi: ut ſi id mihi minus contingat: uel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus. Itaq; experiar equidem illud: ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus q̃ ego apud te ualere uideantur: & te exorabo profecto, ut mihi quoq; & Catulo tuæ ſuauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit: non te urgebo: neq; committam, ut dum uereare, ne tu ſis ineptus: me eſſe iudices. Tum ille, ego mehercule, inquit, Cæſar ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam ſemper putaui. quem enim nos ineptum uocamus: is mihi uidetur ab hoc nomen habere ductum, quod non ſit aptus: idq; in ſermonis noſtri conſuetudine perlate patet. Nam qui aut tempus quid poſtulet, non uidet: aut plura loquitur: aut ſe oſtentat: aut eorũ, quibuſcum eſt, uel dignitatis, uel cõmodi rationem non habet: aut deniq; in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt: is ineptus dicitur. Hoc uitio cumulata eſt erudiſſima illa Græcorum natio: itaq; quod uim huius mali Græci non uident: ne nomen quidem ei uitio impoſuerunt. ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent: non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio an ulla ſit maior, quàm ut illi ſolent quocunq; in loco: quoſcunq; inter homines uiſum eſt: de rebus aut difficillimis, aut non neceſſariis argutiſſime diſputare: hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere inuiti, & recuſantes heri coacti ſumus. Tum Catulus, ne Græci quidem, inquit, Craſſe, qui in ciuitatibus ſuis clari, & magni fuerũt: ſicuti tu es, noſq; omnes in noſtra rep. uolumus eſſe: horũ Græcorũ, q ſe inculcãt auribus noſtris, ſimiles fuerũt: nec tamẽ in otio ſer-

bona pars.

Ineptus quis.

illorum, qui

Inculcare.

clari et magni sicuti tu

Repuerascere. Otij fructus est, no contentio animi, sed relaxatio.

Inepti qui. Peroptato. audire Remissio animi.

mones huiusmodi, disputationesq; fugiebant. Ac si tibi uidentur qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus: & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & græcorũ disputationum memoriam quodammodo commouent? aut importunum tempus in tanto otio: quod & raro datur: & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni? q omnes ij sumus, ut sine his studijs nullam uitam esse ducamus. Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor: qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos Catule Græcos exercitationis, & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. Nam & seculis multis ante gymnasia inuenta sunt: q̃ in his philosophi garrire cœperunt: & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneant: tamen eorum auditores discum auditore, q̃ philosophum malunt: qui simul ut increpuit: in media oratione de maximis rebus, & grauissimis disputantem philosophũ omnes unctionis causa relinquunt. ita leuissimam delectationem grauissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: uerum otij fructus est non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audiui: cum is diceret socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari: eosq; incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam ex uinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris: sed tamen ita solet narrare Scæuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Lucrinum legere consuesse: & ad omnem animi remissionem, ludumq; descendere. Sic enim se res habet: ut quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis suæ causa fingere, & construere nidos: easdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa passim, ac libere solutas opere uolitare: sic nostri animi forensibus negotijs, atque urbano opere defessi gestiunt: ac uolitare cupiunt uacui cura, atq; labore. Itaq; illud, quod ego in causa Curiana Scæuolæ dixi: non dixi secus, ac sentiebam. Nam si inquam Scæuola nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris: omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus: omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur inquam? quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando deniq; nihil ages? Tum illud addidi. mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit: in qua permaneo Catule sententia: meq;, cum huc ueni: hoc ipsum nihil agere: & planè cessare delectat. Nam quod addidisti

tertium,

Permanere in snia.

Malo nō intelligi orationē meā q̄ reprehendi

tertium, uos eos esse, qui uitam insuauem sine his studijs putaretis: id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nā ut C. Lucilius homo doctus, & perurbanus dicere solebat, ea, quæ scriberet: neq; ab indoctissimis, neq; ab doctissimis legi uelle: quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse de se: quo etiā scripsit, Persium non curo legere: hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominū doctissimus: Lælium Decimum uolo: quē cognouimus uirū bonum, & nō illiteratum, sed nihil ad Persiū: sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studijs: nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud uos. malo enim nō intelligi orationem meam: quàm reprehendi. Tum Cæsar, equidē, inquit, Catule iam mihi uideor nauasse operam, quod huc uenerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidē periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse parteis, ut de tota eloquentia disserat: quemq; iandudum Cotta, & Sulpitius expectant. Ego uero, inquit Crassus, neque Antonium uerbum facere patiar: & ipse obmutescam: nisi prius à uobis impetraro.

Quid nam, inquit Catulus? Vt hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret: quod ad fratrem promiserat: ego, inquit Iulius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, uel ut uerbum nullum faceres: me teneres. Hic Catulus arrisit: & simul præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est: quoniam neq; domi imperarā: & hic, apud quem eram futurus: sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, audite uero: audite inquit: hominem enim audietis de schola, atq; à magistro, & græcis literis eruditum: & eo quidem loquor confidētius: quod Catulus auditor accessit: cui non solum nos latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiamq; concedere. Sed tamen quoniam hoc totum, quicquid est, siue artificium, siue studium dicendi: nisi accessit os, nullum potest esse: docebo uos discipuli id, quod ipse non didici: quid de omni genere dicendi sentiam.

Hic posteaquam arriserunt, res mihi uidetur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt: & ea dicimus, quæ nescimus ipsi: itaq; & illi aliâs aliud ijsdem de rebus & sentiunt, & iudicant: & nos contrarias sæpe causas dicimus: non modo ut Crassus contra me dicat aliquando: aut ego contra Crassum: cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterq; nostrum eadem de

Illiteratus
Nauasse operā
Promittere ad frēm.
Conijcere oculos.
De schola atq; à magistro.
Artificiū dicēdi 141 ~~201~~ 210.
studiū
103.
Ars. 106. 92.
Oris actio

Nixū mendacio

re aliâs aliud defendat: cum plus uno uerum esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit: quæ ad scientiā non sæpe perueniat: quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur: ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos uero & ualde quidem, Catulus inquit, putamus, atq; eo magis, quod nulla mihi ostentatione uideris esse usurus. exorsus es enim non gloriose magis, ut tu putas, à ueritate, quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædā dari peracuta ad pertractādos animos hominum, & ad captandas eorum uoluntates. huius rei scientiam siquis uolet magnam quandam artem esse dicere: nō repugnabo. Etenim, cum pleriq; temere, ac nulla ratione causas in foro dicant: nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant: non est dubiū, quin siquis animaduerterit, quid sit, quare alij melius, quàm alij dicant: id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit: is si non planè artem, at quasi artē quandā inuenerit. Atq; utinam ut mihi illa uidere uideor in foro, atq; in causa: ita nunc quemadmodum ea reperirentur: possim uobis exponere. Sed de me uidero: nunc hoc propono, quod mihi persuasit: quamuis ars non sit: tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. nā ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi: ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. Quis enim cantus moderata orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? quod carmen artificiosa uerborū conclusione aptius? qui actor in imitanda, q̄ orator in suscipiēda ueritate iucundior? quid autē subtilius, quàm acutæ, crebræq; sententiæ? quid admirabilius, quàm res splēdore illustrata uerborum? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neq; enim ulla nō propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici, grauiterq; debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis à uitijs acrius reuocare? quis uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis mœrorē leuare mitius consolando? Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uitæ memoria, magistra uitæ, nūtia uetustatis, qua uoce alia nisi oratoris, immortalitati cōmendatur? Nam siqua est ars alia, quæ uerborū aut fa=

Historiæ laus. 113. 200 202

uiendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur: aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem: eamq; uariare, & distinguere quasi qbusdam uerborũ, sententiarumq; insignibus: aut si uia ulla nisi ab hac una arte traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut deniq; descriptionis, atq; ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse: aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atq; doctrina: nõ si qui aliarũ artium bene locuti sunt: eo minus id est huius unius proprium: sed ut orator de ijs rebus, quæ cæterarum artiũ sunt: si modo eas cognorit (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere: sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt: siquid ab hac arte didicerunt. Neq; enim si de rusticis rebus agricola quispiã, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit: aut scripserit: iccirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia uis magna est in hominum ingenijs: eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atq; artium consequuntur: sed quod cuiusq; sit propriũ, & si ex eo iudicari potest: cum uideris quid quæq; doceant: tamen hoc certius nihil esse potest: q̃ quod omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt: orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si diserti sint: aliquid ab hoc habeant: hic, nisi domesticis se instruxerit copijs: aliunde dicendi copiã petere non possit. Tum Catulus, & si, inquit, Antoni minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ: patiere tamen: mihiq; ignosces: non enim possum, quin exclamem: ut ait ille in Trinũmo: ita mihi uim oratoris tum exprimere subtiliter uisus es: tum laudare copiosissime: quod qdem eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò. tibi enim assentior, uestrum esse hoc totum diserte dicere: idq; si quis in alia arte faciat: eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. At Crassus, nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit: hominemq; reddidit: nam hesterno sermone unius cuiusdã operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorẽ descripseras, inopem quendam humanitatis, atq; inurbanum. Tum Antonius, heri enim, inquit, hoc mihi proposueram: ut si te refellissem: hos à te discipulos abducerem. nunc Catulo audiente, & Cæsare uideor debere non tam pugnare tecum: quàm quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur: in foro, atq; in oculis ciuiũ constituendus: ut uideamus, quid ei negotij demus: cuiq; eum muneri uelimus esse præpositum. Nam Crassus heri cum

Munus præstare. Or. unde.

Or. operarius. 105.

Nox te expoliuit, hominemq; reddidit.

Nõ possũ. quin exclamẽ.

Inops humanitatis.

Popilia mulier prima laudata.

Nō oīa quæcūq; loquimur ad artē, et ad præcepta reuocāda.

quæstionū genera 96. 114. 115.

Tesis. 115. 120. 230.

Hypotesis 227. 235.

Generatim. 201.

uos Catule, & Cæsar non adessetis: posuit breuiter in artis distributione idem, quod Græci pleriq; posuerunt: neq; sanè quid ipse sentiret: sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionū esse, in quibus eloquentia uersaretur: unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliqd generatim quæreretur, hoc modo: expetenda'ne esset eloquentia: expetendi'ne honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur: cuiusmodi sunt, quæ in foro, atq; in ciuiū causis, disceptationibusq; uersantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita: nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est: &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustrauit: adiunxit: etiam si opus est, tamen minus est necessarium.

Quidnam, inquit Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita inquit Antonius: & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse uehementer: cum abs te est Popilia mater uestra laudata: cui primum mulieri hunc honorē in nostra ciuitate tributum puto. sed non omnia, quæcunq; loquimur: mihi uidentur ad artem, & ad præcepta esse reuocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumentur: licebit etiam laudationem ornare: neq; illa elementa desyderare, quæ ut nemo tradat: quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam Cens. habuit: principio dixit: quæ natura, aut fortuna darentur hominibus: in iis rebus se uinci posse, animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent: in iis rebus se pati uinci non posse: qui laudabit quempiam: intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorū, amicorū, opum, ualetudinis, formæ, uiriū, ingenii, cæterarumq; rerū, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse. si amiserit, moderate tulisse. deinde quid sapienter is, quem laudet: quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid deniq; cum aliqua uirtute aut fecerit: aut tulerit. Hæc, & quæ sint eius generis, facile uidebit, qui uolet laudare quempiam: & qui uituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim si est facilius: eo' de numero quoq; est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorē: quamuis egregia sint: ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius:

laudationis ornatus

laudanda in homine: 140.

laudatio an recipienda. 140. 230.

tius:ut mihi neceſſe fuit in Sex. Titium ſeditioſum ciuem, & turbu- [M. Ant.s in six. 71]
lentũ. explicaui in eo teſtimonio dicendo omnia conſilia Conſulatus [tiu. 133.]
mei: qbus illi Trib. pl. pro rep. reſtitiſſem: quæq; ab eo contra remp.
facta arbitrarer, expoſui: diu retentus ſum: multa audiui: multa re=
ſpondi: num igitur placet cum de eloquentia præcipias: aliqd etiam
de teſtimonijs dicendis quaſi in arte tradere? Nihil ſanè, inquit Ca
tulus, neceſſe eſt. Quid ſi (quod ſæpe ſummis uiris accidit) manda
ta ſint exponenda aut in Senatu ab imperatore, aut ad imperato-
rem, aut ad regem aut ad populum aliquem à Senatu? num qa gene
re orationis in huiuſmodi cauſis accuratiore eſt utendũ: icirco etiam
pars hæc cauſarum numeranda uidetur: aut proprijs præceptis in=
ſtruenda? Minime uero, inquit Catulus: non enim deerit homini di
ſerto in eiuſmodi rebus facultas ex cæteris rebus, & cauſis cõparata.

Ergo item, inquit, illa, quæ ſæpe diſerte agenda ſunt: & quæ ego
paulo ante, cum eloquentiam laudarẽ, dixi oratoris eſſe: neq; habent
ſuum locum ullum in diuiſione partium, neq; certum præceptorum
genus: & agenda ſunt non minus diſerte, q̃ quæ in lite dicuntur: ob=
iurgatio, cohortatio, conſolatio: quorum nihil eſt, quod non ſumma di-
cendi ornamenta deſyderet: ſed ex artificio res iſtæ præcepta non
quærunt. Planè, inquit Catulus, aſſentior. Age uero, inquit An-
tonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas eſſe hiſto= [114.]
riam ſcribere? Si ut Græci ſcripſerunt, ſummi: inquit Catulus: ſi
ut noſtri, nihil opus eſt oratore. ſatis eſt non eſſe mendacem. Atqui
ne noſtros contemnas, inquit Antonius: Græci ipſi ſic initio ſcriptita-
runt: ut noſter Cato, ut Pictor, ut Piſo. erat enim hiſtoria nihil aliud, [Historia quid. 114. 202]
niſi annaliũ confectio: cuius rei, memoriæq; publicæ retinendæ cauſa,
ab initio rerum romanarum uſq; ad. P. Mutium Pontificem Max. res
omneis ſingulorum annorum mandabat literis Pontifex Max. effe- [Mandare l[itte]ris]
rebatq; in album: & proponebat tabulam domi: poteſtas ut eſſet po
pulo cognoſcendi: ijq; etiam nunc annales maximi nominantur.
Hanc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt: q ſine ullis ornamen=
tis monimenta ſolũ temporum, hominum, locorum, geſtarumq; rerum
reliquerunt. Itaq; qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acu=
ſilaus fuit, alijq; permulti: talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo: q neq;
tenent, quibus rebus ornatur oratio (modo enim huc iſta ſunt impor-
tata) & dum intelligatur, quid dicant: unam dicendi laudem putant
eſſe breuitatem. Paululum ſe erexit: & addidit historiæ maiorem
ſonum uocis uir optimus Craſſi familiaris Antipater. cæteri nõ exor=
natores rerum, ſed tantummodo narratores fuerunt. Eſt, inquit [exornator rer. 146.]

Coelius antipater. Catulus, ut dicis: sed iste ipse Coelius neq; distinxit historiam uarietate locorum: neq; uerborum collocatione, & tractu orationis leui, & æquabili perpoliuit illud opus: sed ut homo neq; doctus, neq; maxime aptus ad dicendum sicut potuit, dolauit: uicit tamen, ut dicis, superiores. Dolare. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum: nisi ut in causis, atq; in foro eluceat. apud Græcos autem eloquentissimi homines remoti à causis forensibus, cum ad cæteras res illustreis, tum ad scribẽdã historiam maxime se applicauerunt. Nanq; & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit: in causis nihil omnino uersatum esse accepimus. atqui tanta est eloquẽtia, ut me quidem (quantum ego græce scripta intelligere possum) magnopere delectet. & post illum Thucydides omneis dicendi artificio mea sententia facile uicit: qui ita creber est rerum frequentia: ut uerborum propè numerum sententiarum numero consequatur: ita porrò uerbis aptus, & pressus: ut nescias, utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur. atqui ne hunc quidem, quanquam est in rep. uersatus: ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur: cum à rep. remotus, atq;, id quod optimo cuiq; Athenis accidere solitum est: in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui cum Dionysij tyranni familiarissimus esset: otium suum consumpsit in historia scribenda: maximeq; Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uero quasi ex clarissima rhetoris officina duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam contulerunt: causas omnino nunquam attigerunt. Deniq; etiam à philosophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes comes Alexandri scripsit historiam: & hic quidem rhetorico penè more, ille autem superior leniore quodam sono est usus: & qui illum impetum oratoris non habeat: uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horũ omniũ Timæus: quantum autem iudicare possum: longe eruditissimus: & rerum copia, & sententiarũ uarietate abundantissimus: & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribẽdum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset quid est inquit Catule Cæsar? ubi sunt, qui Antonium græce negant scire? quot historicos nominauit? q̃ scienter? quàm proprie de uno quoq; dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cũ hæc nesciret,

Marginal manuscript notes: Thucydides. 117. 119. 244. — Pulsi in exiliu. — Theopõpus. 117. — Ephorus. 117. 146. — Isocrates. 117. 210. — Callisthenes. ep. fam. 67. — Natu minimus. — Timeus ep. fam. 67. — Anton. grecas lras nosse. 109. — Scienter Proprie.

in dicendo posse tantum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego Aucupans utilitatē.
utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & non-
nullos alios, sed delectationis causa, cum est otium: legere soleo. Quid
ergo est? fatebor: aliquid tamen, ut cum in sole ambulē: etiam si aliam In sole ambulare.
ob causam ambulē, fieri natura tamen, ut colorer: sic cū istos libros Colorari.
ad Misenum (nam Romæ uix licet) studiosius legerim: sentio oratio-
nem meā illorū cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere
uideatur: hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt:
uoluerunt à uulgo intelligi. In philosophos uestros si quando incidi,
deceptus indicibus librorum, quod sunt ferè inscripti de rebus notis,
& illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate: uerbum
prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus
illigati. Poëtas omnino quasi alia quadam lingua locutos non conor Oblectare.
attingere. cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui oratio-
nes scripserunt suas: aut qui ita loquuntur: ut uideantur uoluisse esse
nobis, qui non sumus eruditissimi: familiares. Sed illuc redeo. ui-
detis'ne quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine 113.
orationis, & uarietate maximum: neq; eā reperio usquā separatim
instructam rhetorū præceptis: sita sunt enim ante oculos. Nam quis
nescit primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat: deinde Historiæ lex.
ne quid ueri non audeat: ne qua suspicio gratiæ sit in scribēdo, ne qua
simultatis. simultatis. Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem ex-
ædificatio posita est in rebus, & uerbis. rerum ratio ordinem tēpo- Rerū ro.
rum desyderat, regionum descriptionem: uult etiā, quoniam in rebus
magnis, memoriaq; dignis consilia primum, deinde acta, postea euen-
tus expectantur: & de consilijs significari, quid scriptor probet: &
in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed
etiam quomodo: & cum de euentu dicatur: ut causæ explicentur
omnes, uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis, hominumq; ipsorum nō
solum res gestæ, sed etiam qui fama, ac nomine excellant, de cuiusq;
uita, atq; natura. Verborū autē ratio, & genus orationis fusum, atq; Verborū ro.
tractum: & cum lenitate quadā æquabili profluens sine hac iudi-
ciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis prosequen-
dum est. Harum tot, tantarumq; rerum uidetis'ne ulla esse præ-
cepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio
multa alia oratorum officia iacuerunt: cohortationes, consolationes,
præcepta, admonita: quæ tractanda sunt omnia disertissime: sed
locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt: habent nullum.
Atq; in hoc genere illa quoq; est infinita sylua: qđ oratori pleriq; (ut Sylua.

Primū. deinde. Postea.

Hypotesis 95. 112. 115. 120. 220. 235

Causarum genera.

laudatio 140. 112. 152

Oris materia.

etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt: unum de certa, definitaq; causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus uersantur: addat siquis uolet etiam laudationis. alterum, quod appellant omnes ferè scriptores: explicat nemo: infinitam generis sine tempore, & sine persona quæstionem. hoc quid, & quantum sit, cum dicunt: intelligere mihi non uidentur. Si enim est oratoris quæcunq; res infinite posita sit, de ea posse dicere: dicendum erit ei quanta sit solis magnitudo: quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Deniq; ei, qui profitetur esse suum non solum de ijs controuersijs, quæ temporibus, & personis notæ sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere: nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori uolumus adiungere uagam, & liberam, & late patentem: ut de rebus bonis, aut malis: expetendis, aut fugiendis: honestis, aut turpibus: utilibus, aut inutilibus: de uirtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris uirtutibus, contrarijsq; uitijs dicendum oratori putemus. itemq; de rep. de imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominum moribus: assumamus eã quoq; partem, sed ita, ut sit circunscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum ciuium, morem hominum: quæ uersantur in consuetudine uitæ, in ratione reip. in hac societate ciuili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus: cõprehendenda esse oratori puto: si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat: at certe ut in causa prudenter possit intexere. Hisce autem ipsis de rebus, ut ita loquatur: uti ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerunt: locuti sunt, simpliciter, & splendide sine ulla serie disputationũ, & sine ieiuna concertatione uerborũ. Hoc loco, nequa sit admiratio, si tot, tantarumq; rerum nulla à me præcepta ponentur: sic statuo, ut in cæteris artibus, cum tradita sunt cuiusq; rei difficillima: reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint: tradi non necesse esse: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit: posse eum cuiusuis uel formæ, uel ætatis etiam si non didicerit, pingere: neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie: ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non possit. neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt: à doctore tradantur: sed qui primarum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt: reliqua per se non incommode perse-

Ori cõprehẽdenda

Periculũ. ne

quuntur. similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus sit: ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de ijs, contra quos, aut pro quibus dicat: cum aliqua statuendi potestate audiant: ad suum arbitrium mouere possit: hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quaesiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret: etiam si haec nunquam separatim facere didicisset. Tum Catulus. praeclare mihi uideris Antoni posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus: quid etiam, si non didicisset, ex eo, quod didicisset: assume ret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum. caetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. sed uideto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis: Hercules autem, & alia opera maiora ne in illis rebus, quas praetermittis, relinquantur. non enim mihi minus operis uidetur de uniuersis generibus rerum, q̃ de singulorum causis, ac multo etiam maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi Catule non tam doctus, quàm (id quod est maius) expertus. Omnium caeterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neq; inexercitato, neq; communium literarum, & politioris humanitatis experti. in causarum contentionibus magnum est quoddam opus: atq; haud scio, an de humanis operibus longe maximum: in quibus uis oratoris plerunq; ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit & feriendus, & repellendus. ubi saepe is, qui rei dominus futurus est: alienus, atq; iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est: cum aut docendus is est, aut dedocendus: aut reprimendus, aut incitandus: aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus: in quo saepe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendũ est. q tanquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad laetitiam est cõtorquendus. omnium sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendũ. accedat oportet actio uaria, uehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena seueritatis. In his operibus siquis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineruae signum efficere possit: non sanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat: laborabit. Tum Catulus. Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti: eo me maior expectatio tenet, q̃busnã rationibus, q̃bus'ue praeceptis ea tanta uis cõparetur: non

Ludus. est. 115.
Inexercitatus.
Vis oris. 87. 103.
Machinatio
Cõtorquẽdus.
Actio
Phidias ~~[illegible]~~ Minerua.

Nullū ad usū meū.

quo mea quidem iam intersit (neq; enim ætas id mea desyderat: &
aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus: qui nunquam senten
tias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus: ac potius
placatis eorū animis tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus:)
sed tamen ista tua nullum ad usum meum, tantum cognoscendi stu-
dio adductus, requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui
Phormio derisus ab Annibale. — mihi peruulgata præcepta decantet: cum ipse nunquam forum, nun-
quam ullum iudicium aspexerit: ut peripateticus ille dicitur Phor-
Pro eo quod. — mio: cum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum ue
nisset exul: proq; eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria,
inuitatus esset ab hospitibus suis: ut eum, quem dixi, si uellet, audiret:
cumq; is se non nolle dixisset: locutus esse dicitur homo copiosus ali-
quot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. tum cum
cæteri, qui illum audierant, uehementer essent delectati: quærebant
ab Annibale quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic Pœ-
Deliri — nus non optime græce, sed tamen libere respondisse fertur: multos se
deliros senes sæpe uidisse: sed qui magis, q̃ Phormio deliraret: ui-
disse neminem. neq; mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius,
Pop. Ro. omniū gentiū uictor. — aut loquacius fieri potuit: q̃ Annibali, qui tot annos de imperio cum
populo. R. omnium gentium uictore certaßet: græcum hominem, qui
nunquam hostem, nunquam castra uidisset: nunquam deniq; mini-
mam partem ullius publici muneris attigißet: præcepta de re milita-
ri dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt: ui-
dentur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros: sed hoc
minus fortaße errant: quod non te, ut Annibalem, sed pueros, aut
adolescentulos docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius:
nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim est istorum
Perpeti. — Græcorum, qui quenquam nostrum quicquam intelligere arbitre-
Perferre. — tur? ac mihi quidē non ita molesti sunt. facile omnes ꝑpetior, & per-
fero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut effi-
ciunt, ut me non didicisse minus pœniteat. dimitto autem eos non tam
Negociū habere. — contumeliose, quàm philosophum illum Annibal: & eo fortaße plus
habeo etiam negotij. sed tamen est eorum doctrina, quantum ego 113
Causa. 114. 227 — iudicare poßum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas
parteis: in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causam appellant
rem positam in disceptatione rerum, & controuersia. Quæstionem
autem rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant.
De altera parte dicendi mirum silentium. Deniq; quinq; faciunt
Membra eloquētię. s. 96. — quasi membra eloquentiæ: inuenire quid dicas: inuenta dispo-

nere: deinde ornare uerbis: post memoriæ mandare: tum ad extremum agere, ac pronuntiare. rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte uiderit: neminem posse apte dicere, nisi & quid diceret, & quibus uerbis: & quo ordine diceret, haberet: & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinq; sex'ue parteis, uel etiā septem (quoniam aliter ab alijs digerūtur:) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narrare ita, ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis. Post autem diuidere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant. alij iubent ante quàm peroretur ornandi, aut augendi causa digredi: deinde concludere, ac perorare. ne hæc quidē reprehendo: sunt enim concinne distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt: ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis: quàm cum omnia sunt inaudita: docilem autem non cum polliceor me demonstraturum: sed tum, cum doceo, & explano. attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam uero narrationem quod iubent uerisimilē esse, & apertam, & breuem: recte nos admonent: quod hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis: ualde mihi uidentur errare: omninoq; in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse hoc quoddam nō dissimile cæterorū: cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerū primū exponerentur: in quo uitium est, si genus ullū prætermittatur: deinde singulorum generū partes: in quo & deesse aliquam partē, & superare, mendosum est: tum uerborū omniū definitiones: in qbus neq; abesse quicquā decet: neq; redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiā in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt: non idē sentio tanta hac in re, tamq; immensa posse fieri. sin autem q arbitrātur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent: omnia iam explicata, & ppolita assequētur. sunt. n. innumerabiles de his rebus libri, neq; abditi, neq; obscuri. Sed uideant qd uelint, ad ludendū ne, an ad pugnādū arma sint sumpturi. aliud enim pugna, & acies: aliud ludus, campusq; noster desyderat. attamē ars ipsa ludicra armorū et gladiatori,

Res nō recondita.
Orationis partes. 5. 6. 7. 95.
exordiū 137. 1
Narratio 208. 222. 230.
Diuisio. 1
Cōfutatio 233. 1
Proratio. 234.
Digressio. 137.
Abditū obscurū.
Ludicra ars armorū qd prosit. 97

& militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, & acutus idem, atq; uersutus inuictos uiros efficit non difficilius arte cōiuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituā, si potuero: ut quid efficere possit: ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis: audierit aliqđ: legerit: ista ipsa præcepta acceperit. tentabo qđ deceat: quid uoce, qđ uiribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire: non solum hortabor, ut elaboret: sed etiam, si uir quoq; mihi bonus uidebitur, obsecrabo. tantum ego in excellente oratore, & eodem uiro bono pono esse ornamenti uniuersæ ciuitati. Sin uidebitur, cū omnia summa fecerit: tamen ad mediocres oratores esse uenturus: permittam ipsi quid uelit: molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit: & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat: admonebo. nam neq; is, qui optime potest deserendus ullo modo est à cohortatione nostra: neq; is, qui aliquid potest: deterrendus: quod alterū diuinitatis mihi cuiusdā uidetur: alterum uel non facere, quod non optime possis: uel facere, quod non pessime facias: humanitatis. tertium uero illud, clamare contra quàm deceat: & q̄ possit: hominis est, ut tu Catule de quodam declamatore dixisti: stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusq; sit: ita loquamur: ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit: ut nobis ducibus ueniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus: quoniam meliora docere non possumus. Atq; ut à familiari nostro exordiar: hunc ego Catule Sulpitium primum in causa paruula adolescentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptū ad hoc munus, de quo quærimus: oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij: & uerbis efferuescentibus, & paulo nimium redūdantibus, quod erat ætatis: nō sum aspernatus: uolo enim se efferat in adolescente fœcunditas. nam facilius sicut in uitibus reuocantur ea, quæ sese nimium profuderunt: quàm, si nihil ualet materies: noua sarmenta cultura excitantur: ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem. non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem: neq; dimisi tempus: & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendū: magistrū autem, quē uellet, eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum: quod ille arripuit: & ita sese facturū confirmauit: atq; etiā addidit, gratiæ scilicet causa, me quoq; sibi magistrū futurū. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ: cū iste accusauit C. Norbanū defendente me. non est credibile, qđ interesse mihi sit

uisum

Or quomodo instituēdus. 123.
Tinctus lr̄is. 119.
Or excellens et uir bonus. 156.
Absurdus.
Diuinitas.
Paulo nimiū
Foecūditas in adolesce[n]te
Ludus. 115.
Sulpitius C Norbanū accusauit. 118. 120. 123.

Annus intercesserat

uisum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atq; præclarũ natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studiũ, atq; imitationẽ intendisset: atq; ita dicere consuesset, ut tota mẽte Crassum, atq; omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus, quem imitetur, atq; ita, ut quæ maxime excellant in eo, quẽ imitabitur, ea diligentissime persequatur: tum accedat exercitatio, qua illum, quẽ ante delegerit, imitando effingat, atq; ita exprimat, nõ ut multos imitatores sæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia sunt: aut etiam illa, quæ insignia, ac penè uitiosa, consectentur imitando. nihil est facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum. si uero etiam uitiosi aliquid est, id sumere, & in eo uitiosum esse, non magnum est: ut ille, qui nunc etiã amissã uoce furit in rep. Fusius: neruos in dicendo. C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, nõ assequitur: oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere sciuit, cuius potissimũ similis esset: & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet, ut oportet: primum uigilet necesse est in deligendo: deinde quẽ probauit, in eo quæ maxime excellẽt, ea diligentissime persequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula propè genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare: quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sanè reliquerunt: quàm in græcis, ex quorum scriptis, cuiusq; ætatis, quæ dicendi ratio, uoluntasq; fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis, quàm uerbis abundantes. non potuisset accidere, ut unum esset omniũ genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ. de Theramene audiuimus. omnes etiam tum retinebant illũ Periclis sucum: sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates magister istorum omnium, cuius è ludo, tanq̃ ex equo troiano, innumeri principes exierunt: sed eorũ partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. Itaque & illi, Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates, multiq; alij naturis differunt: uoluntate autem similes sunt inter sese: & magistri, & ij, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus, alijq; complures, & si inter se pares non fuerunt: tamen sunt omnes in eodem uirtutis imitandæ genere uersati: quorum quandiu mansit

Magnificũ preclarũ.
Tota mẽte atq; aĩo intueri.
Imitatio. 97.
Exercitatio 97.
Fusius.
Dicẽdi genera cuiusq; ætatis propria. 145. 146.
Thucydides. 113. 119. 244.
Isocrates. 113.
[in]numeri princi[pes] ex Homero
Theopompus. 113.
Ephorus. 146.
Hyperides. 90.
Filiu 152. 208

Scriptitari multi. 113.

Sensim obscurata et euanuit.

Acutiss. subtiliss.

imitatio: tandiu genus illud dicendi, studiumq; uixit. posteaquam ex-
tinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & euanuit:
alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera uiguerunt. In-
de Demochares, quem aiunt sororis filium esse Demosthenis: tum
Phalereus ille Demetrius omnium istorum mea sententia politissimus,
alijq; eorum similes extiterunt. quæ si uolemus usq; ad hoc tempus
persequi: intelligemus, ut hodie Alabandensem illũ Meneclẽ, & eius
fratrem Hieroclem, quos ego audiui: tota imitetur Asia: sic semper
fuisse aliquem, cuius se similes pleriq; esse uellent. Hanc igitur simili-
tudinem qui imitatione assequi uolet: tum exercitationibus crebris,
atq; magnis, tum scribendo maxime persequatur: quod si hic noster
Sulpitius faceret: multo eius oratio esset pressior: in qua nunc inter-
dum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxu-
ries quædam, quæ stylo depascenda est. Hic Sulpitius, me quidem
inquit, recte mones: idq; mihi gratum est: sed ne te quidem Antoni
multum scriptitasse arbitror. Tum ille, quasi uero, inquit, non ea
præcipiam alijs, quæ mihi ipsi desunt: sed tamen ne tabulas quidem
conficere existimor: uerum & in hoc ex re familiari mea, & in illo
ex eo, quod dico, quantulum id cunq; est: quid faciam, iudicari potest.
Atq; esse tamen multos uidemus, qui neminem imitentur: & suapte
natura, quod uelint, sine cuiusquam similitudine consequantur: quod
& in uobis animaduerti recte potest Cæsar, & Cotta, quorum alter
inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salem,
alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neq;
uero noster æqualis Curio patre mea sententia uel eloquentissimo tẽ-
poribus illis, quenquam mihi magnopere uidetur imitari: qui tamen
uerborum grauitate, & elegantia, & copia suam quandam expressit
quasi formã, figuramq; dicendi: quod ego maxime potui iudicare in
ea causa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Cossis
dixit: in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sa-
piens orator habere deberet. Verum ut aliquando ad causas deduca-
mus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum
negotij est, iudiciorum, atq; litium (riserit aliquis fortasse hoc præce-
ptum: est enim non tam acutum, quàm necessarium, magisq; monito-
ris non fatui, quàm eruditi magistri). Hoc enim primum præcipie-
mus, quascunq; causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusq; cogno-
scat. Hoc in ludo non præcipitur: faciles enim causæ ad pueros de-
feruntur. Lex peregrinum uetat in murum ascendere: ascendit: ho-
stes repulit: accusatur. nihil est negotij huiusmodi causam cogno-

Pressior.

Causas faciliores ad pueros deferri.

Peregrini in murum ascendere
Lex uetat

Conuenta. Nemo pot de ea re quā nō nouit, nō turpissime dicere. fol. 90.

 Docere de.

scere. recte igitur nihil de causa discenda præcipiunt. hæc est. n. in ludo causarum fere formula. At uero in foro, tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, uita denique eorum, qui in causa uersantur, tota cognoscenda est. quarum rerum negligentia plerasque causas, & maxime priuatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) uidemus amitti. Ita nonnulli dum operam suam multi æstimari uolunt: ut toto foro uolitare: & a causa ad causam ire uideantur: causas dicunt incognitas. in quo est illa quidem magna offensio, uel negligentiæ, susceptis rebus: uel pfidiæ, receptis: sed etiam illa multū maior opinione mea: quod nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissime dicere. ita dū inertiæ uituperationem, quæ maior est, contemnunt: assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat: & ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur: & agere aduersarii causam, ut ille agat suam: & quicquid de sua re cogitarit, in medium proferat: itaque cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi æquitate, meā, aduersarii, iudicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi: hunc iudico esse dicendum. ubi plus mali, quàm boni reperio: id totum abiudico, atque reiicio. ita assequor, ut alio tempore cogitem quid dicam: & alio dicam. quæ duo plerique ingenio freti simul faciunt: sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent: si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, causamque cognoui: statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. nihil est enim, quod inter homines ambigatur: siue ex crimine causa constet, ut facinoris: siue ex controuersia, ut hæreditatis: siue ex deliberatione, ut belli: siue ex persona, ut laudis: siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi: in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurumue sit quæratur: aut quale sit: aut quid uocetur. Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum: plerunque infitiatione defenduntur. nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt: neganda fere sunt omnia: & de ambitu raro illud datur: ut possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione seiungere. de sicariis, de ueneficiis, de peculatu infitiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudiciis, ex controuersia facti. In deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem, res non sit, necne, sed qualis sit, quæritur: ut cum. L. Opimii causam defendebat apud populum audiente me C. Carbo Cos. nihil de C. Gracchi nece negabat: sed id iure pro salute patriæ factum esse dice-

Marginal notes: Susceptū receptū; Inertia; Tarditas; Abiudico reiicio; Ambigui ca. 208; Facti 90; Quale 110; Quid 201. 233; L. Opimius. 120.

Aliud sumēdū tēpus ad cogitādū, aliud ad dicēdū.

C. carbo Trib. pl. 124.

bat: ut eidem Carboni Trib. pl. alia tum mente remp. capessenti. P. Africanus de Tiberio Graccho interroganti responderat, iure cæsum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit: aut licuerit: aut necesse fuerit: aut imprudentia, aut casu facta esse uideātur. Iam quid uocetur quæritur, cū quo uerbo quid appellandū sit, contenditur: ut mihi ipsi cum Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraq; enim de ijs, quæ ab isto obijciebantur, cum confiterer: tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo uerbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Atq; in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt: ut uerbum illud, quod causam faciat, dilucide, ac breuiter uterq; definiat: quod mihi quidem perquam pue rile uideri solet. alia est enim cum inter doctos homines de ijs ipsis rebus, quæ uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio: ut cum quæritur quid sit ars: quid sit lex: quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atq; doctrina: ut uis eius rei, q̄ definias, sic exprimatur, ut neq; absit quicquam: neq; supersit: quod quidem in illa causa neq; Sulpitius fecit: neq; ego facere conatus sum. nam quantum uterq; nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esse maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dempto sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemq́; penè puerilem: tum & in sensum, & in mentem iudicis intrare nō potest. ante enim prætérlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur: existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio: in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo controuersia. nam illud ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui, quod tum explicatur, cum ea uerba, quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis, defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrarijs scriptis siquid ambigitur, non nouum genus nascitur: sed superioris generis causa duplicatur: idq; aut nunquam diiudicari poterit: aut ita diiudicabitur, ut referendis præteritis uerbis id scriptum, quodcunq; defendimus, suppleatur: ita fit, ut unum genus in ijs causis, quæ propter scriptum ambiguntur: relinquatur: si est scriptum aliqd ambigue. Ambiguorum autem cū plura genera sunt, quæ mihi uidentur ij melius nosse, qui dialectici appellantur: hi autem nostri ignorare, qui nō minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti: cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cū genus hoc causarum, quod in

scripti

Pro T. Annio Milon. 103.
Iure defensa 233.
P. Sulpitius in C. Norbanum 116.
Maiestati minuend. 98. 123.
Lex Apuleia. 127.
Definitio 100. 102. 207. 222. 233. 241.
Intrare in.
Cōtrouersia ex ambiguo. 208. 242.
Ambiguor. gn̄a sunt 208.
Ambiguū un.
Referendis preteritis uerbis.

ſcripti interpretatione uerſatur: ab illis cauſis, in quibus qualis quæq; res ſit, diſceptatur: ſeiungunt. nuſquam enim tam quæritur, quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto, quod totum à facti controuerſia ſeparatum eſt. Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem, & controuerſiam cadere poſſunt: quid fiat: factum: futurum'ue ſit: aut quale ſit: aut quomodo nominetur. nam illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, recte'ne factum ſit: totum in eo eſt, quod quale ſit, quærimus. Sed iam ad inſtitutum reuertar meum. Cum igitur accepto cauſæ genere, & cognito, rem tractare cœpi: nihil prius conſtituo, quàm quid ſit illud, quo mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis, & iudicij. deinde illa duo diligentiſſime cõſydero, quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorũ, quos defendimus: alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendũ rebus eſt nixa: ut probemus uera eſſe ea, quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum ad quencunq; cauſa poſtulabit motum, uocemus. Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubiecta materies, una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore: ſed in re poſitæ ratione tractantur: ut tabulæ, teſtimonia, pacta, conuenta, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res iudicatæ, decreta, reſponſa ſunt, & reliquæ, ſi quæ ſunt, quæ non ab oratore pariuntur: ſed ad oratorem à cauſa, atq; à reis deferuntur. Altera eſt, quæ tota in diſputatione, & argumentatione oratoris collocata eſt. ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis: in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum eſt. Atq; iſti quidem, qui docent: cum cauſas in plura genera ſecuerunt: ſingulis generibus argumentorum copiã ſuggerunt: quod ẽt ſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt: ut ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant quò ſe referãt: unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij eſt riuulos conſectari: fontes rerum non uidere: etiam ætatis eſt, uſuſq; noſtri, à capite, quod uelimus, arceſſere: & unde omnia manant, uidere. & primum genus illud earũ rerum, quæ ad oratorẽ deferuntur: meditatũ nobis in perpetuũ ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit. nam pro tabulis, & contra tabulas: & pro teſtibus, & contra teſtes: pro quæſtionibus, & contra quæſtiones: & item de cæteris rebus eiuſdem generis uel ſeparatim dicere ſolemus de genere uniuerſo: uel definite de ſingulis tẽporibus, hominibus, cauſis: quos quidẽ locos (uobis hoc Cotta, & Sulpiti dico) multa commentatione, atq; meditatione paratos, atq; expeditos habere debetis. Lon-

Tardi ingenij est riuulos cõsectari fontes rerum nõ uidere.

Longū est me explicari.

Infirmari. | dicendi lumina. | Quid | Quomō. 201 | Tinctū artē. 116. | Oris uis

gum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testeis, tabulas, quæstiones oporteat. Hæc sunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem uel maximæ: artem quidē, et præcepta dūtaxat hactenus requirunt: ut certis dicendi luminibus ornētur. itemq; illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariūtur: excogitationem non habent difficilem: explicationem magis illustrem, perpolitamq; desyderant. Itaq; cum hæc duo nobis quærenda sint in caussis: primum quid, deinde quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum uidetur: tametsi artem requirit: tamen prudētiæ est penè mediocris: quid dicendum sit uidere. alterum est, in quo oratoris uis illa diuina, uirtusq; cernitur: ea, quæ dicēda sunt: ornate, copiose, uarieq; dicere. Quare illā partem superiorem, quoniam semel ita uobis placuit: non recusabo, quo minus perpoliam, atq; conficiam.

Tria ad fidē faciēda ualere 120. 230. 232 | Inducere in mores. | Reuerens.

quantum consequar, uos iudicabitis: quibus ex locis ad eas treis res, quæ ad fidē faciēdā solæ ualēt, ducatur oratio: ut & concilietur animi: & doceantur: & moueantur. hæc sunt enim tria numero. ea uero quēadmodum illustrentur, prestò est, qui omneis docere possit: qui hoc primus in nostros mores induxit: qui maxime auxit: qui solus effecit. Nanq; ego Catule (dicam enim non reuerens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neq; græcum, neq; latinum, quem ætas nostra tulerit: quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaq; si quid est in me: quod iam sperare uideor: quandoquidē uos his ingenijs homines tantū operæ mihi ad audiendum datis: ex eo est, quod nihil quisquam unq̄ me audiente egit orator, quod nō in memoria mea penitus insederit. Atq; ego is, qui sum, quantuscunq; sum ad iudicandū, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quāta sint in Crasso, habuisse ornamēta dicendi. Quāobrē, si uos quoq; hoc idem existimatis: nō erit, ut opinor, iniqua partitio, si cū ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo: aluero: cōfirmaro: tradam eum Crasso & uestiendum, & ornandum.

Insidere in memoria. | Crassi laus | Diloricare 126.

Tum Crassus, tu uero, inquit, Antoni perge, ut instituisti. neq; enim boni est, neq; liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & uestire, & ornare, præsertim cum te locupletem esse negare non possis. quod enim ornamentum, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in caussa peroranda non dubitauit excitare reum Cons. & eius diloricare tunicam: & iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? qui idem hoc accusante Sulpitio: cum hominem seditiosum, furiosumq; defenderet: non dubitauit seditiones ipsas ornare: ac de-

Neq; boni, neq; liberalis parētis, que procrearit et eduxerit, eū nō et uestire, et ornare

monstrare grauissimis uerbis, multos sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo possit: multas etiam è rep. seditiones sæpe esse sectas: ut cum reges essent exacti: ut cum Tribunitia potestas esset constituta: illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat: neq; reprimi potuisse: & iure esse conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij? quid de Q. Regis commiseratione dicam? qd de alijs innumerabilibus? in qbus hoc non solū maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare: sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis: ea semper in te eximia, et præstantia fuerunt. Tum Catulus, ego uero, inquit, in uobis hoc maxime admirari soleo: quod cum inter uos in dicendo dissimillimi sitis: ita tamen uterq; uestrum dicat, ut ei nihil neq; à natura denegatum, neq; à doctrina non delatum esse uideatur. Quare Crasse neq; tu tua suauitate nos priuabis: ut, siquid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neq; te Antoni, siquid non dixeris, existimabimus, non potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse.

Hic Crassus, quin tu, inquit, Antoni omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desyderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur: quæ quanquam abs te nouo quodam modo, præclareq; dicuntur: sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata. illa deprome nobis, unde afferas, quæ sæpissime tractas, semperq; diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius: &, quo facilius id à te exigam, quod peto: nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cœlum uerbis extulit: tres sunt rationes, ut ante dixi: una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia uim desyderat. nam hoc necesse est: ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit: aut inclinatione uoluntatis propendeat in nos: aut defensionis argumentis adducatur: aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerū ipsarum explicatio, ac descriptio posita est, uidetur omnem huius generis quasi doctrinam continere: de ea primum loquemur: & pauca dicemus. pauca enim sunt, quæ usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti L. Crasse libenter assentiemur: ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere: relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam,

subacto ingenio opus est.

Precurrere.

Seposita

Auditio

Eruditus } Homo
Acer.
Acutus
Expeditus.

Nouatus et iteratus ager.

Auditio

Quid faciat cam. 239.

Opimius 123. 239.

Decius. 239.

Hebes. impolitū.

Thesis 112. 114. 115.
Hypothesis 230. 235. 227.

& orationem disputatio ducitur. Neq; enim quoties uerbum aliquod est scribendum nobis: toties eius uerbi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est: toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet: sed habere certos locos, qui ut literæ ad uerbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem ætas deniq; affert: uel auditione, & cognitione, quæ studio, & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem, & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandū expeditum: si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium suorū hospes: non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato, & iterato: quo meliores fœtus possit, & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam causæ uideat, quæ nunquam latet: factum'ne sit, quæratur: an quale sit: an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, nō his subductionibus, quas isti docent: quid faciat causam, idest quo sublato controuersia stare non possit: deinde quid ueniat in iudicium: quod isti sic iubent quærere. Interfecit Opimius Gracchum: quid facit causam? quod reip. causa, cum ex Senatusconsulto ad arma uocasset. hoc tolle: causa non erit. at idipsum negat contra leges licuisse Decius. ueniet igitur in iudicium, licuerit'ne ex Senatusconsulto seruandæ reip. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in uulgari prudentia sita: sed illa quærenda, quæ ab accusatore, & defensore argumenta ad id, quod in iudiciū uenit, spectantia, debeant afferri. Atq; hic illud uidendum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus: non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat: sed tamen ut uideatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidentur: hebes, atq; impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unum appellant, in quo sine personis, atq; temporibus de uniuerso genere quæratur: alterum, quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim, & naturam referri. nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuerso genere infinita quæstio est: num pœna uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex Senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit: cum id per leges non liceret. Nulla deniq; est causa, in qua id,

quod

quod in iudicium uenit: ex reorum personis, ac non generum ipsorum uniuersa disputatione quæratur. Quinetiam in ijs ipsis, ubi de facto ambigitur: ceperit'ne contra leges pecunias P. Decius: argumenta & criminum, & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam: quod sumptuosus, de luxuria: quod alieni appetens, de auaritia: quod seditiosus, de turbulentis, & malis ciuibus: quod à multis arguitur, de genere testium: contraq; quæ pro reo dicentur, omnia necessario à tempore, atque homine ad communes rerum, & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehẽdenti, permulta uideantur, quæ ueniant in iudicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo non defensionum, aut locorum infinita. Quæ uero, cum de facto non ambigitur, quæruntur qualia sint: ea, si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, ualde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus: quotiescunq; is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit: toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit: uideatur'ne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen ptinet. Ac si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas: extra quæstionem est: & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur, necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo: ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse: nam & si incurrunt tempora, & personæ: tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantũ satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt: ut genera rerum discernerent: eaq; paulo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noster, & Sulpiti: quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur: quot homines, tot causæ: sin ad generum uniuersas quæstiones referuntur: ita modicæ, & paucæ sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrij oratores percursas animo, & propè decantatas habere debeant: nisi forte existimatis [M.] Curio causam didicisse L. Crassum: & ea rem multum attulisse, quamobrem

Mancini ca. 223. 200

Extra questionẽ

Causar. multitudo

Percursu aio

M. Curius 99. 105 129. 224

Diligens Memor. Sobrius

Coponius.

posthumo non nato Curium tamen hæredem Coponij esse oporteret? Nihil ad copiam argumentorum, neq; ad causæ uim, ac naturam nomen Coponij, ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerso rei, negotijq;, non in tempore, ac nominibus omnis quæstio: cum scriptum ita sit. Si mihi filius gignitur: isq; prius moritur, & cætera: tum ut mihi ille sit hæres. Si natus filius non sit: uideatur'ne is, qui filio mortuo institutus hæres sit: hæres esse. perpetui iuris, & uniuersi generis quæstio non hominum nomina, rationem dicendi, & argumentorum fontes desyderat. In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt: à discendoq; deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure, uiro, aut mulieri responderint: credo, ut putaremus in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse: ut, quod homines essent innumerabiles debilitati à iure cognoscendo: uoluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abijceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet: & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus: se ius ciuile, quod nunc diffusum, & dissipatum est: in certa genera coacturum: & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haud quaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure, didicit: & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipse affert: ut quæ sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius tum à Crasso discemus: cum se de turba, & à subsellijs in otium (ut cogitat) solitudinemq; contulerit. Iam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui: cum diceret, sibi certum esse à iudicijs, causisq; discedere. sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. neq; enim ipse auxilium suum sæpe à uiris bonis frustra implorari patietur: neq; id æquo animo feret ciuitas, quæ si uoce L. Crassi carebit: ornamento quodam sese spoliatam putabit. Iam hercle, inquit Antonius, si hæc uere à Catulo dicta sunt: tibi mecum in eodem est pistrino Crasse uiuendum: & istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, Scæuolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leniter: & pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atq; ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur non in hominum innumerabilibus personis, neq; in infinita temporum uarietate, sed in generum causis, atq; naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam

Generatim
Crassus pollicitus de iure ciuili redigendo 100
Subsellia.
In eodē pistrino uiuendum
Oscitans.
Dormitans.
Gnā causar.

Diligentia ipsu ingeniu et ex tardita[te] incitat.

paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cuiusq; esset generis, stu-
diosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, orna- Descriptu' Instructu'
tamq; comprehenderent, rebus dico, & sententijs. Ea ui sua uerba ornatu'
pariunt, quæ semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eius- Ornata uerba
modi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Ac si uerum quæri-
tis, quod mihi quidem uideatur (nihil enim aliud affirmare possum
nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, Snia opinio
& generum uniuersorum in forum deferre debemus: neq; ut quæq;
res delata ad nos erit, tum deniq; scrutari locos, ex quibus argumen=
ta eruamus, quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo consyde=
rarint: studio adhibito, & usu, pertractata esse possunt: sed tamē ani-
mus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe iam appella-
ui, locos: ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur.
Atq; hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudi-
nis, nosse regiones, intra quas uenere: & peruestiges, quod quæras.
Vbi eum locum omnem cogitatione sepseris: si modo usum rerum Cogitatione sepire
percallueris: nihil te effugiet: atque omne, quod erit in re, occur-
ret, atque incidet. & sic cum ad inueniendum in dicendo hæc tria
sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si uolumus) appellemus ar-
tem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas Primas concedere
concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tardita- Acumen
te incitat. Diligentia inquam cum omnibus in rebus, tum in cau- Ratio Ars
sis defendendis plurimum ualet. hæc præcipue colenda est nobis. Diligentia
hæc semper adhibenda. hæc nihil est, quod non assequatur. causa ut
penitus, quod initio dixi, nota sit: diligentia est. ut aduersarium at-
tente audiamus: atque ut eius non solum sententias, sed etiam uer-
ba omnia excipiamus: uultus denique perspiciamus omnes, qui
sensum animi plerunque indicant: diligentia est. id tamen dissi= Vultus sensu ai ple
mulanter facere: ne sibi ille aliquid proficere uideatur: prudentia rumq; indicat
est. deinde ut in ijs locis, quos proponam paulo post, peruoluatur
animus: ut se penitus insinuet in causam: ut sit cura, & cogitatio- Cura cogitatio 125
ne intentus: diligentia est: ut his rebus adhibeat tanquam lumen
aliquod memoriam, ut uocem, ut uires: hæc magna sunt. Inter
ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est Perpaululu' loci.
arti. ars demonstrat tantum ubi quæras: atque ubi sit illud, quod
studeas inuenire. reliqua, quæ sunt in cura, attentione animi, co-
gitatione, uigilantia, assiduitate, labore: complectar uno uerbo, quo Diligentia quot in
sæpe iam usi sumus: diligentia: qua una uirtute omnes uirtutes re= se coplectitur.
liquæ continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abun-

ois reliquæ

Phiam nunq̃ aspernata est Romana ciuitas.

Phi. nulla dicẽdi p̃cepta dant.

dent philosophi, qui (ut opinor: sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi: nec iccirco minus quæcunq; res proposita est, suscipiunt, de qua copiose, & abundanter loquantur. Tum Catulus, est, inquit, ut dicis, Antoni: ut pleriq; philosophi nulla tradant præcepta dicendi: & habeant paratũ tamen, quid de quaq; re dicãt. Sed Aristoteles is, quem maxime ego admiror: proposuit quosdã locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem: sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur: à quo quidẽ homine iandudum Antoni non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia: siue etiã illa ipsa legisti, atq; didicisti: quod quidem mihi magis uerisimile uidetur. plus enim te operæ græcis dedisse rebus uideo, quàm putarã. Tum ille, uerum, inquit, ex me audies Catule. semper ego existimaui iucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorẽ fore, qui primum quãminimam artificij alicuius, deinde nullã græcarum rerum significationem daret. atq; ego idẽ existimaui pecudis esse, non hominis: cum tantas res Græci susciperent: profiterentur: agerent: seseq; & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur: non admouere aurem: & si palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues authoritatem tuã: subauscultando tamen excipere uoces eorũ: & procul quid narrarent, attendere. itaq; feci Catule: & istorũ omnium summatim causas, & genera ipsa gustaui. Valde hercule, inquit Catulus, timide tãquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc ciuitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondã Italia pythagoreorum fuit, tum cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompiliũ illum regem nostrum fuisse Pythagoreum ferunt: qui annis permultis ante fuit, quàm ipse Pythagoras: quo etiam maior uir habendus est: cum illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus propè seculis ante cognouit: quàm eam Græci natam esse senserunt. & certe non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut authoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atq; ego ex istis sæpe audiui: cum dicerent pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod cum ad Senatum legatos de suis maximis rebus mitterẽt: tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadẽ, et Critolaũ, et Diogenẽ: itaq; eos, dũ Romæ essent: et à se, et ab alijs frequẽter auditos: quos tu cũ haberes authores

Aristotelis laus 123

Loci qdã ex quibus argumentatio inuenit

Aberrare. 123.

Or iucundus quis

suscipere profiteri agere.

subauscultãdo excipere.

Magna græcia 155.

Numa Pomp. annis p̃multis ante fuit.

Carneades. 141. 150

gloria clariores authoritate grauiores
humanitate politiores.

Antoni miror cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille Pacuuianus, propè
bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac ſic decreui philoſo
phari potius, ut Neoptolemus apud Enniũ, paucis: nam omnino haud
placet. Sed tamen hæc eſt mea ſententia, quam uidebar expoſuiſſe.
ego iſta ſtudia non improbo: moderata modo ſint. opinionem iſtorum
ſtudiorum, & ſuſpicionem artificij apud eos, qui res iudicent: oratori
aduerſariam eſſe arbitror: imminuit enim & oratoris authorita=
tem, & orationis fidem. ſed, ut eò reuocetur, unde huc declinauit ora
tio: ex tribus iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romam ueniſſe dixiſti:
uides'ne Diogenem fuiſſe, qui diceret, artem ſe tradere bene diſſeren=
di, & uera, ac falſa diiudicandi: quam uerbo græco διαλεκτικὴν ap-
pellaret? In hac arte, ſi modo eſt hæc ars, nullum eſt præceptum, quo
modo uerum inueniatur: ſed tantum eſt, quomodo iudicetur. Nam &
omne, quod eloquimur, fit, ut id aut eſſe dicamus, aut non eſſe: & ſi
ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt dialectici, ut iudicent, uerum'ne ſit,
an falſum: & ſi coniuncte ſit elatum, & adiuncta ſint alia, iudicẽt
recte'ne adiuncta ſint: & uera'ne ſumma ſit uniuſcuiuſq; rationis: &
ad extremũ ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus: & multa quæren
do reperiunt, nõ modo ea, quæ iam non poſſint ipſi diſſoluere: ſed
etiam qbus ante exorſa, & potius detexta propè retexantur. Hic nos
igitur ſtoicus iſte nihil adiuuat: quoniam quemadmodum inueniam,
quid dicam, non docet: atq; idem etiam impedit, quod & multa repe
rit, quæ neget ullo modo poſſe diſſolui: & genus ſermonis affert non
liquidũ, non fuſum, ac profluens, ſed exile, aridum, conciſum, ac mi-
nutum. quod ſiquid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum
nõ eſſe fateatur. Hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus ac-
commodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea proban
da, quæ nõ artificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinan-
tur. Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argu
mentis muta nimiũ eſt: in iudicandis nimium loquax. Critolaum
iſtum, quẽ ſimul cum Diogene ueniſſe cõmemoras: puto plus huic ſtu-
dio noſtro prodeſſe potuiſſe: erat enim ab ipſo Ariſtotele, à cuius in=
uentis tibi ego uideor nõ longe aberrare. atq; Ariſtotelẽ inter hũc, cu-
ius et illũ legi librũ, in quo expoſuit dicẽdi artes omniũ ſuperiorũ:
& illos, in qbus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit: & hos ger-
manos huius artis magiſtros hoc mihi uiſum eſt intereſſe: quod ille ea
dem acie mentis, qua rerũ omniũ uim, naturamq; uiderat: hæc quoq;
aſpexit, quæ ad dicendi artẽ, quam ille deſpiciebat, ptinebant: illi au-
tem, q hoc ſolũ colendũ ducebant: laborarunt in hac una ratione tra=

Infantes pueri 202. 204. 209. Mansa in os inserere

ctanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere, studioq; maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, & uarietas perquam esset optanda nobis: qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius est quoddam, q̃ ab ijs, qui hæc tradunt, & docent: postulandum sit. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum uelim: his potius tradam assiduis uno opere eandem incudem diem, noctemq; tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atq; omnia minima mansa, ut aiunt, nutrices infantibus pueris in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus usu, & satis acri ingenio esse uideatur: illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur: sed unde uniuersum flumen erumpat: & illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorũ cõmonstret: & ea breuiter illustret, uerbisq; definiat. Quid enim est, in quo hæreat, q uiderit omne, quod sumatur in oratione, aut ad probandum, aut ad refellendũ: aut ex sua sumi ui, atq; natura: aut assumi foris? Ex sua ui, cum aut res quæ sit tota quæratur, aut pars eius, aut uocabulũ quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris: neq; inhærent in rei natura: colliguntur. Si res tota quæritur: definitione uniuersa uis explicanda est sic. Si maiestas est amplitudo, ac dignitas ciuitatis: is eam minuit, qui exercitum hostibus po. R. tradidit: non qui eum, qui id fecisset, populi R. potestati tradidit. Sin pars, partitione: hoc modo. aut Senatui parendũ de salute reip. fuit: aut aliud consilium instituendum: aut sua sponte faciendum. aliud consilium, superbum: suum, arrogans. utendum igitur fuit consilio Senatus. Sin ex uocabulo: ut Carbo: si Cos. est, qui consulit patriæ: quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat: plures sunt argumentorum sedes, ac loci. nam & coniuncta quærimus: & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum uestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt: & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur. Si pietati summa tribuenda laus est: debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Ex genere autem. Si magistratus in populi R. potestate esse debent: quid Norbanum accusas, cuius Tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi. Si omnes, qui reip. consulunt, cari nobis esse debent: certe in primis imperatores, quorum consilijs, uir=

Oris institutio quæ 116

Incudem die noctemque tundere

Institutus imbutus infans

Hærere in 119. 221

Sumpta ex sua ui atq; natura 221. 222. 230.

Assumpta foris 221. 230. 232. 234.

Maiestas q[uid] 98. 118. 233.

Opimius. 120. 118. 139.

Argumentorum sedes plures. 201. 230.

tute, periculis retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatē.

Ex similitudine autem. Si feræ partus suos diligunt: qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine. Si barbarorū est in diem uiuere: nostra consilia in sempiternum tempus spectare debent. atq; utroq; in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, et & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex contrario. Si Gracchus nefarie: præclare Opimius. Ex consequentibus. Si & ferro interfectus ille: & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco: & nemo præter te ibi uisus est: & causa nemini: & tu semper audax: quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus: ut olim Crassus adolescens. Non si Opimium defendisti Carbo: iccirco te isti bonum ciuem putabunt. simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuū est, quod T. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti: quod P. Africani necis socius fuisti: quod eam legem in Tribunatu tulisti: quod semper à bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic. Auaritiam si tollere uultis: mater eius est tollenda luxuries. Ex ijs autem, quæ sunt orta de causis. Si ærarij copijs, et ad belli adiumēta, et ad ornamēta pacis utimur: uectigalibus seruiamus. Maiora autē, & minora, et paria cōparabimus sic. ex maiore. Si bona existimatio diuitijs præstat: et pecunia tātopere expetitur: q̄to gloria magis est expetēda? ex minore sic.

Hic paruæ consuetudinis
Causa huius mortem fert tam familiariter:
Quid si ipse amasset: quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic. est eiusdē & eripere contra remp. & largiri pecunias.

Foris autem assumuntur ea, quæ nō sua ui, sed extranea subleuātur, ut hæc. hoc uerum est: dixit enim Q. Luctatius. hoc falsum est: habita enim quæstio est. hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc ut breuissime dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Vt enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, cōmonstrare uellem: satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorū, quibus cognitis, ille sibi ipse foderet: & id, quod uellet paruo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint: reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuiq; causarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitæ præscribere: sed est mediocris ingenij iudicare. neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus: sed ut doctis-

Admonita. simis hominibus usus nostri quasi quædam admonita tradamus. His
igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicen=
dum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non
modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicẽ-
di. Si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem se uideri uelit: et ani-
mos eorum ita afficiat, apud quos aget: ut eos quocunq; uelit, uel tra-
here, uel rapere possit: nihil profecto præterea ad dicendũ requiret.
Iam illud uidemus, nequaquam satis esse reperire, q̃d dicas: nisi id in=
uentum tractare possis. Tractatio autẽ uaria esse debet: ne aut cogno
scat artem, qui audiat: aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi
oportet quid afferas: & id quare ita sit, ostendere: & ex ijsdem illis
locis interdum concludere: relinquere aliâs: alioq; transire: sæpe nõ
proponere: ac ratione ipsa afferenda, quid proponendũ fuerit, decla-
Arg. tor. pũcta occulẽda. rare: si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes: deinde quod
agitur, adiungas: puncta argumentorum plerunq; ut occulas: nequis
ea numerare possit: ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur.
Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percur-
ro: ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo
Cõciliatio } aĩo[?] 120. Catule maius, quàm ut faueat oratori is, qui audiet: utq; ipse sic mo-
Permotio } ueatur: ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quã iu-
dicio, aut consilio regatur. Plura.n. multo homines iudicant odio, aut
amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe,
aut timore, aut errore, aut aliqua pmotione mentis, quã ueritate, aut
præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus.
quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inq̃t
Catulus, etiam nunc deesse uidetur ijs rebus Antoni, quas exposuisti:
Intendere. quod sit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis
intendere. Quidnam inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Ca=
Arg. tor. ordo et dispositio 137. tulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus (Deus.)
uideri soles. Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule deus. nõ
mehercule mihi nisi admonito uenisset in mentem: ut possis existimare
me in ea, in quibus nonnunquã aliquid efficere uideor: usu solere in
dicendo, uel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia
non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam: tantum po-
Ante tẽpus. test in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi ui-
deris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum
requisisse. Nã si ego omnem uim oratoris in argumentis, & in re ipsa
per se comprobanda posuissem: tempus esset iam de ordine argumen-
torum, & de collocatione aliquid dicere. sed cum tria sint à me pro-
posita,

posita: de uno dictum: cũ de duobus reliquis dixero: tum erit deniq; de disponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad uincendum, probari mores, instituta, & facta, & uitam, & eorũ, qui agent causas: & eorum, pro qbus: & item improbari aduersariorũ: animosq; eorũ, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad beneuolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitæ: quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore lenitas uocis, uultus, pudoris significatio, uerborum comitas: si quid persequare acrius, ut inuitus, & coactus facere uideare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi signa proferri perutile est: eaq; omnia, quæ proborum, demissorũ, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt: ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq; ab ijs, in qbus hæc non sunt. Itaq; eadẽ sunt in aduersarios ex contrario conferẽda. Sed genus hoc totũ orationis in ijs causis excellet: in qbus minus potest inflammari animus iudicis acri, & uehementi quadã incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur: sed omnes, quorũ de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirũ quiddam ualet: & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in perorando tantam habet uim, si est suauiter, & cum sensu tractatum: ut sæpe plus, quàm causa ualeat. tantum autẽ efficitur sensu quodã, ac ratione dicendi: ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodã sententiarũ, & genere uerborũ, adhibita etiã actione leni, facilitateq; significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodã genere mentes iudicũ permouet, impellitq;, ut aut oderint: aut diligant: aut inuideant: aut saluũ uelint: aut metuant: aut sperent: aut cupiant: aut abhorreant: aut lætentur: aut mœreant: aut misereãtur: aut punire uelint: aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atq; illud optandum est oratori: ut aliquam permotionem animorũ sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare: quàm commouere languentem. Sin id aut nõ erit, aut erit obscurius: sicut medico diligenti priusquam conetur ægro adhibe-

Facilius currentẽ incitare, q̃ cõmouere languentem.

re medicinam: non solum morbi eius, cui mederi uolet: sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidē cum aggredior ancipitē causam, & grauē ad animos iudicū pertractandos: omni mente in ea cogitatione, curaq; uersor, ut odorer, quam sagacissime possim, qd sentiant: quid existiment: qd expectent: quid uelint: quo deduci oratione facillime posse uideātur. Si se dant: et, ut ante dixi: sua sponte, quo impellimus, inclinant, atq; propendent: accipio quod datur: & ad id, unde aliquis flatus ostēditur: uela do. sin est integer, quietusq; iudex: plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ recte à bono poëta dicta est flexanima, atq; omnium regina rerū oratio: ut non modo inclinantem erigere: aut stantem inclinare: sed etiā aduersantem, & repugnātem ut imperator bonus, ac fortis capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat: quæ à me diuinitus tractari solere diceret: & in causa M. Aquilij, Caijq; Norbani, nonnullisq; alijs quasi præclare acta laudaret: quæ mehercule ego Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo. tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, uultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet. tantum est flumen grauissimorum, optimorumq; uerborum: tam integræ sententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam sine pigmentis, fucoq; puerili: ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neq; fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit: ut inuideat: ut pertimescat aliquid: ut ad fletum, misericordiamq; deducatur: nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici: in ipso oratore impressi esse, atq; inusti uidebuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset: & si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atq; imitatione simulatum: maior ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego quid tibi Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudētissimos, atq; amicissimos mentiar. non mehercule unquam apud iudices aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui: quin ipse in commouendis iudicibus, ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem: permouerer. Neq; enim facile est perficere, ut irascatur ei, cui tu uelis, iudex: si tu ipse id lente ferre uideare: neq; ut oderit eum, quē tu uelis: nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit. neq; ad misericordiam adducetur: nisi ei tu signa doloris tui uerbis, sententijs, uoce, uultu, collacrymatione denique ostenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad cō-

prehendendam uim oratoris paratu, quæ possit incendi: nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesserit. Ac ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci: toties dolere: toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis: magna uis est earum sententiarum, atq; eorum locorum, quos agas: tractesq; dicendo: ut nihil opus sit simulatione, & fallacijs. ipsa enim natura orationis eius, quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos: oratorem ipsum magis etiam, q̄ quenquam eorum, qui audiunt, permouet. & ne hoc in causis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenij nostri existimatio (nam id esset leuius: quanquam cum professus sis te id posse facere, quod pauci: ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia: q̄bus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus: tamen eos alienos, si ipsi uiri boni uolumus haberi: existimare non possumus. sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse uideatur: quid potest esse tam fictum, quàm uersus, quàm scæna, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse uidi: cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur spondialia illa dicentis.

Segregare abs te ausus: aut sine illo Salamina ingredi?
Neq; paternum aspectum es ueritus:-

Nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miserabilē sonū uoce.

-Quem ætate exacta indigem
Liberūm lacerasti: orbasti: extinxsti: neq; fratris necis,
Neq; gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus.

Flens, ac lugens dicere uidebatur. Quæ si ille histrio quotidie cum ageret: tamen recte agere sine dolore non poterat: quid Pacuuiū putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui, poëtam bonū neminem (id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictū esse dicunt) sine inflammatione animorū existere posse, & sine quodā afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare, me ipsum, qui nō heroum ueteres casus, fictosq; luctus uelim imitari, atq; adumbrare dicendo: neq; actor esse alienæ personæ, sed author meæ: cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinēdus esset: quæ in illa causa perorandæ fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego Cos fuisse, imperatorem ornatum à Senatu, ouantem in capitoliū ascendisse meminissem: hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum uiderem: non prius sum conatus

Orationis natura ad aliorum animos permouendos.
Histrionis motus
Pacuuius 103
Telamon
In tutela traditus.
Remisso 152
M. Aquilius. 125. 134.
Ascendere in

Poeta bonū neminē sine inflamatione animorum existere posse, et sine quodā afflatu quasi furoris.

misericordiam aliis commouere, quàm misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui mœstũ, ac sordidatum senem: & cum ista feci, quæ tu Crasse laudas, nõ arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore: ut discinderem tunicam: ut cicatrices ostenderem: cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens, ac sedens multum lacrymis suis adiuuaret: cumq; ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem: atq; ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem. non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumq; deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio: qbus omnibus uerbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus: non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpiti, bonus ego uidelicet, atq; eruditus magister: ut in dicendo irasci: ut dolere: ut flere possitis. quanquam te quidem quid hoc doceam? qui in accusando sodali, & Quæs. meo tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras: ut ego ad id restinguẽdum uix conarer accedere. habueras enim tu omnia in causa superiora: uim, fugam, lapidationem, crudelitatem Tribunitiam in Cepionis graui, miserabiliq; casu, in iudicium uocabas: deinde principem & Senatus, & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat: ui pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere: ego homo Censorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis Cons. calamitate crudelem posse defendere. Erant optimi ciues iudices: bonorum uirorum plenum forum: uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excusationis, quod tamen eum defenderẽ, qui mihi Quæs. fuisset. Hic ego qd dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi: eamq; orationem ex omni reip. nostræ temporum uarietate repetiui, conclusiq; ita, ut dicerem, & si omnes molestæ semper seditiones fuissent: iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi: neq; reges ex hac ciuitate exigi: neq; Trib. pl. creari: neq; plebiscitis toties Consularem potestatem minui: neq; prouocationem patronam illam ciuitatis, ac uindicem libertatis populo R. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent: non

continuo

Ant.s artem nõ nouit 119.

Bonus eruditus.

Cõcitarẽ incendiũ

lapidatio

Cepio 120. 127.

Tenuis uenia.

Prouocatio patrona

Sodalis in liberū loco

continuo si quis motus populi factus esset: id C. Norbano in nefario crimine, atq; in fraude capitali esse ponendum. Quod si unquam populo R. concessum esset, ut iure incitatus uideretur: id quod docebam sæpe esse concessum: nullam illa causam iustiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. sic & eorum dolorē, qui lugebant suos: oratione refricabā: & animos Equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur: ad Q. Cepionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati: renouabam, atq; reuocabā. Quod ubi sensi me in possessione iudicij, ac defensionis meæ constitisse: quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam: & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu, ac desyderio propinquorum, uel odio proprio in Cepionem ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis uehementi, atq; atroci genus illud alterum, de quo ante disputaui: lenitatis, & mansuetudinis cœpi: me pro meo sodali, qui mihi in liberūm loco more maiorum esse deberet: & pro mea omni fama propè, fortunisq; decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienissimis à me sed meis tamē ciuibus saluti existimarer fuisse: sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent: concederent, præsertim, si in alijs causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquā pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione, atq; causa, quod esse in arte positum uidebatur, ut de lege Apuleia dicerem: ut qd esset minuere maiestatē explicarem: perquā breuiter perstrinxi, atq; attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commēdationē: quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ: omnis est à me illa causa tractata: ut & acerrimus in Cepionis inuidia renouāda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus uiderer. ita magis affectis animis iudicum, quàm doctis, tua Sulpiti est à nobis tum accusatio uicta. Hic Sulpitius, uere hercule inquit, Antoni ista commemoras: nam ego nihil unq̄ uidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendiū tradidissem: quod tuum principium dij immortales fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusq; uerborum? Vt tu illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant: tenuisti? te pro homi-

Marginal notes: C. Norbanus 125 — Refricare dolore — Q. Cepio 126 — Possessio — Deprecatus 149 — Perstringere, Attingere — Lex Apuleia — Orationis partes 2 — Elabi è manibus — Dubitatio — Hæsitatio — Tractus uerborum

Docuit nos longa uita, ususq; rerum maximarum. //

C. Norbanus quęstor Antonii.

ne pernecessario Quaes. tuo dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendum uiam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer: nisi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur: serpere occulte cœpisti nihil dum alijs suspicantibus, me uero iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed illam populi R. iracundiã, neq; eã iniustam, sed meritam, ac debitam fuisse defenderes. deinde qui locus abs te prætermissus est in Cepionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia, miscuisti? neq; hæc solum in defensione, sed etiã in Scauro, cæterisq; meis testibus, quorum tu testimonia non refellendo, sed ad eundẽ impetum populi confugiendo refutasti. Quae cum abs te modo commemorarentur: equidem nulla præcepta desyderabam. istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinã esse non mediocrẽ puto. Atqui si ita placet, inquit Antonius, trademus etiã, quæ nos sequi in dicendo, quæq; maxime spectare solemus. docuit. n. iam nos longa uita, ususq; rerũ maximarũ: ut quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primũ consyderare soleo, postulet'ne causa. nam neq; paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neq; ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mẽteis oratione flectẽdas proficere possimus: ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis: aut conuellere adoriamur ea, quæ non possint commoueri. Nam quoniã hæc ferè maxime sunt in iudicum animis, aut quicunq; illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odiũ, iracundia, inuidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia: sentimus amorem conciliari, si id uelle uideare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut pro bonis uiris, aut certe pro ijs, qui illis boni, atq; utiles sint: laborare. nãq; hæc res amorẽ magis conciliat, illa uirtutis defensio charitatẽ: plusq; proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quã præteriti beneficij commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas: aut dignitatem inesse, aut utilitatem: eumq;, cui concilies hunc amorem: significes nihil ad utilitatem suam retulisse: ac nihil omnino fecisse causa sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum: studijs autẽ eorum cæteris commodandi fauetur. Videndumq; hoc loco est, ne quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudẽ, atq; gloriam, cui maxime inuideri solet: nimis efferre uideamur. atq; ijsdẽ his ex locis & odiũ in alios struere discemus: & à nobis, ac nostris dimouere. eademq; hæc genera tractanda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedãda. nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit: id factum

Norbani seditio

Quæ sequẽda in dicendo.

Quibus rebus animi mouerantur.

Iracũdia quomodo excitetur, uel sedetur.

Cui cõcilies hunc amorẽ

Inuidetur cõmodis hoium ipsorum, studijs autẽ eorum cæteris cõmodandi fauetur.

Praestati florentiq; fortunę inuideri. dolenter

augeas: odium creatur. sin quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisq; minime debuerit, aut in remp. tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiæ, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par, atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus inuidiæ: nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt: illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur sæpe uehementer, & eo magis, si intolerantius se iactant: & æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt. quæ si inflammanda sunt: maxime dicendum est, non esse uirtute parta, deinde etiam uitijs, atque peccatis: tum si erunt honestiora, atq; grauiora: tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumq; fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnisq; periculis esse parta: nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata: seseq; siquam gloriam peperisse uideatur: tametsi ea non sit iniqua merces periculi: tamen ea non delectari: totamq; abijcere, atque deponere: omninoq; perficiendum est (quoniam plerique sunt inuidi: maximeq; est hoc commune uitium, & peruagatum: inuidetur autem præstanti, florentiq; fortunæ) ut hæc opinio minuatur: & illa excellens opinione fortuna, cum laboribus, & miserijs permista esse uideatur. Iam misericordia mouetur, si is, qui audit: adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur: ad suas res reuocet: quas aut tulerit acerbas: aut timeat: aut intuens alium, crebro ad se ipsum reuertatur. ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolenter: tum afflicta, & prostrata uirtus maxime luctuosa est: & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri: lenis (ut sæpe iam dixi) atque summissa, sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atq; omni ratione flectendos: intenta, ac uehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolumus: difficilis ad distinguendum similitudo: nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt: ad hanc uim acerrimam, qua eosdem excitamus: influat oportet aliquid: & ex hac ui nonnunquam animi aliquid inflandum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis, oratoris ipsius

$\left.\begin{array}{l}\text{Timoris,}\\ \text{spei,}\\ \text{lætitię,}\\ \text{molestię}\end{array}\right\}$ Ratio

Inuidię motus.

uitia peccata.

Misericordię uo 134. 208.

Temperatior oro.

Oium rerũ in cõtrarias partes facultatẽ ex ijsdẽ suppeditari locis.

humanitate conditur. remissio autem lenitatis quadam grauitate, & contentione firmatur. In utroq; autem genere dicendi, & illo, in quo uis, atq; contentio quæritur: & hoc, quod ad uitam, & mores accommodatur: & principia tarda sunt: & exitus tamen spissi, & producti esse debent. Nam neq; assiliendũ statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicij est: audire desyderant: nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendũ est. Non enim, sicut argumentum simulatq; positum est, arripitur: alterumq;, & tertium poscitur: ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simulatq; intuleris, possis cõmouere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simulatq; emissa est, adhærescit. illud autem genus orationis nõ cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & subtili contentione actionis nemo potest. Quare q̃ aut breuiter, aut summisse dicũt: docere iudicẽ possunt: cõmouere nõ possunt: in quo sunt omnia. Iam illud pspicuũ est, omniũ rerũ in contrarias parteis facultatẽ ex ijsdẽ suppeditari locis. Sed argumento resistendũ est, aut ijs, quæ cõprobandi eius causa sumuntur, reprehendendis: aut demonstrando id, quod cõcludere illi uelint, non effici ex propositis: nec esse consequens: aut si ita non refellas, afferendum est in cõtrariam partẽ, quod sit aut grauius, aut æque graue. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur: contrarijs cõmotionibus inferenda sunt: ut odio beneuolentia, ut misericordia inuidia tollatur. Suauis autem est, & uehementer sæpe utilis iocus, & facetiæ, quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe: neq; ullam artẽ desyderant: in quibus tu longe alijs mea sententia Cæsar excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis: aut si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero, inquit Cæsar, omni de re facilius puto posse ab homine non inurbano, q̃ de ipsis facetijs disputari. Itaq; cũ quosdam græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis: nõnullam in spem ueneram, posse me aliquid ex istis discere: inueni autem ridicula, & salsa multa Græcorũ: nam & Siculi in eo genere, et Rhodij, & Byzantij, & præter cæteros Attici excellunt: sed q̃ eius rei rationem quandam conati sunt, artemq; tradere: sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorũ nisi ipsa insulsitas rideatur. Quare mihi qdẽ uidetur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cũ duo genera sint facetiarum: alterũ æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: illa à ueteribus superior, cauillatio: hæc altera,

dicacitas

Spissi 156. — Assiliendum. — Alterũ & tertiũ. — Breuiter, Summisse. — Argumento quomodo resistendum. — Excellere in. — Salis nulla esse ars 130 — libri de facetijs — Facetiarum genera duo 131. 132. 204.

Iocus & facetiæ naturæ propria.

Multu in causis persepe lepore, et facetijs profici.

dicacitas nominata est. leue nomen habet utraq; res: quippe leue. n. est totum hoc, risum mouere. Veruntamen, ut dicis Antoni, multum in causis persæpe lepore, & facetijs proficiundi. sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desyderetur: natura. n. fingit homines, & creat imitatores, & narratores facetos, & uultu adiuuante, & uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci? cũ ante illud facete dictum emissum hærere debeat: q̃ cogitari potuisse uideatur: Quid. n. hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret: furem se uidere respondit? quid in omni oratione Crassus, uel apud Centumuiros contra Scæuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? nam id, quod tu mihi tribuis Antoni: Crasso est omnium sententia concedendum. non enim ferè quisquam reperietur præter hũc in utroq; genere leporis excellens, et illo, quod in perpetuitate sermonis, et hoc, quod in celeritate, atq; dicto est. Nam hæc perpetua contra Scæuolam Curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco: dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduersarij dignitati: in quo ipso seruabat suam: quod est hominibus facetis, & dicacibus difficillimum: habere hominum rationem, & temporum: & ea, quæ occurrant: cum salsissime dici possint: tenere. Itaq; nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere. n. aiunt Ennium, flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi: quàm bona dicta teneat. hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint. nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam continuit ea Crassus, atq; illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant: causam illam, disputationemq; lusit: sic in Brutũ, quem oderat: & quem dignum contumelia iudicabat: utroq; genere pugnauit. q̃ multa de balneis, quas nuper ille uendiderat? q̃ multa de amisso patrimonio dixit? atq; illa breuia: cum ille diceret se sine causa sudare: minime mirum, inquit: modo enim existi de balneis. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed non minus illa iucunda perpetua. cum enim Brutus duos lectores excitasset: & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Seruilia: & cum contraria inter sese de rep. capita contulisset: noster hic facetissime treis patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo. Forte euenit, ut in Priuernati essemus. Brute, testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquisse. Deinde ex libro secundo. In Albano eramus ego, & Marcus filius. sapiens uidelicet homo cũ primis nostræ ciuitatis, norat hunc gurgitem: metuebat, ne

Dicacitas.

Perpetuitas. 160.

Curiana defensio. 121. 224.

Dictũ Ennij

Dicta quæ

luderr cam.

Crassus cõtra Brutũ.

Modo existi de balneis.

Lex seruilia.

Bruti pris de iure ciuili libelli iij.

Imagines maior. In Tyburte. 133.

Assidere. Lepos. Facetiæ. Efferre funere. Inexpectatus. Repentinus. Fac esse. Ruta Caesa. 229.230.

cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit: tot enim, ut audiui Scæuolam dicere: sunt ueri Bruti libri. In Tyburte forte assedimus ego, & M. filius. ubi sunt ij fundi Brute, quos tibi pater publicis commentarijs consignatos reliquit? quod nisi puberem te, inquit, iam haberet: quartum librum composuisset: & se etiam in balneis locutum cum filio scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur hoc lepore, atque ijs facetijs non minus refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdijs, quas egit idem? cum casu in eadem causa cum funere efferretur anus Iunia: proh dij immortales, quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cum coniectis oculis, gestu omni, & uultu, summa grauitate, & celeritate uerborum, Brute quid sedes? quid illam anum patri nuntiare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti studere? patrimonio'ne augendo? at id non est nobilitatis: sed fac esse: nihil superest: libidines totum dissipauerunt. an iuri ciuili? est paternum: sed dicet te, cum ædes uenderes: ne in rutis quidem, & cæsis soliũ tibi paternum recepisse. an rei militari? qui nunquam castra uideris. an eloquentiæ? quæ nulla est in te: & quicquid est uocis, ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro? tu in urbe? tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam? tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica, atque diuina: faceta autem, & urbana innumerabilia ex una concione meministis. nec enim cõtẽtio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in Censura nuper, neque lepore, & festiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunq; assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe: & eas arte nullo modo posse tradi. & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum: & non huius rei quoq; palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inuiderem. nam esse quamuis facetum, atque salsum, non nimis est per se ipsum inuidendum: sed cum omnium sit uenustissimus, & urbanissimus: omnium grauissimum, & seuerissimum & esse, & uideri, quod isti contigit uni: id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset Crassus: attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum Iuli negares: aperuisti quid-

Facetus Salsus.

lotũ ats.

Multũ facetias in dicendo prodesse sæpe et eas arte nullo modo posse tradi.

Probabiliora sunt, quae lacessiti dicimus, quam quae priores.

dam, quod praecipiendum uideretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis: nequid iocus de grauitate decerperet: quod quidem in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc praeceptum praetermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit: nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quaerimus: ut in aduersarium, & maxime si eius stultitia poterit agitari: in testem stultum, cupidũ, leuem: si facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quae lacessiti dicimus, quàm quae priores. nam & ingenij celeritas maior est, quae apparet in respondendo: & humanitatis est respõsio. uidemur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa concione nihil ferè dictũ est ab hoc, quod quidem facetius dictum uideretur: quod non prouocatus responderit. erat autem tanta grauitas in Mutio, tanta authoritas, ut quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quàm contentione frangendum uideretur. Tum Sulpitius, quid igitur, inquit, patiemur Caesarem, qui quãquam Crasso facetias concedit: tamen multo in eo studio magis ipse elaborat: nõ explicare totum nobis genus hoc iocandi, quale sit: & unde ducatur? praesertim cum tantam uim, & utilitatem salis, & urbanitatis esse fateamur. Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio dicenti nullam esse artem salis? Hic cũ Sulpitius reticuisset: quasi uero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tandiu loquitur: ars ulla sit. obseruatio quaedam est, ut ipse dixit, earum rerum, quae in dicendo ualent: quae si eloquentem facere posset, quis esset non eloquens? quis enim haec uel non facile, uel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his praeceptis hanc uim, & hanc utilitatem esse arbitror: non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur: sed ut ea, quae natura, quae studio, quae exercitatione consequimur: aut recta esse confidamus: aut praua intelligamus, cum quo referenda sint, didicerimus. Quare Caesar ego quoque à te hoc peto: ut, si tibi uidetur, disputes, de hoc toto iocandi genere quid sentias: nequa forte dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali coetu, atque in tam accurato sermone praeterita esse uideatur. Ego uero, inquit ille, quoniam collectam à conuiua Crasse exigis: non committam, ut si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo saepe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante Roscio. quis enim sese commouere potest, cuius ille uitia nõ uideat? sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetijs: & docebo sus (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset: foenum alios aiebat esse oportere. Tum ille, iocabatur, inquit

Ioci preceptũ et facetiae.

Agitari

Quietur. 135.

Mutij grauitas.

Sal urbanitas.

Salis nullã esse artem 128.

Obseruatio.

Sus Mineruam

Agere in scena gestu spectante Roscio.

Nisi si   Extrudā et eijciā.

Catulus ambrosia alendus.

Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse uideatur. uerum te Cæsar audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus iam labore, atque itinere disputationis meæ, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hospitium meum dices: nam te in uiam, simulac perpaululum gustaris: extrudā, et eijciam. Ac ne diutius uos demorer: de omni isto genere quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinq; sunt, quæ quærantur: unum, quid sit: alterum, unde sit: tertiū, sit ne oratoris uelle risum mouere: quartū, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atq; illud primum, quid sit ipse risus: quo pacto concitetur: ubi sit: quomodo existat: atq; ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus: & quomodo simul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet: uiderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: & si pertineret: nescire me tamen id non puderet: quod ne ipsi quidē illi scirent, qui pollicerētur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur uel sola, uel maxime, quæ notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium ueniā: est planè oratoris mouere risum: uel quod ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata est: uel quod admirantur omnes acumen uno sæpe in uerbo positum, maxime respondentis, nonnunquā etiam lacessentis: uel quod frangit aduersarium: quod impedit: quod eleuat: quod deterret: quod refutat: uel quod ipsum oratorē politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum: maximeq; quod tristitiam, ac seueritatem mitigat, & relaxat: odiosasq; res sæpe, quas argumentis dilui non facile est: ioco, risuq; dissoluit. Quatenus autē sint ridicula tractanda oratori: perquam diligenter uidendum est: id quod in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos enim maiore quadam ui, quā ridiculi, uulnerari uolunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime charitati hominum: ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. Itaq; ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis uitijs, quæ sunt in uita hominum neque charorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur: eaq;

Marginalia: defessus labore atq; itinere disputationis. — Diuersoriū. 135. — De risu quinq; quæri. — Risus quid. — Democritus. — Risum mouere an oris. — Risus quatenus tractandus ori. — Ridiculorum materies. — defessus

Improbitas } insignis
Miseria }

belle agitata uidentur. Est etiam deformitatis, & corporis uitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum est: quatenus. In quo non modo illud præcipitur: nequid insulse: sed etiam siquid perridicule possis. Vitandum est oratori utrunq;: ne aut scurrilis iocus sit: aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera deuenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, siquando quid tanquam aliqua fabella narratur: ut olim tu Crasse in Memmium, comedisse eum lacertum Largij, cum esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus. salsa, attamen à te ipso ficta tota narratio. addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria. LLL. duo. MM. Cum quæreres id q̃d esset: senem tibi quendam oppidanum dixisse: lacerat lacertũ Largij mordax Memmius. Perspicitis hoc genus q̃ sit facetum, q̃ elegans, q̃ oratoriũ: siue habeas uere quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendũ: siue fingas. Est autem hæc huius generis uirtus: ut ita facta demonstres: ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur: ut ijs, qui audiunt, tum geri illa, fieriq; uideantur. In re est item ridiculũ, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet: ut idem Crassus: p tuam nobilitatem, p uestram familiam. quid aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa uultus, & uocis imitatio? per tuas statuas uero cũ dixit: et extẽto brachio paululũ etiã de gestu addidit: uehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis. Tibi ego Antipho has sero inquit, senium est cum audio.

Atq; ita est totum hoc ipso genere ridiculũ: ut cautissime tractandum sit. mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem: ut is, qui audiat, cogitet plura, q̃ uideat: præstet idẽ ingenuitatem, & ruborẽ suum, uerborũ turpitudine, & rerũ obscœnitate uitanda. hæc ergo duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarũ, in quibus describuntur hominum mores: & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur: aut imitatione breuiter iniecta in aliquo insigni ad irridendũ uitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod uerbi, aut sententiæ quodam acumine mouetur. sed ut in illo superiore genere uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mimorũ ethologorum similitudo: sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à cæteris familiarem uestrum Granium,

[Marginalia, handwritten: Corporis uitia — Quatenus. 203. — Facetiar. g̃na 204. 128. 132. 133. — Crassus in Memmiũ. 133. — LLL. MM. — Mendaciuncula. — Rosciana imitatio senis. — Mimi ethologi. — Granius 132 uide p Plantio. 10.]

Scurrilis dicacitas or̃i fugienda.

Risus tenuissimus ingenij fructus.

Vargula. aut Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem uenit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. Hoc opinor, primum, ne, quotiescunq; potuerit dictum, dici, necesse habeamus

Pusillus testis. dicere. Pusillus testis processit: licet inquit rogare Philippus. tum quaesitor properans, modo breuiter. hic ille, non accusabis pusillum rogabo. Ridicule: sed sedebat iudex L. Aurifex breuior etiam, q̃ ipse testis. omnis est risus in iudicem conuersus. uisum est totum scurrile iudiciũ. Ergo haec, quae cadere possunt in quos nolis: quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se uult dicacem, & mehercule est, Appius: sed nonnunquam in hoc uitiũ scurrile delabitur. Coenabo, inquit, apud te: huic lusco familiari meo C. Sextio uni locum uideo. Est hoc scurrile: & quod sine causa lacessiuit: & tamen id dixit, quod in omnes luscos conueniret. ea quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore: manus

lauare manus. laua, inquit, & coena. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid: illi totum dicunt sine causa. Quid enim est Vargula assecutus? cum eum candidatus A. Sempronius cũ Marco suo fratre cõplexus esset: puer, inqt, abige muscas. risum quaesiuit, qui est

Tempus dicẽdi q̃m moderandũ. mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia, & grauitate moderabimur: quarũ utinam artẽ aliquam

Risũ maxime mouẽtiũ gña. 132. haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quae risum maxime moueant. Haec igitur sit prima partitio, quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias: maxime autem homines delectari, siquando risus coniuncte re, uerbóq; moueatur. Sed hoc mementote, quoscunq; locos attingam, unde ridicula ducantur: ex ijsdem locis ferè etiam graues sententias posse du-

Grauitas. Iocus. 133. ci: tantum interest, quod grauitas honestis in rebus seuere, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: uelut ijsdem uerbis & laudare frugi seruum possumus: & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Naeuianum uetus in furace seruo: solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum: quod idem in bono seruo dici solet: sed hoc ijsdem etiam uerbis. Ex ijsdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob remp.

Gradũ facere. accepto: & ob eam causam uerecundanti in publicum prodire mater dixit, quin prodi mi spuri: ut quotiescunq; gradum facias: toties tibi

Claudicare. tuarum uirtutum ueniat in mentem: praeclarum, & graue est. quod Caluino Glaucia claudicanti. ubi est uetus illud? num claudicat? at

hic clodicat. Hoc ridiculum est: & utrunq; ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit: est ductũ. quid hoc Naeuio ignauius? seuere Scipio, at in male olentem: uideo me à te circunueniri: non conueniri. Subridicule Philippus. At utrunq; genus continet uerbi ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutissima putantur: sed non semper in ioco, saepe etiam in grauitate uersantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea saepius rumperetur. P. Licinius Varus, noli mirari, inquit, si non conuenit: caput enim magnum est. Laudabile, & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est, quod dicit. Parum'ne multa? nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera, & grauia sumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest tam ridiculum, quàm Sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, denique corpore ridetur ipso: salsum hunc possum dicere, atq; ita, non ut eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum uel maxime mouet: non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum: sed nobis tantum licet furtim, siquando, & cursim. Alterum minime est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum obscoenitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio ioco, facetiae reliquae sunt, quae aut in re, ut ante diuisi, positae uidentur esse, aut in uerbo. nam quod quibuscunque uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur. quod mutatis uerbis salem amittit: in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, atque in uerbo posita, non in re: sed non saepe magnum risum mouent: magis ut belle, & literate dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet: & idem signa sacra noctu frangere putaretur: gregalesq; cur in campum non uenisset, requirerent: excusauit Vespa Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. ut illud Africani, quod est apud Lucilium.

Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere, inquit?

Vt tuus amicus Crasse Granius: nõ esse sextantis. Et si quaeritis: is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum, probatur id quidem, ut ante dixi, uel maxime: ingeniosi enim uidetur uim uerbi in aliud, atq; caeteri accipiant: posse ducere: sed admirationem magis, quàm risum

Clodicare.
Male olens.
Ambiguũ dictu.
Africani corona.
P. Licinius Varus.
Ridicula oia nõ faceta.
Sannio.
Risũ mouẽtiũ gña.
131.
Furtim. Cursim.
Facetiarũ gña. 131. 128. 204.
Pila ludere. 151.
Vespa terentius.
Titius. 151.
Frangere brachiũ.
Granius. 131. 135.

diuiser.

Nisi siquado

mouet: nisi siquando incidit in aliud genus ridiculi: quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus: aliud dicitur. hic nobismetipsis noster error risum mouet, quod, si admistum est etiam ambiguũ, fit salsius: ut apud Næuiũ uidetur esse misericors ille, qui iudicatum duci uidet: percunctatur ita:

Quanti addictus? mille nummûm-

Si addidisset tantummodo: ducas licet: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

-Nihil addo: ducas licet:

Addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem uidetur, salsissimus. Hoc tum est uenustissimum: cum in altercatione arripitur ab aduersario uerbum: & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit: infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior: attendere, & aucupari uerba oportebit, in quo, ut ea, quæ sint frigidiora uitemus. etenim cauendũ est, ne arcessitum dictum putetur: permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam uerbi immutationẽ: quod in litera positum Græci uocant παρανομασίαν: ut nobiliorem mobiliorem Cato: aut ut idem, cum cuidã dixisset, eamus deambulatum: & ille, quid opus fuit de? immo uero, inquit, qd opus fuit te? aut eiusdem responsio illa: si tu & aduersus, & auersus impudicus es.

Infligi.

Ambigui gna.

Aduersus. et auersus.

Etiam interpretatio nominis habet acumen: cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur: ut ego nuper, Nummium diuisorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo Martio nomen inuenisse. atq; hæc omnia uerbo continentur. Sæpe etiã uersus facete interponitur, uel ut est, uel paululũ immutatus: aut aliqua pars uersus: ut Satius Scauro stomachanti: ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam Crasse dicant:

St, tacete: quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit
Tanta confidentia estis: auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sanè etiam ad causam utile fuit tuum illud Antoni: cum ille à se pecuniam profectam diceret testis: & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

Sentin senem esse tactum triginta minis?

Merens stipẽdiũ.

Agere Asellũ. 133.

In hoc genus coniiciuntur prouerbia: ut illud Scipionis: cum Asellus omnes prouincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur: agas Asellum, & cæ̃sa. Quare ea quoque, quoniam mutatis uerbis nõ possunt retinere eandem uenustatem: non in re, sed in uerbis posita ducantur. Est etiam in uerbo positum non insulsum genus ex eo, cum

ad uerbum

ut sementem feceris ita metes. Inquisti.

ad uerbum, non ad sententiam rem accipere uideare. ex quo uno genere totus est Tutor mimus uetus, oppido ridiculus. Sed abeo à mimis: tantum genus huius ridiculi insigni aliqua, & nota re notari uolo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu Crasse nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucē uenisset: tu uero inquisti, molestus non eris. iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu, certe negaras te molestum futurū. Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renūtiaret Acidinum Cos. præcoq; dixisset, dic de L. Manlio: uirum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. Ridicule etiam illud L. Portius Nasica Cens. Catoni, cum ille ex tui animi sententia tu uxorem habes? non hercule, inquit, ex animi mei sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est expectatum. natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error, ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum. Ex immutatione, ut olim Rusca, cum legē ferret annalem: dissuasor M. Seruilius, dic mihi, inquit, M. Pinnari: num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris fecisti? ut sementem feceris: ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior Corinthijs statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorū: turmales dixit displicere. Inuertuntur autem uerba: ut Crassus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum diceret. aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia, deformis, ut nostis, qui cum interpellaret odiose, audiamus, inquit, pulchellum puerū Crassus. cum esset arrisum: nō potui mihi, inquit, Lamia formā ipse fingere, ingenium potui. tum hic, audiamus, inquit, disertum. multo etiā arrisum est uehementius. Sunt etiam illa uenusta ut in grauibus sententijs, sic in facetijs. Dixi enim dudum materiam aliā esse ioci, aliam seueritatis: grauium autem, & iocorū ornatus unā esse rationē. Ornant igitur in primis orationē uerba relata contrarie: qđ idē genus est sæpe etiam facetum: ut Serg. ille Galba, cum iudices L. Scribonio Trib. pl. ferret familiares suos: & dixisset Libo: quando tandē Galba de triclinio tuo exibis? cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello. uillā in Tyburte habes: cortem in palatio. Ac uerborū quidem genera, quæ essent faceta: dixisse me puto. rerum plura sunt, eaq; magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narratio, res sanè difficilis. Exprimēda enim sunt, et ponēda ante oculos ea, quæ uideātur et

Rhet. f

oppido ridiculus. Bene ante lucē. Accidinus. L. Portius Nasica. Ex ai. sententia. Lex annalis. M. Pinarus. Scipio Maior. Aculeo 108. Ioci seueritatis Grauiū Iocorū materia 131.

In Tyburte. 129.

Tanq̃ nudus nuces legeret.

Adscribamus ad.

Narrationis propriũ 131 · Ridiculũ 138. · Sex. Titius 113. · Helmius Mancia 134. · Asinũ parere. · Egregie fortis. · Asellus 132. · Septumuleius · C. Gracchi caput.

uerisimilia: quod est proprium narrationis: & quæ sint, quod ridiculi proprium est subturpia: cuius exemplum ut breuissimum sit sanè illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: ut cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret: multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem, collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem: cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam: idq; Scaurus tenuitate Magij redargueret: erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed tanquam nudus nuces legeret, in uentrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex, huius uiri optimi, nostri familiaris pater: nostros homines similes esse Syrorum uenalium: ut quisq; optime Græce sciret: ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur, cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam: iam ostendam cuiusmodi sis: cũ ille, ostende quæso: demonstraui digito pictum Gallũ in Mariano scuto Cimbrico sub nouis distortũ, eiecta lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus. nihil tam Manciæ simile uisum est. ut cum Testio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret, si quid uellet, si nucẽ fregisset. Etiã illa, quæ minuẽdi, aut augendi causa ad incredibilẽ admirationem efferuntur: uelut tu Crasse in concione: ita sibi ipsum magnum uideri Memmiũ: ut in forũ descendens caput ad fornicẽ Fabij demitteret. Ex quo genere etiã illud est, qđ Scipio apud Numantiam, cũ stomacharetur cũ C. Metello: dixisse dicatur: si quintum pareret mater eius, asinum fuisse pariturã.

Arguta etiã significatio est, cũ parua re, & sæpe uerbo res obscura, & latens illustratur: ut cũ C. Fabricio P. Cornelius homo, ut existimabatur, auarus, & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus Cos. fecisset, bello præsertim magno, & graui: nihil est, quo mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quàm uenire. Vt Asello Africanus obijcienti lustrũ illud infelix, noli, inquit, mirari: is enim, qui te ex ærarijs exemit: lustrũ condidit: & taurũ immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit.

Vrbana etiam dissimulatio est, cũ alia dicuntur, ac sentias, nõ illo genere, de quo ante dixi, cũ cõtraria dicas: ut Lamiæ Crassus: sed cum toto genere orationis seuere ludas: cum aliter sentias, ac loquare: ut noster Scæuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi ca-

Vt quisq; optime græce sciret ita et nequissimũ.

pite erat aurum repensum: roganti, ut se in Asiam praefectum duce- ret: quid tibi uis, inquit, insane? tanta malorum est multitudo ciuium, ut tibi ego hoc confirmem: si Romae manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturũ. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse: & eum graeco uerbo appellat εἴρωνα. sed uti ferunt, qui melius haec norunt: Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaq; , longe lepore, & humanitate omnibus praestitisse. genus est perelegans: & cum grauitate salsum, cumq; oratorijs dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. & hercule omnia haec, quae à me de facetijs disputantur: non maiora forensiũ actionum, q̃ omnium sermonum condimenta sunt. Nam, quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum uidetur C. Publicium solitum dicere, P. Nummium cuiuis tempori hominem esse. sic profecto res se habet: nullũ ut sit uitae tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemq; uersari. Sed redeo ad caetera. Est huic finitimum dissimulationi, cũ honesto uerbo uitiosa res appellatur: ut cum Africanus Cens. tribu mouebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat: cum ille se custodiae causa diceret in castris remansisse: quaereretq; cur ab eo notaretur: non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atq; ille uult: ut Salinatori Maximus: cum Tarento amisso, arcem tamen Liuius retinuisset: multaq; ex ea praelia praeclara fecisset: cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset: rogaretq; eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse: quid ni, inquit, meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine saepe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis. homo fatuus, postquam rẽ habere coepit, est mortuus. q̃d est tibi ista mulier? uxor? similis medius-fidius. quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, &, ut dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliq̃d etiam apud nos loci, ut uel non stultus, quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi Antoni Mancia, cum audisset te Cens. à M. Duronio de ambitu postulatum: aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. ualde haec ridentur, & hercule omnia, quae à prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurde, salseq; dicuntur. Ex quo genere est etiam, non uideri intelligere quod intelligas: ut Pontidius: qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum: ut ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculo-

[Marginal manuscript notes:] Repensũ aurũ. — Annales Fanij — Dissimulatia. — Permihi scitũ. — Pauli pugna. — Nõ amo nimiũ diligentes. — Tarenti Arx. — Antonius cens. de ambitu postulatur. — Negociũ suũ agere. — Subabsurde salseq;

Excusatio oculor. in delectu nõ accepta.

colu.

rum à me non acciperet: & dixisset: tu igitur nihil uides: ego uero inquam à porta exquilina uideo uillam tuam ut illud Nasicæ, qui cum ad poëtam Ennium uenisset: eiq; ab hostio quærenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse? Nasica sensit illam domini iussu dixisse: & illum intus esse. paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius: & eum à ianua quæreret: exclamat Nasica se domi nõ esse. tum Ennius, quid? ego non cognosco uocẽ, inquit, tuam? hic Nasica: homo es impudens. ego cum te quærerem: ancillæ tuæ credidi te domi non esse: tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoq;, ex quo is, qui dixit: irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius Cons. qui adolescentulus male audisset: festiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset,

-Quid tu Egilia mea.
Quando ad me uenis cum tua colu, & lana?
-Non pol (inquit) audeo:
Nam me ad famosas uetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi, cui cũ familiaris quidam quæreretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu: amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo, qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret: postquam assedit, rogauit hunc, uideretur'ne misericordiam mouisse. ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Næuium.

Quid ploras pater? mirum ni cantem: condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti, ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat: cum ille diceret, caue: rogauit, nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam stultitiæ salsa reprehensio, ut ille Siculus, cui Præt. Scipio patronum causæ dabat hospitem suum hominem nobilem, sed admodum stultum: quæso inquit, Præt. aduersario meo da istum patronum: deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur, longe aliter, atq; sunt, sed acute, atq; concinne: ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse Cos. esset factus: ille repulsam tulisset: et in eius tabulis ostenderet literas. A. F. P. R. idq; diceret esse actũ fide P. Rutilij: Rutilius autẽ: ante factũ, post relatum. C. Cannius Eques

Rom. cum

Ab hostio quærere.
A ianua quærere.
Q. Opimius.
Male audire.
Famosus
Suspendere se de ficu.
Misericordia in epilogo 128. 208.
Stomachosa.
Submorosa.
Lentus. 137.
Cato percussus ab eo q arcam ferebat.
P. Rutilius Ruffus accusatus ambitus à Scauro.
C. Cannius.

A.F.P.R.

quid huic abest, nisi res et uirtus.

Rom. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo? inquit Scaurus. Aemilius fecit: plectitur Rutilius. Ridentur etiam discrepantia: qd huic abest? nisi res, & uirtus? Bella etiã est familiaris reprehensio quasi errantis: ut cum obiurgauit Albius Granium: quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur: et ualde absoluto Scæuola gauderet: neq; intelligeret cõtra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut cum patrono malo, cum uocẽ in dicendo obtudisset: suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simulac domum redisset: perdam, inquit, uocem, si id fecero: melius est, inqt, quã reum. Bellum etiam est, cum quid cuiq; sit consentaneum, dicitur: ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeij locupletis hominis bona sine testamento possederat: sederetq; aduocatus reo Bestiæ: cum funus quoddã duceretur: accusator C. Memmius, uide, inquit, Scaure: mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expectationẽ: cuius innumerabilia sunt exempla, uel Appij maioris illius, q in senatu, cũ ageretur de agris publicis, et de lege Thoria: et premeretur Lucullus ab ijs, qui à pecore eius depasci agros publicos dicerẽt: nõ est, inquit, Luculli pecus illud: erratis. defendere Lucullũ uidebatur. ego liberum puto esse: quà lubet, pascitur. Placet ẽt mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit: cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutiũ iudicem tulisset: eiero, inquit, iniquus est. cũ esset admurmuratum: ah, inquit, patres conscripti, non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Crasso nihil facetius: cũ læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset: potest fieri, inquit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit. annuit Silus. potest etiam, ut tu non recte intellexeris. id quoq; toto capite annuit: ut se Crasso daret. potest etiã fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, nunq̃ audieris. hoc ita præter expectationẽ accidit: ut testem omniũ risus obrueret. huius generis est plenus Næuius: & iocus est familiaris.

Sapiens si algebis tremes.

& alia permulta. Sæpe etiã facete concedas aduersario id ipsum, quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius: cum ei quidam malo genere natus, diceret indignum esse suis maioribus: ut hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius quo die legem de donis, & muneribus tulit: cũ C. Cento prodijsset: & satis contumeliose, quid fers Cinciole? quæsisset. ut emas inqt Cai, si uti uelis. Sæpe etiam salse quæ fieri non possunt, optantur: ut M. Lepi-

Ut emas. si uti uelis.

Granius. 132. | Vocẽ obtudiss. | Habere inuidiã. | Funus duci. | Appius Maior. | Lex Thoria. | Lucullus. | Perculit. | Eiero. | Testis ex audito. | Toto capite Annuit. | Indignus maioribus suis. | C. Cento. | Cinciolus.

dus, cum cæteris in campo exercentibus in herba ipse recubuisset: uellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam, quærentibus, & quasi percunctantibus lente respondere quod nollent: ut Cens. Lepidus cum M. Antistio Pirgensi equum ademisset: amiciq; cum uociferarentur: & quærerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: me istorũ, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse. nam illa, quæ uerbi ratione, & ui continentur: certa ferè, ac definita sunt: quæ plerunq;, ut ante dixi, laudari magis, q̃ rideri solent. hæc autẽ quæ sunt in re, & in ipsa sentẽtia: partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus. n. decipiendis, & naturis aliorũ irridẽdis, ipsorũ ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouentur. Itaque imbuendus est is, qui iocose uolet dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus: ut ad cuiusq; modi genus ridiculi, uultus etiam accommodetur, qui quidem quo seuerior est, & tristior, ut in te Crasse: hoc illa quoq;, quæ dicuntur: salsiora uideri solent. Sed iam tu Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libenter acquieturũ te esse dixisti: tanquam in Pontinum diuerteris, neq; amœnum, neq; salubrem locum, censeo, ut satis diu te putes requieuisse: & iter reliquum cõficere pergas. Ego uero atq; hilare quidem à te acceptus, inquit: & cũ doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim uereor, nequis me in isto genere leuiorem iam putet: quando quidem tu Fabricios mihi authores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ uoluistis ex me audire: de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit. nam cætera faciliora sunt: atq; ex iis, quæ iã dicta sunt: reliqua nascuntur omnia. ego enim, cũ causam sum aggressus: atq; omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus: cum & argumẽta causæ, & eos locos, q̃bus animi iudicum conciliantur: & illos, q̃bus permouentur: uidi, atq; cognoui: tum constituo quid habeat quæq; causa boni, quid mali. nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam uocari, quæ non habeat utrũq;: sed quantum habeat, id refert. mea autẽ ratio in dicendo hæc esse solet: ut boni quod habeat, id amplectar: exornem: exaggerẽ: ibi commorer: ibi habitem: ibi hæream: à malo autẽ, uitioq; causæ ita recedam: non ut id me defugere appareat: sed ut totum bono illo ornando, & augendo dissimulatũ obruatur. & si cau-

Nõ modo nõ abiecto, sed ne reiecto qdẽ scuto fugere.

ſa eſt in argumentis: firmiſſima quæq; maxime tueor, ſiue plura ſunt:
ſiue aliquod unum. ſin autem in conciliatione, aut in permotione cau
ſa eſt: ad eam me potiſſimum partem, quæ maxime commouere ani=
mos hominum poteſt: confero. Summa deniq; huius generis hæc eſt: ut
ſi in refellendo aduerſario firmior eſſe oratio, quàm in confirman-
dis noſtris rebus poteſt: omnia in illum conferam tela. ſin noſtra faci-
lius probari, q̃ illa redargui poſſunt: abducere animos à contraria
defenſione, & ad noſtram conor traducere. Duo deniq; illa, quæ fa-
cillima uidentur: quoniam quæ difficiliora ſunt, non poſſum: mihi pro
meo iure ſumo: unum, ut moleſto, aut difficili argumento, aut loco nõ-
nunquam omnino nihil reſpondeam: quod forſitan aliquis iure irri
ſerit: quis enim eſt, q id facere non poſſit? ſed tamen ego de mea nunc,
non de aliorum facultate diſputo: confiteorq; me, ſiquæ premat res
uehementius: ita concedere ſolere: ut non modo nõ abiecto, ſed ne reie=
cto quidem ſcuto fugere uidear: ſed adhibere quandam in dicendo
ſpeciem, atq; pompam, & pugnæ ſimilem fugam: conſiſtere uero in
meo præſidio ſic, ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci cauſa ceſſiſſe
uidear. Alterũ eſt illud, quod ego oratori maxime cauendũ, & proui — Cauẽdũ. Prouidendũ
dendum puto: quodq; me ſolicitare ſumme ſolet. non tam ut proſim — Sũme solicitare
cauſis, elaborare ſoleo: q̃ ut nequid obſim: non quin enitendum ſit in
utroq;: ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe uideri cauſæ, q̃ nõ — Nõ quin
profuiſſe. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut ſunt con-
temnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: ſed Cæſar de iſto ipſo
quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubente, inquit Antonius,
dixerit, ſiue refellendi cauſa, ſiue quærendi. Tum Iulius, ego meher
cule, inquit, Antoni ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem, — Antonij laus.
unum te in dicendo mihi uideri tectiſſimum: propriumq; hoc eſſe lau — Tectissimus.
dis tuæ: nihil à te unquã eſſe dictum, quod obeſſet ei, pro quo diceres:
idq; memoria teneo, cum mihi ſermo cum hoc ipſo Craſſo multis au=
dientibus eſſet de te inſtitutus: Craſſusq; plurimis uerbis eloquentiam
laudaret tuam: dixiſſe me, cum cæteris tuis laudibus hanc eſſe uel
maximam, quod non ſolum, quod opus eſſet, diceres: ſed etiam quod
non opus eſſet, non diceres. tum illũ mihi reſpondere memini, cætera
in te ſumme eſſe laudanda: illud uero improbi eſſe hominis, & perfi=
dioſi: dicere quod alienum eſſet: & nocere ei, pro quo quiſq; diceret.
quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, uideri, ſed impro=
bum, q faceret. Nunc, ſi tibi uidetur Antoni, demonſtres uelim, quare — Nihil in ca mali
tu hoc ita magnum putes, nihil in cauſa mali facere: ut nihil tibi in — facere cur magnũ
oratore maius eſſe uideatur. Dicam equidem, Cæſar inqt, qd intelli-

gam: sed & tu, & uos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui: sed exercitationis, & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenij, ac singularis, cui quidē portenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, q aliquid mali faceret dicendo: obesset'q; ei, quem defenderet. facit enim de se coniecturam, cuius tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consulto putet, quod contra se ipsum sit, dicere. sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed propè de uulgari, & communi prudentia disputo. Vt apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilij, atq; ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles, ad quem qdam doctus homo, atq; in primis eruditus accessisse dicitur: eiq; artem memoriæ, quæ tum primū proferebatur: pollicitum esse se traditurū. cum ille quæsisset, qdnam illa ars efficere posset: dixisse illū doctorē, ut omnia meminisset: & ei Themistoclē respondisse, gratius sibi illū esse facturum, si se obliuisci, quæ uellet, q̄ si meminisse, docuisset. Vides'ne, quæ uis in homine acerrimi ingenij, q̄ potens, & quanta mens fuerit? q ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum: unquam effluere potuisse: cum qdem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet: q̄ quod semel audisset, uidisset'ue, meminisse. Sed neq; propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda non est: neq; illa mea cautio, & timiditas in causis propter præstantē prudentiam Crassi negligenda est. uterq;.n. istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circunspicienda: nequid offendas: nequò irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus: urgent aduocati, ut inuehamur: ut maledicamus: deniq; ut interrogemus. non moueor: non obtempero: non satisfacio: neq; tamen ullam assequor laudem. homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, q̄ quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris? habet.n. & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita. nec si hoc Crassus non committit: ideo non multi, & sæpe committunt. quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille seqtur: occidit ille aduersarium'ne? immo uero aiunt se, & eum, quem defendit. hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse. ego autem sæpissime uideo in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cede=

re, & ut.

Or. qui aliqd mali faciat dicendo an inueniatur.

Prudētia uulgaris et cōis. 137.

Themistoclis memoria.

Themistoclis responsū facetū et acutū.

Infusū effluere.

Circuspiciunda in causis neqd offindas.

In cāis aliqd mali facere homines minime malos.

Imperiti facilius, qd stulte dixeris, reprehendere, q̄ qd sapiēter tacueris, laudare possunt.

re, & ut planius dicam, fugere ea, quæ etiam ualde causam meam premerent? cum id non faciunt alij: uersanturq; in hostium castris: ac sua præsidia dimittunt: mediocriter ne causis nocent? cum aut aduersariorum adiumenta cõfirmant: aut ea, quæ sanare nequeunt: exulcerant? Quid cum personarum, quas defendunt, rationem nõ habent? si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando: sed laudando, & efferendo inuidiosiora faciunt? quantum est in eo tandem mali? Quid si in homines caros, iudicibusq; iucundos sine ulla præmunitione orationis acerbius, et contumeliosius inuehare? non'ne abs te iudices abalienes? Quid si quæ uitia, aut incõmoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobando non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? Quid si cum pro altero dicas, litem tuam facias: aut læsus efferare iracundia: causam relinquas? nihil'ne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam: sed quia egò causam non libenter relinquo: nimiũ patiens, & lentus existimor: ut cum te ipsum Sulpiti obiurgabam, quod ministratorem peteres, non aduersarium. Ex quo etiam illud aßequor: ut siquis mihi male dicat, petulans aut planè insanus eße uideatur. In ipsis autem argumentis siquid posueris aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturus'ue sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorũ, ac foro: nihil'ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper (dicam enim sæpius) si poßim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe nequid mali. Itaq; nunc illuc redeo Catule: in quo tu me paulo ante laudabas: ad ordinẽ collocationemq; rerum, ac locorũ, cuius ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum: altera, quæ oratorum iudicio, & prudentia comparatur. Nam, ut aliquid ante rẽ dicamus: deinde ut rem exponamus: post ut eam probemus nostris præsidijs confirmandis, contrarijs refutandis: deinde ut concludamus, atq; ita peroremus: hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. ut uero statuamus ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus: id est uel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa.n. occurrunt argumenta, multa, quæ in dicendo profutura uideantur: sed eorum partim ita leuia sunt, ut contemnenda sint: partim etiam, siquid habent adiumenti, sunt nonnunq̃ eiusmodi, ut insit in ijs aliquid uitij: neq; tanti sit illud, quod prodeße uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. Quæ autem sunt utilia, atq; firma, si ea tamen (ut sæpe fit) ualde multa sunt: ea, quæ ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus cõsimilia: secerni arbitror oportere: atq; ex oratione remoueri. equidem cum

Cedere fugere
Inuidiosa
Inuidiosiora
Premunitio
Abalienare
Patiens et lentus
Petulans. Insanus.
Antonij cura in dicendo.
Ordinis et collocationis rerum ac locorum ratio. 124
Exordium. 116
Narratio. 138
Probatio. 208
Refutatio. 203
Conclusio. 232. 119. 152. 203.
Oratoris prudentie maxime proprium.
Secerni. Remoueri.

Arg.ta cau. expendẽda potius q̃ numerãda 230 201. 227.

collligo argumenta causarum: non tam ea numerare soleo, q̃ expendere. Et quoniam, quod sæpe iam dixi, tribus rebus omneis ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda: ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur. reliquæ duæ sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus: habere hanc uim magnopere debent: ut ad eorum menteis, apud quos agitur: mouendas permanare possint. Sed his partibus orationis, quæ & si nihil docent argumentando: persuadendo tamen, & cõmouendo proficiunt plurimum: quanquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo, quod proposueris, atq; agas, permouendorum animorum causa: sæpe utile est. Itaq; uel narratione exposita sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus: uel argumentis nostris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroq; loco, uel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atq; copiam, recte id fieri potest: hæq; causæ sunt ad agendum, & ad ornandum grauissimæ, atq; plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt: aut impellantur, aut reflectantur. atq; etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minime firma sunt, ea prima collocant. in quo illos quoq; errare arbitror, qui siquando (id quod mihi nunquam placuit) pluresis adhibent patronos: uti quenq; eorum minimum putant esse: ita eum primum uolunt dicere. Res enim hoc postulat: ut eorum expectationi, qui audiunt: quamcelerrime occurratur: cui si initio satisfactum non sit: multo plus sit in reliqua causa laborandum. male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisq;, sic & in oratione firmissimum quodq; sit primum: dum illud tamen in utroq; teneatur, ut ea, quæ æque excellant: seruentur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conijciantur. Hisce omnibus rebus consyderatis, tum deniq; id, quod primum est dicendum: postremo soleo cogitare: quo utar exordio. nam siquando id primum inuenire uolui: nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atque commune. Principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententijs, apta uerbis, tum uero causarum propria esse debent. prima est enim quasi cognitio, & commendatio orationis in principio, quæ cõ=

Ad nrãm sniam pers. perduci iij. reb9. 120 232

Sanguis in corpore

Digressionis locus. 116

Quenã primo colloca'da.

statim ut.

quid primũ dicẽdũ.

Exile nugatoriũ uul gare commune. 136

Principior. ro. 230. 232

Male se res ht, quę nõ statim, ut dici cępta est, melior fieri uidetur.

Nihil in natura rer. omniũ qđ se uniuersũ profundat.

tinuo eum, qui audit, permulcere, atq; allicere debet. in quo mirari soleo, non equidem istos, qui nullã huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum, atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut quod primum uerbũ habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachiũ concaluefecerit: tum se solere pugnare: neq; attendit eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter: ut & uenustati uel maxime seruiant: & reliquis uiribus suis consulant. neque est dubium, quin exordium dicendi uehemens, & pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio uitæ certamine, quo ferro decernitur: tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad uulnus, sed ad speciẽ ualere uideantur: quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se uniuersum profundat: & quod totum repente euolet. sic omnia, quæ fiunt: quæq; aguntur acerrime: lenioribus principijs natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis uisceribus causæ sumenda sunt. icirco tota causa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis, atque instructis, consyderandum est, quo principio sit utendum. sic & facile reperietur. sumentur enim ex ijs rebus, quæ erunt uberrimæ, uel in argumentis, uel in ijs partibus, ad quas causas dixi digredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt penè ex intima defensione depromptæ: & apparebit eas non modo non esse communeis: nec in alias causas posse transferri: sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, effluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quæ agitur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam, & communitionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet ut ædibus, ac templis uestibula, & aditus, sic causis principia proportione rerum præponere. Itaque in paruis, atque frequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed cum erit utendum principio (quod plerunque erit) aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur: sententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quæ significent uirum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum: quæ ualeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, ijsdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quæ restitui, sanariq; non possit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; existimanteis efficiamus: quod agendo efficiatur melius, quàm rogan=

Disertus eruditus.
Philippi error.
Brachiũ cócalefacer
Pertentatũ pspectũ
Depromptæ
Vestibulũ aditus.
Rei 125.

In principio facieda 232

Principiorum copia ad iudicem alliciendum et incitandum

Prooemium affictum

Narrationis ro. 230 232

Breuitas que L. Crassi oro

Narrationis uirtus 131. 132

seruitum sit

Interpunctus.

Percurri

do. est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentū, cōmonent Græci, ut principio faciamus iudicem, & docilē: quæ sunt utilia, sed non principij magis propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principijs, quod & attenti tum maxime sunt, cum omnia expectant: & dociles magis initijs esse possunt. illustriora enim sunt, quæ in principijs, quā quæ in medijs causis dicuntur, aut arguēdo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorū ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorū conficiendos inerūt in causa: quos tamē totos in principio explicari non oportebit, sed tantū impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliquā incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi: ut nō tanquam citharœdi prooemium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse uideatur. nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt: sic ad reliqua transeunt, ut audiētiam sibi fieri uelle uideantur. Atq; eiusmodi illa prolusio debet esse: non ut Samnitum, qui uibrant hastas ante pugnā, quibus in pugnando nihil utuntur: sed ut ipsis sententijs, quibus luserunt: uel pugnare possint. Narrare uero rē quod breuiter iubent: si breuitas appellanda est, cum uerbū nullum redundet: breuis est L. Crassi oratio: si tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est: aliquando id opus est: sed sæpe obest, uel maxime in narrando: non solū quod obscuritatem affert: sed etiam quod eam uirtutem, quæ narrationis est maxima, ut iucunda, & ad persuadendum accommodata sit: tollit, uidelicet illa.

Nam is postquam excessit ex ephebis- Terēn.

Quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & seruilis percunctatio, mors Chrysidis, uultus, et forma, et lamentatio sororis: reliqua peruarie, iucundeq; narrātur. Quod si hāc breuitatē quæsisset.

Effertur: imus: ad sepulchrum uenimus:

In ignem posita est-

in his ferè decem uersiculis totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum effertur, imus, concisum est: ita ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Quod si nihil fuisset, nisi, in ignem posita est: tamen res tota cognosci facile potuisset: sed & festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilius, quod gestum esse dicas: cum quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendū est, si sic constituitur aliquando: ac non ista breuitate percurritur. Apertam enim narrationē tam

esse oportet, q̃ cæteras: & hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, q̃ aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando: & maiore etiam periculo hæc pars orationis obscura est, q̃ cæteræ: uel quia si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem: uel q alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius. narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si uerbis usitatis, si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed quando utendũ sit, aut non sit narratione: id est consilij. neq; enim si nota res est: nec dubium sit, quid gestum sit, narrari oportet: nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus, ac siquando erit narrandũ, ne illa, quæ suspicionem, & crimen efficient, contraq; nos erunt: acriter psequamur: & quicquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus siquando fiat, perfidia nõ stultitia fieri putat, ut causæ noceamus: accidat. nam ad summam totius causæ ptinet caute, an contra demonstrata res sit, quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur, ut causa ponatur: in quo uidendũ est, quid in controuersiam ueniat. Tunc suggerenda sunt firmamenta causæ coniuncte, et infirmandis contrarijs, & tuis confirmandis. nanq; una in causis ratio quædam est eius orationis, quæ ad probandam argumentationem ualet: ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit: sed quia neq; reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes: neq; hæc confirmari, nisi illa reprehendas: iccirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludenda plerunq; rebus augendis, uel inflãmando iudice, uel mitigando: omniaq; cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quammaxime pmouendas, et ad utilitatem nostram uocandas, conferenda sunt. Neq; sanè iam causa uidetur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraq; cõmunia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, grauissimæ mihi uidetur esse psonæ. nam & sapientis est consiliũ explicare suum de maximis rebus: & honesti, & diserti, ut mente prouidere, authoritate probare: oratione psuadere possit. atq; hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. sapiens enim est consiliũ: multisq; alijs dicendi relinquendus locus: uitanda etiam ingenij, ostentationisq; suspicio. Concio capit omnem uim orationis: & grauitatem, uarietatemq; desyderat. Ergo in suadẽdo nihil est optabilius, quàm dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maxime uelit suasor, sed

Obcæcare.

Narratio pspicua.

Narratione qn utẽdũ

Nisi si.

Oro ad pbãdã argumentationẽ.

Cõclusio quę

Suadere et dissuadere grauiss.ae et p sonę

Apparatus 141

Ingenij ostetatio, nisq; suspicio uitãda

Suasionis pcepta 330

Mente prouidere.
Authoritate pbare.
oratione psuadere.

dignitas
utilitas.

quid interdum magis sequatur, uidet. Nemo est enim, præsertim in tam clara ciuitate, quin putet, expetendam maxime dignitatem: sed uincit utilitas plerunq; cum subest ille timor: ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controuersia autem inter hominum sententias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam, cum id conuenit, certatur, utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se uidentur: qui utilitatem defendet: enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præsidij, militũ, utilitates cæterarum rerum, quarũ fructum utilitate metimur: itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet: maiorum exempla, quæ erunt uel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalem memoriam augebit: utilitatem ex laude nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit: quidq; etiam sit necesse, aut non sit: in utraq; re maxime est quærendum. inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri: aut si necessitas affertur: & qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad consiliũ autem de repu. dandum, caput est, nosse remp. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis, qui quia crebro mutantur, genus quoq; orationis est sæpe mutandum. & quanquam una fere uis est sæpe eloquentiæ: tamen quia summa dignitas est populi, grauissima causa reip. maximi motus multitudinis: genus quoq; dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibendum uidetur: maximaq; pars orationis admouenda est ad animorũ motus, nonnunquam aut cohortatione, aut cõmemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos, sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut quia maxima quasi oratori scæna uideatur concio: natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. habet enim multitudo uim quandam talẽ: ut quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator nisi multitudine audiente eloquẽs esse non possit. Et cum sint populares multi, uarijq; lapsus: uitanda est acclamatio aduersa populi: quæ aut orationis peccato aliquo excitatur: si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictũ esse aliqd uideatur: aut hominum offensione, uel inuidia, quæ aut iusta est: aut ex criminatione, atq; fama: aut res si displicet: aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo: hisq; quatuor causis totidẽ medicinæ opponuntur. Tũ obiurgatio, si est authoritas, tũ admonitio, quasi lenior obiurgatio, tum promissio, si audierint probaturos: tũ deprecatio, quod est infimũ, sed nõnunquã utile. nullo

Cõtrouersia inter hominũ sententias.

utilitatẽ defendenti seruanda.

Ad dignitatẽ impellẽti seruãda.

cõsiliũ de rep.

cõcio quasi scæna maxima orĩ.

obiurgatio
Amonitio
Promissio
Deprecatio

Habet multitudo uim quãdã talẽ: ut quemadmodũ tibicen sine tibijs canere: sic õr nisi multitudine audiente eloquẽs ẽe nõ possit.

autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec sine dignitate, & cũ lepore. nihil enim tã facile, quàm multitudo à tristitia, & sæpe acerbitate, commode, ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui ferè, ut potui, uobis, in utroq; genere causarum quæ sequi solerẽ: quæ fugere: quæ spectare: quaq; omnino in causis ratione uersari. Nec illud tertiũ laudationũ genus est difficile, quod ego initio quasi à præceptis nostris secreueram. sed & quia multa sunt orationum genera, & grauiora, & maioris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet: & quod nos laudationibus nõ ita multum uti soleremus: totum hũc segregabã locum. Ipsi enim Græci magis legendi, & delectationis, aut hominis alicuius ornãdi, quàm utilitatis huius forensis causa, laudationes scriptitauerunt: quorũ sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminundas, Philippus, Alexander, aliiq; laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur: aut testimonij breuitatem habent nudam, atq; inornatam: aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudẽ minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum: uelut P. Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Lælius: uel ut nosmet ipsi ornandi causa Græcorum more, si quos uelimus, laudare possimus: sit à nobis quoq; tractatus etiã is locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiæ, cæteraq;, quæ fortuna det aut extrinsecus, aut corpori: non habent in se ueram laudem, quæ deberi uirtuti uni putatur: sed tamen quod ipsa uirtus in earum rerũ usu, ac moderatione maxime cernitur: tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ, & fortunæ bona, in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate: non fuisse insolentẽ in pecunia: non se prætulisse alijs propter abundantiam fortunæ: ut opes, & copiæ non superbiæ uideãtur, ac libidini, sed bonitati, ac moderationi facultatem, & materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis: & sine qua nihil laudari potest: tamen habet plures partes: quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ uirtutes, quæ uidentur in moribus hominũ, & quadã comitate, ac beneficẽtia positæ: aliæ, quæ in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. omnes enim hæ uirtutes non tam ipsis, qui eas in se habẽt, quàm generi hominũ fructuosæ putãtur. Sapientia, & magnitudo animi, qua omnes res humanæ gerũtur: tenues, et pro nihilo putantur: & in ex-

Hilare. 135
laudationũ genus. 112 114. 152. 230.
Ita multũ.
Optãda et laudãda in hoïe. 112
Extrinsecus
Naturę & fortunę bona 112
Opes copiæ.
Facultatẽ et materiã dare.
Virtutũ genera
Sapiẽtia et aĩ magnitudo.
Tenues & pro nihilo putãtur.

Excogitandi uis

cogitando uis quædam ingenij, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidetur, quos laudamus, quàm illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri. sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera uirtutum.

Quę feriat aures hominū.

feriunt enim aures hominum, cum illa, quæ iucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in uirtute laudari. & quoniam singularum

uirtutū officia ac munera.

uirtutum sunt certa quædam officia, ac munera: & sua cuiq; uirtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit: itemq; in cæteris res gestæ ad cuiusq; uirtutis genus, & uim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta uidentur à uiris fortibus sine

Laus iustitię

emolumētū

emolumento, ac præmio: quæ uero etiā cum labore, & periculo ipsorum: hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. ea enim deniq; uirtus esse uidetur præstantis uiri, quæ est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos: non fractum esse fortuna: retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neq; tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res gestæ iudicijs hominum cōprobatæ: in qbus etiam felicitatem ipsam deorū immortaliū iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt, aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares. neq; enim paruæ, neque usitatæ, neque uulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ uideri solent. Est etiam cum cæteris præstantibus uiris cōparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum mihi est paulo plura, quàm ostenderā, dicere, non tam propter usum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus: quàm ut hoc uideretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat: oratori uirtutum omniū cognitionē, sine qua laudatio effici non possit: esse necessariam. Iam uituperandi præcepta, contrarijs ex uitijs sumenda esse, perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonū uirū proprie, & copiose laudari, sine uirtutum, nec improbum notari, ac uituperari, sine uitiorum cognitione, satis insigniter, atq; aspere posse. Atq; his locis & laudandi, & uituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis de inueniēdis rebus, disponendisq; quid sentiam. adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuē: neq; ei quicquam aliud, de quo disserat: relinquam, nisi ea, qbus rebus hæc exornentur. Perge uero, inquit Crassus: libēter enim te co-

Pręstātis uiri uirtus quę — Neq; non. — Prestabilis. — Libitū est — uituperandi pcepta — Memoria. 202. 230. 232

gnitum

Humare
sepelire.

gnitum iam artificem, aliquando'q; euolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumq; perspicio: & quod mihi nihil, aut quod non multũ relinquis: percõmode facis: est'q; mihi gratũ. Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim uere agere uolueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare: tu quẽadmodum his satisfacias, uideris. Sed ut ad rẽ redeam: non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit: ut obliuionis artem, quàm memoriæ malim: gratiam'q; habeo Simonidi illi Cio, quẽ primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam fortunatum hominẽ, & nobilẽ: cecinisset'q; id carmen, quod in eum scripsisset: in quo multa ornandi causa poëtarum more in Castorẽ scripta, & Pollucem fuissent: nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium eius ei, quod pactus esset pro illo carmine: daturũ: reliquum à suis Tyndaridis, quos æque laudasset: peteret, si ei uideretur. Paulo post esse ferunt nuntiatũ Simonidi, ut prodiret: iuuenes stare ad ianuam duos quosdã, qui eum magnopere euocarent: surrexisse illum ipsum: prodijsse: uidisse neminem: hoc interim spatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas: concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interijsse: quos cum humare uellent sui: neque possent obtritos internoscere ullo modo: Simonides dicitur ex eo, quod meminisset, quo eorũ loco quisque cubuisset: demonstrator uniuscuiusq; sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur ordinem esse maxime, qui memoriæ lumen afferret. Itaq; ijs, qui hanc partem ingenij exercerent: locos esse capiendos: & ea, quæ memoria tenere uellent: effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo conseruaret: res autem ipsas rerum effigies notaret: atq; ut locis pro cera, simulachris pro literis uteremur. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta uis, qd me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris: omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum uerborũ apparatum: ita audire uel eũ unde dicas, uel eum, cui respondẽdũ sit, ut illi nõ infundere in aures tuas orationem, sed in animo uideantur inscribere. Itaq; soli, qui memoria uigent: sciunt quid, & quatenus, & quomodo dicturi sunt: cui responderint: quid supersit: ijdem'q; multa ex alijs causis aliquando à se acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturã esse principem, sicut earum rerũ, de quibus ante locutus sum, omnium. sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quædam est, & similitudo: habet hanc uim, non ut totum ali-

Euolutus integumentis
Tu uideris
Themistoclis ingenium
Simonides eius artis protulit Scopas.
Simonidis memoriæ inuentor.
Memoriæ exercitatio
Memoriæ fructus Ori
Apparatus
Infundere in aures.
Inscribere in aio
Dicendi ars. iij. 210

Imago & similitudo.

quid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit: pariat, & procreet: uerũ ut ea, quæ sunt orta iam in nobis, & procreata: educet, atq; confirmet. Veruntamen neq; tam acri memoria ferè quisquã est, ut non dispositis, notatisq; rebus, ordinem uerborum, aut sententiarum complectatur: neq; uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudẽter siue Simonides, siue alius quis inuenit: ea maxime animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atq; impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidendi: quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur: ut res cæcas, & ab aspectus iudicio remotas conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret: ut ea, quæ cogitando complecti uix possemus: intuendo quasi teneremus. His autem formis, atq; corporibus, sicut omnibus rebus, quæ sub aspectũ ueniunt, sedes opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota, & peruulgata multus, & insolens sim: locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis, imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterq; percutere animum possint. quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, similium uerborum conseruata, & immutata casibus: aut traducta ex parte ad genus notatio: & unius uerbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione, & modo, formarum uarietate locos distinguentis. Sed uerborum memoria, quæ minus est nobis necessaria: maiore imaginũ uarietate distinguitur. multa enim sunt uerba, quæ quasi articuli connectunt membra orationis: quæ formari similitudine nulla possunt. eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. rerum memoria propria est oratoris. eam singulis personis bene positis notare possumus: ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neq; uerum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere: & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem, in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum: quorum uterq; tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet: quæ meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, euocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe, non nimis uerecundi: qui quidem cum te Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de

Inuitius. Neminē sapiē laudē, & eloqntiæ, sine sūmo studio, et labore et doctrina cōseq posse.

dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum ætas minus me fortasse mouere debuit. sed mihi ignoscetis profecto, si modo quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit: acceperitis.

Nos, uero, inquit Catulus: etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo: non modo tibi ignoscimus: sed te diligimus: magnamq; tibi habemus gratiam: & cum humanitatem, & facilitatem agnoscimus tuam: tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem hoc me assecutum puto: quod magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus: quod multis cum alijs semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis diuinitas. nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undiq; collegisse, usuq; doctum partim correxisse uideo: partim comprobasse. Neq; eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem, & diligentiam admiror: & simul gaudeo iudicium animi mei comprobari: quod semper statui, neminem sapientiæ laudem, & eloquentiæ, sine summo studio, & labore, & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognosses, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt: morem gerere uoluisti? Tum ille, adimere, inquit, omnem recusationem Crasso uolui, quem ego paulo sciebam uel pudentius, uel inuitius, nolo enim dicere de tam suaui homine fastidiosius, ad hoc genus sermonis accedere. quid enim poterit dicere? Cons. se esse hominem, & Censoriũ? eadem nostra causa est. an ætatem afferet? quadriennio minor est. an se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subcisiuis operis (ut aiunt) iste à puero summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, quo par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit: nemo unquam tam sui despiciens fuit, qui desperaret, aut melius, aut eodem modo se posse dicere. Crasso dicente nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem ne frustra hi tales uiri uenerint: te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus: quid mihi tu tandem hodie, aut cuiq̃ homini, quod dici possit: reliquisti? Dicam enim uere amicissimi homines quod sentio. Sæpe ego doctos homines: quid dico sæpe? immo nonnunquam: sæpe enim qui potui? q̃ puer in forum uenerim neq; inde unquam diutius, quàm Quæs. abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos uiros, & in Asia istum ipsum Sceptium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret. neq; uero mihi quisquam

Insolita loquacitas

Leuatus errore

Antonij diuinitas in causis

Attentissime audire.

Morē gerere

Recusationē adimere.

Subcisiuis operis

Despiciens sui

Similiter

Sæpe nonnunq.

Crassus puer in forum uenit 149

Metrodorus. 141.

copiosius unquam uisus est, neq; subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse uersatus. quod si esset alter: & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum: non essem tam inurbanus, ac penè inhumanus, uti eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpitius, an ergo, inquit, oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret: tibi eius distinctionem, atq; ornatum relinqueret? Hic ille, primũ quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret: & utrã uellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cum ualde libenter audirem: mihi coniunctè est uisus de utraq; re dicere. Ille uero, inquit Cotta, ornamenta orationis nõ attigit, neq; eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit.

Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius: rem ipse sumpsit. Tum Cæsar, si quod difficilius est, id tibi reliquit: est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin quod facilius: tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, quid quod dixisti, inquit, Crasse: si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum: nihil'ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, possem tibi, inquit, Crasse concedere: sed uide, nequid Catulus attulerit religionis. opus hoc Censorium est. id autem committere, uide q̃ sit homini turpe Censorio. Age uero ille, inquit, ut uultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est: surgendum censeo, & requiescendum. post meridiem, si ita uobis est commodum, loquemur aliquid: nisi forte me in crastinum differre mauultis. Omnes se uel statim, uel si ipse post meridiem mallet: quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE, LIBER TERTIVS.

INSTITVENTI mihi Quinte frater eum sermonem referre, et mandare huic tertio libro, quẽ post Antonij disputationẽ Crassus habuisset: acerba sanè recordatio ueterem animi curam, molestiamq; renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Crassi morte extincta subito est, uix diebus decem post eum diem, q̃ hoc, & superiore libro continetur. ut enim Romam redijt extremo scenicorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quẽ dixisse constabat, ui-

dendum

Inurbanus
Inhumanus.
Grauari eo.
Crassi partes.
Instrumentũ } oris
Distinctio } oris
Ornatus } oris
Censoriũ opus
Censorius homo
Id temporis
Differre.
Mandare libro
Renouauit molestia
L. Crassi mors
Ludi scenici 87
Philippi oro.

dendum sibi aliud esse consilium: illo Senatu se remp. gerere nõ posse: mane idibus Septembris & ille, & Senatus frequens uocatu Drusi in curiam uenit. ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset: retulit ad Senatum de illo ipso, quod Cos. in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare uidi: quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset: semper ferè contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiã ipsum à sese superatum. Deplorauit enim casum, atq; orbitatem Senatus: cuius ordinis à Cos. qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquã ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neq; uero esse mirandum, si cum suis consilijs remp. profligasset: consilium Senatus à rep. repudiaret. Hic cum homini & uehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces admouisset: nõ tulit ille: & grauiter exarsit: pignoribusq; ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur: cum sibi illum Cos. esse negaret, cui Senator ipse nõ esset. An tu cum omnem authoritatem uniuersi ordinis propugnare putares: eamq; in conspectu populi R. concideres: me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cædenda, si Crassum uis coercere. hæc tibi est excidenda lingua, qua uel euulsa, spiritu ipso libidinẽ tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementissima contentione animi, ingenij, uirium, ab eo dicta esse constabat: sententiamq; eam, quam Senatus frequens secutus est: ornatissimis, & grauissimis uerbis, ut populo R. satisfieret: nunquam Senatus neq; consilium reip. nec fidem defuisse: ab eo dictam: & eundem, id quod in authoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. Illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox, & oratio, quam quasi expectantes post eius interitum ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset: contueremur. Nãq; tum latus ei dicenti condoluisse: sudoremq; multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum redijt: dieq; septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilemq; fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt: & ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicere potuerunt. Nam quãdiu Crassi fuit ambitionis labore uita districta: tandiu priuatis magis officijs, & ingenij laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. qui autẽ ei annus primus ab hono-

Instituit coercere.
Questus multa de.
Caeteri oes.
Orbitas
Faces admouere.
Cygnea uox
Crassus lateris dolore consumptus.
Districta. 154

Perfunctio

rum perfunctione aditum omniũ concessu ad summam authoritatem dabat: is eius omnem spem, atq; omnia uitæ consilia morte peruertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbũ patriæ, graue bonis omnibus: sed ij tamen remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à dijs immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur. non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentẽ inuidia Senatum, non sceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctũ filiæ, non exilium generi, non acerbissimam C. Marij fugam, nõ illã post reditũ eius cædẽ omniũ crudelissimam, non deniq; in omni genere deformatam eã ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione uim, uarietatemq; fortunæ: nõ uagabitur oratio mea longius: atq; his ferè ipsis definietur uiris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus: continentur. Quis. n. non iure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta: dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collocuti sunt: euentum recordatus? Tenemus enim memoria Q. Catulum, uirum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium, & fugam deprecaretur: esse coactum, ut uita se ipse priuaret. Iã M. Antonij in ijs ipsis rostris, in quibus ille remp. constantissime Cos. defenderat: quæq; Cens. imperatorijs manubijs ornarat: positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita seruata. neq; uero longe ab eo C. Iulij caput hospitis Hetrusci scelere proditum cum L. Iulij fratris capite iacuit: ut ille, qui hæc non uidit: & uixisse cum rep. pariter, & cum illa simul extinctus esse uideatur. Neque enim propinquum suum maximi animi uirum P. Crassum suapte interfectum manu, neq; collegæ sui Pontificis Max. sanguine simulachrum Vestæ respersum esse uidit. cui, mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimicissimi hominis eodem illo die mors nefaria fuisset. Non uidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant: horribiles, miserosq; casus: ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat: paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam Tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset: quibuscum priuatus coniunctissime uixerat: hos in Tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta uita est: & pœna temeritati non sine magno reip. malo constituta. Ego uero te Crasse cũ uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum, et extinctum esse arbitror. nã tibi aut pro uirtute animi, constantiaq; tua, ciuilis ferri subeũda fuit

Tempora post obitum Crassi.
Flagrans bello
Ardens inuidia
C. Marij fuga.
Attingere cogitatione
Varietas fortunę
Deprecari
M. Antonij cędes.
Manubia
P. Crassi mors.
Scęuolę cędes in templo vestę.
Per inuidiã.
Florescens.
Ferro erepta uita

Sum̄i labores magna cōpensati gloria mitigantur.

crudelitas: aut siqua te fortuna ab atrocitate mortis uindicasset: eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neq; solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam ciuium cædem bonorum, uictoria mœrori fuisset. Mihi quidem Quinte frater & eorum casus, de quibus ante dixi: & ea, quæ nosmet ipsi ob amorē in remp. incredibilem, & singularem pertulimus, ac sensimus: cogitanti, sententia sæpe tua uera, ac sapiens uideri solet, qui propter tot, tantos, tamq; præcipites casus clarissimorum hominum, atq; optimorum uirorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione reuocasti. Sed quoniam hæc iam neque integra nobis esse possunt: & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur: pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestijs iucunda, sed etiam hærentibus salutaria nobis esse possunt: sermonemq; L. Crassi reliquum, ac penè postremum memoriæ prodamus: atq; ei, & si nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamq; referamus. Neq; enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur: non, quanquam illa scripta sunt diuinitus: tamen maius quiddam de illo, de quo scripta sunt suspicatur. quod item nos postulamus, non à te q. dem, qui nobis summa omnia tribuis: sed à cæteris, qui hæc in manus sument: ut maius quiddam de L. Crasso, quam quantum à nobis exprimetur: suspicentur. nos enim, q ipsi sermoni non interfuissemus: & qbus C. Cotta tantummodo locos, ac sententias huius disputationis tradidisset: quo in genere orationis utrunq; oratorem cognoueramus: id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod siquis erit, q ductus opinione uulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum fuisse pleniorem putet, q̄ quomodo à nobis uterq; inductus esset: is erit ex ijs, qui aut illos non audierit: aut iudicare non possit. Nam fuit uterq; (ut exposui antea) cum studio, atq; ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus: ut neq; in Antonio deesset hic ornatus orationis, neq; in Crasso redundaret. Vt igitur ante meridiem discesserunt: paululumq; requierunt: in primis hoc à se Cottæ animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum, Crassum in acerrima, atq; attentissima cogitatione posuisse: seseq;, qui uultum eius, cum ei dicendum esset: obtutumq; oculorum in cogitando probe nosset: atq; in maximis causis sæpe uidisset: cum dedita opera quiescentibus alijs in eam exedram uenisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset: cumq; eum in cogitatione defixum esse sensisset: statim recessisse: atq; in eo silentio duas horas ferè esse consumptas. deinde cū

Marginalia: Quinti frīs snīa de ciceronis in rēp. studijs — Memoriæ prodamus. — Meritū. debitū. — Platonis libri de socrate. — Sumere in manus. — Adūbrare. — Antonij et Crassi ingenia. 100. — Redūdare. — Tēpus in cogitatione ponere. — Exedra — Lectulus. — Defixus in cogitatione.

Inopportunus. Pomeridianũ. Ire sessum.

omnes inclinato iam in pomeridianum tempus die uenissent ad Crassum: quid est Crasse, inquit Iulius? imus'ne sessum? etsi admonitum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus. An me tam impudẽtem esse existimatis: ut uobis, hoc præsertim munus, putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus, an in media sylua placet? est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris: in syluam uenitur: & ibi magna cum audiendi expectatione considetur. Tum Crassus, cum authoritas, atq; amicitia uestra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de ijs, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret: mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret: ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re, atq; uerbis constet oratio: neq; uerba sedem habere possunt, si rẽ subtraxeris: neq; res lumen, si uerba semoueris. Ac mihi quidem ueteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse uidetur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: q̃ omnia hæc, quæ sunt supra, & subter: unum esse, & una ui, atq; una consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerũ, quod aut auulsum à cæteris per se ipsum constare, aut quo cætera si careant, uim suam, atq; æternitatem conseruare possint. Sed si hæc maior esse ratio uidetur, q̃ ut hominum possit sensu, aut cogitatione cõprehendi: est etiam illa Platonis uera, & tibi Catule certe non inauditæ uox, omnem doctrinam harum ingenuarũ, & humanarum artium uno quodam societatis uinculo contineri. Ubi enim perspecta uis est rationis eius, qua causæ rerũ, atq; exitus cognoscuntur: mirus quidam omniũ quasi consensus doctrinarũ, concentusq; reperitur. Sed si hoc quoq; uidetur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus: illud certe tamen, quod amplexi sumus: quod profitemur: quod suscepimus: nosse, & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego hesterna die dixi: & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunq; in oras disputationis, regiones'ue delata est. nam siue de cœli natura loquitur, siue de terræ, siue de diuina ui, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore: siue ut impellat homines: siue ut doceat: siue ut deterreat: siue ut concitet: siue ut reflectat: siue ut incendat: siue ut leniat: siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cũ suis, siue secũ: riuis est deducta oratio, nõ fontibus: et quocũq; ingreditur, eodẽ est instructu,

ornatuq;

Venitur. Considitur. Crassi sermonis initium. Sumere de. Orõ ex re atq; uerbis. Supra et subter. Maior ut. Artiũ doctrinas societatis quodã uinculo cõtineri. Stratus humi. Antemeridianũ. Eloquẽtiæ uis. Riuis deducta orõ nõ fontibus.

ornatuq; comitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus non modo uulgi, uerum etiam hominum leuiter eruditorum, qui quia cōplecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa, & quasi discerpta contrectant: & qui tanquam ab animo corpus, sic à sententijs uerba seiungunt: quorum sine interitu fieri neutrum potest: non suscipiam oratione mea plus, quàm mihi imponitur: tantum significabo breui, neq; uerborum ornatum inueniri posse non partitis, expressisq; sententijs: neq; esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborum. Sed prius q̃ illa coner attingere, quibus orationem ornari, atq; illuminari putem: proponam breuiter, quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est (ut mihi uidetur) quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos uocibus delectant: tamen ita sunt uaria sæpe, ut id, quod proximum audias, iucundissimum esse uideatur: & oculis colliguntur penè innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus uoluptates oblectent dispares: ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. Ad hoc idem, quod est in naturis rerū: transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui uelis esse dissimilem. Vna est ars, ratioq; picturæ: dissimillimiq; tamen inter se Zeusis, Aglaophon, Apelles: neq; eorum quisquam est, cui quicquam in arte sua deesse uideatur. & si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen uerum: quanto admirabilius in oratione, atq; in lingua? quæ cum in ijsdem sententijs, uerbisq; uersetur: summas habet dissimilitudines, non sic, ut alij uituperandi sint: sed ut ij, quos constet esse laudandos: in dispari tamen genere laudentur. Atq; id primū in poetis cerni licet, q̃bus est proxima cognatio cum oratoribus. quàm sunt inter sese Ennius, Pacuuius, Acciusq; dissimiles? quàm apud Græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides? quanq̃ omnibus par penè laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines, atq; intuemini, quorū de facultate quærimus, q̃d intersit inter oratorū studia, atq; naturas. Suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demosthenes habuit. quis eorū non egregius? tamen quis cuiusquam nisi sui similis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorū. quis horū non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen q̃sq; in genere princeps. Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti.

[Marginal annotations in manuscript: Oppressi opinionibus. / Illustris snia / Fingendi ars. / Picturæ ars. / Isocrates. Lysias. Hyperides 117 205]

[Manuscript note at foot: Accipite atq; intuemini.]

præsentibus exemplis, atq; uiuis? Quid iucundius auribus nostris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut latine loqui penè solus uideatur: sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas, ac lepos. quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quicquid aut addideris: aut mutaueris: aut detraxeris: uitiosius, et deterius futurũ. Quid noster hic Cæsar? non'ne nouam quandam rationem attulit orationis: & dicendi genus induxit propè singulare? quis unquam res præter hunc tragicas penè comicæ, tristeis remisse, seueras hilare, forenseis scænica propè uenustate tractauit? atq; ita, ut neq; iocus magnitudine rerum excluderetur: nec grauitas facetijs minueretur. Ecce præsentes duo propè æquales, Sulpitius, & Cotta. qd tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter, & subtilis, rem explicans proprijs, aptisq; uerbis, hæret in causa semper: & quid iudici probandum sit, cum acutissime uidit: omissis cæteris argumentis, in eo mentẽ, orationemq; defigit. Sulpitius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima, & maxima uoce, summa contentione corporis, & dignitate motus, uerborũ quoq; ea grauitate, & copia est, ut unus ad dicendũ instructissimus à natura esse uideatur. Ad nosmet ipsos iam reuertor: quoniam sic fuimus semper cõparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudiciũ uocaremur. qd tam dissimile, q̃ ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius: ego autem, quanquam memet mei pœnitet: cũ hoc maxime tamen in cõparatione coniungar. Videtis'ne, genus hoc quod sit Antonij? forte, uehemens, cõmotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaq; re cõmorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis uarietate, nulla nostrarum auriũ sacietate. Nos autem, quicunq; in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero uobis uidemur) certe tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere: propterea quod minime sibi quisq; notus est: & difficillime de se quisq; sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod q̃bus uestigijs primum insisti, in ijs ferè soleo perorare: & quod aliquanto me maior in uerbis, q̃ in sententijs eligendis labor, & cura torquet, uerentem, ne si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione, & silentio fuisse uideatur. Quod si in nobis, q̃ adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certe res cuiusq; propriæ: & in ea uarietate ferè melius à deteriore, facultate magis, q̃ genere distinguitur: atq; omne laudatur, quod in suo genere

Marginal manuscript notes: Catuli oro. — Latine loqui. 146. 147. 243. — Cæsaris oro. — Remisse. 152 — Limatus. et subtilis. — Hærere in. — Sulpitij oro. — Instructiss. à natura. — Premuniti. Enucleati. — De laudari in suo genere perfectum.

Minime sibi quisq; notus est, et difficillime de se quisq; sentit.

perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubiq; sunt, aut fuerunt: oratores amplecti uoluerimus? num ne fore, ut quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ, figuræq; dicendi, specie dispares, genere laudabiles: non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque una institutione formari. Quod non est ita: diligentissimeq; hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt: uidendum, quo sua quenque natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum, & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos: cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cuius est uel maxime insigne illud exemplum (ut cæteras arteis omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere. alterum enim exultantem uerborum audacia reprimebat: alterum cunctantem, & quasi uerecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se: sed tantum alteri affinxit: de altero limauit: ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt: ut si non omnia, quæ proponerentur à me ad omnium uestrum studium, & ad genus id, quod quisque uestrum in dicendo probaret: adhærescerent: id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicauit Antonius: & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior (nam de actione post uidero) quàm ut latine, ut planè, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur: apte, congruenterq; dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me, puri, dilucidiq; sermonis. neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat: nec sperare, qui latine non possit, hunc ornate esse dicturum: neque uero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium: nam alterum traditur literis, doctrinaq; puerili: alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia quanquam expolitur scientia literarum: tamen augetur legendis oratoribus, & poëtis. sunt enim illi ueteres, qui ornare non dum poterant ea, quæ dicebant: omnes propè præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem

Studiose et multu uolutatus.

Latine loqui. 145.

poterunt loqui nisi latine. neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus iam consuetudo nostra non utitur: nisi quando ornandi causa parce, quod ostendam. sed usitatis ita poterit is uti, & lectissimis, qui in ueteribus erit scriptis studiose, & multum uolutatus. Atque ut latine loquamur, non solum uidendum est, ut & uerba efferamus ea, quae nemo iure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut praeposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, & uocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius: nolo obscurari negligentius: nolo uerba exiliter examinata exire: nolo inflata, & anhelata grauius. nam de uoce nondum ea dico, quae sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum uidetur. Sunt enim certa uitia, quae nemo est, quin effugere cupiat: mollis uox, & muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda. est autem uitium, quod nonnulli de industria consectantur: rustica uox, & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet: eorum sermo retinere uideatur: ut tuus Catule sodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguae, sonoq; uocis agresti: & illud, quod loquitur: priscum uisum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus, & suauitas ista delectat: omitto uerborum, quanquam est caput: uerum id affert ratio: docent literae: confirmat consuetudo & legendi, & loquendi: sed hanc dico suauitatem, quae exit ex ore: quae quidem, ut apud Graecos Atticorũ, sic in latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipsorum Atheniensium interijt: domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus uacant ciues: peregrini fruuntur capti quodãmodo nomine urbis, & authoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene, quã suauiter loquendo facile superabit. Nostri minus student literis, quàm latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimũ est literarũ: nemo est, quin literatissimum togatorum omnium Q. Valeriũ Soranum lenitate uocis, atq; ipso oris pressu, & sono facile uincat. Quare cum sit quaedã certa uox Romani generis, urbisq; propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum: hãc sequamur: neq; solũ rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meã Laeliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatẽ conseruant, q͞d multorũ sermonis expertes, ea tenent semp̱, quae prima didicerunt) sed eã sic audio, ut Plautũ mihi

Exiliter.
Examinatus
Inflatus.
Anhelatus.
De industria.
Antiqtas

Atticorum et Romanorum suauitas.

Litratissimus
Q. Valerius Soranus

Mulieres incorruptam antiqtatẽ facilius cõseruãt.

Rustica asperitas. et peregrina insolentia fugienda.

aut Næuium uideár audire. sono ipso uocis ita recto, & simplici est: ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre uideatur. ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non aspere, ut ille, quem dixi: non uaste, non rustice, non hiulce, sed presse & æquabiliter, & leniter. quare Cotta noster, cuius tu illa lata Sulpiti nonnunquam imitaris, ut iotam literam tollas: & e plenissimum dicas: non mihi oratores antiquos, sed messores uidetur imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpitius: sic agam uobiscum, inquit, Crassus: ut quoniam me loqui uoluistis: aliquid de uestris uitijs audiatis. Vtinam quidem, inquit ille: id enim ipsum uolumus: idq; si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie uitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum Sulpiti te reprehendere: quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi uideri. Tum ille: tum cum monuit idem, ut ea, quæ in quoq; maxima essent, imitaremur. ex quo uereor, ne nihil sim tui nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quædam uerba, & aliquem si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me: non reprehendo: ne me ipsum irrideã: sunt autem mea multo & plura, & maiora q̃ dicis: quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa: de ijs te, siquis me forte locus admonuerit: commonebo. Prætereamus igitur præcepta latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit: & subtilior cognitio, ac ratio literarum alit: aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & lectio ueterũ oratorum, & poëtarum. Neq; uero in illo altero diutius cõmoremur: ut disputemus quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus: intelligantur, latine scilicet dicendo, uerbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari uolemus: sine ambiguo uerbo, aut sermone, non nimis longa continuatione uerborũ, nõ ualde productis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur: non discerptis sententijs, non præposteris temporibus, non confusis personis, nõ perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res: ut mihi permirũ sæpe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, q̃ si ipse ille, qui patronum adhibet: de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt: ita nos plerunq; ipsi docent, ut non desyderes planius dici. Easdẽ res autem simulac Fusius, aut uester æqualis Pomponius agere cœpit: nõ æque quid dicant, nisi admodũ attendi, intelligo. ita confusa est oratio, ita perturbata: nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaq; insolentia, ac turba uerborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet: ea obscuritatem, & tenebras afferat: atq; ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum si

Nævius.
Hiulce.
Messor sermo.
Supplosio pedis
si forte.
Imitatione expressa
Latine loquendi percepta. 146. 243.
Patronus.
Causas deferre.
Insolentia
obstrepere.

placet, quoniam hæc satis spero uobis quidem, certe maioribus molestia, & putida uideri: ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, cũ alias res agamus, q̃ te nõ inuiti audiamus: q adduci possumus, de me enim coniicio, relictis ut rebus omnibus te sectemur: te audiamus. ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Faciles enim, inq̃t Antoni partes eæ fuerunt duæ, quas modo percurri: uel potius penè præterij, latine loquendi, planeq; dicendi. reliquæ sunt magnæ, implicatæ, uariæ, graues, q̃bus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quod latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident: neq; eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis, q ita dixisset, ut qui adessent, intelligerent, quid diceret: sed contempsit eum qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distincte, q explicate, q abundanter, qui illuminate & rebus, & uerbis dicunt: & in ipsa oratione quasi quendam numerum, uersumq; conficiunt: id est quod dico ornate. qui idem ita moderantur: ut rerum, ut personarum dignitates ferunt: ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens nominem. q ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius: & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos me authore deridete, atq; contemnite: qui se horum, qui nunc ita appellantur: rhetorum præceptis omnem oratorũ uim complexos esse arbitrantur: neq; adhuc quam p̃sonam teneant, aut quid profiteantur: intelligere potuerunt. Verũ enim oratori quæ sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator: atq; ea est ei subiecta materies: omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis uirtutibus: quanquam sunt omnes uirtutes æquales, & pares: sed tamen est species alia magis alia formosa, & illustris, sicut hæc uis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiant, quocunq; incubuerit, possit impellere: quæ quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summaq; prudẽtia: quarũ uirtutũ expertibus si dicẽdi copiam tradiderimus: non eos quidem oratores effecerimus: sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi, pronuntiandiq; rationẽ, uimq; dicendi ueteres Græci sapientiã nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atq; ab hac similitudine Coruncani nostri, Fa-

Putida.
Aliquanto odiosiora.
Percurrere. preterire.
Latine loqui 146.
Stupefacti.
Deus inter homines.
Distincte. 146.
Explicate.
Abundanter.
Illuminate.
Ornate. 151.
Orationi subiecta materies 90. 149. 150.
Eloquentia uirtus. 155. 150. 91. 148.
Sensa mentis.

bricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem, atque otium secuti: ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras: q à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius: plureis quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei studio se excellentissimis ingenijs homines dediderunt: ex ea summa facultate uacui, ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes curanda sibi esse, ac quærenda, & inuestiganda duxerunt. nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi, & benedicendi magistra: neq; disiuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, actoremq; rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur: ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt: aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotijs publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati totos se alij ad poëtas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt: alij etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium, ludumq; pepererũt: atq; in ijs artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atq; uirtutem: omne tempus, atq; ætates suas consumpserunt. Sed quod erant quidã, ijq; multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta: faciendi, dicendiq; sapientiam florerent: ut Themistocles, ut Pericles, ut Teramenes: aut qui minus ipsi in rep. uersarentur: sed ut huius tamen ijdem sapientiæ doctores essent: ut Gorgias, Thrasimachus, Isocrates: inuenti sunt qui, cum ipsi doctrina, & ingenijs abundarent: à re autem ciuili, & à negotijs animi quodam iudicio abhorrerent: hanc dicendi exercitationem exagitarent, atq; contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is qui omnium eruditorum testimonio, totiusq; iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate: tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent: agerent: docerent: cum nomine appellarentur uno: quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur: hoc commune nomen eripuit:

scientiæ suauitas.

vacuus liber

vetus doctrina recte faciedi et benedicēdi magr̃a

Feriatus.

Ludus.

faciedi dicēdiq; sapientia.

Socratis laus

sapienterq; sentiendi, & ornate dicendi scientiam re cohærentes, disputationibus suis separauit: cuius ingenium, uariosq; sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit: cum ipse literã Socrates nullam reliquisset. Hinc dissidium illud extitit quasi linguæ, atq; cordis, absurdum sanè, & inutile, & reprehendendum, ut alij nos sapere, alij dicere docerent. Nam cum essent plures orti ferè à Socrate: quod ex illius uarijs, & diuersis, & in omnẽ partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat: proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multũ disiunctæ, & dispares: cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici uellent, & esse arbitrarentur.

Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates, quorũ alter peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit. deinde ab Antisthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat: Cynici primum, deinde Stoici. tum ab Aristippo, quem illæ magis uoluptariæ disputationes delectarant: Cyrenaica philosophia manauit, quam ille, & eius posteri simpliciter defenderant: ij, qui nũc uoluptate omnia metiuntur: dum uerecundius id agunt: nec dignitati satisfaciunt, quam nõ aspernantur: nec uoluptatem tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebant: Eretriorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum. sed ea horum ui, & disputationibus sunt iandiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent: ea philosophia, quæ suscepit patrocinũ uoluptatis: & si cui uera uideatur: procul abest tamen ab eo uiro, quem quærimus: & quem authorem publici consilij, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ, atq; eloquentiæ principẽ in Senatu, in populo, in causis publicis esse uolumus. nec ulla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis: non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, ubi uult: ubi ẽt recubans molliter, & delicate, nos auocat à rostris, à iudicijs, à curia (fortasse sapienter) ac præsertim à rep. uerum ego non quæro nunc, quæ sit philosophia uerissima: sed quæ oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim & boni uiri, &, quoniam sibi ita uidentur, beati: tantumq; eos admoneamus: ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant: quod negant uersari in rep. esse sapientis. nã si hoc nobis, atq; optimo cuiq; persuaserint: non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt: otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo: dimitto tamen: nec eos iratos uereor: quoniã omnino irasci nesciunt: atq; hanc ab ijs habeo gratiam: quod soli ex omnibus, eloquentiam uirtutem, ac sapientiam esse

entiam esse

Immortalitati tradere
Dissidiu
Orti a socrate
uarij / diuersi 108
Secta hor.
Or procul abesse a uoluptate 147
Molliter et delicate
Boni uiri epicurei
Habeo gram ab.

Tacitũ tãquã mysteriũ teneat
Eloquẽtiã uirtutẽ ac sapientiam
esse. 91. 147.

serui, latrones, hostes, insani o(mn)es preter sapie(n)tes.

entiam esse dixerunt. sed utrunq; est in his, quod ab hoc, quem in=
struimus, oratore ualde abhorreat: et quod omnes, qui sapientes non
sint, seruos, latrones, hosteis, insanos esse dicunt: neq; tamen quenquam
esse sapientem. ualde autem est absurdum, ei concionem, aut Senatum,
aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui ad-
sint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. Accedit, quod oratio-
nis etiam genus habent fortasse subtile, et certe acutum, sed ut in ora=
tore exile, inusitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum, inane,
ieiunũ, attamen eiusmodi, quo uti ad uulgus nullo modo possit. Alia
etiam & bona, & mala uidentur Stoicis, ac cæteris ciuibus, uel potius
gentibus: alia uis honoris, ignominiæ, præmij, supplicij: uere, an se-
cus, nihil ad hoc tempus: sed, ea si sequamur, nullam unquam rem di-
cendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academi-
ci: quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. nam — Academicor(um) s(enten)tiæ
Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem au-
dierat: & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele,
qui unà audierat Platonem: magnopere dissenserunt: copia fortasse, et
uarietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Pole- — Arcesilas nihil esse
monem audierat: ex uarijs Platonis libris, sermonibusq; Socraticis hoc — certi dicebat.
maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi
possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicẽdi: aspernatum
esse omne animi, sensusq; iudicium: primumq; instituisse (quanquam — Animi et sensus iu
id fuit Socraticum maxime) non quid ipse sentiret, ostendere: sed con- — diciu(m).
tra id, quod quisq; se sentire dixisset: disputare. Hinc hæc recentior — Academia recẽtior.
Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate inge=
nij, dicendiq; copia Carneades, cuius ego etsi multos auditores cogno-
ui Athenis: tamen authores certissimos laudare possum, & socerum
meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adolescens: & Q. Metel- — Scæuola socer Crassi
lum L. F. familiarem meum, clarissimum uirum, qui illum à se ado- — 87. 100.
lescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse di- — Affectus senectute.
cebat. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sa- — Apenninus.
pientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia: ut philosophi tan- — Doctrinar(um) diuortia
quam in superum mare Ionium defluerent, græcum quidem, &
portuosum, oratores autem in inferum hoc Thuscum, & barbarum, — Ioniu(m) mare portuo
scopulosum, atq; infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses erras- — sum.
set. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui
sciat, aut negare oportere, quod arguere: aut, si id non possis, tum osten — Orator. 147. 150.
dere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius
culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut impruden-

Superum } mare
Inferum }

tia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur: aut non ita agit, ut debuerit, ac licuerit: & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent: discere: quæ multo tamen ornatius, quàm ab illis dicuntur: & uberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque ijs etiam, quæ dici uoluistis à me: ex ingenti quodam oratorem, immẽsoq; campo in exiguum sanè gyrum compellitis. Sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est: Demosthenem sequi uultis: & si illam præclaram, et eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamatis: aut uobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia uis comprehendenda est. Nanq; (ut ante dixi) ueteres illi usq; ad Isocratem omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad uitam, quæ ad uirtutem, quæ ad remp. pertinebant: cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione iungebant. postea dissociati (ut exposui) à Socrate diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quicquam ex alterius parte tetigerunt: nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione uoluissent. sed ut pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem tres uiros epulones esse uoluerunt: cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores à communi philosophiæ nomine separauerunt: cum ueteres, dicendi, & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quæ cum ita sint: paululum equidem de me deprecabor: & petam à uobis, ut ea, quæ dicã: non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cum summo studio patris in pueritia doctus essem: & in forum ingenij tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan uobis uidear: detulissem: nõ possim dicere me hæc, quæ nunc complector: perinde ut dicã discenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturrime ad publicas causas accesserim: annosq; natus unum, & uiginti nobilissimum hominem, & eloquentissimum in iudicium uocarim, cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi R. mosq; maiorum. Paulum sitiens istarum artium, de quibus loquor: gustaui Quæs. in Asia: cum essem æqualem ferè meum ex Academia rhetorum nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius: & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus: nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quæ biduo serius ueneram: succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam, uimq; doctri-

næ non modo non pro me, ſed contra me eſt potius. non enim qd ego,
ſed quid orator poſſit, diſputo: atq; hos omnes, q artes rhetoricas ex-
ponunt: perridiculos iudico. Scribunt enim de litiũ genere, & de prin
cipijs, & de narrationibus. illa uis autem eloquentiæ tanta eſt: ut
omnium rerũ, uirtutum, officiorum, omniſq; naturæ, quæ mores homi
num, quæ animos, quæ uitam continet: originem, uim, mutationeſq; te-
neat: eadem mores, leges, iura deſcribat: remp. regat: omnia, quæ ad
quancunq; rem pertineant: ornate, copioſeq; dicat. In quo genere nos
qdem uerſamur tantum, quantum poſſumus: quantum ingenio, quan
tum mediocri doctrina, quantum uſu ualemus: neq; tamen iſtis, qui in
una philoſophia quaſi tabernaculum uitæ ſuæ collocarunt: multum
ſane in diſputatione concedimus. quid enim meus familiaris C. Vel-
leius afferre poteſt, quamobrem uoluptas ſit ſummum bonum: quod
ego non copioſius poſſim uel tutari, ſi uelim: uel refellere ex illis
locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione? in qua Vel-
leius eſt rudis: unuſquiſq; noſtrum uerſatus. Quid eſt, quod aut Sex.
Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio uixit:
M. Vigellius de uirtute hominum Stoici poſſint dicere: qua in diſpu-
tatione ego his debeam, aut ueſtrũ quiſquam concedere? Non eſt enim
philoſophia ſimilis artium reliquarũ. nam quid faciet in geometria
qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit: aut ne ſanus
quidem iudicetur. hæc uero, quæ ſunt in philoſophia: ingenijs eruun-
tur ad id, quod in quoq; ueriſimile eſt, eliciendum, acutis, atq; acri-
bus: eaq; exercitata oratione poliuntur. Hic hic noſter uulgaris
orator, ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus hac ipſa
exercitatione communi, iſtos quidem noſtros uerberabit: neq; ſe ab ijs
contemni, ac deſpici ſinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Ari-
ſtotelio more de omnibus rebus in utranq; ſententiam poſſit dicere:
& in omni cauſa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis,
explicare: aut hoc Arceſilæ modo, & Carneadis contra omne,
quod propoſitum ſit, diſſerat: quiq; ad eam rationem adiungat hunc
rhetoricum uſum, moremq;, exercitationemq; dicendi: is ſit uerus,
is perfectus, is ſolus orator. Nam neq; ſine forenſibus neruis ſatis
uehemens, & grauis, nec ſine uarietate doctrinæ ſatis politus,
& ſapiens eſſe orator poteſt. Quare Coracem iſtum ueſtrum pa-
tiamur nos quidem pullos ſuos excludere in nido, qui euolent cla-
matores odioſi, ac moleſti: Pamphilumq; neſcio quem ſinamus in
infulis tantam rem, tanquam pueriles delitias aliquas, depinge-
re: noſq; ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni, & hodier-

nũ diei totum oratoris munus explicemus: dummodo illa res tanta ſit, ut omnibus philoſophorum libris, quos nemo oratorum iſtorum unquam attigit: comprehenſa eſſe uideatur. Tum Catulus, haudquaquam hercle, inquit, Craſſe mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi uel uim, uel ſuauitatem, uel copiam, quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non ſolum orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo uiderere. nunc intelligo illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent: atq; ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe. ſed tamen, cum omnis gradus ætatis recordor tuæ: cumq; uitam tuam, ac ſtudia conſydero: neq; quo tempore iſta didiceris, uideo: nec magnopere te iſtis ſtudijs, hominibus, libris intelligo deditum: neq; tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adiumenta: potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere: an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hic Craſſus, hoc tibi, inquit, Catule primum perſuadeas uelim, me non multo ſecus facere, cum de oratore diſputem, ac facerem ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendũ. negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neq; ea cum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eßet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificij æſtimatorem. ſimiliter nunc de oratore, ueſtro impulſu loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim quacunq; de arte, aut facultate quæritur: de abſoluta, & perfecta quæri ſolet. Quare ſi iam me uultis eße oratorem, ſi etiam ſat bonũ, ſi bonum deniq;: non repugnabo (quid. n. nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt: ſummus tamen certe non ſum. neq; enim apud homines res eſt ulla difficilior, neq; maior, neq; quæ plura adiumenta doctrinæ deſyderet. Attamen quoniam de oratore nobis diſputandum eſt: de ſummo oratore dicam neceße eſt. uis enim, & natura rei, niſi perfecta ante oculos ponitur: qualis, & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem Catule fateor, neq; hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus uiuere: nec uero, id quod tu recte commeminiſti, ullum unquam habuiße ſepoſitum tempus ad diſcendum: ac tantum tribuiße doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenſes feriæ conceßerint. Ac ſi quæris Catule, de doctrina iſta quid ego ſentiam: non tantum ingenioſo homini, & ei ꝗ forũ, qui curiam, ꝗ cauſas, qui remp. ſpectet: opus eße arbitror temporis, quantũ ſibi ij ſumpſerunt, quos diſcentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, ꝗ eas ad uſum transferunt: aliter ab ijs, ꝗ ipſarum artiũ tractatu delectati, nihil in uita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitiũ ſumma iam ſenectute eſt: et quotidie cõmentatur:

nihil.

nihil enim curat aliud atq; ea, quæ uelocius puer addidicerat. ſed qđ erat aptus ad illud: totumq́; cognorat: fuit, ut eſt apud Lucilium.

-Quamuis bonus ipſe
Samnis: in ludo, ac rudibus cuiuis ſatis aſper.

ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim ſcenicus: quid faceret aliud? at Numerius Furius noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat. eſt enim paterfamilias: eſt Eques Romanus: puer didicit, quod diſcendum. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. Dies, et noctes uirum ſumma uirtute, & prudentia uidebamus, philoſopho cum operă daret, Q. Tuberonem. at eius auunculum uix intelligeres id agere, cũ ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facile, ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit: & habeas, qui docere fideliter poſſit: & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota uita nihil uelis aliud agere: ipſa tractatio, & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione ueſtiges. ita fit, ut agitatione rerum ſit infinita cognitio: facilis uſus doctrinam confirmet: mediocris opera tribuatur: memoria, ſtudiumq́; permaneat: libet autem ſemper diſcere: ut ſi uelim ego talis optime ludere: aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe, ſi aſſequi nõ poſſim. at alij, quia præclare faciunt: uehementius, quàm cauſa poſtulat, delectantur: ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil eſt, quod quiſquam magnitudinem artium ex eo, quod ſenes diſcunt, pertimeſcat. nanq; aut ſenes ad eas acceſſerunt: aut uſque ad ſenectutem in ſtudijs detinentur: aut ſunt tardiſſimi. res quidem ſe mea ſententia ſic habet: ut niſi quod quiſq; cito potuerit, nunquam omnino poſſit perdiſcere. Iam iam, inquit Catulus, intelligo Craſſe quid dicas: & hercule aſſentior. ſatis uideo tibi homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quæ dicis, fuiſſe temporis. Pergis`ne, inquit Craſſus, me, quæ dicam: de me, non de re putare dicere? Sed iam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, quorſum igitur hæc ſpectat, inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi ſupſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ: quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte: hanc habent uim, ut ſit quammaxime iucunda: quãmaxime in ſenſus eorum, qui audiunt: influat: & quamplurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum ſanè, atque mendicum eſt. illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros: non multo eſt maius, quàm illud uulgare, ac forenſe. Apparatu nobis opus

est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis: ut tibi Cæsar faciendum est ad annum: ut ego in Aedilitate laboraui: quod quotidianis, & uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est uel ratio, uel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est sylua magna, quam cum Græci iam non tenerent: ob eamq; causam iuuentus nostra dedisceret pene discendo: etiam latini, si dijs placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt: quos ego Cens. edicto meo sustuleram: non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem: sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, cum eiusmodi essent, uidebam tamen esse præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia: hos uero nouos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur: & cum impudentiæ ludus esset: putaui esse Cens. ne longius id serperet, prouidere quanq̃ non hæc ita statuo, atq; decerno: ut desperem latine ea, de quibus disputauimus: tradi, ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, & natura rerũ ueterem illam, excellentemq; prudentiam Græcorum ad nostrum usum, moremq; transferri. sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando extiterint: etiam Græcis erunt anteponendi Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita: ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit: non est singulorum articulorũ: in toto spectantur hæc corpore. Vt porrò conspersa sit quasi uerborum, sententiarumq; floribus: id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant: & quod non solum delectet: sed etiam sine satietate delectet. non enim à me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta. aliud quiddam magis & ingenia me hortantur uestra, & ætates. Difficile enim dictu est, quæ nam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt uoluptate: & specie prima acerrime commouent: ab ijs celerrime fastidio quodam, & satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine, & uarietate floridiora sunt in picturis nouis pleraq;, quam in ueteribus? quæ tamen, etiam

ſi primo aſpectū nos ceperunt: diutius non delectant: cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido, obſoletoq; teneamur. Quanto mol liores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falſæ uoculæ, quàm certæ, & ſeueræ? quibus tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis ſenſibus: unguentis minus diu nos delectari ſumma, et acerrima ſuauitate conditis, quàm his moderatis: & magis laudari, quod terram, q̃ quod crocum olere uideatur: in ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis, & le nitatis. Quin etiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maxime uoluptarius: quiq; dulcedine præter cæteros ſenſus commouetur: quàm cito id, quod ualde dulce eſt: aſpernatur, ac reſpuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? Cum utroq; in genere ea, quæ leuiter ſenſum uoluptate moueant: facillime fugiant ſacietatem: ſic omnibus in rebus, uoluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt. Quo hoc mi nus in oratione miremur, in qua uel ex poëtis, uel ex oratoribus poſſumus iudicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtiuam, ſine intermiſſione, ſine reprehenſione, ſine uarietate, quamuis claris ſit coloribus picta uel poëſis, uel oratio: non poſſe in delectatione eſſe diuturna. atq; eo citius in oratoris, aut in poetæ concinnis, ac fuco offenditur: quod ſenſus in nimia uoluptate, natura, non mente ſatiantur: in ſcriptis, & in dictis non aurium ſolum, ſed animi iudicio etiam magis infucata uitia noſcuntur. Quare. bene, & præclare. quamuis nobis ſæpe dicatur. belle, & feſtiue. nimium ſæpe nolo. quanquam illa ipſa exclamatio non poteſt melius. ſit uelim crebra: ſed habeat tamen illa in di cendo admiratio, ac ſumma laus umbram aliquam, & receſſum: quo magis id, quod erit illuminatum: extare, atq; eminere uideatur. Nunquam agit hunc uerſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt.
Nam ſapiens uirtuti honorem præmium, haud prædam petit.
ſed abijcit prorſus, ut in proximos.
Ecquid uideo? ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras.
Incidat: aſpiciat: admiretur: ſtupeſcat. Quid ille alter.
Quid petam præſidij?=
quàm leniter, quàm remiſſe, quàm non actuoſe? inſtat enim.
O pater, ó patria, ó Priami domus-
In quo tanta commoueri actio non poſſet, ſi eſſet conſumpta ſuperiore motu, & exhauſta: neq; id actores prius uiderunt, q̃ ipſi poetæ, quàm deniq; illi etiam, qui fecerunt modos: à q̃bus utriſq; ſummittitur aliquid: deinde augetur: extenuatur: inflatur: uariatur: diſtinguitur. Ita ſit nobis igitur ornatus, & ſuauis orator: nec tamen poteſt aliter eſſe:

ut suauitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atq; decoctam. nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur: eiusmodi sunt: ut ea quamuis uitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum sylua rerum, ac sententiarum comparanda est: qua de parte dixit Antonius. hæc formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententijs. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando: quod ualet non solum ad augendũ aliquid, & tollendũ altius dicendo, sed etiam ad extenuandũ, atq; abijciendum. Id desyderatur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius: uel cum explanamus aliquid: uel cum conciliamus animos: uel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi: amplificatio potest plurimum: eaq; una laus oratoris est, & propria maxime. etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo reijciebat) laudandi, & uituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, q̃ utrunq; horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij causarum, & inhærentes in eorum neruis esse debent: tamen, quia de uniuersa retractari solent: communes à ueteribus nominati sunt, quorũ partim habent uitiorum, & peccatorum acrem quandam cũ amplificatione accusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest: ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti cõfirmatis criminibus oportet: aliter enim ieiuni sunt, atq; inanes. Alij autem habent deprecationem, aut miserationem, alij uero ancipites disputationes, in quibus de uniuerso genere in utranq; partem disseri copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi: putatur. apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de æquo, & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna similibusq; de rebus in utranq; partem dicendi, animos, & uim, & artem habere debemus. Sed quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo, & eo litigioso prædiolo relicti sumus: & aliorum patroni nostra tenere, tueriq; non potuimus: ab ijs (quod indignissimum est) qui in nostrũ patrimonium irruperũt: quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc q̃dem illi, qui ex particula parua urbis, ac loci nomen habent: & peripatetici philosophi, aut Academici nominantur: olim autem propter eximiam rerũ maximarum scientiam à Græcis politici philosophi appellati, uniuersarum rerum publicarũ nomine uocabantur: omnem ciuilem orationem

in horum

in horum alterutro genere uersari, aut definitæ controuersiæ certis temporibus, ac reis: hoc modo: placeat'ne à Carthaginiensibus captiuos nostros redditis suis recuperari: aut infinite de uniuerso genere quærentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendũ sit. Atq; horum superius illud genus, causam, aut controuersiam appellant: eamq́; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt. hæc autem altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. atq; hactenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita, non ut iure, aut iudicio, ut deniq; recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure ciuili surculo defringendo usurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum: obtinent, atq; id ipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audeo: etiam harum iam causarum cognitio, exercitatioq́; celebratur. Alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant: et oratoris esse dicunt: sed neq; uim, neq; naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: ut præteriri omnino fuerit satius, q̃ attentatum deseri. nunc enim inopia reticere intelliguntur: tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri, & disceptari potest: siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in ijs causis, quæ in ciuitate, & in forensi disceptatione uersantur: neq; est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim, rationemq́; referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiaq́; ꝑquiritur: ut, uirtus suam'ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur. aut agendi consiliũ exquiritur: ut, sit'ne sapienti capessenda resp. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, &, ut ita dicam, cõsecutio. Nam qđ in re sit, coniectura quæritur: ut illud, sit'ne in humano genere sapientia. Quã autem uim quæq; res habeat: definitio explicat: ut si quæratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur: cum qđ quanq; rẽ sequatur, inquiritur: ut illud, sit'ne aliquando mentiri boni uiri: Redeunt rursus ad coniecturam: eamq́; in quatuor genera dispertiunt. nam aut quid sit, quæritur: hoc modo, natura'ne sit ius inter homines, an opinionibus: aut quæ sit origo cuiusq; rei: ut, quod sit initium legũ, aut rerũ publicarum: aut causa, & ratio: ut si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione: ut si disputetur, num interire uirtus in homine, aut num in uitiũ possit conuerti: Definitionis autem quatuor sunt disceptationes: aut cũ quæritur quid in communi mente quasi impressum sit: ut si disseratur, id'ne sit ius, quod maximæ parti sit utile: cum cum quid cuiusq; sit proprium

exquiritur: ut, ornate dicere proprium'ne sit oratoris: an id etiam ali quis præterea possit. aut cũ res distribuitur in parteis: ut si quæratur, quot sint genera rerũ expetendarũ: ut, sint'ne tria corporis, animi, externarumq; rerum. aut cum quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusq; sit: describitur: ut si quæratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. Nam aut simplex est disceptatio: ut si disseratur, expetenda'ne sit gloria: aut ex comparatione, laus, an diuitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis, fugiendis'ue rebus: ut, expetendi'ne honores sint: num fugienda paupertas. de æquo, aut iniquo, æquum'ne sit ulcisci iniurias etiam propinquorum. de honesto, aut turpi: ut hoc: sit'ne honestum gloriæ causa mortẽ obire. Comparationis autem duo sunt modi: unus, cum, idem'ne sit, an aliquid intersit, quæritur: ut metuere, & uereri: ut rex, & tyrannus: ut assentator, & amicus: alter, cum quid præstet aliud alij, quæritur: ut illud: optimi'ne cuiusq; sapientes, an populari laude ducantur. Atq; eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur: sic ferè à doctissimis hominibus describuntur. Quæ uero referuntur ad agendũ: aut in officij disceptatione uersantur: quo in genere quid rectum, faciendumq; sit, quæritur: cui loco omnis uirtutum, & uitiorũ est sylua subiecta: aut in animorũ aliqua ꝑmotione aut gignenda, aut sedanda, tollenda'ue tractantur. huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnisq; ad omnem animi motũ & impulsio, &, si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem ꝑtinet, si qua in re discrepauit ab Antonij diuisione nostra partitio. eadem n. sunt membra in utrisq; disputationibus: sed paulo secus à me, atq; ab illo, partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar: meq; ad meũ munus, pensumq; reuocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius: omnia sunt ad quæq; genera quæstionũ argumenta sumenda: sed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo, non tam quia longum est, q̃ quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime uagantur: & à priuata, ac singulari controuersia se ad uniuersi generis uim explicandam conferunt, & conuertunt: ut ij, qui audiant: natura, & genere, & uniuersa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinẽ exercitationis uos adolescentes est cohortatus Antonius: atq; à minutis, angustisq; concertationibus ad omnem uim, uarietatemq; uos disserendi traducendos putauit. Qua-

re non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui scripserunt de dicendi ratione: arbitrati sunt: neque Tusculani, atq; huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solũ acuenda nobis, neq; procudenda lingua est: sed muniẽdũ, onerãdũ, complendumq; pectus maximarum rerum, & plurimarum suauitate, copia, uarietate. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus: si in ciuiũ disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi authores, & principes sumus) nostra est, inquam omnis ista prudẽtiæ, doctrinæq; possessio, in quã homines quasi caducã, atq; uacuam abundantes otio nobis occupatis inuolauerunt: atque etiam aut irridentes oratorẽ, ut ille in Gorgia Socrates cauillatur: aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis: eosq; rhetoricos inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab ijsdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni uiuendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non possumus: sumenda sunt nobis ab ijs ipsis, à quibus expilati sumus: dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quo pertinent: & quam intuentur: transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatẽ: sed cum fonteis uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino: tum, quotiescunque opus erit: ex ijs tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingenijs: ut res tantas quisquam nisi monstratas possit uidere: neque tanta tamen in rebus obscuritas: ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto, tamq; immenso campo cum liceat oratori uagari libere, atq; ubicunque consiterit, consistere in suo: facile suppeditat omnis apparatus, ornatusq; dicendi. Rerum enim copia, uerborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur: existit ex re naturalis quidã splendor in uerbis: sit modo is, q dicet, aut scribet: institutus liberaliter educatione, doctrinaq; puerili: & flagret studio: & à natura adiuuetur: & in uniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores, oratoresq; cognoscendos, imitandosq; sibi delegerit: næ ille haud sanè, quemadmodum uerba struat, & illuminet: à magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dij immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam Crasse complexus es: quantisq; ex angustijs oratorem educere ausus es: & in maiorum suorum regno collocare.

Nanq; illos ueteres doctores, authoresq́; dicendi nullum genus disputationis à se alienũ putasse accepimus: semperq́; esse in omni orationis ratione uersatos: ex quibus elæus Hippias, cum Olympiam uenisset maxima illa quinquennali celebritate ludorum: gloriatus est cuncta penè audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerũ omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ, atq; ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, et poëtarum, atq; illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, que de rebusp. dicerentur: sed annulum, quem haberet: palliũ, quo amictus: soccos, quibus indutus esset: se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus: sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantũ sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, q̃ ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Cio? q̃d de Thrasymacho Chalcedonio? de Protagora Abderita loquar? quorũ unusq́sq; plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philosopho succubuit orator: qui aut non est uictus unquã à Socrate: neq; sermo ille Platonis uerus est: aut si est uictus: eloquentior uidelicet fuit, & disertior Socretes, &, ut tu appellas, copiosior, & melior orator. sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quæcunque in disceptationem, quæstionemq́; uocaretur: se copiosissime dicturum esse profitetur: isq; princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisq; uellet audire: cui tantus honos habitus est à Græcia soli: ut ex omnibus, Delphis nõ inaurata statua, sed aurea statueretur. Atq; ij, quos nominaui: multiq; præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex q̃bus intelligi potest, ita se rẽ habere, ut tu Crasse dicis: oratorisq́; nomẽ apud antiquos in Græcia, maiore quadã uel copia, uel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito: tibi ne plus laudis, an Græcis uituperationis esse tribuẽdũ statuã: cũ tu in alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, uel priuatorum negotijs penè omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantã uim rerũ, cognitionemq́; comprehenderis: eamq́; omnem cum eius, qui consilio, & oratione in ciuitate ualeat: scientia, atque exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardẽtesq́; his studijs, otio uero diffluentes non modo nihil acquisierint: sed ne relictum quidẽ, & traditũ, & suum conseruauerint. Tum Crassus, non in hac, inquit, una Catule re, sed in alijs etiam compluribus, distributione partium, ac separatione, magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum

alios medicos, qui morbis: alios, qui uulneribus: alios, q̃ oculis mederentur? num geometriam Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane, aut Callimacho tractante tam discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum complecteretur: atq; ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret: seponeret? Equidem sæpe hoc audiui de patre, & de socero meo, nostros quoq; homines, qui excellere sapientiæ gloria uellent: omnia, quæ quidem tum hæc ciuitas nosset: solitos esse complecti. meminerant illi Sex. Aelium. M. uero Manliũ nos etiam uidimus transuerso ambulantem foro: quod erat insigne, eum, q̃ id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiam: ad quos olim & ita ambulanteis, & in solio sedenteis domi, sic adibatur, nõ solũ ut de iure ciuili ad eos, uerũ etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni deniq; aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius ueteris, hæc T. Cruncani, hæc proaui generi mei Scipionis prudentissimi hominis sapientia: q̃ omnes Pontifices Max. fuerunt: ut ad eos de omnibus diuinis, atq; humanis rebus referretur: ijdemq́; & in Senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, et militiæ consilium suũ, fidemq́; præstabant. Quid enim M. Catoni præter hanc politissimam doctrinam transmarinam, atq; aduentitiam defuit? num quia ius ciuile didicerat: causas non dicebat? aut quia poterat dicere: iuris scientiam negligebat? at utroq; in genere & laborauit, & præstitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior Senator: idem facile optimus imperator. deniq; nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri, disci'ue potuit, quod ille non cum inuestigarit, & scierit: tum etiam conscripserit. Nunc contra pleriq; ad honores adipiscendos, & ad remp. gerendam nudi ueniunt, atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellet unus è multis: effert se, si unum aliquid affert: ut bellicam uirtutem, aut usum aliquem militarem: quæ sanè nunc quidem obsoleuerunt: aut iuris scientiam, ne eius quidem uniuersi: nam pontificium, quod est coniunctum: nemo discit: aut eloquentiam, quam in clamore, & in uerborum cursu positam putant. omnium uero bonarum artium, deniq; uirtutum ipsarum societatem, cognitionemq́; non norunt. Sed ut ad Græcos referam orationẽ, quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut uirtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda: septem fuisse dicuntur uno tempore, q̃ sapientes & haberentur, et uocarentur. hi omnes præter Milesiũ Tha-

Maledicere athenis licebat. Impulit. instruxit. armauit.

lem ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, q̃ Pisistrati? qui primus Homeri libros confusos antea, sic disposuisse dicitur: ut nunc habemus. Non fuit ille quidem ciuibus suis utilis: sed ita eloquentia floruit: ut literis, doctrinaq; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus: ut cum contra uoluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ: seuerius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret: populare omnibus, & iucundum uideretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum illi maledicerent (quod tum Athenis fieri licebat) leporẽ habitasse dixerunt: tantumq; in eo uim fuisse: ut in eorum mentibus, qui audissent: quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non declamator aliqs ad clepsydrã latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras uir summus in maximarum rerum scientia. Itaq; hic doctrina, consilio, eloquentia excellens quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? Quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certe docti, atq; eloquentes, non'ne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atq; eum idem ille non linguæ solum, uerum etiam animi, ac uirtutis magister ad liberandam patriam impulit: instruxit: armauit. aliis'ne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato? aliis Isocrates clarissimum uirum Timotheum Cononis præstantissimi imperatoris filiũ, summum ipsum imperatorem, hominemq; doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminundam, haud scio an summum uirũ unũ omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna uocitata est? equidem non arbitror. Sic enim uideo: unam quandam omniũ rerũ, quæ essent homine erudito dignæ, atq; eo, qui in rep. uellet excellere: fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidẽ ingenio ad pronuntiandũ ualuissent: & se ad dicendum quoq; non repugnante natura dedissent: eloquentia facile iudico præstitisse. Itaq; ipse Aristoteles, cũ florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret: quod ipse suas disputationes à causis forensibus, & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset: mutauit repente totam formã propè disciplinæ suæ: uersumq; quendam de Philoctetæ paulo secus dixit. ille. n. turpe sibi ait esse, tacere cũ barbaris. Hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. itaq; ornauit, & illustrauit doctrinam illã omnẽ: rerumq; cognitionẽ cũ orationis exercita-

Malim eq^dē indisertā prudentiā. // Per me^ liceat.
q̄ stultitiā loquacem.

tione coniunxit. Neq; uero hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem acciuerit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc siue qui uolet: eũ philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisq; tradat: per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ: philosophum appellare malit: nõ impediam: dummodo hoc constet: neque infantiam eius, qui rem norit: sed eam explicare dicendo non queat: neq; inscitiam illius, cui res non suppetit: uerba non desint: esse laudandam. quorũ si alterũ sit optandum: malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. sin quærimus quid unum excellat ex omnibus: docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum sublata controuersia est. sin eos disiungent, hoc erunt inferiores: quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia: in philosophorũ autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum Crassus dixisset: parumper & ipse conticuit: & cæteris silentiũ fuit. Tum Cotta, equidẽ, inquit, Crasse non possum queri, quod mihi uideare aliud quiddam, & non id, quod susceperis: disputasse. plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributũ à nobis, ac denuntiatum. Sed certe hæ partes fuerunt tuæ: de illustrãda oratione ut diceres: & eras ipse iam ingressus: atq; in quatuor partes omnem orationis laudẽ descripseras: cumq; de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueq; dixisses: duas tibi reliquas feceras: quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus: quo cũ ingressus esses: repente te quasi quidam æstus ingenij tui procul à terra abripuit: atq; in altum à conspectu penè omnium abstraxit: omnemq; rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti: neque enim fuit tam exigui temporis: sed apud hos quid profeceris, nescio: me quidem in Academiam totum compulisti: in qua uelim sit illud, quod sæpe posuisti: ut non necesse sit consumere ætatem: atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit: sed etiam, si est aliquanto spissius: aut si ego sum tardior: profecto nunquam conquiescam: neque defatigabor antequàm illorum ancipites uias, rationesq;, & pro omnibus, & contra omnia disputandi percepero. Tum Cæsar, unum, inquit, me ex tuo sermone maxime Crasse commouit: quod eum negasti, qui non cito quid didicisset: unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari: & aut statim percipere ista, quæ

Philippus Rex. Alexadri mag. doctor Aristoteles.

Or. pfectus. 90. 150.

Plus aliquãto tributũ ac denũtiatũ

Orationis laus. in quatuor partes.

Reliquũ facere. ornate. apte dicere. 145. 149. 162. 203.

Cernere 154. Aspicere

Spissius. 128.

An qui nõ cito quid didicisset, unq̃ oĩo possit perdiscere. 151.

tu uerbis ad cœlum extulisti: aut si non potuerim, tempus nõ perdere: cum tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpitius, ego uero, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quenquam desydero. uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere: uel, id quod facio, contemnere. mihi rerum forensium, & communium uulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tũ denique, cum causa aliqua, quæ à me dicenda est, desyderat: quæro. Quamobrem nisi forte es iam defessus: & si tibi non graues sumus: refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremq; pertinent: quæ ego ex te audire uolui: non ut sperarem me eloquentiam consequi posse: sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus, peruulgatas res requiris, inquit, & tibi nõ incognitas Sulpiti: quis enim de isto genere non docuit: non restituit: non etiam scriptum reliquit? sed geram morẽ: & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt: breuiter exponam tibi. censebo tamen ad eos, qui authores, & inuentores sunt harum sanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis, quorum primum nobis ratio simpliciter uidenda est, deinde coniuncte. nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est: alius, qui ex continuatis, coniunctisq; constat. Ergo utemur uerbis aut ijs, quæ propria sunt, & certa quasi uocabula rerum penè unà nata cum rebus ipsis: aut ijs, quæ transferuntur: & quasi alieno in loco collocantur: aut ijs, quæ nouamus, & facimus ipsi. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris: ut abiecta, atque absoleta fugiat: lectis, atque illustribus utatur, in qbus plenum quiddã, et sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorũ delectus est quidam habendus, atq; is aurium quodam iudicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiã hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet. bonis is uerbis, aut aliqs non bonis utitur. non arte aliqua perpenditur: sed quodã quasi naturali sensu iudicatur: in quo non magna laus est uitare uitium: quanquam id est magnum: uerum hoc quasi solum quoddam, atq; fundamentum est, uerborum usus, & copia bonorum: sed quid ipse ædificet orator: & in quo adiungat artem: id esse à nobis quærendum, atq; explicandũ uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam, atq; exornandã orationem: aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum Inusitata sunt prisca 216
fere, ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iandiu intermissa: quæ sunt poëtarũ licentia liberiora, quàm nostra: sed tamen nõ raro habet

etiam

Efferre ad cœlũ
Forẽsiũ et cõium cognitio
Orationis laus et splẽdor. 204
Peruulgatũ.
Morem gerere.
Orationẽ cõfici ex uerbis.
verbor. ratio 158.
Orationis ornatus 204.231.243.
Absoleta.
Auriũ iudiciũ
Cõsuetudo beneloquendi.
Solũ fũdamẽtũ.
Vbor. simpliciũ rõ iij 158.204.216.
Poetar. licẽtia.

Vbor. usus & copia bonor.
Priscũ vetustũ Intermissũ 216

Raro fit et in orōe poeticū aliqd uerbū dignitatē

etiam in oratione poëticum aliquod uerbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere: ut Coelius: qua tempestate Poenus in Italiam uenit: nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari, aut, ut tu soles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco positis grandior, atq; antiquior oratio saepe uideri solet. Nouantur autem uerba, quae ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: uel coniungendis uerbis, ut haec.

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Num non uis huius me uersutiloquas malitias.

Videtis enim & uersutiloquas, & expectorat ex coniunctione facta esse uerba, non nata. uel saepe sine coniunctione uerba nouantur * ut ille sensus disertus indigenitalis: ut

-Baccarum ubertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi uerbi late patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustijs: post autem delectatio, iucunditasq; celebrauit. nam ut uestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatē: sic uerbi translatio instituta est inopiae causa, frequentata delectationis. nam gemmare uites, luxuriem esse in herbis, laetas segetes etiam rustici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio potest: id translato cū est dictum, illustrat id, quod intelligi uolumus, eius rei, quam alieno uerbo posuimus, similitudine. Ergo hae translationes quasi mutuationes sunt: cum quod non habeas, aliunde sumas. Illae paulo audaciores, quae non inopiam indicant: sed orationi splendoris aliquid accersunt: quarum ego quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad uerbum unum contracta breuitas: quod uerbum in alieno loco tanquam in suo positum, si agnoscitur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quae aut clariorem faciunt rem: ut illa omnia.

-Inhorrescit mare:

Tenebrae conduplicantur: noctisq; & nimbūm occaecat nigror.

Flamma inter nubes coruscat. coelum tonitru contremuit.

Grando mista imbri largifluo subita praecipitans cadit.

Vndiq; omnes uenti erumpunt. saeui existunt turbines.

Feruet aestu pelagus-

Omnia ferè, quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota siue facti alicuius, siue consilij: ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset: duobus translatis uerbis similitudine ipsa indicat.

Tempestas.
effari nūcupari
vba nouata.
Versutiloqus. 212
Expectorare. 163.
Indigenitalis.
vba trāslata 204. 217.
vestis inuētio
gemare uites.
Luxuries herbarum
laetę segetes. 204.
Trāslationes quasi mutationes.
occecare
Nigror
Grando
Præcipitās 110.

Quandoquidem iste circumuestit dictis, sepit sedulo.

Nonnunquam etiã breuitas translatione conficitur: ut illud. Si telum manu fugit. Imprudẽtia teli emissi breuius proprijs uerbis exprimi non potuit, quàm est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum uidetur: quid sit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur uerbis, quàm proprijs, & suis. nam si res suum nomen, & proprium uocabulũ non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur: ut in uxore diuortium: necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere. sed in suorum uerborũ maxima copia: tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, uel quod ingenij specimen est quoddam transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere: uel quod is, qui audit, aliò ducitur cogitatione: neque tamen aberrat: quæ maxima est delectatio: uel quod singulis uerbis res, ac totum simile conficitur: uel quod omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est: ad sensus ipsos admouetur, maxime oculorũ: q est sensus acerrimus. Nam & odor urbanitatis, et mollitudo humanitatis, et murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta à cæteris sensibus. Illa uero oculorum multo acriora, quæ ponunt pene in conspectu animi, quæ cernere, & uidere non possimus. Nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus possimus uti uocabulo, & nomine. unde enim simile duci potest: potest autem ex omnibus: indidem uerbum unum, quod similitudinem continet: translatum, lumen affert orationi. quo in genere primum fugienda est dissimilitudo. ut,

-Cœli ingentes fornices.

Quamuis sphærã in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius: tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.

-Viue Vlysses dum licet:

Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete. haberet enim morã sperantis diutius esse sese uicturum: sed rape. hoc uerbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, dum licet. Deinde uidendum est, ne longe simile sit ductum: Syrtim patrimonij, scopulum libentius dixerim: Charybdim bonorũ, uoraginẽ potius. facilius enim ad ea, quæ uisa, quàm ad illa, quæ audita sunt: mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel summa laus est uerbi transferendi: ut sensum feriat id, quod translatum sit: fugienda est omnis turpitudo earum rerũ, ad quas eorum animos, qui audiunt: trahet similitudo. Nolo morte dici Africani castratam esse remp. nolo stercus curiæ dici Glauciam: quamuis sit simile. tamen est

in utroq; deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius, quàm res postulet: ut, tempestas comesationis: aut minus: ut, comesatio tempestatis. nolo esse uerbũ angustius id, quod translatum sit, q̃ fuisset illud proprium, ac suum.

Quidnam est obsecro? quid te adiri abnutas? melius esset: uetas, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat:

-illico istic:

Ne contagio mea bonis, umbra'ue obsit.

Atq; etiam si uereare, ne paulo durior translatio esse uideatur: molliendа est præposito sæpe uerbo: ut si olim M. Catone mortuo pupillum Senatum quis relictum diceret, paulo durius: sin, ut ita dicam, pupillum, aliquanto mitius est. Etenim uerecunda debet esse translatio: ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atq; ut precario, non ui uenisse uideatur. Modus autem nullus est florentior in singulis uerbis: nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit: non est in uno uerbo translato: sed ex pluribus continuatis connectitur: ut aliud dicatur: aliud intelligendum sit.

-Neq; me patiar

Iterum ad unum scopulum, & telum classem Achiuûm offendere.

Atq; illud.

Erras, erras. nam exultantem te, & præfidentem tibi

Repriment ualidæ legum habenæ: atq; imperij insistent iugo.

Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est: etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. non est autem in uerbo modus hic, sed in oratione, idest in continuatione ueborũ. Ne illa quidẽ traductio, atq; immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, sed in oratione.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris est sumpta Africa: neq; factum uerbum est: ut

-Mare saxifragis undis: neq; translatum: ut

Mollitur mare: sed ornandi causa proprium proprio commutatum.

Desine Roma tuos hosteis=

Testes sunt campi magni-

Grauis est modus in ornatu orationis, et sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt: Martem belli esse cõmunem: Cererẽ pro frugibus, Liberũ appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiam pro Senatu, campũ pro comitijs, togam pro pace, arma, ac tela pro bello. Quo item in

genere & uirtutes, & uitia pro ipsis, in quibus illa sunt: appellantur. luxuries quam in domum irrupit: & quo auaritia penetrauit: aut fides ualuit: iustitia confecit. Videtis profecto genus hoc totum cum inflexo, commutatoq; uerbo res eadem enuntiatur ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda: cũ intelligi uolumus aliqd aut ex parte totum: ut pro ædificijs, cum parietes, aut tecta dicimus: aut ex toto partẽ: ut cum unam turmam equitatum populi R. dicimus: aut ex uno plures.

At Romanus homo, tamen, & si res bene gesta est,
Corde suo trepidat- Aut cum ex pluribus intelligitur unum.
Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli.

Aut quocunq; modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam uerbo, non tam eleganter, q̃ in transferendo, sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis'ne esse non uerbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt: hæc autẽ, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur: sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus, atq; laus tribus existat ex rebus: si aut uetustum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum uel coniunctione, uel nouitate: in quo item est auribus, consuetudiniq; parcendũ: aut translatum, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborũ, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamq; desyderat. Collocationis est, componere, & struere uerba sic, ut ne'ue asper eorum concursus, ne'ue hiulcus sit, sed quodam modo coagmentatus, & lenis: in quo lepide soceri mei persona lusit, is qui elegantissime id facere potuit. Lucilius.

Quàm lepide lexeis compostæ, ut tesserulæ omnes
Arte pauimento, atq; emblemate uermiculato.

quæ cum dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit.

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille uoluit, & ego uellem, melius aliquanto, q̃ Albutius. uerum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum, de qua loquor, quæ iunctam orationẽ efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentẽ. id assequemini, si uerba extrema cũ consequentibus primis ita iungetis, ut

ne'ue aspere

ne'ue aſpere concurrant: ne'ue uaſtius deducantur. Hanc diligentiam ſubſequitur modus etiam, & forma uerborum: quod iam uereor ne huic Catulo uideatur eſſe puerile. Verſus enim ueteres illi in hac ſoluta oratione propémodum, hoceſt numeros quoſdam nobis eſſe adhibendos putauerunt. interſpirationis enim, nõ defatigationis noſtræ cauſa, neq; librariorũ notis, ſed uerborum, & ſententiarum modo, inter punctas clauſulas in orationibus eſſe uoluerũt: idq́; princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur: ut inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem delectationis, atque aurium cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus eius Naucrates) numeris aſtringeret. Nanq; hæc duo muſici, qui erant quondam ijdem poëtæ: machinati ad uoluptatem ſunt uerſum, atque cantum: ut & uerborum numero, & uocum modo, delectatione uincerent aurium ſatietatem. Hæc igitur duo, uocis dico moderationem, & uerborum concluſionem, quoad orationis ſeueritas pati poſſit, à poëtica ad eloquentiam traducẽda duxerũt. in quo illud eſt uel maximum: quod uerſus in oratione ſi efficitur coniunctione uerborum, uitium eſt: & tamen eam coniunctionem, ſicuti uerſum, numeroſe cadere, & quadrare, & perfici uolumus. neque eſt ex multis res ulla, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaroq́; diſtinguat, quàm quod ille rudis incondite fundit, quantum poteſt: & id, quod dicit: ſpiritu, non arte determinat: orator autem ſic illigat ſententiã uerbis, ut eam numero quodam complectatur & aſtricto, & ſoluto. nam cum uinxit modis, & forma relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut uerba neq; alligata ſint quaſi certa aliqua lege uerſus, neq; ita ſoluta, ut uagentur. Quonã igitur modo tantum munus inſiſtemus: ut arbitremur nos hanc uim numeroſe dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quàm neceſſaria. nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neq; quod tam facile ſequatur, quocunque ducas, quàm oratio. ex hac uerſus, ex eadem diſpares numeri conficiuntur, ex hac hæc etiam ſoluta uarijs modis, multorumq́; generum oratio. nõ enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis uerba: neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam, pompamq́; ſumuntur: ſed ea nos cum iacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus, & fingimus. itaq; tum graues ſumus, tũ ſubtiles: tum mediũ quiddam tenemus: ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus: idq́; ad omnem rationem, & auriũ ad uoluptatem, & animorũ ad motum mutatur, & uertitur. Sed ut in pleriſq; rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata, ſic in oratione: ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe continerent: eadẽ haberent

plurimũ uel dignitatis, uel sæpe etiã uenustatis. Incolumitatis, ac sa-
lutis omnium causa uidemus hũc statum esse huius totius mundi, atq;
naturæ, rotundum ut cœlum, terraq; ut media sit: eaq; sua ui, nutuq;
teneatur: sol ut eã circunferatur: ut accedat ad brumale signum: &
inde sensim ascendat in diuersam partẽ: ut luna accessu, & recessu
suo solis lumẽ accipiat: ut eadẽ spatia quinq; stellæ dispari motu, cur
suq; conficiant. hæc tantam habent uim, ut paulum immutata cohæ-
rere non possint: tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogi-
tari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, uel
etiam cæterarum animantium formam, & figuram. nullam partem
corporis sine aliqua necessitate affictam, totamq; formam quasi per-
fectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus? in quibus non
truncus, nõ rami, non folia sunt deniq;, nisi ad suam retinendã, con-
seruandamq; naturam: nusquã tamen est ulla pars, nisi uenusta. Lin-
quamus naturã: artesq; uideamus. Quid tam in nauigio necessariũ,
quàm latera, quàm carinæ, q̃ prora, quàm puppis, q̃ antemnæ, quàm
uela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in specie
uenustatem, ut non solum salutis, sed etiam uoluptatis causa inuenta
esse uideantur. Columnæ & templa, & porticus sustinent: tamen ha-
bent non plus utilitatis, q̃ dignitatis. Capitolij fastigium illud, & cæ-
terarum ædium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam
cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraq; parte tecti aqua
delaberetur: utilitatem templi, fastigij dignitas consecuta est: ut etiam
si in cœlo capitolium statueretur: ubi imber esse non posset: nullam si-
ne fastigio dignitatem habiturum fuisse uideatur. Hoc in omnibus
item partibus orationis euenit: ut utilitatem, ac propè necessitatem
suauitas quædam, & lepos consequatur. clausulas enim, atque inter-
puncta uerborum, animæ interclusio, atque angustiæ spiritus attule-
runt. id inuentum est ita suaue: ut si cui sit infinitus spiritus datus: ta-
men eum perpetuare uerba nolimus. id enim auribus nostris gratũ
est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed
etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio uerborum,
quæ uolui uno spiritu potest: sed hic naturæ modus est, artis alius. nã
cum sint numeri plures: iambũ, & trochæũ frequentem segregat ab
oratore Aristoteles Catule uester: qui natura tamen incurrunt ipsi in
orationẽ, sermonemq; nostrũ: sed sunt insignes percussiones eorũ nu-
merorum, & minuti pedes. Quare primũ ad heroum nos dactyli,
& anapæsti, & spondei pedem inuitat: in quo impune progredi li-
cet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in uersum, aut si-

similitudinem uersus incidamus. aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum satis decore cadunt. probatur autem ab eodē illo maxime pæon, qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur: ut hæc uerba: desinite, incipite, comprimite: aut à breuibus deinceps tribus extrema producta, atq; longa: sicut illa sunt: domuerant, sonipedes. Atq; illi philosopho ordiri placet à superiore pæone, posteriore finire. est autē pæon hic posterior non syllabarū numero, sed auriū mēsura, quod est acrius iudiciū, et certius, par ferè cretico, q̃ est ex longa, et breui, et longa: ut Quid petam præsidi? aut exequar? quo'ue nunc.

A`quo numero exorsus est Fannius. Si Quirites minas illius. Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas uult longa plerūq; syllaba terminari. Neq; uero hæc tam acrem curam, diligentiam'q; desyderant, q̃ est illa poëtarum: quos necessitas cogit, et ipsi numeri, ac modi; sic uerba uersu includere, ut nihil sit ne spiritu qdem minimo breuius, aut longius, q̃ necesse est. Liberior est oratio, et planè, ut dicitur, sicut est uere soluta: non ut fugiat tamen, aut erret: sed ut sine uinculis sibi ipsa moderetur. Nanq; ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atq; facta quodammodo: nō astricte, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur: ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur: post anapæstus procerior qdā numerus effloruit. inde ille licentior, & diuitior fluxit diiambus, cuius membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. & si numerosum est id in omnibus sonis, atq; uocibus, quod habet quasdam impressiones: & quod metiri possumus interuallis æqualibus: recte genus hoc numerorū, dummodo ne continuū sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis, & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis, & profluens: quid est aliud causæ, cur repudietur: nisi quod hominū aures uocē natura modulantur ipsæ? quod fieri, nisi inest numerus in uoce, nō potest. numerus autem in cōtinuatione nullus est: distinctio, et æqualium, & sæpe uariorū interuallorum percussio numerū conficit, quē in cadentibus guttis, quod interuallis distinguntur, notare possumus, in amni præcipitante non possumus. Quod si continuatio uerborū hæc soluta multo est aptior, atq; iucundior, si est articulis, membris'q; distincta, q̃ si continuata, ac producta: mēbra illa modificata esse debebūt: quæ si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborū ambitus. sic enim has orationis cōuersiones Græci nominant. Quare aut paria esse debēt posteriora superioribus, et extrema primis, aut, quod etiā est melius, et iucū-

dius, longiora. Atq; hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maxime diligis Catule: dicta sunt. quod eo sæpius testificor: ut authoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius? aut omnino dici subtilius? At enim uereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequẽdum esse uideantur: aut, quia non traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora, ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana, & puulgata expectare. ista, quæ dicis, dici uolumus, neq; tam dici, quàm isto dici modo: neq; tibi hoc pro me solũ, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello me inuenisse, eloquentem: sed eò te ne laudandi quidem causa interpellaui: ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore, uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maxime ornat, ac limat: formanda uobis oratio est: neq; tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur: nec sunt hæc rhythmicorum, ac musicorum acerrima norma dirigenda: sed efficiendum est illud modo uobis, ne fluat oratio: ne uagetur: ne insistat interius: ne excurrat longius: ut membris distinguatur: ut conuersiones habeat absolutas. neq; semper utendum est perpetuitate, & quasi connexione uerborum: sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est: quæ tamen ipsa membra sunt numeris uincienda. Neq; uos pæon, aut herous ille conturbet. ipsi occurrent orationi: ipsi inquam se offerent, & respondebunt non uocati: consuetudo modo illa sit scribendi, atq; dicendi: ut sententiæ uerbis finiantur: eorumq; uerborum iunctio nascatur à proceris numeris, ac liberis, maxime heroo, & pæone priore, aut cretico: sed uarie, distincteq; considat. notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: & si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati: medij possunt latere: modo ne circuitus ipse uerborum sit aut breuior, quàm aures expectent: aut longior, quàm uires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam seruandas esse arbitror, quàm superiora: quod in his maxime perfectio, atq; absolutio iudicatur. nam uersus æque prima, & media, & extrema pars attenditur, qui debilitatur, in quacunq; sit parte titubatum. in oratione autem prima pauci cernunt, postrema pleriq;: quæ quoniam apparent, & intelliguntur, uarianda sunt: ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt ferè extremi seruandi,

mi seruandi, & notandi pedes, si modo non breuiora, & præcisa erunt superiora: quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum uicissitudines efficient, ut neq; ij satientur, q audient: fastidio similitudinis: nec nos id, quod faciemus: opera dedita facere uideamur. Quod si Antipater ille Sidonius, ille quem tu probe Catule meministi: solitus est uersus hexametros, aliosq; uarijs modis, atq; numeris fundere ex tempore: tantumq; hominis ingeniosi, ac memoris ualuit exercitatio: ut cum se mente, ac uoluntate coniecisset in uersum: uerba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & cõsuetudine adhibita consequemur? Illud autem nequis admiretur: quonam modo hæc uulgus imperitorum in audiendo notet. cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est uis, incredibilisq; naturæ. omnes enim tacito quodam sensu sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta, ac praua, diiudicant: idq; cum faciunt in picturis, & in signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti: tum multo ostendunt magis in uerborum, numerorum, uocumq; iudicio: quod ea sunt in communibus infixa sensibus: neq; earum rerum quenquam funditus natura uoluit esse expertem. Itaq; non solum uerbis arte positis mouentur omnes, uerum etiam numeris, ac uocibus. Quotus.n. quisq; est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? at in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius: theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in uocibus? ut à multitudine, & populo, non modo cateruæ, atq; conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eijciantur. Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum, & rudem: quàm non multum tamen differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat, ac delectet: nihil sanè egisse uideatur. nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri, atq; uoces: quibus & excitamur: & incendimur: & lenimur: & languescimus: & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur. quorum illa summa uis carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur, à Numa rege doctissimo, maioribusq; nostris, ut epularum solenniũ fides, ac tibiæ, Saliorumq; uersus indicant: maxime autem à Græcia ueтere celebrata: quibus utinam, similibusq; de rebus disputari, quàm de puerilibus his uerborum translationibus maluissetis. Verum ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet: sic siquid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëtæ non ignoscit: nobis concedit:

tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus: aptum, perfectumq́; cernunt. Itaq; illi ueteres, sicut hodie etiam nonnullos uidemus, cum circuitum, & quasi orbem uerborũ conficere non possent (nam id q̃dem nuper uel posse, uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nõnulli singula etiam uerba dicebant, qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominũ flagitabant: tenebant tamen: ut & illa essent paria, quæ dicerent: & æqualibus interspirationibus uterentur. Exposui ferè, ut potui, quæ maxime ad ornatũ orationis ptinere arbitrabar. dixi enim de singulorũ laude uerborũ: dixi de coniunctione eorũ: dixi de numero, atq; forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis: est plena quædam, et tamen teres, & tenuis, & non sine neruis, ac uiribus, et ea, quæ particeps utriusq; generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere q̃dam uenustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum deniq; nobis hic orator ita conformandus est & uerbis, & sententijs: ut quemadmodũ qui utuntur armis, aut palæstra, non solũ sibi uitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant: sed etiam ut cum uenustate moueantur: sic uerbis quidẽ ad aptam compositionem, & condecentiam, sententijs uero ad grauitatem orationis utatur: ut ij, qui in armorũ tractatione uersantur. Formantur autem & uerba, & sententiæ penè innumerabiles: quod satis scio notum esse uobis: sed inter conformationem uerborum, & sententiarum hoc interest, quod uerborũ tollitur uenustas, si uerba mutaris: sententiarum pmanet, q̃buscunq; uerbis uti uelis. Quod quidẽ uos & si facitis: tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atq; mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere, ut translatis utamur freq̃uẽter, interdũ quoq; factis, raro autem etiam peruetustis: in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi rationem tenuerimus: tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atq; uerborum. Nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerumq́; quasi gerantur, sub aspectum penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimũ ualet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum: ut ijs, qui audient: illud quod augebimus: quantũ efficere oratio poterit, tantum esse uideatur: & huic contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum, q̃ dixeris, significatio, & distincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio à præceptis Cæsaris non abhorrens, & ab re non longa digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem

aptus, & concinnus esse debebit: propositioq; quid sis dicturus, et ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi, minuendi'ue causa ueritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioq; sententiæ suæ: tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis dissimulatio, quæ est periucunda, cum in oratione, non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio: tum distributio: tũ correctio, uel ante, uel postquam dixeris: uel cum aliquid à te ipso reijcias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas: deliberatio: morũ, ac uitæ imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamẽtum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, sæpe autem etiam ad commouendos: personarum ficta inductio uel grauissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio, aut occupatio: tum duo illa, quæ maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atque etiam effrenatior augendi causa. iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est uel ad usum comminatio, & quasi petitio: uel ad uenustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem aliâs: & paulum immutatum uerbum, atque deflexum, & eiusdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadem uerba impetus, & concursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quæ similiter desinunt: aut quæ cadunt similiter: aut quæ paribus paria referũtur: aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conuersio, & uerborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur: & quod de singulis rebus propositis dictum refertur ad singula: & ad propositum subiecta ratio: & item in distributis supposita ratio, & permissio: & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, &

circunscriptio. Hæc enim sunt fere. atque horum similia uel plura etiam esse possunt, quæ sententijs orationem, uerborumq; conformationibus illuminent. Quæ quidem te Crasse uideo, inquit Cotta, quasi nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego uero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi: noua uobis esse arbitrabar: sed uoluntati uestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut breuior essem, qui ipse iam præcipitans me quoque hæc præcipitem penè euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa uulgaris, usus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus.
Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis si non sunt omnes patefacti, at certe commonstrati loci: nunc quid aptum sit, hocest, quid maxime deceat in oratione, uideamus: quanquam id quidem perspicuum est: non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neq; tempori congruere idem genus orationis. Nam & causæ capitis alium quendam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum, atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desyderat. Refert etiam, qui audiant, Senatus, an populus, an iudices: frequẽtes, an pauci, an singuli: et quales ipsi quoq; oratores, qua sint ætate, honore, authoritate, debet uideri: tempus pacis, an belli: festinationis, an otij. Itaque hoc loco nihil sanè est, quod præcipi posse uideatur: nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, et item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. ornamentis ijsdem uti ferè licebit, aliâs contentius, aliâs summissius: omniq; in re posse, quod deceat, facere; artis, et naturæ est: sed scire qd, quandoq; deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur: actio inquam in dicendo una dominatur. sine hac summus orator esse nullo modo potest: mediocris hac instructus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur: cum rogaretur quid in dicendo esset primũ: huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiã illud ab Aeschine dictum uideri solet, qui, cum propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset: rogatus à Rhodijs, legisse fertur orationẽ illam egregiam, quã in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illã etiã, quæ erat cõtra à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suauissima, & maxima uoce legisset, admirantibus omnibus, quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? ex quo satis significauit, q̃tũ esset in actione,

qui orationẽ eandẽ aliam ferè esse putaret actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? » Quò me miser cõferam? quò uertam? in capitolium'ne? » at fratris sanguine redundat. an domum? matrem'ne ut miseram, la» mentantem'q; uideã, & abiectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat oculis, uoce, gestu: inimici ut lachrymas tenere non possent. Hæc eò dico pluribus: quod genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores: reliquerunt: imitatores autem ueritatis histriones occupauerunt. Ac sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese: arte profecto non egeremus. uerum quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda est actione: perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, atq; penè obruatur: discutienda sunt ea, quæ obscurant: & ea, quæ sunt eminentia, & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet uultum, & sonum, & gestum: totum'q; corpus hominis, & eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus, ita sonant, ut à motu animi quæq; sunt pulsæ. Nam uoces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quenq; tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamẽ inter omnes est suo quæq; in genere mediocris. Atq; etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi sunt actori, ut pictori, expositi ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumit, acutum, incitatum, crebro incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos- & ea, quæ tu dudum Antoni protulisti.
Segregare abs te ausus, &
Ecquis hoc animaduertit? uincite-
& Atreus ferè totus. Aliud miseratio, ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce.
Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternam'ne? an ne ad Peliæ filias? & illa.
O pater, ó patria, ó Priami domus. & quæ sequuntur.
Hæc omnia uidi inflammari:
Priamo ui uitam euitari.
Aliud metus, demissum, & hæsitans, & abiectum.
Multi'modis sum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia.

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.
Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, & necem:
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguine, atq; exalbescat metu:

Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis.

Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit:
Iterum iam aggreditur me, & quietum exsuscitat.
Maior mihi moles, maius miscendum est malum:
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum.

Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare:
Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.

Aliud molestia, sine cõmiseratione graue quiddam, & uno pressu, ac sono obductum.

Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptijs:
Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariendum mensibus.
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem, & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterũ inflexione, hac forti, ac uirili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba nõ exprimens, brachium procerius proiectum quasi quoddam telum orationis, supplosio pedis in contentionibus aut incipiẽdis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est.n. omnis actio, et imago animi uultus est, animi 202
indices oculi. nam hæc est una pars corporis, quæ quot animi motus sunt: tot significationes, & commutationes possit efficere. neq; uero est q́squam, q̃ eadẽ contuens bene hoc efficiat. Theophrastus q́dẽ Tauriscum quendam dixit actorẽ auersum solitum esse dicere, q̃ in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorũ est magna moderatio. nam oris non est nimiũ mutanda species: ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem na=

tura nobis, ut equo, & leoni iubas, caudam, aures, ad motus animorũ declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundũ uocẽ uultus ualet: is autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam uis à natura data. quare etiam hac imperiti, hac uulgus, hac deniq; barbari maxime cõmouẽtur. uerba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguæ societate coniunctus est: sententiæq; sæpe acutæ non acutorum hominum sensus præteruolant: actio, quæ præ se motum animi fert: omneis mouet. ijsdem enim omnium animi motibus concitantur: & eos ijsdem notis & in alijs agnoscunt: & in se ipsi iudicant. Ad actionis autem usum, atq; laudẽ, maximam sine dubio partem uox obtinet: quæ primũ est optanda nobis: deinde, quæcunq; erit, ea tuenda: de quo illud iã nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodũ uoci seruiatur: equidem magnopere censeo seruiendũ. sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paulo ante, occurret plurimis in rebus quod maxime est utile: id nescio quo pacto etiã decet maxime. nã ad uocem in dicendo obtinendam nihil est utilius, quàm crebra mutatio: nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicissitudine, et uarietate, & commutatione aptius? Itaq; idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo literato homine, quẽ seruũ sibi ille habuit ad manum, cũ eburneola solitus est habere fistula, q staret occulte post ipsum, cũ concionaretur, peritum hominẽ, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret: aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus: & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam.

Ego uero, inquit Crassus, ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in rep. esse delapsos: quanq̃ ea tela texitur: & ea incitatur in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur: ut eorũ ciuiũ, quos nostri patres non tulerunt: iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro inquit Crasse Iulius sermonem istum: & ad Gracchi fistulã refer, cuius ego nondũ planè rationẽ intelligo. In omni uoce, inqt Crassus, est quiddam medium, sed suũ cuiq; uoce: hinc gradatim ascendere uocem, utile, & suaue est. nam à principio clamare, agreste quiddam est: & illud idẽ ad firmandũ est uocem salutare. deinde est quiddam contentionis extremũ, quod tamen inferius est, q̃ acutissimus clamor: quò te fistula progredi non sinet: & tum ab ipsa contentione reuocabit. Est itẽ cõtra qddã in remissione grauissimũ: quoq; tanq̃ sonorũ gradibus descenditur. Hæc uarietas, & hic p omneis sonos uocis cur=

sus & se tuebitur: & actioni afferet suauitatem: sed fistulatorem domi relinquetis: sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui: nō ut uolui: sed ut me tēporis angustiæ coegerunt. scitum est enim, causam conferre in tempus, cum afferre plura si cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum iudicare, ita diuinitus, ut nō à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse uideare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo. ac uellem, ut meus gener, sodalis tuus Hortensius affuisset, quem quidē ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es: excellentem fore. Et Crassus fore dicis, inquit? ego uero esse iam iudico: & tum iudicaui, cum me Cos. in Senatu causam defendit Africæ: nuperq; etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte uides Catule: nihil enim isti adolescenti neq; à natura, neq; à doctrina deesse sentio: quo magis est tibi Cotta, & tibi Sulpiti uigilandum, ac laborandum. non enim ille mediocris orator uestræ quasi succrescit ætati, sed & ingenio peracri, et studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quanquam faueo: tamen illum ætati suæ præstare cupio: uobis uero illum tanto minorem præcurrere, uix honestum est. Sed iam surgamus, inquit: nosq; curemus: & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamq; laxemus.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS LIBER, QVI DICITVR BRVTVS.

VM E` Cilicia decedens, Rhodum uenissem: et eo` mihi de Q. Hortensij morte esset allatum: opinione omnium maiorē animo cepi dolorem. Nam & amico amisso, cum consuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatum uidebam: & interitu talis Auguris dignitatē nostri collegij diminutam dolebam. qua in cogitatione, & cooptatū me ab eo in collegium recordabar: in quo iuratus iudiciū dignitatis meæ fecerat: & inauguratum ab eodē: ex quo Augurū institutis in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiā molestiam, quod magna sapientium ciuiū, bonorumq; penuria, uir egregius, coniunctissimusq; mecum consiliorum omniū societate, alienissimo reip. tempore extinctus, & authoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desyderiū reliquerat. Dolebamq;, quod, non ut pleriq; putabant, aduersarium, aut obtrectatorē laudum mearum, sed socium potius, & consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim si in leuiorū artium studio memoriæ proditum est, poëtas nobiles poëtarū æqualium morte doluisse: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius: quàm omnino aduersarium non habere? cū præsertim non modo nunquam sit aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus: sed contra semper alter ab altero adiutus & cōmunicando, & monendo, & fauendo. Sed quoniam perpetua quadā felicitate usus ille cessit è uita, suo magis, quàm suorum ciuiū tempore: & tum occidit, cum lugere facilius remp. posset, si uiueret, quàm iuuare: uixitq; tandiu, quàm licuit in ciuitate bene, beateq; uiuere: nostro incommodo, detrimentoq;, si est ita necesse, doleamus: illius uero mortis opportunitatē beneuolentia potius, quàm misericordia prosequamur: ut quotiescunq; de clarissimo, & beatissimo uiro cogitemus: illum potius, quàm nosmet ipsos diligere uideamur. Nam si id dolemus, quod eo iā frui nobis non licet: nostrum est id malū: quod modice feramus, ne id non ad amicitiā, sed ad domesticam utilitatē referre uideamur. sin tanquā illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: summā eius felicitatem nō satis grato animo interpretamur. Etenim si uiueret Q. Hortensius, cætera fortasse desyderaret unà cum reliquis bonis, & fortibus ciuibus: hūc autē aut præ=

ter cæteros, aut cum paucis sustineret dolorem: cum forum populi R. quod fuisset quasi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & romanis, græcisq; auribus digna, spoliatum, atq; orbatum uideret. Equidem angor animo: non consilij, non ingenij, non authoritatis armis egere remp. quæ didiceram tractare: qbusq; me assuefeceram: quæq; erant propria cum præstantis in rep. uiri, tum bene moratæ, & bene constitutæ ciuitatis. Quod si fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium boni ciuis authoritas, et oratio: tum profecto fuit, cum patrimoniū pacis exclusum est aut errore hominū, aut timore. Ita nobismet ipsis accidit: ut quanquã essent multo magis alia lugenda: tamen hoc doleremus: qđ quo tẽpore ætas nostra perfuncta rebus amplissimis, atq; honoribus tanq̃ in portū cõfugere deberet, nõ inertiæ, neq; desidiæ, sed otij moderati, atq; honesti: cumq; ipsa oratio iam nostra canesceret: haberetq; suam quandã maturitatẽ, & quasi senectutem: tum arma sunt ea sumpta, qbus illi ipsi, q didicerant eis uti gloriose: quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaq; ij mihi uidentur fortunate, beateq; uixisse cum in cæteris ciuitatibus, tum maxime in nostra: quibus cū authoritate, rerumq; gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit. quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, grauissimisq; curis iucunda sanè fuit: cum in eã nuper ex sermone quodã incidissemus. Nam cum inambularem in xysto: & essem ociosus domi: M. ad me Brutus, ut consueuerat, cum T. Pomponio uenerat, homines cum inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itaq; iucundi: ut eorum aspectu omnis, quæ me angebat, de rep. cura consederit: quos postquam salutaui: quid uos inquam Brute, et Attice nunc? quid tandẽ noui? Nihil sanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire uelis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, eo, inquit, ad te animo uenimus: ut de rep. esset silentium: & aliquid audiremus potius ex te, quàm te afficeremus ulla molestia. Vos uero inquam Attice & præsentem me cura leuatis: & absenti magna solatia dedistis. nam uestris primum literis recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, legi, inquit, perlubenter epistolã, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi uisus est & monere te prudenter, et consolari amicissime. Recte inquam est uisus. nam me istis scito literis ex diuturna pturbatione totius ualetudinis, tanquam ad aspiciendã lucem esse reuocatum. Atq; ut post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio populus se Romanus erexit: posteaq; prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt: sic post rerum nostrarum, & com-

omnium grauissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod uellem: aut quod aliqua ex parte solicitudines alleuaret meas.

Tum Brutus uolui id quidem efficere certe: & capio magnum fructum: siquidem quod uolui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio, quae te Attici literae delectauerint. Istae uero inq̃ Brute non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem inquit ille? quodnam tandem genus istuc tam praeclarũ literarũ fuit? An mihi potuit inquam esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, q̃ illius libri, quo me hic affatus, quasi iacentẽ excitauit? Tum ille, nempe eum dicis, inquit, quo iste omnẽ rerũ memoriam breuiter, &, ut mihi qdẽ uisum est, pdiligenter cõplexus est. Istũ ipsum inquam Brute dico librũ mihi saluti fuisse.

Tum Atticus. optatissimum mihi qdẽ est, quod dicis: sed qd tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouũ, aut tanto usui posset esse? Ille uero, & noua inquam mihi qdem multa, & eam utilitatẽ, quam requirebam: ut explicatis ordinibus temporũ, uno in conspectu omnia uiderem: quae cũ studiose tractare coepissem: ipsa mihi tractatio literarũ salutaris fuit: admonuitq; Pomponi, ut à te ipso sumerem aliqd ad me reficiendũ, teq; remunerandũ, si non pari, at grato tamen munere. quanquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eadẽ mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. Ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar, sed rẽ ipsam nondum posse uideor: idq; ut ignoscas, à te peto. Nec. n. ex nouis (ut agricolae solent) fructibus est, unde tibi reddam, quod accepi: sic omnis foetus repressus, exustusq; siti flos ueteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, q iacẽt in tenebris: & ad quos omnis nobis aditus, q pene solis patuit: obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto, & derelicto solo: quod ita diligenter colemus: ut impendijs etiam augere possimus largitatem tui muneris: modo idem noster animus efficere possit, quod ager: qui, cum multos annos quieuit: uberiores efferre fruges solet.

Tum ille. Ego uero & expectabo ea, quae polliceris: neq; exigam, nisi tuo commodo: & erunt mihi pergrata, si solueris. Mihi quoq;, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quae Attico polliceris: & si fortasse ego à te huius uoluntarius procurator petam: quod ipse, cui debes: incommodo exacturum negat. At uero inquam tibi ego Brute non soluam: nisi prius à te cauero: amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit: petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausim. nam hunc, qui negat: uideo flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum ta-

men, & acrem fore. Tum Pomponius, ego uero, inquit, Brutum nihil mentiri puto: uideor enim iam te ausurus esse appellare: quoniam longo interuallo modo primũ animaduerti paulo te hilariorẽ. Itaq; quoniam hic quod mihi deberetur, se exacturum professus est: quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id inquam? Vt scribas, inquit, aliquid: iampridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam, ut illos de rep. libros edidisti: nihil à te sanè postea accepimus: eis'q; nosmet ipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulsi, atq; incensi sumus. Sed illa, cum poteris: atq; ut possis, rogo. Nunc uero, inquit, si es animo uacuo, expone nobis, quod quærimus. Quidnam est id inquam? Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus: quando esse cœpissent: qui etiam, & quales fuissent. quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, uel nostrum potius detulissem: magnopere hic audire se uelle dixit. Itaq; hunc elegimus diem: cum te sciremus esse uacuum. Quare, si tibi est commodum, æde illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego uero inquam, si potuero, faciam uobis satis. Poteris inquit: relaxa modo paulum animum: aut sanè (si potes) libera.

Nempe igitur hinc tum Pomponi ductus est sermo: quod erat à me mentio facta, causam Deiotari fidelissimi, atq; optimi regis ornatissime, & copiosissime à Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem: te'q; Bruti dolentem uicem, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem, & fori. Feci inquam istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi Brute in te intuenti, crebro in mentem uenit uereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cum enim in maximis causis uersatus esses: & cum tibi ætas nostra iam cederet: fasces'q; summitteret: subito in ciuitate cum alia ceciderunt: tum etiã ea ipsa, de qua disputare ordimur: eloquẽtia obmutuit. Tum ille, cæterarum rerũ causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, q̃ studium ipsum, exercitatio'q; delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Et dicere enim bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ ueræ dat operam: dat prudentiæ: qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquam potest. Præclare inquam Brute dicis: eo'q; magis ista dicendi laude delector: quod cætera, quæ sunt quondam habita in ciuitate pulcherrima: nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet: eloquentem neminem uideo factum esse uictoria. Sed quo facilius sermo explicetur: sedentes, si uidetur, agamus. Cum idem placuisset illis:

set illis: tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus. HIC ego: laudari igitur eloquentiã, et quanta uis sit eius, expromere: quãtamq; ijs, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat: neq; propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc uero sine ulla dubitatione cõfirmauerim: siue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura: rem unam esse omnium difficillimã. quibus enim ex quinque rebus constare dicitur: earum unaquæq; est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum quãtam uim, quantamq; difficultatem habeant: existimari potest. Testis est Græcia: quæ cũ eloquentiæ studio sit incensa: iãdiuq; excellat in ea: præstetq; cæteris: tamen omneis artes uetustiores habet, & multo ante non inuentas solum, sed etiam perfectas, quàm hæc est à Græcis elaborata dicẽdi uis, atq; copia. in quam cum intueor: maxime mihi occurrunt Atticæ, & quasi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primum se orator extulit: primumq; etiam monimentis, & literis oratio est cœpta mandari. tamen ante Periclem, cuius scripta quædam feruntur: & Thucydidem, qui nõ nascentibus Athenis, sed iã adultis fuerunt: litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat: & oratoris esse uideatur. quanquam opinio est: & eum, qui multis annis ante hos fuerit: Pisistratum, & paulo seniorem etiam Solonem, posteaq; Clisthenẽ multum, ut temporibus illis, ualuisse dicendo. post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Attica monimentis potest perspici, Themistocles fuit, quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse. post Pericles: qui cũ floreret omni genere uirtutis: hac tamẽ fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem ciuem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic ætati suppares Alcibiades, Critias, Teramenes: quibus temporibus quod dicendi genus uiguerit: ex Thucydidis scriptis, qui ipse tum fuit: intelligi maxime potest. Grandes erant uerbis, crebri sententijs, compressione rerum breues, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed ut intellectum est, quantam uim haberet accurata, & facta quodam modo oratio: tum etiam magistri dicendi multi subito extiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcædonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cius, Hippias Elæus in honore magno fuit: alijq; multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sanè uerbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi, refellere eorum instituta solebat uerbis. Huius ex uberrimis sermonibus extiterunt doctissimi uiri: primumq; tum philoso-

phia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior: sed hæc, in qua de bonis rebus, & malis, deq; hominum uita, & moribus disputatur: inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret: philosophos aliud in tempus reijciamus: ad oratores, à quibus digressi sumus: reuertamur. Extitit igitur iam senibus illis, quos paulo ante diximus: Isocrates, cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit, atq; officina dicendi: magnus orator, & perfectus magister: quanquam forensi luce caruit: intraq; parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio, est postea consecutus. is & ipse scripsit multa præclare: & docuit alios: & cum cætera melius, quàm superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen, & numerum quendam oportere seruari. Ante hunc enim uerborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio nulla erat: aut siquando erat, non apparebat, eam dedita opera esse quæsitam: quæ forsitan laus sit: ueruntamen natura magis, tum casu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. Ipsa enim natura circunscriptione quadam uerborum comprehendit, concluditq; sententiam. quæ cum aptis constricta uerbis est: cadit etiam plerunque numerose. Nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicant: & spiritu quasi necessitate aliqua, uerborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atq; elegans, quem iam propè audeas oratorem perfectum dicere: nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris. nihil acute inueniri potuit in eis causis, quas scripsit: nihil (ut ita dicam) subdole, nihil uersute, quod ille nō uiderit: nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quicquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, aliiq; plures. hæc enim ætas effudit hanc copiam: &, ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, nō fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quàm palæstra. itaque delectabat magis Athenienses, quàm inflammabat. processerat enim in solem, & puluerem, non ut è militari tabernaculo, sed ut è Theophrasti do-

ctissimi hominis umbraculis. hic primus inflexit orationem: & eam mollem, teneramq; reddidit: & suauis, sicut fuit, uideri maluit, quàm grauis, sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: & tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non, quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, à quibus esset auditus. Vides'ne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata, & alta sit eloquentia: q̃ ea serò prodierit in lucem? siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo ut diserto memoriæ proditum est. At hi quidem, ut populi R. ætas est, senes: ut Atheniensium secla numerantur, adolescentes debent uideri. Nam & si Ser. Tullo regnante uiguerunt: tamen multo diutius Athenæ iam erant, q̃ est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio. Neq; enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit: alterum suauitatem: nisi iam tum esset honos eloquentia. neq; ipse poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset: cuius & si incerta sunt tempora: tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum astricta legibus. Sed studium eius generis, maiorq; uis agnoscitur in Pisistrato. Deniq; hunc proximo seculo Themistocles insecutus est, ut apud nos: perantiquus, ut apud Athenienses, non ita sanè uetus. fuit. n. regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exul interfuit: eodem ferè tempore, quo Persarum bellum fuit: similisq; fortuna clarorum uirorum: siquidem uterq;, cum ciuis egregius fuisset: populi ingrati pulsus iniuria, se ad hostes contulit: conatumq; iracundiæ suæ morte sedauit. nam & si aliter est apud te Attice de Coriolano: cõcede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, tuo uero, inquit, arbitratu: quoniã qdẽ concessum est rhetoribus mentiri et in historijs, ut aliqd dicere possint argutius. ut enim tu nũc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam quẽ Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusq; uir, & paulo ætate posterior: tantũ mortuum scripsit, & in Attica clàm humatum: addiditq; fuisse suspicionẽ ueneno sibi consciuisse mortẽ: hunc isti aiunt, cum taurũ immolauisset, excepisse sanguinem patera: & eo poto, mortuũ concidisse. hanc. n. mortem rhetoricæ, & tragicæ ornare potuerunt. illa mors uulgaris nullã præbebat materiẽ ad ornatum. quare quoniam tibi quadrat, omnia

fuisse in Themistocle paria, & Coriolano: pateram quoq; à me sumas licet: præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit planè alter Themistocles. Sit sanè inquam, ut lubet, de isto: & ego cautius posthac historiam attingam te audiente, quem rerum Romanarum authorem laudare possum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles Xantippi filius, de quo ante dixi: primus adhibuit doctrinam: quæ quanquam tum nulla erat dicendi: tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis à reconditis, abstrusisq; rebus, ad causas forenses, populares'q; facile traduxerat. huius suauitate maxime hilaratæ sunt Athenæ: huius ubertatem, & copiam admiratæ: eiusdem uim dicendi, terrorem'q; timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. Nec. n. in constituentibus rēp. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otij'q; socia, & iam bene constitutæ ciuitatis, quasi alumna quædam eloquentia. Itaq; ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia tyrannis res priuatæ longo interuallo iudicijs repeterentur: tum primum, quod esset acuta illa gens, & controuersa natura: artem, & præcepta Siculos Coracem, & Tisian conscripsisse: nam antea neminem solitum uia, nec arte, sed accurate tamen, & de scripto plerosq; dicere: scriptasq; fuisse, & paratas à Protagora rerū illustrium disputationes, quæ nunc communes appellantur loci. quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerū laudes, uituperationesq; conscripsisset: quod iudicaret hoc oratoris maxime proprium, rem augere posse laudando, uituperandoq; rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamnusiū similia quædam habuisse conscripta: quo neminem unquam melius ullam orauisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente locuplex author scripsit Thucydides. Nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi: deinde quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior: orationes eum scribere alijs cœpisse, artem remouisse. Similiter Isocratem primo artem dicendi esse negauisse: scribere autem alijs solitum orationes, qbus in iudicijs uterentur. sed cum ex eo, quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circunueniretur: sepe ipse in iudicium uocaretur: orationes alijs destitisse scribere: totum'q; se ad artes componendas transtulisse. Et Græcia quidem oratorum partus, atq; fontes uides ad nostrorum annalium rationem ueteres, ad ipsorum sanè recentes. Nam ante quàm delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi: multa iam memorabilia & in domesticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat cōmune Græciæ: sed

tiæ, ſed proprium Athenarũ. quis enim aut Argiuum oratorem, aut
Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de
Epaminunda docto homine ſuſpicari libet. Lacedæmonium uero uſq;
ad hoc tempus audiui fuiſſe neminem. Menelaum ipſum, dulcem illũ
quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentem. breuitas autem laus eſt
interdum in aliqua parte dicendi: in uniuerſa eloquentia laudẽ non
habet. At uero extra Græciam magna dicendi ſtudia fuerunt: maxi
miq; huic laudi habiti honores, illuſtre oratorum nomen reddiderũt.
Nam ut ſemel è Piræeo eloquentia euecta eſt: omnes peragrauit in-
ſulas: atq; ita peregrinata tota Aſia eſt: ut ſe externis oblineret mo-
ribus: omnemq; illam ſalubritatẽ Atticæ dictionis, quaſi ſanitatem ꝑ-
deret: ac loq; penè dediſceret. Hinc Aſiatici oratores non contemnẽdi
q̃dem nec celeritate, nec copia, ſed parum preſſi, & nimis redundan
tes, Rhodij ſaniores, & Atticorũ ſimiliores. ſed de Græcis hactenus.
etenim hæc ipſa forſitan fuerunt non neceſſaria. Tum Brutus, iſta
uero inquit, q̃ neceſſaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe
mihi fuerunt, neq; ſolũ non longa, ſed etiam breuiora, q̃ uellem. Opti
me inquam: ſed ueniamus ad noſtros, de q̃bus difficile eſt plus intelli-
gere, quàm quantum ex monimentis ſuſpicari licet. Quis. n. putet aut
celeritatem ingenij L. Bruto illi nobilitatis ueſtræ principi defuiſſe?
qui de matre ſuauianda ex oraculo Apollinis tam acute, arguteq;
coniecerit: qui ſummam prudentiam ſimulatione ſtultitiæ texerit: q
potentiſſimum regem clariſſimi regis filiũ expulerit: ciuitatemq; ꝑpe
tuo dominatu liberatam, magiſtratibus annuis, legibus, iudicijſq; de
uinxerit: qui collegæ ſuo imperiũ abrogauerit, ut è ciuitate regalis no
minis memoriam tolleret. quod certe effici non potuiſſet: niſi eſſet ora-
tione pſuaſum. Videmus item paucis annis poſt reges exactos, cũ plebs
prope ripam Anienis ad tertium milliarium conſediſſet: eumq; mon
tem, qui ſacer appellatus eſt, occupauiſſet: M. Valerium dictatorem di
cendo ſedauiſſe diſcordias: eiq; ob eã rẽ honores ampliſſimos habitos:
& eum primum ob eam ipſam cauſam Maximum eſſe appellatũ.
Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuiſſe di-
cendo, qui poſt decemuiralem inuidiam, plebem in patres incitatam
legibus, & concionibus ſuis mitigauerit. Poſſumus Appium Claudium
ſuſpicari diſertũ, q̃a Senatum iam iam inclinatum, à Pyrrhi pace re
uocauerit. Poſſumus C. Fabricium, quia ſit ad Pyrrhũ de captiuis re-
cuperandis miſſus orator. T. Coruncanũ, quod ex Pontificũ cõmenta-
rijs longe plurimũ ingenio ualuiſſe uideatur. M. Curiũ, quod is Trib.
pl. interrege Appio Cæco diſerto homine comitia cõtra leges habẽte,

cum de plebe Cos. non accipiebat: patres ante authores fieri coegē-rit: quod fuerit permagnum nondum lege Menia lata. Licet aliquid etiam de M. Popilij ingenio suspicari: qui cum Cos. esset: eodem'q; tempore sacrificium publicum cum læna facere: quod erat flamen carmē-talis: plebis contra patres concitatione, & seditione nuntiata, ut erat læna amictus, ita uenit in concionem: seditionem'q; cum authoritate, tum oratione sedauit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmiū fuisse, nihil sanè mihi legisse uideor: tantū-modo coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is qui Trib. pl. legem de agro Gallico, & Piceno uiritim diuidendo tulerit: qui Cos. apud Thrasimenum sit interfectus: ad populum ualuisse dicendo. Q. etiam Maximus Verrucosus orator habitus est temporibus illis, & Q. Metellus is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone Cos. fuit. Quem uero extet: & de quo sit memoriæ proditum eloquentem fuisse: & ita esse habitum: primus est M. Cornelius Cethegus: cuius eloquentiæ est author, & idoneus quidem mea sententia Q. Ennius: præsertim cum & ipse eum audiuerit: & scribat de mortuo. ex quo nulla suspicio est, amicitiæ causa esse mentitum. est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali.

Additur orator Cornelius suauiloquenti
Ore Cethegus Veturio collega Philoni.

Et oratorem appellat: & suauiloquentiam tribuit: quæ nunc quidē non tam est in plerisq;. latrant enim iam quidam oratores: non loquuntur. sed est ea laus eloquentiæ certe maxima.

- Is dictus ollis popularibus olim,
Qui tum uiuebant homines: atque æuum agitabant:
Flos illibatus populi, -

Probe uero: ut enim hominis decus ingenium, sic ingenij ipsius lumen est eloquentia: qua uirum excellentem præclare tum illi homines florem populi esse dixerunt.

- Suadæ'q; medulla.

πειθὼ quam uocant Græci, cuius effector est orator: hanc suadam appellauit Ennius: eius autem Cethegum medullam fuisse uult: ut quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse: huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus Cos. cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, Quæs.'q; his Coss. M. Cato, modo planè, annis. CXL. ante me Cos. & id ipsum nisi unius esset Ennij testimonio cognitum: hunc uetustas, ut alios fortasse multos, obliuione obruisset. Illius autem ætatis qui sermo fuerit: ex Næuianis scriptis intelligi potest. his enim Coss. ut in ue-

teribus cōmentarijs scriptū est, Næuius est mortuus: quanq̃ Varro no-
ster diligentissimus inuestigator antiq̃tatis, putat in hoc erratū: uitamq́;
Næuij producit longius. Nā Plautus P. Claudio L. Portio uiginti annis
post illos, quos ante dixi, Coss. mortuus est Catone Cens. Hunc igitur
Cethegū consecutus est ætate Cato, q annis IX. post eū fuit Cos. eū nos
ut peruetere habemus, q L. Martio. M. Mālio Coss. mortuus est an-
nis. LXXXIII. ipsis ante me Cos. Nec uero habeo quēquā antiquiorē,
cuius quidē scripta proferēda putē: nisi quē Appij Cæci oratio hæc
ipsa de Pyrro, & nōnullæ mortuorū laudationes forte delectant: &
hercules hæ quidē extāt. ipsæ. n. familiæ sua quasi ornamēta, ac mo=
nimēta seruabāt & ad usum, siquis eiusdē generis occidisset: & ad
memoriam laudū domesticarū: et ad illustrandū nobilitatē suam: q̃q̃
his laudationibus historia rerū nostrarū est facta mendosior. multa
enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt: falsi triūphi, plures Con
sulatus, genera etiā falsa, et ad plebem transitiones: cum homines hu-
miliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus: ut si ego
me à M. Tullio esse dicerem, qui patricius cū Ser. Sulpitio Cos. anno
decimo post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus
multæ ferè sunt, quàm Attici Lysiæ, cuius arbitror plurimas esse. est
enim Atticus, quoniam certe Athenis est & natus, et mortuus, et fun
ctus omni ciuium munere: quanquam Timæus eum, quasi Licinia, &
Mutia lege repetit Syracusas: & quodāmodo est nonnulla in ijs etiā
inter ipsos similitudo. acuti sunt, elegātes, faceti, breues. sed ille Græ-
cus ab omni laude felicior. habet. n. certos sui studiosos, qui non tam
habitus corporis opimos, quā gracilitates consectentur: quos, ualetudo
modo bona sit, tenuitas ipsa delectat: quanquam in Lysia sunt sæpe
etiam lacerti, sic, ut & fieri nihil possit ualentius. uerum est certe ge-
nere toto strigosior: sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius
subtilitate admodum gaudeant. Catonem uero quis nostrorū orato-
rum, qui quidem nunc sunt: legit: aut quis nouit omnino? At quē ui-
rum (dij boni) mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorē? oratorem
enim hoc loco quærimus. quis illo grauior in laudando? acerbior in
uituperādo? in sententijs argutior? in docendo, edisserēdoq́; subtilior?
Refertæ sunt orationes amplius centumquinquaginta, quas quidem
adhuc inuenerim, & legerim: et uerbis, et rebus illustribus. licet ex
his eligant ea, quæ notatione, et laude digna sint. omnes oratoriæ uir
tutes in eis reperientur. Iam uero Origines eius quē florē, aut qd lu=
mē eloquētiæ nō habent? amatores huic desunt, sicuti multis iā ante
seculis, & Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidi. Nam et horum conci-

sis sententijs, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopõpus elatione, atq; altitudine oratiõis suæ: qđ idẽ ut Lysiæ Demosthenes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorũ quasi exaggerata altius oratio. Sed & in nostris inscitia est: qđ ij ipsi, q in Græcis antiqtate delectãtur, eáq; subtilitate, q̃ Atticam appellãt: hãc in Catone non nouerũt quidẽ. Hyperidæ uolũt esse, et Lysiæ: laudo: sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicẽdi se gaudere dicunt: sapiẽter id quidẽ: atq; utinã imitarentur, nec ossa solũ, sed ẽt sanguinẽ: gratũ est tamen qđ uolunt. cur igitur Lysias, & Hyperides amatur, cũ penitus ignoretur Cato? antiqor est huius sermo, et quædam horridiora uerba. ita. n. tum loquebãtur. id muta, qđ tum ille nõ potuit: & adde numeros, ut aptior sit oratio: ipsa uerba cõpone, & quasi co agmenta: qđ ne Græci quidẽ ueteres factitauerũt: iã neminem antepones Catoni. Ornari orationẽ Græci putant, si uerborũ immutationibus utantur, quos appellãt τρόπους, & sentẽtiarũ, orationisq; formis, quæ uocãt σχήματα. non uerisimile est, quàm sit in utroq; genere & creber, & distinctus Cato. Nec uero ignoro non dum esse satis politum hunc oratorem: & quærendum esse aliquid perfectius: quippe cum ita sit ad nostrorum temporũ rationem uetus, ut nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. Sed maiore honore in omnibus artibus, quã in hac una dicendi, uersatur antiquitas. quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt: nõ itelligit Canachi signa rigidiora esse, quã ut imitentur ueritatẽ? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quàm Canachi. nõdum Myronis satis ad ueritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere. pulchriora ẽt Policleti, & iam planè perfecta, ut mihi quidem uideri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeusim, et Polygnotum, & Timantem, & eorũ, qui non sunt usi plusquam quatuor coloribus: formas, et lineamenta laudamus. At in Eetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iã pfecte sunt omnia: et nescio an reliquis in rebus omnibus idẽ eueniat. nihil est enim simul & inuentum, et pfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerũ poëtæ: qđ ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illũ et in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? nostri ueteres uersus ubi sunt?

Quos olim Fauni, uatesq; canebant,
Cum neq; musarum scopulos quisq̃ superarat:
Nec dicti studiosus erat.
Ante hunc.

Ait ipse de se: nec mentitur in gloriando. sic enim sese res

habet. nam et Odyſſea latina eſt, ſic, tanquam opus aliquod Dædali,
& Liuianæ fabulæ non ſatis dignæ, quæ iterum legantur. Atq; hic
Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Cæci filio, & M. Tuditano
Coss. docuit: anno ipſo ante quàm natus eſt Ennius, poſt R. C. autem
quadringenteſimodecimo, ut hic ait, quem nos ſequimur. eſt enim
inter ſcriptores de numero annorum controuerſia. Accius autem à
Q. Maximo quintum Cos. captum Tarentum ſcripſit. Liuiũ annis.
XXX. poſt eam fabulam docuiſſe, & Atticus ſcribit: & nos in an-
tiquis commentarijs inuenimus: docuiſſe autem fabulam annis poſt.
XI. C. Cornelio Q. Minutio Coss. ludis Iuuentatis, quos Salinator
Senenſi prælio uouerat. in quo tantus error Accij fuit, ut his Coss.
XL. annos natus Ennius fuerit: cui cum æqualis fuerit Liuius: minor
fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ij qui multas do-
cuerant ante hos Coss. & Plautus, & Næuius. Hæc ſi minus apta ui-
dentur huic ſermoni Brute: Attico aſſigna, qui me inflammauit ſtudio
illuſtrium hominum ætates, & tempora perſequendi. Ego uero, in-
quit Brutus, & delector iſta quaſi notatione temporum: & ad id,
quod inſtituiſti oratorum genera diſtinguere ætatibus: iſtam diligen-
tiam eſſe accommodatam puto. Recte inquam Brute intelligis: atq;
utinam extarent illa carmina, quæ multis ſeclis ante ſuam ætatem in
epulis eſſe cantitata à ſingulis conuiuis de clarorum uirorum laudi-
bus in Originibus ſcriptum reliquit Cato: tamen illius, quem in uati-
bus, & Faunis enumerat Ennius: bellũ Punicũ quaſi Myronis opus de
lectat. Sit Ennius ſanè, ut eſt certe, ꝑfectior, ꝗ ſi illũ, ut ſimulat, contem
neret: non omnia bella ꝑſequens, primũ illud Punicũ acerrimũ bellũ
reliq̄ſſet. Sed ipſe dicit, cur id faciat, -Scripſere (inquit) alij rẽ Verſi-
bu'- et luculente quidem ſcripſerunt, etiam ſi minus, q̃ tu, polite. Nec
uero tibi aliter uideri debet, ꝗ à Næuio uel ſumpſiſti multa, ſi fate-
ris: uel, ſi negas, ſurripuiſti. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt
C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P.
Craſſus, qui cum ſuperiore Africano Cos. fuit. Ipſum Scipionem acce
pimus non infantem fuiſſe. filius ꝗdem eius, is qui hunc minorem
Scipionem à Paulo adoptauit: ſi corpore ualuiſſet, in primis habitus
eſſet diſertus. id indicant cum oratiunculæ, tum hiſtoria quædam græ
ce ſcripta dulciſſime. Numeroq; eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem
ciuilis omnium peritiſſimus, ſed etiam ad dicendum paratus. De mi-
noribus autem C. Sulpitius Gallus, ꝗ maxime omnium nobiliũ græcis
literis ſtuduit: isq; & oratorũ in numero eſt habitus: & fuit reliq̄s
rebus ornatus, atq; elegans. iam enim erat unctior quædam, ſplen-

didiorq; consuetudo loquendi. Nam hoc Praet. ludos Apollini faciente, cum Thyesten fabulam docuisset Q. Martio. Cn. Seruilio Coss. mortem obijt Ennius. Erat ijsdem temporibus T. Gracchus P. F. qui bis Cos. & Cens. fuit, cuius est oratio graeca apud Rhodios: quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus: qui item bis Cos. & Cens. fuit: habitum eloquentem. M. alium illius, qui sacra acceperit filium. dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo Cos. fuit Q. Nobiliorem M. F. iam patrio instituto deditum studio literarũ: q etiam Q. Ennium, q cum patre eius in Aetolia militauerat: ciuitate donauit: cum triumuir coloniam deduxisset etiam. T. Annium Luscum huius Q. filij collegam non indisertum dicunt fuisse. Atq; etiam L. Paullus Africani pater personam principis ciuis facile dicendo tuebatur. At uero etiam tum Catone uiuo, qui annos quinq;, & LXXX. natus excessit è uita: cum quidem eo ipso anno contra Serg. Galbam, ad populum summa contentione dixisset: quam etiam orationem scriptam reliquit. sed uiuo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is qui graece scripsit historiam: qui Cos. cum L. Lucullo fuit: & literatus, & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & una Ser. Fabius Pictor & iuris, & literarum, & antiquitatis bene peritus. Q. q; Fabius Labeo fuit ornatus ijsdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is cuius quatuor filij Conss. fuerunt: in primis est habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano: cuius & aliae sunt orationes: & contra. T. Gracchum exposita est in C. Fannij annalibus. tum ipse L. Cotta ueterator habitus: sed C. Laelius, & P. Africanus in primis eloquentes: quorum extant orationes: ex quibus existimari de ingenijs oratorum potest. sed inter hos aetate paulum his antecedens sine controuersia Serg. Galba eloquentia praestitit. & nimirum is princeps ex latinis, illa oratorũ propria, & quasi legitima opera tractauit: ut egrederetur à proposito ornandi causa: ut delectaret animos, aut permoueret: ut augeret rem: ut miserationibus, ut cõmunibus locis uteretur. sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia praestitisse: exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, q̃ aut Laelij, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. Itaq; exaruerunt, uix iam ut appareant. De ipsius Laelij, & Scipionis ingenio, quanquam ea est iam, ut plurimũ tribuatur ambobus: dicendi tamen laus est in Laelio illustrior. At oratio Laelij de collegijs non melior, quàm de multis, quàm uoles Scipionis: non quo illa Laelij quicquam sit dulcius, aut

quod de religione dici possit augustius: sed multo tamen uetustior, et horridior ille, q̃ Scipio: & cum sint in dicendo uariæ uoluntates: delectari mihi magis antiquitate uidetur, & lubenter uerbis etiam uti paulo magis priscis Lælius. Sed est mos hominum: ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest: in qua ipsa egregium Viriatico bello reperimus fuisse Læliũ: sic ingenij, literarum, eloquentiæ, sapientiæ deniq;, et si utriq; primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. nec mihi cæterorum iudicio solũ uidetur: sed etiam ipsorũ inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior: ut faciles essent in suũ cuiq; tribuẽdo. memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiuisse: cũ diceret adolescẽtulo se accidisse: ut ex S. C. P. Scipio, & D. Brutus (ut opinor) Coss. de re atroci, magnaq; quærerent. Nam cũ in sylua sua facta cædes esset: notiq; homines interfecti: insimulareturq; familia, partim etiam liberi societatis eius, quæ picearias de P. Cornelio. L. Mũmio Censs. redemisset: decreuisse Senatum, ut de ea re cognoscerent: & statuerent Coss. causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterq; dixisse Lælium. cum Coss. re audita, amplius de consilij sententia pronuntiauissent: paucis interpositis diebus iterũ Lælium multo diligentius, meliusq; dixisse: iterumq; eodem modo à Coss. rem esse prolatam. tum Lælium, eum cum socij domum reduxissent: egissentq; gratias: & ne defatigaretur, orauissent: locutum esse ita: se quæ fecisset, honoris eorum causa, studiose, accurateq; fecisse: sed se arbitrari causam illam à Ser. G. Galba, quod is in dicendo fortior, acriorq; esset: grauius, & uehementius posse defendi. Itaq; authoritate C. Lælij publicanos causam detulisse ad Galbam. illum autem, quod ei uiro succedendum eßet: uerecunde, & dubitanter recepiße: unumq; quasi cõperendinatus medium diem fuiße: quem totum Galbam in consyderanda causa, componendaq; posuiße: & cum cognitionis dies eßet: & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane uenißet: ut eum admoneret: & ad dicendi tempus adduceret: usq; illum quoad ei nuntiatum esset Coss. descendiße: omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum seruis literatis fuiße: quorum alijs dictare eodem à tempore solitus eßet. interim cum eßet ei nuntiatum tempus esse: exiße in ædes eo colore, & ijs oculis: ut egisse causam, nõ commentatum putares. Addebat etiam: idq; ad rem pertinere putabat: scriptores illos male mulctatos exiße cum Galba. Ex quo significabat illum non in agendo solũ, sed etiam in meditando uehemẽtem

atq; incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, corã ipso Lælio, sic illam causam, tanta ui, tantaq; grauitate dixisse Galbam: ut nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. itaq; multis querelis, multaq; miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus illa die quæstione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet: cum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum: altera grauiter agendi ad animos audientium pmouendos: multoq; plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quàm ille, qui doceat: elegantiam in Lælio, uim in Galba fuisse. quæ q dẽ uis tum maxime cognita est: cum Lusitanis à Serg. Galba Præt. contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis T. Libone Trib. pl. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegij similem ferente, summa senectute (ut ante dixi) M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis ante, quàm mortuus est, an diebus, an mensibus? Tum igitur recusans Galba pro sese, & populi R. fidem implorans, cum suos pueros, tum. C. Galli etiam filium flens commendabat, cuius orbitas, & fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isq; se tum eripuit flãmæ propter pueros misericordia populi commota: sicut idem scriptum reliquit Cato. Atq; etiã ipsum Libonem non infantem uideo fuisse: ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum hæc dixissem: & paulum interquieuissem: Quid igitur, inquit, est causæ Brutus, si tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem inquam Brute causa non scribendi, & non tam bene scribendi, q̃ dixerint. Nam uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem. pleræq; enim scribuntur orationes habitæ iam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant. nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. memoriam autem in posterum ingenij sui non desyderant: cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriã: eamq; etiam maiorem uisum iri, si in æstimantium arbitrium sua scripta non uenerint. Alios, quod melius putent dicere se posse, quàm scribere: quod peringeniosis hominibus, neq; satis doctis plerunq; contigit, ut ipsi Galbæ, quẽ fortasse uis non ingenij solũ, sed etiam animi, & naturalis quidam ardor dicentem incendebat: efficiebatq;, ut & incitata, & grauis, & uehemens esset oratio. dein cũ otiosus stylum prehenderat: motusq; omnis animi, tanquam uentus, hominem defecerat:

flaccescebat

flaccescebat oratio: quod ijs, qui limatius dicendi consectantur genus: accidere non solet: propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem: qua ille utens eodem modo possit & dicere, & scribere, Ardor animi non semper adest: isq; cum consedit: omnis illa uis, & quasi flāma oratoris extinguitur. Hāc igitur ob causam uidetur Lælij mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem uis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & SP. Mummij fratres, quorum extant amborum orationes. simplex quidem Lucius, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior. fuit enim doctus ex disciplina Stoicorū. Multæ sunt SP. Albini orationes: sunt etiam L. & C. Aureliorū Orestarum, quos aliquo uideo in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indisertus fuit. C. uero filius eius disertus. C. q; Tuditanus cum omni uita, atq; uictu excultus, atq; expolitus: tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodem'q; in genere est habitus is, qui iniuria accepta, fregit T. Gracchum patientia: ciuis in rebus optimis costantissimus M. Octauius. At uero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus: ijsdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulo minor natu, & summus orator est habitus: et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus. Hoc in oratore latino primum mihi uidetur & lenitas apparuisse illa Græcorum, & uerborum comprehensio, etiam artifex, ut ita dicam, stylus. Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi & propè æquales, C. Carbo, & T. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, q summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione maiorū, est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen: homo non liberalitate, ut alij, sed ipsa tristitia, & seueritate popularis: cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briso Trib. pl. diu restitit, M. Lepido Cos. adiuuante. eaq; res Publico Africano uituperationi fuit: quod eius authoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones, multum clientes consilio, & lingua: plus authoritate tamen, & gratia subleuabant. Sed Pompeij sunt scripta nec nimis extenuata: quanquam ueterum est similis, & plena prudentiæ. P. Crassum ualde probatum oratorem ijsdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio ualuit, & studio: & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore Serg. Galba, cuius Caio filio filiam suam collocauerat: affinitate sese deuinxerat: et cū esset P. Mutij filius: fratrem'q; haberet P. Scæ-

uolam, domi ius ciuile cognouerat. in eo industriam constat summam fuisse, maximamq́; gratiam: cum & consuleretur plurimum: & diceret. Horũ ætatibus adiuncti duo Caij Fãnij, Caij, Marci filij fuerũt: quorum Caij filius, qui Cos. cum Domitio fuit: unã orationem de socijs, & nomine latino contra Gracchum reliquit, sanè & bonã, & nobilem. Tum Atticus, qđ ergo? est ne illa Fannij? nam uaria opinio pueris nobis erat. alij à C. Persio literato homine scriptam esse aiebant, illo, quẽ significat ualde doctum esse Lucilius: alij multos nobiles, quod quisq; potuisset in illam orationem contulisse. Tum ego, audiui equidem ista inquam de maioribus natu: sed nunquam sum adductus, ut crederem: eamq́; suspicionem propter hanc causam credo fuisse: quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset: oratio autem uel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. sed nec eiusmodi est, ut à pluribus confusa uideatur. unus enim sonus est totius orationis, & idem stylus: nec de Persio reticuisset Gracchus: cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de cæteris obiecisset: præsertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis: nam & causas defensitauit: & Tribunatus eius, arbitrio, & authoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Lælij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto, quem, quia cooptatus in Augurum collegiũ non erat: non admodum diligebat: præsertim cum ille Q. Scæuolam sibi, minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiæ detulisse: is tamen instituto Lælij Panætiũ audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest, quæ neq; nimis est infans, neq; pfecte diserta. Mutius autem Augur, quod per se opus erat, ipse dicebat: ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium. is oratorũ in numero non fuit: iuris qđem ciuilis intelligentia, atq; omni prudentiæ genere præstitit. L. Cœlius Antipater scriptor, quẽadmodũ uidetis, fuit, ut tẽporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorũ etiã, ut L. Crassi, magister. Vtinam in Tiberio Gracco, C. q́; Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset: quale ingenium ad bene dicendum fuit. profecto nemo his uiris gloria præstitisset. sed eorum alter propter turbulentissimum Tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat: ab ipsa rep. est interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem, morte uolũtaria se à seueritate iudicũ uindicauit. Sed fuit uterq; summus orator: atq; hoc memoria patrum teste dicimus. Nam & Carbonis, et Gracchi habe-

mus orationes, nondum ſatis ſplendidas uerbis, ſed acutas, pruden-
tiæq; pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à pue-
ro doctus, & græcis literis eruditus. Nam ſemper habuit exquiſitos
è Græcia magiſtros: in eis iam adoleſcens Diophanem Mitylenæum
Græciæ temporibus illis diſertiſſimum. ſed & breue tempus ingenij
augendi, & declarandi fuit. Carbo, quod uita ſuppeditauit, eſt in
multis iudicijs, cauſiſq; cognitus. Hunc qui audierant prudentes homi-
nes, in qbus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in
Conſulatu fuiſſe narrabat: canorum oratorem, & uolubilem, & ſatis
acrem, atq; eundem & uehementem, & ualde dulcem, & perfacetū
fuiſſe dicebāt. Addebat induſtrium etiam, & diligentem, & in exer
citationibus, commentationibuſq; multum operæ ſolitum eſſe ponere.
Hic optimus illis temporibus eſt patronus habitus: eoq; forū tenente
plura fieri iudicia cœperunt. Nam & quæſtiones ppetuæ hoc adole-
ſcente conſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerant. L. enim Piſo Trib. pl.
legem primus de pecunijs repetundis Cenſorino, & Manilio Coss. tu
lit. Ipſe etiam Piſo & cauſas egit: & multarum legum aut author,
aut diſſuaſor fuit: iſq; & orationes reliquit, quæ iam euanuerunt:
& annales ſanè exiliter ſcriptos: & iudicia populi, qbus aderat Car
bo, iam magis patronum deſyderabant tabella data: quam legem
L. Caſſius Lepido, & Mancino Coss. tulit. Veſter etiam D. Brutus
M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poëta ſum audire ſolitus, & di
cere non inculte ſolebat: & erat cum literis latinis, tum etiam græ-
cis, ut temporibus illis, ſatis eruditus. Quæ tribuebat idē Accius etiam
Q. Maximo L. Pauli nepoti. Et uero ante Maximum, illum Scipio-
nem, quo duce priuato T. Gracchus occiſus eſſet: cum omnibus in re-
bus uehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuiſſe. Tum etiam P.
Lentulus ille princeps, ad remp. duntaxat quod opus eſſet, ſatis ha-
buiſſe eloquentiæ dicitur. ijſdemq; temporibus L. Furius Pilus perbene
latine loqui putabatur, literatiuſq;, q̃ cæteri. P. Scæuola ualde pru-
denter, & acute: paulo etiam copioſius, nec multo minus prudenter
M. Manilius. Appij Claudij uolubilis, ſed paulo feruidior erat oratio.
In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato Africa-
nı̄ ſororis filius, mediocres oratores: etſi Flacci ſcripta ſunt, ſed ut
ſtudioſi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non in-
fans ille quidem. Sed ut uita, ſic oratione etiam turbulentus M. Dru-
ſus C. F. qui in Tribunatu C. Gracchum collegam iterum Trib. fe-
cit, uir & oratione grauis, & authoritate: eiq; proxime adiun-
ctus C. Druſus frater fuit. tuus etiam gentilis Brute M. Pennus fa-

cile agitauit in Tribunatu, paulum C. Gracchum ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste Coss. Quæs. Gracchus, Trib. Pennus, illius M. F. qui cum Q. Aelio Cos. fuit. sed omnia is summa sperans, Aedilitius est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse uidi: nihil accepi, nisi latine, diligenterq; locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro, & Rutilio breuiter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem: & uterq; in multis causis uersatus. Erat in quibusdam laudandis uiris, etiam si maximi ingenij non essent: probabilis tamen industria: quanquam ijs quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. neq; enim refert uidere, quid dicendum sit, nisi id queas solute, & suauiter dicere. ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur: sit uoce, uultu, motuq; cõditius. Quid dicam opus esse doctrina? sine qua etiam si qd bene dicitur adiuuante natura: tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione sapientis hominis, & recti grauitas summa, & naturalis quædam inerat authoritas: non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur: ad senatoriam uero sententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime. significabat enim non prudentiam solũ, sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facile posset: quanquam huius quoq; ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. huius & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri scripti de uita ipsius acta, sane utiles, quos nemo legit. at Cyri uitam, et disciplinam legunt, præclaram illam qdẽ, sed neq; tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi, & seuero genere dicendi uersatus est, & uterq; natura uehemens, & acer. Itaq; cum unà Consulatum petiuissent: non ille solum, qui repulsam tulerat: accusauit ambitus designatum competitorem: sed Scaurus etiam absolutus, Rutilium in iudicium uocauit: multaq; opera, multaq; industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. sunt eius orationes ieiunæ: multa præclara de iure: doctus uir, & græcis literis eruditus, Panætij auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutum, et artis plenũ orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaq; illa, quæ propria est huius disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc uno, & stabilis inuenta est: qui cum innocentissimus in iudicium uocatus esset, quo iudicio

conuulsam

conuulsam penitus scimus esse remp. cum essent eo tempore eloquentissimi uiri L. Crassus, & M. Antonius Conss. eorum adhibere neutrum uoluit: dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, & is quidem tamen ut orator: quanquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mutius enucleate ille quidem, & polite, ut solebat, nequaquam autem ea ui, atq; copia, quam genus illud iudicij, & magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrunq; tamen laudemus: quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim ut in scæna, sic etiam in foro non eos modo laudari, qui celeri motu, & difficili utantur: sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo ueritas non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio: Q. Aelius Tubero fuit illo tempore L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat, paulo etiã durior, qui quidem in Triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auunculi sui testimonium: uacationem Augures, quo minus iudicijs operam darent: nõ habere. sed ut uita, sic oratione durus, incultus, horridus: itaq; honoribus maiorum respondere non potuit. fuit autem constans ciuis, & fortis, et in primis Graccho molestus: qđ indicat Gracchi in eũ oratio. sunt etiam in Gracchum Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus. Quàm hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis: ut omnes ferè Stoici prudentissimi in disserendo sint: & id arte faciant: sintq; architecti penè uerborum: idem traducti à disputando ad dicendũ, inopes reperiantur. Vnum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquẽtiam non desyderem, quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidẽ magnam, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego, non inquã Brute sine causa: propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur: uagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodum scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: sed dicere didicit à dicendi magistris: eorumq; more se exercuit. Quod si omnia à philosophis essent petenda: peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. quo magis tuum Brute iudicium probo, qui eorũ, idest ex uetere Academia philosophorum sectam secutus es, quorũ in doctrina, atq; præceptis disserendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi, & copia. quanq̃ ea ipsa peripateticorum, Academicorumq; consuetudo in ratione dicendi talis est: ut nec perficere oratorem possit ipsa p sese: nec sine ea

orator esse perfectus. Nam ut Stoicorum astrictior est oratio, aliquãtóq; contractior, quã aures populi requirunt: sic illorum liberior, & latior, quàm patitur consuetudo iudiciorum, & fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? Iouẽ sic, ut aiunt philosophi, si græce loquatur, loqui. Quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lectitauisse Platonem studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: id'q; apparet ex genere, & granditate uerborum. Dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & huius oratio in philosophiam translata pugnacior (ut ita dicam) uidetur, & illorum in iudicia pacatior. Nũc reliquorum oratorũ ætates, si placet, & gradus persequamur. Nobis uero, inq̄t Atticus, et uehemẽter quidem: ut pro Bruto ẽt respondeam: Curio fuit igitur eiusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim & aliæ, & pro Ser. Fuluio de incestu nobilis oratio. Nobis quidem pueris hæc omnium optima putabatur, quæ uix iam comparet in hac turba nouorum uoluminum. Præclare, inq̄t Brutus, teneo, qui istã turbam uoluminum effecerit. Et ego inquam, intelligo Brute, quem dicas. certe enim et boni aliquid attulimus iuuẽtuti, magnificentius, quàm fuerat, genus dicendi, et ornatius: & nocuimus fortasse, quod ueteres orationes post nostras, non à me quidẽ: meis. n. illas antepono: sed à plerisq; legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisq;: q̄q̄ uideo mihi multa legenda iam te authore, quæ antea contemnebam.

Atqui hæc inquã de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis, de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes, ueruntamen nondũ tritis nostrorũ hominũ auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla: & multa dixit, & illustria: & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum et uita suppeditauisset: & splendor ei non defuisset: Cos. non fuisse. Sed ecce in manibus uir, & præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus à puero C. Gracchus. Noli enim putare quenquam Brute pleniorem, & uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille, sic prorsus, inquit, sic existimo: atq; istum de superioribus penè solum lego. Immo planè inquam Brute legas censeo. damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ, latinæq; literæ fecerunt: q utinã non tam fratri pietatẽ, quàm patriæ præstare uoluisset. Quàm ille facile tali ingenio, diutius si uixisset, uel paternã esset, uel auitã gloriam consecutus. eloquẽtia quidem nescio an habuisset parẽ neminẽ. Grandis est uerbis, sapiẽs sentẽtijs, genere toto grauis. manus extrema non accessit operibus eius. præclare inchoata multa, perfecta nõ planè. legendus inquam est hic orator

Brute, ſi quiſquam alius, iuuentuti. non. n. ſolũ acuere, ſed etiam alere ingenium poteſt. Huic ſucceſſit ætati C. Galba Serg. illius eloquentiſſimi uiri filius, P. Craſſi eloquentis, & iuris periti gener. Laudabant hunc patres noſtri: fauebant etiam propter patris memoriam: ſed cecidit in curſu. nam rogatione Manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia, cũ pro ſeſe ipſe dixiſſet: oppreſſus eſt. Extat eius peroratio, q̃ epilogus dicitur: q̃ tanto in honore pueris nobis erat: ut eum etiam ediſceremus. hic, qui in collegio ſacerdotum eſſet: primus poſt R. C. iudicio publico eſt condemnatus. P. Scipio, qui eſt in Conſulatu mortuus: non multum ille quidem, nec ſæpe dicebat: ſed & latine loquendo cuiuis erat par: & omnes ſale, facetijsq́; ſuperabat. Eius collega L. Beſtia bonis initijs orſus Tribunatus: nam P. Popiliũ ui C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit: uir & acer, & non indiſertus, triſtes exitus habuit Conſulatus. Nam inuidioſa lege Manilia quæſtio C. Galbam ſacerdotem, & quatuor Conss. L. Beſtiam, C. Catonem, SP. Albinum, ciuemq́; præſtantiſſimum L. Opimiũ Gracchi interfectorẽ à populo abſolutum, cũ is contra populi ſtudiũ ſtetiſſet: Gracchani iudices ſuſtulerunt. Huius diſſimilis in Tribunatu, reliquaq́; omni uita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non indiſertus fuit. C. Fimbria temporibus iiſdem ferè, ſed longius ætate prouectus, habitus eſt ſanè (ut ita dicã) luculẽtus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulo feruidior, atq; cõmotior: diligentia tamen, & uirtute animi, atq; ita bonus author in Senatu: idẽ tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cũ uirtute, tum etiam ipſo orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus: quas iam reperire uix poſſumus. Atq; etiam ingenio, & ſermone eleganti, ualetudine incõmoda C. Sextius Caluinus fuit, qui, etſi cũ remiſerant dolores pedũ: non deerat in cauſis: tamen id non ſæpe faciebat. Itaq; conſilio eius, cũ uolebant, homines utebantur: patrocinio, cum licebat. Iiſdem temporibus M. Brutus: in quo magnum fuit Brute dedecus generi ueſtro: q̃ cum tanto nomine eſſet: patremq́; optimum uirũ habuiſſet, & iuris peritiſſimũ: accuſationẽ factitauerit, ut Athenis Lycurgus. Is magiſtratus nõ petiuit: ſed fuit accuſator uehemens, & moleſtus: ut facile cerneres naturale quoddam ſtirpis bonũ degenerauiſſe uitio deprauatæ uoluntatis. Atq; eodem tempore accuſator de plebe L. Cæſidenus fuit, quẽ ego audiui iam ſenem: cum ab L. Sabelio mulctam lege Aquilia de iuſtitia petiuiſſet. Non feciſſem hominis penè infimi mentionem: niſi iudicarem, qui ſuſpicioſius, aut crimino- ſius diceret: audiuiſſe me neminem. Doctus etiam græcis T. Albutius, uel potius penè Græcus. loquor, ut opinor: ſed licet ex orationibus iu-

dicere. Fuit autem Athenis adolescens: perfectus Epicureus euaserat, minime aptum ad dicendum genus. Iamq; Q. Catulus non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus: multæ literæ: summa non uitæ solum, atq; naturæ, sed orationis etiam comitas: incorrupta quædam latini sermonis integritas, quæ perspici cum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quẽ de Consulatu, & de rebus gestis suis conscriptum molli, & Xenophontio genere sermonis misit ad A. Furium poëtam familiarem suum: qui liber nihilo notior est, q̃ illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus. Mihi quidem nec iste notus est, nec illi. sed hæc mea culpa est. nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te sumam, & conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo latinus: quæ laus dicendi non mediocris, ab oratoribus plerisq; neglecta est. nam de sono uocis, & suauitate appellandarum literarum, quoniam filiũ cognouisti: noli expectare quid dicam: quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero: sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis: ut cum quosdam audires, qui tum erant præstantes: uideretur esse inferior: cum autem ipsum audires sine comparatione: non modo contentus esses: sed melius non quæreres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Syllanus dicebant de R. P. quod esset illis uiris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non sæpe dicebat: sed polite, latine uero in primis & eleganter locutus: quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio uir acer, & fortis, cui fortuna belli crimini, inuidiæ populi calamitati fuit. Tum etiam C. L. Memmij fuerunt oratores mediocres, accusatores acres, atq; acerbi. Itaq; in iudicium capitis multos uocauerunt: pro reis non sæpe dixerunt. SP. Torius satis ualuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicũ uitiosa, & inutili lege uectigali leuauit. M. Marcellus Esernini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta Prætorius in mediocriũ oratorum numero, dicendi non ita multũ laude processerat: sed de industria cum uerbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequebatur, atq; imitabatur antiquitatem. Atq; ego & in hoc ipso Cotta, & in alijs pluribus intelligo me non ita disertos homines & retulisse in oratorũ numerũ, & relaturũ. Est enim propositum colligere eos, qui

hoc munere in ciuitate functi sint: ut tenerent oratorũ locum: quorum quidẽ quæ fuerit assensio: et quàm in omnibus rebus difficilis optima pfectio, atq; absolutio: ex eo, quod dicam: existimari potest. Quàm mul ti.n.iam oratores cõmemorati sunt: & q̃diu in eorũ enumeratione uersamur: cũ tamen spisse, atq; uix, ut dudũ ad Demosthenem, & Hyperidem, sic nũc ad Antoniũ, Crassumq; puenimus. Nam ego sic existimo hos oratores fuisse maximos: & in his primũ cum Græcorum gloria, latine dicendi copiam æquatam. Omnia ueniebant Antonio in mentem: eaq; suo quæq; loco, ubi plurimũ proficere, & ualere possent: ut ab imperatore eqtes, pedites, leuis armatura: sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio: imparatus semper aggredi ad dicendum uidebatur: sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunq̃ uiderentur non satis parati ad cauendum fuisse. Verba ipsa, non illa qdem elegantissimo sermone: itaq; diligenter loquendi laude caruit: neq; tamen est admodũ inquinate locutus: sed illa, quæ proprie laus oratoris est in uerbis: nam ipsum latine loqui, est illud qdem (ut paulo ante dixi) in magna laude ponendũ, sed non tam sua sponte, q̃ quod est à plerisq; neglectum. non enim tam præclarum est scire latine, quàm turpe nescire: neq; tam id mihi oratoris boni, q̃ ciuis Romani proprium uidetur. sed tamen Antonius in uerbis & eligendis: neq; id ipsum tam leporis causa, q̃ ponderis: & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: uerum multo magis hoc idem in sententiarũ ornamentis, & conformationibus. quo genere quia præstat omnibus Demosthenes: idcirco à doctis oratorũ est princeps iudicatus. σχήματα enim quæ uocant Græci: ea maxime ornant oratorem: eaq; non tam in uerbis pingendis habent pondus, q̃ in illuminandis sententijs. Sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis: quæ si partienda est in gestum, atq; uocem: gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententijs congruens: manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisq; motus cũ uerbis, sententijsq; consentiens: uox pmanens, uerum subrauca natura: sed hoc uitiũ huic uni in bonum conuertebat: habebat.n. flebile quiddam in quæstionibus, aptumq; cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam cõmouendam: ut uerũ uideretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, q quæsiuisset, quid primũ esset in dicendo: actionem: qd secundũ: idem, & idem tertiũ respondisse. Nulla res magis penetrat in animos: eosq; fingit: format: flectit: talesq; oratores uideri facit: quales ipsi se uideri uolunt. Huic alij parem

Laus Crassi

esse dicebant, alij anteponebant L. Crassum. illud quidem certe omnes ita iudicabant: neminem esse, qui horũ alterutro patrono, cuiusq̃ ingenium requireret. Equidem quanq̃ Antonio tantum tribuo, q̃tum supra dixi: tamẽ Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. Erat summa grauitas: erat cum grauitate iunctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: latine loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia: in disserendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de æquo, & bono disputaretur, argumentorum, & similitudinum copia. Nam ut Antonius coniectura mouenda, aut sedãda suspicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius: idq; cum sæpe aliâs, tum apud Centumuiros in M. Curij causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum, pro æquo, & bono dixit: ut hominem acutissimum. Q. Scæuolam, & in iure, in quo illa causa uertebatur: paratissimum, obrueret argumentorum, exemplorumq; copia. atq; ita tum ab his patronis æqualibus, etiam Conss. causa illa dicta est: cum uterq; ex contraria parte ius ciuile defenderet: ut eloquentium iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum eloquentissimus Scæuola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandũ, quid in iure, aut in æquo uerum aut esset, aut non esset: tum uerbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandiq;, & disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil uiderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis æstimator metuendus, q̃ admirandus orator. Verum ad Crassum reuertamur. Tum Brutus, etsi satis, inquit, mihi uidebar habere cognitum Scæuolam ex ijs rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio: quo utebatur propter familiaritatem Scæuolæ nostri: tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota nõ erat. Itaq; cepi uoluptatem, tam ornatum uirum, tamq; excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego. Noli inquam Brute existimare his duobus quicquam fuisse in nostra ciuitate præstantius. Nam ut paulo ante dixi consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese: statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorẽ. Crassus erat elegantium parcissimus, Scæuola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis: Scæuolæ multa in seueritate non deerat tamen comitas. licet omnia hoc modo: sed uereor, ne fingi uideantur hæc, ut dicantur à me, quodãmodo. res se tamen sic habet: cum omnis uirtus sit, ut uestra Brute uetus Academia dixit:

mediocritas: uterq; horum medium quiddam uolebat sequi: sed ita cedebat, ut alter ex alterius laude partem, uterq; autẽ suam totam haberet. Tũ Brutus, cũ ex tua oratiõe mihi uideor, inqt, bene Crassum, & Scæuolam cognouisse: tum de te, & de Ser. Sulpitio cogitans, esse quandam uobis cum illis similitudinem iudico. Quonam inquam istuc modo? Quia mihi & tu uideris, inquit, tantum iuris ciuilis scire uoluisse: quantum satis esset oratori: & Seruius eloquentiæ tantum assumpsisse: ut ius ciuile facile possit tueri: ætatesq; uestræ, ut illorum, nihil, aut non ferè multum differunt. Et ego, de me inquã dicere nihil est necesse: de Seruio autem & tu probe dicis: & ego dicam quod sentio. Non enim facile quenquam dixerim plus studij, q̃ illum et ad dicendum, et ad omnes bonarum rerũ disciplinas adhibuisse. nam & in iisdẽ exercitationibus ineunte ætate fuimus: & postea Rhodum unà ille etiam profectus est, quo melior esset, & doctior: & inde ut rediit, uidetur mihi in secunda arte primus esse malluisse, q̃ in prima secundus. Atq; haud scio, an par principibus esse potuißet: sed fortaße maluit, id quod est adeptus, longe omnium non eiusdem modo ætatis, sed eorũ etiam, qui fuißent: in iure ciuili eße princeps. Hic Brutus, ain' tu, inquit? etiam'ne Q. Scæuolæ Seruiũ nostrum anteponis? Sic enim inquam Brute existimo: iuris ciuilis magnum usum & apud Scæuolam, & apud multos fuiße, artem in hoc uno: quod nunquam effecißet ipsius iuris scientia, nisi eam præterea didicißet artẽ, quæ doceret rẽ uniuersam tribuere in partes: latentem explicare definiendo: obscuram explanare interpretando: ambiguam primũ uidere: deinde distinguere: postremo habere regulã, qua uera, et falsa iudicarẽtur, et quæ q̃bus propositis essent: quæq; non eßent cõsequẽtia. Hic. n. attulit hanc artẽ oĩum artiũ maximã, quasi lucẽ, ad ea, quæ cõfuse ab aliis aut respõdebãtur, aut agebãtur.

Dialecticã mihi uideris dicere, inquit. Recte inq̃ itelligis: sed adiunxit ẽt et literarũ scientiã, et loquendi elegantiã, quæ ex scriptis eius, quorũ similia nulla sunt: facillime perspici potest. Cumq; dicendi causa duobus pitissimis operã dedißet, L. Lucilio Balbo, C. Aqlio Gallo: Galli hominis acuti, & exercitati prõptam, & paratã in agendo, et ĩ respondẽdo celeritatem subtilitate, diligentiaq; superauit: Balbi docti, & eruditi hominis in utraq; re consyderatã tarditatem uicit expediendis, conficiendisq; rebus. sic & habet, quod uterque eorum habuit: & expleuit, quod utrique defuit. Itaque ut Crassus mihi uidetur sapientius fecisse, quàm Scæuola: hic enim causas studiose recipiebat, in quibus à Crasso superabatur: ille se consuli solebat,

ne qua in re inferior esset, quàm Scæuola: sic Seruius sapientissime, cũ duo ciuiles artes, ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiæ: perfecit, ut altera præstaret omnibus: ex altera tantum assumeret, quantum esset & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, ita prorsus, inquit, & antea putabam. Audiui enim nuper eum studiose, & frequenter affui, cum ex eo, ius nostrum pontificium qua ex parte cum iure ciuili coniunctum esset: uellem cognoscere. & nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio, & iudicio tuo: simul illud gaudeo: quod & æqualitas uestra, & pares honorum gradus, & artiũ, studiorumq́; quasi finitima uicinitas tantum abest ab obtrectatione inuidiæ, quæ solet lacerare plerosq;: uti ea non modo non exulcerare uestram gratiam, sed etiam conciliare uideatur. quali enim te erga illum perspicio: tali illum in te uoluntate, iudicioq́; cognoui. Itaq; doleo, & illius consilio, & tua uoce populum R. carere tandiu. quod cum per se dolendum est, tum multo magis consyderanti ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, dixeram, inquit, à principio, de rep. ut sileremus: itaq; faciamus. nam si isto modo uolumus singulas res desyderare: nõ modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo inquam ad reliqua: & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur ueniebat Crassus: expectabatur: audiebatur à principio statim, quod erat apud eum semper accuratum: expectatione dignus uidebatur: non multa iactatio corporis, nõ inclinatio uocis, nulla inambulatio, nõ crebra supplosio pedis, uehemens, et interdum irata, et plena iusti doloris oratio: multæ, et cũ grauitate facetiæ: quodq́; difficile est, idẽ et pornatus, et pbreuis. iam in altercando inuenit parem neminem. uersatus est in omni ferè genere causarum. mature in locum principum oratorum uenit. Accusauit C. Carbonem eloquentissimum hominem, admodum adolescens. summã ingenij nõ laudẽ modo, sed etiam admirationẽ est cõsecutus. Defendit postea Liciniã uirginem, cũ annos. XXVII. natus esset. in ea ipsa causa fuit eloquentissimus: orationisq́; eius scriptas quasdã parteis reliqt. Voluit adolescens in colonia Narbonensi, causæ popularis aliqd attingere: eãq́; coloniã, ut fecit, ipse deducere. Extat in eã legem senior (ut ita dicã) quã ætas illa ferebat, oratio. Multæ deinde causæ, sed ita tacitus Tribunatus: ut nisi in eo magistratu cœnauisset apud Præconem Granium: idq́; nobis bis narrauisset Lucilius: Trib. pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus. Sed ne de Scæuolæ qdẽ Tribunatu qcq̃ audiuisse uideor: & eũ collegã Crassi credo fuisse.

Omnibus quidem alijs inquam in magistratibus, sed Trib. anno post fuit: eoq; in rostris sedente suasit Seruiliam legem Crassus. Nam Censuram sine Scæuola gessit. eũ enim magistratum nemo unquam Scæuolarũ petiuit. sed hæc Crassi cum edita oratio est, quam te sæpe legisse certo scio: quatuor, & triginta tum habebat annos: totidemq; annis mihi ætate præstabat. Iis enim Coss. eam legem suasit, quibus nati sumus: cum ipse esset Q. Cæpione Cos. natus, & C. Lælio, triennio ipso minor, q̃ Antonius: quod iccirco posui: ut dicendi latine prima maturitas in qua ætate extitisset, posset notari: & intelligeretur iam ad summum penè esse perductam: ut eò nihil fermè quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, à iure ciuili, ab historia fuisset instructior. Erit inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem expectas.

Nescio inquam. Sed est etiam L. Crassi in Consulatu pro Q. Cæpione, defensione iuncta non breuis, ut laudatio, ut oratio autem, breuis, postrema Cens. oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco ueritatis color: quin etiam comprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus & breuis, & in membra quædam, quæ κῶλα græci uocant: dispertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas: uellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi, sanè exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere. cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nam Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex ijs orationibus, quas reliquit: habemus cognitam. Et ego, mihi q̃dẽ à pueritia quasi magistra fuit inquam illa in legem Cæpionis oratio, in qua & authoritas ornatur Senatus: quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicum, & in accusatorũ factionem, contra quorũ potentiam populariter tum dicendũ fuit. multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta, q̃ scripta: quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa Censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentariũ paulo plenius. nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et uero fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonij genus dicendi multo aptius iudicijs, quàm concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorũ numero: tamen pono satis in eo fuisse orationis, atq; ingenij, quo & magistratus personam, & consularẽ dignitatem tueretur: quod idem de C. Cœlio di-

xerim: induſtriam in eo ſummam fuiſſe, ſummaſq; uirtutes: eloquentiæ tantum, quod eſſet in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipſius dignitati ſatis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus latine, & diligenter loquentibus numeratus eſt, qui tamen ſumma nobilitate hominem cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia L. Philippum in Conſulatus petitione ſuperauit. Eodem tempore C. Clodius, & ſi propter ſummam nobilitatem, & ſingularē potentiam magnus erat: tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Eiuſdem ferè tēporis fuit Eques Romanus C. Titius, ꝗ meo iudicio eò ꝑueniſſe uidetur: quo potuit ferè latinus orator ſine græcis literis, & ſine multo uſu ꝑuenire. Huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorū, tantum urbanitatis habent: ut pene Attico ſtylo ſcriptæ eſſe uideantur. Eaſdē argutias in tragœdias, ſatis ꝗdem ille acute, ſed parū tragice tranſtulit: quē ſtudebat imitari L. Afranius poëta, homo ꝑargutus, in fabulis ꝗdem etiam, ut ſcitis, diſertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, ꝗ à Senatu hoſtis cum C. Mario iudicatus eſt: acer, & uehemens accuſator. In eo genere ſanè probabilis, doctus autem græcis literis, propinquus noſter, factus ad dicendum M. Gratidius M. Antonij perfamiliaris: cuius præfectus cū eſſet in Cilicia, eſt interfectus: ꝗ accuſauit C. Fimbriam M. Marij Gratidiani patrem. Atq; etiam apud ſocios, & latinos, oratores habiti ſunt Q. Vectius Vectianus è Marſis, quē ipſe cognoui, prudens uir, & in dicendo breuis. Q. D. Valerij Sorani uicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, q̃ docti & græcis literis, & latinis. C. Ruſticellus Bononienſis, is ꝗdē & exercitatus, & natura uolubilis. Omnium autē eloquētiſſimus extra hanc urbē T. Betutius Barrus Aſculanus, cuius ſunt aliquot orationes Aſculi habitæ: illa Romæ contra Cæpionem, nobilis ſanè: cui orationi Cæpionis ore reſpondit Aelius, ꝗ ſcriptitauit orationes multas: orator ipſe nunquam fuit. Apud maiores autem noſtros uideo diſertiſſimum habitū ex Latio L. Papyriū Fregellanum T. Gracchi P. F. ferè ætate. eius autem oratio eſt pro Fregellanis, coloniſq; latinis habita in Senatu. Tum Brutus, ꝗd tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cenſes inquam? niſi id quod urbanis, præter unum: ꝙ non eſt eorū urbanitate quadam, quaſi colorata oratio. Et Brutus, ꝗ eſt, inquit, iſte tandem urbanitatis color? Neſcio inquam: tantum eſſe quendam ſcio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris. audies tu ꝗdem etiam uerba quædam non trita Romæ: ſed hæc mutari, dediſciq; poſſunt. Illud eſt maius: quod in uocibus noſtrorū oratorū recinit ꝗddam, &

resonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinum hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare.

Eon' inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso. sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo: ut ego iã non mirer illud Theophrasto accidisse: quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadã, quanti aliquid uenderet: & respondisset illa: atq; addidisset, hospes non potest minoris: tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem: cum ætatem ageret Athenis: optimeq; loqueretur. Omnium (sicut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus. sed domum redeamus: idest ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso, & Antonio L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamẽ proximus. Itaq; eum, & si nemo intercedebat, qui se illi anteferret: neq; secundum tamen, neq; tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertiũ, q̃ uix è carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum absit à primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quæ qui sine comparatione illorũ spectaret: satis magna diceret: summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententijs. erat etiam in primis, ut temporibus illis, græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus. Horum ætati propè coniunctus L. Gellius non tam uendibilis orator, quàm ut nescires, quid ei deesset: nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandũ, nec Romanarum rerũ immemor, & uerbis solutus satis: sed in magnos oratores inciderat eius ætas: multam tamen operã amicis, & utilem præbuit: atq; ita diu uixit: ut multarũ ætatum oratoribus implicaretur: multum etiam in causis uersaretur. Iisdem ferè temporibus D. Brutus is qui Cos. cum Mamerco fuit, homo & græcis doctus literis, & latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite: Cneusq́; Pompeius Sex. F. aliquem numerũ obtinebat. nam Sex. frater eius præstantissimum ingeniũ contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad perfectã geometriæ, rerumq́; stoicarũ scientiam. Item in iure, & ante hos M. Brutus, & paulo post eum C. Bilienus, homo p̃ se magnus, propè simili ratione, summus euaserat. qui Cos. factus esset, nisi in Marianos consulatus, et in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octauij eloquẽtia, quæ fuerat ante consulatũ ignorata: in consulatu multis concionibus est uehementer probata. Sed ab eis, q̃ tantum in dicentiũ numero

non in oratorũ fuerunt: iam ad oratores reuertamur. Censeo, inquit Atticus. eloquentes enim uidebare, non sedulos uelle conquirere. Festiuitate igitur, & facetijs inquã C. Iulius L. F. & superioribus, & æqualibus suis omnibus præstitit: oratorq; fuit, minime ille quidem uehemens: sed nemo unquã urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex qbus, sicut ex eiusdẽ tragœdijs, lenitas eius sine neruis perspici potest. Eius æqualis P. Cethegus, cui de rep. satis suppeditabat oratio: totam enim tenebat eam, penitusq; cognorat. Itaq; in Senatu Conss. authoritatem assequebatur: sed in causis publicis nihil, priuatis satis ueterator uidebatur. Erant in priuatis causis Q. Lucretius Vispillo & acutus, & iuris peritus. nam Offella aptior concionibus, quàm iudicijs. prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis causis orator sanè tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & penè frigidus: sed & callidus, & in capiendo aduersario uersutus: & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia: cuius auditor P. Orbius meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus: in iure autem ciuili nõ inferior, quàm magister fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad summam senectutem: uolebat esse similis horum: eratq; & bonus uir, & innocens: sed dicebat parum. nec sanè plus frater eius M. Virgilius, qui Trib. pl. L. Syllæ imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, siue rabularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt: quos quidem ego cognouerim. solutissimum in dicendo, & acutissimum iudico nostri ordinis Q. Sertorium, Equestris C. Gorgonium. fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendũ: & uitæ splendore multo, & ingenio sanè probabili T. Iunius L. filius Tribunitius, quo accusante P. Sextius Præt. designatus, dãnatus est ambitus. is processisset honoribus lõgius: nisi semper infirma, atq; etiam ægra ualetudine fuisset. Atque ego præclare intelligo, me in eorũ commemoratione uersari, qui nec habiti sint oratores: neq; fuerint: præteririq; à me aliquot ex ueteribus commemoratione, aut laude dignos, sed hoc quidem ignoratione. qd enim est superioris ætatis, quod scribi possit de ijs, de quibus nulla monimenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum. De ijs autem, quos ipsi uidimus: neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes uidimus. Volo enim sciri in tanta, & tam uetere rep. maximis præmijs eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere: non plurimos ausos esse: potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam:

ut intelligi

ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paulo, quàm Iulius, sed æquales propémodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpitius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fusius, M. Drusus patricius: nec ulla ætate uberior oratorum foetus fuit. Ex his Cotta, & Sulpitius cum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus quomodo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semper'ne in oratore probando, aut improbando uulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alij probantur multitudine, alij autem ab ijs, q intelligunt? Recte requiris inquam Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, adlaborasse huic modo Bruto probaturus es? Planè inquam Attice disputationem hanc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, et Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari uelim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. nam quid in dicendo rectum sit, aut prauum, ego iudicabo: si modo is sum, qui id possim, aut sciam iudicare: qualis uero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim, ut quidē ego sentio, quæ sint efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem dicetur: ut delectetur: ut moueatur uehementius. qbus uirtutibus oratoris, horū quicq; efficiatur: aut quibus uitijs orator aut non assequatur hæc: aut etiam in his labatur, & cadat: artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ij, qui audiunt, ita afficiātur, ut orator uelit: uulgi assensu, et populari approbatione iudicari solet. Itaq; nunquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An censes, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, nō eosdem gradus oratorū uulgi iudicio, & doctorū fuisse? De populo siquem ita rogauisses: quis est in hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio, & Crasso aut dubitaret: aut hunc alius, illū alius diceret. nemo'ne Philippum tam suauem oratorem, tam grauem, tam facetum his anteferret? quem nosmet ipsi, qui hæc arte aliqua uolumus expēdere: proximū illis fuisse diximus. nemo profecto. id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo uideri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sanè frigenti ad populum: mihi cane, & musis: Ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, mihi cane, & populo mi Brute dixerim: ut qui audient, quid efficiatur: ego etiā cur ita efficiatur, intelligam. Credit ijs, quæ dicuntur, qui audit oratorem: uera putat: assentitur: probat: fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo: & ducitur oratione: & quasi

uoluptate quadam perfunditur. quid habes, quod disputes? gaudet: dolet: ridet: plorat: fauet: odit: contemnit: inuidet: ad misericordiã inducitur, ad pudendũ, ad pigendum: irascitur: miratur: sperat: timet. Haec perinde accidunt: ut eorum, qui adsunt, mentes uerbis, & sententijs, & actione tractantur. Quid est, quod expectetur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo: hoc idem doctis probandum est. deniq; hoc specimen est popularis iudicij: in quo nunquam fuit populo cum doctis, intelligentibusq; dissensio. Cum multi essent oratores in uario genere dicendi: quis unquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubiũ fuisset apud patres nostros eligendi, cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alij: tamen utrũ de his potius, dubitasset aliquis: quin alterum, nemo. Quid adolescẽtibus nobis, cum esset Cotta, & Hortensius: num quis, cui quidem eligendi potestas esset: quenquam his anteponebat? Tum Brutus, quid tu, inquit, quaeris alios? de te ipso nonne quid optarent rei: quid ipse Hortensius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum causas (saepe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem inquam: et mihi, beneuolentia credo ductus, tribuebat omnia. Sed ego quae de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo: qui uulgi opinione disertissimi habiti sint: eosdem intelligentium quoq; iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum clarum poëtam ferunt: qui cum cõuocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod nouistis, uolumen suum: & eum legentem omnes praeter Platonem reliquissent: legam, inquit, nihilo minus: Plato enim mihi unus instar est omnium, me illum. & recte. Poëma enim reconditum paucorũ approbatione, oratio popularis ad sensum uulgi debet moueri. At si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus à caeteris: uerbum facere non posset. Quid tu Brute posses, si te ut Curionem quondam concio reliquisset?

Ego uero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiã causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo: tamẽ si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se inquam res habet: ut si tibiae inflatae non referant sonum: abijciendas eas sibi tibicen putet. Sic oratori populi aures tanquam tibiae sunt. eae si inflatum nõ recipiũt: aut si auditor omnino tanquam equus non facit: agitandi finis faciendus est. Hoc tamen interest, quod uulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione: cum à mediocri, aut

etiam à malo delectatur: eo eſt contentus: eſſe melius non ſentit: illud quod eſt, qualecunq; eſt, probat. Tenet enim aureis uel mediocris orator ſit modo aliquid in eo. nec res ulla plus apud animos hominum, q̃ ordo, & ornatus orationis ualet. Quare quis ex populo cum Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cauſa, de qua ante dixi: quicquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut poſſe fieri putaret? cum is hoc probare uellet M. Curium, cum ita hæres inſtitutus eſſet, ſi pupillus ante mortuus eſſet, quàm in ſuam tutelam ueniſſet: pupillo non nato hæredem eſſe nõ poſſe. Quid ille non dixit de teſtamentorum iure, de antiquis formulis? quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato hæres inſtitueretur. Quàm captioſum eſſe populo, quod ſcriptum eſſet, negligi: & opinione quæri uoluntates: & interpretatione diſertorum ſcripta ſimplicium hominum peruertere? Quàm ille multa de authoritate patris ſui, qui ſemper ius illud eſſe defenderat? q̃ omnino multa de conſeruando iure ciuili? Quæ quidem omnia cum perite, & ſcienter, tum ita breuiter, & preſſe, & ſatis ornate, & pereleganter diceret: quis eſſet in populo, qui aut expectaret, aut fieri poſſe quicquam melius putaret? At uero ut contra Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in litore ambulans ſcalmum reperiſſet: ob eamq; rem ædificare nauem cõcupiuiſſet: exorſus eſt: ſimiliter Scæuolam ex uno ſcalmo captionis centumuirale iudicium hæreditatis effeciſſe: hoc in illo initio conſecutus: multis eiuſdem generis ſententijs delectauit: animoſq; omnium, qui aderant, in hilaritatem à ſeueritate traduxit: quod eſt unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere: deinde hoc uoluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet: hoc ſenſiſſe: quoquo modo filius non eſſet, qui in ſuam tutelam ueniret, ſiue non natus, ſiue ante mortuus, Curius hæres ut eſſet: ita ſcribere pleroſq;: et id ualere, et ualuiße ſemper. Hæc, & multa eiuſmodi dicens, fidem faciebat: quod eſt ex tribus oratoris officijs alterum. deinde æquum bonum teſtamentorum, ſententias, uoluntateſq; tutatus eſt: quanta eßet in uerbis captio cum in cæteris rebus, tum in teſtamentis, ſi negligerentur uolũtates: quantam ſibi potentiam Scæuola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentũ facere poſtea, niſi de illius ſententia. Hæc cum grauiter, tum ab exemplis copioſe, tum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admiratione͂, aßenſionemq; commouit, dixiſſe ut contra nemo uideretur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui ſeparatim alterum admiratus eſſet: idem audito altero, iudiciũ ſuũ conte͂neret. At uero intelligens, & doctus, audie͂s Scæuo-

tiam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus, & ornatius: ab utroq; autẽ causa perorata, si quæreretur uter præstaret orator: nunquam profecto sapientis iudicium à iudicio uulgi discreparet. Qui præstat igitur intelligens imperito? magna re, & difficili: siquidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittatur'ue dicendo illud, quicquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto: quod sæpe, cũ oratores duo, aut plures populi iudicio probantur: quod dicendi genus optimũ sit, intelligit. Nam illud, quod populo non probatur: ne intelligenti q̃dem auditori probari potest. Vt enim ex neruorũ sono in fidibus, q̃ scienter ei pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaq; intelligens dicendi æstimator nõ assidens, & attente audiens, sed uno aspectu, & præteriens de oratore sæpe iudicat. Videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero: nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas quæsitorem, ut dimittat rogantem: intelligit oratorem in ea causa non adesse, q̃ possit animis iudicum admouere orationẽ, tanquam fidibus manũ. Idem si præteriẽs aspexerit erectos intuentes iudices: ut aut doceri de're, id'q; etiam uultu probare uideantur: aut ut auem cantu aliquo, sic illos uiderit oratione quasi suspensos teneri: aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse uehementius: ea si præteriens (ut dixi) aspexerit: etiã si nihil audierit: tamen oratorem uersari in illo iudicio: & opus oratoriũ fieri, aut pfectũ iã esse, profecto intelliget. Cum hæc disseruissem: uterq; assensus est: et ego tanq̃ de integro ordiens: quando igitur inquam à Cotta, & Sulpitio hæc omnis fluxit oratio: cum hos maxime iudicio illorũ hominum, et illius ætatis dixissem probatos: reuertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorũ bonorum (hos enim quærimus) duo genera sunt: unum attenuate, presse'q;: alterũ sublate, ample'q; dicentium: etsi id melius est, quod splendidius, & magnificentius: tamen in bonis omnia, quæ summa sunt, iure laudantur: sed cauenda est presso illi oratori inopia, & ieiunitas. Amplo autem inflatum, et corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acute Cotta: dicebat pure, ac solute: & ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat: sic ad uirium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione, nisi syncerum, nihil nisi siccum, atq; sanum, illud'q; maximum, quod cum contentione orationis flectere animos iudicum uix posset: nec omnino eo genere diceret: tractando tamen impellebat, ut idem facerent à se

commoti,

commoti, quod à Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius uel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, & ut ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna, tum suauis, & splendida: gestus, & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forũ, non ad scenam institutus uideretur: incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circunfluens oratio. Crassum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium. sed ab hoc uis aberat Antonij, Crassi ab illo lepos. O magnam inquit artem Brutus: siquidem istis, cum summi essent oratores, duæ res maxime, altera alteri defuit. Atq; in his oratoribus illud animaduertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quàm Cotta Sulpitio: & uterq; æqualibus suis plurimũ præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, uidere quò ferat natura sua quenq;: & ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, et lenissimo Ephori dixisse traditum est: alteri se calcaria adhibere: alteri frenos. Sulpitij orationes quæ feruntur: eas post mortẽ eius scripsisse P. Canutius putatur æqualis meus: homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus. Ipsius Sulpitij nulla oratio est: sæpeq; ex eo audiui, cum se scribere neque consueuisse, neque posse diceret. Cottæ pro se lege Varia quæ inscribitur: eam L. Aelius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino uir egregius, et Eques Romanus cum primis honestus, idemq; eruditissimus & græcis literis, et latinis: antiquitatisq; nostræ, & in inuentis rebus, et in actis, scriptorumq; ueterum literate peritus: quã scientiã Varro noster acceptam ab illo, auctamq; per sese uir ingenio præstans, omniq; doctrina, pluribus, & illustrioribus literis explicauit. sed idem Aelius Stoicus esse uoluit: orator autẽ nec studuit unq̃, nec fuit: scribebat tamen orationes, quas alij dicerẽt, ut Q. Metello. F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Rufo: q̃q̃ is etiã ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed nõ sine Aelio. His enim scriptis etiam ipse interfui, cũ essem apud Aelium adolescens: eumq; audire perstudiose solerẽ. Cottam autem miror summũ ipsum oratorẽ, minimeq; ineptum, Aelianas leueis oratiũculas, uoluisse existimari suas. His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Põponius maxime, uel dicã minime displicebat. locus erat omnino in maximis causis præter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea q̃d Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat: fastidiosior Crassus: sed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut Cæsarem. Cotta, Sulpitius expetebantur. ita ab ijs sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam

multa, quàm nostra ætate, iudicia fiebant: neq; hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur à pluribus: quo nihil est uitiosius. Respondemus ijs, quos non audiuimus: in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum. deinde magni interest coràm uidere me, quemadmodũ aduersarius de quaque re asseueret: maxime aũt quemadmodum quæque res audiatur. sed nihil uitiosius, quàm cum unũ corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum unũ est naturale principium, una peroratio. reliquæ partes, quasi membra suo quæque loco locata, suã uim, & dignitatem tenent. Cũ autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conueniat: quanto difficilius cauere, nequid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo maior est, totam causam, quàm partem dicere: & quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus: icirco hanc consuetudinem lubenter asciuimus. Erant tamen, quibus uideretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse uerbis utebatur: et quia latine nõ pessime loquebatur, usu credo aliquo domestico: nam literarum admodum nihil sciebat. sed magni interest, quos quisq; audiat quotidie domi: quibus cũ loquatur à puero: quẽadmodũ patres, pædagogi, matres etiã loquantur. Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios nõ tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caij filiæ sæpe sermo: ergo illam patris elegãtia tinctam uidimus: & filias eius Mutias ambas: quarũ sermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiã tu Brute credo aliquãdo audisti loquentem. Ego uero ac lubenter quidẽ, inquit Brutus, & eo lubentius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum inquã illum censes istius Liciniæ filiũ, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidẽ dicitur ingenio fuisse, inquit. Et uero hic Scipio collega meus, mihi sanè bene & loqui uidetur, & dicere. Recte inquam iudicas Brute Etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam & de duobus auis iã diximus, Scipione, & Crasso, & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quatuor filij, P. Scipione, qui ex dominatu T. Gracchi priuatus in libertatem rẽp. uindicauit: Q. Scæuola Augure, qui peritissimus iuris, idemq; percomis est habitus. Iã duorum abauorũ quàm est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis Cos. fuit, qui est Corculum dictus: alterius omnium sapientissimi C. Lælij? O generosam, inquit, stirpem, & tanquam in unam arborẽ plura genera, sic in istam domũ mul-

torum insitam, atq; illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor (ut conferamus parua magnis) Curionis: & si pupillus relictus est, patrio fuisse instituto, puro sermone assuefactam domum. & eo magis hoc iudico: quod neminem ex ijs qdē, qui aliquo in numero fuerunt: cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam nouerat: nullum legerat oratorem: nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum ius, non priuatum, & ciuile cognouerat: quanq̃ id qdem fuit etiam in alijs, & magnis quidem oratoribus: quos parum his instructos artibus uidimus, ut Sulpitium, ut Antonium. Sed ij tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum: idq́; cum constaret ex quinq; notissimis partibus: nemo in aliqua parte earũ omnino nihil poterat. In quacunq;.n. una planè claudicaret, orator esse non posset: sed tamen alius in alia excellebat. magis reperiebat quid dici opus esset, & quomodo præparare, & quo loco locari: memoriaq́; ea cõprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantq́; ei quædã ex his paria cũ Crasso, quædam etiam superiora. at Crassi magis enitebat oratio. Nec uero Sulpitio, neq; Cottæ dicere possumus, neq; cuiq̃ bono oratori rẽ ullam ex illis qnq; partibus plane, atq; omnino defuisse. Itaq; in Curione hoc uerissime iudicari potest: nulla re una magis oratorẽ cõmendari, quã uerborũ splendore, & copia. nam cum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse. in utroq; cachinnos irridentiũ cõmouebat. Motus erat is, quẽ & C. Iulius in ppetuum notauit: cum ex eo in utranq; partẽ toto corpore uacillante quæsiuit, quis loqueretur è lintre: & Cn. Sicinius homo impurus, sed admodũ ridiculus: neq; aliud in eo oratoris simile qcq̃. Is, cum Trib. pl. Curionẽ, & Octauium Coss. produxisset: Curioq́; multa dixisset sedente Cn. Octauio collega, q deuinctus erat fasciis, et multis medicamentis propter dolorẽ artuum delibutus: nunquam, inquit, Octaui collegæ tuo gratiam referes: q nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cũ proposuißet, aut quartum adderet: aut tertiũ quæreret: qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ perorauissem: ille contra me pro Ser. Næuio diceret: subito totam causam oblitus est: idq́; ueneficijs, & cantionibus Titiniæ factum eße dicebat. Magna hæc immemoris ingenij signa: sed nihil turpius, quàm quod etiam in scriptis obliuiscebatur, quid paulo ante posuisset: ut in eo libro, ubi se exeuntem è Senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit: cum Senatum Cæsar Cos.

habuisset: omnisq́; ille sermo ductus è percunctatione filij, quid in Se natu esset actum: in quo multis uerbis cum inueheretur in Cæsarem Curio: disputatioq́; esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum: cum sermo esset institutus Senatu misso, quem Senatum Cæsar Cos. habuisset: reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, tantam'ne fuisse obliuionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit, quantum flagitij commisisset? Quid autē inquam Brute stultius, quàm si ea uituperare uolebat, quæ uituperauit: nō eo tēpore instituere sermonē, cum illarū rerū iam tēpora præteriissent: Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in Senatu se Cæsare Cos. non accedere: sed id dicat ipso Cos. exiens è Senatu. Iam qui hac parte animi, quæ custos est cæterarū ingenij partiū: tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paulo ante posuisset: huic mi nime mirum est, ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaq; cū ei nec officiū deesset: & flagraret studio dicendi: perpaucæ ad eum causæ deferebantur. orator autem uiuis eius æqualibus proximus optimis numerabatur propter uerborū bonitatē, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentē quodāmodo celeritatem. itaq; eius orationes aspiciendas tamen censeo sunt illę quidē languidiores: uerūtamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam uim, ut solum sine alijs in Curione speciē oratoris alicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero eiusdē ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius, non satis acutus orator: sed tamen orator numeratus. Erat in uerbis grauitas: & facile dicebat: & authoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus, fortis uero actor, & uehemens, et uerbis nec inops, nec abiectus, & quē planè oratorē dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multum ab ijs aberat L. Fusius: tamen ex accusatione M. Aquilij diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Drusum, tuū magnū auunculum, grauē oratorē, ita duntaxat cum de rep. diceret. L. autem Lucullū etiā acutum, patremq́; tuum Brute, iuris quoq; & publici, & priuati sanè peritū. M. Lucullum, M. Octauiū Cn. filios: qui tantum authoritate, dicendoq́; ualuit, ut legem Semproniam frumētariam populi frequentis suffragijs abrogauerit. Cn. Octauiū M. filiū, M. Catonem patrē, Q. etiam Catulū filiū abducamus ex acie, idest à iudicijs: & in præsidijs reip. cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Cæpionē referrem, nisi nimis

equestri ordini deditus, à Senatu dissedisset. Cn. Carbonem. M. Marium, & ex eodẽ genere complureis minime dignos elegantis conuentus auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in ijs perturbẽ ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit, aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio est: seditiosorum omniũ post Gracchos L. Apuleius Saturninus eloquẽtissimus uisus est: magis specie tamen, & motu, atq; ipso amictu capiebat homines: q̃ aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos homines improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracutus, & callidus, in primis'q; ridiculus. Is ex summis & fortunæ, & uitæ sordibus in Prætura Cos. factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. nam & plebem tenebat: & equestrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is Præt. eodem die, quo Saturninus Trib. pl. Mario, & Flacco Coss. publice est interfectus, homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorum comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sanè, & satis acutus: sed tam solutus, & mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cauendum est, nequid in agendo, dicendo'ue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorem ætatem reuecti sumus. nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus: reuertamur. Coniunctus igitur Sulpitij ætati P. Antistius fuit, rabula sanè probabilis: q multos cũ tacuisset annos: neq; contemni solũ, sed irrideri etiam solitus esset: in Tribunatu primũ contra C. Iulij illam Cõsulatus petitionẽ extraordinariam, ueram causam agens est probatus, et eo magis, quod eandem causam cum ageret eius collega ille ipse Sulpitius: hic plura, & acutiora dicebat. Itaq; post Tribunatum primo multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ quæcunq; erant, deferebantur. Rem uidebat acute: componebat diligenter: memoria ualebat: uerbis non ille qdem ornatis utebatur, sed tamen non abiectis. Expedita autem erat, & perfacile currens oratio: & erat eius quidem tanquam habitus non inurbanus. Actio paulum cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat. Hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectionẽ, reditum'q; L. Syllæ sine iure fuit, & sine ulla dignitate resp. hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sulpitius occiderat. Cotta aberat, & Curio. uiuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo præter Carbonẽ, & Pomponium: quorum utrunq; facile superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna doctus uir, & studijs optimis deditus: bene latine loquens,

gnarus reip. non sine facetijs, sed neq; laboris multi, nec satis uersatus in causis: interiectusq; inter duas aetates, Hotensij, & Sulpitij, nec maiores consequi poterat: & minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quae cum facile omnes uincat superiores: tum indicat tamen quantum absit à summo: quamq; genus hoc scriptionis nondũ sit satis latinis literis illustratum. nam Q. Hortensij admodum adolescentis ingenium, ut Phidiae signum, simul aspectum, & probatum est. Is L. Crasso. Q. Scaeuola Coss. primum in foro dixit, & apud hos quidem Coss. & cum eorum, qui affuerũt: tum ipsorum Coss. qui omnes intelligentia anteibant: iudicio discessit probatus. undeuiginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo. C. Marcello Coss. mortuus: ex quo uidemus eum in patronorum numero annos quatuor, & XL. fuisse. Hoc de oratore paulo post plura dicemus. Hoc autem loco uoluimus aetatem in disparem oratorum aetatem includere: quanquam id qdem omnibus usu uenire necesse fuit, quibus paulo longior uita contigit: ut & cum multo maioribus natu, quàm essent ipsi, & cũ aliquanto minoribus cõpararentur: ut Accius ijsdem Aedill. ait se, & Pacuuium docuisse fabulam: cũ ille octuaginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortensius non cũ suis aequalibus solum, sed et mea cum aetate, & cum tua Brute, & cum aliquanto superiore coniungitur: siquidem & Crasso uiuo dicere solebat: & magis iam etiam uigebat Antonio: & cum Philippo iam sene pro Cn. Pompeij bonis dicente, in illa causa, adolescens cum esset, princeps fuit: & in eorũ, quos in Sulpitij aetate posui: numerum facile peruenerat: & suos inter aequales. M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe praestitit: & me adolescentem nactus octo annis minorem, quàm erat ipse, multos annos in studio eiusdẽ laudis exercuit: & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem. Vides igitur, ut ad te oratorẽ Brute peruenerimus, tam multis inter nostrum, tuumq; initiũ dicendi interpositis oratoribus: ex qbus quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorũ, qui uiuerent, nominare, ne uos curiosius eligeretis ex me, qd de quoq; iudicarem: eos, qui iam sunt mortui: nominabo. Tum Brutus, non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrẽ de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quaenam igitur inquam est?

Vereri te, inquit, arbitror, ne p nos hic sermo tuus emanet: & ij tibi succenseant, quos praeterieris. Quid? uos inquam tacere nõ poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror malle ipsum tacere: quàm taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, ue=

re inquam tibi Brute dicam: nõ me existimaui in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse uenturum: sed ita traxit ordo ætatum orationẽ, ut iam ad minores etiã peruenerim. Interpone igitur, inquit, si quos uidetur: deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immo uero inq̃ ad Hortensium: de me alij dicent, siqui uolent. Minime uero, inquit. nã etsi me facile omni tuo sermone tenuisti: tamen is mihi longior uidetur, quod propero audire de te, nec uero tã de uirtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notissimæ sunt: quàm quod gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur inquã tibi mos: quoniam me non ingenij prædicatorem esse uis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios: & à M. Crasso, q̃ fuit æqualis Hortensij, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiã à natura, labore, & industria, & quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam, & gratiã: in principibus patronis aliquod annos fuit. In huius oratione sermo latinus erat: uerba non abiecta, res compositæ diligenter, nullus flos tamẽ, neq; lumen ullum, animi magna, uocis parua contentio: omnia ferè, ut similiter, atq; uno modo dicerentur. Nam huius æqualis, & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit: qui omnia magna uoce dicens, uerborũ sanè bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarer tam alias res agere populũ, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autẽ Lentulus multo maiorem opinionem dicendi, actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cũ esset nec peracutus: q̃q̃ ex facie, & ex uultu uidebatur: nec abundans uerbis: etsi fallebat in eo ipso: sic interuallis, exclamationibus, uoce suaui, & canora, admirando irridebat: calebat in agendo, ut ea, quæ deerant: non desyderarentur. Ita tanquã Curio copia nonnulla uerborũ, nullo alio bono tenuit oratorum locum: sic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocritatem, actione occultauit, in qua excellens fuit. Neq; multo secus P. Lentulus, cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & uenustatis, uocis & suauitas, & magnitudo. sic in hoc nihil præter actionem fuit: cætera etiam minora, quàm in superiore. M. Piso quicquid habuit: habuit ex disciplina: maximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt, græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat: quod erat in reprehendendis uerbis uersutum, et solers, sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborẽ quasi cursum forensem diutius nõ tulit: q̃ et corpore erat infirmo: et hominum ineptias, ac stultitias, quæ

deuorandæ nobis sunt: non ferebat: iracundiusq; respuebat, siue morose, ut putabatur: siue ingenuo, liberoq; fastidio. Is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea: deinde ex uirginum iudicio magnam laudem est adeptus: et ex eo tempore, quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tandiu, quàm ferre potuit laborem. postea quantum detraxit ex studio: tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum, ueterum literarũ & studiosus, & non imperitus: multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus græcis literis satis doctus, quod proposuerat, explicans expedite: non inuenustus actor, sed iners: & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaq; et paucæ centuriæ ad Consulatum defuerunt. C. Macer authoritate semper eguit: sed fuit patronus propémodũ diligentissimus. Huius, si uita, si mores, si uultus deniq; non omnem commendationem ingenij euerteret: maius nomen in patronis fuisset. non erat abundans, nõ inops tamen, non ualde nitens, non planè horrida oratio, uox, gestus, & omnis actio sine lepore: at in inueniendis, cõponendisq; rebus mira accuratio: ut nõ facile in ullo diligentiorẽ, maiorẽq; cognouerim: sed eam ut citius ueteratoriam, quàm oratoriam diceres. hic si etiã in publicis causis probabatur: tamen in priuatis illustriorẽ obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator: minime ille quidem tardus in excogitando, ueruntamen uultu, & simulatione multo etiam acutior, quàm erat, uidebatur. Nã eius æqualẽ M. Glabrionẽ bene institutũ aui Scæuolæ diligẽtia, socors ipsius natura, negligensq; tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo: in existimando admodũ prudẽs: toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius uir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset: nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat oratione satis amplus: rẽ prudenter uidebat: actio uero eius habebat & in uoce magnum splendorem, et in motu summam dignitatem. Noster item æqualis D. Syllanus uictricus tuus, studij ille quidem habuit non multum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompeius. A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaq; doctrina, incredibili labore, atq; industria: quod scire possum: fuit enim mecum, & cum M. Pisone, cum amicitia, tum studijs, exercitationibusq; coniunctus. huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copiæ, in illa autem leporis parum. Erat eius æqualis P. Antronius uoce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis.

Et L. Octauius Reatinus: qui, cum multas iam causas diceret: adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum ueniebat magis audacter, q̃ parate. Et C. Staienus, qui se ipse adoptauerat, & de Staieno Aelium fecerat, feruido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur: ascendisset ad honores: nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus, & iudicio dedisset. Eodem tempore C. L. Cæpasq; fratres fuerunt, q multa opera ignoti homines, & repentini, Quæss. celeriter facti sunt, oppidano quodã, & inconditio genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem uocalem præteriisse uideamur: C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen uerborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cũ multa concursatione, magnoq; clamore. quod idẽ faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat, multorũ obedire tempori: multorumq; uel honori, uel periculo seruire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat. sed ut pugiles inexercitati etiam si pugnos, & plagas Olympiorum cupidi ferre possunt: solem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cum omni iam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset: illius iudicialis anni seueritatem quasi solem non tulit. Tum Atticus, tu quidem de fece, inquit, hauris, idq; iandudũ: sed tacebam: hoc uero nõ putabam, te usq; ad Staienos, & Antronios esse uenturũ.

Non puto inquam existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens in memoriam notam, & æqualem necessario incurro. Volo autem hoc perspici: omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint: memoria q dem dignos perpaucos: uerum qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. sed ad sermonem institutum reuertamur. T. Torquatus T. filius & doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus, atq; expeditus, cui si uita suppeditauisset, sublato ambitu Cos. factus esset: plus facultatis habuit ad dicendum, q̃ uoluntatis. Itaq; studio huic nõ satisfecit: officio uero nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noster multas priuatas causas actitauit, celeriter sanè uerba uoluens: nec hebes in causis, uel dicam plus etiam, quàm non hebes, sed efferuescens in dicendo stomacho sæpe, iracundiaq; uehementius: ut non cum aduersario solum, sed etiam (quod mirabile esset) cũ iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator: iurgio sæpe contenderet. M. Messala minor natu

q̃ nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere uerborũ, pru=
dens, acutus, minime incautus, patronus in cauſis cognoſcendis, cõponen
disq́; diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumq́; cauſarum.
Duo etiam Metelli Celer; & Nepos nihil in cauſis uerſati, nec ſine in-
genio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus aſſecuti. Cn. autẽ
Lentulus Marcellinus nec unquam indiſertus, et in Conſulatu per=
eloquens uiſus eſt, non tardus ſententijs, non inops uerbis, uoce canora,
facetus ſatis. C. Memmius L. filius perfectus literis, ſed græcis: faſti-
dioſus ſanè latinarum: argutus orator, uerbisq́; dulcis: ſed fugiens non
modo dicendi, uerum etiam cogitandi laborem, tantum ſibi de facult=
te detraxit, quantum imminuit induſtriæ. Hoc loco Brutus, quàm
uellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie ſunt: tibi dicere lu-
beret, & ſi de alijs minus, de duobus tamen, quos à te ſcio laudari ſo-
lere, Cæſare, & Marcello: audirem non minus lubenter, q̃ audiui de
ijs, qui fuerunt. Cur tandem inquam? an expectas quid ego iudi-
cem de iſtis, qui tibi ſunt æque noti, ac mihi? Mihi mehercule in=
quit, Marcellus ſatis eſt notus, Cæſar autem parum. illum enim ſæpe
audiui: hic, cum ego iudicare iam aliquid poſſem, abfuit. Quid
igitur de illo iudicas, quem ſæpe audiſti? Quid cenſes, inquit, niſi
id, quod habiturus es ſimilem tui? Næ egò inquam, ſi ita eſt, uelim
tibi eum placere quammaxime. Atq; & ita eſt, inquit: & uehe=
menter placet: nec uero ſine cauſa: nam & didicit: & omiſſis cæteris
ſtudijs, unũ id egit: ſeſeq́; quotidianis cõmentationibus acerrime exer-
cuit. Itaq; & lectis utitur uerbis, & frequentibus: & ſplendore uo-
cis, dignitate motus fit ſpecioſum, & illuſtre, quod dicitur. Omniaq́; ſic
ſuppetunt, ut ei nullam deeſſe uirtutem oratoris putem: maximeq́;
laudandus, qui hoc tempore ipſo, cum liceat, in hoc communi noſtro,
& quaſi fatali malo conſoletur ſe cũ conſcientia optimæ mentis, tum
etiam uſurpatione, & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis
nuper uirũ: atq; (ut dixi) uidi planè uirum. Itaq; cum eum antea tui
ſimilem in dicendo uiderim: tum uero nunc à doctiſſimo uiro, tibiq́;
ut intellexi, amiciſſimo Cratippo inſtructum omni copia, multo uide-
bam ſimiliorẽ. Hic ego, & ſi inquam de optimi uiri, nobisq́; ami
ciſſimi laudibus lubẽter audio: tamen incurro in memoriã cõmunium
miſeriarũ: quarum obliuionem quærens, hũc ipſum ſermonem produ
xi longius. Sed de Cæſare cupio audire, quid tandem Atticus iudicet.
Et ille præclare, inquit, tibi conſtas: ut de ijs, qui nunc ſunt, nihil
uelis ipſe dicere. & hercle ſi ſic ageres, ut de ijs egiſti, q iam mortui
ſunt: neminẽ ut prætermitteres: næ tu in multos Antronios, & Staie-

nos incurreres. Quare siue hāc turbam effugere uoluisti: siue ueritus nequis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri possit: de Cæsare tamen potuisti dicere: præsertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita iudico: & de hoc huius generis acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum omnium ferè oratorum latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine ut dudum de Læliorum, & Mutiorum familijs audiebamus: sed q̄q̄ id quoq; credo fuisse: tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus multis literis, & ijs quidem reconditis, et exquisitis, summoq; studio & diligentia est consecutus: quin etiam in maximis occupationibus, cum ad te ipsum, inquit in me intuens, de ratione latine loquēdi accuratissime scripserit: primoq; in libro dixerit uerborū delectum originem esse eloquentiæ: tribueritq; mi Brute huic nostro, qui me de illo maluit, quàm se dicere, laudem singularem. nam scripsit his uerbis: cum hunc nomine esset affatus. » Ac si cogitata præclare eloq. possent: » nonnulli studio, et usu elaborauerunt: cuius te penè principem » copiæ, atque inuentorem bene de nomine, ac dignitate populi R. » meritum esse existimare debemus. hunc facilem & quotidianum no- » uisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto: quem non solum principem, atque inuentorum copiæ dixerit: quæ erat magna laus: sed etiam bene meritum de populi R. nomine, & dignitate. Quo enim uno uincebamur à uicta Græcia: id aut ereptum illis est, aut certe nobis cū illis cōmunicatū. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumq; Cæsaris tuæ quidem supplicationi non solum, sed triumphis multorum antepono. Et recte quidem inquam Brute, modo sit hoc Cæsaris iudicij, non beneuolētiæ testimoniū plus. n. certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui nō illustrauit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum castella expugnauerūt: ex q̄bus multi sunt, ut scitis triumphi. Verum quidem si audire uolumus, omissis illis diuinis consilijs, quibus sæpe constituta est imperatorum sapientia salus ciuitatis, aut belli, aut domi: multo magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator: quis negat? sed tamen non metuo ne mihi acclametis. est autem quod sentias dicendi liber locus. Malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictinē, quàm castellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum, quàm bene defendi causam M. Curij: credo. sed Atheniensium quoq;

plus interfuit, firma tecta in domicilijs habere, quàm Mineruæ signum ex ebore pulcherrimum. tamen ego me Phidiam esse mallem, quàm uel optimum fabrum tignarium. quare non quantum quisq; prosit: sed quanti quisq; sit, ponderandum est: præsertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere: operarij autem, aut baiuli deesse non possint. Sed perge Pomponi de Cæsare: & redde quæ restant.

Solum q́dem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium. P. Scipionem. ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocẽtiæ, sic latine loquendi, non omnium tamen. nam illorum æquales Cæcilium, et Pacuuium male locutos uidemus. sed omnes tum ferè, q nec extra urbem hanc uixerant: nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat: recte loquebantur. sed hanc certe rem deteriorẽ uetustas fecit, & Romæ, & in Græcia. confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diuersis locis: quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda quamobtrusa ratio, quæ mutari non potest: nec utendum prauissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello Cos. fuit: pueri uidimus. Existimabatur bene latine sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidẽ minime indoctus, ut à te paulo est ante dictum: sed tamen suauitas uocis, & lenis appellatio literarum bene loquendi famã confecerat. Cotta, q a se ualde dilatandis literis à similitudine græcæ locutionis abstraxerat: sonabatq; contrariũ Catulo subagreste quiddã, planeq; subrusticum: alia quidem quasi inculta, & syluestri uia ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cũ esse uellet: ne C. Ruscio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est, inquit Brutus? aut quis est iste C. Ruscius? Et ille, fuit accusator, inquit, uetus, quo accusante Chirtilium, Sisenna defendens dixit quædam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Ruscius circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas nescio: metuo insidias. sputatilica? quid est hoc? sputa quid sit scio: tilica nescio. maximi risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem uitiosam, & corruptam, pura, & incorrupta consuetudine emendat. Itaq; cum ad hanc elegantiam uerborum latinorum, quæ etiam si orator non sis: et sis ingenuus ciuis Romanus: tamen necessaria est: adiungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum uidetur tanquã tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc

ne. Hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus:nō uideo, cui debeat cedere.splendidam quandam, minimeq; ueteratoriā rationem dicendi tenet,uoce,motu,forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus. Orationes quidem eius mihi uehemēter probantur:cōplures autem legi. Atq; etiā commentarios quosdā scripsit rerū suarum, ualde quidem inquam probandos.nudi enim sunt,recti, & uenusti, omni ornatu orationis,tanquam ueste detracta.sed dum uoluit alios habere parata, unde sumerent,qui uellent scribere historiam:ineptis gratum fortasse fecit,qui uolunt illa calamistris inurere:sanos quidē homines à scribēdo deterruit. Nihil enim est in historia,pura,& illustri breuitate dulcius.Sed ad eos,si placet qui uita excesserunt:reuertamur.C.Sicinius igitur Q. Pompeij illius, qui Cens.fuit,ex filia nepos,Quæstorius mortuus est,probabilis orator,iam uero etiam probatus ex hac inopia ad ornandum, sed ad inueniendum expedita Hermagoræ disciplina. ea dat rationes certas,et præcepta dicēdi:quæ si minorē habent apparatum(sunt enim exilia)tamen habent ordinem,et quasdam errare in dicendo nō patientes uias.has ille tenens,& paratus ad causas ueniens, uerborum nō egens,ipsa illa comparatione,disciplinaq; dicendi iā in patronorū numerū puenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Visellius Varro consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus.is cū post curulem Aedilitatem iudex quæstionis esset:est mortuus: in quo fateor uulgi iudicium à iudicio meo dissensisse: nam populo non erat satis uendibilis:præceps quædā,et cum icirco obscura,quia peracuta, tum rapida,& celeritate cæcata oratio: sed neq; uerbis aptiorē cito alium dixerim, neq; sententijs crebriorem. Præterea pfectus in literis:iurisq; ciuilis iam à patre Aculeone traditā tenuit disciplinā: Reliqui sunt,qui mortui sint,L.Torquatus,quem tu non tā cito rhetorem dixisses:etsi non deerat oratio: quàm,ut Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ uulgares, sed interiores quædā,& reconditæ:diuina memoria,summa uerborū & grauitas, & elegantia.atq; hæc omnia uitæ decorabat grauitas, & integritas.Me quidē admodum delectabat etiam Triarij in illa ætate plena literatæ senectutis oratio.Quanta seueritas in uultu,quantū pondus in uerbis: quàm nihil non consyderatum exibat ex ore. Tum Brutus Torquati,& Triarij mentione cōmotus(utrunq; enim eorum admodum dilexerat)næ ego, inquit,ut omittam cætera, quæ sunt innumerabilia:de istis duobus cum cogito, doleo nihil tuā perpetuā authoritatē de pace ualuisse.nā nec istos excellentes uiros, nec mul-

tos alios præstanteis cives resp. perdidisset. Sileamus inquã Brute de istis, ne augeamus dolorem. nam & præteritorum recordatio est acerba: & acerbior expectatio reliquorum. Itaq; omittamus lugere: & tantum quid quisq; dicendo potuerit, quoniã id quærimus, prædicemus. Sunt ẽt ex ijs, qui eodem bello occiderunt: M. Bibulus, qui & scriptitauit acurate, cum præsertim non esset orator: & egit multa constanter. Appius Claudius socer tuus, collega, et familiaris meus: hic iam & satis studiosus: & ualde cum doctus, tum ẽt exercitatus orator: & cum auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatisq; nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed latine tamẽ, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli Conss. quorũ Publius ille nostrarum iniuriarum ultor, author salutis, quicquid habuit, quantumcunq; fuit: illud totum habuit è disciplina. instrumenta naturæ deerant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo: ut sibi omnia, quæ clarorum uirorum essent, non dubitaret asciscere: eáq; omni dignitate obtineret. L. autem Lẽtulus satis erat fortis orator, si modo orator: sed cogitandi non ferebat laborem: uox canora, uerba nõ horrida sanè, ut plena esset animi, et terroris oratio. Quæreres in iudicijs fortasse melius: in rep. quod erat, esse iudicares satis. Ne T. quidem Posthumius contemnendus in dicendo. de rep. uero non minus uehemens orator, quàm bellator fuit: effrenatus, & acer nimis: sed bene iuris publici leges, atque instituta cognouerat. Hoc loco Atticus, putarem te, inquit, ambitiosum esse, si (ut dixisti) ij, quos iãdiu colligis, uiuerent. Omneis enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui: ut mihi imprudens M. Seruiliũ præterijsse uideare. Non inquã ego istuc ignoro Pomponi, multos fuisse, q uerbũ nunq̃ in publico fecissent: cũ melius aliquanto possent, quàm isti oratores, quos colligo, dicere. Sed his commemorandis etiã illud assequor: ut intelligatis primũ ex omni numero quàm non multi ausi sint dicere: deinde ex ijs ipsis quàm pauci fuerint laude digni. Itaq; ne hos quidem Equites Romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium: in quo et compositum dicendi genus, & acre, et expeditum fuit. T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio: q & accurate dicebat, & satis copiose: eratq; præterea doctus Hærmagoræ præceptis: quibus etsi ornamenta non satis opima dicẽdi: tamen, ut hastæ uelitibus amentatæ, sic apta quædam, & parata singulis causarum generibus argumenta tradũtur. Studio autẽ neminem, nec industria maiore cognoui. Quanquam ne ingenio quidẽ qui præstiterit, facile

dixerim C. Pisoni genero meo. nullum tempus illi unquam uacabat aut à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando. itaq; tantos processus efficiebat: ut euolare, non excurrere uideretur: eratq́; uerborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumq́; argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum: tum concinnæ, acutæq́; sententiæ: gestusq́; natura ita uenustus, ut ars etiam, quæ non erat, & è disciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor ne amore uidear plura, quàm fuerint in illo, dicere: quod non ita est. alia enim de illo maiora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis quenquam eiusdem ætatis cum illo conferendum puto. Nec uero M. Cœlium prætereundum arbitror: quæcunq; eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit: qui quandiu authoritati meæ paruit: talis Trib. pl. fuit: ut nemo contra ciuiũ ꝓditorum popularem, turbulentamq́; dementiam à Senatu, & à bonorũ causa steterit constantius. quam eius actionem multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt: acres accusationes tres: eæq́; omnes ex reip. contentione susceptæ: defensiones, & si illa erant in eo meliora, quæ dixi: non contemnendæ tamen, saneq́; tolerabiles. Hic cum summa uoluntate bonorum Aedil. cur. factus esset: nescio quo modo discessu meo discessit à sese: cecidit q́; postea, cum eos imitari cœpit, quos ipse puerterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis: potius inter multos propè singularis fuit: ita reconditas, exquisitasq́; sententias mollis, & pellucens uestiebat oratio. nihil tam tenerum, q̃ illius comprehensio uerborum. nihil tam flexibile: nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur: ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius: ita libere fluebat, ut nusquam adhæresceret. nullum nisi loco positum, et tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum uerbum uideres: nec uero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut in longius ductum, ac non propria uerba rerum, sed pleraq; translata, sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum: sed immigrasse in suum diceres: nec uero hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris: non aperte, nec eodem modo semper: sed uarie, dissimulanterq́; conclusis. Erant autem & uerborũ, & sententiarum illa lumina, quæ uocant Græci σχήματα, q̃bus tanq̃ insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis: & ubi esset, uidebat. Accedebat ordo

rerum plenus artis, actio liberalis, totumq; dicendi placidũ, & sanũ genus. Quod si est optimum suauiter dicere: nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis paulo ante dictum sit, tria uideri esse, quæ orator efficere deberet: ut doceret: ut delectaret: ut moueret: duo summe tenuit: ut & rem illustraret disserendo: & animos eorũ, qui audirent: deuinciret uoluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret, atq; incitaret animos: quam plurimũ pollere diximus: nec erat ulla uis, atq; contentio, siue consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioq; esset ardentior furere, & bacchari arbitraretur: siue quod natura non esset ita factus: siue quod non consuesset: siue quod non posset. Hoc unũ illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit: si opus erat, defuit. Quin etiam memini, cũ accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenum parauisse: idq; à se esse deprehensum: seseq; chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rẽ deferre diceret: deq; eo crimine accurate, & exquisite disputauisset: me in respondendo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cũ pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto, & manu tenere diceret: tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. Tu istuc M. Calidi nisi fingeres, sic ageres? præsertim cum ista eloquẽtia alienorũ hominum pericula defendere acerrime soleas: tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querelas solet: nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimũ est) nulla supplosio. itaq; (tantum abfuit, ut inflammares nostros animos) somnum isto loco uix tenebamus. Sic nos summi oratoris uel sanitate, uel uitio pro argumento ad diluendũ crimen usi sumus. Tum Brutus, atq; dubitamus, inq̃t, utrũ ista sanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur, cũ ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientiũ: & quocunq; res postulet modo, flectere: qui hac uirtute caruerit: id ei, quod maximũ fuerit, defuisse? Sit sanè ita inquam: sed redeamus ad eum, q̃ iam unus restat, Hortensiũ: tum de nobismet ipsis, quoniã id etiam Brute postulas, pauca dicemus. quanquam faciẽda mentio est, ut quidem mihi uidetur, duorum adolescentiũ: qui si diutius uixissent, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti. C. Curionem te, inq̃t Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Recte inquam arbitraris: quorum quidem alter, quod uerisimile dixisset, ita facile, soluteq; uerbis uoluebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atq; hic à

magiſtris parũ inſtitutus, naturam habuit admirabilẽ ad dicendum: induſtriam non ſum expertus: ſtudium certe fuit: qui ſi me audire uoluiſſet, ut cœperat: honores, quàm opes conſequi maluiſſet. Quidnam eſt, inquit, iſtuc? & quemadmodum diſtinguis? Hoc modo inquam. Cum honos ſit præmium uirtutis, iudicio, ſtudioq; ciuium delatum ad aliquem: qui eũ ſententijs, qui ſuffragijs adeptus eſt: is mihi & honeſtus, & honoratus uidetur. Qui autem occaſione aliqua etiã inuitis ſuis ciuibus nactus eſt imperium, ut ille cupiebat: hũc nomẽ honoris adeptum, nõ honorem puto. Quæ ſi ille audire uoluiſſet: maxima cum gratia, et gloria ad ſummam amplitudinem perueniſſet, aſcendens gradibus magiſtratuum, ut pater eius fecerat: ut reliqui clariores uiri. Quæ quidẽ etiam cum P. Craſſo M. F. cum initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet: ſæpe egiſſe me arbitror: cum eũ uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectiſſimam eſſe duceret, quam maiores eius ei tritã reliquiſſent. Erat enim cũ inſtitutus optime, tum etiam perfecte, planeq; eruditus: ineratq; & ingenium ſatis acre, & orationis nõ inelegans copia. prætereaq; ſine arrogãtia grauis eſſe uidebatur, & ſine ſegnitia uerecundus. ſed hunc quoq; abſorbuit æſtus quidam inſolitæ adoleſcentibus gloriæ: q̃, q̃a nauarat miles operam imperatori: imperatorẽ ſe ſtatim eſſe cupiebat: cui muneri mos maiorum ætatem certam, ſortem incertam reliquit. Ita grauiſſimo ſuo caſu, dum Cyri, et Alexandri ſimilis eſſe uoluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant: et L. Craſſi, & multorum Craſſorum inuentus eſt diſſimillimus. Sed ad Caluum: is enim nobis erat propoſitus: reuertamur: qui orator fuiſſet cum literis eruditior, quàm Curio: tum etiam accuratius quoddam dicendi, & exquiſitius afferebat genus: quod quanquam ſcienter, eleganterq; tractabat: nimiũ tamen inquirens in ſe, atq; ipſe ſeſe obſeruans, metuensq; ne uitioſum colligeret: etiã uerum ſanguinem dependebat. itaq; eius oratio nimia religione attenuata, doctis, & attente audientibus erat illuſtris: à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Caluus noſter dici oratorem uolebat. inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur. Dicebat inquam ita: ſed & ipſe errabat: et alios etiam errare cogebat. Nam ſiq̃s eos, qui nec inepte dicunt, nec odioſe, nec putide: Atticæ putat dicere: is recte, niſi Atticum, probat neminem. Inſulſitatem enim, & inſolentiam tanquam inſaniam quandam orationis odit: ſanitatem autem, & integritatem quaſi religionem, & uerecundiam oratoris probat. Hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia. Sin autem ieiunitatem,

& siccitatem, & inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dũ elegans, in Attico genere ponit: hoc recte dũtaxat. sed quia sunt in Atticis alia meliora: uideat, ne ignoret & gradus, et dissimilitudines, & uim, & uarietatem Atticorum. Atticos inquit uolo imitari, quos? nec enim est unum genus. nam quid est tam dissimile, quàm Demosthenes, & Lysias? quàm idem, & Hyperides. quàm omnium horum Aeschines? quem igitur imitaris? Si aliquem: cæteri ergo Attice nõ dicebant. Si omneis: qui potes? cum sint ipsi dissimillimi inter se. In quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius Attice'ne dixerit. Mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ uidentur. At est floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lysias. natura quædam, aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed Attici tamen, quorum Charisius, multarum orationum, quas scribebat alijs, cum cupere uideretur imitari Lysiam. Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius: & orationes scripsit aliquot: et earum rerũ historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ: non tam historico, quàm oratorio genere perscripsit. At Charisij uult Hegesias esse similis: isq; se ita putat Atticum: ut ueros illos præ se penè agresteis putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorũ similes esse uolumus: optime. Sunt'ne igitur ij Attici oratores? quis negare potest? hos imitamur. Quo modo? qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum. Thucydidem, inquit, imitamur: optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator syncerus, & grandis etiam fuit: hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem, quas interposuit (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo: imitari neque possim, si uelim: nec uelim fortasse, si possim: ut siquis falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut proximis Coss. natum uelit: nec rursus ita uetere, ut Opimium, aut Anitium Cos. quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ. credo. sed nimia uetustas nec habet eam, quam quærimus, suauitatem: nec est iam sanè tolerabilis. Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare uelit, de dolio sibi hauriendum putet? minime: sed quandam sequatur ætatem. sic ego istis censuerim & nouam istam quasi de musto, ac lacu feruidam orationem fugiendam: nec illam præclaram Thucydidis nimis ueterem tanquam Anitianam notam persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset: multo maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dij boni quid quasi nos aliud agimus? aut

quid aliud optamus? at non assequimur. Isti enim, uidelicet Attici nostri, quod uolunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt: non modo ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset: ut concursus audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti Attici dicunt: non modo à corona (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si anguste, & exiliter dicere est Atticorum: sint sanè Attici: sed in comitium ueniant: ad stantem iudicem dicant. Subsellia grandiorem, & pleniorem uocem desyderant. Volo hoc oratori contingat: ut cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subsellijs occupetur: compleatur tribunal: gratiosi scribæ sint in dando, & cedendo loco: corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentium: deinde crebræ assensiones, multæ admirationes, risus, cum uelit, cum uelit, fletus: ut qui hæc procul uideat, etiam si quid agitur, nesciat: at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant: eum scito Attice dicere: ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, & idem syncerum, & solidum, & exiccatum genus orationis probant: nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur: & hoc proprium esse Atticorum uolunt: recte laudant. Est enim in arte tanta, tamq; uaria, etiam huic minutæ subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, ijdem bene, sed ut omnes, qui bene, ijdem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sanè quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit periucunda à proposita oratione digressio. Tum Atticus, aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc quoniam ad perorandum spectare uidetur sermo tuus: dicam, opinor, quod sentio. Tu uero inquam Tite. Tum ille, ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse: qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris utitur: facetam, & elegantem puto. est enim & minime inepti hominis, & eiusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere: eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in coelum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem. decet hoc nescio quomodo illud: nec Epicuro, qui id reprehendit: assentior. sed in historia, qua tu es usus in omni sermone: cum qualis quisq; orator fuisset, exponeres: uide quæso, inquit, ne tam reprehenden-

da sit ironia, q̃ in testimonio. Quorsus inquam istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudauisti quosdam oratores, ut imperitos possis in errorem inducere. Equidem in qbusdam risum uix tenebam: cum Attico Lysiæ Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, uel potius summum, & singularem uirũ, nemo dicet secus: sed oratorem, sed etiam Lysiæ similem: quo nihil potest esse pictius. bella ironia, si iocaremur. sin asseueramus: uide, ne religio nobis tam adhibenda sit, q̃ si testimonium diceremus. Ego. n. Catonem tuum, ut ciuẽ, ut senatorem, ut imperatorem, ut uirũ deniq; cum prudentia, & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: significant enim quandam formam ingenij, sed admodum impolitam, & planè rudem. Origines uero cũ omnibus oratoris laudibus refertas diceres: & Catonem cum Philisto, & Thucydide comparares: Bruto'ne id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne è Græcis qdem quisquam imitari potest: ijs tu comparas hominem Tusculanum, nondũ suspicantem quale esset copiose, & ornate dicere. Galbam laudas: si ut illius ætatis principem, assentior: sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedo quæso orationes (sunt enim) & dic hunc, quem tu plus, q̃ te amas, Brutum, uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulũ hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquam posse dulcius. addis etiam nescio qd augustius: nomine nos capi summi uiri, uitæq; elegantissimæ uerissimis laudibus. remoue hæc. næ ista dulcis oratio ita sit abiecta, ut eã aspicere nemo uelit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio. sed cum in cæteris rebus, tum in dicendo semper, quoniam nihil est melius, id laudari, qualecunq; est, solet. Dico idem de Gracchis: & si de eis ea sunt à te dicta, qbus ego assentior. omitto cæteros. uenis ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui sine controuersia magnos oratores, Crassum, & Antoniũ. De horum laudibus tibi prorsus assentior, sed tamen non isto modo: ut Polycleti Doryphorũ sibi Lysippus aiebat: sic tu suasionem legis Seruiliæ tibi magistram fuisse. hæc germana ironia est. cur ita sentiam, nõ dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur quæ de ijs ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpitio, quæ modo de Cœlio dixeris: ij enim fuerunt certe oratores: quanti autem, & quales, tu uideris. Nam illud minus curo, quod congessisti operarios omneis: ut mihi uideantur mori uoluisse nonnulli, ut à te in oratorũ numerũ referrentur. Hæc cũ ille dixisset: longi sermonis initiũ depulisti inquam Attice: remq; cõmouisti noua disputatione

ua disputatione dignam: quam in aliud tempus differamus. Voluendi enim sunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis. intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inuenta nondum erant, florem, & colorē defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo: ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistrā fuisse dixerim. Nam & si tu melius existimare uideris de ea, si quam nunc habemus, facultate: tamen adolescentes, quid in latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autē plures à nobis nominati sunt: eò pertinuit (ut paulo ante dixi) quod intelligi uolui in eo, cuius omnes cupidissimi essent, q̃ pauci digni nomine euaderent. Quare εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari uelim. Vt uoles, inquit Atticus. Ego. n. non alienū à te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, de isto postea: sed tu, inquit me intuens, orationes nobis ueteres explicabis? Vero inquam Brute, sed in Cumano, aut in Tusculano aliquando, si modo licebit: quoniam utroq; in loco uicini sumus. Sed iam ad id, unde digressi sumus: reuertamur. Hortensius igitur cum admodum adolescens orsus esset in foro dicere: celeriter ad maiores causas adhiberi cœptus est: et quanq̃ inciderat in Cottæ, et Sulpitij ætatem, qui annis decem maiores, excellente tum Crasso, & Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum ijs ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in uiro cognouisse me arbitror: ut quæ secū cōmentatus esset: ea sine scripto uerbis eisdē redderet, q bus excogitauisset. hoc adiumento ille tanto sic utebatur, ut sua & cōmentata, & scripta, & nullo referente omnia aduersariorū dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studiū uiderim. nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret: aut meditaretur extra forū. Sæpissime autē eodē die utrunq; faciebat: attuleratq; minime uulgare genus dicendi, duas q dem res, quas nemo alius, partitiones q bus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quæ essent dicta cōtra, quæq; ipse dixisset. Erat in uerborū splendore elegans, cōpositione aptus, facultate copiosus: eaq; erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus: rē cōplectebatur memoriter: diuidebat acute: nec prætermittebat ferè quicquam, quod esset in causa aut ad confirmandum, aut ad refellendū: uox canora, & suauis: motus, et gestus etiā plus artis habebat, quā erat oratori satis. Hoc igitur florescente Crassus est mortuus, Cotta pulsus: iudicia intermissa bello: nos in forum uenimus. Erat Hortensius

in bello primo anno miles, altero Trib. mil. Sulpitius legatus aberat, etiam M. Antonius. exercebatur una lege iudicium Varia, cæteris propter bellum intermissis. Qui frequentes aderant: quanquam pro se ipsi dicebant: oratores non illi quidem princeps L. Memmius, & Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste diserto uterq; Philippo: cuius in testimonio contentio & uim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant: quotidieq́; ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim Trib. pl. tunc C. Curio: quanquam is quidem silebat, ut erat semel à concione uniuersa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ij quidem habitabant in rostris. C. etiam Iulius, Aedil. cur. quotidie ferè accuratas conciones habebat. Sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar: quotidieq́; & scribens, & legens, & commentans, oratorijs tantum exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris ciuilis studio multum operæ dabam Q. Scæuolæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat: tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atq; huic anno proximus Sylla Cos. & Pompeio fuit: tum P. Sulpitij in Tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognouimus: eodemq́; tempore cum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset: Romamq́; uenisset: totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus: in quo etiam commorabar attentius: & si rerum ipsarum uarietas, & magnitudo summa me delectatione retinebat: sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. Occiderat Sulpitius illo anno: tresq́; proximo trium ætatum oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. Hæc & si uidentur esse à proposita ratione diuersa: tamen idcirco à me proferuntur: ut nostrum cursum perspicere, quoniã uoluisti, Brute possis: (nam Attico hæc nota sunt) & uidere quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius uestigijs persecuti. Triennium ferè fuit urbs sine armis: sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius: magis, magisq́; quotidie probabatur. Anti=

stius Piso sæpe dicebat, minus sæpe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. At uero ego hoc tempore omni, noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione uersabar. Eram cum Stoico Diodoro: qui, cum habitauisset apud me, cumq; uixisset: nuper est domi meæ mortuus: à quo cum in alijs rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar: quæ quasi contracta, & astricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu Brute iudicauisti: te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant: consequi non posse. Huic ego doctori, & eius artibus uarijs, atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idq; faciebam multum etiam latine, sed græce sæpius: uel quod græca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter latine dicendi afferebat: uel quod à Græcis summis doctoribus, nisi græce dicerem, neque corrigi possem: neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda rep. & crudelis interitus oratorum trium, Scæuolæ, Carbonis, Antistij, reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij: leges, & iudicia constituta: recuperata resp. ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. Tum primum nos ad causas & priuatas, & publicas adire cœpimus: non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt: sed ut quantum nos efficere potuissemus, docti in forum ueniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam: dictatore enim Sylla legatus ad Senatum de Rhodiorum præmijs uenerat. Itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta, tantum commendationis habuit: ut non ulla esset, quæ non nostro digna patrocinio uideretur: deinceps inde multæ, quas nos diligenter elaboratas, etiam quamelucubratas afferebamus. Nunc, quoniam totum me non næuo aliquo, aut crepundijs, sed corpore omni uideris uelle cognoscere: complectar nonnulla etiam, quæ fortasse uideantur minus necessaria. Erat eo tẽpore in nobis summa gracilitas, & infirmitas corporis: procerũ, et tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur à uitæ periculo, si accedit labor, et laterum magna contentio. eoq; magis hoc eos, quibus eram carus: commouebat: quod omnia sine remissione, sine uarietate, ui summa uocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut causas agere desisterem: quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putaui. Sed cum censerem remissione, et modera-

tione uocis, & cõmutato genere dicendi me et periculum uitare posse, & temperatius dicere: ut consuetudinem dicendi mutarẽ, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaq; cum essem bienniũ uersatus in causis: et iam in foro celebratum meum nomen esset: Roma sum profectus. Cũ uenissem Athenas, sex menses cũ Antiocho ueteris Academiæ nobilissimo, & prudentissimo philosopho fui: studiũq; philosophiæ nunquam intermissum, à primaq; adolescentia cultum, et semper auctum, hoc rursus summo authore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetriũ Syrum ueterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. post à me Asia tota peragrata est cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus: quorũ erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus. & si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum Atticorum est: hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes: erat etiam Aeschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur: quibus non contentus, Rhodum ueni, meq; ad eundem, quem Romæ audiuerã, Molonem applicaui, cum actorem in ueris causis, scriptoremq; præstantem, tum in notandis, animaduertendisq; uitijs, & instituendo, docendoq; prudentissimum. Is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadã dicendi impunitate, et licentia, reprimeret: et quasi extra ripas diffluentem coerceret. Ita recepi me biennio post, nõ modo exercitatior, sed propè mutatus. Nam & contentio nimia uocis reciderat: & quasi referbuerat oratio: lateribusq; uires, et corpori mediocris habitus accesserat. Duo tũ excellebant oratores, q me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorũ alter remissus, et lenis, et proprijs uerbis comprehendens solute, et facile sententiam: alter ornatus, acer, et non talis, qualẽ tu eum Brute iam deflorescentem cognouisti, sed uerborum, & actionis genere commotior. Itaq; cũ Hortensio mihi magis arbitrabar rẽ esse: quod et dicendi ardore eram propior, et ætate coniũctior. Etenim uideram in ijsdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolobella Cons. cum Cotta princeps adhibitus esset: priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, foriq; strepitus desyderat. Vnum igitur annum, cum rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus: cũ Quæsturam nos, Consulatum Cotta, Aedilitatem peteret Hortensius. interim me Quæs. Siciliensis excepit annus. Cotta ex Consulatu est

profectus in Galliam. princeps & erat, & habebatur Hortensius. Cum autem anno post è Sicilia me recepissem: iam uidebatur illud in me, quicquid esset, esse perfectum: & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa uideor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, et eloquentiam meam pspicias, unde longe absum: sed ut laborem, & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquenniũ fere uersatus: tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen ueni designatus Aedil. cum designato Cos. Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, uerum etiam præcepta quædam desyderat: quid tanquam notandum, & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post Consulatum (credo quod uideret ex Conss. neminem esse secum comparandum: negligeret autem eos, qui Coss. non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus: atq; in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe uiuere. primus, & secundus annus, & tertius tantum quasi de picturæ ueteris colore detraxerat: quantum non quiuis unus ex populo, sed æstimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, & in cæteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate, & continuatione uerborum adhærescens, sui dissimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus cũ omni genere exercitationis, tum maxime stylo nostrum illud, quod erat, augere, quantuncunq; erat. Atq; (ut multa omittam) in hoc spatio, & in ijs post Aedilitatem annis, & Præt. primus, & incredibili populari uoluntate sum factus. Nam cũ propter assiduitatem in causis, & industriã, tum propter exquisitius, & minime uulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteram. Nihil de me dicam: dicam de cæteris: quorum nemo erat, qui uideretur exquisitius, q̃ uulgus hominum, studuisse literis, qbus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum, beneq; dictorum: nemo, qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam maxime necessariam: nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, siquando opus esset, ab inferis locupletissimos testers excitaret: nemo, q breuiter, argutéq; incluso aduersario, laxare iudicum animos, atque à seueritate paulisper ad hilaritatem, risumq; traduceret: nemo, qui dilatare posset: atq; à propria, ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad cõmunem quæstionẽ uniuersi generis orationem traduceret: nemo, qui

delectandi gratia digredi parumper à causa: nemo, qui ad iracundiã
magnopere iudicem: nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui
animum eius (quod unum est oratoris maxime proprium) quocunq;
res postularet, impelleret. Itaq; cum iam penè euanuisset Hortensius:
& ego anno meo, sexto autem post illum Cos. Cos. factus essem: reuo
care se ad industriam cœpit: ne, cum pares honore essemus: aliqua re
superiores uideremur. Sic duodecim post meum Consulatum annos
in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferret: coniun
ctissime uersati sumus: Consulatusq; meus, qui illum primo leuiter ꝑ
strinxerat: idem nos rerum mearum gestarũ, quas ille admirabatur,
laude coniunxerat. Maxime uero ꝑspecta est utriusq; nostrum exerci
tatio paulo ante, ꝗ perterritum armis hoc studium Brute nostrum con
ticuit subito, & obmutuit: cum lege Pompeia ternis horis ad dicendũ
datis ad causas simillimas inter se, uel potius easdem, noui ueniebamus
quotidie: quibus quidem causis tu etiam Brute præstò fuisti: complu-
reisq; & nobiscum, & solus egisti: ut qui non satis diu uixerit Horten
sius: tamen hunc cursum confecerit. annis ante decem causas agere cœ=
pit, ꝗ tu es natus: idem quartosexagesimo anno perpaucis ante mor-
tem diebus unà tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autẽ
genus quod fuerit in utroq;: orationes utriusq; etiam posteris nostris
indicabunt. Sed si quærimus, cur adolescens magis floruerit dicendo,
ꝗ senior Hortensius: causas reperiemus uerissimas duas: primũ quod
genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum, ꝗ sene=
ctuti. Genera autem Asiaticæ dictionis duo sunt: unum sententiosum,
& argutum, sententijs non tam grauibus, & seueris, ꝗ concinnis, &
uenustis: qualis in historia Timæus, in dicendo autem pueris nobis
Hierocles Alabandeus: magis etiam Menecles frater eius fuit: quorũ
utriusq; orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles.
Aliud autem genus est non tam sententijs frequentatum, ꝗ uerbis uo-
lucre, atq; incitatum: quali est nunc Asia tota, nec flumine solum ora-
tionis, sed etiam exornato, & faceto genere uerborum: in quo fuit
Aeschylus Gnidius, & meus æqualis Milesius Aeschines. In ijs erat
admirabilis orationis cursus: ornata sententiarũ concinnitas nõ erat.
Hæc autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus: in
senibus grauitatem non habent. Itaq; Hortensius utroq; genere flo-
rens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Meneclium il-
lud studium crebrarum, uenustarumq; sententiarum: in qbus ut in
illo Græco, sic in hoc erant quædam magis uenustæ, dulcesq; senten=
tiæ: ꝗ aut necessariæ, aut interdum utiles, Et erat oratio cum incitata

& uibrans, tum etiã accurata, et polita. Non probantur hæc ſenibus.
Sæpe uidebam cum irridentem, tum etiã iraſcentem, et ſtomachantẽ
Philippum. ſed mirabantur adoleſcentes: multitudo mouebatur. Erat
excellẽs iudicio uulgi: et facile primas tenebat adoleſcens. Etſi enim
genus illud dicendi authoritatis habebat parũ: tamen aptum eſſe æta-
ti uidebatur. Et certe quod et ingenij quædã forma lucebat: et exer-
citatione perfecta erat, uerborumq́; aſtricta comprehenſio: ſummam
hominum admirationem excitabat. Sed cum iam honores, et illa ſe-
nior authoritas grauius quiddã requireret: remanebat idẽ: nec de-
cebat idem: quodq́; exercitationem, ſtudiumq́; dimiſerat, quod in eo
fuerat acerrimum: concinnitas illa, crebritasq́; ſententiarum priſtina
manebat: ſed ea ueſtitu illo orationis, quo cõſueuerat, ornata nõ erat.
Hoc tibi ille Brute minus fortaſſe placuit, quàm placuiſſet, ſi illũ fla-
grantem ſtudio, & florentem facultate audire potuiſſes. Tum Bru
tus, ego uero, inquit, & iſta, quæ dicis, uideo qualia ſint: et Hortẽſium
magnum oratorem ſemper putaui: maximeq́; probaui pro Meſſala
dicentem, cum tu abfuiſti. Sic ferunt inquam: idq́; declarat toti-
dem, quot dixit (ut aiunt) ſcripta uerbis oratio. Ergo ille Craſſo Cos.
& Scæuola uſq; ad Paulum, & Marcellum Coss. floruit. nos in eo-
dem curſu fuimus à Sylla dictatore, ad eoſdem ferè Coss. Sic Q.
Hortenſij uox extincta fato ſuo eſt: noſtra publico. Melius quæſo
ominare, inquit Brutus. Sit ſanè, ut uis, inquam, et id non tam mea
cauſa, quàm tua. ſed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cum
fierent, quæ prouidit futura. Sæpe enim inter nos impendentes ca
ſus defleuimus: cum belli ciuilis cauſas in priuatorum cupiditatibus
incluſas, pacis ſpem à publico conſilio eſſe excluſam uideremus. ſed
illum uidetur felicitas ipſius, qua ſemper eſt uſus, ab eis miſerijs, quæ
conſecutæ ſunt, morte uindicaſſe. Nos autem Brute quoniam poſt Hor
tenſij clariſſimi oratoris mortem, orbæ eloquentiæ quaſi tutores re-
licti ſumus: domi teneamus eam ſeptam liberali cuſtodia: et hos igno
tos, atq; impudentes procos repudiemus: tueamurq́; ut adultã uirgi
nem caſte, et ab amatorũ impetu quantum poſſumus, prohibeamus.
Equidẽ etſi doleo, me in uitam paulo ſerius tanquam in uiã ingreſ-
ſum, prius quàm confectum iter ſit, in hanc reip. noctẽ incidiſſe: ta-
men ea conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi Brute adhibuiſti tuis ſua
uiſſimis literis: quibus me forti animo eſſe oportere cenſebas, quod ea
geſſiſſem, quæ de me etiam me tacente ipſa loquerẽtur: mortuoq́; ui-
uerent. Quæ, ſi recte eſſet ſaluti reip. ſin ſecus, interitu ipſo teſti-
monium meorum de rep. conſiliorum darent. Sed in te intuens Brute

doleo, cuius in adolescentiam per medias laudes quasi quadrigis uehentẽ transuersa incurrit misera fortuna reip. Hic me dolor tangit: hæc me cura solicitat, & hunc mecum socium eiusdem & amoris, et iudicij. Tibi fauemus: te tua frui uirtute cupimus: tibi optamus eam remp. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriã, atq; augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc ueneras unus, qui non linguam modo acuisses exercitatione dicendi: sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artiũ instrumento: & iisdem artibus decus omne uirtutis cum summa eloquentiæ laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit solicitudo, quod & ipse rep. careas, & illa te. Tu tamen, etsi cursum ingenij tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis: contine te in tuis perennibus studijs: et effice id, quod iam propémodum, uel planè potius effeceras: ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, accersiuisti ex urbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ: numerari in uulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes uir longe eloquẽtissimus Græciæ? Quid illa uetus Academia, atq; eius hæres Haristus hospes, et familiaris meus, siquidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? non'ne cernimus uix singulis ætatibus binos oratores laudabiles cõstitisse? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat senior, &, qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo. nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpitius, Hortensius. nihil dico amplius: tantum dico, si mihi ⁜ accidisset, ut numerarer in multis, si operosa est concursatio magis opportunorum.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD MARCVM BRVTVM ORATOR.

U TRVM difficilius, aut maius esset, negare tibi sæpius idem roganti: an efficere id, quod rogares, diu, multumq; Brute dubitaui. Nam & negare ei, quem unice diligerem: cuiq; me carissimum esse sentirem, præsertim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur: & suscipere tantam rem, quantam nō modo facultate consequi difficile esset: sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar esse eius, qui uereretur reprehensionem doctorum, atq; prudentiū. Quid enim est maius, quàm cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo: iudicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas: aggrediar, nō tam perficiundi spe, quàm experiundi uoluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desyderari à te prudentiam meā, quàm si id non fecerim, beneuolentiā. Quæris igitur, idq; iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime: & quale mihi uideatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summū et perfectissimum iudicem. In quo uereor, ne, si id, quod uis, effecero: eumq; oratorem, quem quæris, expressero: tardem studia multorum: qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omneis omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetendas concupiuerunt. Quod siquē aut natura sua, aut illa præstantis ingenij uis forte deficiet: aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertijsq; consistere. An in poëtis, nisi Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro, et nō horū uel secundis, uel etiam infra secundos. Nec uero Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis? Nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia cæterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studijs excellentes uiri deterriti non sunt: sed ne opifices quidē se artibus suis remouerunt: qui aut Ialysi, quem Rhodi uidimus, non potuerunt: aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Iouis Olympij, aut Doryphori statua deterriti reliqui, minus experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent. Quorum tanta multitudo fuit: tanta in suo cuiusq; genere laus, ut cum summa miraremur:

inferiora tamen probaremus. In oratoribus uero, græcis quidem, admirabile est, quantũ inter omneis unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes: multi oratores magni, & clari fuerunt: & antea fuerant: nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquẽtiæ dediderunt: spes infringatur: aut languescat industria. Nã neq; illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: & in præstantibus rebus magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atq; ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro quis fuerit, sed qd sit illud, quo nihil possit esse præstantius: quod in ppetuitate dicendi non sæpe, atq; haud scio, an unquã: in aliqua autem parte, eluceat aliquando: idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur: quod neq; oculis, neq; auribus, neq; ullo sensu percipi potest: cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaq; & Phidiæ simulachris, qbus nihil in illo genere pfectius uidemus: & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formã, aut Mineruæ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam: quam intuens, in eaq; defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris est aliquid pfectum, & excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non cadunt: sic pfectæ eloquentiæ speciem animo uidemus, effigiem auribus quærimus. Has rerũ formas appellat ideas ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi grauissimus author, & magister Plato: easq; gigni negat: & ait semper esse: ac ratione, & intelligentia contineri: cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno, et eodẽ statu. Quicquid est igitur, de quo ratione, & uia disputetur: id est ad ultimã sui generis formam, speciemq; redigendũ.

Ac uideo hanc primam ingressionem meã non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam: & eã qdem cũ antiquam, tum subobscurã, aut reprehensionis aliqd, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita: ut non sine causa alte repetita uideatur: aut reprehendent, quod inusitatas uias indagemus: tritas relinquamus. Ego autem & me sæpe noua uideri dicere intelligo, cũ peruetera dicam, sed inaudita plerisq;: & fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam quicunq; sim, non ex rhetorum

officinis, sed ex Academiæ spatijs extitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, uariorumq; sermonũ, in qbus Platonis primũ sunt impressa uestigia. Sed & huius, & aliorũ philosophorũ disputationibus & exagitatus maxime orator est: & adiutus. Omnis enim ubertas, & quasi sylua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas: quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt. Sic eloquentia hæc forensis, spreta à philosophis, & repudiata, multis qdem illa adiumentis, magnisq; caruit: sed tamen ornata uerbis, atq; sententijs, iactationẽ habuit in populo: nec paucorum iudicium, reprehensionemq; pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligetur: sine philosophia non posse effici, quẽ quærimus eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint: sed ut sic adiuuet, ut palæstra histrionem. parua enim magnis sæpe rectissime conferuntur. Nam nec latius, nec copiosius de magnis, uarijsq; rebus sine philosophia potest quisquam dicere: siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclẽ præstitisse cæteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physici fuerit auditor: à quo censet eum, cũ alia præclara quædam, & magnifica didicisset: uberem, & fœcundũ fuisse, gnarumq; (quod est eloquentiæ maximũ) qbus orationis modis quæq; animorũ partes impellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest: cuius ex epistolis intelligi licet, q̃ frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero sine philosophorũ disciplina genus, & speciem cuiusq; rei cernere: neq; eam definiendo explicare: nec tribuere in parteis possumus: nec iudicare, quæ uera, quæ falsa sint: neq; cernere consequẽtia: repugnantia uidere: ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum? cuius cognitio magnam orationi suppeditat copiam. quid de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? ad has tot, tantasq; res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia: quæ sola tum quidẽ tradebantur ab ijs, q dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut ueram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur: quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: & ab alijs rerum, ab alijs uerborũ doctrina quæritur. Itaq; M. Antonius, cui uel primas eloquentiæ patrum nostrorũ tribuebat ætas: uir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unũ reliquit, disertos ait se uidisse multos, eloquentem omnino neminẽ. Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non uidebat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs desyderans: nemi-

nem planè, qui recte appellari eloquens posset: uidebat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit: habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiæ: cui quoniam nihil deerat, eos, qbus aliquid, aut plura deerant: in eam formam non poterat includere. Inuestigemus hunc igitur Brute, si possumus, quem nunquam uidit Antonius: aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari, atq; exprimere non possumus: quod idem ille uix deo concessum esse dicebat: attamen, qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, qbus in singulis qdam floruerunt, peræque autem, id quod uolumus, ppauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborũ, uehementes, uarij, copiosi, graues, ad pmouendos, & conuertendos animos instructi, & parati: quod ipsum alij aspera, tristi, horrida oratione, neq; pfecta, neq; conclusa: alij leui, & instructa, & terminata sunt consecuti. Et contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam, & pressa oratione limati: in eodem'q; genere alij callidi, sed impoliti, & consulto rudium similes, & imperitorum: alij in eadẽ ieiunitate concinniores, idest faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Est autem quidam interiectus inter hos medius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, uicinus amborũ, in neutro excellens. utriusq; particeps, uel utriusq;, si uerũ quærimus, potius expers: is'q; uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem, & æqualitatem: aut addit aliquos, ut in corona, toros: omnem'q; orationem ornamentis modicis uerborũ, sententiarum'q; distinguit. Horum singulorum generum quicunq; uim singulis consecuti sunt: magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est, satis'ne id, quod uolumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui ijdem ornate, ac grauiter: ijdem uersute, & subtiliter dicerent. Atq; utinam in latinis talis oratoris simulachrum reperire possemus. esset egregium non quærere externa: domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto: multum tribuerim latinis, uel ut hortarer alios: uel quod amarem meos: recordor longe omnibus unũ anteferre Demosthenem: qui uim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam: non ad eam, quam in aliquo ipse cognouerim. Hoc nec grauior extitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaq; nobis monendi sunt ij, quorum sermo imperitus increbuit: q aut dici se desyderant Atticos: aut ipsi Atticæ uolunt dicere: ut mirentur hũc maxime, quo Athenas qdẽ

ipsas

ipsas magis non credo fuisse Atticas. quid.n. sit Atticum, discant: eloquẽtiamq́; ipsius uiribus, non imbecillitate sua metiantur. Nũc.n.tãtum quisque laudat: quantũ se posse sperat imitari. sed tamẽ eos studio optimo, iudicio minus firmo praeditos, docere, quae sit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari uolũt: uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur: ad eamq́;, et ad eorũ arbitrium, & nutum totos se fingunt, et accommodant. Itaq; Caria, et Phrygia, et Mysia, quod minime politae, minimeq́; elegantes sunt: asciuerunt aptum suis auribus opimum quoddam, et tanquam adipatae dictionis genus: quod eorũ uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij nunquam probauerunt: Graeci autem multo minus, Athenienses uero funditus repudiauerunt: quorũ semper fuit prudẽs, syncerumq́; iudicium: nihil ut possent, nisi incorruptum audire, & elegans. Eorum religioni cum seruiret orator: nullum uerbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem praestitisse diximus caeteris: in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima summissius à primo, deinde, dum de legibus disputat, pressius, post sensim incedens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipso diligenter examinante uerborũ omniũ põdera, reprehendit Aeschines quaedam, & exagitat: illudensq́;, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quin etiam quaerit ab ipso, cum quidem eum belluam appellet: utrum illa uerba, an portenta sint: ut Aeschini ne Demosthenes quidẽ uideatur Attice dicere. Facile est enim uerbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare: idq́; restinctis iam animorum incendijs, irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes: negat in eo positas esse fortunas Graeciae: hoc an illud, huc, an illuc manũ porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Cũ uero inclinata, ululantiq́; uoce, more Asiatito canere coepisset: quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes, & religiosas qui se accommodant: ij sunt existimandi Attice dicere. quorũ genera plura sunt: hi unum modo quale sit, suspicantur: Putant enim qui horride, inculteq́; dicat: modo id eleganter, enucleateq́; faciat: eũ solum Attice dicere. Errant, quod solum: quod Attice, non falluntur. Istorum enim iudicio, si solum illud est Atticum: ne Pericles quidẽ dixit Attice: cui primae sine controuersia deferebantur: qui si tenui genere uteretur: nunquam ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, permiscere Graeciam dictus esset. Dicat igitur Attice uenustissimus ille scri-

ptor, ac politissimus Lysias. quis enim id possit negare? dum intelligamus hoc esse Atticum in Lysia: non quod tenuis sit, atque inornatus: sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate uero, & grauiter, & copiose dicere, aut Atticorum sit: aut ne sit Aeschines, ne'ue Demosthenes Atticus. Ecce autẽ aliqui se Thucydidios esse profitentur: nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur: causidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum, atque grandem: subtilem, & elegantem tamen: et qui in forensibus causis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & praelia, grauiter sanè, & probe: sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipsae illae cõciones ita multas habent obscuras, abditasq; sententias: uix ut intelligantur: quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quae est autem in hominibus tanta peruersitas: ut inuentis frugibus, glande uescantur? an uictus hominum Atheniensium beneficio excoli potuit: oratio non potuit? Quis porrò unquam Graecorũ rhetorum à Thucydide quicquã duxit? At laudatus est ab omnibus: fateor, sed ita, ut rerum explicator prudẽs, seuerus, grauis: non ut in iudicijs uersaret causas: sed ut in historijs bella narraret. itaq; nunq̃ est numeratus orator. Nec uero si historiam non scripsisset: nomẽ eius extaret, cum praesertim fuisse honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo neq; uerborum, neq; sententiarum grauitatem imitatur: sed cum mutila quaedam, et hiantia locuti sunt: quae uel sine magistro facere potuerunt: germanos se putant esse Thucydidis. Nactus sum etiam, q̃ Xenophontis similem esse se cuperet: cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem uolumus, inchoandum, et eadẽ eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius. Magnum opus omnino, & arduum Brute conamur: sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis non desyderio solum, quo quidem conficior, congressus nostros, consuetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos: sed etiam admirabili fama uirtutum incredibiliũ: quae specie dispares, prudentia coniungũtur. Quid enim tam distans, quàm à seueritate comitas? Quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quã in plurimorum controuersijs diiudicandis, ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, aequos, placatosq; dimittas. Itaque efficis, ut cum gratiae causa nihil facias: omnia tamen sint grata, quae facis. Ergo omnibus terris una Gallia commu-

ni non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italiae luce cognosceris: uersarisq; in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam quantum illud est: quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinae? semper aut ipse scribis aliquid: aut me uocas ad scribendum. Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto: quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti: nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti non parere nefas esse duxissem. Sed testificor me à te rogatum, & recusantem haec scribere esse ausum. uolo enim mihi tecum commune esse crimen: ut si sustinere tantam quaestionem non potuero: iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicij nostri errorem, laus tibi dati muneris compensabit.

SED in omni re difficillimum est formam, quod χαρακτὴρ graece dicitur, exponere optimi: quod aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit à communi more uerborum. Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratiq; sunt uersus: multa apud alterum negligentius. fac alium Accio: uaria enim sunt iudicia, ut in Graecis, nec facilis explicatio, quae forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca: contra alios nitida, laeta, collustrata delectant. Quid est, quo praescriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere praestet: & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimauiq; in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret: idq; ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaq; diuersa: neque in unam formam cadunt omnia laudationum, scriptionum, & historiarum, & talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multiq; alij, qui sunt nominati sophistae: reliquarumq; rerum formam, quae absunt ab forensi contentione, eiusq; totius generis, quod graece ἐπιδεικτικὸν nominatur: quod quasi ad inspiciendum delectationis causa comparatum est: non complectar hoc tempore: non quo negligenda sit: est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare uolumus: & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & uerborum copia alitur: & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam uenia concinnitati sententiarum: & arguti, certiq;, & circunscripti uerborum ambitus conceduntur: de industriaq; nō ex insidijs, sed aperte, ac palàm elaboratur: ut uerba uerbis quasi demensa, & paria respondeant: ut crebro conferant pu-

gnantia: comparentq́; contraria: & ut pariter extrema terminen-
tur: eundemq́; referant in cadendo ſonum: quæ in ueritate cauſarum
& rarius multo facimus: & certe occultius. In Panathenaico autem
Iſocrates ea ſe ſtudioſe conſectatum fatetur. non enim ad iudiciorum
certamen, ſed ad uoluptatem aurium ſcripſerat. Hæc tractaſſe Thra
ſymachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam,
Theodorum inde Byzantium, multosq́; alios, quos λογοδαιδάλους ap-
pellat in Phædro Socrates: quorum ſatis arguta multa: ſed ut modo,
primumq́; naſcentia, minuta, & uerſiculorum ſimilia quædam, ni-
miumq́; depicta. quo magis ſunt Herodotus, Thucydidesq́; mirabi-
les: quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominaui, incidiſſet:
longiſſime tamen ipſi à talibus delitijs, uel potius ineptijs abfuerunt.
Alter enim ſine ullis ſalebris, quaſi ſedatus amnis fluit: alter incita-
tior fertur: & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum:
primisq́; ab his (ut ait Theophraſtus) hiſtoria cómota eſt: ut auderet
uberius, quàm ſuperiores: & ornatius dicere. Horum ætati ſucceſſit
Iſocrates, qui præter cæteros eiuſdem generis laudatur ſemper à no-
bis: nonnunquam Brute leniter, & erudite repugnante te. Sed credes
mihi fortaſſe, ſi, quid in eo laudem, cognoueris. Nam cum conciſus ei
Thraſymachus minutis numeris uideretur, & Gorgias: qui tamen pri
mi traduntur arte quadam uerba iunxiſſe: Thucydides autem præ-
fractior, nec ſatis (ut ita dicam) rotundus: primus inſtituit dilatare uer
bis, & mollioribus numeris explere ſententias. In quo cum doceret
eos, qui partim in dicendo, partim in ſcribendo principes extiterunt:
domus eius officina habita eloquentiæ eſt. Itaq; ut ego, cum à noſtro
Catone laudabar: uel reprehendi me à cæteris facile patiebar: ſic Iſo
crates uidetur teſtimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere.
eſt enim (ut ſcis) quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis uerbis
» loquens Socrates. Adoleſcens etiam nunc ó Phædre Iſocrates eſt. ſed
» quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille? Maiore
» mihi ingenio uidetur eſſe, q̃ ut cum orationibus Lyſiæ comparetur:
» præterea ad uirtutem maior indoles: ut minime mirum futurum ſit,
» ſi, cum ætate proceſſerit: aut in hoc orationum genere, cui nunc ſtudet,
» tantum, quantum pueris: reliquis præſtet omnibus, qui unquam ora-
» tiones attigerunt: aut, ſi contentus his non fuerit: diuino aliquo animi
» motu maiora cócupiſcat. ineſt enim natura philoſophia in huius uiri
» mente quædam. Hæc de adoleſcente Iſocrate Socrates auguratur.
At ea de ſeniore ſcribit Plato, & ſcribit æqualis: & q̧dem exagita-
tor omniũ rhetorũ, hunc miratur unũ. Me autem, q̧ Iſocratem nó di-

ligunt,

liguit, unà cum Socrate, & Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententijs argutum, uerbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum, pompæ, quàm pugnæ aptius, gymnasijs, & palestræ dicatum, spretum, & pulsum foro. Sed quod educata huius nutrimentis eloquentia est, ipsa se postea colorat, & roborat: non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum hæc ludorum, atq; pompæ: nos autem iam in aciem, dimicationem'q; ueniamus. Quoniam tria uidenda sunt oratori, quid dicat: & quo quicq; loco, & quomodo: dicendum omnino est, quod sit optimum in singulis: sed aliquanto secus, atq; in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus: neq; enim id suscepimus: sed excellentis eloquentiæ speciem, & formam adumbrabimus: nec quibus rebus ea paretur, exponemus: sed qualis nobis esse uideatur. Ac duo breuiter prima: sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quàm necessaria: & tamen cum multis penè communia. Nam & inuenire, & iudicare quid dicas: magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore: sed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ. quæ tamen causa est uacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse uolumus, argumentorũ, & rationum locos. Nam quoniam quicquid est, quod in controuersia, aut in contentione uersetur: in eo aut sit'ne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur. sit'ne? signis. quid sit? definitionibus. quale sit? recti, prauiq; partibus. quibus ut uti possit orator, non ille uulgaris, sed hic excellens: à proprijs personis, & temporibus semper, si potest, auocat cõtrouersiam. Latius enim de genere, quàm de parte disceptare licet: ut quod in uniuerso sit probatum: id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à proprijs personis, & temporibus ad uniuersi generis orationem traducta, appellatur thesis. In hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorũ morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorũ in utranq; partẽ, ut ornatius, & uberius dici possit, exercuit. Idem'q; locos, sic enim appellat: quasi argumentorũ notas tradidit: unde omnis in utranq; partẽ traheretur oratio. Facile igitur hic noster (non enim declamatorẽ aliquẽ de ludo, aut rabulam de foro: sed doctissimum, & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur: percurret omnes: utetur aptis generatim: discet ex quo emanãt etiam qui cõmunes appellãtur loci. nec uero utetur imprudẽter hac copia: sed omnia expendet: & seleget. Non. n. semper, nec in omnibus causis, ex ijsdem eadẽ argumentorũ momenta sunt. Iudiciũ ergo adhibebit: nec inueniet solum quid dicat: sed etiam expendet. Nihil enim

feracius ingenijs, his præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes fœcundæ, & uberes, non solum fruges, uerum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis aut leuia quædã, aut causis aliena, aut nõ utilia gignuntur: quorũ ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. alioqui quonã modo uir ille bonus ĩ bonis hærebit, et habitabit suis? ut molliet dura? aut occultabit, quæ dilui nõ poterunt, atq; oĩno opprimet, si licebit? aut abducet animos, aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, q̃ illud, quod obstabit? Iam uero ea, quæ inuenerit: qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusq; ad causam faciet illustreis: cumq; animos prima aggressione occupauerit: infirmabit, excludetq; contraria: de firmissimis alia prima ponet, alia postrema: inculcabitq; leuiora. Atq; in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim, breuiterq; descripsimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus, & si graues, atq; magnæ sunt, minus & artis est, & laboris. Cum autem quid, & quo loco dicat, inuenerit: illud est longe maximum, uidere quonam modo. Scitum est enim quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadẽ dicere, Carneadẽ autem eodem ẽt modo eadẽ dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quemadmodum dicas: ubi res spectatur: non uerba penduntur: q̃d tandem in causis existimandum est, q̃bus totis moderatur oratio? quod q̃dem ego Brute ex tuis literis sentiebam, non te id sciscitari, qualem ego in inueniendo, & in collocando summũ esse oratorẽ uellem: sed id mihi quærere uidebare, quod genus ipsius orationis optimũ iudicarẽ. Rem difficilẽ (dij immortales) atq; omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur quocunq; torqueas: tum & naturæ uariæ, & uoluntates multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen alijs uerborum, uolubilitasq; cordi est: qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, & interpuncta, interualla, moræ, respirationesq; delectãt. Quid potest esse tam diuersum? tamen est in utroq; aliquid excellens. Elaborant alij lenitate, & æquabilitate, & puro quasi quodam, & candido genere dicendi. Ecce alij duritatem, & seueritatem quandam uerbi, et orationis quasi mœstitiam sequuntur: quodq; paulo ante diuisimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati uellent uideri: quot orationum genera esse diximus: totidem oratorum reperiuntur. Et quoniam cœpi iam cumulatius hoc munus augere, q̃ à te postulatum est: tibi enim tantum de orationis genere quærenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando: ne nunc

quidem ſolum de orationis modo dicam, ſed etiam de actionis. ita præ
termiſſa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil eſt hoc lo
co dicendum, quæ cõmunis eſt multarũ artium. Quomodo autem
dicatur: id eſt in duobus, in agendo, & in loquendo. Eſt enim actio
quaſi corporis quædam eloquentia, cũ conſtet è uoce, atq; motu. Vocis
mutationes totidem ſunt, quot animorum: qui maxime uoce commo-
uentur. Itaq; ille perfectus, quem iandudũ noſtra indicat oratio: ut=
cunq; ſe affectum uideri, et animum audiẽtis moueri uolet: ita certum
uocis admouebit ſonum: de quo plura dicerẽ, ſi hoc præcipiendi tem=
pus eſſet: aut ſi tu hoc quæreres. dicerem etiam de geſtu, cum quo iun
ctus eſt uultus: quibus omnibus dici uix poteſt, quantum interſit, quẽ-
admodum utatur orator. Nam & infantes actionis dignitate eloquen
tiæ ſæpe fructum tulerunt: et diſerti deformitate agẽdi multi infan=
tes putati ſunt: ut iam non ſine cauſa Demoſthenes tribuerit & pri-
mas, et ſecundas, et tertias actioni. ſi. n. eloquẽtia nulla ſine hac, hæc
autem ſine eloquentia tanta eſt: certe plurimum in dicendo poteſt. Vo
let igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet: et contenta uoce atro
citer dicere: & ſummiſſa leniter: et inclinata uideri grauis: & infle=
xa miſerabilis. Mira eſt. n. quædam natura uocis: cuius quidem è
tribus omnino ſonis, inflexo, acuto, graui, tanta ſit: & tam ſuauis ua-
rietas pfecta in cantibus. Eſt autem in dicendo etiam qdã cantus ob-
ſcurior, non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus penè cãti-
cum, ſed ille, quem ſignificat Demoſthenes, et Aeſchines, cũ alter al-
teri obijcit uocis flexiones. Dicit plura etiam Demoſthenes: illumq́; ſæ-
pe dicit uoce dulci, & clara fuiſſe. In quo illud etiam notandum mi-
hi uidetur ad ſtudium perſequendæ ſuauitatis in uocibus. Ipſa enim
natura quaſi modularetur hominum orationem: in omni uerbo poſuit
acutam uocem: nec una plus, nec à poſtrema ſyllaba citra tertiã: quo
magis naturam ducem ad aurium uoluptatem ſequatur induſtria.
Ac uocis quidem bonitas optanda eſt (non eſt enim in nobis) ſed tra-
ctatio, atque uſus in nobis. Ergo ille princeps uariabit, & mutabit:
omnes ſonorum tum intendens, tum remittens perſequetur gradus:
idemq́; motu ſic utetur, nihil ut ſuperſit in geſtu. Status erectus, &
celſus, rarus inceſſus, nec ita lõgus, excurſio moderata, eaq́; rara, nul-
la mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorũ, nõ ad numerũ articu-
lus cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderans, et uirili laterũ flexio-
ne, brachij proiectione in contentionibus, cõtractione in remiſſis. Vul=
tus uero, qui ſecundũ uocẽ plurimũ poteſt: q̃tã affert tum dignitatem,
tum uenuſtatem? in quo cũ effeceris, nequid ineptum, aut uultuoſum

sit: tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam ut imago est 163.
animi uultus, sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & uicissim tri
stitiæ modum, res ipsæ, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam il-
lius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est:
quem hoc uno excellere, idest oratione: cætera in eo latere, indicat no
mē ipsum. Non. n. inuentor, aut compositor, aut actor hæc complexus
est oia: sed & græce ab eloquendo rhetor, & latine eloquens dictus
est. Cæterarum enim rerum, quæ sunt in oratore: partem aliquā sibi
quisq; uendicat: dicendi autem, idest eloquendi maxima uis soli huic
cōceditur. Quanquā enim & philosophi quidam ornate locuti sunt:
siquidē et Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit: et Ari-
stoteles Isocratem ipsum lacessiuit: & Xenophontis uoce musas quasi
locutas ferunt: et longe omnium, quicunq; scripserunt, aut locuti sunt:
extitit dicendi copia, & grauitate princeps Plato: tamen horū oratio
neq; neruos, neq; aculeos oratorios, ac forenses habet. Loquūtur cum
doctis, quorū sedare animos malunt, quā incitare. sic de rebus placa-
tis, ac minime turbulētis docendi causa, nō capiendi loquūtur: ut in eo
ipso, qđ delectationē aliquā dicendo aucupentur, plus nōnullis, quàm
necesse sit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere nō difficile est hanc
eloquentiā, de qua nūc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philo
sophorum, et umbratilis: nec sententijs, nec uerbis instructa popula-
ribus, nec iuncta numeris: sed soluta liberius: nihil iratum habet, ni-
hil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, uerecū-
da, uirgo incorrupta quodammodo: itaq; sermo potius, quā oratio di-
citur. Quanquam enim omnis locutio oratio est: tamen unius oratoris
locutio hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus su-
pra dixi, magis distinguenda similitudo uidetur: qui omnes eosdē uo
lunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi: sed hoc differunt:
quod cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare po
tius: nec tam persuadere, q̄ delectare: et apertius id faciunt, quàm
nos, & crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quàm pro-
babiles: à re sæpe discedunt: intexunt fabulas: uerba apertius trans-
ferunt: eaq; ita disponunt, ut pictores uarietatem colorum: pa-
ria paribus referunt: aduersa contrarijs: sæpissimeq; similiter ex-
trema definiunt. Huic generi historia finitima est: in qua &
narratur ornate: & regio sæpe, aut pugna describitur: interpo-
nuntur etiam conciones, & hortationes. sed in his tracta quæ-
dam, & fluens expetitur, non hæc contorta, & acris oratio.
Ab his non multo secus, quàm à poëtis hæc eloquentia, quam quæ-

rimus, ſeuocanda eſt. Nam etiam poëtæ quæſtionem attulerunt,
quidnam eſſet illud, quo ipſi differrent ab oratoribus. numero maxi=
me uidebantur, antea, & uerſu: nunc apud oratores iam ipſe nume-
rus increbuit. Quicquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram ali-
quam cadit: etiam ſi abeſt à uerſu: (nam id q̄dem orationis eſt uitiū)
numerus uocatur, qui græce ῥυθμὸς dicitur. Itaq; uideo uiſum eſſe nō=
nullis, Platonis, & Democriti locutionem, & ſi abſit à uerſu, tamen
quod incitatius feratur: & clariſſimis uerborum luminibus utatur:
potius poëma putandum, q̄ comicorum poëtarū: apud quos, niſi quod
uerſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis: nec tamen
id eſt poëtæ maximum, & ſi eſt eo laudabilior, quod uirtutes orato=
ris perſequitur, cum uerſu ſit aſtrictior. Ego autem etiam ſi quorun-
dam grandis, & ornata uox eſt poëtarum: tamen in ea cum licentiam
ſtatuo maiorem eſſe, q̄ in nobis, faciendorum, iungendorumq́; uerborū:
tum etiam nonnullorum uoluptati uocibus magis, q̄ rebus inſeruiūt.
Nec uero ſiquid eſt unum inter eos ſimile (id autem eſt iudicium, ele-
ctioq́; uerborum) propterea cæterarum rerū diſſimilitudo intelligi
non poteſt. ſed id nec dubium eſt: & ſiquid habet quæſtionis: hoc ta-
men ipſum ad id, quod propoſitum eſt, non eſt neceſſarium. Seiunctus
igitur orator à philoſophorum eloquentia, à ſophiſtarum, ab hiſto-
ricorum, à poëtarū, explicandus eſt nobis, qualis futurus ſit. Erit
igitur eloquens (hunc enim authore Antonio quærimus) is, qui in fo-
ro, cauſisq́; ciuilibus ita dicet, ut probet: ut delectet: ut flectat. Proba-
re, neceſſitatis eſt: delectare, ſuauitatis: flectere, uictoriæ. nam id unum
ex omnibus ad obtinendas cauſas poteſt plurimum. Sed quot offi-
cia oratoris, tot ſunt genera dicendi: ſubtile in probando, modicum
in delectando, uehemens in flectendo: in quo uno uis omnis orato-
ris eſt. Magni igitur iudicij, ſummæ etiam facultatis eſſe debebit mo
derator ille, & quaſi temperator huius tripartitæ uarietatis. Nam
& iudicabit quid cuiq; opus ſit: & poterit, quocunq; modo poſtula-
bit cauſa, dicere. Sed eſt eloquentiæ, ſicut reliquarum rerum, funda-
mentum ſapientia. Vt enim in uita, ſic in oratione nihil eſt difficilius,
quàm quid deceat, uidere. πρέπον appellant hoc Græci: nos dica-
mus ſanè decorum: de quo præclare, & multa præcipiuntur: & res
eſt cognitione digniſſima. Huius ignoratione non modo in uita, ſed
ſæpiſſime & in poëmatis, & in oratione peccatur. eſt autem quid
deceat, oratori uidendum, non in ſententijs ſolum, ſed etiam in uer-
bis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis authori-
tas, non omnis ætas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eo=

dem aut uerborũ genere tractandus est, aut sententiarũ: semperq; in omni parte orationis, ut uitæ quid deceat, est consyderandũ: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in psonis & eorũ, qui dicunt: & eorũ, qui audiunt. Itaq; hunc locũ longe, & late patentem philosophi solent in officijs tractare: non solũ cũ de recto ipso disputant: nam id qdẽ unum est grãmatici in poëtis, eloquentis in omni & genere, & parte causarum. Quàm. n. indecorũ est, de stilliadijs cum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus? de maiestate populi R. summisse, & subtiliter? Hic genere toto. at persona alij peccant aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum: nec re solum, sed sæpe etiam uerbo: & si sine re nulla uis uerbi est: tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reijcitur, alio, atque alio elata uerbo. In omnibusq; rebus uidendum est, quatenus. etsi enim suus cuiq; modus est: tamen magis offendit nimium, q̃ parum. In quo Apelles pictores quoq; eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus esset locus hic Brute, quod te non fugit: & magnum uolumen aliud desyderat: sed ad id, quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis, & factis minimis, & maximis: cũ hoc inquam decere dicimus: illud non decere: & id usquequaq; quantum sit, appareat: in alioq; ponatur: aliudq; totum sit: utrum decere, an oportere dicas. oportere enim perfectionem declarat officij, quo & semper utendum est, & omnibus. decere, quasi aptum esse, consentaneumq; tempori, & personæ: quod cum in factis sæpissime, tum in dictis ualet, in uultu deniq;, & gestu, & incessu: contraq; item dedecere. Quod si poëta fugit, ut maximum uitium, qui peccat etiam cum probam orationem affingit improbo, stulto'ue sapientis: si deniq; pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, mœstior Vlysses: mœreret Menelaus: obuoluendum caput Agamemnonis esse: quoniam summum illum luctum peniallo non posset imitari: si deniq; histrio quid deceat, quærit: quid faciendum oratori putemus? Sed cum hoc tantum sit: qd in causis, earumq; quasi membris faciat, orator uiderit. Illud quidem perspicuum est, non modo parteis orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas.

Sequitur, ut cuiusq; generis nota quæratur, & formula: magnum opus, & arduum (ut sæpe iam diximus) sed ingredientibus cõsyderandum fuit, quid ageremus. Nunc quidem iam quocunq; feremur, danda nimirum uela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam uocant Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans: ab indisertis re plus quàm opinione differens.

Itaq; eum qui audiunt: quamuis ipsi infantes sint: tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis quidem illa uidetur esse existimanti: sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est: habeat tamen succum aliquem oportet: ut etiam si illis maximis uiribus careat, sit (ut ita dicam) integra ualetudine. Primum igitur eum tanquam è uinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri, de qbus mox agemus: obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis: in hoc omnino relinquendi. Solutum quiddam sit, nec uagum tamen: ut ingredi libere, nõ ut licenter uideatur errare. Verba etiã uerbis quasi coagmentare negligat. habet enim ille tanquã hiatus concursu uocalium molle quiddam & quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis, quàm de uerbis laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioq; uerborum. illa enim ipsa contracta, & minuta non negligenter tractanda sunt: sed quædam etiam negligentia est diligens.
Nam ut mulieres esse dicuntur nõnullæ inornatæ, quas id ipsum decet: sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat: fit enim quiddam in utroq;, quo sit uenustius: sed non, ut appareat. tum remouebitur omnis insignis ornatus quasi margaritarum. ne calamistri quidem adhibebuntur. fucati uero medicamenta candoris, & ruboris omnia repellentur: elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & latinus: dilucide, planeq; dicetur: quid deceat, circunspicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus: ornatum illud suaue, et affluens: acutæ, crebræq; sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ: atq; hoc in oratore dominabitur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi supellectilis. supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis: alia rerũ, alia uerborum. Ornatus autem uerborũ duplex, unus simplicium, alter collocatorũ. Simplex probatur in proprijs, usitatisq; uerbis: qđ aut optime sonat: aut rem maxime explanat. In alienis, aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo: aut factum ab ipso, aut nouũ, aut priscum, & inusitatum. sed etiã inusitata, ac prisca sunt in proprijs, nisi quod raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt: quod uerbis mutatis non maneat manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ pmanent, etiã si uerba mutaueris: sunt illa qdem pmulta: sed quæ eminent, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans: nec in faciẽdis uerbis erit audax: et in trãsferẽdis uerecũdus, et parcus: et in priscis

reliquisq; ornamentis & uerborum, & sententiarũ demissior: trans=latione fortasse crebrior: qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorũ gemmare uites: sitire agros: lætas esse segetes: luxuriosa frumenta. Nihil horum parũ audacter: sed aut simile est illi, unde transferas: aut si res suum nullum habet nomen: docendi causa sumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamẽto liberius paulo, quàm cæteris utetur hic summissus, nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaq; illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi: hic quoq; apparet, cum uerbũ aliquod altius transfertur: idq; in oratione humili ponitur: quod idẽ in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ uerborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis, σχήματα appellant: quod idem uerbum ab his etiã in sententiarum ornamenta transfertur: adhibet quidem hic subtilis, quem nisi quod solum cætero quin recte quidam uocant Atticum, sed paulo parcius. Nam sic, ut in epularũ apparatu aliqs à magnificentia recedens, non se parcum solũ, sed etiam elegantem uideri uolet: eliget quibus utatur. Sunt enim pleræq; aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniæ. Nam illa, de qbus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemq; pacto cadentia, & immutatione literæ quasi quæsitæ uenustates: ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Itemq; siquæ uerborũ iterationes contentionem aliquam, et clamorẽ requirent: erunt ab hac summissione orationis alienæ: cæteris promiscue poterit uti: continuatione uerborum modo relaxet, & diuidat: utaturq; uerbis quam=usitatissimis, translationibus quammollissimis. etiam illa sententiarũ lumina assumat, quæ nõ erunt uehementer illustria. Non faciet rẽp. loquẽtem: nec ab inferis mortuos excitabit: nec aceruatim multa frequentans, una complexione deuinciet. Valentiorũ hæc laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. Erit enim ut uoce, sic etiam oratione suppressior: sed pleraq; ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quanquam iisdẽ ornamentis utetur horridius: talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenæ, sed modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens, nõ hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu quidq; pronuntient. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, q in dicendo mirum quantum ualent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroq;, sed altero in narrãdo aliquid uenuste,

quid uenuste, altero in iaciendo, mittendoq; ridiculo: cuius genera plura sunt: sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit, nec subobscœno, ne mimicum, nec petulanti, ne improbũ, nec in calamitatem, ne inhumanum, nec in facinus, ne odij locum risus occupet: neque aut sua persona, aut iudicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæsita, nec ex tempore ficta: sed domo allata, quæ plerunq; sunt frigida: parcet & amicitijs, & dignitatibus: uitabit insanabiles contumelias. tantummodo aduersarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo: quibus exceptis sic utetur sale, & facetijs, ut ego ex istis nouis Atticis talem cognouerim neminem: cum id certe sit uel maxime Atticum. Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen, & germani Attici: quoniam quicquid est salsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est: e quibus tamen non omnes faceti: Lysias satis, & Hyperides: Demades præter cæteros fertur: Demosthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil uidetur urbanius: sed non tam dicax fuit, quàm facetus. est autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis.

Vberius est aliud, aliquantoq; robustius, quàm hoc humile: de quo dictum est: summissius autem, quàm illud, de quo iam dicetur, amplissimum. Hoc in genere neruorum uel minimum: suauitatis autem est uel plurimũ. Est enim plenius, quàm hoc enucleatum: quàm autem illud ornatum, copiosumq;, summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt: plurimumq; est in hac orationis forma, suauitatis: in qua multi floruerunt apud Græcos: sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit cæteris: cuius oratio cum sedate, placideq; loquitur: tum illustrant eam, quasi stellæ quædam translata uerba, atque immutata. Translata ea dico, ut sæpe iam, quæ per similitudinem ab alia re aut suauitatis, aut inopiæ causa transferuntur. mutata, in quibus pro uerbo proprio subijcitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti: quod quanquam transferendo fit: tamen alio modo transtulit, cum dixit Ennius: Arcem, & urbem orbas: alio modo, si pro patria arcem dixisset: & horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit: pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quasi summutantur uerba pro uerbis: metonymiã grammatici uocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam κατάχρησιν uocant: ut cum minutum dicimus animũ pro paruo: et abutimur uerbis propinquis, si opus est: uel quod delectat: uel quod licet. Iam cum

fluxerunt continuæ plures translationes: alia planè fit oratio. Itaq; genus hoc Græci appellãt ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes uocat. Hæc frequentat Phalereus maxime: suntq; dulcissima: et quanquam translatio est apud eum multa: tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarũ: latæ, eruditæq; disputationes ab eodẽ explicantur: & loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? è philosophorũ scholis tales ferè euadunt: & nisi coràm erit comparatus ille fortior: per se hic, quem dico, probabitur. Est quoddã etiam insigne, et florens orationis pictum, & expolitũ genus: in quo omnes uerborum, omnes sententiarũ illigantur lepores. Hoc totum è sophistarũ fontibus defluxit in forũ: sed spretum à subtilibus, repulsum à grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit. Tertius est ille amplus, copiosus, grauis, ornatus: in quo profecto uis maxima est. Hic est enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes eloquentiam in ciuitatibus plurimũ ualere paßæ sunt: sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno, sonituq; ferretur: quã suspicerent omnes: quam admirarentur: quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquẽtiæ est, tractare animos: huius, omni modo ꝑmouere. Hæc modo perfringit: modo irrepit in sensus: inserit nouas opiniones: euellit insitas. Sed multũ interest iter hoc dicẽdi genus, et supiora. Qui in illo subtili, et acuto elaborauit, ut callide, arguteq; diceret: nec quicq̃ altius cogitaret: hoc uno profecto magnus orator est, si nõ maximus: minimeq; in lubrico uersabitur: &, si semel constiterit: nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum uoco: si modo suum illud satis instruxerit: nõ extimescet ancipites dicendi, incertosq; casus: etiã siquando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit: alte enim cadere non potest. At uero hic noster, quẽ principẽ ponimus: grauis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus: aut in hoc solo se exercuit: aut huic generi studet uni: nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit: maxime est contemnendus. Ille enim summissus, quod acute, & ueteratorie dicit, sapiens iã, medius, suauis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud: uix satis sanus uideri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, præsertim cũ causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit: furere apud sanos, et quasi inter sobrios bacchari uinolentus uidetur. Tenemus igitur Brute, quem quærimus, sed

animo: nam manu si comprehendissem: ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inuentus profecto est ille eloquens, quem nunquam uidit Antonius. Quis est igitur is? complectar breui: disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate potest dicere. Nemo is, inquies, unquam fuit, nec fuerit. ego enim quod desyderem: non quid uiderim, disputo: redeoq; ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem: quam & si non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quicquam mortale, & caducum: sed illud ipsum, cuius qui sit compos: sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa: quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Is erit igitur eloquens (ut illud idem iteremus) qui poterit parua summisse, modica temperate, magna grauiter dicere. Tota mihi causa pro Cecinna de uerbis interdicti fuit. res inuolutas definiendo explicauimus: ius ciuile laudauimus: uerba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendæ maiestatis Rabirij causa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At hæc interdum temperanda, & uarianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem: nisi ea uel nota esse arbitrarer: uel posse eligere, q quærerent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. non assequimur: at quid deceat, uidemus: nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus. in quo tantum abest, ut nostra miremur: ut usq; eo difficiles, ac morosi simus: ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes. qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi: tamen non semper implet aures meas: ita sunt auidæ, & capaces: & semper aliquid immensum, infinitumq; desyderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammune, cum esses Athenis, totum diligentissime cognouisti: neque eum dimittis è manibus: & tamen nostra etiam lectitas: uides profecto illum multa perficere: nos multa conari: illum posse: nos uelle, quocunq; modo causa postulet, dicere. sed ille magnus: nam & successit ipse magnis: et maximos oratores habuit æquales: nos magnum fecissemus, si qdem potuissemus, quò contendimus peruenire in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus

eloquens uisus non est, aut sibi ipse: nunquam Cotta uisus esset: nunquam Sulpitius: nunquam Hortensius: Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpitius, non multa grauiter. Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti: Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusæ orationis aures ciuitatis accepimus: easq; nos primi, quicunq; eramus: & quantuluncunq; dicebamus: ad huius generis dicendi, audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? quæ nequaquam satis deferbuisse, post aliquanto sentire cæpimus. Quid enim tam commune, q̃ spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita uiuunt, dum possunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terram non tangant: ita iactantur fluctibus, ut nunquam alluantur: ita postremo eijciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant: et quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re, & maturitate, q̃ spe, & expectatione laudati. ab hac indole iam illa matura, uxor generi, nouerca filij, filiæ pellex. Nec uero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis, redundantia multa habet attenuata: quædam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, complures'q; aliæ (nemo enim orator tam multa, ne in græco quidem otio scripsit, q̃ multa sunt nostra) eæ quidem hanc ipsam habent, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, & maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebro'q; mutarent? nōnunq̃ etiam ad quotidianum genus sermonis accederent? ipse nunq̃ ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poëtas diuino ingenio profero? Histriones eos uidimus: q̃bus nihil posset in suo genere esse præstantius: qui non solū in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis uersaretur: sed & comœdum in tragœdijs, & tragœdum in comœdijs admodum placere uidimus: ego non elaborem? cum dico me, te Brute dico: nam in me quidem iampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodē modo omneis causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum, & eundem spiritum sine ulla cōmutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, quod eum credo amares: cum ad te in Tusculanum uenissem, imaginem ex ære uidi: nihil Lysiæ subtilitate cedit: nihil argutijs, & acumine Hyperidi: nihil lenitate Aeschini, & splendore uerborum. Multæ sunt eius totæ orationes subtiles, ut contra Leptinē: multæ, & totæ graues, ut quædam

dam Philippicæ: multæ uariæ, ut contra Aeschinem falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium quoties uult, arripuit: & à grauissimo discedens, eò potissimum delabitur. Clamores tamen tum mouet: & tum in dicendo plurimum efficit: cũ grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus: quandoquidẽ de genere, nõ de homine quærimus: rei potius, idest eloquentiæ uim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus: meminerimus: nihil nos præcipiendi causa esse dicturos. atq; ita potius acturos, ut æstimatores uideamur loqui, non magistri. in quo tamen longius progredimur: quod uidemus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo, quàm nos, qui quasi docere uideamur, habeas notiora: sed hũc librum etiã si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur perfecte eloquentis puto, nõ eam solum facultatem habere, quæ sit eius propria fuse, lateq; dicendi: sed etiam uicinam eius, atq; finitimam dialecticorũ scientiam assumere: quanquã aliud uidetur oratio esse, aliud disputatio, nec idẽ loqui esse, quod dicere: attamen utrunq; disserendum. disputandi ratio, & loquendi dialecticorum sit: oratorum autem dicendi, & ornandi. Zeno quidẽ ille, à quo disciplina Stoicorum est: manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam cũ compresserat digitos: pugnumq; fecerat: dialecticam aiebat eiusmodi esse. Cũ autẽ diduxerat, et manum dilatauerat: palmæ illius similem eloquentiã esse dicebat. Atq; etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut hoc uidelicet differant inter se: quod hæc ratio dicendi latior sit: illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo omnem, quæ ad dicendũ trahi posset: loquendi rationem esse notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habuit docendi uiam. Nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima disserendi: & postea qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererũt. Ego eum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur: non esse earũ rerum omnino rudem: sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina institutus, nouerit primum uim naturam, genera uerborũ & simplicium, & copulatorũ. Deinde quot modis quicq; dicatur: qua ratione uerum, falsum'ne sit, iudicetur: quid efficiatur è quoq;: quod cuiq; consequens sit: quodq; contrariũ. cumq; ambigue multa dicantur: quomodo quicq; eorũ diuidi, explanariq; oporteat. Hæc tenẽda sunt oratori: sæpe enim occurrunt: sed quia sua sponte squallidiora sunt: adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniã in

omnibus, quæ ratione docentur, & uia: primũ constituendũ est, quid quidq; sit (nisi enim inter eos, qui disceptent, conuenit, quid sit illud, de quo ambigitur: nec recte disseri: nec unquam ad exitum perueniri potest) explicanda est sæpe uerbis mens nostra de quaq; re: atq; inuolutæ rei notitia definiendo aperienda est: siquidẽ est definitio oratio: quæ quid sit id, de quo agitur, ostendit quambreuissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusq; rei, uidendum est, quæ sint eius generis siue formæ, siue partes: ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quẽ uolumus esse eloquentem: ut definire rẽ possit: neq; id faciat tam presse, & anguste, quàm in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad cõmune iudicium, popularemq; intelligentiam accommodatius: idemq; etiam, cum res postulabit, genus uniuersum in species certas, ut nulla neq; prætermittatur, neq; redundet: partietur, ac diuidet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam (ut supra dixi) iudicem me esse, non doctorẽ uolo. Nec uero dialecticis modo sit instructus: sed habeat omnes philosophiæ notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de uirtutibus, aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus: quæ sæpe cadunt in causas: sed ieiunius aguntur: nihil inquam sine ea scientia, quam dixi, grauiter, ample, copiose dici, & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. uolo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis: quàm cogitet, quibus uerbis quidq; dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior sit, & quodammodo excelsior (ut de Pericle dixi supra) ne physicorũ quidem esse ignarum uolo. Omnia profecto, cum se à cœlestibus rebus referet ad humanas: excelsius, magnificentiusq; & dicet, & sentiet. cumq; illa diuine cognouerit: nolo ignoret ne hæc quidem humana. Ius ciuile teneat: quo egent causæ forenses quotidie. Quid est enim turpius, quàm legitimarum, & ciuilium controuersiarum patrocinia suscipere, cum sis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriæ ueteris ordinem, maxime scilicet nostræ ciuitatis: sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborẽ nobis Attici nostri leuauit labor: qui conseruatis, notatisq; temporibus, nihil cũ illustre prætermitteret: annorum septingentorum memoriã in uno libro colligauit. Nescire autem, quid ante, quàm natus sis, acciderit: id est semper esse puerũ. Quid enim

est aliud ætas hominis, nisi cum memoria rerum ueterum cum superiorũ ætate contexitur? Cõmemoratio autem antiquitatis, exẽplorumq́; prolatio summa cum delectatione & authoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur instructus ueniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse: in quo non aut res controuersiam faciat, aut uerba. Res aut de uero, aut de recto, aut de nomine: uerba aut de ambiguo, aut de contrario. Nam siquando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis: genus est quoddam ambigui: quod ex præterito uerbo fieri solet: in quo, quod est ambiguorum proprium, res duas significari uidemus. Cum tam pauca sint genera causarũ: etiam argumentorum præcepta pauca sunt. Traditi sunt, è qbus ea ducantur, duplices loci: uni è rebus ipsis: alteri assumpti. Tractatio igitur rerũ efficit admirabiliorẽ orationem. nam ipsæ qdẽ res ĩ perfacili cognitione uersantur. Quid. n. iam sequitur, quod qdem artis sit, nisi ordiri orationem? in qua aut concilietur auditor: aut erigatur. aut paret se ad discendũ: rem breuiter exponere, & probabiliter, & aperte: ut quid agatur intelligi possit: sua confirmare: aduersarij euertere: eaq́; efficere non pturbate: sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit cõsequens ijs, quæ sumentur ad quanq; rem confirmandam: post omnia perorationem inflãmantem, restinguentem'ue concludere. Has parteis quemadmodum tractet singulas: difficile dictu est hoc loco: nec enim semp tractantur uno modo. Quoniam autẽ nõ quẽ doceã quæro: sed quẽ probem. probabo primum eũ, qui qd deceat, uidebit. Hæc. n. sapientia maxime adhibenda eloquenti est: ut sit temporũ, personarumq́; moderator. Nam nec semper, nec apud omneis, nec contra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus eodẽ modo dicendũ arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunq; decebit, poterit accommodare orationem. quod cũ statuerit: tum ut quidq; erit dicendũ, ita dicet, nec satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra: sed erit rebus ipsis par, & æqualis oratio. Principia uerecunda, non elatis intensa uerbis: sed acuta sententijs, uel ad offensionem aduersarij, uel ad cõmendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed propè quotidiano sermone explicatæ dilucide. Dein si tenues causæ: tum etiam argumentandi tenue filum & in dicendo, & in refellendo: idq́; ita tenebitur, ut quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum uero causa ea inciderit, in qua uis eloquentiæ possit expromi: tum se latius fundet orator: tum reget, & flectet animos: & sic afficiet, ut uolet: idest ut causæ natura, & ratio loci, & temporis postulabit.

Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorẽ eloquentia. Nam cũ omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut uerbũ nullum, nisi aut graue, aut elegans excidat: tum sunt maxime luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in uniuersi generis quæstione pono: quam (ut supra dixi) Græci appellant θέσιν: alteram in augendis, amplificandisq; rebus: quæ ab eisdem αὔξησις est nominata. Quæ & si æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet: tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, eo quod uidentur multarum ijdem esse causarum: sed proprij singularũ esse debebunt. At uero illa pars orationis, quæ est de genere uniuerso: totas causas sæpe cõtinet. Quicquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersiæ, quod græce κρινόμενον dicitur: id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem: atq; ut de uniuerso genere dicatur: nisi cum de uero ambigitur: quod quæri coniectura solet. dicetur autem non peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius: & ita de re communia dicantur: ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios aspere. Augendis uero rebus, & contra abijciendis nihil est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescunq; dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus: & pene infinite in perorando. Duo sunt etiam, quæ bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiam faciant. Quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν uocant: ad naturam, & ad mores, & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod ijdem παθητικὸν nominant: quo perturbantur animi, & concitantur: in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, iucundum: ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc uehemens, incensum, incitatum: quo causæ eripiuntur: quod cum rapide fertur: sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos medio cres, aut multo etiam minus: sed magno semper usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in Senatu accusatus, obmutuit. Nobis priuata in causa magna, & graui, cum cœpisset Curio pater respondere, subito assedit: cũ sibi ueneris ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? qbus eo sum usus pluribus: quod etiam si plures dicebamus: perorationẽ mihi tamen omnes relinquebãt: in quo ut uiderer excellere: nõ ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacũq; in me sunt: me. n. ipsum nõ pœnitet quãta sint: ea apparent in orationibus: & si carent libri

spiritu

ſpiritu illo, propter quẽ maiora eadẽ illa, cũ aguntur, quã cũ legun-
tur, uideri ſolent. Nec uero miſeratione ſolũ mens iudicum ꝑmouenda
eſt: qua nos ita dolenter uti ſolemus, ut puerum infantem in manibus
ꝑorantes tenuerimus: ut alia in cauſa excitato reo nobili, ſublato etiã
filio paruo, plangore, & lamentatione compleremus forum: ſed etiam
eſt faciendum, ut iraſcatur iudex: mitigetur: inuideat: faueat: conte-
mnat: admiretur: oderit: diligat: cupiat: ſatietate afficiatur: ſperet: me-
tuat: lætetur: doleat. qua in uarietate, duriorũ, accuſatio ſuppeditabit
exẽpla: mitiorũ, defenſiones meæ. Nullo. n. modo animus audientis, aut
incitari, aut leniri poteſt, qui modus à me non tentatus ſit: dicerem per
fectum, ſi ita iudicarem: nec in ueritate crimen arrogantiæ extimeſce
rem. Sed (ut ſupra dixi) nulla me ingenij, ſed magna uis animi inflã=
mat, ut me ipſe non teneam: nec unq̃ is, qui audiret, incenderetur, niſi
ardens ad eum ꝑueniret oratio. Vterer exẽplis domiſticis, niſi ea le-
giſſes. Vterer alienis, uel latinis, ſi ulla reperirem: uel græcis, ſi dece=
ret. ſed Craſſi ꝑpauca ſunt, nec ea iudiciorũ: nihil Antonij, nihil Cot-
tæ, nihil Sulpitij: dicebat melius, ꝗ̃ ſcripſit Hortenſius. Verum hæc
uis, quam quærimus, ꝗ̃ta ſit ſuſpicemur: quoniam exemplũ non habe
mus: aut ſi exẽpla ſequimur: à Demoſthene ſumamus, & ꝗdem ꝑpe-
tuæ dictionis ex eo loco, unde in Cteſiphontis iudicio de ſuis factis, con
ſilijs, meritis in rep. aggreſſus eſt dicere. Ea profecto oratio in eã for-
mam, quæ eſt inſita in mentibus noſtris: includi ſic poteſt, ut maior
eloquentia non reꝗratur. Sed iam ipſa forma reſtat, & chara=
cter ille ꝗ dicitur: ꝗ qualis eſſe debeat, ex ipſis, quæ ſupra dicta ſunt:
intelligi poteſt. Nam & ſingulorũ uerborũ, et collocatorũ lumina at=
tigimus: ꝗbus ſic abundabit, ut uerbũ ex ore nullũ, niſi aut elegans,
aut graue exeat: ex omniq́; genere frequẽtiſſimæ translationes erũt:
quod eæ propter ſimilitudinem transferunt animos, & referunt, ac
mouẽt huc, & illuc: ꝗ motus cogitationis celeriter agitatus, ꝑ ſe ipſe de
lectat. & reliqua ex collocatione uerborũ, quæ ſumuntur quaſi lumi-
na: magnũ afferũt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis, quæ in
amplo ornatu ſcenæ, aut fori appellantur inſignia: non quod ſola or-
nent: ſed quod excellant. Eadem ratio eſt horum, quæ ſunt orationis
lumina, et quodãmodo inſignia: cum aut duplicantur, iteranturq́; uer
ba: aut breuiter cõmutata ponuntur: aut ab eodẽ uerbo ducitur ſæpius
oratio: aut in idem conijcitur, aut in utrũq;: aut adiungitur idẽ itera-
tum: aut idem ad extremũ refertur: aut cõtinenter unũ uerbũ non
in eadem ſententia ponitur: aut cum ſimiliter uel cadunt uerba, uel
deſinunt: aut multis modis contrarijs relata contraria: aut cum gra=

datim sursum uersus reditur: aut cum demptis coniunctionibus, dissolute plura dicuntur: aut cum aliquid praetereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio uel admirationis, uel conquestionis: aut cum eiusdem nominis casus saepius commutantur. Sed sententiarũ ornamenta maiora sunt. quibus quia frequentissime Demosthenes utitur: sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et uero nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur: nec aliud quicquã est dicere, nisi omnes, aut certe plerasq; aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime Brute teneas: quid attinet nominibus uti, aut exẽplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille, quẽ expetimus: ut uerset saepe multis modis eandem, & unam rem: & haereat in eadẽ, commoreturq; sententia: saepe etiam ut extenuet aliquid: saepe ut irrideat: ut declinet à proposito, deflectatq; sententiam: ut proponat, quid dicturus sit: ut cum transegerit iam aliquid, definiat: ut se ipse reuocet: ut quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat: ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: ut contra ac dicat, accipi, & sentiri uelit: ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut diuidat in partes: ut aliqd relinquat, ac negligat: ut ante praemuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in aduersariũ conferat: ut saepe cum ijs, qui audiunt, nonnunquã etiam cũ aduersario quasi deliberet: ut hominum sermones, moresq; describat: ut muta quaedã eloquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, auertat animos: ut saepe in hilaritatem, risum'ue conuertat: ut ante occupet, quod putat opponi: ut cõparet similitudines: ut utatur exẽplis: ut aliud alij tribuens, dispertiat: ut interpellatorẽ interpellatus coerceat: ut aliquid reticere se dicat: ut denuntiet, quid caueat: ut liberius, quid audeat: ut irascatur etiã: ut obiurget aliquando: ut deprecetur: ut supplicet: ut medeatur: ut à proposito declinet aliquantulũ: ut optet: ut execretur: ut fiat ijs, apud quos dicet: familiaris: atq; alias etiam dicendi, quasi uirtutes sequatur, breuitatem, si res petet. Saepe etiam rẽ dicendo subijciet oculis: saepe supra feret, q̃ fieri possit. significatio saepe erit maior, q̃ oratio, saepe hilaritas, saepe uitae, naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiae magnitudo. sed haec nisi collocata, & quasi structa, & nexa uerbis, ad eam laudem, quam uolumus, aspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum: & si mouebant etiam me illa, quae supra dixeram: tamen ijs, quae sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim posse re-

periri, non inuidos ſolum, quibus referta ſunt omnia: ſed fau-
tores etiam laudum mearum: qui non cenſerent eius uiri eſſe, de
cuius meritis tanta Senatus iudicia feciſſet, comprobante populo R.
quanta de nullo: de artificio dicendi, literis tam multa mandare.
Quibus ſi nihil aliud reſponderem, niſi me M. Bruto negare ro-
ganti noluiſſe: iuſta eſſet excuſatio: cum & amiciſſimo, & præ-
ſtantiſſimo uiro, & recta, & honeſta petenti ſatisfacere uoluiſ-
ſem. Sed ſi profitear, quod utinam poſſem, me ſtudioſis dicendi,
præcepta, & quaſi uias, quæ ad eloquentiam ferrent: traditu-
rum: quis tandem id iuſtus rerum æſtimator reprehenderet? nam
quis unquam dubitauit, quin in rep. noſtra primas eloquentia te-
nuerit ſemper urbanis, pacatisq́; rebus, ſecundas iuris ſcientia? cum
in altera gratiæ, gloriæ, præſidij plurimum eſſet: in altera perſecu-
tionum, cautionumq́; præceptio: quæ quidem ipſa auxilium ab elo-
quentia ſæpe peteret: ea uero repugnante, uix ſuas regiones, finesq́;
defenderet. Cur igitur ius ciuile docere ſemper pulchrum fuit? ho-
minumq́; clariſſimorum diſcipulis domus floruerunt? ad dicendum
ſiquis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam,
ſi uitioſum eſt dicere ornate: pellatur omnino è ciuitate eloquentia.
ſin ea non modo eos ornat, penes quos eſt: ſed etiam uniuerſam
remp. cur aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt: aut quod
noſſe pulcherrimum eſt: id non glorioſum docere? At alterum fa-
ctitatum eſt: alterum nouum: fateor: ſed utriuſq; rei cauſa eſt. Al-
teros enim reſpondentes audire ſat erat: ut ij, qui docerent, nullum
ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent: ſed eodem tempore & di-
ſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus. Alteri, cum domeſticum tem-
pus in cognoſcendis, componendisq́; cauſis, forenſe in agendis, reli-
quum in ſe ipſis reficiendis omne conſumerent: quem habebant in-
ſtituendi, aut docendi locum? Atq; haud ſcio, an pleriq; noſtrorū ora
torū ingenio plus ualuerint, quàm doctrina. Itaq; illi dicere melius,
quàm præcipere, nos contra fortaſſe poſſumus. At dignitatem doce-
re non habet: certe, ſi quaſi in ludo: ſed ſi monendo, ſi cohortando, ſi
percunctando, ſi communicando, ſi interdum etiam unà legendo,
audiendo, neſcio cur non docendo etiam aliquid aliquando: ſi poſſis
meliores facere, cur nolis. An quibus uerbis ſacrorum alienatio fiat,
docere honeſtum eſt: quibus ipſa ſacra retineri, defendiq́; poſſint: nō
honeſtum eſt? At ius profitentur etiam qui neſciunt: eloquen-
tia autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen ſe ualere diſſimulant: pro-
pterea ꝙ prudentia hominibus grata eſt: lingua ſuſpecta. Num

igitur aut latere eloquentia potest: aut id, quod dissimulat, effugit: aut est piculum nequis putet in magna arte, & gloriosa, turpe esse docere alios, id quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse cæteri tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem? Cum abfuissem adolescens: & horum studiorum causa mare transissem: et doctissimis hominibus domus referta esset: & aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ: cumq; uulgo scripta nostra legerentur: dissimularem ne me didicisse? Quid erat cur probarem? nisi quod parum fortasse profeceram. Quod cum ita sit: tamen ea, quæ supra dicta sunt: plus in disputando, quàm ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, & de syllabis propémodum dinumerandis, & demetiendis loquemur: quæ etiam si sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria: tamen fiunt magnificentius, quàm docentur. Est id omnino uerum: sed proprie in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat: radices, stirpesq; non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem siue peruagatissimus ille uersus, qui uetat

Artem pudere proloqui, quam factites:

dissimulare non sinit, qn delecter: siue tuũ studiũ hoc à me uolumen expressit: tamen eis, quos aliqd reprehensuros suspicabar: respondendum fuit. Quod si ea, quæ dixi, non ita essent: qs tamen se tam durũ, agrestemq; præberet: q hanc mihi nõ daret ueniam: ut cum meæ forẽses artes, & actiones publicæ concidissent: non me aut desidiæ, quod facere non possum: aut mœstitiæ, cui resisto, potius, quàm literis dederẽ: quæ quidẽ me antea in iudicia, atq; in curiã deducebant: nũc oblectant domi. Nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiã grauioribus, & maioribus: quæ si erunt perfectæ, profecto forensibus nostris rebus & domesticæ literæ respondebunt. Sed ad institutam disputationem reuertamur. Collocabuntur igitur uerba: aut ut inter se quamaptissime cohæreãt extrema cũ primis: eáq; sint quamsuauissimis uocibus: aut ut forma ipsa, concinnitasq; uerborũ conficiat orbem suum: aut ut comprehensio numerose, & apte cadat. Atq; illud primum uideamus, quale sit, quod uel maxime desyderat diligentiam: ut fiat quasi structura quædam: nec tamen fiat operose: nam esset cum infinitus, tum puerilis labor: quod apud Lucilium scite exagitat in Albutio Scæuola.

Quàm lepide lexis compostæ, ut tesserulæ omnes
Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.

Nolo tã minuta hæc cõstructio appareat: sed tamẽ stylus exercitatus

efficiet facile hanc uiam componendi. Nã ut in legendo oculus, ſic ani-
mus in dicendo proſpiciet, quid ſequatur: ne extremorum uerborum
cum inſequẽtibus primis concurſus, aut hiulcas uoces efficiat, aut aſpe
ras. Quamuis enim ſuaues, graues'ue ſententiæ, tamen ſi inconditis
uerbis efferuntur, offendent aures: quarum eſt iudicium ſuperbiſſi-
mum. Quod quidem latina lingua ſic obſeruat: nemo ut tam ruſticus
ſit, qui uocales nolit coniungere. In quo quidam etiam Theopom-
pum reprehendunt, quod eas literas tantopere fugerit: & ſi id ma-
giſter eius Iſocrates fecerat, at non Thucydides: ne ille quidem haud
paulo maior ſcriptor Plato: nec ſolum in his ſermonibus, qui dialogi
dicuntur, ubi etiam de induſtria id faciendum fuit: ſed in populari
oratione, qua mos eſt Athenis, laudari in concione eos, qui ſint in præ
lijs interfecti: quæ ſic probata eſt, ut eam quotannis (ut ſcis) illo die re
citari neceſſe ſit. in ea eſt crebra iſta uocum concurſio, quam magna ex
parte, ut uitioſam, fugit Demoſthenes. ſed Græci uiderint. nobis, ne ſi
cupiamus quidem, diſtrahere uoces conceditur. Indicant orationes illæ
ipſæ horridulæ Catonis. indicant omnes poëtæ, præter eos: qui, ut uer
ſum facerent, ſæpe hiabant, ut Næuius.

Vos, qui accolitis Hiſtrum fluuium, atque Algidam. & ibidem,
Quam nunquam nobis Grai, atque barbari. At Ennius ſemel?
Scipio inuicte.- & quidem nos,
Hoc motu radiantis eteſiæ in uada ponti.

Hoc idem ſæpius noſtri non tuliſſent, quod Græci laudare etiam ſo-
lent. Sed quid ego? uocales ſine uocalibus ſæpe breuitatis cauſa con-
trahebant: ut ita dicerent, multi' modis, uas' argenteis, palm', et crini-
bus, tecti' fractis. Quid uero licentius, q̃ quod hominum etiam nomi-
na contrahebant, quo eſſent aptiora? nam ut duellum bellum, & duis
bis: ſic Duellium eum, qui Pœnos claſſe deuicit, Belliũ nominauerunt:
cũ ſuperiores appellati eſſent ſemper Duellij. Quin etiã uerba ſæpe
cõtrahuntur, non uſus cauſa, ſed aurium. quomodo enim ueſter Axil-
la ala factus eſt, niſi fuga literæ uaſtioris? quam literam etiam è ma
xillis, è taxillis, & uexillo, & paxillo conſuetudo elegans latini ſer-
monis euellit. Libenter etiam copulãdo uerba iungebant, ut ſodes pro
ſi audes: ſis pro ſi uis. Iã in uno capſis tria uerba ſunt. Ain', pro ais'
ne: nequire, pro non quire: malle, pro magis uelle: nolle, pro nõ uelle.
Dein etiã ſæpe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid?
illud non olet unde ſit? quod dicitur, cum illis: cum autem nobis non
dicitur, ſed nobiſcum: quia ſi ita diceretur, obſcœnius concurrerent li
teræ: ut etiam modo, niſi autem interpoſuiſſem, concurriſſent. Ex eo

eſt mecum, & tecum, non cum me, & cum te: ut eſſet, ſimile illis uobiſcum, atq; nobiſcum. Atq; etiam à quibuſdam ſerò iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt. nam proh deum, atq; hominum fidem, deorum aiunt. Ita (credo) hoc illi neſciebant: an dabat hanc conſuetudo licentiam? Itaq; idem poëta, qui inuſitatius contraxerat:
-Patris mei meûm factûm pudet. pro meorum factorum: &
Texitur exitiûm examen rapit.- pro exitiorũ. non dicit liberũ, ut pleriq; loquimur: cum cupidos liberûm, aut in liberûm loco dicimus, ſed, ut iſti uolunt,
Neq; tuũ unq̃ in gremiũ extollas liberorũ ex te genus. et idem
Nanq; Aeſculapij liberorũ- At ille aliter in Chryſe, non ſolũ
Ciues antiqui amici maiorum meûm: quod erat uſitatum, ſed durius etiam,
Conſiliûm ſocij, auguriûm, atq; extûm interpretes. Idemq́; pergit.
Poſtquam prodigiûm horriferûm, portentûm pauor.
quæ non ſanè ſunt in omnibus neutris uſitata. Nec enim dixerim tam libenter, armûm iudicium: & ſi eſt apud eundem:
Nihil'ne ad te de iudicio armûm accidit?
quàm centuriam, ut cenſoriæ tabulæ loquuntur, fabrûm, & procûm audeo dicere, non fabrorum, & procorum. Planeq́; duorũ uirorum iudicium, aut trium uirorum capitalium, aut decem uirorum litibus iudicandis dico nunquam. atqui dixit Accius,
Video ſepulchra dua duorum corporum. Idemq́;
-Mulier una duûm uirûm,
Quid uerum ſit intelligo: ſed aliâs ita loquor, ut conceſſum eſt: ut hoc uel proh deûm dico, uel proh deorum: aliâs ut neceſſe eſt, cum trium uirûm, non uirorum: cum ſeſtertiûm numûm, non numorum: quod in his conſuetudo uaria non eſt. Quid quod ſic loqui, noſſe, iudicaſſe uetant: nouiſſe iubẽt, et iudicauiſſe? quaſi uero neſciamus in hoc genere et plenũ uerbũ recte dici, et imminutũ uſitate. Itaq; utrũq; Terẽtius,
Eho tu cognatum tuum non noras?- poſt idem
-Stilphonem inquam noueras.
Siet, plenum eſt: ſit, imminutum. licet utare utroq;. ergò ibidem.
Quàm cara ſintq́;, poſt carendo intelligunt:
Quamq́; attinẽdi magni dominatus ſient. Nec uero reprehẽderim
-Scripſere alij rem: & ſcripſerunt eſſe uerius ſentio: ſed conſuetudini auribus indulgenti libenter obſequor.
Idem campus habet- inquit Ennius, &
In templis iſdem- probauit: at eiſdem erat uerius: nec tamen

eisdem opimius: male sonabat iisdem. Impetratū est igitur à consue-
tudine, ut peccare suauitatis causa liceret. et pomeridianas quadrigas,
quàm postmeridianas libentius dixerim: & mehercule, quā meher-
cules. Nō scire quidem barbarum iam uidetur: nescire dulcius. ipsum
meridiem, cur non medidiem? credo, quod erat insuauius. Vna præ-
positio est, ab: eáq; nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his qui-
dem omnium: in reliquo sermone mutata est. Nā amouit dicimus, &
abegit, & abstulit: ut iam nescias, ab'ne uerum sit, an abs. Quid si
etiam abfugit turpe uisum est? et abfer noluerunt? aufer maluerunt?
quæ præpositio præter hæc duo uerba, nullo alio in uerbo sic muta-
ta reperitur. Noti erāt, et naui, et nari: qbus cū in præponi oporteret:
dulcius uisum est, ignoti, ignaui, ignari dicere, quàm ut ueritas postu-
labat. Ex usu dicunt, & è rep. qd in altero uocalis excipiebat: in al-
tero esset asperitas, nisi. x. literā sustulisses: ut exegit, edixit, effecit, ex-
tulit, edidit. adiuncti uerbi primam literam præpositio cōmutauit:
ut suffugit, summutauit, sustulit. Quid in uerbis iunctis? quàm scite
insipientem, non insapientem? iniquum, non inæquum? tricipitem, nō
tricapitem? concisum, non concæsum? Ex quo quidam pertisum etiam
uolunt: quod eadem consuetudo non probauit. Quid uero hoc elegā
tius? quod non fit natura, sed quodā instituto. inclytus dicimus breui
prima litera, insanus producta, inhumanus breui, infelix lōga. et ne
multis, quibus in uerbis eæ primæ literæ sunt, quæ in sapiente, atque
felice: producte dicuntur: in cæteris omnibus breuiter: itémq;, cōposuit,
consueuit, concrepuit, confecit: consule ueritatem, reprehēdēt: refer ad
aures, probabunt: quære cur? ita se dicent iuuari. uoluptati autē au-
rium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cū scirem ita maiores
locutos esse, ut nusq̄ nisi in uocali aspiratione uterentur: loquebar sic,
ut pulcros, et Cetegos, triūpos, Cartaginē dicerē: aliquādo, idq; serò,
conuitio auriū, cū mihi extorta ueritas esset: usum loquēdi populo con-
cessi: scientiam mihi reseruaui. Horatios tamen, et Mathones, Othones,
Chæpiones, sepulchra, choronas, lachrymas dicimus: quia p auriū iu-
diciū semper licet. Purrhum semper Ennius, nusq̄ Pyrrhum. ui pate-
fecerunt Phruges, non Phryges: ipsi antiqui declarant libri. nec enim
græcam literam adhibebant: nunc autem etiam duas. Et cum Phry-
gum, & cū Phrygibus dicendū esset: absurdū erat aut tantū barba-
ris casibus græcam literā adhibere: aut recto casu solum græce loqui:
tamen & Phryges, et Pyrrhum aurium causa dicimus. Quin etiam,
quod iā subrusticum uidetur, olim autē politius, eorum uerborum,
quorū eædem erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in optumus: po-

stremam literam detrahebant, nisi uocalis insequebatur. Ita nõ erat ea offensio in uersibus, quam nunc fugiunt poëtæ noui. Ita enim loquebamur.

-Qui est omnibu' princeps. non omnibus princeps. &

-Vita illa dignu', locoq;. non dignus.

Quod si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis: quid ab ipsa tandẽ arte, et doctrina postulari putamus? Hæc dixi breuius, q̃ si hac de re una disputata disputarẽ. est enim hic locus late patens, de natura, usuq; uerborum, longius autem, quàm instituta ratio postulabat. sed quia rerum, uerborumq; iudicium prudẽtiæ est: uocum autem, et numerorum aures sunt iudices: & quod illa ad intelligentiam referuntur: hæc ad uoluptatem: in illis ratio inuenit: in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uolebamus: aut ars eius conciliandæ reperienda. Duæ sunt igitur res, quæ pmulceant aures, sonus, et numerus. De numero mox: nunc de sono quærimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia: sed ea non, ut poëtæ, exquisita ad sonum: sed sumpta de medio.

Qua pontus Helles- superat modum. At

Auratur aries Colchorum- splendidis nominibus illuminatus est uersus: sed proximus inquinatus insuauissima litera finitur.

-Frugifera, & ferta arua Asiæ tenet.

quare bonitate potius nostrorum uerborum utamur, quàm splendore Græcorum: nisi forte sic loqui pœnitet:

Qua tempestate Paris Helenam= et quæ sequuntur. Immo uero ista sequamur: asperitatemq; fugiamus:

Habeo istam ego perterricrepam= idemq;,

-Versutiloquas malitias.

Nec solum componentur uerba ratione: sed etiam finientur: quoniam id iudicium esse aurium alterum diximus: sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte: aut quodam genere uerborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ siue casus habent in exitu similes: siue paribus paria redduntur: siue opponuntur contraria: suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consectatione Gorgiã fuisse principẽ accepimus: quo de genere illa nostra sunt in Miloniana. Est enim iudices hæc nõ scripta, sed nata lex, quam non didicimus: accepimus: legimus: uerũ ex natura ipsa arripuimus: hausimus: expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt: ut quia referuntur

feruntur ad ea, quæ debent referri: intelligamus non quæsitũ esse numerũ, sed secutum: quod fit item in contrarijs referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam uersus efficitur.
Eam, quam nihil accusas: damnas.
Condemnas dixisset, qui uersum effugere uoluisset.
Bene quam meritam esse autumas: dicis male mereri.
Id, quod scis, prodest: nihil id, quod nescis, obest.
Versum efficit ipsa relatio contrariorũ. id esset ĩ oratione numerosum:
Quod scis nihil prodest: quod nescis, multum obest.
Semper hæc, quæ Græci ἀντίθετα nominant: cũ contrarijs opponuntur contraria: numerũ oratoriũ necessitate ipsa efficiunt, et eũ sine industria. hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur, et maxime Gorgias: cuius in oratione plerũq; efficit numerũ ipsa concinnitas. Nos ẽt in hoc genere frequẽtes: ut illa sunt in quarto accusationis.
» Conferte hanc pacẽ cũ illo bello: huius Præt. aduentũ cum illius im-
» peratoris uictoria: huius cohortẽ impuram cũ illius exercitu inui-
» cto: huius libidines cum illius continẽtia: ab illo, qui cepit, conditas: ab
» hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Ergo & hi numeri sunt cogniti ẽt à latinis. Genus illud tertiũ explicetur quale sit numerosæ, et aptæ orationis. qđ qui non sentiunt, quas aures habeãt: aut qd in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidẽ & perfecto, cõpletoq; uerborũ ambitu gaudent: & curta sentiunt: nec amant redũdantia: quid dico meas? conciones sæpe exclamare uidi, cum apte uerba cecidissent. id enim expectant aures: ut uerbis colligetur sentẽtia. Non erat hoc apud antiquos: & quidem nihil aliud fere non erat. nam & uerba eligebant: & sententias graues, & suaues reperiebant: sed eas aut nõ uinciebant: aut nõ explebant. Parũ hoc me ipsum delectat, inquiunt. quid si antiquissima illa pictura paucorũ colorum magis, q̃ hæc iam perfecta delectet? illa nobis sit, credo, repetẽda: hæc scilicet repudianda. Nominibus ueterum gloriantur. habet autem ut in ætatibus authoritatem senectus: sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum ualet plurimum: nec ego id, quod deest antiquitati: flagito potius, quàm laudo quod est: præsertim cum ea maiora iudicẽ, quæ sunt: quàm illa, quæ desunt. Plus est enim in uerbis, & in sententijs boni, quibus illi excellunt: quàm in conclusione sententiarum: quã non habent. Post inuenta conclusio est: qua credo usuros ueteres illos fuisse: si iam nota, atq; usurpata res esset: qua inuenta omneis usos magnos oratores uidemus. Sed habet nomẽ inuidiã: cũ in oratione iudiciali, et forensi numerus latine, græce ῥυθμὸς in-

eſſe dicitur. Nimis.n.īſidiarũ ad capiendas aureis adhiberi uidetur: ſi etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti iſti, et ipſi infracta, & amputata loquuntur: & eos uituperant, qui apta, et finita pronuntiant: ſi inanibus uerbis, leuibusq́; ſententijs, iure: ſin probæ res, lecta uerba: q̄d eſt cur claudicare, aut inſiſtere orationē malint, q̄ cum ſententia pariter excurrere? Hic.n.inuidioſus numerus nihil affert aliud, niſi ut ſit apte uerbis cōprehenſa ſententia: q̄d fit etiam ab antiquis, ſed plerũq; caſu, ſæpe natura: & quæ ualde laudãtur apud illos: ea ferè, quia ſunt concluſa, laudantur. Et apud Græcos quidem iam anni propè quadringenti ſunt, cũ hoc probatur: nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit uetera contemnenti dicere.

Verſibu': quos olim Fauni, uatesq́; canebant. mihi de antiquis eodem modo non licebit, præſertim cum dicturus non ſim.

Ante hunc- ut ille: nec quæ ſequuntur.

Nos auſi reſerare-

Legi enim, audiuiq́; nonnullos: quorum propémodum abſolute concluderetur oratio. quod qui non poſſunt: non eſt eis ſatis non contemni: laudari etiam uolunt. Ego autem illos ipſos laudo, idq́; merito: quorum ſe iſti imitatores eſſe dicũt: etſi in his aliquid deſydero: hos uero minime, qui nihil illorum niſi uitium ſequuntur: cum à bonis abſint longiſſime. Quod ſi aures tam inhumanas, tamq́; agreſteis habẽt: ne doctiſſimorum quidem uirorum eos mouebit authoritas? Omitto Iſocratem, diſcipulosq́; eius, Ephorum, & Naucratem: quanquam orationis faciendæ, et ornandæ authores locupletiſſimi, ſummi ipſi oratores eſſe debeant. Sed quis omniũ doctior? quis acutior? quis in rebus uel inueniendis, uel iudicandis acrior Ariſtotele fuit? quis porrò Iſocrati eſt aduerſatus infenſius? Is igitur uerſum in oratione uetat eſſe: numerum iubet. Eius auditor Theodectes in primis (ut Ariſtoteles ſæpe ſignificat) politus ſcriptor, atq; artifex, hoc idem & ſentit, & præcipit. Theophraſtus uero ijſdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo iſtos ferat: qui hos authores nō probent? niſi omnino hæc eſſe ab his præcepta neſciunt. Quod ſi ita eſt (nec uero aliter exiſtimo quod ipſi ſuis ſenſibus non mouentur) nihil ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In uerſu quidem theatra tota exclamant, ſi fuit una ſyllaba aut breuior, aut longior. Nec uero multitudo pedes nouit: nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum, & breuitatum in ſonis, ſicut acutarum, grauiumq́; uocum, iudicium ipſa natura in auribus noſtris collocauit.

Vis'ne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quàm illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, uelis'ne? cum literis tuis eruditissime scriptis, te id uel maxime uelle perspexerim. Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ, atq; numerosæ. Nam qui Isocratem maxime mirantur: hoc in eius summis laudibus ferunt: quod uerbis solutis numeros primus adiunxerit. Cum enim uideret oratores cum seueritate audiri, poëtas autem cum uoluptate: tum dicitur numeros secutus: quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis causa: tum ut uarietas occurreret satietati. quod ab his uere quadam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate confitendum est. Sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus: cuius omnia nimis etiam extant scripta numerose. Nam (ut paulo ante dixi) paria paribus adiuncta, & similiter finita: itemq; contrarijs relata contraria, quæ sua sponte etiam si id non agas, cadunt plerunq; numerose: Gorgias primus inuenit: sed his est usus intemperantius. id autem est genus (ut ante dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum. horum uterq; Isocratem ætate præcurrit: ut eos ille moderatione, non inuentione uicerit. Est enim ut in transferendis, faciendis'q; uerbis tranquillior: sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem auidior est generis eius: & his festiuitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates, cum tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam: moderatius temperauit. Quin etiam se ipse tantum, quantum ætate procedebat (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex: in quo dicit sese iam minus seruire numeris, quàm solitus esset. ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxit. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, authores'q;, quos diximus: & origo inuenta est: causa quæratur: quæ sic aperta est, ut mirer ueteres non esse commotos: præsertim cum, ut fit, fortuito sæpe aliquid concluse, apteq; dicerent. Quod cum animos hominum, aures'q; pepulisset: ut intelligi posset id, quod casus effudisset, cecidisse iucunde: notandum certe genus, atq; ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, uel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet uocum omnium mensionem. Itaque & longiora, & breuiora iudicat: & perfecta, ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædam, & quasi decurtata: qui-

bus, tanquam debito fraudetur, offenditur: Productiora alia, & quasi immoderatius excurrẽtia: quæ magis etiam aspernantur aures: quod cum in plerisq;, tum in hoc genere, nimiũ quod est, offendit uehementius: q̃ id, quod uidetur parum. Vt igitur poëtica, & uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium: sic in oratione animaduersum est, multo quidem illud serius: sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesq; uerborũ. Quoniam igitur causam quoq; ostendimus: naturam nunc (id enim erat tertium) si placet, explicemus. quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus: & ubi sit positus: & natus ex quo: & is unus'ne sit, an duo, an plures: quáq; ratione componatur: & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodũ adhibitus, aliquid uoluptatis afferat. Sed ut in plerisq; rebus, sic in hac duplex est consyderandi uia: quarum altera est longiora: breuior altera, & eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio: sit'ne omnino ulla numerosa oratio: quibusdam enim nõ uidetur, quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus: & quod illi, q̃ affirmant etiam esse numeros in oratione: rationẽ, cur sint, non queant reddere. Deinde, si sit numerus in oratione: qualis sit, aut quales: ex poëticis ne numeris, an ex alio genere quodam: & si è poëticis, quis eorũ sit: aut qui. nanq; alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes ijdem uidentur. Deinde quicunq; sunt, siue unus, siue plures: cõmunes'ne sint omnis generis orationi: quoniam aliud genus est narrandi, aliud psuadẽdi, aliud docendi: an dispares numeri cuiq; orationis generi accommodentur. si omnes, qui sint: si dispares, q̃d intersit: & cur non æque in oratione, atq; in uersu numerus appareat. deinde quod dicatur in oratione numerosum: id utrum numero solum efficiatur: an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborum: an est suum cuiusq;: ut numerus interuallis, compositio uocibus, genus ipsum uerborũ quasi quædam forma, & lumen orationis appareat: sitq; omnium fons compositio: ex eáq; & numerus efficiatur: & ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ, & lumina: quæ (ut dixi) Græci uocant σχήματα. An non est unum, nec idem, quod uoce iucundũ est: & quod moderatione absolutum: & quod illuminatum genere uerborum? quanquam id quidem finitimum est numero: quia per se plerunq; perfectum est: compositio autem ab utroq; differt: quæ tota seruit grauitati uocum, aut suauitati. Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei natura quærenda sit: Esse igitur in oratione numerũ quendã non est difficile cognoscere. indicat enim sensus: in quo iniquum est,

quod

quod accidit, non agnoscere: si cur id accidat, reperire nequeamus. neq; enim ipse uersus ratione est cognitus, sed natura, atq; sensu: quẽ dimensa ratio, docuit, q̃d acciderit: ita notatio naturæ, & animaduersio peperit artẽ. Sed in uersibus res est apertior: quanquã etiã à modis quibusdam cantu remoto, soluta esse uideatur oratio: maximéq; id in optimo quoq; eorum poëtarũ, qui λυρικοὶ à Græcis nominantur: quos cum cantu spoliaueris: nuda pene remanet oratio. quorũ similia sunt quædam etiam apud nostros: uelut illa in Thyeste.

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute=

& quæ sequuntur: quæ, nisi tum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarij propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti: ut nonnunquam uix in his numerus, et uersus intelligi possit: quo est ad inueniẽdum difficilior in oratione numerus, quàm in uersibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem: uerborum, numerorumq́; iucunditas. In uerbis inest quasi materia quædã: in numero autem expolitio. Sed ut cæteris in rebus necessitatis inuẽta antiquiora sunt, quã uoluptatis: ita & in hac re accidit: ut multis seculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta: quàm ratio numerorum, causa delectationis aurium excogitata. Itaq; & Herodotus, & eadem, superiorq́; ætas numero caruit, nisi quando temere, ac fortuito: & scriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerũt. Nam quod & facilius est, & magis necessariũ: id semper ante cognoscitur. Itaq; translata, aut facta, aut iuncta uerba facile sunt cognita: q̃a sumebantur è consuetudine, quotidianoq́; sermone. Numerus autem non modo depromebatur: neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaq; serius aliquanto notatus, & cognitus, quasi quandam palæstram, & extrema lineamenta orationi attulit. Quod si & angusta quædam, atq; concisa, et alia est collatata, & diffusa oratio: necesse est id non literarum accidere natura, sed interuallorum longorum, & breuium uarietate: quibus implicita, atq; permista oratio, quoniã tum stabilis est, tum uolubilis: necesse est eiusmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem sæpe iam diximus: incitatior numero ipso fertur, & labitur: quoad perueniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur numeris astrictã orationem esse debere: carere uersibus. Sed hi numeri poëtici ne sint, an ex alio genere quodam: deinceps est uidendum. Nullus est igitur numerus extra poëticos: propterea q̃d definita sunt genera numerorum. nam omnis talis est, ut unus sit è tribus. Pes enim, qui adhibetur

ad numeros:partitur in tria:ut neceſſe ſit partem pedis aut æqualem
eſſe alteri parti:aut,altero tanto,aut ſeſqui eſſe maiorẽ. Ita fit æqua=
lis dactylus,duplex iambus,ſeſqui pæon:qui pedes in orationem non
cadere qui poſſunt?qbus ordine locatis,quod efficitur,numeroſum ſit
neceſſe eſt.Sed quæritur quo numero,aut quibus potiſſimũ ſit utendũ.
Incidere uero omneis in orationem,etiam ex hoc intelligi poteſt:quod
uerſus ſæpe in oratione per imprudentiam dicimus:quod uehemẽter
eſt uitioſum:ſed non attendimus,neq; exaudimus noſmet ipſos.Sena=
rios uero, & Hipponacteos effugere uix poſſumus.Magnã enim par-
tem ex iambis noſtra conſtat oratio:ſed tamen eos uerſus facile agno-
ſcit auditor:ſunt enim uſitatiſſimi.Inculcamus autem per impruden
tiam ſæpe etiam minus uſitatos,ſed tamen uerſus,uitioſum genus, &
longa animi prouiſione fugiendũ.Elegit ex multis Iſocratis libris tri
ginta fortaſſe uerſus Hieronymus peripateticus ĩ primis nobilis, ple-
roſq; ſenarios,ſed ẽt anapæſticos : quo quid poteſt eſſe turpius? etſi in
eligendo fecit malitioſe.prima enim ſyllaba dempta ex primo uerbo
ſententiæ, poſtremum ad uerbum primam rurſus ſyllabã adiunxit
inſequentis.ita factus eſt anapæſtus is, qui Ariſtophaneus nomina-
tur:quod ne accidat:obſeruari nec poteſt,nec neceſſe eſt.Sed tamen hic
corrector,in eo ipſo loco,quo reprehẽdit Iſocratẽ,ut à me animaduer
ſum eſt ſtudioſe inqrenti,in eũ immittit imprudẽs ipſe ſenariũ. Sit
igitur hoc cognitũ: in ſolutis ẽt uerbis ineſſe numeros : eoſdeḿq; eſſe
oratorios,q̃ ſunt poëtici. Sequitur ergò:ut q̃ maxime cadant in ora=
tionem aptam numeri:uidendũ ſit. Et ſunt enim qui iambicum pu-
tent,quod ſit orationi ſimillimus:qua de cauſa fieri,ut is potiſſimum
propter ſimilitudinẽ ueritatis adhibeatur in fabulis:quod ille dacty-
licus numerus hexametrorũ magniloquẽtiæ ſit accommodatior.Epho
rus autem lenis ipſe orator, & profectus ex optima diſciplina,pæo=
na ſequitur,aut dactylũ:fugit autem ſpondeũ, & trochæum. Quod
enim pæon habeat treis breueis,dactylus autẽ duas:breuitate,et ce-
leritate ſyllabarũ labi putat uerba procliuius : contrá q; accidere in
ſpõdeo,et choreo:qđ alter ex longis conſtaret:alter è breuibus fieret:
alteram nimis incitatam,alteram nimis tardam orationem:neutram
temperatam.Sed & illi priores errant: & Ephorus in culpa eſt.Nã
& q̃ pæona prætereunt:non uident molliſſimũ à ſeſe numerũ, eun-
deḿq; ampliſſimũ præteriri.Quod lõge Ariſtoteli uidetur ſecus:qui
iudicat heroũ numerũ grandiorẽ,quàm deſyderet ſoluta oratio:iam=
bum autem nimis è uulgari eſſe ſermone.Ita neq; humilẽ, nec abie-
ctam orationem:nec nimis altam, et exaggeratã probat:plenã tamen

eam uult esse grauitatis: ut eos, qui audient: ad maiorem admiratio=
nem possit traducere: trochæum autem non probat uel minime, q̃ est
eodẽ spatio, quo choreus: cordacem appellat: quia contractio, & bre-
uitas dignitatem non habeat. Ita pæona probat: eoq́; ait uti omnes:
sed ipsos non sentire, cũ utantur: esse autem tertiũ, ac mediũ inter illos:
sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesqui-
plus, aut duplex, aut par. Itaq; illi, de quibus ante dixi: tantummodo
cõmoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, &
dactylus in uersum cadunt maxime. itaq; ut uersum fugimus in ora-
tione: sic hi sunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est
oratio: nec quicquam inimicitius, quàm illa uersibus: pæon autem mi-
nime est aptus ad uersum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus
uero ne spondeũ quidem, quem fugit: intelligit esse æqualem dactylo,
quẽ probat. syllabis enim metiendos pedes, non interuallis existimat:
quod idẽ facit in trochæo: q̃ temporibus, & interuallis est par iambo,
sed eo uitiosius in oratione, si ponatur extremus, quod uerba melius
in syllabas longiores cadunt. Atq; hæc, quæ sunt apud Aristotelem:
eadem à Theophrasto, Theodecteq́; de pæone dicuntur. Ego autem sen
tio omnes in oratione esse quasi permistos, & confusos pedes. Nec. n.
effugere possemus animaduersionem: si semper iisdem uteremur: quia
nec numerosa esse, ut poëma: neq; extra numerum, ut sermo uulgi est,
debet oratio. Alterum nimis est uinctum: ut de industria factum ap=
pareat. alterum nimis dissolutum: ut peruagatum, ac uulgare uidea=
tur: ut ab altero non delectere: alterum oderis. Sit igitur (ut supra di
xi) permista, & temperata numeris: nec dissoluta, nec tota numerosa:
pæone maxime, quoniam optimus author ita censet: sed reliquis etiam
numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros cum
quibus tanquam purpuram misceri oporteat: nunc dicendũ est: atq;
etiam quibus orationis generibus sint quiq; accommodatissimi. Iam-
bus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso, atq; humili sermone
dicuntur: pæon autem in amplioribus: in utroq; dactylus: ita in ua-
ria, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi.
sic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ
orationis industria: quæ latebit eo magis: si & uerborum, & senten
tiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt: hæc duo animaduer-
tunt: & iucunda sibi censent: uerba dico, & sententias: eaq́; dũ animis
attentis admirantes excipiunt: fugit eos, & præteruolant numerus: q̃
tamen si abesset: illa ipsa delectarent. Nec uero nimius is cursus est nu
merorũ, orationis dico: nã est lõge aliter in uersibus: nihil ut fiat extra

modum: nam id q̃dẽ esset poëma. Sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constanterq; ingrediens numerosa habetur oratio. Atq; id in dicendo numerosum putatur: nõ quod totum constat è numeris: sed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilius est oratione uti, q̃ uersibus: quod in illis certa quædam, & definita lex est: quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum: nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaq; non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi: sed uniuersa comprehensio, & species orationis clausa, et terminata est: quod uoluptate aurium iudicatur. Solet autem quæri, totó'ne in ambitu uerborũ numeri tenendi sint, an in primis partibus, atq; in extremis. pleriq; enim censent cadere tantum numerose oportere, terminariq; sententiam. est autem, ut id maxime deceat, non id solũ. ponendus est enim ille ambitus, nõ abijciendus. Quare cum aures extremum semper expectent: in eoq; acquiescant: id uacare numero non oportet: sed ad hũc exitũ tamen à principio ferri debet uerborũ illa cõprehensio: & tota à capite ita fluere: ut ad extremũ ueniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint: &, quæcunq; etiam sine scripto dicerent: similia scriptorũ effecerint: non erit difficillimũ. Ante. n. circunscribitur mente sententia: confestimq; uerba concurrunt: quæ mens eadẽ, qua nihil est celerius, statim dimittit: ut suo quodq; loco respondeat: quorũ descriptus ordo aliâs alia terminatione concluditur. Atq; omnia illa & prima, & media uerba, spectare debent ad ultimum. Interdum. n. cursus est in oratione incitatior: interdũ moderata ingressio: ut iam à principio uidendũ sit, quẽadmodum uelis uenire ad extremum: nec in numeris magis, q̃ in reliquis ornamentis orationis, eadẽ cũ faciamus, quæ poëtæ: effugimus tamen in oratione poëmatis similitudinem. est. n. in utroq; & materia, & tractatio: materia in uerbis: tractatio in collocatione uerborum. Ternæ autem sunt utriusq; partes uerborũ, translatũ, nouũ, priscum: nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, eæ, quas diximus, cõpositio, cõcinnitas, numerus: sed in utroq; freq̃ẽtiores sunt, & liberiores poëtæ: nã et transferunt uerba cũ crebrius, tum etiam audacius: & priscis libentius utuntur, & liberius nouis: quod idẽ fit in numeris, in q bus quasi necessitati parere coguntur. sed tamen hæc nec nimis esse diuersa, neq; ullo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in uersu, numerus extet: idq;, quod numerosum in oratione dicitur: nõ semper numero fiat, sed nõnunq̃ aut cõcinnitate, aut cõstructione uerborũ. Ita si numerus orationis quæritur

qui sit:

qui sit: omnis est, sed alius alio melior, atque aptior. Si locus, in omni parte uerborũ: si unde ortus sit, ex aurium uoluptate: si cõponendorũ ratio, dicetur alio loco, quia pertinet ad usum: quæ pars quarta, & extrema nobis in diuidendo fuit: si ad quam rẽ adhibeatur, ad delectationem: si quando, semper: si quo loco, in tota continuatione uerborũ: si quæ res efficiat uoluptatem, eadem, quæ in uersibus: quorum modum notat ars: sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiũt.

Satis multa de natura: sequitur usus: de quo est accuratius disputandum. In quo quæsitum est, in toto'ne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circunscriptionem dicimus: an in principijs solũ, an in extremis, an in utranque parte numerus tenendus sit.

Deinde, cum aliud uideatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit. Tum autem in omnibus'ne numeris æqualiter particulas deceat incidere: an facere alias breuiores, alias longiores: id'que quando, aut cur, quibus'que partibus: pluribus'ne, an singulis: imparibus, an æqualibus: & quando aut istis, aut illis sit utendum: quæ'que inter se aptissime collocentur, & quomodo: an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quod'que ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum: dicendum'que, quantos circuitus facere deceat: de'que eorum particulis, & tanquam incisionibus disserendum est: quærendum'que, utrum una species, & longitudo sit earum, an'ne plures: & si plures, quo loco, aut quando, quo'que genere uti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda est: quæ quidem patet latius: non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de uniuerso genere sic dicere: ut etiam singulis satis responsum esse uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum selegimus, hoc quidem, quod in causis, foro'que uersatur: de quo diceremus. Ergo in alijs, idest in historia, et in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν: placet omnia dici Isocrateo, Theopompeo'que more, illa circunscriptione, ambitu'que: ut tanquam in orbe inclusa currat oratio: quoad insistat in singulis perfectis, absolutis'que sententijs. Itaque posteaquam est nata hæc uel circunscriptio, uel comprehensio, uel continuatio, uel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero: scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotum'que à iudicijs, forensi'que certamine: quin redigeret omnes ferè in quadrum, numerum'que sententias. Nam cum is est auditor, qui non uereatur, ne cõpositæ orationis insidijs sua fides atten-

tetur: gratiam quoq; habet oratori uoluptati aurium seruienti. Genus autem hoc orationis neq; assumendum est ad causas forenses: neq; omnino repudiandum. Si enim semper utare: cum satietatem affert: tum quale sit, etiã ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem: aufert humanum sensum actoris: tollit funditus ueritatem, & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam est: primum uidendum est, quo loco, deinde quandiu retinenda sit: tum quot modis cõmutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliq̃d ornatius: ut nos in accusationis secundo de Siciliæ laude diximus, aut in Senatu de Cõsulatu meo: aut exponenda narratio: quæ plus dignitatis desyderat, q̃ doloris: ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numerose, & uolubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus: conati quidem sæpissime sumus: quod plurimis locis perorationes nostræ uoluisse nos, atq; animo contendisse declarant. Id autem tum ualet, cum is, qui audit: ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, ut insidietur, & obseruet: sed iam fauet: processumq́; uult: dicendiq́; uim admirans, non inquirit, quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quam ipse includit: sed in orationis reliquis partibus. Nam cũ sis ijs locis usus, q̃bus ostendi licere: transferenda tota dictio est ad illa: que nescio cur, cum Græci κόμματα, & κῶλα nominent: nos non recte incisa, & membra dicamus. Neq; enim esse possunt rebus ignotis nota nomina. sed, cũ uerba aut suauitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus: in omnibus hoc fit artibus: ut cum id appellandũ sit, quod propter rerũ ignorationem ipsarum nullũ habuerit ante nomen: necessitas cogat aut nouũ facere uerbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incise, membratim'ue dici: iam uidebimus. nunc quot modis mutentur cõprehensiones, conclusionesq́;, dicendũ est. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatius breuitate pedum, tum proceritate tardius: cursum contentiones magis requirunt: expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus: è quibus unum est secuta Asia maxime: q̃ dichoreus uocatur: cũ duo extremi chorei sunt, idest è singulis longis, et breuibus. Explanandũ est enim, quod ab alijs ijdẽ pedes alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis: sed in orationis numero, nihil est tam uitiosum, quàm si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclare: quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante. C. Carbo C.

» F. Trib. pl. in concione dixit his uerbis. O M. Druse: patrem appello.
» Hæc quidem duo binis pedibus incisim, dein membratim. Tu dicere
» solebas, sacrã esse remp. Hæc item membra ternis: post ambitus. Qui-
» cunq; eã uiolauissent: ab omnibus esse ei pœnas persolutas. Dichoreus:
» nihil enim ad rem extrema illa longa sit, an breuis: deinde. Patris di
» ctum sapiens, temeritas filij cõprobauit. Hoc Dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro non'ne id numerus effecerit? uerborum ordinem immuta: fac sic. Comprobauit filij temeritas. iam nihil erit: etsi temeritas ex tribus breuibus, et lõga est: quẽ Aristoteles ut optimũ probat: à quo dissentio. At eadem uerba, eadem sententia: animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur: deinde satiat: postea cognita facilitate, contemnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerose, & iucunde cadant. nam & creticus, qui est è longa, & breui, & longa: & eius æqualis pæon, qui spatio par est, syllaba longior: quam commodissime putatur in solutam orationem illigari: cum sit duplex: nam aut è longa, et tribus breuibus: qui numerus in primo uiget: iacet in extremo: aut totidem breuibus, & longa: in quem optime cadere censent ueteres: ego non planè reijcio: sed alios antepono. Ne spõdeus qdem funditus est repudiãdus: etsi, quod est è longis duabus: hebetior uidetur, et tardior: habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum. In incisionibus uero multo magis, & in membris. paucitatem enim pedum, grauitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino: non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum sit, proximum superiorem, sæpe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est è breui, & longa: aut par choreo, qui habet tres breues, sed spatio par, non syllabis: aut etiam dactylus, qui est è longa, & duabus breuibus, si est proximus à postremo: parum uolubiliter peruenit ad extremum: si est extremus choreus, aut spondeus. nunquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. sed ijdem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est: nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba breuis, an longa sit, ne in uersu quidem refert. Quare etiam pæona qui dixit aptiorem: in quo esset longa postrema: uidit parum: quoniam nihil ad rem est, postrema quàm longa sit. Iam pæon, quod plures habeat syllabas, quàm tres: numerus à quibusdam, non pes habetur. Est quidẽ, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum,

unus aptiſſimus orationi uel orienti, uel mediæ: putant illi etiam ca-denti: quo loco mihi uidetur aptior Creticus. Dochimus autẽ è quinq; ſyllabis, breui, duabus lõgis, breui, lõga: ut eſt hoc: Amicos tenes: quouis loco aptus eſt, dum ſemel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis inſignem facit. His igitur tot commutationibus, tam'q; uarijs ſi utemur: nec deprehendetur manifeſto, quid à nobis de induſtria fiat: & occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolum nu-meroſa oratio, ſed & compoſitione fit, & genere, quod ante dictum eſt, concinnitatis: cõpoſitione poteſt intelligi: cũ ita ſtructa uerba ſunt, ut numerus nõ quæſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe uideatur: ut apud Craſ-ſum. Nam ubi libido dominatur: innocentiæ leue præſidium eſt. Or-do enim uerborum efficit numerum ſine ulla aperta oratoris indu-ſtria. Ita'q; ſiquæ ueteres illi: Hærodotum dico, et Thucydidẽ, totam'q; eam ætatem: apte, numeroſe'q; dixerunt: ea non numero quæſito, ſed uerborum collocatione ceciderunt. Formæ uero quædam ſunt oratio-nis: in quibus ea concinnitas ineſt, ut ſequatur numerus neceſſario. Nam, cum aut par pari refertur: aut contrariũ contrario opponitur: aut quæ ſimiliter cadunt, uerba uerbis comparãtur: quicquid ita cõ-cluditur: plerunq; fit, ut numeroſe cadat. quo de genere cum exem-plis ſupra diximus: ut hæc quoq; copia facultatem afferat: non ſem-per eodem modo deſinendi. nec tamen hæc ita ſunt arcta, & aſtri-cta: ut ea, cum uelimus, laxare nequeamus. Multum intereſt, utrum numeroſa ſit, ideſt ſimilis numerorum: an planè è numeris cõſtet ora-tio. alterum ſi fit: intolerabile uitium eſt. alterum niſi fit: diſſipata, et inculta, & diffluens eſt oratio. Sed quoniam non modo non frequẽ-ter, uerum etiam raro in ueris cauſis, aut forenſibus circunſcripte, nu-meroſe'q; dicendum eſt: ſequi uidetur, ut uideamus, quæ ſint illa, quæ ſupra dixi inciſa: quæ membra. Hæc enim in ueris cauſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus, & plena com-prehenſio è quatuor ferè partibus: quæ membra dicimus: ut & aures impleat: & ne breuior ſit, quàm ſatis ſit, neque longior: quan-quam utrunque nonnunquam, uel potius ſæpe accidit: ut aut ce-tius inſiſtendum ſit: aut longius procedendum: ne breuitas defrau-daſſe aures uideatur: ne'ue longitudo obtudiſſe. Sed habeo medio-critatis rationem. nec enim loquor de uerſu: & eſt liberior ali-quanto oratio. E` quatuor igitur, quaſi hexametrorum inſtar uer-ſuum quod ſit, conſtat fere plena comprehenſio. His igitur ſingulis uerſibus quaſi nodi apparent continuationis: quos in ambitu con-iungimus. Sin membratim uolumus dicere: inſiſtimus; id'q; cum

opus eſt: ab iſto curſu inuidioſo facile nos, & ſæpe diſiungimus. Sed
nihil tam debet eſſe numeroſum, q̃ hoc: quod minime apparet: & ua-
» let plurimum. Ex hoc genere illud eſt Craſſi: Miſſos faciant patronos:
» ipſi prodeant. Niſi interuallo dixiſſet, ipſi prodeant: ſenſiſſet profecto
effluxiſſe ſenarium. Omnino melius caderet, prodeant ipſi: ſed de ge-
» nere nunc diſputo. Cur clandeſtinis conſilijs nos oppugnant? cur de ꝑ-
» fugis noſtris copias comparant contra nos? Prima ſunt illa duo, quæ
κόμματα Græci uocant: nos inciſa dicimus: deinde tertium: κῶλον illi:
nos membrū. Sequitur non longa: ex duobus enim uerſibus, ideſt mē-
bris perfecta comprehenſio eſt: & in ſpondeos cadit: & Craſſus q̃-
dem ſic plerunq; dicebat: idq́; ipſe genus dicendi maxime probo. Sed
quæ inciſim, aut membratim efferuntur: ea uel aptiſſime cadere de-
» bent: ut eſt apud me. Domus tibi deerat, at habebas: pecunia ſupera-
» bat, at egebas. Hæc inciſa dicta ſunt quatuor: at membratim quæ ſe-
» quuntur duo. Incurriſti amens in columnas: in alienos inſanus inſa-
niſti. Deinde omnia tanquam crepidine quadam, comprehenſione lon
» giore ſuſtinentur. Depreſſam, cæcam, iacentem domum pluris, q̃ te, &
» q̃ fortunas tuas æſtimaſti. Dichoreo finitur. at ſpondeus proximum
illud: nam in ijs, quibus ut pugiunculis uti oportet: breuitas facit ipſa
liberiores pedes. Sæpe enim ſingulis utendum eſt, plerunq; binis: &
utriſq; addi pedis pars poteſt: non ferè ternis amplius. Inciſim autem,
& membratim tractata oratio, in ueris cauſis plurimū ualet, maxi-
meq́; his locis, cum aut arguas: aut refellas: ut noſtra in Corneliana
» ſecunda. O' callidos homines, ó rem excogitatam, ó ingenia metuenda.
Membratim adhuc, deinde cæſim diximus, rurſus membratim. Te-
» ſtes dare uolumus. Extrema ſequitur comprehenſio, ſed ex duobus
» membris: quia non poteſt eſſe breuior. Quem quaſi noſtrum fefellit,
» ita uos eſſe facturos? Nec ullum genus eſt dicendi aut melius, aut for-
tius, binis, aut ternis ferire uerbis, nonnunquam ſingulis, paulo aliâs
pluribus: inter quæ uarijs clauſulis interponit ſe raro numeroſa com-
prehenſio: quam peruerſe fugiens Hegeſias: dum ille queq; imitari
Lyſiam uult: alterum penè Demoſthenem ſaltat, incidens particulas:
& is quidem non minus ſententijs peccat, q̃ uerbis: ut non quærat
quem appellet ineptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Craſſi, &
noſtra poſui: ut qui uellet, auribus ipſis, quid numeroſum etiam in
minimis particulis orationis eſſet: iudicaret. Et quoniam plura de
numeroſa oratione diximus, quàm quiſquam ante nos: nunc de eius
generis utilitate dicemus. Nihil enim eſt aliud Brute (quod quidem tu
minime omnium ignoras) pulchre, & oratorie dicere: niſi optimis ſen

tentiis, uerbisq; lectissime dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructū oratori ferat: nisi apte exposita, atq; absolute: nec uerborū lumen apparet nisi diligenter collocatorum: & horum utrunq; numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poëticæ iunctus, uerum etiam fugiēs illum: eiq; omnino dissimillimus: non quin iidem sint numeri non modo oratorum, & poëtarū: uerum omnino loquentium, deniq; etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur: aut orationis, aut poëmatis simile uideatur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet: & adhibere necesse est, si ornate uelis dicere: non solum, quod ait Aristoteles, & Theophrastus, ne infinite feratur, ut flumen, oratio: quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii: sed numero coacta debet insistere: uerum etiam, quod multo maiorem habent apta uim, q̄ soluta. Vt enim athletas, nec multo secus gladiatores uidemus nihil nec uitando facere caute: nec petendo uehementer: in quo non motus hic habeat palæstram quandam: ut quicquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam: idē ad aspectum etiam sit uenustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta: nec satis tecte declinat impetum, nisi etiam in cedendo quid deceat, intelligit. Itaq; qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστους Græci uocant: talis horū mihi uidetur oratio: qui nō claudunt numeris sententias: tantumq; abest, ne, quod ii, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga nō sunt assecuti: solēt dicere: eneruetur oratio cōpositione uerborū: ut aliter in ea nec impetus ullus, nec uis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat: nequid eorum, qui genus hoc secuti nō tenuerunt: simile faciamus: ne aut uerba traiiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio. quod se L. Cœlius Antipater in procemio belli Punici, nisi necessario facturum negat. O' uirum simplicem, qui nos nihil cælat: sapientem, qui seruiendum necessitati putet: sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atq; in dicendo necessitatis excusatio nō probatur. Nihil est enim necesse: & siquid esset: id necesse tamen nō erat confiteri. Et hic q̄dem, qui hanc à Lælio, ad quē scripsit, cui se purgat, ueniam petit: & utitur ea traiectione uerborū: & nihilo tamen aptius explet, concluditq; sententias. Apud alios autem, et Asiaticos maxime numero seruienteis, inculcata reperias inania quædam uerba quasi cōplementa numerorum. Sunt etiam qui illo uitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringēdis, cōcidēdisq; numeris in quoddam genus abiectū incidant Siculorū simillimū. Tertium est, in quo

fuerunt fratres illi Asiatitorum rhetorum principes, Hierocles, et Menecles, minime mea sententia contemnendi. Etsi enim à forma ueritatis, & ab Atticorum regula absunt: tamen hoc uitium compensant uel facultate, uel copia. sed apud eos uarietas non erat: quod omnia ferè concludebantur uno modo. Quae uitia qui fugerit: ut neq; uerbũ ita traijciat, ut id de industria factum intelligatur: neq; inferciens uerba quasi rimas expleat: nec minutos numeros sequens concidat: delumbetq; sententias: nec sine ulla commutatione in eodẽ semper uersetur genere numerorum: is omnia ferè uitia uitauerit. Nam de laudibus multa diximus: quibus sunt alia perspicue uitia contraria. Quantũ autem sit apte dicere, experiri licet: si aut cõpositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione uerborum: corrumpatur enim tota res: ut & haec nostra in Corneliana, & deinceps oĩa. Neq; me diuitiae mouent: qbus omnes Africanos, & Laelios multi uenalitiũ, mercatoresq; superarunt. Immuta paulum, ut sit: multi superarũt mercatores, uenalitijq;: perierit tota res. & quae sequuntur. Neq; uestis, aut caelatum aurum, & argentum, quo nostros ueteres Marcellos, Maximosq; multi eunuchi è Syria, Aegyptoq; uicerunt. Verba permuta sic, ut sit: uicerunt eunuchi è Syria, Aegyptoq;. Adde tertium. Neq; uero mouent me ornamenta ista uillarũ: quibus L. Paulũ, et L. Mumiũ, q rebus his urbẽ, Italiamq; omnẽ referserunt: ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari. Fac ita: potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco. Vides'ne, ut ordine uerborum paulũ commutato, ijsdem uerbis stante sententia ad nihilum omnia recidant, cũ sint ex aptis dissoluta. Aut si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquã sententiã: eamq; ordine uerborum paulum cõmutato in quadrum redigas: efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens, ac solutum. Age sume de Gracchi apud Cess. illud. Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, q improbos probet. Quanto aptius, si ita dixisset, qn eiusdẽ hominis sit, q improbos probet: probos improbare. Hoc modo dicere nemo unquã uoluit: nemoq; potuit, quin dixerit. Qui autẽ aliter dixerũt: hoc assequi nõ potuerunt: ita facti sunt repente Attici: quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes: cuius non tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris cõtorta ferrentur. Sed siquos magis delectant soluta, sequantur ea. Sanè modo siqs Phidiae clypeũ dissoluerit: collocationis uniuersam speciem sustulerit, non singulorũ operum uenustatem: ut in Thucydide orbem modo orationis desydero: ornamenta comparent. Isti autem, cum dissoluunt orationem: in qua nec res, nec uerbum ullum est nisi

abiectum : non clypeum, sed, ut in prouerbio est : & si humilius dictum est: tamen consimile est: scopas (ut ita dicam) mihi uidentur dissoluere. Atque ut planè genus hoc, quod ego laudo, contempsisse uideantur : aut scribant aliquid uel Isocrateo more : uel quo Aeschines, aut Demosthenes utitur. tum illos existimabo non desperatione reformidauisse genus hoc: sed iudicio refugisse: aut reperiam ipsa eadẽ cõditione qui uti uelit : ut aut dicat : aut scribat, utra uoles lingua, eo genere, quo illi uolunt. Facilius est enim apta dissoluere, quàm dissipata connectere. Res autem se sic habet (ut breuissime dicã, quod sentio) composite, & apte, sine sententijs dicere, insania est : sententiose autem sine uerborum & ordine, & modo, infantia: sed eiusmodi tamẽ infantia : ut ea qui utantur non stulti homines haberi possint : etiam plerunq; prudentes : quo qui est contentus, utatur. Eloquens uero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet: omnibus oportet ita rebus excellat : ut ei turpe sit quicq̃ aut spectari, aut audiri libentius. Habes meũ de oratore Brute iudiciũ: quod aut sequere, si probaueris: aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum: in quo neq; pugnabo tecum: neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui: unquam affirmabo esse uerius, quàm tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi: sed mihi ipsi aliud aliâs uideri. Nec in hac modo re, quæ ad uulgi assensum spectet, & ad aurium uoluptatem : quæ duo sunt ad iudicandum leuissima: sed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmius, quod tenerem: aut quò iudicium meum dirigerem, quàm illud, quodcunq; mihi quamsimillimum ueri uideretur: cum ipsum illud uerum in occulto lateret. Tu autem uelim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur: ut aut maius opus institutum putes, quàm effici potuerit: aut, dum tibi roganti uoluerim obsequi : uerecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD C. TREBATIVM TOPICA.

MAIORES nos res scribere ingressos C. Trebati, et ijs libris, quos breui tempore satis multos edidimus: digniores, è cursu ipso reuocauit uoluntas tua. Cum enim mecum in Tusculano esses: & in bibliotheca separatim uterq; nostrũ ad suum studiũ libellos, quos uellet, euolueret: incidisti in Aristotelis Topica quædam: quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo à me eorum librorum sententiam requisisti. quam tibi cum exposuissem, disciplinam inueniendorum argumentorũ, ut sine ullo errore ad eam rationem uia perueniremus ab Aristotele inuenta, libris illis contineri: uerecũde tu qdẽ, ut omnia, sed tamen ut facile cernerem te ardere studio: mecũ, ut tibi illa traderẽ, egisti. Cũ autem ego te non tam uitandi laboris mei causa, q̃ quod interesse tua arbitrarer: uel ut eos per te ipse legeres: uel ut totã rationẽ à doctissimo quodã rhetore acciperes, hortatus essem: utrunq;, ut à te audiebã, es expertus. Sed à libris te obscuritas reiecit: rhetor autem ille, magnus ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit. quod quidem minime sum admiratus, eum philosophũ rhetori non esse cognitum: qui ab ipsis philosophis præter admodum paucos, ignoretur. quibus eo minus ignoscendum est: quod non modo rebus ijs, quæ ab illo dictæ, & inuentæ sunt: allici debuerunt, sed dicendi quoq; incredibili quadã, cum copia, tum ẽt suauitate. Non potui igitur tibi sæpius hoc roganti: et tamen uerẽti, ne mihi grauis esses, (facile enim id cernebam) debere diutius: ne ipsi iuris interpreti fieri uideretur iniuria. Etenim cũ tu mihi, meisq; multa sæpe cauisses: ueritus sum, ne, si ego grauarer: aut ingratũ id, aut superbũ uideretur. Sed dũ fuimus unà: tu optimus es testis, q̃ fuerim occupatus. Vt autem à te discessi, in Græciã proficiscens: cum opera mea nec resp. nec amici uterentur: nec honeste inter arma uersari possem, ne si tuto id quidem mihi liceret: ut ueni Veliam: tuaq;, et tuos uidi: admonitus huius æris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidẽ flagitationi tuæ. Itaq; hæc, cũ mecũ libros non haberẽ: memoria repetita, in ipsa nauigatione cõscripsi: tibiq; ex itinere misi: ut mea diligentia mandatorũ tuorum, te quoq;, etsi admonitore non eges: ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tempus est ad id, quod instituimus: accedere.

c Vm omnis ratio diligẽs disserẽdi, duas habeat parteis, unã inueniendi, alterã iudicandi: utriusq; princeps, ut mihi quidẽ uidetur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaborauerunt. iudicandi enim uias diligenter persecuti sunt, eam scientiam, quam dialecticen appellant. Inueniẽdi uero artem, quæ topice dicitur: quæ ad usum potior erat, & ordine naturæ certe prior: totã reliquerunt. Nos autem, quoniã in utraq; summa utilitas est: & utrãq;, si erit otium, persequi cogitamus: ab ea, quæ prior est: ordiemur. Vt igitur earũ rerũ, quæ absconditæ sunt: demonstrato, & notato loco facilis inuentio est: sic cum peruestigare argumentum aliquod uolumus: locos nosse debemus. sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes: è quibus argumenta promuntur. Itaq; licet definire, locum esse argumenti sedem, argumentum autem rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt: alij in eo ipso, de quo agitur, hærent: alij assumuntur extrinsecus. In ipso, tũ ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autẽ ea dicuntur: quæ absunt, longeq; disiuncta sunt. Sed ad id totum, de quo disseritur: tum definitio adhibetur: quæ quasi inuolutum euoluit id, de quo quæritur. Eius argumenti talis est formula. Ius ciuile est æqtas constituta ijs, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Eius autem æquitatis utilis est cognitio. utilis est ergo iuris ciuilis sciẽtia. Tum partium enumeratio: quæ tractatur hoc modo. Si neque censu, neq; uindicta, nec testamento liber factus est: non est liber. neq; est ulla earum rerum: non est igitur liber. Tum notatio, cum ex ui uerbi argumentum aliquod elicitur: hoc modo. Cum lex Aelia Sanctia assiduo uindicem assiduum esse iubeat: locupletem iubet locupleti. locuplex enim assiduus, ut ait Aelius, appellatus ab ære dando.

Dicuntur etiam argumenta ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures parteis distributum est. nam alia coniugata appellamus: alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differẽtia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequẽtibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quæ sunt ex uerbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis uerba sunt, quæ orta ab uno uarie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. hæc uerborum coniugatio συζυγία dicitur: ex qua huiuscemodi est argumentum. Si compascuus ager est: ius est compascere. A genere

i. quæ cum aliq. sunt

ſic ducatur. Quoniam argentũ omne mulieri legatum eſt: nõ poteſt ei pecunia, quæ numerata domi relicta eſt: non eſſe legata. Forma enim à genere, quoad ſuum nomen retinet, nunquam ſeiungitur. numerata autẽ pecunia, nomen argenti retinet. legata igitur uidetur. A` forma generis: quæ interdum quo planius accipiatur: partes enumerare licet: hoc modo. Si ita Fabiæ pecunia legata eſt à uiro: ſi ea uxor, materfamilias eſſet: ſi ea in manum uiri non conuenerat: nihil debetur. Genus eſt enim uxor. eius duæ formæ, una matrumfamilias: hæc ſunt, quæ in manum conuenerunt: altera earum, quæ tantummodo uxores habentur. Qua in parte cũ fuerit Fabia: legatum ei nõ uidetur.

A` ſimilitudine, hoc modo. Si ædes exeſæ corruerunt: uitium'ue fecerunt: quarũ uſuſfructus legatus eſt: hæres reſtituere nõ debet, nec reficere, non magis, quàm ſeruũ reſtituere: ſi is, cuius uſuſfructus legatus eſt: deperiſſet. A` differentia. Non ſi uxori uir legauit omne argentum, quod ſuum eſſet: idcirco quæ in nominibus fuerunt, legata ſunt. Multum. n. differt, in arca'ne poſitum ſit argentum: an in tabulis debeatur. Ex contrario autem ſic. Non debet ea mulier, cui uir bonorum ſuorũ uſumfructum legauit: cællis uinarijs, & olearijs plenis relictis, putare id ad ſe ptinere. uſus. n. non abuſus legatus eſt. Ea ſunt inter ſe contraria. Ab adiunctis. Si ea mulier teſtamentum fecit, quæ ſe capite nunquam diminuit: non uidetur ex edicto Præt. ſecundum eas tabulas poſſeſſio dari. Adiungitur enim, ut ſecundum ſeruorum, ſecundum exulum, ſecundum puerulorum tabulas poſſeſſio uideatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, & conſequentibus, & repugnantibus, hoc modo. Ab antecedentibus. Si uiri culpa factum eſt diuortium: & ſi mulier nuntium remiſit: tamen pro liberis manere nihil oportet. A` conſequentibus. Si mulier cum fuiſſet nupta cum eo, cui connubij ius non eſſet: nuntium remiſit: quoniam qui nati ſunt, patrem non ſequuntur: pro liberis manere nihil oportet. A` repugnantibus. Si paterfamilias uxori ancillarũ uſumfructum legauit à filio: neq; à ſecundo hærede legauit: mortuo filio, mulier uſumfructũ non amittet. Quod enim ſemel teſtamento alicui datum eſt: id ab eo inuito, cui datum eſt: auferri non poteſt. repugnat enim, recte accipere: & inuitum reddere. Ab efficientibus cauſis, hoc modo. Omnibus eſt ius, parietem directum ad parietem cõmunem adiungere, uel ſolidum, uel fornicatũ. Aut ſi quis in pariete cõmuni demoliendo damni infecti promiſerit: non debebit præſtare quod fornix uitij fecerit. non enim eius uitio, qui demolitus eſt: damnum factum eſt: ſed eius operis uitio: quod ita ædificatum eſt, ut ſuſpendi non poſſit. Ab

effectis rebus, hoc modo. Cum mulier uiro in manum conuenit: omnia, quæ mulieris fuerunt: uiri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia ualent: quæ sunt eiusmodi. Quod in re maiore ualet, ualeat in minore ut si in urbe fines non reguntur: neq; aqua in urbe arceatur. Item contra. Quod in minore ualet: ualeat in maiore. licet idem exẽplum conuertere. Item quod in re pari ualet: ualeat in hac, quæ par est: ut quoniam usus authoritas fundi biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & sunt cæterarũ omniũ, quarum annuus est usus: ualeat æquitas, quæ paribus in causis paria iura desyderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur: ea maxime ex authoritate ducuntur. itaq; Græci tales argumentationes ἀτέχνους uocant, idest artis expertes: ut si ita respondeas. Quoniam P. Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit: quantum parietis communis tegendi causa tectum proijceretur: ex quo in tectum eius, ædes qui protexisset, aqua deflueret: id tibi ius uideri. His igitur locis, qui sunt expositi: ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibusdam significatio, & demonstratio datur. Vtrum igitur hactenus satis est? tibi quidem tam acuto, & tam occupato puto. Sed quoniam auidũ hominem ad has discendi epulas recepi: sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid: quàm te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisq; eorum locorum, quos exposui: sua quædam membra habet: ea quamsubtilissime persequamur: & primum de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio, quæ id, quod definitur: explicat quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima: unum earum rerum, quæ sunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni, tangi'ue possunt, ut fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, & cætera: quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ tangi, demonstrari'ue non possunt: cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut si usucapionem, si tutelam, si agnationem definias: quarum rerum nullum subest quasi corpus: est tamen quædam conformatio insignita, & impressa in intelligentia: quam notionem uoco. ea sæpe in argumentando, definitione explicanda est. Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ diuisionum. Partitionum, cum res ea, quæ proposita est: quasi in membra discerpitur: ut si quis ius ciuile dicat id esse, quod in legibus. S. C. rebus iudicatis, iuris peritorum authoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat. Diuisionum autem definitio formas omnes complectitur: quæ sub eo genere sunt: quod definitur hoc

modo.

modo. Abalienatio est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. sunt & alia genera definitionum: sed ad huius libri institutum illa nihil p̄tinent. tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur ueteres præcipiunt: cum sumpseris ea, quæ sunt ei rei, quā definire uelis: cū alijs communia: usque eò persequi, dū propriū efficiatur: quod nullam in aliam rem transferri possit: ut hoc. Hæreditas est pecunia. Cōmune adhuc: multæ enim genera sunt pecuniæ. adde q̄d sequitur. Quæ morte alicuius ad quempiā peruenit. Nondū est definitio. multis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. unum adde uerbum. Iure: iam à communitate res disiuncta uidebitur: ut sit explicata definitio sic. Hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quēpiam p̄uenit iure. Nondum est satis: adde. Nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta. confectū est. Itemq; ut illud. Gentiles sunt, q̄ inter se eodē nōie sunt. nō est satis. Qui ab ingenuis oriūdi sunt. ne id q̄dē satis est. Quorū maiorū nemo seruitutē seruiuit. abest ēt nunc. Qui capite nō sunt diminuti. hoc fortasse satis est. nihil enim uideo Scæuolam Pontificem ad hanc definitionem addidisse. Atq; hæc ratio ualet in utroq; genere definitionum: siue id, q̄d est: siue id, quod intelligitur: definiendū est. Partitionum autem, et diuisionum genus quale esset, ostendimus: sed q̄d inter se differant, planius dicendū est. In partitione quasi membra sunt, ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In diuisione formæ sunt, quas Græci εἰδαίας uocant: nostri, siqui hæc forte tractant: species appellant: non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. nolim enim, ne si latine quidem dici possit: specierū, & speciebus dicere: & sæpe his casibus utendum est: at formis, et formarum uelim. Cū autem utroq; uerbo idem significetur: commoditatem in dicendo non arbitror negligendā. Genus, & formā definiunt hoc modo. Genus est notio ad plures differētias p̄tinens. Forma est notio: cuius differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod Græci tum ἔννοίαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est, insita, & ante percepta cuiusq; formæ cognitio enodationis indigens. Formæ igitur sunt eæ, in quas genus sine ullius prætermissione diuiditur: ut siquis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas qui putat idē esse, quod partes: confundit artem: & similitudine quadā conturbatus, non satis acute, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpe etiā definiunt et oratores, et poëtæ p̄ translationes uerbi ex similitudine cū quadam suauitate. Sed ego à uestris exemplis

nisi necessario non recedam. Solebat igitur Aquilius collega, & familiaris meus, cũ de litoribus ageretur: quæ omnia publica esse uultis: quærentibus ijs, ad quos id pertinebat: qd esset litus: ita definire, qua fluctus eluderet: hoc est quasi qui adolescentiam florem ætatis, senectutem occasum uitæ uelit definire. Translatione enim utens discedebat à uerbis proprijs rerũ, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hactenus: reliqua uideamus. Partitione autem sic utendũ est: nullam ut partem relinquas. ut si partiri uelis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum, aut iudiciorum formulas partiare: non est uitiosum in re infinita prætermittere aliquid: quod idem in diuisione uitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuiq; generi subijciantur. Partium distributio sæpe est infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. Itaq; in oratorijs artibus quæstionis genere proposito, quot eius formæ sint, subiungitur absolute. At cum de ornamentis uerborum, sententiarumq́; præcipitur: quæ uocantur σχήματα nõ fit idem. res enim est infinitior: ut ex hoc quoq; intelligatur, quid uelimus inter partitionem, & diuisionem interesse. Quanquam enim uocabula propè idẽ ualere uideantur: tamen quia res differebant: nomina rerũ distare uoluerunt. Multa etiam ex notatione sumuntur. ea est autẽ, cũ ex ui nominis argumentum elicitur: quã Græci ἐτυμολογίαν uocant: id est uerbum ex uerbo ueriloquium. nos autem nouitatem uerbi non satis apti fugientes, genus hoc notationẽ appellamus: quia sunt uerba rerum notæ. Itaq; hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat: quod latine est nota. Sed cum intelligitur, quid significetur: minus laborandũ est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex uerbo: ut cũ quæritur, postliminium quid sit: non dico quæ sint postliminij: nã id caderet in diuisionem: quæ talis est. Postliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. sed cum ipsius postliminij uis quæritur: & uerbum ipsum notatur: in quo Seruius noster (ut opinor) nihil putat esse notandũ, nisi post: & liminiũ illud, productionem esse uerbi uult: ut in finitimo, legitimo, æditimo, non plus inesse timũ, quàm in meditullio tulliũ. Scæuola autẽ P. filius iunctum putat esse uerbũ: ut sit in eo & post, & limen: ut quæ à nobis alienata sunt: cũ ad hostem puenerint: & ex suo tanquã limine exierint: hinc cum redierint post ad idẽ limen, postliminio uideantur redijsse.
100. Quo in genere etiã Mancini causa defendi potest, postliminio redijsse: deditum non esse: quoniã non sit receptus. nã neq; deditionẽ, neq́; donationem sine acceptione intelligi posse. Sequitur is locus, qui con-

stat ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur: quē modo dixi in plures partes distributũ: cuius primus est locus ex coniugatione: quam Græci συζυγίαν uocant: finitimus notationi: de qua modo dictum est: ut si aquam pluuiam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam uideremus: ueniret Mutius. qui, quia coniugata uerba essent pluuia, & pluendo: diceret omnem aquã oportere arceri, quæ pluendo creuisset. Cum autem à genere ducetur argumentum: non erit necesse id usq; à capite arcessere: sæpe etiã citra licet: dũmodo supra sit, quod sumitur, q̃ id, ad quod sumitur: ut aqua pluuia ultimo genere ea est, quæ de cœlo ueniens crescit imbri: sed propriore loco: in quo quasi ius arcendi cõtinetur. Genus est, aqua pluuia nocens. eius generis formæ, loci uitio, & manu nocens: quarũ altera iubetur ab arbitro coerceri: altera non iubetur. Cõmode etiam tractatur hæc argumentatio: quæ ex genere sumitur: cũ ex toto persequare partes: hoc modo. Si dolus malus est, cũ aliud agitur: aliud simulatur: enumerare licet, q̄bus id modis fiat: deinde in eorũ aliquẽ id, quod arguas: dolo malo factum includere: quod genus argumenti in primis firmũ uideri solet. Similitudo sequitur: quæ late patet, sed oratoribus, & philosophis magis, q̃ uobis. Etsi enim omnes loci sunt omniũ disputationum ad argumenta suppeditanda: tamen alijs disputationibus abundantius occurrunt: alijs angustius. Itaq; genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines: quæ ex pluribus collationibus perueniunt, quò uolunt: hoc modo. Si tutor fidem præstare debet, si socius: si cui mandaris: si q̄ fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perueniens, quò uult: appellatur inductio: quæ græce ἐπαγωγὴν nominatur: qua plurimũ est usus in sermonibus Socrates. Alterũ similitudinis genus collatione sumitur: cũ una res uni, par pari cõparatur: hoc modo. Quemadmodum si in urbe de finibus controuersia est: quia fines magis agrorũ uidẽtur esse, q̃ urbis: finibus regendis adijcere arbitrum non possis: sic si aqua pluuia in urbe nocet: quoniam res tota magis agrorum est: aquæ pluuiæ arcendæ adijcere nõ possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur: ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de eo, qui
99. testamento sic hæredem instituisset: ut si filius natus esset in decem mensibus: isq; mortuus prius, q̃ in suam tutelam uenisset: secundus hæres hæreditatem obtinuisset. Quæ commemoratio exemplorũ ualuit: eaq; uos in respondendo uti multum soletis. Ficta etiam exempla similitudinis habent uim: sed ea oratoria magis sunt, quàm uestra:

quanquam uti etiam uos soletis, sed hoc modo. Finge mancipio aliquẽ dedisse id, quod mancipio dari non potest: num iccirco id eius factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit: ob eam rem se ulla re obligauit? In hoc genere oratoribus, & philosophis concessum est, ut muta etiam loquantur: ut mortui ab inferis excitentur: aut aliqd, quod fieri nullo modo possit: augendæ rei gratia dicatur, aut minuẽdæ: quæ hyperbole dicitur: & multa mirabilia alia. sed latior est campus illorũ: eisdẽ tamen ex locis (ut ante dixi) & in maximis, & in minimis quæstionibus argumenta ducuntur. Sequitur similitudinẽ differentia rei maxime contraria superiori: sed est eiusdẽ dissimile, et simile inuenire. eius generis hæc sunt. Non, quẽadmodũ quod mulieri debeas: recte ipsi mulieri sine tutore authore soluas: ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas: recte possis eodem modo soluere.

Deinceps locus est, qui à contrario dicitur. Contrariorũ autem genera sunt plura: unum eorũ, quæ in eodẽ genere plurimũ differunt, ut sapientia, stultitia. Eodem autem genere dicuntur, qbus propositis, occurrunt tanq̃ è regione quadam contraria, ut celeritati tarditas, nõ debilitas: ex quibus contrarijs argumenta talia existunt. Si stultitiam fugimus: sapientiam sequamur: & bonitatem, si malitiã. Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt: appellantur aduersa. Sunt enim alia contraria: quæ priuantia licet appellemus latine: græce appellantur στερητικά. Præpositio enim, in, priuat uerbũ ea ui, quam haberet, si, in, præpositum non fuisset, ut dignitas, indignitas, humanitas, inhumanitas, & cætera generis eiusdem: quorũ tractatio est eadem, quæ superiorũ: quæ aduersa dixi. Nam alia quoq; sunt contrariorum genera, uelut ea, quæ cum aliquo conferuntur, ut duplũ, simplũ, multa, pauca, longum, breue, maius, minus. Sunt etiam ualde contraria alia: quæ appellantur negantia: ea ἀποφατικὰ Græci, contraria aientibus: ut, si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantum intelligatur argumento quærendo, contrarijs omnibus contraria non conuenire. Ab adiunctis autem posui equidem exemplũ paulo ante: multa scilicet adiungi: quæ suscipienda essent: si statuissemus ex edicto Præt. secundũ eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad coniecturales causas, quæ uersantur in iudicijs: ualet: cũ quæritur, q̃d aut sit: aut euenerit: aut futurũ sit: aut quid omnino fieri possit. Ac loci quidem ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, ut quæratur quid ante rẽ, quid cum re, quid post rem euenerit. Nihil hoc ad ius: ad Ciceronem, inquibat Gallus noster, si quis ad eum quid tale retulerat, ut de facto

quæreretur.

quæreretur. Tu tamen patiere nullum à me artis institutæ locum
præteriri: ne, si nihil, nisi quod ad te pertineat: scribendum putaris:
nimium te amare uideare. Est igitur magna ex parte locus hic ora=
torius, non modo non iurisconsultorum, sed ne philosophorum quidē.
Ante rem enim quæruntur quæ talia sunt, apparatus, colloquia, lo-
cus, constitutum conuiuium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus
hominum, corporum umbræ: & si quid eiusmodi. At post rem, rubor,
pallor, titubatio, si qua alia signa conturbationis, & conscientiæ: præ-
terea restinctus ignis, gladius cruentus, cæteraq́; quæ suspicionem fa=
cti possunt mouere. Deinceps est locus dialecticorum proprius ex
consequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus: qui etiam ab
adiunctis longe diuersus est. Nam adiuncta, de quibus paulo ante di
ctum est: non semper eueniunt: consequentia autem semper. Ea enim
dico consequentia, quæ rem necessario consequuntur: itemq́; & ante-
cedentia, & repugnantia. Quicquid enim antecedit quanq; rem: id
cohæret cū re necessario. & quicquid repugnat: id eiusmodi est: ut co
hærere nunquam possit. Cum tripartito igitur distribuatur locus hic,
in consecutionem, antecessionem, repugnantiam: reperiendi argumenti
locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid interest, cum hoc sum
pseris: pecuniam numeratam mulieri deberi: cui sit omne argentum
legatum: utrū hoc modo concludas argumentum? Si pecunia signata
argentum est: legata est mulier: est autem pecunia signata argentum:
legata igitur est. An illo modo? si numerata pecunia non est legata: nō
est numerata pecunia argentum. est autem numerata pecunia argen=
tum: legata igitur est. An illo modo? non & legatum argentum est: &
nō est legata numerata pecunia. legatum autem argentū est: legata igi
tur numerata pecunia est. Appellant autem dialectici eam conclusio-
nem argumenti: in qua, cum primum sumpseris: consequitur id, quod
annexū est, primū conclusionis modū. Cum id, quod annexū est: nega
ris: ut id quoq;, cui fuerit annexū: negandum sit: secundus appellatur
concludēdi modus. Cum autē aliqua coniuncta negaris: & his alia
negatio rursus adiungitur: & ex his primū sumpseris: ut quod re=
linquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. Ex
hoc illa rhetorum sunt ex contrarijs conclusa: quæ ipsi enthymemata
appellant: non quod non omnis sententia proprio nomine enthyme-
ma dicatur: sed ut Homerus propter excellentiam commune poëta-
rum nomen efficit apud Græcos suum: sic cum omnis sententia en-
thymema dicatur: quia uidetur ea, quæ ex contrarijs conficia-
tur, acutissima: sola proprie nomen commune possidet. eius generis

hæc sunt. Hunc metuere: alterum in metu non ponere.

Eam, quam nihil accusas: damnas.

Bene quam meritam esse autumas: dicis male mereri.

Id, quod scis: prodest. nihil id, quod nescis: obest.

Hoc disserendi genus attingit omnino uestras quoq; in respondendo disputationes, sed philosophorum magis: qbus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententijs communis conclusio: quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt: q ex disiunctionibus constant. aut hoc, aut illud: hoc autem: non igitur illud. Itemq;, aut hoc, aut illud: non autem hoc: illud igitur. Quæ conclusiones icirco ratæ sunt: quod in disiunctione plus uno uerũ esse nõ potest. Atq; ex ijs conclusionibus, quas supra scripsi: prior quartus, posterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, sic. Non & hoc est, & illud: hoc autem: non igitur illud. hic modus est sextus. septimus autem. non & hoc, & illud: non autem hoc: illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur: in quo est ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidẽ, quas exposui: ad hanc institutionem necessariæ. Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficiẽtibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulo ante posui, & quidẽ ex iure ciuili: sed hæc patent latius. Causarum igitur genera duo sunt: unum quod ui sua id, quod sub ea subiectum est: certe efficit: ut, ignis accendit. Alterũ quod naturam efficiendi non habeat: sed sine quo effici non possit: ut si quis æs causam statuæ uelit dicere: quod sine eo non possit effici. Huius generis causarum, sine quo nõ efficitur: alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodammodo, ut locus, tẽpus, materia, ferramenta, et cætera generis eiusdem. Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum: & quædam afferunt ꝑ se adiumenta, etsi non necessaria: ut, amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum ex æternitate pendentiũ fatum à Stoicis nectitur. Atq; ut earum causarũ sine quibus effici non potest: genera diuisi: sic etiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ planè efficiant nulla re adiuuante: aliæ, quæ adiuuari uelint: ut sapientia efficit sapientes sola per se: beatos efficiat, nec'ne, sola per se quæstio est. Quare cũ in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario: sine dubitatione licebit, quod efficitur, ab ea causa concludere. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiẽdi necessitas: necessaria conclusio nõ sequitur. Atq; illud quidem genus causarum, quod habet uim efficiendi ne-

cessariam: errorem afferre non ferè solet: hoc autem, sine quo non efficitur: sæpe conturbat. Non enim si sine parentibus filij esse nō possunt: propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit: ab eo, in quo certe fit: diligenter est separandū. illud enim est tanquam.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes,

nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes: argo illa facta non esset: nec tamen fuit in his trabibus efficiendi uis necessaria. At cum in Aiacis nauim crispisulcans igneum fulmen iniectum est: inflammatur nauis necessario. Atq; etiam est causarum dissimilitudo: quod aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine uoluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant: uelut omne intereat, quod ortum est. Aliæ autem aut uolūtate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis. Perturbatione: ut siquis euentum horum temporū timeat. Habitu, ut facile, & cito irascatur. Natura, ut uitium in dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut prospere nauiget. Nihil horum sine causa, nec quicquā omnino: sed huiusmodi causæ non necessariæ. Omnium autem causarum in alijs inest constantia: in alijs non inest. In natura, & in arte constantia est: in cæteris nulla. Sed tamen earū causarum, quæ non sunt constantes: aliæ sunt perspicuæ: aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionē animi, iudiciumq; tangunt. Latent, quæ subiectæ sunt fortunæ. Cum enim nihil sine causa fiat: hoc ipsum est fortunæ: euentus obscura causa: quæ latenter efficitur. Etiam ut ea, quæ fiunt: partim sint ignorata, partim uoluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt. Voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna: uel ignorata, uel uoluntaria. Nam iacere telum, uoluntatis est: ferire quem uolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subijcitur in uestris actionibus. Si telum manu fugit, magis quàm iecit. Cadunt in ignorationem, atq; imprudentiā perturbationes animi: quanquā sint uoluntariæ: obiurgatione enim, & admonitione deijciuntur: tamen habent tantos motus: ut ea, quæ uolūtaria sunt: aut necessaria interdū, aut certe ignorata uideantur. Toto igitur loco causarū explicato, ex earū differentia in magnis quidē causis uel oratorū, uel philosophorum magna argumentorum suppetit copia: in uestris autem si non uberior, at fortasse subtilior. Priuata enim iudicia maximarum quidem rerum in iurisconsultorum mihi uidentur esse prudentia. Nam & adsunt multum: & adhibentur in consilio: & patronis dili=

gentibus ad eorum prudentiam confugientibus haſtas miniſtrant. In omnibus igitur iis iudicijs, in quibus, ex fide bona, eſt additũ: plurimus earũ uſus eſt. Vbi uero ẽt, ut inter bonos bene agi oportet, in primisq; in arbitrio rei uxoriæ, in quo eſt, qd æquius: melius parati eſſe debent. Illi.n. dolũ malum, illi fidẽ bonã, illi æquum bonũ, illi qd ſocium ſocio, quid eũ, qui negotia aliena curaſſet, ei, cuius ea negotia fuiſſent: quid eum, qui mandaſſet: eum'ue, cui mandatum eſſet: alterũ alteri præſtare oporteret: quid uirum uxori: quid uxorem uiro, tradiderunt. Licebit igitur diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus, & philoſophis, ſed iuris etiam peritis copioſe de conſultationibus ſuis diſputare. Coniunctus huic cauſarũ loco locus ille eſt, qui efficitur ex cauſis. Vt enim cauſa effectum indicat: ſic quod effectum eſt, quæ fuerit cauſa, demonſtrat. Hic locus ſuppeditare ſolet oratoribus, & poëtis, ſæpe etiã philoſophis: ſed iis, qui ornate, & copioſe loqui poſſunt: mirabilem copiam dicendi: cum denuntiant, quid ex quaq; re ſit futurũ. Cauſarum enim cognitio, cognitionem euentorũ facit. Reliquus eſt comparationis locus: cuius genus, & exemplũ ſupra poſitum eſt, ut cæterorum. nunc explicanda tractatio eſt. Comparantur igitur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur: in qbus ſpectantur hæc, numerus, ſpecies, uis, quædã etiam ad res aliquas affectio. Numero ſic comparabuntur: ut plura bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona breuioribus, longe, & late peruagata anguſtis: ex quibus plura bona propagentur: quæq; plures imitentur, et faciãt. Specie autem comparantur: ut anteponantur, quæ propter ſe expetenda ſunt, iis, quæ propter aliud, & ut innata, atq; inſita, aſſumptis, & aduentitijs, integra contaminatis, iucunda minus iucundis, honeſta ipſis etiam utilibus, procliuia, laborioſis, neceſſaria non neceſſarijs, ſua, alienis, rara, uulgaribus, deſyderabilia, iis, quibus facile carere poſſis: pfecta, inchoatis: tota, partibus, ratione utentia, rationis expertibus: uoluntaria, neceſſarijs: animata, inanimatis: naturalia, nõ naturalibus: artificioſa, non artificioſis. Vis autem in comparatione ſic cernitur: efficiens cauſa grauior, quàm non efficiens: quæ ſe ipſis contenta ſunt meliora, quàm quæ egent alijs: quæ in noſtra, quàm quæ in aliorum poteſtate ſunt: ſtabilia incertis: quæ eripi non poſſunt, iis, quæ poſſunt. Affectio autem ad res aliquas eſt huiuſmodi. Principum commoda maiora, quàm reliquorum: itemq; quæ iucundiora: quæ pluribus probata: quæ ab optimo quoque laudata. Atque ut hæc in comparatione meliora: ſic deteriora, quæ iis ſunt con-

traria. Parium autem comparatio nec elationẽ habet, nec submissionem: est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur: quæ ita ferè concluduntur. Si consilio iuuare ciues, et auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ij, qui consulunt: & ij, qui defendunt, at quod primum est, quod sequitur igitur.

Perfecta est omnis argumentorum inueniendorum præceptio: ut cum profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrarijs, ab adiunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à comparatione maiorum, minorum, pariũ: nulla præterea sedes argumenti quærenda sit. Sed quoniam ita à principio diuisimus: ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur: hærere: de qbus satis est dictum: alios assumi extrinsecus: de ijs pauca dicamus: & si ea nihil omnino ad uestras disputationes pertinent: sed tamen totam rem pficiamus, quandoqdem cœpimus. Neq; enim tu is es, quem nihil nisi ius ciuile delectet. Et quoniam ad te hæc ita scribuntur: ut etiam in aliorum manus sint uentura: detur opera, ut quamplurimum ijs, quos recta studia delectant: prodesse possimus. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers: in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscunq; testimonij pondus habet. ad faciendam enim fidem authoritas quæritur. Sed authoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ authoritas in uirtute inest maxime. In tempore autem multa sunt, quæ afferant authoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerũ fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos, qbus credatur, putant: nõ recte fortasse: sed uulgi opinio mutari uix potest: ad eamq; omnia dirigunt & q iudicant: et q existimant. Qui.n. his rebus, quas dixi, excellunt: ipsa uirtute uidentur excellere. Sed reliquis quoq; rebus, quas modo numeraui: q̃q̃ in ijs nulla species uirtutis est: tamen interdum confirmatur fides: si aut ars quædam adhibetur: magna enim est uis ad psuadendũ scientiæ: aut usus: plerunq; enim creditur ijs, q experti sunt. Facit etiam necessitas fidem: quæ tum à corporibus, tum ab animis nascitur. nam & uerberibus torti, & igni fatigati quæ dicunt: ea uidetur ueritas ipsa dicere: & quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu: quia necessitatis uim habent: afferunt authoritatem, & fidem. cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam uerum inuenitur: pueritia, somnus, imprudentia,

uinolentia, insania. nam & pueri sæpe indicauerunt aliqd, ad quod pertineret ignari: & per somnum, uinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt: ut Staleio nuper accidit: qui ea locutus est bonis uiris subauscultantibus pariete interposito: quibus patefactis, in iudiciumq; prolatis, rei capitalis iure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitorum talis est: ut si interuẽtum est casu: cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset: aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum ueritas uix potest. Huius etiam generis est fama uulgi quoddam multitudinis testimoniũ. Quæ autem uirtute fidem faciunt: ea bipartita sunt: ex quibus alterum natura ualet: alterum industria. Deorum enim uirtus, natura excellit: hominum autem, industria. Diuina hæc ferè sunt testimonia. Primum orationis: oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest his deorum oratio. Deinde rerum: in quibus insunt quasi opera diuina quædam. Primũ ipse mundus, eiusq; omnis ordo, & ornatus: deinceps aerei uolatus auium, atque cantus: deinde eiusdem aeris sonitus, & ardores, multarumq; rerum in terra portẽta, atq; etiam per exta inuenta præsensio. A` dormientibus quoq; multa significata uisis: quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine uirtutis opinio ualet plurimum. opinio autem est non modo eos uirtutem habere, q habeant: sed eos etiam, qui habere uideantur. Itaq; quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos uident: quorumq; uitam constantem, & probatam, ut Catonis, Lælij, Scipionis, aliorumq; pluriũ: rentur eos esse, quales se ipsi uelint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, atq; in rep. uersantur: sed & oratores, & philosophos, & poëtas, & historicos: ex quorum & dictis, & scriptis sæpe authoritas petitur ad faciendam fidem. Expositis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in qua non aliquis locus incurrat: nec ferè omnes locos incidere in omnem quæstionem: & quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum: alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Græci, nos causam: infinitum, quod θέσιν illi appellant: nos propositum possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur: aut in omnibus, aut in plerisq; eorum: propositum autem in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque proposi-

tum pars causæ est. Sed omnis quæstio earum aliqua de re est, qbus causæ continentur: aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quæstionum autem, quacunq; de re sint, duo sunt genera: unū cognitionis: alterum actionis. Cognitionis sunt eæ, quarum finis est scientia: ut si quæratur à natura'ne ius profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum, & pactione. Actionis autem huiusmodi exempla sunt: sit'ne sapientis ad remp. accedere. Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt: cum, an sit: aut quid sit: aut quale sit, quæritur. Horum primum coniectura: secundum definitione: tertium iuris, & iniuriæ distinctione explicatur. Coniecturæ ratio in quatuor parteis distributa est: quarum una est, cum quæritur, sit'ne aliquid: altera, unde ortum sit: tertia, quæ id causa effecerit: quarta, in qua de mutatione rei quæritur: sit, nec ne: sic: ecquidnam honestum sit: ecquid æquum: re uera, an hæc tantum in opinione sint. Vnde autem sit ortum: ut cum quæritur natura, an doctrina possit effici uirtus. Causa autem efficiens, sic: ut cum quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione sic: possit'ne eloquentia commutatione aliqua conuerti in infantiā. Cum autem quid sit quæritur: notio explicanda est, & proprietas, & diuisio, & partitio. hæc enim sunt definitioni attributa. Additur etiam descriptio: quàm Græci καταγραφὴν uocant. Notio sic quæritur: sit'ne id æquum, quod ei, qui plus potest: utile est. Proprietas sic: in hominem'ne solum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Diuisio, & eodē pacto partitio sic: tria'ne genera bonorum sint. Descriptio: qualis sit auarus, qualis assentator: cæteraq; eiusdem generis: in quibus natura, & uita describitur. Cum autem quæritur, quale quid sit: aut simpliciter quæritur, aut comparate. Simpliciter: expetenda'ne sit gloria. Comparate: præponenda'ne sit diuitijs gloria. Simplicium tria genera sunt: de expetendo, fugiendoq;: de æquo, & iniquo: de honesto, & turpi. Comparationum autem duo: unum de eodem, & alio: alterum de maiore, & minore. De expetendo, & fugiendo huiusmodi: si expetendæ diuitiæ: si fugienda paupertas. De æquo, & iniquo: æquum'ne sit ulcisci, à quocunque iniuriam acceperis. De honesto, & turpi: honestum'ne sit pro patria mori. Ex altero autē genere, quod erat bipartitum: unum est de eodem, & alio: ut si quæratur, quid intersit inter amicum, & assentatorem: regem, & tyrannum. Alterum de maiore, & minore: ut si quæratur, eloquentia'ne pluris sit, an iuris ciuilis scientia. De cognitionis quæstionibus hactenus. Actionis reliquæ sunt: quarum duo sunt genera: unum ad officium: alterum

ad motum animi uel gignendum, uel sedandum, plane'ue tollendum. Ad officium sic: ut cum quæritur, suscipiendi'ne sint liberi. Ad mouendos animos: cum fiunt cohortationes ad defendendam remp. ad gloriā, & ad laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationes'q; flebiles: rursus'q; oratio tū iracundiam restinguens: tum metum eripiens: tum exultantem lætitiā comprimēs: tum ægritudinem abstergens. Hæc cum in propositis quæstionibus genera sint: eadem in causas transferuntur. Loci autem qui ad quasq; quæstiones accommodati sint, deinceps est uidendum. omnes quidem illi, quos supra diximus: ad plerasq; sunt: sed alij ad alias, ut dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maxime apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & scientia definiendi. atq; huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem, & altero diximus: quod genus forma quædā definitionis est. Si enim quæratur, idem'ne sit ptinacia, et pseuerātia: definitionibus iudicandū est. Loci autē conuenient in eius generis quæstionē cōsequētes, antecedentes, repugnātes, adiūctis ēt duobus ijs, qui sumūtur ex causis, & affectis. Nā si hanc rē illa sequitur: hanc autem non seqtur: aut si huic rei illa antecedit: huic nō antecedit: aut si huic rei repugnat: illi nō repugnat: aut si huic rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quouis horū, id, de quo quæritur: idem'ne, an aliud sit, inueniri potest. Ad tertiū genus quæstionis, in quo quale sit quæritur: in comparationem ea cadunt, quæ paulo ante in comparationis loco enumerata sunt. In id autē genus, in quo de expetendo, fugiendo'q; quæritur: adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa uel commoda, uel incommoda. Item'q; cum de honesto, turpiq; quæritur: ad anim bona, uel mala omnis dirigenda oratio est. Cum autem de æquo, & iniquo disseritur: æquitatis loci colliguntur. hi cernūtur bipartito: & natura, & instituto. Natura partes habet duas: tuitionē sui, & ulciscendi ius. Institutio autem æquitatis tripartita est. Vna pars legitima est: altera conueniens: tertia moris uetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse: una ad superos deos: altera ad manes: tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia, aut æquitas nominatur. De proposito satis multa: deinceps de causa paucio ra dicenda sunt. pleraq; enim sunt ei cum proposito cōmunia. Tria sunt igitur genera causarum, iudicij, deliberationis, laudationis: quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sint. Nam iudicij finis est ius: ex quo etiā nomen. Iuris autem partes tum expositæ, cum

æquitatis.

æquitatis. Deliberandi finis utilitas: cuius hæ partes, quæ modo expositæ rerũ expetendarum. Laudationis finis honestas: de qua item est ante dictum. Sed definitæ quæstiones à suis quoq; locis quasi proprijs instituuntur, in accusationem, defensionem'q; partitæ: in quibus existunt hæc genera: ut accusator ꝑsonam arguat facti: defensor aliquid opponat de tribus: aut nõ esse factũ: aut si sit factum, aliud eius facti nomen esse: aut iure esse factum. Itaq; aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur: definitiua altera: tertia, quãuis molestum nomen hoc sit: iuridicialis uocetur. Harum causarum propria argumenta ex ijs sumpta locis, quos exposuimus: in præceptis oratorijs explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis græce στάσις dicitur: latine appelletur status: in quo primum insistit quasi ad repugnãdum congressa defensio. Atq; etiam in deliberationibus, & laudationibus ijdem existunt status. Nã & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore: si aut omnino fieri non possunt: aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status coniecturalis existit. At cum aliquid de utilitate, honestate, æq̃tate disseritur, de'q; ijs rebus, quæ his sunt contrariæ: incurrunt status aut iuris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. nam aut negari potest id factum esse, quod laudetur: aut nõ eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit: aut omnino non esse laudabile: quod non recte, non iure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meũ. Sed quæ ex statu contentio efficitur: eam Græci κρινόμενον uocant: mihi placet id, quoniam quidẽ ad te scribo, qua de re agitur, uocari. Quibus autem hoc qua de re agitur, continetur: hæc continentia uocentur quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. Sed quoniam lege firmius in controuersijs disceptandis esse nihil debet: danda est opera, ut legem adiutricem, & testem adhibeamus. In qua re alij quasi status existunt noui: qui appellantur legitimæ disceptationes. Tũ enim defenditur, nõ id legẽ dicere, qđ aduersarius uelit, sed aliud. id autẽ contingit, cum scriptum ambiguum est: & duæ differentes sententiæ accipi possunt. Tum opponitur scripto uoluntas scriptoris: ut quæratur, uerba'ne plus, an sententia ualere debeat. Tum legi lex cõtraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controuersiam in omni scripto facere possunt: ambiguum: discrepantia scripti, et uoluntatis: scriptura contraria. Iam hoc perspicuũ est, non magis in legibus, quàm in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ in scripto aguntur: posse controuersias easdem existere. Horũ tracta-

tiones in aliis libris explicantur. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adiuuantur, partim proprijs, partim communibus, ut in principijs: quibus ut beneuoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant: efficiendum est proprijs locis. Itemq; narrationes ut ad suos fines spectent: idest ut planæ sint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut moderatæ, ut cum dignitate. Quæ quanquã in tota oratione esse debẽt: magis tamen sunt propria narrãdi. Quæ autem sequitur narrationem fides: ea persuadendo quoniã efficitur: qui ad persuadendum loci maxime ualeant, dictum est in ijs, in quibus de omni ratione dicendi diximus. Peroratio autem et alia quædam habet, & maxime amplificationẽ: cuius effectus hic debet esse: ut aut pturbentur animi: aut tranquillentur. & si ita iam affecti ante sunt: ut augeat eorũ motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracundia, & odium, & inuidia, & cæteræ animi affectiones pturbantur: præcepta suppeditantur alijs libris: quos poteris mecum legere, cum uoles. Ad id autem, quod te uelle senseram: cumulate satisfactum esse debet uoluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiẽdum pertineret: plura, q̃ à te desyderata erant, sum complexus: feciq; quod sæpe liberales uenditores solent: ut cum ædes, fundum'ue uendiderint, rutis cæsis receptis: concedant tamen aliqd emptori, quod ornandi causa apte, & loco positũ esse uideatur. Sic tibi nos ad id, quod quasi mãcipio dare debuimus: ornamenta quædã uoluimus nõ debita accedere.

M. TVLLII CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA DIALOGVS.

Cicero filius.

[S]TVDEO mi pater latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi græce tradidisti: si modo tibi est otium: & si uis. C. pater. An est mi Cicero, quod ego malim, quàm te quamdoctissimũ esse? Otium autem primũ & summum est: quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est. deinde ista tua studia uel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C. filius. Vis'ne igitur, ut tu me græce soles ordine interrogare: sic ego te uicissim eisdem de rebus latine interrogem? C.P. Sanè, si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam, quæ ac-

cepisti: & tu ordine audies, quæ requiris. C.F. Quot in parteis distribuēda est omnis doctrina dicendi? C.P. In treis. C.F. Cedò quas? C.P. Primum in ipsam uim oratoris, deinde in orationē, tum in quæstionem. C.F. In quo est ipsa uis? C.P. In rebus, & uerbis. sed & res, & uerba inuenienda sunt, & collocanda. Proprie autem in rebus inuenire: in uerbis eloqui dicitur. Collocare autem & si est commune: tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, uultus, atq; omnis actio eloquendi comes est: earumq; omniū custos est memoria. C.F. Quid orationis, quot sunt partes? C.P. Quatuor: earū duæ ualent ad rem docendam, narratio, & confirmatio: ad impellendos animos duæ, principiū, & peroratio. C.F. Quid quæstio? quasnam habet parteis? C.P. Infinitam: quam consultationē appello: & definitam: quam controuersiam nomino. C.F. Quoniam igitur primum est inuenire oratoris: q̄d quæret? C.P. Vt inueniat quemadmodum fidē faciat eis, q̄bus uolet p̄suadere: & quēadmodū motum eorū animis afferat. C.F. Quibus rebus fides fit? C.F. Argumentis: quæ ducuntur ex locis aut in re ipsa insitis, aut assumptis. C.F. quos uocas locos? C.P. Eos, in q̄bus latent argumenta. C.F. Quid est argumentū? C.P. Probabile inuentū ad faciēdam fidem. C.F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis? C.P. Quæ sine arte putantur: ea remota appello, ut testimonia. C.F. Quid insita? C.P. Quæ inhærent in ipsa re. C.F. Et testimoniorum quæ sunt genera? C.P. Diuinū, et humanū: diuinū, ut oracula, ut auspicia, ut uaticinationes, & responsa sacerdotū, aruspicū, coniectorū: humanū, quod spectatur ex authoritate, & ex uolūtate, & ex oratione aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quæsita. C.F. quæ sunt, quæ dicis insita? C.P. quæ infixa sunt rebus ipsis tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus, quæ quodāmodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur, & ad id totū, de quo dissèritur: tū definitio adhibetur, tū partiū enumeratio, tū notatio uerbi. Ex ijs autem rebus, quæ quodāmodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur: alia cōiugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differētia, alia ex contrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedētibus, alia ex consequētibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectibus, alia ex cōparatione maiorū, aut pariū, aut minorū, ut definitio, ut contrariū, ut ea, quæ sunt ipsi, contrario'ue eius aut similia, aut dissimilia, aut cōsentanea, aut dissentanea: aut ea, quæ sunt quasi cōiuncta: aut ea, quæ sunt quasi pugnātia inter se: aut earū rerū, de q̄bus agitur, causæ: aut causarū euentus. i. quæ

sunt effecta de causis, ut distributiones, ut genera partium, generum'ue partes, ut primordia rerum, & quasi præcurrentia: in quibus inest aliquid argumenti, ut rerum contentiones, quid maius, quid par, quid minus sit: in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

C. F. omnibus'ne igitur ex his locis argumenta sumemus? C. P. Immo uero scrutabimur: & quæremus ex omnibus: sed adhibebimus iudicium, ut leuia semper reijciamus: nonnunq̃ etiam communia prætermittamus, & non necessaria. C. F. Quoniam de fide respondisti: uolo audire de motu. C. P Loco tu quidem quæris: sed planius quod uis explicabitur: cum ad orationis ipsius, quæstionum'q; rationẽ uenero. C. F. Quid sequitur igitur? C. P. cum inueneris, collocare: cuius in infinita quæstione ordo est idem ferè, quem exposui locorum. In definita autem adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum ptinent. C. F. Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo cõmunia præcepta, fidem faciendi, & commouendi. Quoniam fides est firma opinio, motus autem animi incitatio aut ad uoluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: tot enim sunt motus genera: partes plures generũ singulorũ. Omnem collocationem ad finẽ accommodo quæstionis. nam est in proposito finis, fides: in causa & fides, & motus. Quare cum de causa dixero, in qua est propositum: de utroq; dixero. C. F. Quid habes igitur de causa dicere? C. P. Auditorũ eam genere distingui. nam aut auscultator est modo, q audit, aut disceptator, idest rei, sententiæq; moderator: ita ut delectetur: aut statuat aliqd. Statuit autem aut de præteritis, ut iudex: aut de futuris, ut Senatus. Sic tria sunt genera, iudicij, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maxime confertur: proprium habet iam ex eo nomen. C. F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? C. P. Delectationẽ in exornatione: in iudicio aut sæuitiam, aut clementiã iudicis: in suasione autem aut spem, aut reformidationẽ deliberantis. C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controuersiarũ? C. P. Vt rationem collocandi ad finẽ cuiusq; accommodẽ.

C. F. Quonam tandẽ modo? C. F. Quia q̃bus in orationibus delectatio finis est: uarij sunt ordines collocandi. Nam aut temporũ seruantur gradus, aut generũ distributiones: aut à minoribus ad maiora ascendimus: aut à maioribus ad minora delabimur: aut hæc inæquabili uarietate distinguimus: cũ parua magis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus: quæ in exornationẽ cadũt omnia. C. F. Quid in deliberatione, q̃d spectas? C. P. Principia, uel nõ longa, uel sæpe nulla. sunt enim ad audiendum,

dicendum, qui deliberãt, sua causa parati. nec multum sanè sæpe narrandum est. est enim narratio præteritarum rerum, aut præsentium suasio, autem futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibēda est omnis oratio. C.F. Quid in iudicijs, quæ est collocatio? C.P. Non eadem accusatoris, & rei: quod accusator rerum ordinem prosequitur: & singula argumenta quasi hasta in manu collocata uehementer proponit: concludit acriter: confirmat tabulis, decretis, testimonijs: accuratiusq; in singulis commoratur: perorationisq; præceptis, quæ ad incitandos animos ualent: & in reliqua oratione paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, & uehementius in perorando. est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. C.F. Quid faciendũ est contra reo? C.P. Omnia longe secus: sumenda principia ad beneuolentiam conciliandam: narrationes aut amputandæ, quæ lædũt: aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ: firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscurãda, aut digressionibus obruenda: perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C.F. Semper'ne igitur ordinem collocandi, quem uolumus, tenere possumus? C.P. Non sanè: nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouido: & quod respuunt, immutandum est. C.F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, uerborumq; præcepta sunt. C.P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum: alterum uersum, atq; mutatum. Prima uis est in simplicibus uerbis, in coniunctis secunda. Simplicia inuenienda sunt: coniuncta collocanda sunt. & simplicia uerba partim natiua sunt, partim repta: natiua ea, quæ significata sunt sensu: reperta, quæ ex his facta sunt, & nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum. Atq; etiam est hæc distinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera: natura, ut sint alia consonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora: alia contra: tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum uocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quæ transferũtur, aut immutantur: aut ea, quibus tanquam abutimur: aut ea, quæ obscuramus: quæ icredibiliter tollimus: quæq; mirabilius, quàm sermonis consuetudo patitur: ornamus. C.F. Habeo de simplicibus uerbis. nunc de coniunctione quæro. C.P. Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi, consecutioq; uerborum. Numeros aures ipsæ metiuntur: ne aut non compleas uerbis, quod proposueris: aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam ut in simplicibus uerbis, quod

non est latinum: sic in coniunctis, quod non est consequens, uituperãdum est. Cõmunia autem simplicium, coniunctorumq; sunt hæc qnq; quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illustre, suaue. Dilucidum fit usitatis uerbis, proprijs, dispositis aut circunscriptione cõclusa, aut intermissione, aut concisione uerborum. Obscurum autem aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atq; immutatione uerborum. Breuitas autem conficitur simplicibus uerbis, semel unaquaq; re dicenda: nulli rei, nisi ut dilucide dicas, seruiẽdo. Probabile autem genus est orationis: si non nimis est cõptum, atq; expolitum: si est authoritas, & pondus in uerbis: si sententiæ uel graues, uel aptæ opinionibus hominum, & moribus. Illustris autẽ oratio est, si & uerba grauitate delecta ponuntur, ac translata, et superlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem significantia, atq; ab ipsa actione, atq; imitatione rerum non abhorrentia. Est.n. hæc pars orationis: quæ rem constituat penè ante oculos. is enim maxime sensus attingitur: sed cæteri tamen, et maxime mens ipsa moueri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida: cadunt in hanc illustrẽ omnia. est enim plus aliquanto illustre, quàm illud dilucidum. Altero fit, ut intelligamus: altero uero, ut uidere uideamur. Suaue autem genus erit dicendi, primum elegantia, & iucunditate uerborum sonantium, & lenium: deinde coniunctione: quæ neq; asperos habeat concursus, neq; disiũctos, atq; hiantes: et sit circunscripta non longo anfractu, sed ad spiritum uocis apto: habeatq; similitudinem, æqualitatemq; uerborum: tum ex contrarijs sumpta uerbis, crebra crebris, paria paribus respondeant: relataq; ad idem uerbum, et geminata, atq; duplicata, uel etiam sæpius iterata ponantur: constructioq; uerborum cum coniũctionibus copuletur: tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiã suauis oratio, cum aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouũ dicas. Delectat enim quicqd est admirabile: maximeq; mouet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio: quæq; significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimuntur aut significando iudicio ipsius ex animo humano, ac liberali: aut inflexione sermonis: cum aut augendi alterius, aut minuẽdi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari uidentur: idq; comitate fieri magis, quàm uanitate. Sed multa sunt suauitatis præcepta: quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum. C.F. Reliquum est igitur, ut dicas de conuersa oratione, atque mutata. C.P. Est itaq; id genus totum situm in commutatione uerborum: quæ simplicibus in uerbis ita tra=

ctatur: ut aut ex uerbo dilatetur: aut in uerbum contrahatur oratio. Ex uerbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum uerbum in plura uerba deducatur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum uerbum reuocatur: aut assumpta uerba remouentur: aut in circuitus diriguntur: aut in coniunctione fit unum uerbum ex duobus. In coniunctis autem uerbis triplex adhiberi potest commutatio, non uerborum, sed ordinis tantummodo: ut cum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit: inuertatur ordo: & idem quasi sursum uersus, retroq; dicatur, deinde idem intercise, atque permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uersatur. C.F. Actio igitur sequitur, ut opinor. C.P. Est ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum uerborum momentis commutanda maxime est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suauem, non uerbis, sed uarietate uocum, motu corporis, uultu: quæ plurimum ualebunt, si cum orationis genere consentient: eiusq; uim, ac uarietatem subsequentur. C.F. Nunquidnam de oratore ipso restat? C.P. Nihil sanè præter memoriam: quæ est germana literaturæ quodammodo, & in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ tanquam cera locis utitur: & in his imagines, ut literas, collocat. C.F. Quoniam igitur uis oratoris omnis exposita est: quid habes de orationis præceptis dicere? C.P. Quatuor esse eius parteis: quarum prima, & postrema ad motum animi ualet. is enim initijs est, & perorationibus concitandus. Secunda narratio, & tertia confirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem ferè semper: tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est: maximeq; cum aliquid aut confirmatum est: aut reprehensum. itaq; ad fidem quoq; uel plurimum ualet. Est enim amplificatio, uehemens quædam argumentatio: ut illa docendi causa sit: hæc commouendi. C.F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas parteis explicare. C.P. Faciam: & à principijs primum ordiar: quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur: quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum: è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ comparantur aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officij, iusti-

tiæ, fidei, contrarijsq; rebus in aduersarios conferendis, & cum ijs, qui disceptant aliqua coniunctionis aut causa, aut spe significanda: & si in nos aliquod odiū, offensio'ue collata sit: tollenda ea, minuenda'ue, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando.

Intelligenter autem ut audiamur, & attente: à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit: & quid agatur, intelligit, si complectare à principio genus, naturamq; causæ: si definias: si diuidas: si neq; prudentiam eius impedias confusione partium, nec memoriam multitudine. quæq; mox de narratione dilucida dicentur: eadē etiam huc poterunt recte referri. Vt attente autem audiamur: trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus: aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis: ut siquando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, & maxime in perorando dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus apte: ne derelinquamus: & quæ suo loco de amplificatione dicemus: multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. C. F. Quid in narratione? quæ tandem conseruanda sunt? C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fidei: ea sunt in ea seruanda maxime, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandum. Nam ut dilucide, probabiliterq; narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suauitatem. Ergo ad dilucide narrandum eadem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus: in quibus est breuitas: eaq; sæpissime in narratione laudatur: de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient: si cuiusq; facti, & euenti causa ponetur: si testata dici uidebuntur: si cum hominum opinione, authoritate, si cum lege, cum more, cum religione coniuncta: si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis ueritas, & uitæ fides. Suauis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, si interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est: quæ quidem in confirmationem, & in reprehensionem diuiduntur. Nam in confirmando, nostra probare uolumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controuersiam uenit: id

aut sit,

aut sit, nec'ne sit: aut quid sit, aut quale sit, quæritur: in primo coniectura ualet, in altero definitio, in tertio ratio. C.F. Teneo istam distributionẽ. nunc coniecturæ locos quæro. C.P. In uerisimilibus, & in proprijs rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia uerisimile, quod plerunq; ita fiat: ut, adolescentiam procliuiorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certum'q; declarat: ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis. ea sunt in psonis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipsarum, negotiorum'q; naturis. In personis, naturæ primum spectantur, ualetudinis, figuræ, uirium, ætatis, marium, fœminarum: atq; hæc quidem in corpore. Animi autem aut quemadmodum affecti sunt, uirtutibus, uitijs, artibus, inertijs: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, uoluptate, molestia. atq; hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestas, diuitiæ, libertas, & ea, quæ sunt ijs contraria. In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: plani, an montuosi: leues, an asperi: salubres, an pestilentes: opaci, an aprici: & illa fortuita: culti, an inculti: celebres, an deserti: cœdificati, an uasti: obscuri, an rerum gestarum uestigijs nobilitati: consecrati, an profani. In temporibus autem præsentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis, uetusta, recentia, instantia paulo post, aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi naturã notant: ut hyems, uer, æstas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas: quæ sunt naturalia. Fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta, & euentus aut consilij sunt, aut imprudentiæ: quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione. Casu, cum aliter accidit, ac putatum sit. Permotione, cum aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum, & malarum tria sunt genera. nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Huius igitur materiæ ad argumentum subiectæ perlustrãdæ animo partes erunt omnes: & ad id, quod agetur, ex singulis coniectura capiẽda. Est etiam genus argumentorum aliud: quod ex facti uestigijs sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiam si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea uisum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula mouent suo pondere: partim, etiam si uidentur esse exigua per se: multum tamen,

cum sunt coacervata, proficiunt. Atq; in his uerisimilibus insunt nonnunquam etiam certæ rerũ, et propriæ notæ. maximam autem facit fidem ad similitudinem ueri primum exemplum: deinde introducta rei similitudo. fabula etiam nonnunquam, etsi sit incredibilis: tamen homines cõmouet. C.F. Quid definitionis? quæ ratio est, & quæ uia? C.P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequentia: ex quibus proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de proprijs oritur plerunq; magna dissensio: definiendum est sæpe ex contrarijs, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrẽ descriptiones quoq; sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentium: in primisq; commouet explicatio uocabuli, ac nominis.

C.F. Sunt exposita iam ferè ea, quæ de facto, quæq; de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant: quæ, cum factum constet, & nomen: qualia sint, uocatur in dubium C.P. Est ita, ut dicis. C.F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C.P. Aut iure factum depellitur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut deniq; necessitate, inscitia, casu. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta, sine ratione sunt: ea defensionem contra crimen in legitimis iudicijs non habent: in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo quale sit, quæritur: ex controuersia, iure, & rectè ne actum sit, quæri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. C.F. Age sis ergo: quoniam in confirmationem, & reprehensionem diuiseras orationis fidem: & dictum de altero est: expone nunc de reprehendendo. C.P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione aduersarius sumpserit: si fictum, aut falsum esse possis dicere: aut redarguenda ea, quæ pro uerisimilibus sumpta sunt. Primũ dubia sumpta esse pro certis: deinde etiam in perspicue falsis eadẽ posse dici: tum ex ijs, quæ sumpserint, non effici, quæ uelint. Accedere autem oportet ad singula. sic uniuersa frangentur. Cõmemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda conditio cõmunis periculi: si ingenijs hominum criminosorum sit exposita uita innocẽtium. C.F. Quoniam, unde inueniuntur, quæ ad fidem pertinent, habeo: quemadmodum in dicendo singula tractentur, expecto. C.P. Argumentationem quærere uideris: quæ est argumenti explicatio: quæ sumpta ex ijs locis, qui sunt expositi: conficienda, & distinguenda dilucide est. C.F. Planè istuc ipsum desydero. C.P. Est ergo (ut supra dictum est) explicatio

argumenti argumentatio: sed ea conficitur, cum sumpseris aut nō dubia, aut probabilia: ex qbus id efficias, qđ aut dubiū, aut minus probabile per se uidetur. Argumentandi autē duo sunt genera: quorum alterū ad fidem directo spectat: alterū se inflectit ad motū. Dirigitur cū proposuit aliquid, quod probaret: sumpsitq; ea, qbus uteretur: atq; his confirmatis, ad propositū sese rettulit: atq; conclusit. Illa aūt altera argumentatio, quasi retro, & contra prius sumit, quæ uult: eaq; cōfirmat: deinde id, qđ proponēdū fuit: permotis animis iacit ad extremū. Est autem illa uarietas in argumentando, & non iniucunda distinctio: ut cū interrogamus nos metipsos: aut pcunctamur: aut imperamus: aut optamus: quæ sunt cū alijs cōpluribus sententiarū ornamenta. Vitare autem similitudinē poterimus, non semper à proposito ordientes: & si nō oīa confirmando disputabimus: breuiterq; interdū, quæ erunt satis aperta, ponemus: quodq; ex his efficietur, si id apertū sit: non habebimus necesse semper concludere. C.F. Quid illa, quæ sine arte appellantur: quæ iandudū assumpta dixisti: ecquonā modo, ecquonā loco artis indigeut? C.P. Illa uero indigēt: et nec eo dicuntur sine arte, quod ita sunt: sed ea non parit oratoris ars: sed foris ad se delata, tamē arte tractat, et maxime in testibus. Nā de toto genere testiū, q̄ id sit infirmum, sæpe dicendum est: & argumenta rerū esse propria, testimonia uoluntatū: utendumq; est exēplis, qbus testibus creditū nō sit, et de singulis testibus, si natura uani, si leues, si cū ignominia, si spe, si metu, si iracūdia, si misericordia ipulsi, si præmio, si gratia adducti: cōparandiq; superiore cū authoritate testiū: q=bus tamen creditum non sit. Sæpe ēt quæstionibus resistendū est: quod & dolorē fugiētes multi in tormentis ementiti persæpe sunt: moriq; maluerunt falsum fatendo, q̄ infitiando, dolere: multi ēt suam uitam neglexerūt: ut eos, qui his cariores, q̄ ipsi sibi essent: liberarent. Alij autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicij, aut mortis, uim tormentorū ptulerunt. Alij ementiti sunt in eos, quos oderant. Atq; hæc exēplis firmanda sunt. Neq; est obscurū, qn, quoniā in utraq; parte sunt exēpla, et itē ad cōiecturā faciendā lo=ci: in contrarijs contraria sint sumenda. Atq; ēt incurrit alia quædā in testibus, et in quæstionibus ratio. Sæpe n. ea, quæ dicta sunt: si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt: aut etiā aliter ab alio dicta: subtiliter reprehenduntur. C.F. Extrema tibi pars restat orationis: quæ posita in perorando est: de qua sanè uelim audire. C.P. Facilior est explicatio perorationis: nā est diuisa in duas ptes, amplificationē, et enumerationē. Augēdi aūt et hic est

proprius locus in perorando: & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur confirmata re aliqua, aut reprehẽsa. Est igitur amplificatio grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. ea & uerborum genere conficitur: et rerum uerba ponenda sunt, quæ uim habeant illustrãdi: nec ab usu sint abhorrentia, grauia, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata, non uulgata, superlata, in primisq; translata: nec in singulis uerbis, sed in continentibus soluta: quæ dicuntur sine coniunctione: ut plura uideantur. Augent etiam relata uerba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus uerbis ad superiora: omninoq; semper quasi naturalis, & nõ explanata oratio, sed grauibus referta uerbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in uerbis: quibus actio uocis, uultus, & gestus congruens: & apta ad animos permouendos accommodata est. Sed & in uerbis, & in actione causa erit tenẽda, & pro re agenda. Nam hæc, quia uidentur perabsurda: cũ grauiora sunt, quàm causa: diligenter ferè, quid quenq; deceat, iudicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximeq; definitiones ualent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimiliũ, & inter se pugnantium rerum conflictio, & causæ, & ea, quæ sunt de causis orta, maximeq; similitudines, & exempla, fictæ etiam personæ: muta deniq; loquantur: omninoq; ea sunt adhibenda, si causa patitur: quæ magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim magna natura uidentur: alia usu: natura, ut cœlestia, ut diuina, ut ea, quorũ obscuræ causæ: ut in terris, mundoq; admirabilia quæ sunt: ex quibus, similibusq;, si attendas, ad augendũ permulta suppetunt. Usu, quæ uidentur hominibus aut prodesse, aut obesse uehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate mouentur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentũ: aut amore, ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut familiariũ: aut honestate, ut uirtutũ, maximeq; earũ, quæ ad communionem hominum, et liberalitatẽ ualent. Ex ijs et cohortationes sumuntur ad ea retinenda: et ĩ eos, à qbus ea uiolata sunt: odia incitãtur: et miseratio nascitur. Proprius locus augendi in ijs rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tã miserabile, quàm ex beato miser. Et hoc totũ quidem moueat, si bona ex fortuna qs cadat: & à quorum caritate diuellatur: quæ amittat, aut amiserit: in quibus malis sit, futurusue sit: exprimatur breuiter. Cito enim arescit lachryma, præsertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum est:

minuta est enim omnis diligentia. hic autem locus grandia requirit. Illud iam est iudicij: quo quaq; in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quae ad delectationem exornantur: ij loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, uoluptatem. In cohortationibus autem bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla ualent plurimum. In iudicijs, accusatori fere, quae ad iracundiam: reo plerunq;, quae ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiam mouere debet, & defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suasori non saepe: accusatori saepius, q̃ reo necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt: si aut memoriae diffidas eorum, apud quos agas, uel interuallo temporis, uel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expositis, uim est habitura causa maiorem. Et reo rarius utendum est: quod ponenda sunt contraria: quorum dissolutio in breuitate latebit: aculei pungent. Sed erit in enumeratione uitandum, ne ostentatio memoriae suscepta, uideatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet: sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. C.F. Quoniam & de ipso oratore, & de oratione dixisti: expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti quaestionis locum. C.P. duo sunt, ut initio dixi, quaestionũ genera: quorum alterum finitum temporibus, & personis. controuersiam causam appello: alterum infinitum, nullis neq; personis, neq; temporibus notatum, propositum uoco. Sed est consultatio quasi pars causae quaedam, & controuersiae. inest enim infinitum in definito: & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus: cuius genera sunt duo: cognitionis alterum. eius scientia est finis: ut ueri'ne sint sensus. alterum actionis: quod refertur ad efficiendum quid: ut si quaeratur, quibus officijs amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit, nec'ne: quid sit quale sit. Sit, nec'ne: ut ius in natura sit, an in more. Quid autem sit: sit'ne ius id, quod maiori parti sit utile. Quale autẽ sit: iuste uiuere sit nec'ne utile. Actionis autem duo sunt genera: unum ad persequendũ aliquid, aut declinandum: ut quibus rebus adipisci gloriam possis: aut quomodo inuidia uitetur. alterum, quod ad aliquod commodum, usumq; refertur: ut quemadmodum sit resp. administranda: aut quemadmodum in paupertate uiuendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione: ubi sit, nec'ne sit, aut fuerit, futurum'ue sit, quaeritur. Vnũ genus est quaestionis: possit'ne aliquid effici: ut cum quaeritur ecquisnam perfecte sapiens esse possit. Alterum, quemadmodum quicq; fiat: ut quonam

pacto uirtus pariatur: natura'ne, an ratione, an usu: cuius generis sunt omnes, in q̃bus, ut in obscuris, naturalibusq; quæstionibus causæ, rationesq; rerũ explicantur. Illius autem generis, in quo quid sit id, de quo agitur, quæritur: duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud, an idem sit, ut pertinacia, & pseuerantia: in altero autem descriptio generis alicuius, & quasi imago exprimenda est: ut qualis sit auarus: aut quid sit superbia. Tertio autem in genere, in quo quale sit, quæritur: aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic: ut, honestum'ne sit pro amico periculum, aut inuidiam subire. De utilitate autem sic: ut, sit'ne utile in rep. administranda uersari. De æquitate uero sic: ut, sit'ne æquum amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodem genere, in quo quale sit, quæritur: exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solũ quæritur, quid honestum sit: quid utile: quid æquum: sed etiã ex cõparatione, quid honestius: quid utilius: quid æquius: atq; etiam quid honestissimum: quid utilissimum: quid æquissimum: cuius generis illa sunt: quæ præstantissima sit dignitas uitæ. Atq; ea q̃dem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cuius alterum est præcipiendi genus: quod ad rationem officij pertinet: ut, quemadmodum colendi sint parentes: alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, ut in consolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda: cui q̃dem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione sæpe faciendum est: uel gignendos, uel concitandos. Atq; ferè hæc est partitio consultationum.

C. F. Cognoui: sed quæ ratio est in his inueniendi, & disponendi, requiro. C. P. Quid tu aliam'ne censes, & non eandem esse, quæ est exposita: ut ex eisdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in alijs ratio: eadẽ huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, controuersiarum causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationẽ sectatur aurium: alterius, ut obtineat: probet: & efficiat quod agit: omnis est suscepta contentio. Itaq; illud superius, exornatio dicatur: quod cum latum genus esse potest, saneq; uarium: unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros uiros suscepimus, & ad improbos uituperandos. Genus enim nullum est orationis: quod aut uberius ad dicendum, aut utilius ciuitatibus esse possit: aut in quo magis orator in cognitione uirtutum, uitiorumq; uersetur. Reliquum autem genus causarum

aut in prouisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione uersatur: quorum alterum deliberationis est: alterũ iudicij. ex qua partitione tria genera causarum extiterunt: unum, quod à meliori parte laudationis est appellatum: deliberationis alterum: tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. C.F. Mihi uero placet. C.P. Ac laudandi, uituperandiq; rationes, quæ non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honeste uiuendũ ualent: exponam breuiter: atq; à principijs exordiar & laudandi, & uituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, quæ coniuncta cum uirtute sunt: & quæ cum uitijs, uituperanda. Quamobrẽ finis alterius est honestas: alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrãdis, exponendisq; factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendã, aut confirmandã accommodate. Non enim dubia firmantur: sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt: augentur. Quamobrem ex ijs, quæ ante dicta sunt: & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et quoniam in his causis omnis ratio ferè ad uoluptatem auditoris, & ad delectationem refertur: utendum erit his in oratione singulorum uerborũ insignibus, quæ habent plurimum suauitatis: idest ut factis uerbis aut uetustis, aut translatis frequenter utamur: & in ipsa constructione uerborum ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circunscripta numerose non ad simititudinem uersuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam uerborum modo. Adhibendaq; frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt: siue quæ mirabilia, nec opinata: siue significata monstris, prodigijs, oraculis: siue quæ uidebuntur ei, de quo agimus, accidisse diuina, atque fatalia. omnis enim expectatio eius, qui audit, & admiratio, & improuisi exitus habent aliquam in audiendo uoluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona, mala'ue uersantur, externis, corporis, & animi: prima sunt externa: quæ ducuntur à genere: quo breuiter, modiceq; laudato, aut si erit infame, prætermisso, si humile, uel præterito, uel ad augendam eius, quem laudas, gloriam tacto: deinceps, si res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum: postea de corporis bonis: in quibus quidem quæ uirtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta ueniendum: quorum collocatio triplex est. Aut enim temporum seruandus est ordo: aut in primis recentissimum quodq; dicendum: aut multa, & uaria facta in propria uirtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus uirtutum, atq; uitiorum

latissime patens, ex multis, & uarijs disputationibus nunc in quandam angustam, et breuem cōcludetur. Est igitur uis uirtutis duplex. aut enim scientia cernitur uirtus, aut actione. Nam quæ prudentia, quæ calliditas, quæq; grauissimo nomine sapiētia appellatur: hæc sciētia pollet una. Quæ uero moderandis cupiditatibus, regendisq; animi motibus laudatur: eius est munus in agendo: cui temperantiæ nomen est. Atq; illa prudentia in suis rebus, domestica: in publicis, ciuilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in cōmuneis distributa est: duobusq; modis in rebus commodis discernitur: & ea, quæ absunt: non expetendo: & ab ijs, quæ in potestate sunt: abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. Nam quæ ueniētibus malis obstat, fortitudo: quæ quod iam adest, tolerat, & perfert: patientia nominatur: quæ autem hæc uno genere complectitur: magnitudo animi dicitur: cuius est liberalitas in usu pecuniæ: simulq; altitudo animi in capiendis incōmodis, & maxime iniurijs: et omne, quod est eius generis, graue, insedatum, et turbulētum. In cōmunione autem quæ posita pars est: iustitia dicitur: eaq; erga deos religio: erga parentes pietas: uulgo autem bonitas: creditis in rebus fides: in moderatione animaduertendi lenitas: amicitia in beneuolētia nominatur. Atq; hæ quidem uirtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ, comitesq; sapientiæ: quarū altera, quæ sint in disputādo uera, atq; falsa: quibusq; positis, quid sequatur, distinguit, & iudicat: quæ uirtus omnis in ratione, scientiaq; disputandi sita est. Altera autem oratoria. nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapiētia: quæ ex eodē hausta genere, quo illa, quæ in disputando, uberior est, atq; latior: & ad motus animorū, uulgiq; sensus accommodatior. Custos uero uirtutum omniū dedecus fugiēs, laudemq; maxime consequēs uerecundia est. Atq; hi sunt quidem ferè quasi q̃dā habitus animi sic affecti, & constituti, ut sint singuli inter se proprio uirtutis genere distincti: à q̃bus ut quæq; res gesta est: ita sit honesta necesse est, summeq; laudabilis. Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad uirtutem, quasi præculti, & præparati rectis studijs, & artibus, ut in suis rebus, studia literarum, ut numerorū, ac sonorum. ut mensuræ, ut syderum, ut equorū, ut uenandi, ut armorū. In communibus, propensiora studia in aliquo genere uirtutis colēdo: aut diuinis rebus deseruiēdo: aut parentibus, amicis, hospitibus præcipue, atq; insigniter diligēdis. Atq; hæc quidē uirtutum: uitiorū autē sunt genera contraria. Cernenda autē sunt diligenter, ne fallant ea nos uitia, quæ uirtutē uidentur imitari. Nā et prudentiā malitia, et tem-

perantiã immanitas in uoluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, et fortitudinem audacia imitatur, & pacientiam duritia immanis, & iustitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & uerecundiam timiditas, & illam disputandi prudentiam concertatio, captatioq; uerborum, & hanc oratoriam uim inanis quædam profluentia loquẽdi. Studijs autem bonis similia uidentur ea, quæ sunt in eodẽ genere nimia. Quamobrem omnis uis laudandi, uituperandiq; ex his sumetur uirtutum, uitiorumq; partibus. Sed in toto quasi contestu orationis hæc erunt illustranda maxime: quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratusq; fuerit. & siquid cui magnum, aut incredibile acciderit: maximeq; si id diuinitus accidisse potuerit uideri: tum quod quisque senserit: dixerit: gesserit: ad ea, quæ proposita sunt, uirtutum genera accommodabuntur: ex illisq; ijsdem inueniendi locis causæ rerum, et euentus, & cõsequentia requirentur. Neque uero mors eorum, quorũ uita laudabitur: silentio præteriri debebit: si modo quid erit animaduertendum aut in ipso genere mortis: aut in ijs rebus, quæ post mortẽ erunt cõsecutæ. C. F. Accepi ista: didiciq; breuiter, non solum quemadmodum laudarem alterum: sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam uiam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis utilitas: ad quem omnia referuntur in consilio dando, sententiaq; dicenda: ut illa prima sint suasori, aut dissuasori uidenda: quid aut possit fieri, aut non possit: & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam &, siquid effici non potest: deliberatio tollitur: quamuis utile sit: & siquid necesse est: necesse autẽ id est, sine quo salui, liberiue esse non possumus: id est reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quæritur, quid fieri possit: uidendum etiam est, quàm facile possit. Nam quæ perdifficilia sunt: perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus: & si aliquid non necessarium uidebitur: uidẽdum tamen erit, quàm sit magnum. Quod enim permagni interest: pro necessario sæpe habetur. Itaq; cum constet hoc genus causarum ex suasione, & dissuasione: suasori proponitur simplex ratio: si & utile est, & fieri potest: fiat. Dissuasori duplex: una, si non utile est: ne fiat: altera, si fieri non potest: nec suscipiatur. Sic suasori utrũq; docendum est: dissuasori alterum infirmare sat est. Quare quoniam

in his uersatur omne consilium duobus: de utilitate ante dicamus: quæ in discernendis bonis, malisq; uersatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut uita, pudicitia, libertas, ut liberi, coniuges, germani, parentes: partim non necessaria: quorum alia sunt per se expetenda: ut ea, quæ sita sunt in officijs, atq; uirtutibus: alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes, & copiæ. Eorũ autem, quæ propter se expetuntur: partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate, ea, quæ proficiscuntur ab ijs uirtutibus, de quibus paulo ante est dictum: quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda: quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria: alia diuersa, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Est etiam quasi quædã materies subiecta honestati: quæ maxime spectatur in amicitijs: amicitiæ autem caritate, & amore cernuntur. Nam cum deorũ, tum parentum, patriæq; cultus, eorumq; hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt: ad caritatem referri solet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alij, quos usus, familiaritasq; coniunxit: quanquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus cũ bona sint: facile est intellectu, quæ sint cõtraria. Quod si semper optima tenere possemus: haud sanè, quoniam q̃dẽ ea perspicua sunt: consilio multũ egeremus. Sed q̃a temporibus, quæ uim habent maximam: persæpe euenit, ut utilitas cum honestate certet: earumq; rerum contentio plerunque deliberationes efficit: ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquantur: ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad ueritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt: accommodanda est oratio: hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera: alterum indoctum, & agreste, q̃d anteferat semp̃ utilitatẽ honestati: alterũ humanũ, expolitumq;, q̃d rebus omnibus dignitatẽ anteponat. Itaq; huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisq; uirtus: illi autem alteri quæstus, emolumentum, fructusq; proponitur. Atque etiam uoluptas: quæ maxime est inimica uirtuti: boniq; naturam fallaciter imitando adulterat: quam immanissimus quisque acerrime sequitur: neque solum honestis rebus, sed etiam necessarijs anteponit: in suadendo, cum ei generi hominum consiliũ des: sæpe sanè laudanda est. Et illud uidendum: quanto magis homines mala fugiant, quàm sequantur bona. Nã neq; honesta tam expetunt: quàm deuitant turpia. Quis enim honorem? quis gloriam? quis laudem? quis ullum decus tam unquam expetat:

quàm ut ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis est. Est genus hominum ad honestatem natum: malo cultu, prauisq; opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atque suadendo propositum quidẽ nobis erit illud: ut doceamus, qua ui bona consequi, malaq́; uitare possimus. Sed apud homines bene institutos plurimũ de laude, & de honestate dicemus: maximeq; ea uirtutum genera tractabimus: quæ in cõmuni hominũ utilitate tuẽda, augendaq; uersantur. Sin apud indoctos, imperitosq; dicemus: fructus, emolumenta, uoluptates, uitationesq; dolorũ proferantur: addantur etiam contumeliæ, atq; ignominiæ. Nemo enim est tam agrestis, quem nõ si ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad utilitatẽ spectat: ex ijs, quæ dicta sunt: reperietur. Quod autem possit effici, nec'ne possit: in quo etiam quàm facile possit: quamq; expediat: quæri solet: maxime ex causis ijs, quæ quanq; rem efficiant, est uidendũ. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt: aliæ, quæ uim aliquam ad conficiendũ afferunt. Itaq; illæ superiores conficientes uocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere: ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se: alia aliquid adiuuans, & efficiendi socia quædam: cuius generis uis uaria est, & sæpe aut maior, aut minor: ut & illa, quæ maximã uim habet: sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum conficientes uocantur. Cum autem quæritur, quid sit optimũ factu: aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et quoniã de utilitate iam diximus: de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorum, pecuniæ, sociorum, earum'ue rerum, quæ ad quanq; rem efficiendam pertinent: possimus uti, requirendum est. Neq; solum ea sunt, quæ nobis suppetunt: sed etiam illa, quæ aduersantur: uidenda. Et si ex contentione procliuiora erunt nostra: non solum effici posse, quæ suademus, erit persuadendum: sed curandũ etiam, ut illa facilia, procliuia, iucunda uideantur. Dissuadentibus autem aut utilitas labefactanda est: aut efficiendi difficultates efferendæ, neque alijs ex præceptis, sed ijsdem ex suasionis locis. Vterq; uero ad augendũ habeat exemplorũ, aut recentium, quo notiora sint: aut ueterũ, quo plus authoritatis habeant: copiam: maximeq; sit in hoc genere meditatus: ut possit uel utilia, ac necessaria sæpe honestis, uel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maxime proficient, si incitan-

di erunt: huiusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi: de incerto statu fortunæ, dubijsq; euentis rerum futurarũ, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ: sin autem aduersæ, de periculo commonendi. Atq; hi quidẽ sunt perorationis loci. Principia autem in sententijs dicendis breuia esse debebunt. Non enim supplex, ut ad iudicem uenit orator, sed hortator, atq; author. Quare proponere, qua mente dicat: quid uelit: qbus de rebus dicturus sit: debet: hortariq; ad se breuiter dicentẽ audiendum. Tota autem oratio simplex, & grauis, & sententijs debet ornatior esse, q̃ uerbis. C.F. Cognoui iam laudationis, & suasionis locos. nũc quæ iudicijs accõmodata sunt, expecto: idq; nobis genus restare unum puto. C.P. Recte intelligis: atq; eius quidem generis finis est æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed ex cõparatione nonnunquam: ut cum de uerissimo accusatore disputatur: aut cum hæreditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in qbus causis, qd æquius, æquissimum'ue sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex ijs, de qbus mox dicetur, æquitatis locis. Atq; etiam ante iudicium de constituẽdo ipso iudicio solet esse contentio: cum, aut sit'ne actio illi, qui agit: aut iam'ne sit: aut num iam esse desierit: aut illa'ne lege, his'ne uerbis sit actio, quæritur: quæ, etiam si ante q̃ res in iudicium uenit: aut concertata, aut diiudicata, aut confecta non sunt: tamen in ipsis iudicijs permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicatur. Plus petisti: sero petisti: non fuit tua petitio: non à me, non hac lege, non his uerbis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus est positum in iure ciuili: quod est in priuatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum: cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisq;, nobis ad dicendum necessaria uidetur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisq; iudicijs, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea ferè generis eius sunt: ut quanquam in ipsum iudicium sæpe dilabantur: tamen ante iudicium tractanda uideantur: paululum ea separo à iudicijs, tempore magis agendi, quàm dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure ciuili, aut de æquo, & bono disceptantur: cadunt in eam formam: in qua quale quid sit, ambigitur: de qua dicturi sumus: quæ in æquitate, & iure maxime consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus: ex quibus unus aliquis capiendus est: si plures non queas ad resistendum. Nam aut ita consistendum est: ut quod obijcitur factum neges: aut illud, quod factum fateare: neges eam uim habere: atque id esse, quod aduersarius

criminetur.

crimInetur. Aut si neq; de facto, neq; de facti appellatione ambigi potest: id, quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat: & rectum esse, quod feceris: concedendum'ue defendas. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum aduersario, coniectura quadam: secundus autem definitione, atq; descriptione, aut informatione uerbi: tertius æqui, & ueri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit: non solū resistat, oportet aliquo statu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda: sed etiā rationem subijciat recusationis suæ: primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, inficiationem'q; facti. Secundus, quod non sit in re: quod ab aduersario ponitur in uerbo. Tertius, quod id recte factum esse defendet: quod sine ulla nominis controuersia factū fatetur. Deinde unicuiq; rationi opponendū est ab accusatore: id quod si non esset in accusatione: causa omnino esse non posset. Itaq; ea, quæ sic referuntur: continentia causarū uocentur: quāquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur: q̃ ipsæ defensionis rationes continent causas. Sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recusandū depellendi criminis causa: quæ nisi esset: quid defenderet, nō haberet. Firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur: sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autē, & ex firmamēti conflictione, et quasi concursu quæstio exoritur quædam: quam disceptationem uoco: in qua quid deueniat in iudicium: & de quo disceptetur, quæri solet. Nā prima aduersariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in coniectura: ceperit'ne pecunias Decius. In definitione: minuerit'ne maiestatem Norbanus. In æquitate: iure'ne occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo, & resistendo: lata, ut dixi, & confusa sunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in angustam disceptationem. ea in coniectura nulla est. Nemo enim eius, quod negat factum: rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaq; in his causis eadē & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur: non minuit maiestatē: q̄d egit de Cepione turbulentius. Populi enim R. dolor iustus uim illā excitauit, non Trib. actio. Maiestas autem, quoniam est magnitudo quædam populi R. in eius potestate, ac iure retinendo: aucta est potius, quàm diminuta. & ubi ita refertur. Maiestas est in imperij, atque nominis populi R. dignitate: quam minuit is, qui per uim multitudinis rem ad seditionē uocauit: existit illa disceptatio: minuerit'ne maiestatē, q̃ uoluntate populi R.

rem gratam, & æquam per uim egerit. In his autem causis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum esse factum defenditur: cum est fasti subiecta ratio: sicut ab Opimio: iure feci salutis omnium, & conseruandæ reip. causa: relatumq; est ab Decio: ne sceleratissimam quidem ciuem sine iudicio, iure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio: potuerit'ne recte salutis reip. causa ciuem euersorem ciuitatis, indemnatum necare. Ita disceptationes eæ, quæ in his controuersijs oriuntur: quæ sunt certis personis, & temporibus notatæ: fiunt rursus infinitæ: detractisq; temporibus, & personis, rursum ad consultationis formam, rationemq; reuocantur. Sed in grauissimis firmamentis & illa ponenda sunt: siqua ex scripto legis, aut testamenti, aut uerborum ipsius iudicij, aut alicuius stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc q̃dem genus in eas causas incurrit, quæ coniectura continentur. quod enim factum negatur: id argui non potest scripto. Ne in definitionem q̃dẽ uenit, genere scripti ipsius. Nam etiam si uerbum aliquod de scripto definiendum est, quam uim habeat: ut cum ex testamẽtis q̃d sit penus, aut cum ex lege prædij quæritur, quæ sint ruta cæsa: non scripti genus, sed uerbi interpretatio controuersiam parit. Cũ autẽ plura significantur scripto propter uerbi, aut uerborũ ambiguitatem: ut liceat ei, qui contra dicat: eo trahere significationem scripti, quo expediat, aut uelit: aut etiam si ambigue scriptum non sit: uel à uerbis uoluntatem, & sententiã scriptoris abducere: uel alio se eadem de re contrarie scripto defendere: tũ disceptatio ex scripti contentione existit: ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur: in scripti, sententiæq; contentione, utrum potius sequatur iudex: in contrarijs scriptis, utrum magis sit cõprobandum. Disceptatio aũt cum est constituta: propositũ esse debet oratori: quo omnes argumentationes repetitæ ex inueniẽdi locis coniÿciãtur. quod quanquam satis est ei, qui uidet, quid in quoq; loco lateat: quiq; illos locos tanquam thesauros aliquos argumentorum notatos habet: tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria: tangemus. In cõiectura igitur cum est in inficiando reus: accusatori hæc duo prima sunt: sed accusatorẽ pro omni actore, & petitore appello. possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controuersiarũ genera uersari. sed hæc duo sunt ei prima: causa, & euentus. Causam appello rationem efficiendi: euentum id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarũ paulo ante in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur: quamobrẽ aut utilitatem uiderentur habitura, aut efficiendi facultatem

tem: eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit: quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuisse: & ab eo effici potuisse demonstret. Vtilitatis coniectura mouetur, si illud, quod arguitur: aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acrius: quo illa in utroq; genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium uetus, si ulciscendi studium, si iniuriæ dolor, si honoris, si gloriæ, si imperij, si pecuniæ cupiditas, si periculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei familiaris, si audax, si leuis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si uinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione cælãdi, aut si patefactũ esset, depellẽdi criminis, uel pro pellendi periculi, uel in longinquum tempus differendi: aut si iudicij pœna leuior, quàm facti præmium: aut si facinoris uoluptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur: cum & uoluntatis in reo causæ reperiuntur, & facultas. In uoluntate autem utilitas ex adeptione alicuius commodi, uitationéq; alicuius incommodi quæritur: ut aut spes, aut metus impulisse uideatur, aut alius repentinus animi motus: qui etiam citius in fraudem, quàm ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint hæc dicta de causis. C.F. Teneo: & quæro, qui sint illi euentus, quos ex causis effici dixisti. C.P. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti uestigia, quæ quidem uel maxime suspicionem mouent: & quasi tacita sunt criminum testimonia. Atque hæc quidem grauiora: quod causæ communiter uidentur insimulare, & arguere omnes posse: quorum non interfuerit aliquid. Hæc proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut uestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptum'ue uideatur: ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo uisus, ex quo suspicio oriatur: ut eo ipso in loco uisus, in quo facinus: ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam ante quàm factum est, aut postea suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non erunt: tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatione communi, non fuisse illũ tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset: ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus: audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum: non esse expectandum, dum fateatur: argumentis peccata conuinci. & hic etiam exem-

pla ponentur. Atq; hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiã testium facultas: primum genus erit ipsum laudandum: dicendumq;, ne argumentis teneretur reus: ipsum sua cautione fecisse: testes effugere non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo: quia tamen sæpe falsum est, posse recte non credi: uiro bono, & firmo, sine uitio iudicis non posse non credi. Atq; etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues: dicendũ erit, non esse ex fortuna fidem ponderandã: aut eos esse cuiusq; locupletissimos testes, qui id, de quo agatur: facillime scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio, ut habeantur, causam adiuuabunt: confirmandum genus primum quæstionum erit: dicendũ de ui doloris, de opinione maiorum: qui eam rem totam nisi probassent, certe repudiassent: de institutis Atheniensium, Rhodiorum doctissimorum hominum: apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, ciuesq; torquentur: de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis: qui, cum de seruis in dominos quæri noluissent: de incestu tamen, & coniuratione, quæ facta me Cos. est: quærendum putauerunt. Irridenda etiam disputatio est: qua solent uti ad infirmandas quæstiones: & meditata, puerilisq; dicenda: tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitum: dictaq;, quæstionis argumentis, et coniectura ponderanda. Atq; hæc accusationis ferè membra sunt. Defensionis autem primum infirmatio causarum, aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli: aut commodius potuisse idem consequi: aut non his esse moribus, non ea uita: aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut uires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros: quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset: neq; tam amentem, ut pœnas, ac iudicia contemneret. Consequentia autem diluet exponendo, non esse illa certe indicia facti: quæ etiam nullo admisso consequi possent: consistetq; in singulis: & ea, aut eorũ, quæ ipse facta esse dicet: propria esse defendet potius, q̃ criminis: aut si sibi cum accusatore communia essent: pro periculo potius, q̃ contra salutem ualere debere: testiumq;, & quæstionum genus uniuersum, & quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet. Harum causarum principia suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur: denuntiabiturq; insidiarum commune periculum: excitabunturq; animi, ut attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumq; suspicionum, & accusatoris in-

sidiæ

sidiæ, & item commune periculum proferetur: animiq; ad misericordiam alliciuntur: & modice beneuolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negotij suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum euentus erunt, casusq; narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisq; contrarijs sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atq; hæc quidem utriq; maxime in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, & coacervatione uniuersa: alteri si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quicq; diluerit, & miseratione ad extremum. C. F. Scire mihi iam uideor, quemadmodum coniectura tractanda sit. nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusatori, defensoriq; præcepta. Vter enim definiendo, describendoq; uerbo magis ad sensum iudicis, opinionemq; penetrarit: & uter ad communem uerbi uim, & ad eã præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ij, qui audient: magis, & propius accesserit: is uincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando, excutiẽdoq; uerbo: ut si in reo pecunia absoluto, rursusq; reuocato, præuaricationem accusator esse definiat omnem iudicij corruptelã ab reo: defensor autem non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima uerborum: in qua etiã si propius accedat ad consuetudinem, mentemq; sermonis defensoris definitio: tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, q leges scripserunt: ratum habere iudiciũ, si totum corruptum sit: si unus accusator corruptus sit, rescindere: nititur æqtate, ut illa quasi scribenda lex sic esset: quæq; tamen complecteretur in iudicijs corruptis: ea uerbo uno præuaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autẽ testatur cõsuetudinẽ sermonis: uerbiq; uim ex cõtrario reperiet quasi ex uero accusatore: cui contrarium est nomen præuaricationis, ex consequentibus: quod ea litera de accusatore soleat dari iudici, ex nomine ipso: quod significat eum, q in contrarijs causis, quasi uarie esse positus uideatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum authoritatem, ad finem aliquẽ periculi: communeq; sit hoc præceptum: ut cũ uterq; definierit, quammaxime potuerit, ad cõmunem sensum, uimq; uerbi: tum similibus, exemplisq; eorũ, qui item locuti sunt: suam definitionem, sententiamq; confirmet. Atq; accusatori in hoc genere causarum locus ille commu-

nis, minime esse concedendū, ut is, qui de re confitetur: uerbi se interpretatione defendat. Defensor autem de ea, quam proposui, æquitate nitatur: & ea cum secum faciat: non re, sed deprauatione uerbi se urgeri queratur. quo in genere percensere poterit plerosq; inueniēdi locos. Nam & similibus utitur, & contrarijs, & consequentibus: quanquam uterq;: tamen reus, nisi planè erit absurda causa: frequentius. Amplificandi autem causa, quæ aut cum digredientur à causa, dici solent: aut cum perorabunt: hæc uel ad odium, uel ad misericordiam, uel ad omnino animos iudicum mouendos, ex ijs, quæ sunt anteposita: sumentur: si modo rerum magnitudo, hominum'ue aut inuidia, aut dignitas postulabit. C.F. Habeo ista. nunc ea, quæ, cum quale sit quippiam, disceptatur: quæri ex utraq; parte deceat: uelim audire. C.P. Confiteantur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure se fecisse dicunt: iuris est omnis ratio nobis explicanda: quod diuiditur in duas parteis primas: naturam, atq; legem: & utriusq; generis uis, in diuinum, & humanum ius est distributa. quorum æquitatis est unum: alterum religionis. Aequitatis autem uis est duplex: cuius altera directi, & ueri, & iusti, &, ut dicitur, æqui, & boni ratione defenditur: altera ad uicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio gratia, in iniuria ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria legis & ea, quæ scripta sunt: & ea, quæ sine literis, aut gentiū iure, aut maiorū more retinentur. Scriptorum autem priuatum aliud est: publicum aliud. Publicū, lex, S.C. fœdus. Priuatum, tabulæ, pactum, conuentum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt: ea aut consuetudine, aut conuentis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores, legesq; tueamur: quodammodo naturali iure præscriptum est. Et quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis: meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicēda erunt in orationibus de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de ulciscenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit: quod non concederetur ijs, qui sua sponte, et uoluntate fecissent: ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda uenia est: quæ sumetur ex plerisq; locis æquitatis. Expositum est, ut potui breuissime, de omni controuersiarū genere: nisi præterea tu quid requiris. C.F. Illud eqdem, quod iam unū restare uideo: quale sit, cum disceptatio uersatur in scriptis.

C.P. Recte intelligis. eo enim exposito, munus promissi omne confecero.

fecero. Sunt igitur ambigui duobus aduersarijs præcepta communia. Vterq; enim hanc significationem, qua utetur ipse: dignam scriptoris prudẽtia esse defendet. Vterq; id, quod aduersarius ex ambigue scripto intelligendum esse dicet: aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet: aut etiam discrepare cũ cæteris scriptis, uel aliorum, uel maxime, si poterit, eiusdem: quamq; defendet ipse, eam rem, & sententiam quemuis prudentem, & iustum hominem, si integrum daretur: scripturũ fuisse, sed planius: eamq́; sententiam, quam significari posse dicet: nihil habere aut captionis, aut uitij: contrariam autem si probarit, fore ut multa uitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor sensisse uidetur, & aliud scripsisse: q̃ scripto nitetur: eum re exposita recitatione uti oportebit: deinde instare aduersario: iterare: renouare: interrogare, num aut scriptum neget: aut contra factum inficietur. Post iudicem ad uim scripti uocet. Hac confirmatione usus, amplificet rẽ lege laudanda: audaciamq́; confutet eius: qui cum palàm contra fecerit: idq́; fateatur: adsit tamen: factumq́; defendat. Deinde infirmet defensionem. cum aduersarius aliud uoluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat: non esse ferendum à quoquam potius latoris sensum, q̃ à lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit. Cur, cũ ea, quæ planè scripta sint: neglexerit: quæ nunquam scripta sint, proferat. Cur prudentissimos in scribendo uiros summæ stultitiæ putet esse damnandos. Quid impedierit scriptorem, quo minus exciperet illud, quod aduersarius tanquam si exceptum esset: ita dicit se secutum. Vtetur exemplis ijs, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit: quibus alij, quod excipiendum putarint: exceperint. Quærenda etiam ratio est, siqua poterit inueniri: quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur: aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire aduersarij uocem, atq; legis. Deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum, atq; priuatarum, cum alijs locis, tum in perorando maxime, grauiter erit, uehementerq́; dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, uoluntateq́; defendet: in consilio, atq; in mente scriptoris, non in uerbis, ac literis uim legis positam esse defendet: quodq́; nihil exceperit in lege, laudabit: ne diuerticula peccatis darentur: atq; ut ex facto cuiusq;, iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis: in quibus omnis æquitas perturbetur, si uerbis legum, ac non sententijs pareatur. Deinde genus eiusmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium

iudicis, cum quadam inuidiosa querela. Et si incidet imprudentiae causa, quae non ad delictum, sed ad casum, necessitatem'ue pertineat: quod genus paulo ante attigimus: erit ijsdem aequitatis sententijs contra acerbitatem uerborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est: & sic inter se sunt pleraq; connexa, & apta: ut quae paulo ante praecepta dedimus ambigui, quaeq; proxime sententiae, & scripti: eadem ad hoc genus causae tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quae nos adiuuat: eisdem in contrarijs legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius uerba defendamus. Ita quae modo de scripto, sententiaq; praecepta sunt eadem huc omnia transferamus. EXPOSITAE sunt tibi omnes oratoriae partitiones: quae quidem è media illa nostra Academia floruerunt: neq; sine ea aut intelligi, aut tractari possunt. Nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & uidere, quae sumenda in argumentando sint: quidq; ex ijs, quae sumpta sunt: efficiatur: & uera à falsis, uerisimilia ab incredibilibus diiudicare, & distinguere: & aut male sumpta, aut male conclusa reprehendere, & eadem uel anguste disserere, ut dialectici qui appellantur: uel, ut oratorem decet: late exprimere: illius exercitationis, et subtiliter disputandi, & copiose dicendi artis est. De bonis uero rebus, & malis, aequis, iniquis, utilibus, inutilibus, honestis, turpibus, quam potest habere orator sine illis maximarum rerum artibus facultatem, aut copiam? Quare haec tibi sint mi Cicero, quae exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus, alijs'ue perueneris: tum & haec ipsa melius, et multo maiora alia cognosces. C.F. Ego uero, ac magno quidem studio mi pater, multisq; ex tuis praeclarissimis muneribus nullum maius expecto.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

RATORVM genera esse dicuntur tanquã poëtarum. id secus est: nam alterum est multiplex. Poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, quod magis est tractatum à latinis: suum quoduis est diuersum à reliquis. Itaq; & in tragœdia comicum uitiosum est: & in comœdia turpe tragicum: & in cæteris suus est cuiusq; certus sonus, et quædam intelligentibus nota uox. Oratorum autem siquis ita numerat plura genera: ut alios grandeis, aut graueis, aut copiosos: alios tenueis, aut subtileis, aut breueis: alios eis interiectos, & tanquam medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim quod optimum sit, quæritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet diceret & Ennium summum epicum poëtam, si cui ita uidetur: & Pacuuium tragicum, & Cæcilium fortasse comicum. Oratorem genere non diuido: perfectum enim quæro. Vnũ est autem genus perfecti: à quo qui absunt: non genere differunt: ut ab Accio Terentius: sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator: qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere, debitum est: delectare, honorarium: permouere, necessarium. Hæc ut alius melius, q̃ alius: concedendum est. uerum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est: & proximum, quod ei simillimum. Ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit: id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex uerbis, & sententijs: perficiendum est, ut pure, & emendate loquentes, quod est latine, uerborum præterea & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur. In proprijs, ut aptissima eligamus. in translatis, ut similitudinem secuti, uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt: quot diximus esse laudum. Sunt enim docendi, acutæ: delectandi, quasi argutæ: commouendi, graues. Sed & uerborum est structura quædam duas res efficiens, numerum, & lenitatem: & sententiæ suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem. Sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi fundamentum: lumen actio. Ea igitur omnia, in quo summa, erit orator peritissimus: in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellantur omnes

oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus differunt. Itaq; nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: an Mænander Homeri noluit. genus enim erat aliud. Id non est in oratoribus: aut, etiam si est: ut alius grauitatem sequens subtilitatem fugiat: contra alius acutiorem se, quàm ornatiorē uelit: etiam si est in genere tolerabili: certe non est in optimo. siquidē quod omneis laudes habet: id est optimum. Hæc dixi breuius equidem, q̃ res petebat: sed ad id, quod agimus: non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus: id quale sit, quærimus. Est autem tale: quale floruit Athenis. ex quo Atticorum oratorum ipsa uis ignota est: nota gloria. Nam alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sententia: siquid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In uerbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Hæc uitauerunt ferè omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice. sed quatenus ualuerunt: sani, & sicci duntaxat habeantur, sed ita, ut palæstricæ spatiari in xysto liceat: non ut ab Olympijs coronam petant. Qui cum careant omni uitio: non sunt contenti quasi bona ualetudine: sed uires, lacertos, sanguinem quærunt, quandam etiam suauitatem coloris. Eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, q incorrupta sanitate sunt: quod est propriū Atticorum: q̃ eos, quorum uitiosa abūdantia est: quales Asia multos tulit. quod cū faciemus: si modo id ipsum assequemur (est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimum. Est enim multis in locis grandior. sed quia & priuatas ille plerasq;, & eas ipsas alijs, & paruarū rerum causulas scripsit: uidetur esse ieiunior: quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limauerit. Quod qui ita faciet, ut si cupiat uberior esse, non possit: habeatur sanè orator, sed de minoribus. magno autem oratori etiā illo modo sæpe dicendū est in tali genere causarū. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summisse dicere: elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse: ut si de re priuata ad unū iudicem diceremus: uim eloquentiæ sua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorū sermo iam increbuit: partim se ipsos Attice dicere: partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus: satis enim his res ipsa respondet: cum aut non adhibeantur ad causas: aut adhibiti derideantur. nam si arridantur, esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt: ipsi

autem se non oratores esse profitentur: si teretes aures habent, intelligens'q; iudicium: tanquam ad picturam probandam adhibentur etiã inscij faciendi, cum aliqua solertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio: neq; eos quicquam excelsum, magnificum'q; delectat: dicant se subtile quiddam, & politum uelle: graue, ornatum'q; contemnere. id uero desinant dicere: qui subtiliter dicunt: eos solos Attice dicere, idest quasi sicce, & integre, & ample, & ornate, & copiose, cum eadem integritate Atticorum est, quid dubium est utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim iam quærimus, quid sit Attice, sed quid sit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniam græcorum oratorum præstantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis: eorum autem princeps facile Demosthenes: hunc siquis imitetur: eum & Attice dicturum, & optime: ut quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum: bene dicere, id sit Attice dicere. Sed cum in eo magnus error esset: quale esset id dicendi genus: putaui mihi suscipiendum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Conuerti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Aeschinis, Demosthenis'q;: nec conuerti, ut interpres, sed ut orator sententijs ijsdem, & earum formis tanquam figuris, uerbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non uerbum pro uerbo necesse habui reddere: sed genus omnium uerborum, uim'q; seruaui. non enim ea me annumerare lectori putaui oportere: sed tanquam appendere. Hic labor meus hoc assequetur: ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos uolunt: & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent: intelligant. Sed exorietur Thucydides. eius enim quidem eloquentiam admirantur: id quidem recte: sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando: aliud argumentando criminari, crimen'ue dissoluere: aliud narratione tenere auditorem: aliud concitare. At loquitur pulchre: num melius quàm Plato? necesse tamen est oratori, quem quærimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Quare siquis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum esse profiteatur: is abhorreat etiam à suspicione eius, quæ uersatur in re ciuili, & forensi: qui Thucididem laudauit, ascribat suæ nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quẽ diuinus author Plato suum ferè æqualẽ admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate: quẽq; omnes docti summum oratorẽ esse dixerunt: tamen hunc in numero nõ re-

pono. Non enim in acie uerſatur, & ferro: ſed quaſi rudibus eius eludit oratio. A`me autē, ut cum maximis minima cōferam: gladiatorū par nobiliſſimum inducitur, Aeſchines tanquam Aeſerninus (ut ait Lucilius)

ſpurcus homo, ſed doctus, & acer,
Cum Pacideiano hic componitur optimu' longe
Poſt homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari poſſe diuinius. Huic labori noſtro duo genera reprehenſorū opponuntur: unum hoc: uerū melius Græci: à quo quæratur, ecquid poſſint ipſi melius latine? alterum, q̄d iſtas potius legam, quàm græcas? Iidem Andriam, & Synephebos, nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Mænandrum legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos latinos recipiunt: ſed tamen Ennium, & Pacuuium, & Accium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur eſt eorum in orationibus à græco conuerſis faſtidium: nullum cum ſit in uerſibus? Sed aggrediamur iam quod ſuſcepimus: ſi prius expoſuerimus, quæ cauſa in iudicium deducta ſit. Cum eſſet lex Athenis, ne quis populiſcitum faceret, ut quiſquam corona donaretur in magiſtratu prius, quàm rationes retuliſſet: & altera lex eos, qui à populo donarentur: in concione donari debere: quia in Senatu Demoſthenes curator muris reficiendis fuit: eoſq; refecit pecunia ſua: de hoc igitur Cteſiphon ſcitum fecit, nullis ab ipſo rationibus relatis: ut corona aurea donaretur: eáq; donatio fieret in theatro, populo conuocato: qui locus non eſt concionis legitimæ: atq; ita prædicaretur, eum donari uirtutis ergô, beneuolentiǽq;, quam ergo populum Athenienſem haberet. Hunc igitur Cteſiphontem in iudicium adduxit Aeſchines: quod contra leges ſcripſiſſet: ut & rationibus nō relatis corona donaretur, & ut in theatro: & quod de uirtute eius, & beneuolentia falſa ſcripſiſſet: quoniam Demoſthenes nec uir bonus eſſet, nec benemeritus de ciuitate. Cauſa ipſa, abhorret illa q̄dem formula conſuetudinis noſtræ: ſed eſt magna: habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in utranq; partem: et meritorū in remp. contentionem ſanè grauem. Itaq; cauſa fuit Aeſchini, quoniam ipſe à Demoſthene eſſet capitis accuſatus: quod legationem ementitus eſſet: ut ulciſcendi inimici cauſa, nomine Cteſiphontis iudiciū fieret de factis, famáq; Demoſthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quod ciuis improbus, ut optimus laudatus eſſet. Hanc multam Aeſchines à Cteſiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: ſed iudicium

factum est aliquot annis post, Alexandro iam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur è tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam uisendum, aut audiendum fuit, q̃ summorum oratorum in grauissima causa accurata, & inimicitijs incensa contentio? Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, uirtutibus utens illorum omnibus: idest sententijs, & earum figuris, & rerum ordine uerba persequens eatenus, ut ea non abhorreant à more nostro: quæ si è græcis omnia conuersa non erunt: tamen ut generis eiusdem sint, elaborauimus: erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice uolunt dicere: sed de nobis satis. Aliquando enim Aeschinem ipsum latine dicentem audiamus.

FINIS.

*. **. a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z

A B C D E F G H. Omnes sunt quaterniones

præter *. **. & H quinterniones. I duernionem.

VENETIIS IN AEDIBVS HAEREDVM ALDI MANVTII ROMANI, ET ANDREAE ASVLANI SOCERI, MENSE MARTIO M. D. XXXIII.

Post emendatos locos plureis, uisum est operæpretium, si adnotaremus etiam uarietatem exẽplariũ in calce operis: itaq; fecimus, quo magis omnibus consuleretur. In quo lector admonendus est, priorem numerum chartas, secundum uersus indicare.

Prætor urbanus.	4.50.
exitus orationis, & determinatio totius argumentationis.	60.15.
aut Cœlius.	65.41.
facilius tractantur.	68.26.
ueneramur, & colimus.	70.64.
habent uindicandi.	75.4.
quisq; iudicio.	69.3.
dignitas curæ est.	86.57.
requisitum, & multum disputatum.	86.76.
pepulisti.	88.39.
certos libros.	89.64.
conformandus hominum.	92.18.
propalam collatis.	98.15.
sunt lata primum.	101.5.
quã illorum, qui solent.	110.33.
me quidem non, sed audiret.	116.74.
aliquandoq; euelatum.	141.1.
oppugnare pararis, eamq; in conspectu P.R. conciderís. quam lectionem in altero codice reperi, post impressam priorem.	143.20.
fuit, rebus pub. abdicauit.	148.7
in poëtæ cinnis. ita legit Nonius.	152.19
publicarum? aut causæ tractatio.	153.35.
quàm stultam loquacitatem.	156.10.
Rape Vlysses, dum licet.	157.67.
scopulum, & cœlum.	158.19.
ad heroi nos dactyli.	159.76.
auribus uocem natura modulatur ipsa.	160.29.
aptis circunscripta uerbis.	167.58.
non nouerũt. Hyperidæ quidem.	170.46
quæ pecuarias, aut pecuaria.	172.16.
uolunt, artem laudant.	192.20.
Quæ, si recte esset, salute reip.	196.38.
superiorum, ut cinnus amborum. Nonius ita legit.	198.60.

iunxisse, Theodectes autem. 200.57.
Nam quicquid est. 201.20.
uites, lasciuire agros. 204.43.
nisi uel iis nota nota essent, qui accusarentur, aut defenderētur: uel p se possent locis suis legere q quærerent. 206.23.
quasi iactuosæ partes. Non. 208.43.
quære cur ita sit: probe iuuari se dicent. 212.25.
etiam modis quibusdam, cantuq;. 215.4.
aut altero tantum. 215.41.
aut id, de quo agitur, si factum esse fateare, sed neges eā. 238.77.

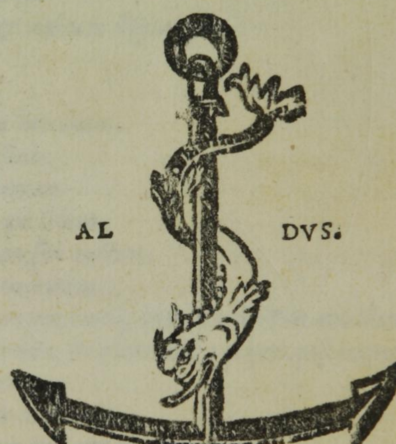
AL DVS.

15.F